

ADYAMAN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ

Yıl / Year:15 Sayı / Number:40 Nisan / April 2022

ADYAMAN ÜNİVERSİTESİ / ADYAMAN UNIVERSITY
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ / JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES
(Uluslararası Hakemli E-Dergi/ Referee International E-Journal)
ISSN: 1308–9196/ e-ISSN: 1308-7363

Sahibi / Owner

Adiyaman Üniversitesi Rektörlüğü

Editör / Editor

Doç. Dr. Bekir KOCADAŞ

Editör Yardımcısı / Assistanst Editor

Prof. Dr. Yusuf Ekrem AKBAŞ

Doç. Dr. Cem Koray OLGUN

Alan Editörleri / Field Editors

Doç. Dr. Kevser TAŞDÖNER

Doç. Dr. Samet ZENGİNOĞLU

Dr. Öğr. Üyesi Berivan SALTİK

Dr. Öğr. Üyesi Ferhat ÇETİNKAYA

Dr. Öğr. Üyesi Hakan USLU

Dr. Ahmet Cihan BULUNDU

Dr. Gülçin AYITGU METİN

Dr. Tuba GÜN ÇİNĞİ

Dr. Rezzan ALAGÖZ

Yayın Kurulu / Editorial Board

Prof. Dr. Çiğdem SABBAĞ- *Adıyaman Üniversitesi*

Prof. Dr. Fatih DOĞANOĞLU- *Adıyaman Üniversitesi*

Prof. Dr. Himmet HÜLÜR- *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi*

Prof. Dr. İbrahim YERLİKAYA- *Adıyaman Üniversitesi Eğitim Fakültesi*

Prof. Dr. Kasım KARAMAN-*Erciyes Üniversitesi*

Prof. Dr. Tayfun SERVİ-*Adıyaman Üniversitesi*

Doç. Dr. Ali DUMAN- *İnönü Üniversitesi*

Doç. Dr. Ayça AVCI- *Adıyaman Üniversitesi*

Doç. Dr. Aykut DÜNDAR- *Adıyaman Üniversitesi*

Doç. Dr. Burak TELLİ-*Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi*

Doç. Dr. Emre ÖZTÜRK-*İzmir Bakırçay Üniversitesi*

Doç. Dr. Fuat ŞANCI-*Adıyaman Üniversitesi*

Doç. Dr. Mehmet GÜNGÖR- *Mersin Üniversitesi*

Doç. Dr. Metin KILIÇ-*Düzce Üniversitesi*

Doç. Dr. Metin KOPAR- *Adıyaman Üniversitesi*

Doç. Dr. Mustafa Kemal ŞAHİN- *Aydın Adnan Menderes Üniversitesi*

Doç. Dr. Muzaffer Çağlar KURTDaş- *Adıyaman Üniversitesi*

Doç. Dr. Recep ÖZMAN-*İnönü Üniversitesi*

Doç. Dr. Ümit YETİŞ- *Adıyaman Üniversitesi*

Doç. Dr. Yaşar KAYA-*İnönü Üniversitesi*

Dr. Öğr. Üyesi Murat Şakir CEYHAN-*Adıyaman Üniversitesi*

Yazı İşleri /Managing

Arş. Gör. Tuğba GÜCENMEZ

İngilizce Redaksiyon/English Redaction

Dr. Ahmet FİDAN

Adres / Address

Adıyaman Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü-ADİYAMAN

e-mail

adyusbd@gmail.com

Yıl: 15 Sayı: 40 Yayımlanma Tarihi: 29.04.2022

Danışma Kurulu / Advisory Board

Prof. Dr. Adnan ŞİŞMAN-İstanbul Gedik Üniversitesi

Prof. Dr. Mehmet ARSLAN-Cumhuriyet Üniversitesi

Prof. Dr. Melek KÖSEOĞLU-Yıldız Teknik Üniversitesi

Prof. Dr. Mustafa TALAS-Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi

Prof. Dr. M. Kemalettin ÇONKAR-Afyon Kocatepe Üniversitesi

Prof. Dr. Nalan AKDOĞAN-Başkent Üniversitesi

Prof. Dr. Nevin Güngör ERGAN-Hacettepe Üniversitesi

Prof. Dr. Nezahat GÜÇLÜ-Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. Orhan YAZICI-İnönü Üniversitesi

Prof. Dr. Sevinç ÜRETEN-Başkent Üniversitesi

Prof. Dr. Süleyman ÇALDAK-İnönü Üniversitesi

Prof. Dr. Şuayip ÖZDEMİR-Amasya Üniversitesi

Yıl: 15 Sayı: 40 Yayınlanma Tarihi: 29.04.2022

ADİYAMAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ AŞAĞIDAKİ
VERİ TABANLARI TARAFINDAN İNDEKSLENMEKTEDİR.
ADİYAMAN UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES IS INDEXED IN

**“ASOS (AKADEMİA SOSYAL BİLİMLER), ACADEMICKEYS, AKADEMİK DİZİN,
ARASTIRMAX, DRJI, İSAM, NEWJOUR, OAJI, OCLC WORLD CAT, RESEARCH
BİBLE, TÜRKEĞİTİM İNDEKSİ, EBSCOHOST, INDEX COPERNICUS, TR DİZİN
ULAKBİM”**

Yıl: 15 Sayı: 40 Yayınlanma Tarihi: 29.04.2022

YAYIN İLKELERİ / PUBLICATION PRINCIPLES

Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından yayınlanan ADYÜ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ Sosyal Bilimler alanındaki kuramsal ve uygulamalı özgün araştırma, inceleme ve derlemelerin yayınlanacağı uluslararası, hakemli bilimsel elektronik bir dergidir.

- Dergi **Nisan, Ağustos ve Aralık** aylarında olmak üzere yılda üç defa **online** olarak yayınlanır.
- Dergide daha önce hiçbir yerde yayınlanmamış çalışmalara yer verilir. Daha önce herhangi bir yerde yayınlandığı belirtilmediği ya da belirlenmediği için yayınlanan çalışmalar ile ilgili telif haklarına ilişkin doğabilecek hukuki sonuçlar tamamen yazar(lar)a aittir.
- Derginin yayın dili Türkçedir. Ancak, dergi her kurumdan ve her ulustan bilim insanlarının çalışmalarına açık olup farklı dillerde yazılmış çalışmalar da Yayın Kurulu'nun onayı alınarak yayınlanabilir.
- Çalışmalar herhangi bir kurum veya kuruluş tarafından desteklenmişse, bu kurum veya kuruluş çalışmada dipnot olarak belirtilmelidir.
- Dergiye gönderilen çalışmalar Yayın Kurulu kararıyla en az iki hakemin değerlendirilmesine sunulur. Yayın Kurulu gerekli gördüğü durumlarda çalışmayı ikiden fazla hakeme inceletebilir. Yayınlanacak çalışma ile ilgili nihai karar hakem çoğunluğunun görüşü de dikkate alınarak Yayın Kurulu tarafından verilir. Dergi, gönderilen yazılarda düzeltme yapmak, yazıları yayımlamak ya da yayımlamamak haklarına sahiptir.
- Yayın Kurulu'nun gerekli görmesi halinde, hakem görüşleri de dikkate alınarak yazar(lar)dan gerekli düzeltme istenebilir. Yazar, hakemin ve kurulun belirttiği düzeltme önerilerini yerine getirmek zorundadır.
- Yazar(lar) hakemlerin olumsuz görüşlerine karşı kanıt göstermek koşuluyla itiraz edebilirler. Bu itiraz Yayın Kurulu'nda incelenir ve gerekli görülürse farklı hakem görüşüne başvurulur.
- Çalışmaların yayınlanabilmesi için yazar(lar), Hakem ve Yayın Kurulu'nun görüş ve önerilerini dikkate almak zorundadırlar.
- Dergide yayınlanması için gönderilen çalışmalar yayınlansın ya da yayınlanmasın iade edilmez.

Yıl: 15 Sayı: 40 Yayınlanma Tarihi: 29.04.2022

- Yayınlanmış yazıların yayın hakları **ADYÜ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ'**ne aittir. Kaynak gösterilmeden alıntı yapılamaz. Yazar(lar)a herhangi bir şekilde telif ücreti ödenmez.
- Hakemler, Yayın Kurulu'nun belirleyeceği makul süre içerisinde çalışmayı değerlendirmezler ise Yayın Kurulu ilgili çalışmayı değerlendirmek üzere farklı hakemlere gönderebilir.
- Değerlendirmeye gönderilen çalışmalarda yazar(lar)ın ve hakemlerin isimleri karşılıklı olarak gizli tutulur.
- Dergiye gönderilen çalışmalarda dil bilgisi kurallarına (imla, noktalama, açıklık, anlaşılabilirlik vs.) azami derecede riayet etme mecburiyeti vardır. Bu nedenle oluşabilecek problemler ve eleştirilerden tamamen yazar sorumludur.
- İçindekiler bölümü, alan bazında gruplandırılmakta olup alan isimleri kendi içinde alfabetik olarak verilmektedir. Alan başlıkları altında çalışmalara yer verilirken ise yazarların soyadları esas alınarak yine alfabetik olarak sıralanmaktadır. Birden çok yazarlı çalışmalarda ise ilk yazarın soyadı sıralamada esas alınmaktadır.
- Dergide yayınlanan çalışmaların içeriğinden kaynaklanan yasal sorumluluklar, tamamen yazar(lar)ına aittir.

MAKALE YAZIM KURALLARI / ARTICLE WRITING RULES

Makalelerin aşağıda belirtilen şekilde sunulmasına özen gösterilmelidir:

- Yazı, **Makale Takip Sistemi** aracılığıyla, e-posta adresi ve parolayla girilen kişisel sayfadan gönderildikten sonra, aynı sistemden hakem süreci takip edilebilir. Bu aşamadan sonra, düzeltmelerin yapılması için, bütün hakemlerden raporların gelmesi **beklenmelidir**. Çünkü yazarlar, sisteme **bir kez düzeltme** ekleyebilmektedirler. Bir hakemin istediği düzeltmeyi yapıp yazı sisteme eklendiğinde, sonraki aşamada ikinci bir hakemin de düzeltme istemesi durumunda istenen düzeltmeler yapılamayacaktır.
- **Başlık:** İçerikle uyumlu, onu en iyi ifade eden bir başlık olmalı ve **12 punto** ile koyu harflerle yazılmalıdır.
- **Yazar ad(lar)ı ve adresi:** Yazının başlığının altında yazar adı, unvanı, görev yaptığı kurum ve kendisine ulaşılabilir e-posta adresi gibi bilgilere yer **verilmemelidir**. Yazar adları, sistem yöneticisi tarafından görülebildiğinden, bu bilgiler, yazıya editör tarafından eklenecektir. Yazılar sisteme eklenirken, yazara ait herhangi bir bilginin yazıda yer almadığından emin olunmalıdır. Bu husus, makaleyi inceleyecek hakemlere daha rahat hareket imkânı tanınması açısından önemlidir.
- **Özet:** Makalenin başında, konuyu kısa ve öz biçimde ifade eden ve en fazla **200** kelimedenden oluşan Türkçe ve İngilizce özet (Abstract) bulunmalıdır. Özeti altında bir satır boşluk bırakılarak, en az **3**, en çok **5** sözcükten oluşan anahtar kelimeler verilmelidir. Özet metni **9 punto, 1 satır aralığıyla** yazılmalıdır. Özet metinleri sağ ve soldan **1cm.** içten yazılmalıdır.
- **Ana Metin:** A4 boyutunda (29.7x21 cm.) kâğıtlara, MS Word programında, Calibri yazı karakteri ile **10 punto, 1.5 satır aralığıyla** yazılmalıdır. Sayfa kenarlarında **2.5 cm.** boşluk bırakılmalı ve sayfalar **numaralandırılmamalıdır**.
- Makale metninde paragraf başı **yapılmamalı**, paragraf araları **1 satır (12 nk)** boşluk bırakılarak belirginleştirilmelidir (*Ofis'te Paragraf-Girinti ve Aralıklar- Aralık-Sonra-12 nk*).
- Dipnotta yer alan bütün bilgiler **9 punto, 1 satır aralığıyla** yazılmalıdır.
- **Bölüm Başlıkları:** Makalede, düzenli bir bilgi aktarımı sağlamak üzere ana, ara ve alt başlıklar kullanılabilir ve gerektiği takdirde başlıklar numaralandırılabilir.

Yıl: 15 Sayı: 40 Yayımlanma Tarihi: 29.04.2022

- **Tablolar ve Şekiller:** Tabloların numarası ve başlığı bulunmalıdır. Tablolar metin içinde bulunması gereken yerlerde olmalıdır. Şekiller renkli baskıya uygun hazırlanmalıdır. Şekil numaraları ve adları şeklin hemen altına ortali şekilde yazılmalıdır.
- **Resimler:** Yüksek çözünürlüklü, baskı kalitesinde taranmış halde metin içerisindeki yerlerinde verilmelidir. Resim adlandırmalarında, şekil ve çizelgelerdeki kurallara uyulmalıdır.
- **Alıntı ve Göndermeler:** Dergimize gönderilecek makalelerde aşağıdaki alıntı ve gönderme standartlarına uyulmalıdır. Bu kurallara uymayan çalışmalar, düzeltilmesi için yazarına iade edilecektir. Metin içinde birkaç cümleyi geçen alıntılar, sağdan ve soldan **1 cm.** içte yazılmalıdır.
- Metnin sonunda **KAYNAKÇA** başlığı altında, atıfta bulunulan kaynaklar soyadına göre sıralanmalıdır. Kaynakça için asılı paragraf biçimi uygulanmalıdır (*Ofis'te* Paragraf-Girinti ve Aralıklar-Girinti-Özel-Asılı Paragraf).

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

EĞİTİM BİLİMLERİ / EDUCATIONAL SCIENCES

Gürbüz OCAK- Ali KÜÇÜKÇINAR- Akın KARAKUYU

Ortaokul Öğrencileri İçin İngilizce Dil Becerileri Kullanım Öz Yeterlik Ölçeği Geliştirme Çalışması

Developing English Language Skills Self Efficacy Scale for Secondary School Students

1-36

Merve TUNÇ- İshak KOZİKOĞLU

İngilizce Öğrenmeyi Zorlaştıran Faktörlere İlişkin Öğretmen Görüşleri

Teachers' Opinions About the Factors That Make Learning English Language Difficult

37-71

Oğuzhan BOZOĞLU- Şöheyda GÖKTÜRK

Yükseköğretimde Neoliberal Değişim: Mikrokurumsalcılık Teorik Perspektifinin Örgütsel Analize Yansımaları

Neoliberal Change in Higher Education: Implications of Microinstitutionalism Theoretical Perspective for Organizational Analysis

72-102

Oğuzhan Yıldırım- Hatice KUMCAĞIZ

Psikodinamik Yaklaşımına Göre İnsan Davranışının İncelenmesi

Investigation Of Human Behavior Based on Psychodynamic Approach

103-132

Öznur TUNALI- Banu AKTÜRKOĞLU

Sosyal Bilimler Eğitiminde Bilimsel Akıl Yürütmenin Önemi Üzerine: Düşünme Deneyleri

On The Importance of Scientific Reasoning in Social Sciences Education: Thought Experiments

133-165

Yıl: 15 Sayı: 40 Yayınlanma Tarihi: 29.04.2022

Sıla KAYA- CAPOCCI

Teaching Entrepreneurship Through Innovative Approaches: An Educator's Pedagogical Perspective

Yenilikçi Yaklaşımlarla Girişimcilik Öğretimi: Bir Eğitimcinin Pedagojik Bakış Açısı

166-203

FİLOLOJİ/PHILOLOGY

Sibel ÜST ERDEM

Fuzûlî'den Erzurumlu Emrah'a ve Sümmânî'ye İzler

Traces From Fuzuli to Erzurumlu Emrah and Summani

204-234

Zeliha GADDAR

Süleymân-Nâme'nin 77. Cildinde Metaforik Unsurlar

Metaphorical Elements in the 77th Volume of Süleyman-Nâme

235-255

İLAHİYAT/ THEOLOGY

Mehmet Fatih KAYAN

Yükselen Bir Değer: Karakter Eğitimi

A Rising Value: Character Education

256-280

Yıl: 15 Sayı: 40 Yayınlanma Tarihi: 29.04.2022

**SOSYAL, BEŞERİ VE İDARİ BİLİMLER / SOCIAL, HUMAN AND
ADMINISTRATIVE SCIENCES**

Abdülhakim Bahadır DARI

Covid-19 Pandemisi Döneminde Plastik Atık Temelli Çevre Kirliliğini Konu Alan Kamu Spotları

The Public Advertisements About Environmental Pollution Based on Plastic Waste During the Covid-19 Pandemic

281-308

Adem KORKMAZ- Sevinç GÜLSEÇEN

Göz İzleme Tekniği ile Resim-İş Eğitimi Alanında Görsel İçeriklerden Örtük Bilgilerin Ortaya Çıkarılması

Reveal Of Implicit Knowledge from Visual Contents in The Field of Artwork Education with Eye-Tracking Technique

309-338

Ali ÖZGAN

Filozof Bir Kralın Ahlak ve Siyaset Felsefesi: Marcus Aurelius Örneği

The Moral and Political Philosophy of a Philosophical King: The Case of Marcus Aurelius

339-372

Bilgehan TEKİN-Yusuf GÖR

Finansal Başarısızlık Tahmin Modelleri ve Bankacılık Sektörü Mali Tabloları Üzerinden Bir Uygulama: Altman ve Springate Modelleri

Financial Failure Forecast Models and An Application on Banking Sector Financial Statements: Altman and Springate Models

373-404

Yıl: 15 Sayı: 40 Yayınlanma Tarihi: 29.04.2022

Emin DALMIŞ

Ortaçağ'da Adıyaman Bibliyografyası

The Medieval Adıyaman Bibliography

405-435

Fatma MANSUR- Merve ÖZZEYBEK TAŞ- Nazmiye EKİNCİ

Sağlık Çalışanlarında Merhamet Doyumu ve Merhamet Yorgunluğunun Sürekli Öfke Düzeyine Etkisi

The Effect of Compassion Satisfaction and Compassion Fatigue on Trait Anger Levels in Health Care Professionals

436-469

Hacı İsmail ÇINGİ

Kan Bağı Bulunan Aile Bireyleri Arasında Parmak İzi Benzerliğinin Araştırılması

Heritized Dimension of Fingerprint and Fingerprint Similarity Between Family Members with Blood Connection

470-502

Hakan Yüksel

Türk Basınında Patronsuz Gazetecilik Olgusu

The Case Journalism Without Patronizer in The Turkish Press

503-528

Huriye TEKİN ÖNÜR- Sümeyye ATICI

“Madalyonun Bir Yüzü” Olarak Kadın Bedenine Müdahale: Persepolis Film Analizi

Intervention On the Female Body As “One Side of the Medal”: Persepolis Film Analysis”

529-559

Yil: 15 Sayı: 40 Yayınlanma Tarihi: 29.04.2022

Mehmet Fatih ARGİN- Aykut KARAKUŞ

Borç ve Ekonomi Güvenliği İlişkisi: Çin Afrika İlişkileri Örneği

Relationship Between Debt and Economic Security: The Case of China Africa Relations

560-595

Seçkin ESER- Yakup ASLAN

Youtube Videolarının Destinasyonu Ziyaret Etme Niyetine Etkisi: Yerli Turistler Üzerine Bir Araştırma

The Effect of Youtube Videos on The Intention to Visit a Destination: A Study on Domestic Tourists

596-630

Umut C. KARADOĞAN

XX. Yüzyıl Başında Osmanlı Tebaasının Jimnastiğe Bakışı ve Jimnastik Adı Altında Başlattıkları Bağımsızlık Hareketleri

The View of The Ottoman Citizens to Gymnastics at The Beginning of The XX.th Century and The Independence Movements Who Started Under the Name of Gymnastics

631-665

Zabihullah DASHTI- İbrahim KAMİL

Kamu Diplomasisi Açısından TİKA ve Yunus Emre Enstitüsünün Afganistan'daki Faaliyetler

Activities Of Tika and Yunus Emre Institute in Afghanistan in Terms of Public Diplomacy

666-695

ADİYAMAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ
ISSN: 1308–9196/ e-ISSN:1308-7363

Yıl : 15 Sayı : 40 Nisan 2022

Yayın Geliş Tarihi: 04.01.2022 Yayına Kabul Tarihi: 29.03.2022

DOI Numarası: <https://doi.org/10.14520/adyusbd.1053460>

Makale Türü: Araştırma Makalesi/ Research Article

Atıf/Citation: Ocak, G. Küçükçınar, A. ve Karakuyu A. (2022). Ortaokul Öğrencileri İçin İngilizce Dil Becerileri Kullanım Öz Yeterlik Ölçeği Geliştirme Çalışması. *Adiyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (40), 1-36.

ORTAOKUL ÖĞRENCİLERİ İÇİN İNGİLİZCE DİL BECERİLERİ KULLANIM ÖZ YETERLİK ÖLÇEĞİ GELİŞTİRME ÇALIŞMASI*

Gürbüz OCAK Ali KÜÇÜKÇINAR*** Akın KARAKUYU******

Öz

Bu çalışmanın amacı ortaokul öğrencilerinin İngilizce dil becerisi öz yeterliklerini ölçmeye yönelik ölçme aracı geliştirmektir. Araştırmada literatür taraması odak grup görüşmesi ve alan uzmanı görüşleri ile madde havuzu oluşturulmuştur. Araştırmanın örneklemini kolay ulaşılabılır örnekleme tekniği ile belirlenen gönüllü 307 ortaokul öğrencisi oluşturmaktadır. Araştırmanın yöntemi karma yöntem, deseni ise keşfedici ardışık desen olarak belirlenmiştir. Verilerin analizinde, nitel veriler için içerik analizi, nicel veriler için ise açımlayıcı ve doğrulayıcı faktör analizi yapılmıştır. Açımlayıcı faktör analizi (AFA) sonucunda 20 madde ve dört alt boyuttan oluşan ölçme aracı elde edilmiştir. Geliştirilen ölçeğin Cronbach alfa katsayısı 0.898 olarak hesaplanmıştır. Doğrulayıcı

*Bu çalışma için AKÜ Sosyal ve Beşerî Bilimleri Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulundan tarafından 15.10.2021 tarih ve 2021/351 karar numarası ile etik kurul izni alınmıştır.

** Prof. Dr., Afyon Kocatepe Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, gocak@aku.edu.tr, Afyonkarahisar/Türkiye

*** Öğretmen, Uşak İl Milli Eğitim Müdürlüğü, Karahallı Karbasan İlkokulu, alikucukcinar@hotmail.com, Uşak/Türkiye

**** Öğr. Gör., Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, Antakya MYO, karakuyukin@gmail.com, Hatay/Türkiye

faktör analizi (DFA) sonucunda X^2/ sd değeri 2.38 RMSEA değeri 0,067 olarak hesaplanmıştır.

Anahtar Kelimeler: İngilizce dil becerileri, öz yeterlik, ortaokul

DEVELOPING ENGLISH LANGUAGE SKILLS SELF EFFICACY SCALE FOR SECONDARY SCHOOL STUDENTS

Abstract

The aim of this study is to develop a measurement tool to measure secondary school students' English language skills self-efficacy. In the research, firstly a literature review an item pool was created with the data obtained from the teachers through focus group interview. The sample of the study consists of 307 volunteer secondary school students determined by the easily accessible sampling technique. The method of the research was determined as mixed method and design as exploratory sequential design. In the analysis of the data, content analysis for qualitative data and exploratory and confirmatory factor analysis techniques were used for quantitative data. As a result of (EFA), a measurement tool consisting of 20 items and four sub-dimensions was obtained. Cronbach's alpha coefficient of the scale was calculated .898. As a result of CFA, χ^2/ df value of the measurement tool was calculated as 2.38 and RMSEA value was .067.

Keywords: English language skills, self-efficacy, secondary school.

1. GİRİŞ

İletişim çağı olarak adlandırılan 21.yy. kitlelerin etkileşimin en üst düzeyde yaşandığı bir dönemdir. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin eğitim felsefeleri iletişimde yaşanan gelişmelere ayak uydurma amacıyla eğitim sistemlerini yeniden yapılandırmaktadır. Bu nedenle eğitim sistemlerinin bireylere kazandırdığı yetiler arasında sayılan yabancı bir dil bilmek günümüz eğitim sistemlerinin ana hedeflerinden biri haline gelmiştir.

Chomsky (2006)' a göre yabancı dilde başarılı olmak demek kişinin öğrenmeyi hedeflediği dilde kendini ifade edebilmesi ve karşındakini anlaması ve bu yolla etkili iletişim kurabilmesi demektir. Türkiye'de yabancı dil eğitim programları konusunda en üst karar merci olan Millî Eğitim Bakanlığı'na (MEB) (2019 s.66) göre yabancı dil, öğrenmeden çok edinim halinde kazandırılması gerektiği ve 5. ve 8.sınıflarda 'Farklılaştırılmış Eğitim' modelinin uygulanacağı belirtilmiş ve bu modele göre bireyselleşmenin öne çıkarılacağı vurgulanmıştır. Bu nedenle ortaokul kademesine tekabül eden bu aralığın kendi yabancı dil edinimi hakkında ne düşündüğünü ortaya çıkarmak, öz yeterlilik inanışlarını saptamak, dil öğretimimize yardımcı olacaktır.

Ancak Türkiye'de yabancı dil eğitiminde, genel anlamda İngilizce yabancı dil olarak kabul edildiğinde harcanan onca kaynak ve emeğe rağmen, arzu edilen seviyede verim alınamadığı değerlendirilmektedir (Işık, 2008; Soner, 2007; Şahin, Çelik ve Gök Çatal, 2018). Var olan durumun İngilizce öğretim yöntemleri ve ders kitapları (Özdemir, 2006), kültürel sorunlar (Çelebi, 2006), öğretmen nitelikleri bağlamında bulunan eksiklikler (Yaman, 2018) finansal sorunlar (Gökdemir, 2005) gibi pek çok nedeni olması; bu nedenlerin teker teker incelenip çözümüne dair yeni yollar bulunması gerekliliğini doğurmuştur. Bu nedenle dil becerilerinin neler olduğunun ortaya konulması bir ihtiyaç haline gelmiştir.

MEB (2009)' e göre yabancı dil becerileri; dinleme (anlama), okuma (anlama), konuşma ve yazma olacak şekilde dört alt başlık haline listelenmiştir. Yabancı dile ait becerilerin erken yaşta kazandırılması gerekliliği nedeniyle ülkemizde ilkökul ikinci sınıftan itibaren İngilizce dersi zorunlu dersler arasına alınmıştır. Alan yazında İngilizce eğitimini etkileyen farklı unsurların bulunduğu dair çalışmalar yer almaktadır (Emeksiz, 2006; Uslu, 2016). Bu nedenler arasında yine öz yeterlilik kavramı önemli bir yer tutmaktadır.

Bandura (2010) öz yeterliliği; bireylerin hayatlarını etkileyen olayları etkileme yeteneklerine olan inançları olarak tanımlamıştır. Buna göre yabancı dildeki öz yeterlilik inancı bireylerin neredeyse yaşamlarının tümünde etkili bir rol oynamakta ve bu özellik nedeniyle araştırılmasına gerek duyulmaktadır. Benzer şekilde aktif katılımın önemli olduğu yabancı dil eğitiminde, öz yeterliliğin geliştirilmesi için, uygun eğitim ortamlarının oluşturulması gerekmektedir (Uslu, 2016). Geliştirilen olan ölçme aracı ile ortaokul öğrencilerinin İngilizce dil becerileri öz yeterlilik inançları ortaya koyulmaya ve alan yazına etkili dil öğretiminin sağlanmasına dair katkı yapılmasına çalışılmıştır. Ayrıca Tuncer ve Akmençe (2019) öz yeterlilik inancı yüksek olan bireylerin öğrenme sürecinde daha fazla motive halde olduklarını belirtmişlerdir. Alan yazında lise ve daha üst kademelerde yabancı dil (İngilizce) öz yeterlilik ölçekleri (Memduhoğlu ve Çelik, 2015; Dağyar ve Şahin, 2020) bulunmasına rağmen, daha alt kademelere yönelik çalışmalara rastlanmamıştır. Alan yazında yer alan boşluğun doldurulması ve dil öğreniminde gerçekleşen yeni uygulamaların kullanılmasıyla birlikte daha güncel bir ölçek ihtiyacını karşılama amacıyla bir ölçek geliştirmeye ihtiyaç duyulmuştur. Bu nedenle ortaokul öğrencilerinin İngilizce dil becerileri öz yeterlilik seviyelerinin bilinmesine dair yapılacak çalışma ile alan yazındaki ihtiyacın giderilmesine katkı sunulmaya çalışılmıştır.

Çalışmada ortaokul öğrencilerinin seçilmesi dile dair alt yapıları 2.sınıftan itibaren oluşmaya başlayan öğrencilerin bir sonraki kademe olan ortaokulda hangi dil becerilerine sahip oldukları hakkında kendi düşüncelerini ortaya çıkarmaktır. Demirezen (2003)' e göre yabancı dil öğrenimi en iyi ergenlik öncesi olmaktadır. Çünkü ergenlik sonrası dil öğrenebilmek için birey anadil öğrenmelerinden farklı yeni öğrenme merkezleri oluşturmaları gerekmektedir. Ayrıca yabancı dil eğitiminde yaş faktörü etkili bir gerektir (Küçüktepe, Küçüktepe ve Baykın, 2014). Bu sebeplerle çalışmada 10-14 yaş grubunu kapsayan ortaokul öğrencilerinin yabancı dil öz-yeterliliklerini belirlemek

amacıyla geçerliği ve güvenilirliği sağlanmış bir ölçme aracı geliştirmek hedeflenmiştir.

1.1.Yabancı Dil Becerileri ve Öz Yeterlilik Hakkındaki Kuramsal Alt Yapı

Yabancı dil becerileri temel olarak dört ana bölüme ayrılmaktadır; okuma, dinleme, konuşma ve yazma (Cameron, 2003; Gürler, 2015; Hişmanoğlu, 2005; Miller, 2012). Bu becerilerden okuma ve dinleme edilgen yapıları; yazma ve konuşma ise etken yapıları oluşturmaktır (Golkova ve Hubackova, 2014; Savignon, 1990:207). Bu bağlamda okuma ve dinleme yabancı dil becerilerinin daha çok dilin edinim boyutunda yer alırken, konuşma ve yazma becerileri üretim boyutunda yer almaktadır.

Vygotsky (1978) yapısalci dil öğrenim kuramının, yabancı dil öğrenenlerin sürekli olarak yeni eğitim durumlarıyla etkileşime girdiklerinde deneyim, etkileşim ve derinlemesine düşünme yoluyla kendi öğrenmelerini oluşturduğu dile getirmiştir (akt. Aydoğan ve Akbarov, 2014). Öz yeterlilik ise bireylerin caydırıcı engeller ve deneyimleri karşısında bu zorluklara karşı çıkma azmi ve bu azmin ne kadar süre ve çaba sarf edebileceğine dair beklentileri anlamına gelmektedir (Bandura, 1977). Bu açıklamayı destekler biçimde Azar (2010) öz yeterliliği, belirli bir hedefe ulaşmak için, belirli amaçları organize etme gereksinimine inanma olarak ifade etmiştir. Benzer şekilde, Wueper ve Lybbert (2018) bireylerin düşük öz yeterlik algıları yeni bir şeyler yapmalarının önüne geçtiği, öz yeterlik algısının arttığında ise ulaşılması zor olan hedefler edinip, amaçlarında daha azimli olduklarını belirtmişlerdir. Bu bakımdan dil öğrenimine çağdaş bir açıdan bakılması gerekirse öz yeterliliğin önemi ortaya çıkmaktadır.

Kormos, Kiddle ve Csizér (2011) ortaokul ve daha üst kademelerde bulunan 518 öğrencinin katıldığı çalışmalarında, ikinci dil öğrenmede; öğrencilerin kendileri hakkında inançlarının dil öğrenimlerinde hayli yüksek bir öneme sahip

olduklarını belirtmişlerdir. Veriler ışığında kendine olan inancın bir göstergesi olan öz yeterlilik kavramının da bu bakımdan araştırılmasının uygun olduğu düşünülmektedir.

Ayrıca, ana dilde hedeflenen bir davranışın, yabancı dil ile aynı hedefe ulaşılmasındaki öz yeterlik düşüncesi öğrencilerin bu davranışı sergilemedeki inançlarını da etkilemektedir (Rivers ve Ross, 2018). Bu nedenle öğrencilerin öz yeterliliğinin eğitimciler tarafından bilinmesi, hedef davranışların kazandırılmasında eğitimcilere yol gösterici olacağı söylenebilir.

Alan yazındaki çalışmalardan yola çıkarak söylenebilir ki; ortaokul öğrencilerinin dil becerilerini kullanmalarına yönelik bir ölçeğin geliştirilmesi var olan boşluğun doldurulmasına katkı sağlayacaktır. Bu nedenle ortaokul öğrencilerinin İngilizce dil becerilerinin kullanımlarına yönelik güncel bir öz yeterlik ölçeğinin geliştirilmesi amaçlanmıştır.

2. YÖNTEM

Bu kısımda araştırmanın yöntem ve süreci hakkında detaylı bilgi verilmiştir.

2.1. Araştırmanın Deseni

Bu çalışmada ortaokul öğrencilerinin İngilizce dil becerilerinin öz yeterlik düzeylerini belirlemeye yönelik bir ölçeğin geliştirilmesi amaçlanmıştır. Araştırmada kullanılan yöntem, nicel ve nitel veri toplama tekniklerinin kullanıldığı karma araştırma yöntemidir. İlk önce nitel veriler toplanmış, toplanan verilerin desteklenmesi için nicel veriler toplanarak araştırma yürütülmüştür. Bu nedenle Creswell ve Plano Clark (2011) keşfedici ardışık desen adını verdiği bu yöntemin kullanılması tercih edilmiştir.

2.2.Örneklem

Araştırma karma yöntemle yürütülmüş olup, hem nitel hem de nicel veri toplama sürecinde iki farklı örneklem grubu kullanılmıştır. Bu örneklemelere ait bilgiler tablo 1 de verilmiştir.

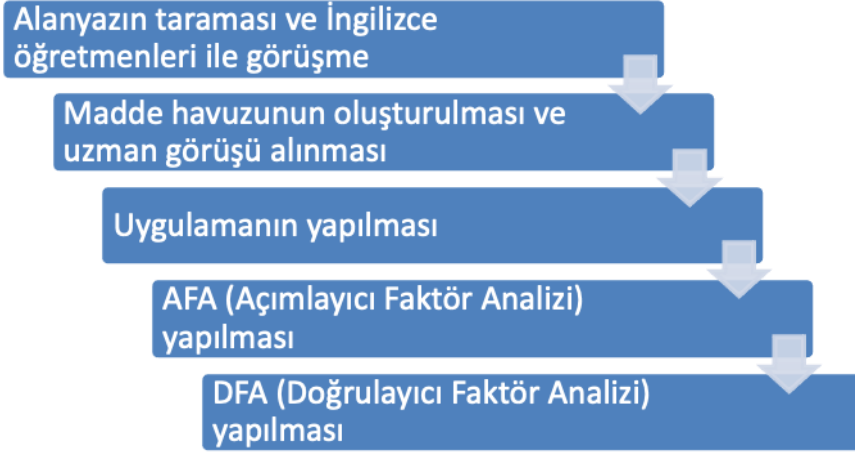
Tablo 1. Araştırmada Kullanılan Örneklem Ait Bilgiler

Veri toplama aracı	Örneklem tekniği	Örneklem sayısı
Görüşme formu	Amaçsal örneklem	6
Ölçek	Kolayda örnekleme	307 ortaokul öğrencisi (AFA için)
Ölçek	Kolayda örnekleme	344 ortaokul öğrencisi (DFA için)

Araştırmaya katılan örneklem grubunu 73 5.sınıf öğrencisi (%23,8), 109 6.sınıf öğrencisi (%35,5), 43 7.sınıf öğrencisi (%14) ve 82 8.sınıf öğrencisi (%26,7) olmak üzere toplamda 307 ortaokul öğrencisi oluşturmuştur. Katılan öğrencilerin %39,1' ini (102) erkek ve %60,9'unu (187) kız öğrenciler oluşturmaktadır. Doğrulayıcı faktör analizi için örneklem grubunu 68 5.sınıf öğrencisi (%19,8), 122 6.sınıf öğrencisi (%35,4), 56 7.sınıf öğrencisi (%16,2) ve 98 8.sınıf öğrencisi (%28,6) olmak üzere toplamda 307 ortaokul öğrencisi oluşturmuştur. Doğrulayıcı faktör analizi için ölçeğe katılan öğrencilerin %36,6' sını (126) erkek ve % 63,4'ünü (218) kız öğrenciler oluşturmaktadır.

2.3.İşlem

Geliştirilen ölçme aracı için problem durumunu İngilizce dil becerilerinin öz yeterlilik düzeyinin belirlenmesi olmuştur. Alan yazın taraması sonucu öz yeterliliğin yabancı dil öğrenmede önemli bir faktör olarak görülmesi sonucunda, İngilizce öğretmenleri ile görüşme yapılmış ve İngilizce öz yeterlilik ile ilgili becerileri gerçekleştirmeyi yönelik okuma, dinleme, konuşma ve yazma alt boyutlarına ait ifadelerin oluşturulmasına geçilmiştir.

Şekil 1. Araştırma Süreci

2.4.Verilerin Toplanması

Geliştirilmek istenen ölçek için ilk olarak İngilizce dil becerileri ve bu becerilerin ölçülmesi ile ilgili çalışmalar incelenmiştir (Aydoğan ve Akbarov, 2014; Barın, 2013; Buchoff, 1996; Cameron, 2003; Chomksy, 2006; Cimermanova, 2015; Çakır, 2006; Demirezen, 2003; Golkova ve Hubackova, 2014; Kim, 2010; Ludke, Ferreira ve Overy, 2014; MEB, 2018; Uslu, 2016; Yaman, 2016). Dil becerileri ve öz yeterlilik arasındaki bağın kurulması adına alan yazında ilgili çalışmalar incelenmiş (Azar, 2010; Bandura, 2010; Memduhoğlu ve Çelik, 2015; Rivers ve Ross, 2020; Tuncer ve Akmençe, 2019; Wuepert ve Lybbert, 2017) ve daha sonra farklı okullarda görev yapan 6 İngilizce öğretmenin görüşlerine başvurulmuştur. Alan yazın incelemesi ve görüşme sorularından alınan cevaplar neticesinde okuma, dinleme, konuşma ve yazma şeklinde dört alt boyut oluşturulmuştur.

Tablo 2. Araştırmada belirlenen anahtar kavramlar çerçevesindeki görüşme soruları

Soru Sayısı	Sorular
1	İngilizce özelinde yabancı dil kavramı sizce ne anlama gelmektedir? Yabancı dil denildiğinde ne anlıyorsunuz?
2	İngilizce dil becerilerini hangi alt gruplar altında toplarsınız? Hangi alt kategoriler İngilizce dil becerilerini oluşturur?
3	Öğrencilerinizde İngilizce dil becerilerinden hangilerinin geliştirilmesini daha önemli bulursunuz? Size göre öğrencilerinizin sahip olması gereken dil becerileri hangileridir? Neden?
4	Yabancı dil becerileri kapsamında 'öz yeterlilik' kavramı hakkında neler söylersiniz? Öz yeterlilik kavramı İngilizce dersi için ne anlama gelmektedir?
5	Yabancı dil olarak İngilizce yeterliliğine sahip olmak nasıl açıklanabilir? Öğrencilerinizin yabancı dil bilmesi ne anlama gelmektedir?
6	Kendi öğrencilerinizi düşündüğünüzde sizce başarılı bir öğrencinin İngilizce neyi/neleri bilmesi o öğrenciyi başarılı kılar?

Öğretmenler konuşma ve dinleme (edilgen beceriler) ile yazma ve konuşma (etken beceriler) becerilerinin, dil becerilerini oluşturduğunu dile getirmişlerdir. Öğretmenlerin verdiği cevapların alan yazındaki inceleme sonucu elde edilenler veriler ile uyduğu görülmüştür. Öğretmen cevapları hem alt boyutların oluşmasında hem de madde yazımında kullanılmış ve sonuç olarak 60 maddeden oluşan bir madde havuzu hazırlanmıştır. Oluşturulan madde havuzu bir dil uzmanı, bir ölçme – değerlendirme ve iki eğitim programları ve öğretim alanında uzman görüşüne sunulmuş ve gerekli düzeltmeler yapılarak madde havuzu oluşturulmuştur.

Ortaokul öğrencilerinin İngilizce dil becerileri öz yeterlik düzeyini belirlemek için geliştirilen bu araç 5' li Likert ölçeği şeklinde oluşturulmuştur. Ölçek maddelerindeki seçenekler kesinlikle katılmıyorum' dan kesinlikle katılıyorum' a 1 – 5 arasında puanlanmıştır. Ölçeğe verilen cevapların değerlendirilmesinde ise

alınan puan arttıkça İngilizce dil becerileri öz yeterlik düzeyi artıyor yorumu yapılmıştır.

2.4. Verilerin Analizi

Araştırmada önce nitel veriler daha sonra ise nicel veriler toplanmıştır. Nitel veriler ve nicel veriler için ayrı analiz teknikleri uygulanmıştır. Nitel verilere ait analiz bilgileri Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3. Nitel veriler ve analizi

	Nitel veri toplama	Nitel veri analizi	Ölçme aracını geliştirme
Nitel veri toplama süreci	Kolayda örnekleme	Açık kodlama	4 kategoriye ölçeğin alt boyutu olarak ele alma
	Yarı yapılandırılmış görüşme formu	Kategori oluşturma	Madde havuzunun oluşturulması
Süreçteki ürünler	Görüşme formu dokümanları	Kodlanmış doküman	
		İngilizce dil becerilerine ait 4 alt boyut	

Araştırmada yarı yapılandırılmış görüşme formu ile 6 öğretmenden elde edilen veriler içerik analizi ile analiz edilmiştir. Yapılan içerik analizlerinde araştırmacılar arasındaki kod-kategori uyumuna Miles ve Huberman (1994)'in Görüş uyumu: $GB/(GB+GA)*100$ formülü ile bakılmıştır. Formüle göre güvenilirlik % 83,3 olarak hesaplanmıştır. Hesaplanan güvenilirlik katsayısının en az %80 olması verilerin güvenilirliği açısından yeterli kabul edilmektedir. (Patton, 2002).

Araştırmadaki nicel veriler ve analizlerine ait bilgiler tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4. Nicel veriler ve analizi

	Nicel veri toplama	Nicel veri analizi	Yorumlama
Nicel veri toplama süreci	Pilot uygulama	*AFA *Madde Analizleri *Güvenirlik Analizi *DFA	Faktörler altında oluşan maddelerin değerlendirilmesi Verilerin doğrulanma seviyelerinin belirlenmesi
Süreçteki ürünler	Sayısal değerler	*Faktör Yükleri *Varyans Değeri *Madde toplam Korelasyonu *Cronbach Alpha hesaplaması	Boyutların tamamı Güvenirlik ve geçerliği sağlanmış bir ölçme aracı

2.5. Araştırmanın Etik Onayı

Araştırma için Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu tarafından 15.10.2021 tarih ve 2021/351 Kararı ile etik açıdan sakıncalı bir durum olmadığı oy birliği ile kabul edilmiştir.

3. BULGULAR

Bu bölümde taslak ölçme aracı olarak uygulanan ölçeğe ait bulgulara yer verilmiştir.

3.1. Açıklayıcı Faktör Analizi (AFA)

Faktör analizi, değişkenler arasındaki korelasyonları faktör adı verilen daha temel varlıklar açısından açıklamaya yönelik bir yöntemler topluluğudur

(Cudeck, 2000). Faktör analizindeki asıl amaç boyutların indirgenmesidir (Yaşlıoğlu, 2017). Madde havuzu sonucu oluşan çok sayıdaki maddenin, pilot uygulama verileri ile belirli bir sayıya ulaşarak nihai formu elde etmek için, Açımlayıcı faktör analizi yapılarak, ölçeğin yapısal özellikleri belirlenmiştir.

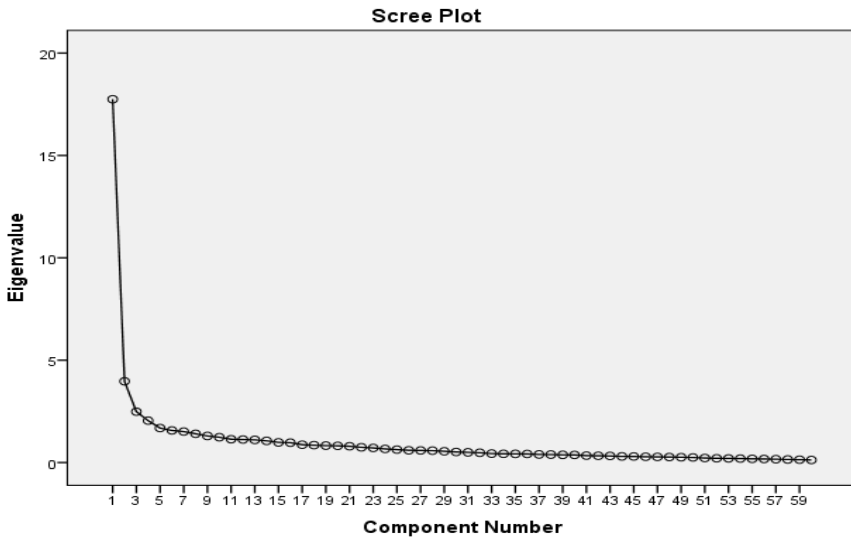
İlk önce örneklemin yeterli olup olmadığına Kaiser – Meyer – Olkin (KMO) değerine bakılmış ve 0.913 olarak hesaplanmıştır. Kaiser'e (1974) göre 0.50 ve altı kabul edilemez, 0.50'li değerler çok kötü, 0.60'lı değerler vasat, 0.70'li değerler kabul edilebilir, 0.80'li değerler iyi, 0.90'lı değerler çok iyi olarak belirtilmiştir. Bu değer 0,7'den büyük olması örneklem oluşturması için uygundur. Barlett testi ise ölçeğin bütünlüğü için bakılmıştır ve anlamlı çıkmıştır [$p=0.000$, $p<0.05$]. Faktör analizi sonrası çıkarılan maddelerle birlikte son KMO değeri 0.893'e düşmüştür. İlk ve son analize ait değerler Tablo 5' de verilmiştir.

Tablo 5. İlk ve Son KMO ve Barlett Test Sonuçları

İlk Analiz			Son Analiz		
Kaiser–Meyer–Olkin değeri		0.913	Kaiser–Meyer–Olkin değeri		0.893
Barlett t Testi	Appr. Chi-Square	10080.85	Barlett Testi	Appr. Chi-Square	2063.808
	df	1770		Df	190
	Sig.	0.000		Sig.	0.000

Bunun yanı sıra ilk AFA sonrasında 14 faktör olduğu saptanmıştır. Bu faktörler toplam varyansın %65.644'ünü açıklamaktadır. Verilerin analizi neticesinde, ölçekte yer alan bazı maddelerin farklı faktörler altında toplandığı ve bazı maddelerin faktör yüklerinin düşük olduğu ortaya çıkmıştır. Faktör yükü farkları 0.10'dan az olan ve faktör yükü 0.40'dan küçük olan 40 madde adım adım faktör

analizi yenilenerek ölçekten çıkarılmıştır (Büyüköztürk, 2020 s.143). Geçerli kriterleri sağlamayan maddeler atılması sonrası, faktör analizi sonucunda toplam 4 alt boyut oluşmuştur. İngilizce dil becerileri öz yeterlik ölçeğinin, varimax döndürme sonrası birinci alt boyut %17,942; ikinci alt boyut %16,044; üçüncü alt boyut %13,194 ve dördüncü alt boyut %11,823 olarak toplam varyansı %59,002 olarak açıklamıştır. Hair vd.(1988)' e göre açıklanan varyans değerinin %50'den büyük olması beklenmektedir (akt. Bülbül ve Demirer, 2008). Faktör sayısı ile ilgili yamaç grafiği Şekil 2'de verilmiştir.

Şekil 2. Ölçeğe Ait Yamaç Grafiği

Çalışmada AFA yöntemlerinden biri olan temel bileşenler analizi yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntemin amacı, ölçeğin her bir bileşeni için maksimum varyansı ortaya çıkarmaktır. Temel bileşen analizi, veri setlerinin boyutsallığını azaltmak, yorumlanabilirliği artırmak ve bilgi kaybını en aza indirmek için kullanılan bir tekniktir (Jolliffe ve Cadima, 2016). Verilerin analizinde dik döndürme yöntemlerinden varimax yöntemi kullanılmıştır. Varimax döndürme, temel bileşen analizi veya faktör analizi ile ilişkili vektörleri basit yapıya

dönüştürmek için kullanılan en yaygın dik döndürme biçimidir ve orijinal değişkenlerin her biri için vektörler boyunca katsayıların karelerinin toplamını maksimize eden Quartimax'ın aksine, sonuç vektörlerinin her biri içindeki katsayıların karelerinin toplamını maksimize eden özel bir döndürme durumudur (Jackson, 2005). Tablo 6'da ortaokul öğrencilerinin, İngilizce dil becerileri öz yeterlik ölçeğinin açıkladığı toplam varyans değerleri gösterilmiştir.

Tablo 6. Ölçeğe Ait Açıklanan Toplam Varyans Tablosu

Component (Maddeler)	Öz Değerler			Karesi Alınan Yüklerin			Karesi Alınan Yüklerin		
				Toplam Çıkarımı			Döndürme Toplamı		
	Total	% of Variance	Cumulative %	Total	% of Variance	Cumulative %	Total	% of Variance	Cumulative %
1	6,910	34,548	34,548	6,910	34,548	34,548	3,588	17,942	17,942
2	2,171	10,853	45,400	2,171	10,853	45,400	3,209	16,044	33,986
3	1,481	7,403	52,803	1,481	7,403	52,803	2,639	13,194	47,180
4	1,240	6,199	59,002	1,240	6,199	59,002	2,365	11,823	59,002
5	,925	4,623	63,625						
6	,868	4,341	67,966						
7	,817	4,087	72,053						
8	,668	3,339	75,393						
9	,631	3,156	78,549						
10	,589	2,944	81,493						
11	,559	2,795	84,288						
12	,461	2,303	86,591						
13	,442	2,208	88,798						
14	,429	2,146	90,945						

15	,387	1,934	92,879
16	,368	1,841	94,721
17	,346	1,731	96,452
18	,263	1,316	97,768
19	,244	1,218	98,986
20	,203	1,014	100

Ortaokul öğrencilerine yönelik İngilizce dil becerileri öz yeterlik ölçeğinin hangi alt boyutlarda hangi maddelerin toplandığı ve faktör yüklerine ait döndürülmüş bileşenler matrisi tablo 7’de verilmiştir.

Tablo 7. Ortaokul Öğrencileri İngilizce Dil Becerileri Öz Yeterlik Ölçeğinin Döndürülmüş Bileşenler Matrisi (Rotated Component Matrix) Tablosu

Maddeler	Component (Bileşenler)			
	1	2	3	4
A1	0.867			
A2	0.833			
A3	0.814			
A4	0.791			
A5	0.692			
B1		0.733		
B2		0.718		
B3		0.705		
B4		0.673		
B5		0.597		
B6		0.588		

C1	0.741	
C2	0.664	
C3	0.657	
C4	0.640	
C5	0.584	
D1		0.800
D2		0.733
D3		0.687
D4		0.587

Tablo 7' de görüldüğü gibi dik döndürme yöntemlerinden biri olan varimax döndürme yöntemi ile elde edilen sonuçları göstermektedir. Ölçekte 4 faktör yer aldığı için; birden fazla faktörlü ölçeklerde varimax rotasyon tekniğini uygun olması nedeniyle (Büyüköztürk, 2020) bu teknik tercih edilmiştir. Tablo 8'e göre; döndürme sonrası 1. faktörde (A) 5 maddenin, 2. faktörde (B) 6 maddenin, 3. faktörde (C) 5 maddenin ve 4. faktörde (D) 4 madde yer almaktadır. Ölçekte toplam 20 madde yer almaktadır ve faktörler 0.587 – 0.867 arasında yük değerlerine sahiptir. Ölçekteki maddeler alt boyutlara göre sırasıyla 1. Faktör için 0.692 – 0.867, 2. Faktör için 0.888 – 0.733, 3. Faktör için 0.584 – 0.741 ve 4. Faktör için 0.587 – 0.800 yük değerlerine sahiptir.

Verilerin analizi sonucunda ölçeğin 4 alt boyuta (okuma, yazma, dinleme ve konuşma) sahip olduğu görülmüştür. İngilizce öğretmenleri ile yapılan görüşmelerden elde edilen verilerde ve alan yazın incelemesi sonucu oluşan verilerde de aynı boyutların var olduğu belirtilmiş, netice olarak ölçekte çıkan sonuçlarla uyum içinde olduğu sonucuna varılmıştır.

Araştırmaya katılan öğrencilerden cevap puanları en fazla olan üst (%27'si) ve cevap puanları en az olan alt (%27) grup puanları ilişkisiz t testi ile karşılaştırılmış ve faktör analizi sonucu ortaya çıkan tüm maddelerin alt ve üst grup farkının anlamlı olduğu görülmüştür. Ölçeğin alt boyutlarında yer alan maddelerin her birinin % 27 üst ve alt gruplar için t ve p değerleri tablo 8' de yer verilmiştir.

Tablo 8. Ölçeğin Alt Boyutlarına İlişkin Geçerlik-Güvenirlilik Analizi Sonuçları

Boyutlar	Maddeler	Varimax Faktör Yüğü	Ortak Faktör Varyansı	Madde Toplam Korelasyon Katsayısı	t	p
OKUMA ALT BOYUTU	A1	,867	,809	,660	13,48	0,00
	A2	,833	,774	,674	12,74	0,00
	A3	,814	,728	,621	10,28	0,00
	A4	,791	,759	,622	14,36	0,00
	A5	,692	,654	,540	14,50	0,00
DİNLEME ALT BOYUTU	B1	,733	,637	,435	12,19	0,00
	B2	,718	,610	,398	11,78	0,00
	B3	,705	,610	,425	13,39	0,00
	B4	,673	,627	,408	15,27	0,00
	B5	,597	,527	,299	11,65	0,00
	B6	,588	,487	,263	10,62	0,00
KONUŞMA ALT BOYUTU	C1	,741	,520	,297	9,29	0,00
	C2	,664	,579	,353	12,91	0,00
	C3	,657	,546	,322	11,93	0,00
	C4	,640	,520	,336	10,84	0,00
	C5	,584	,439	,237	8,28	0,00

YAZMA ALT BOYUTU	D1	,800	,517	,301	12,85	0,00
	D2	,733	,635	,419	14,74	0,00
	D3	,687	,639	,421	12,60	0,00
	D4	,587	,504	,288	11,79	0,00

Tablo 8' de belirtildiği gibi ölçeğin iç tutarlığını ölçmek amacıyla %27 üst ve alt gruplara ait ölçekteki her bir madde ve her bir alt boyut için t testi ile ortalamalar karşılaştırılmış ve üst grup lehine $p < 0,01$ düzeyinde her bir madde için anlamlı farklılık tespit edilmiştir.

Geliştirilen ölçeğin tamamına ve alt boyutlarına ait cronbach alpha (α) güvenilirlik katsayısı ve alt boyutların açıkladıkları varyanslar tablo 9'da verilmiştir.

Tablo 9. Ölçeğin Alt Boyut Varyans ve Alfa Değerleri

Faktörler	Madde Sayısı	Açıkladığı Varyans	α
Faktör 1(okuma)	5	% 17,94	0,895
Faktör 2 (dinleme)	6	% 16,04	0,818
Faktör 3(konuşma)	5	% 13,19	0,754
Faktör 4(yazma)	4	% 11,82	0,771
Toplam	20	% 59,00	0,898

Tablo 9' a göre, faktörlerin açıkladığı varyans oranı sırasıyla % 17,94, % 16,04, % 13,19 ve % 11,82 olmak üzere toplam % 59,00'dır. 1. faktör (okuma) 0.898 alfa katsayısına, 2. Faktör (dinleme) 0.818 alfa katsayısına, 3. faktör (konuşma) 0.754 alfa katsayısına ve 4. faktör (yazma) 0.771 alfa katsayısına sahiptir. Ölçeğin tamamına ait alfa değeri ise 0.895'tir. Buna göre ortaokul öğrencilerinin İngilizce

dil becerileri öz yeterlik ölçeğinin yüksek güvenilirliğe sahip olduğu ifade edilebilir.

Geliştirilen ölçek tek uygulamaya dayalı olduğu için iç tutarlığa ayrıca Split-half ikiye bölme yöntemi ile de bakılmıştır. Split-half puanların tutarlığını ölçmek için kullanılır. Tek uygulama olması test tekrar test ve eş değer formlara göre uygun bir alternatiftir (Frey, 2018). Yönteme dair sonuçlar tablo 10' da verilmiştir.

Tablo 10. Ölçeğe Ait İç Tutarlık Katsayıları (Split-half)

Cronbach Alpha		N	Formlar Arası Korelasyon	Guttman – Eşdeğer Yarılar Katsayısı	Spearman – Brown Katsayısı	
Bölüm 1	Bölüm 2				Equal Lenght	Unequal Lenght
0,856	0,828	20	0,648	0,786	0,786	0,786

Tablo 10 'da ki verilere göre, geliştirilen ölçek ilk önce iki gruba ayrılmıştır. Güvenilirlik kat sayıları 1. grup için 0,856 ve ikinci grup için 0,828 değerlerini almıştır. Bu iki grubun cronbach alpha katsayıları birbirine yakın ve iyi düzeyde olduğu ortaya çıkmıştır. İki grup arasında pozitif yönlü ve orta düzeyde ilişki tespit edilmiştir ($r: 0,648$). Bunun yanı sıra Spearman-Brown ve Guttman katsayıları da Split-half yöntemi ile yapılan güvenilirlik analizleri (Guttman: 0,786; Equal-length: 0,786; Unequal-length: 0,786) (Soğuksu ve Alıcı, 2016) olarak hesaplanmıştır. Bu verilere göre, ortaokul öğrencilerinin İngilizce dil becerileri öz yeterlik düzeylerini belirlemek için geliştirilen ölçeğin güvenilirliğinin yüksek olduğu yorumu yapılabilir.

Araştırmada son olarak AFA aşamasında ölçeğin alt boyutlarının kendi aralarındaki ilişkisine bakılmış ve sonuçlar tablo 11' de verilmiştir.

Faktörler	n	Faktör 1	Faktör 2	Faktör 3	Faktör 4
Faktör 1 (Okuma)	307	---	---	---	---
Faktör 2 (Dinleme)	307	0.474	---	---	---
Faktör 3 (Konuşma)	307	0.387	0.488	---	---
Faktör 4 (Yazma)	307	0.374	0.499	0.515	---

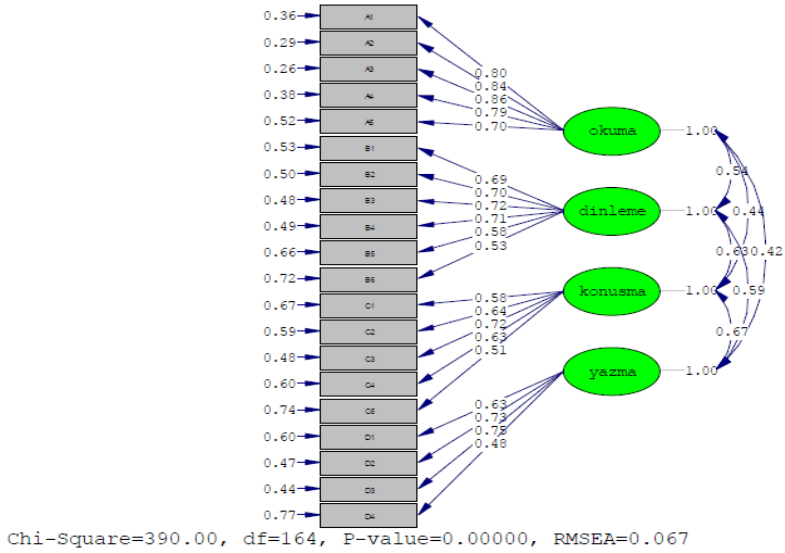
Tablo 11 incelendiğinde, ortaokul öğrencilerine yönelik İngilizce dil becerileri öz yeterlik ölçeğinin alt boyutlarının Pearson'un korelasyon katsayılarına göre, faktörlerin birbirleriyle pozitif yönlü ve orta düzeyde ilişkili olduğu söylenebilir.

3.2. Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA)

Açımlayıcı faktör analizi yapıldıktan sonra elde edilen nihai ölçek doğrulayıcı faktör analizi yapmak için açıklayıcı faktör analizinden farklı örneklem grubu olarak 344 ortaokul öğrencisine uygulanarak İngilizce öz yeterlikleri için açımlayıcı faktör analizi ile kurulan modelin doğrulanması birinci ve ikinci düzey olarak yapılmış ve uyum değerlerine bakılmıştır.

3.2.1. Birinci Düzey DFA

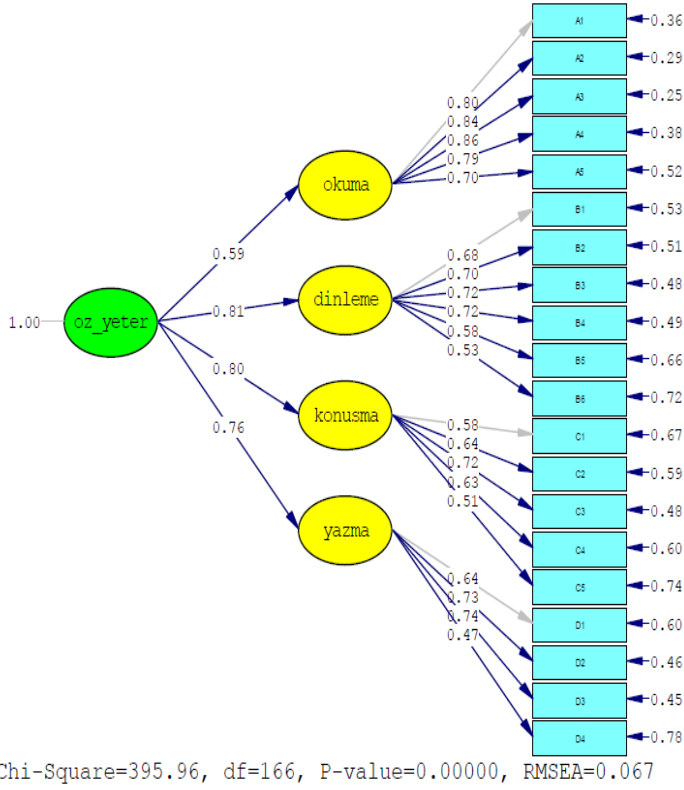
Doğrulayıcı faktör analizi sonucunda T values değerlerine bakılmış alt boyutlar ve maddeler arasında kırmızı renkli bir uyarı çıkmamıştır. Daha sonra standardized solution değerlerine bakılmış bütün maddelerin faktör yükünün 0.30 dan yüksek olduğu gözlemlenmiştir. 1.düzey DFA' a ait path diagramı şekil 3 de verilmiştir.

Şekil 3. Birinci Düzey DFA Diagramı

3.2.2. İkinci Düzey DFA

Birinci düzey DFA'da alt boyutlarda yer alan maddelerin doğrulaması yapıldıktan sonra ölçekte yer alan 20 maddenin bir bütün olarak ortaokul öğrencilerinin yabancı dil öz yeterliklerini ölçüp ölçmediğini belirlemek için ikinci düzey DFA yapılmış diyagram şekil 4'de verilmiştir.

Şekil 4. İkinci Düzey DFA Diagramı

Şekil 4' te görüldüğü gibi ikinci düzey doğrulayıcı faktör analizi sonucunda Chi Square / df değerinin $395.96 / 166 = 2.38$, RMSEA değeri 0,067 olarak çıkmıştır. Ayrıca yapılan doğrulayıcı faktör analizi sonucu elde edilen modele ait uyum değerleri Tablo 12' de verilmiştir.

Uyum Kriteri	Mükemmel Uyum Değerleri	Kabul Edilebilir Değerler	Ölçekten Elde Edilen Uyum Değerleri
X^2/df	$0 \leq x^2/df \leq 3$	$x^2/df \leq 5$	2.38
RMSEA	$0 \leq RMSEA \leq 0,05$	$RMSEA \leq 0,08$	0.067
NNFI	≥ 0.95	≥ 0.90	0.96
AGFI	≥ 0.95	≥ 0.90	0.92
CFI	≥ 0.95	≥ 0.90	0.96
NFI	≥ 0.95	≥ 0.90	0.94
RFI	≥ 0.95	≥ 0.90	0.93
IFI	≥ 0.95	≥ 0.90	0.96
SRMR	$\leq 0,05$	$\leq 0,10$	0.056
PNFI	≥ 0.95	≥ 0.50	0.82
PGFI	≥ 0.95	≥ 0.50	0.70

Kaynak: (Mars, Hau, Artelt, Baumert ve Peschar, 2006; Brown, 2006; Ulrich ve Lehmann, 2008; Hooper, Coughan ve Mullen, 2008; Çokluk, Şekercioğlu ve Büyüköztürk, 2014; Karagöz, 2016)

Tablo 12' te görüldüğü gibi doğrulayıcı faktör analizinden elde edilen uyum değerleri (X^2/df , RMSEA, NNFI, AGFI, CFI, NFI, RFI, IFI, SRMR, PNFI ve PGFI) karşılaştırıldığında ölçek maddelerinin dört alt boyutu ve ölçeğin tamamı ile ilgili kurulan modeli doğruladığı görülmektedir.

4. Tartışma ve Sonuç

Bu çalışmada ortaokul öğrencilerinin yabancı dil becerileri öz-yeterliklerini ölçmeye yönelik geçerliği ve güvenilirliği sağlanmış bir ölçme aracı geliştirmek amaçlanmıştır. Alan yazın incelemesi sonucu İngilizce dil becerileri ve öz yeterlik konulu çalışmaların var olduğu görülmüştür. Tuncer ve Akmençe (2019) tarafından yapılan çalışmada lise öğrencilerinin İngilizce dili öz yeterlik inançları

araştırılmış, öz yeterlik inancına etki eden nedenler ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Hancı Yanar ve Bümen (2012) yaptıkları çalışma da lise öğrencilerinin İngilizce ile ilgili öz yeterlik inancı ölçeği geliştirilmiştir. İncelenen araştırmaların orta öğretim seviyesinde İngilizce dil becerileri öz yeterlik düzeylerine ait olduğu için belirli bir seviye ile sınırlı olduğu görülmüştür. Ortaokul öğrencilerinin İngilizce dil becerileri öz-yeterliklerini ölçmeye yönelik bir çalışmaya rastlanmamıştır. Geçerliği ve güvenilirliği sağlanmış bu ölçme aracı alan yazındaki boşluğu doldurabilecek niteliktedir.

Araştırmada ortaokul öğrencilerinin İngilizce dil becerileri öz yeterlik düzeylerini amacıyla 5'li likert olarak "İngilizce Dil Becerileri Öz-yeterlik Ölçeği" geliştirilmiştir. Literatür taraması ve yarı yapılandırılmış görüşmelerden elde edilen verilerin analizi sonucu 60 maddeden oluşan madde havuzu oluşturulmuştur. Faktör analizi sonucunda ise 40 madde ölçekten çıkarılmıştır. 307 ortaokul öğrencisine uygulanan bu ölçek dört faktöre ve 20 maddeye sahiptir. Ölçek maddelerine uygulanan korelasyon testi, madde toplam korelasyon testi, alt üst grup t testi sonuçları ve AFA sonuçları 20 maddelik orta okul öğrencileri İngilizce dil becerileri öz yeterlik ölçeğinin ölçmeye uygun maddelerden oluşan, geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğu ortaya konmuştur. Ölçeğin tamamına ait Cronbach Alpha katsayısı 0.893 olarak hesaplanmıştır. Ölçekten alınabilecek puanlar 20 – 100 arasında değişmektedir. Ölçeğin alt boyutları sırasıyla dinleme, yazma, konuşma ve okuma şeklinde adlandırılmıştır. DFA sonucunda X^2/df değeri 2.38 olması mükemmel uyuma RMSEA değerinin 0,067 olması kabul edilebilir uyuma işaret etmektedir. DFA sonucu diğer uyum değerleri de incelendiğinde modelin doğrulandığı söylenebilir.

Çalışma önce nitel veriler ardından nicel veriler kullanıldığı için yöntemi karma yöntem deseni ise keşfedici ardışık desen olarak yürütülmüştür. Araştırma

sonunda geliştirilen ölçme aracı alan yazında ortaokul öğrencilerinin İngilizce dil becerileri öz yeterlik düzeylerini ölçmeye yönelik geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olarak kullanılabilir. Benzer nitelikteki ölçeklerin genellikle ortaokul sonrası dil becerileri öz yeterlik düzeylerini belirlemeye yönelik ya da farklı derslerdeki öz yeterlik inanç ve düzeylerinin belirlenmesine yönelik olduğu görülmüştür. Morgil, Seçken ve Yücel (2004) Kimya öğretmen adaylarının öz-yeterlik inançlarını bazı değişkenlere göre; Üstüner, Demirtaş, Cömert ve Özer (2009) orta öğretim öğretmenlerinin öz-yeterlik algılarının belirlenmesi; Cantürk Günhan ve Başer (2007) geometriye yönelik öz-yeterlik ölçeği geliştirilmesine ilişkin çalışmalarında sınırlı yönlerinin farklı ders ve disiplinlere yönelik olduğu belirlenmiştir.

Sonuç olarak dört alt boyut, 5'li Likert ve yirmi maddeden oluşan geçerliği güvenilirliği sağlanmış bir ölçme aracı elde edilmiştir. Geliştirilen ölçek ile çağımız nitelikli bireyin özelliklerinden biri olan yabancı dil becerilerinin kullanımına yönelik ortaokul öğrencilerinin öz-yeterliliklerini belirleyecek ölçme aracı ile alan yazına katkı sağlanmaya çalışılmıştır. Ölçek maddelerinde yer alan ifadelerin ortaokul seviyesindeki bir öğrencinin İngilizce dil becerileri öz yeterlik düzeyi ölçülebilecek ve alınan puan neticesinde, eğer öğrencilerin dil ediniminde herhangi bir sorun olması durumunda öğretmenler ve diğer yetkililer tarafından gerekli adımların atılması sağlanabilecektir. Türkiye geneli daha büyük çapta örneklem alınabilecek çalışmaların alan yazına katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Ayrıca teknolojik gelişmelerin dil öğrenim veya öğretimine her geçen gün farklı katkılar yaptığı düşünüldüğünde geliştirilen ölçeğin zaman içinde güncelliğini yitirebileceği düşünüldüğünde daha yeni ölçeklerin daha geçerli ölçümler yapabileceği öngörülmektedir.

EK: İngilizce Dil Becerileri Öz Yeterlik Ölçeği

	Kesinlikle katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle katılıyorum
1. Okuduğum metinlerin anlama sorularını cevaplayabilirim.					
2. Okuduğum metnin ana fikrini yazabilirim.					
3. Okuduğum bir metne uygun bir başlık yazabilirim.					
4. Okuduğum bir metne ait doğru/yanlış şeklinde verilen soruları doğru cevaplayabilirim.					
5. Okuduğum bir metne ait çoktan seçmeli sorulara doğru cevap verebilirim.					
6. Karşıdaki kişinin ne söylediğini tekrar dinlemeden anlayabilirim.					
7. Dinlediğim bir şarkının sözlerini anlayabilirim.					
8. İzlediğim bir videoda geçen diyalogları anlayabilirim.					
9. Derslerimde dinleme parçalarını anlayabilirim.					
10. İzlediğim İngilizce bir filmdeki konuşmaları anlarım.					
11. İngilizce bir dinleme parçasını, içinde anlamını bilmediğim bir kelime olsa bile anlarım.					
12. İngilizce şarkı söyleyebilirim.					
13. Sınıf düzeyime uygun olarak derslerde öğrendiklerimi arkadaşlarıma İngilizce anlatabilirim.					
14. İngilizce yol tarifi yapabilirim.					
15. Telefonda/ çevrim içi görüşmelerde İngilizce konuşabilirim					
16. Dinlediğim bir metne ait sorulara konuşarak cevap verebilirim.					
17. Cep telefonumu ve bilgisayarımı İngilizce olarak kullanabilirim.					
18. Belirli bir konuda yardım almadan birkaç paragraflık İngilizce bir metin yazabilirim.					
19. Sosyal medya hesaplarımı İngilizce olarak kullanabilirim					
20. Çevrimiçi oyunlarda İngilizce yazılabiliyim.					

KAYNAKÇA

- Akkakoson, S. (2013). The relationship between strategic reading instruction, student learning of L2-based reading strategies and L2 reading achievement. *Journal of Research in Reading*, 36 (4), 422–450. <https://doi.org/10.1111/jrir.12004>.
- Arıkan, A. Taraf, H. U. (2010). Contextualizing young learners' English lessons with cartoons: Focus on grammar and vocabulary. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 2(2), 5212- 5215.
- Avrupa Birliği & Avrupa Konseyi. (2004). Ortak Avrupa Referans Çerçevesi- Kişisel Değerlendirme Tablosu. <https://europa.eu/europass/en/common-european-framework-reference> 17 Mart 2021 tarihinde erişilmiştir.
- Aydoğan, H & Akbarov, A. A. (2014). The four basic language skills, whole language and;intergrated skill approach in mainstream university classrooms in Turkey. *Mediterranean Journal of Social Sciences*, 5(9), 672. <https://www.richtmann.org/journal/index.php/mjss/article/view/2687> 22 Mart tarihinde erişilmiştir.
- Azar, A. (2010). In-service and pre-service secondary science teachers' self-efficacy beliefs about science teaching. *Educational Research and Reviews*, 5(4), pp. 175-188.
- Bandura, A. (1977). Self-efficacy: Toward a unifying theory of behavioral change, *Psychological Review*, 84 (2). 191-215.
- Bandura, A. (2010). Self-efficacy, *The Corsini Encyclopedia of Psychology*. DOI:10.1002/9780470479216.corpsy0836
- Barın, M. (2013). Yabancı dil öğretiminde konuşma becerisinin önemi. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10 (26), 123-127.

- Brown, T. A. (2006). *Confirmatory factor analysis for applied research*. New Jersey: Guilford Publications.
- Buchoff, R. (1996). Riddles: Fun with language across the curriculum. *The Reading Teacher*, 49(8), 666-668.
- Bülbül, H, & Demirer, Ö. (2008). Hizmet kalitesi ölçüm modelleri Servqual ve Serperf'in karşılaştırmalı analizi, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (20), 181-198.
- Büyüköztürk, Ş (2020). Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Cantürk Günhan, B. & Başer, N. (2007). Geometriye yönelik öz yeterlik ölçeğinin geliştirilmesi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* , 33, 68-76
- Cameron, L. (2003). Challenges for ELT from the expansion in teaching children. *ELT Journal*, 57 (2), 105-112. DOI: 10.1093/elt/57.2.105
- Chomsky, N. (2006). *Language and Mind*. (3rd Ed.) New York: Cambridge University Press.
<https://www.ugr.es/~fmanjon/Language%20and%20Mind.pdf> 2 Mayıs tarihinde erişilmiştir.
- Cimermanová, I. (2015). Using comics with novice EFL readers to develop reading literacy. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 174, 2452-2459.
- Cole, J., & Feng, J. (2015). Effective strategies for improving writing skills of elementary English language learners, *Online Submission*, 1-25. Chinese American Educational Research and Development Association Annual Conference, Chicago,IL.
- Creswell, J. W., & Plano Clark, V. L. (2011). *Designing and conducting mixed methods research*. Thousand Oaks, CA: Sage

- Cudeck, R. (2000). *Exploratory factor analysis*. In Tinsley, H.E.A.& Brown, S.T. (Eds.)*Handbook of Applied Multivariate Statistics and Mathematical Modeling*, 265-296. DOI:10.1016/b978-012691360-6/50011-2
- Çakır, İ. (2006). The use of video as an audio-visual material in foreign language teaching classroom. *Turkish Online Journal of Educational Technology*, 5 (4), 67-72.
- Çelebi, M. (2006). Türkiye’ de anadili eğitimi ve yabancı dil öğretimi, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(21), 285-307.
- Çokluk, Ö., Şekercioğlu, G. & Büyüköztürk, Ş. (2012). *Sosyal bilimler için çok değişkenli istatistik: Spss ve lisrel uygulamaları*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Dağyar, M. & Şahin, H. (2020). Eğitim fakültesi öğrencilerinin öz düzenleme öğrenme stratejilerinin ve akademik başarılarının öz yeterlik inançlarını yordama gücü, *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 20 (1), 396-414. DOI:10.17240/aibuefd.2020.20.52925-596157
- Demirezen, M. (2003). Yabancı dil ve anadil öğreniminde kritik dönemler. *TÖMER Dil Dergisi*, 118,5-15.
- Emeksiz, D. (2006). *Yabancı dil (İngilizce) öğretiminde güdülenme (motivasyon) ölçümü*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi.) Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul
- Engin, A. (2010). Yabancı dil (İngilizce) öğretiminde öğrenci başarısını etkileyen değişkenler. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(2), 287-310.
- Frey, B.B. (2018). *Split-half reliability*, The SAGE Encyclopedia of Educational Research, Measurement, and Evaluation, <https://dx.doi.org/10.4135/9781506326139.n653>
- Golkova, D. & Hubackova,S. (2014). Productive skills in second language learning. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 413, 477-481.

- Gökdemir, C.V. (2005). Üniversitelerimizde verilen yabancı dil öğretimindeki başarı durumumuz. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6 (2), 251-264.
- Gürler, I. (2015). Correlation between self-confidence and speaking skill of English language teaching and English language and literature preparatory students. *Current Research Social Sciences*, 1(2), 14-19.
- Hancı Yanar, B. & Bümen, N.T. (2012). İngilizce ile ilgili öz-yeterlik inancı ölçeğinin geliştirilmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 20(1), 97-110.
- Hişmanoğlu, M. (2005). Teaching English through literature. *Journal of Language and Linguistic Studies*, 1 (1). 53-66.
- Hooper, D., Coughlan, J. & Mullen, M. (2008). *Structural equation modelling: Guidelines for determining model fit*. Articles, 2
- Işık, A. (2008). Yabancı dil eğitimimizdeki yanlışlar nereden kaynaklanıyor?. *Journal of Language and Linguistic Studies*, 4(2), 15-26.
- Jackson, J. E. (2005). Varimax rotation, Encyclopedia of Biostatistics. DOI:10.1002/0470011815.b2a13091
- Jolliffe IT & Cadima J. (2016). Principal component analysis: a review and recent developments. *Phil. Trans. R. Soc. A* 374: 20150202. <http://dx.doi.org/10.1098/rsta.2015.0202>
- Kaiser, H. F. (1974). An index of factorial simplicity. *Psychometrika*, 39, 31–36. <https://doi.org/10.1007/BF02291575>
- Karagöz, Y.(2016) *Uygulamalı istatistiksel analizler*, Nobel Yayıncılık.
- Kim, E.-Y. (2010). Using translation exercises in the communicative EFL writing classroom. *ELT Journal*, 65 (2), 154–160. DOI:10.1093/elt/ccq039
- Kormos, J., Kiddle, T., & Csizér, K. (2011). Systems of goals, attitudes and self-related beliefs in second-language-learning motivation, *Applied Linguistics*, 32(5), 495-516.

- Küçüktepe, C., Küçüktepe, S. E., & Baykin, Y. (2014). İkinci sınıf İngilizce dersi ve programına ilişkin öğretmen görüşlerinin incelenmesi. *Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi*, 11 (2), 55-78.
- Ludke, K.M., Ferreira, F. & Overy, K. (2014). Singing can facilitate foreign language learning. *Mem Cogn* 42, 41–52. <https://doi.org/10.3758/s13421-013-03425>
- Marsh, H.W., Hau, K.T., Artelt, C., Baumert, J. & Peschar, J.L.(2006), OECD’s brief self-report measure of educational psychology’s most useful affective constructs: Cross-Cultural, Psychometric Comparisons Across 25 Countries. *International Journal of Testing*, 6(4), 311-360.
- Morgil, İ., Seçken, N., Yücel, A. (2004). Kimya öğretmen adaylarının öz-yeterlik inançlarının bazı değişkenler açısından incelenmesi. *Balıkesir Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 6 (1), 62-72.
- MEB.(2004). *Milli Eğitim Kalite Çerçevesi*, http://sgb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_07/17104027_Kalite_cercevesi.pdf 4 Nisan tarihinde erişilmiştir.
- MEB. (2009). Millî Eğitim Bakanlığı Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği. https://mus.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_04/10145220_Milli_Egitim_Bakanligi_YabancY_Dil_EYitimi_ve_YYretimi_YYnetmeliYi.pdf
- MEB. (2018). Millî Eğitim Bakanlığı İngilizce dersi öğretim programı (İlkokul ve Ortaokul 2,3,4,5,6,7 ve 8. Sınıflar). <http://mufredat.meb.gov.tr/Dosyalar/201812411191321-%C4%B0NG%C4%B0L%C4%B0ZCE%20%C3%96%C4%9ERET%C4%B0M%20PROGRAMI%20Klas%C3%B6r%C3%BC.pdf>
- MEB.(2019). Mutlu Çocuklar Güçlü Türkiye, 2023 Eğitim Vizyonu. http://2023vizyonu.meb.gov.tr/doc/2023_EGITIM_VIZYONU.pdf
- Memduhoğlu, H. B. & Çelik, Ş. N. (2015). Student teachers’ and university students planning to be teachers sense of self efficacy beliefs towards

- English. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16 (2), 17-32. DOI: 10.17679/iuefd.16286266
- Milovanov, R., Pietilä, P., Tervaniemi, M. & Esquef, P.A.A. (2010). Foreign language pronunciation skills and musical aptitude: A study of Finnish adults with higher education. *Learning and Individual Differences*, 20 (1), 56-60.
- Miller, J. S. (2012). Teaching pronunciation with phonetics in a beginner French course: Impact of sound perception. In. J. Levis & K. LeVelle (Eds.). *Proceedings of the 3rd Pronunciation in Second Language Learning and Teaching Conference*, Sept. 2011. (pp. 109-123). Ames, IA: Iowa State University.
- Munro, M. & Derwing, T. (2001). Modeling perceptions of the accentedness and comprehensibility of L2 speech: the role of speaking rate, *Studies in Second Language Acquisition*, 23(4), 451-468. <http://www.jstor.org/stable/44486957> 5 Mayıs 2021 tarihinde erişilmiştir.
- Listiyaningsih, T. (2017). The influence of listening English song to improve listening skill in listening class. *Academica, Journal of Multidisciplinary Studies*, 1(1), 35-49. <http://ejournal.iainsurakarta.ac.id/index.php/academica/article/view/601>
- Özdemir, E. (2014). Türkiye’de İngilizce öğreniminin yaygınlaşmasının nedenleri. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2(1),
- Patton, M.Q. (2002). *Qualitative research and evaluation methods* (3rd Ed.). London: Sage Publications, Inc
- Polio, C. (2012). The relevance of second language acquisition theory to the written error correction debate. *Journal of Second Language Writing*, 21(4), 375-389. <https://doi.org/10.1016/j.jslw.2012.09.004>.

- Raphael, T. (1984). Teaching learners about sources of information for answering comprehension questions, *Journal of Reading*, 27(4), 303 – 311. <http://www.jstor.org/stable/40029342>
- Rivers, D. J. & Ross, A. S. (2020) L1/L2 communication self-efficacy beliefs and the contribution of personality, *The Language Learning Journal*, 48(6), 700 – 714. DOI:10.1080/09571736.2018.1441895
- Savignon, S.J. (1990). *Communicative language teaching: definitions and directions*. In Alatis, J. E. (Ed.) Georgetown University Round Table on Languages and Linguistics, p.207-234. Georgetown University Press, Washington,DC.
- Soğuksu, Y., & Alici, D. (2016). Eşdeğer yarılar güvenilirliğinin farklı homojenlik düzeylerindeki örneklem büyüklüklerinde, test uzunluğuna, yarıya bölme yöntemlerine ve güvenilirlik kestirme tekniklerine göre incelenmesi. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12(1).
- Soner, O. (2007). Türkiye’de yabancı dil eğitiminin dünü bugünü. *Öneri Dergisi*, 7(28), 397-404. DOI: 10.14783/maruoneri.684553
- Şahin, H., Çelik, F. & Gök Çatal, Ö. (2018). 6., 7. ve 8. sınıflarda İngilizce öğrenme sürecinde karşılaşılan sorunların incelenmesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (47), 123-136. DOI: 10.21764/maeuefd.361675
- Şilit, G. (2019). *İngilizce 5. sınıf ders kitabı*. Ankara: Özgün Yayıncılık.
- Tıraş, B. (2019). *İngilizce 8. sınıf ders kitabı*. Ankara: Tutku Yayıncılık.
- Tuncer, M. & Akmençe, A. M. (2019). Lise öğrencilerinin İngilizce dili öz yeterlilik inançlarının araştırılması. *Elektronik Eğitim Bilimleri Dergisi*, 8(16), 97-111.
- Ulrich, H. F. & Lehrmann, E. P. (2008). *Telecommunications research trends*. Nova Publishers.

- Uslu, M. (2016). *Ortaokul ğrencilerinde İngilizce dersi başarısını yordayan değişkenlerin belirlenmesi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- stner, M., Demirtaş, H., Cömert, M. & zer, N. (2009). Ortaöğretim ğretmenlerinin öz-yeterlik algıları. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 9(17), 1-16.
- Wuepper, D., & Lybbert, T. J. (2017). Perceived self-efficacy, poverty, and economic development. *Annual Review of Resource Economics*, 9 (1), 383–404. DOI:10.1146/annurev resource-100516-053709
- Yaman, İ. (2018). Türkiye’de İngilizce öğrenmek: zorluklar ve fırsatlar. *Rumeli’ de Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (11), 161-175. DOI: 10.29000/rumelide.417491
- Yaşlıoğlu, M. (2017). Sosyal bilimlerde faktör analizi ve geçerlilik: Keşfedic ve doğrulayıcı faktör analizlerinin kullanılması. *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 74-85.
- Yazıcı, . & Bilen, D. (2019). *İngilizce 7.sınıf ders kitabı*. Ankara: Kk-e Yayıncılık.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

The 21st century, called the age of communication, is a period in which mass interaction is experienced at the highest level. Educational philosophies of developed and developing countries are restructuring their education systems in order to keep up with the developments in communication. For this reason, knowing a foreign language, which is considered among the abilities that education systems bring to individuals, has become one of the main goals of today's education systems.

However, despite all the resources and efforts spent in foreign language education in Turkey, especially when English is accepted as a foreign language in general, it is considered that the desired level of efficiency cannot be achieved (Soner, 2007; Işık, 2008; şahin, elik, & Gk atal, 2018).

According to MEB (2009), foreign language skills are; listening (understanding), reading (understanding), speaking and writing. Due to the necessity of acquiring foreign language skills at an early age, English lessons have been included in the problematic lessons since the second grade of primary school in our country. There are studies in the literature that there are different factors affecting English education (Özer & Korkmaz, 2016; Emeksiz, 2006). Among these reasons, the concept of self-efficacy has an important place.

Bandura (2010) self-efficacy; defined as individuals' belief in their ability to influence events that affect their lives. Accordingly, self-efficacy belief in a foreign language plays an effective role in almost all of the lives of individuals, and it needs to be investigated because of this feature. Similarly, in foreign language education, where active participation is important, appropriate educational environments should be created in order to develop self-efficacy (Uslu, 2016). With the measurement tool to be developed, it will be tried to reveal the English language skills self-efficacy beliefs of secondary school students and to contribute to the field of providing effective language teaching.

The choice of secondary school students in the study is to reveal their own thoughts about what language skills the students, whose linguistic backgrounds begin to form from the second grade, have in the next level, secondary school. According to Demirezen (2003), individuals who start learning a foreign language after adolescence cannot use the language skills centers that have already been formed and they have to establish new language skills centers in other places. In addition, the age factor is an effective reason in foreign language education (Küçüktepe, Küçüktepe, & Baykın, 2014). For this reason, it has been studied on secondary school students covering the 11-14 age group.

Method

In this study, it was aimed to develop a scale to determine the self-efficacy levels of secondary school students' English language skills. The method used in the research is a mixed method in which quantitative and qualitative data collection techniques are used together. First, qualitative data were collected, and quantitative data were collected to support the collected data. For this reason, it was preferred to use this method, which Creswell and Plano Clark (2011) called exploratory sequential design.

Findings, Conclusion and Discussion

As a result of the literature review, it has been seen that there are studies on English language skills and self-efficacy. In the study conducted by Tuncer and

Akmençe (2019), the English language self-efficacy beliefs of high school students were investigated and the reasons affecting the self-efficacy beliefs were tried to be revealed. In the study conducted by Hancı Yanar and Bümen (2012), the self-efficacy belief scale of high school students about English was developed. It has been seen that the studies examined are limited to a certain level, since English language skills at secondary education level belong to self-efficacy levels

The scale developed at the end of the study can be used as a valid and reliable scale to measure the English language skills self-efficacy levels of secondary school students in the literature, according to the results of the data analysis.

In this study, a 5-point Likert-type "English Language Skills Usage Self-Efficacy Scale" was developed for secondary school students' English language skills self-efficacy levels. The scale study, which started with 60 items, continued to be extracted from 40 items as a result of the analyses. This scale, which was applied to 307 secondary school students, has four factors and 20 items. Item total correlation results obtained with the correlation technique applied to the scale items, t-test results obtained based on the difference between the sub-upper group averages, exploratory factor analysis results, and the sub-dimensions of the 20-item middle school students' English language skills self-efficacy scale with appropriate results, along with their language skills. It shows that it consists of items suitable for measuring competency. As a result of the validity and reliability analyzes of the secondary school students' English language skills self-efficacy scale, it was concluded that it is a valid and reliable measurement tool.

Considering that foreign language education in our country starts in the second grade of primary school, it is thought that the development of a measurement tool to determine the self-efficacy levels of English language skills for primary school students will contribute to the field.

ADİYAMAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ
ISSN: 1308–9196/ e-ISSN:1308-7363

Yıl : 15 Sayı : 40 Nisan 2022

Yayın Geliş Tarihi: 02.09.2021 Yayına Kabul Tarihi: 14.03.2022

DOI Numarası: <https://doi.org/10.14520/adyusbd.990267>

Makale Türü: Araştırma Makalesi/ Research Article

Atıf/Citation: Tunç, M. ve Kozikoğlu, İ. (2022). İngilizce Öğrenmeyi Zorlaştıran Faktörlere İlişkin Öğretmen Görüşleri. *Adiyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (40), 37-71.

İNGİLİZCE ÖĞRENMEYİ ZORLAŞTIRAN FAKTÖRLERE İLİŞKİN ÖĞRETMEN GÖRÜŞLERİ *

Merve TUNÇ İshak KOZİKOĞLU*****

Öz

Bu araştırmanın amacı, ortaokul ve liselerde İngilizce öğrenmeyi zorlaştıran faktörleri öğretmen görüşlerine göre belirlemektir. Bu çalışmanın araştırma yöntemi durum çalışmasıdır. Araştırmanın katılımcılarını Van ilinde görev yapan 24 İngilizce öğretmeni oluşturmaktadır. Bu çalışmada, yarı-yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Verilerin analizinde betimsel analiz ve içerik analizi teknikleri kullanılmıştır. Araştırma sonucunda öğrenme kaynaklarından, öğretimin niteliğinden ve öğretmenden, öğretim programından, öğrenenden, fiziksel ortam ve olanaklardan, eğitim sisteminden, aile ve çevreden kaynaklı olarak İngilizce öğrenmede çeşitli zorluklar yaşandığı belirlenmiştir. Bu durumda, öğrencilerin dört dil becerisinin gelişmesi için amaca uygun materyallerin hazırlanması ve ders kitaplarının geliştirilmesi/ zenginleştirilmesi, İngilizce öğretim programının basitleştirilmesi ve sadeleştirilmesi, ders materyallerinde işlenen konuların öğrencilerin hazırbulunuşluk düzeyine, ilgisine, ihtiyaçlarına ve kültürlerine uygun olacak şekilde günlük yaşamdan seçilmesi önerilebilir.

Anahtar Kelimeler: İngilizce öğrenmeyi zorlaştıran faktörler, ortaokul öğrencileri, lise öğrencileri, İngilizce öğretmenleri

*Bu araştırmanın etik kurul izni; Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal ve Beşerî Bilimleri Etik Kurulu 16/09/2020-61181 evrak tarih ve sayı numarası ile alınmıştır. Ayrıca bu çalışma birinci yazarın “İngilizce Öğrenmeyi Zorlaştıran Faktörlere İlişkin Öğretmen ve Öğrenci Görüşleri” isimli yüksek lisans tezinden oluşturulmuştur.

** Öğretmen, Millî Eğitim Bakanlığı, mervetunc.93@hotmail.com, Van /Türkiye

*** Doç. Dr., Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, ishakkozikoglu@yyu.edu.tr, Van /Türkiye

TEACHERS' OPINIONS ABOUT THE FACTORS THAT MAKE LEARNING ENGLISH LANGUAGE DIFFICULT

Abstract

The purpose of this study is to determine the factors that make learning English difficult in secondary and high schools. This study was designed as a case study. The participants consist of 24 English teachers working in Van. In this study, a semi-structured interview form was used. Descriptive and content analysis techniques were used in data analysis. As a result, it revealed that there are various difficulties in learning English due to the learning resources, quality of teaching and teacher, curriculum, learner, physical environment and opportunities, education system, family and environment. In this case, it can be recommended to prepare appropriate materials and develop/enrich coursebooks for the development of students' four language skills, to simplify the English curriculum, to choose the topics covered in the course materials from daily life in accordance with the students' level, interests, needs and cultures.

Keywords: *Factors that make learning English difficult, secondary school students, high school students, English teachers*

1. GİRİŞ

İnsanlar ve toplumlar arası iletişim, günümüz çağında küreselleşme ve teknolojik gelişmeler ile birlikte daha önemli bir hal almıştır. Bu durum insanların kendi ana dillerini bilmelerinin yanı sıra farklı dilleri öğrenmeleri gerekliliğini beraberinde getirmiştir. Bu diller içerisinde dünyada küresel bir dil haline gelen İngilizce ülkemizde en çok öğrenilen dil olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ülkemizde 2013-2014 eğitim-öğretim yılından itibaren İngilizce öğretimi ilkökul ikinci sınıftan itibaren öğretilmeye başlanmıştır. Günümüzün değişen ihtiyaçlarına cevap verebilmek için İngilizce öğretim programlarında çeşitli değişiklikler yapılmasına rağmen ülkemizde İngilizce öğretimi konusunda istenilen başarıya ulaşılmadığı görülmektedir (Gömlüksiz ve Aslan, 2017; Memduhoğlu ve Kozikoğlu, 2015). Nitekim 2020 yılı için uluslararası İngilizce

yeterlik indeksi incelendiğinde; 100 ülke içinde birinci sırada olan Hollanda'nın çok yüksek (very high proficiency) İngilizce seviyesine sahip olduğu, Türkiye'nin ise 69. sırada düşük (low proficiency) İngilizce seviyesine sahip ülkeler içinde olduğu görülmektedir (İngilizce Yeterlik İndeksi [English Proficiency Index], 2020). İngilizce öğretiminde yaşanan başarısızlığın nedenini tek bir faktöre bağlamak doğru değildir.

Öğretenden kaynaklanan problemler, ders saatlerinin yetersiz olması, ders programları içinde esnekliğe fazla yer verilmemesi, derste kullanılan materyallerin yetersizliği, ders içinde teknolojiden yeterli düzeyde faydalanılmaması, derste teoriye ve dilbilgisi öğretimine fazla ağırlık verilmesi, öğrencinin derse karşı önyargıları, İngilizce dersi için ekstra hiçbir çabanın sarf edilmemesi, ders içinde İngilizcenin iletişim dili olarak kullanılmaması gibi faktörler İngilizce öğrenmeyi zorlaştırmaktadır (Özmat ve Senemoğlu, 2020).

Yabancı dil öğrenmede öğrenme kaynaklarından, öğretimin niteliğinden ve öğretmenden kaynaklanan zorlukların yanı sıra öğretim programının kendisinden kaynaklı zorluklar da bulunmaktadır (Özmat, 2017; Yörü, 2012). Ayrıca öğrenenin kendisinden de kaynaklı güçlükler vardır. Yabancı dil öğrenme sürecinde asıl merkezin öğrenci olduğunu hesaba katarsak öğrenenden kaynaklanan güçlüklerin büyük bir öneme sahip olduğu söylenebilir. Öğrencilerin İngilizce dersinde dilbilgisinin eksik olmasından dolayı yazı yazamamaları ve kendilerini yetersiz hissettikleri için cümle kuramamaları, sıkıcı geçen ve merak uyandırmayan dilbilgisi derslerinin öğrencilerin yabancı dil öğrenimini olumsuz yönde etkilemesi, İngilizce öğretmenleri tarafından vurgulanan önemli konulardır (Özer ve Korkmaz, 2016). Öğrencilerin İngilizce dersine yönelik tutumları, özgüvenleri, motivasyonları, kaygı düzeyleri, öğrencilerin içe ya da dışa dönük olmaları gibi duyuşsal ve kişisel faktörler yabancı dil öğrenmede çok etkilidir (Genç ve Bilgin Aksu, 2004).

Yabancı dil öğrenmede öğrenen ve öğretenden kaynaklanan problemlerin yanı sıra dersin işlendiği ortamın da bu bireylerin üzerinde büyük bir etkisi vardır. Okullarda yabancı dil derslerinde farklı ve etkili öğrenme ortamı sağlayacak bir dil laboratuvarının olması öğrenmeyi daha etkili ve kalıcı hale getirir, çünkü öğrencilerin ders esnasında fiziksel ortamdaki uyarıcılarla (görsel-işitsel) yeterince desteklenmeleri önemlidir (Balcı, 2016; Can ve Işık Can, 2014). Buna ek olarak ders materyali ve imkânlar konusunda okullardaki teknolojik araç/gereç eksikliği, bazı okullarda akıllı tahtaların bulunmaması ya da akıllı tahta olan sınıflarda tahtaların çalışmaması, internet bağlantısının olmaması ve elektrik kesintisi olması gibi sorunlar yabancı dil öğrenmeyi zorlaştırmaktadır (Aydemir, 2012; Bahar, Uludağ ve Kaplan, 2009; Demir, Büyük ve Koç, 2011; Kırıkkaya, 2009; Sünkür, Şanlı ve Arabacı, 2012). Öğrencilerin yabancı dile yeterince maruz kalmadıkları için kendilerini geliştirememesi ve okuldaki yabancı dil dersleri dışında İngilizceyi kullanma ortamlarının olmaması dile yeterince adapte olamamalarına ve dil ediniminin azalmasına neden olmaktadır (Bulut, Soysal ve Gülçiçek, 2018; Özer ve Korkmaz, 2016).

Yabancı dil öğrenmeyi zorlaştıran faktörler arasında eğitim sisteminin kendisinden kaynaklanan problemler de mevcuttur. Bu problemlerin başında İngilizce dersinin ortaokuldan sonra yapılan merkezi sınavlarda yer almaması gelmektedir (Karcı Aktaş, 2012). Ortaokul kademesinde İngilizce dersi merkezi sınavda yer almaktadır, ancak öğrenciler bütün derslerden sınava yoğun olarak hazırlandıklarından İngilizce dersi geri planda kalabilmektedir (Gökler, Aypay ve Arı, 2012). Ayrıca İngilizce ders saatinin yetersiz olması öğrenilenlerin kalıcılığını düşürmekte, dolayısıyla öğrencilerin yabancı dil öğrenmeye karşı olumsuz tutum geliştirmelerine neden olmaktadır (Cihan ve Gürten, 2013; Yücel, Dimici, Yıldız ve Bümen, 2017).

Yabancı dil öğrenmeyi zorlaştıran faktörlerden biri de öğrenenin ailesi ve çevresidir. Birçok aileye göre öğrencilerin başarılı olma ölçütü sınavlardan yüksek puan almalarıdır. İyi bir liseye ya da iyi bir üniversitenin prestijli bölümlerine yerleşme öğrencilerin sınavlardan yüksek puan almalarına bağlıdır. Çocuklarından yüksek beklenti oluşturan aileler çocuklarını daha çok puan getirecek derslere yönlendirmektedirler (Altun, 2009). Dolayısıyla yabancı dil öğrenme konusunda veliler yeterli desteği göstermemektedir. Yabancı dil öğrenmeyi kolaylaştıracak materyaller veli tarafından sağlanmadığından öğrencilerin pekiştirme yapmaları zorlaşmaktadır (Can ve Işık Can, 2014).

Sonuç olarak İngilizce öğrenmeyi zorlaştıran faktörler incelendiğinde; öğrenme kaynaklarından, öğretimin niteliğinden, öğretmenden, öğretim programından, öğrenenden, fiziksel ortam ve olanaklardan, eğitim sisteminden, aile ve çevreden kaynaklı zorlukların olduğu görülmektedir. Dolayısıyla, ülkemizde önemli bir sorun alanı olarak görülen İngilizce öğrenmeyi zorlaştıran faktörlerin kapsamlı olarak belirlenmesine ihtiyaç duyulduğu söylenebilir. Bu çıkış noktasından hareketle bu araştırmanın problem cümlesi, *“Öğretmenlerin İngilizce öğrenmeyi zorlaştıran faktörlere ilişkin görüşleri nelerdir?”* olarak belirlenmiştir.

Bu araştırma, İngilizce öğretmenlerinin görüşlerine göre ortaokul ve liselerde İngilizce öğrenmede yaşanan sorunları, İngilizce öğrenmeyi zorlaştıran faktörleri nedenleriyle birlikte ortaya koyması ve bu sorunların giderilmesine yönelik çözüm önerileri geliştirmesi bakımından önemli görülmektedir. Bu araştırmanın İngilizce öğretimiyle ilgili yapılan çalışmalarda (program geliştirme, AR-GE çalışmaları vb.) veri kaynağı olarak kullanılması öngörülmektedir. Bu yönleriyle ilgili alanyazına katkı sunacağı düşünülmektedir.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Deseni

Bu araştırmada[†], durum çalışması deseni kullanılmıştır. Durum çalışmalarında, üzerinde çalışılan durumlar, olaylar veya kişiler detaylı olarak incelenmekle birlikte bunları etkileyebilecek faktörler araştırılmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2011). Bu araştırma, öğretmenlerin gözüyle İngilizce öğrenmeyi zorlaştıran faktörleri belirlemesi açısından durum çalışması olarak desenlenmiştir.

2.2. Çalışma Grubu/Katılımcılar

Araştırmanın çalışma grubunu, Van ilinin merkez ilçelerinde (İpekyolu, Tuşba ve Edremit) görev yapan 24 İngilizce öğretmeni oluşturmaktadır. Çalışma grubunun belirlenmesinde, amaçlı örnekleme yöntemlerinden maksimum çeşitlilik örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Maksimum çeşitlilik örneklemede, araştırmanın amacına hizmet edecek şekilde çalışma grubu kendi içinde benzeşik farklı durumlardan seçilmektedir (Büyüköztürk, Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2016). Bu çalışmada öğretmenler belirlenirken çeşitliliği sağlamaya yönelik özellikle araştırma problemi üzerinde etkisi olabilecek değişkenler dikkate alınmıştır. Buna göre cinsiyet, görev yapılan okul kademesi, mesleki deneyim değişkenleri temel alınarak çeşitlilik sağlanmıştır. Görüşme yapılan öğretmenlerin 13'ü kadın ve 11'i erkektir. Öğretmenlerin 14'ü ortaokulda, 10'u ise lisede görev yapmaktadır. Öğretmenlerin 7'si 1-5 yıl arası, 11'si 6-10 yıl arası, 6'sı ise 11 yıl ve üzeri mesleki deneyime sahiptir.

[†] Bu araştırmanın etik kurul izni; Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimleri Etik Kurulu 16/09/2020-61181 evrak tarih ve sayı numarası ile alınmıştır.

2.3. Veri Toplama Araçları ve Verilerin Toplanması

Bu araştırmada, araştırmacılar tarafından yarı-yapılandırılmış görüşme formu hazırlanmıştır. Görüşme formu; öğrencilerin İngilizce dersinde hedeflenen başarıya ulaşıp ulaşamadıkları konusunda öğretmenlerin düşüncelerini, İngilizce öğretiminde öğretim programından, ders materyallerinden, yöntem ve tekniklerden, fiziksel ortam ve olanaklardan, öğrenciden kaynaklı yaşadıkları zorlukları belirlemeye dönük sorular içermektedir. Ayrıca, öğretmenlerden konuyla ilgili daha fazla bilgi toplamak amacıyla her temaya ilişkin ek sorular (sondalar) hazırlanmıştır.

Görüşme formu geliştirilirken taslak görüşme formu, uzman görüşü için Eğitim Programları ve Öğretim, İngilizce Öğretmenliği ve Türkçe Öğretmenliği bölümünden beş uzmana gönderilmiş, uzmanların görüş ve önerileri doğrultusunda görüşme formundaki sorular dil ve içerik bakımından gözden geçirilerek görüşme formuna son hali verilmiştir. Görüşmeler 2019-2020 öğretim yılının Güz döneminde öğretmenlerle belirlenen gün ve saatlerde, uygun bir ortamda yüz yüze gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler öğretmenlerden izin alınarak ses kayıt cihazıyla kayıt altına alınmış ve her bir görüşme yaklaşık olarak 35-40 dakika sürmüştür.

2.4. Verilerin Analizi

Araştırmada, İngilizce öğretmenleriyle yapılan görüşmelerden elde edilen verilerin analizinde betimsel analiz ve içerik analizi teknikleri kullanılmıştır. Betimsel analizde veriler için tematik bir çerçeve oluşturulur, veriler temalara göre işlenir, bulgular tanımlanır ve yorumlanır. İçerik analizinde ise öncelikle veriler kodlanır, daha sonra belirlenen kodlardan yola çıkılarak temalar belirlenir ve veriler belirlenen kod ve temalara göre düzenlenerek tanımlanır (Yıldırım ve Şimşek, 2011). Bu araştırmada, bu adımlar izlenerek öncelikle araştırmadan elde

edilen nitel veriler kodlanarak sınıflandırılmıştır. Belirlenen kodların ortak özellikleri dikkate alınarak temalar belirlenmiş ve kodlar uygun temalar altına işlenmiştir. Daha sonra kod ve temalara göre düzenlenen veriler betimlenmiş ve yorumlanmıştır. Ayrıca, bulguları desteklemek ve öğretmenlerin görüşlerini açık bir şekilde yansıtmak için veriler doğrudan alıntılarla desteklenmiştir. Doğrudan alıntıların sunumu için öğretmenlere bir kod numarası verilmiştir. Ortaokul öğretmenlerine “O1, O2, O3...” şeklinde, lise öğretmenlerine ise “L1, L2, L3...” şeklinde kod verilmiştir.

Araştırmada verilerin geçerliliğini ve güvenilirliğini artırmak için bazı işlemler yapılmıştır. Dış güvenilirliği sağlamak için araştırmacıların ve katılımcıların rolleri hakkında detaylı bilgi verilmiştir. İç güvenilirliği artırmak için verilerin bir kısmı, biri araştırmacı olmak üzere iki farklı kodlayıcı tarafından ayrı ayrı kodlanmıştır. Miles ve Huberman (1994) tarafından önerilen formül (Güvenilirlik = fikir birliği / [fikir birliği + görüş ayrılığı]) kullanılarak yapılan hesaplamalar sonucunda, kodlayıcılar arasındaki uyuşma yüzdesi %85 olarak bulunmuştur. Buna göre kodlamanın yeterince güvenilir olduğu söylenebilir (Miles ve Huberman, 1994). Araştırmada, iç geçerliği artırmak amacıyla verilerin tutarlılığı gözden geçirilmiş, dış geçerliği artırmak için ise araştırmacının yöntemine ilişkin süreçler detaylı olarak açıklanmıştır.

3. BULGULAR

Araştırmada öğretmenlere öncelikle “*Öğrencilerinizin İngilizce dersinde hedeflenen başarıya ulaşip ulaşamadıkları konusunda düşünceleriniz nelerdir?*” sorusu yöneltilmiştir. Öğretmenlerin büyük çoğunluğu (n=16) olumsuz görüş belirtirken, bazı öğretmenler (n=7) hedeflenen başarıya öğrencilerin kısmen ulaştığını düşünmektedir, sadece bir öğretmen ise olumlu görüş belirtmiştir. Bu durumlara ilişkin görüş belirten öğretmen görüşlerinden ön plana çıkanlara aşağıda yer verilmiştir.

“Genel olarak öğrencilerimin beklenen hedefe ulaşamadıklarını düşünüyorum. Bunda birçok etken var. Okullardaki yetersizlikler, öğrencilerin hazır bulunuşluklarındaki yetersizlik, köydeki imkânsızlıklar ve ailelerin çok kalabalık olması da öğrencileri çok etkiliyor. Ulaşabildiğim bazı öğrenciler var, ama her sınıfta birkaç tane, genel olarak bir başarısızlık söz konusu.” (O3)

“Meslek Lisesinde öğretmen olduğum için zaten akademik başarıları düşük ve önceden TEOG olan şimdi LGS olan sınavla en düşük puanla yerleşebildikleri yer Meslek Lisesi olduğu için öğrenciler zaten belli bir hazır bulunuşluk ile gelmiyorlar.” (L2)

Yukarıda öğretmen görüşlerinde de vurgulandığı üzere, öğretmenlerin çoğu öğretim programı, öğrenci, eğitim sistemi, ders kitapları, fiziksel ortam ve olanaklar vb. faktörlerden kaynaklı olarak İngilizce öğrenmede öğrencilerin istenilen düzeye ulaşamadıklarına vurgu yapmışlardır. Ayrıca öğretmenlere *“Sizce öğrenciler İngilizce dersinde en çok hangi dil bilgi/becerilerini kazanmada zorlanıyorlar?”* sorusu yöneltilmiştir. Öğretmenlerin bu konuya ilişkin görüşleri incelendiğinde, öğretmenlerin tamamına yakını (n=21) konuşma, yaklaşık olarak yarısı (n=11) dinleme, bazı öğretmenler ise yazma (n=4) veya bütün becerilerde (n=3) zorluk yaşadıkları şeklinde görüş belirtmiştir. Bu durumlara ilişkin görüş belirten öğretmen görüşlerinden ön plana çıkanlara aşağıda yer verilmiştir.

“Dil bilgi becerisi kazanmada genel bir zorluk yaşıyorlar açıkçası. Öğrencilerin seviyesi herhangi bir dilbilgisi seviyesi değil, yani en basit dilbilgisi kurallarına bile şu anda öğrenciler vakıf değiller. O yüzden zorlandıkları derken ben hepsinde zorlandıklarını düşünüyorum.” (L4)

“Ben bunun için dinleme ve konuşma diyebilirim çünkü kitaptaki etkinliklerimiz sınıf seviyesine göre çok üst düzeydeler, öğrenciler daha basit şeyleri anlayabilecekken kazanımlarımız çok daha üst seviyede olduğu için etkinlikler öğrencilere çok yararlı olmuyor. Konuşma konusunda önyargıları var biraz tereddüt ediyorlar ve bu şekilde olunca da konuşmaya çok hevesli olmuyorlar.” (O5)

Yukarıda öğretmen görüşlerinde de vurgulandığı üzere, öğretmenlerin tamamına yakını İngilizce öğretiminde öğrencilerin en zorlandığı dil becerisinin konuşma olduğunu düşünmektedir. Bunu dinleme ve diğer beceriler takip etmektedir. Dolayısıyla öğretmenlere İngilizce öğrenmeyi zorlaştıran faktörlere ilişkin sorular yöneltilmiştir ve öğretmenlerden elde edilen yanıtlar

doğrultusunda nitel veriler; “öğretim programından kaynaklı faktörler”, “ders materyallerinden kaynaklı faktörler”, “fiziksel ortam ve olanaklardan kaynaklı faktörler”, “öğrenciden kaynaklı faktörler”, “aile ve çevreden kaynaklı faktörler”, “öğretmenlerden kaynaklı faktörler” ve “eğitim sisteminden kaynaklı faktörler” olmak üzere yedi tema altında gruplandırılmıştır. Belirlenen temalara ilişkin betimlemeler ve alıntılar aşağıda sırasıyla sunulmuştur.

3.1. Öğretim Programından Kaynaklı Faktörler

Bu temaya ilişkin öğretmenlere “İngilizce öğretiminde öğretim programından (kazanımlar, içerik, etkinlikler vb.) kaynaklı yaşadığınız zorluklar var mıdır? Varsa ne tür zorluklar yaşıyorsunuz? Bu zorlukları yaşamınızın nedenleri nelerdir?” sorusu yöneltilmiştir. Öğretmenlerin yarısının kazanımların öğrenci düzeyinin çok üstünde olması konusunda görüş belirttikleri görülmektedir. Ayrıca, öğretmenler sırasıyla; içeriğin çok yoğun olması (n=10), dinleme parçalarının öğrenci düzeyine uygun olmaması (n=9), içeriğin dağılımının/yoğunluğunun dengesiz olması (n=8), kazanımları yetiştirebilmek için dinleme ve konuşma aktivitelerinin atlanması/okuma ve yazma aktivitelerine ağırlık verilmesi (n=5) konusunu dile getirmişlerdir. Bu durumlara ilişkin görüş belirten öğretmen görüşlerinden ön plana çıkanlara aşağıda yer verilmiştir.

“İçerik anlamında zorluk yaşıyorum. İçerik yoğunluğu anlamında özellikle ortaokul 6. sınıf programında bir dengesizlik var. Bazı ünitelerde birkaç dilbilgisi kuralını birden vermek gerekiyor. Neye zaman ayıracağım ve odaklanacağım konusunda zorluk yaşıyorum.” (O1)

“Özellikle kazanımlar ve içerik konusunda yaşadığımız zorluklar var. Özellikle 5. sınıflarda yer alan kazanımların öğrenciden beklenenin ve hazırlanışının üzerinde yer aldığını görebiliyoruz.” (O12)

“Daha önce de bahsettiğim gibi kitabımız maalesef çok ağır geliyor. Zaten programda bulunan kazanımlar başlı başına dört temel beceriyi kapsıyor ve dilbilgisi telaffuz ile bunların hepsinin birlikte verilmesi isteniyor bizden. Öğrenci seviyeleri, hazır bulunuşlukları belli olduğu için bu kazanımlar maalesef öğrencilerimize çok ağır geliyor.” (L2)

Yukarıda öğretmen görüşlerinde de belirtildiği üzere öğretmenler, öğretim programından kaynaklı olarak daha çok kazanımların öğrenci düzeyinin çok üstünde olmasından dolayı zorluk yaşamaktadırlar. Bunun yanı sıra öğretmenler kitap ve ünite içeriğinin çok yoğun olmasının onları zorladığını, dinleme parçalarının öğrenci düzeyine uygun olmadığını, kitap içeriğinin dağılımında ve yoğunluğunda dengesizlik olduğunu, öğretim programında yer alan kazanımları yetiştirebilmek için dinleme ve konuşma aktivitelerini atladıklarını okuma ve yazma aktivitelerine ağırlık verdiklerini ifade etmişlerdir. Yukarıda belirtilen İngilizce öğretiminde öğretim programından kaynaklı faktörlere ek olarak bazı öğretmenler, kazanımların her okul türü için aynı olması ve farklı hazırlanmaması (n=3) öğretim programının esnek olmaması (n=2), tüm becerileri içeren etkinliklerin öğrencilere ağır gelmesi (n=2), öğretim programının ve kazanımların öğretmenleri sınırlandırması (n=2), öğrenciden beklenen ve hedeflenen başarı ile kazanımların uyuşmaması (n=1), içeriğin çok tekrar etmesi (n=1), kitapta geçen konuların güncel olmaması (n=1), ders kitaplarının/kazanımların okulların seviyesine göre ve bölge şartlarına göre hazırlanmaması (n=1) gibi durumları da vurgulamışlardır.

3.2. Ders Materyallerinden Kaynaklı Faktörler

Bu temaya ilişkin öğretmenlere *“İngilizce ders materyalleri (ders kitabı, derste kullanılan materyal, araç-gereçler) ile ilgili yaşadığınız zorluklar var mıdır? Varsa ne tür zorluklar yaşıyorsunuz? Bu zorlukları yaşamınızın nedenleri nelerdir?”* sorusu yöneltilmiştir. Öğretmenlerin büyük çoğunluğunun (n=17) İngilizce ders materyalleri konusunda karşılaştıkları en önemli zorluklar ders kitaplarının nitelikli olmaması ve ders materyallerinin öğrenci düzeyine uygun olmaması şeklindedir. Bu durumlara ilişkin görüş belirten öğretmen görüşlerinden ön plana çıkanlara aşağıda yer verilmiştir.

“Kitaplar içerik olarak eksik kalıyor, kitapların kesinlikle uygun olmadığını düşünüyorum. Kitaplar bazı kademelerde seviye olarak zaten çok yüksek. İlçe merkezinde çalışıyorum ama köy okulundan gelen öğrenciler olduğu için şu an böyle düşünüyordum belki, ama dediğim gibi kitapların seviyesi öğrencilere uygun değil.”(L6)

“Kitapların, öğrencilerin seviyesinin üstünde olması sebebiyle gerektiği durumlarda görsel ve işitsel olarak ek materyallere başvuruyorum.”(L7)

“Ders kitabının öğrencilerin seviyesinin üstünde olduğunu düşünüyorum. Çok zor dilbilgisi kalıpları ve öğrencilerin seviyelerinin üzerinde kelimeler, cümleler olduğunu düşünüyorum. Kitap özellikle de bu coğrafyadaki öğrencilerin hazır bulunuşluk düzeyleri için hiç uygun değil.” (O3)

Yukarıda öğretmen görüşlerinde de belirtildiği üzere öğretmenler, ders kitaplarının nitelikli olmamasından, ders materyallerinin öğrenci düzeyine uygun olmamasından dolayı oldukça zorluk yaşadıklarını, ders kitaplarının yetersiz olmasından kaynaklı olarak özellikle görsel ve işitsel materyaller açısından ek kaynağa ihtiyaç duyduklarını dile getirmişlerdir. Ayrıca, görüşme yapılan bazı öğretmenler zorlukların kitaptaki bazı konuların günlük hayatta bağdaştırılamaması ve soyut kalmasından (n=3), ders kitabındaki aktivitelerin yetersiz olmasından (n=3), ders kitabındaki dinleme metinlerini bulmanın zor olmasından (n=2), İngilizce ders kitaplarının kültürümüzü yansıtmamasından (n=1), ders kitabının ilgi çekici/güncel olmamasından (n=1) ve EBA (Eğitim Bilişim Ağı) ders videolarının öğrencilere sıkıcı gelmesinden (n=1) kaynaklandığını belirtmişlerdir.

Ayrıca görüşme yapılan öğretmenlere ders materyalleri ile ilgili olarak *“İngilizce dersinde ek materyallere (yazılı, görsel, işitsel vb.) ihtiyaç duyuyor musunuz? Cevabınız evet ise ne tür materyallere niçin ihtiyaç duyuyorsunuz?”* sorusu yöneltilmiştir. Görüşme yapılan öğretmenlerin neredeyse tamamı (n=22) ders kitabının yetersiz olduğunu ve ek materyale ihtiyaç duyduğunu belirtmiştir. Bu duruma ilişkin görüş belirten öğretmen görüşlerinden ön plana çıkanlara aşağıda yer verilmiştir.

“İngilizce ders materyali olarak ders kitabı yeterli gelmediği için ek kaynağa ihtiyaç duyuyoruz. Eba'dan Yabancı Dil portalından, More and More ve Marathon kitabından etkinlikleri ve bunların ders kitabını açıp o şekilde daha interaktif bir ortam yaratmaya çalışıyorum. Bazen oyunlaştırma adına flash kartlarımı kullanabiliyorum. Worksheetler dağıtıyorum yeri geldiğinde, akıllı tahtadan dinleme metinleri açıyorum.”
(L2)

“Ben daha çok oyunlar için ek materyallere ihtiyaç duyuyorum, açıkçası benim için eğlenmeleri çok önemli. Oyun dışında videolar izletmek mesela bu konuda yabancı kanallardan TED-Ex diye bir kanal var, School var çok beğendiğim kanallar. Çocukların anlayabileceği şekilde çok ilgi çekici videolar var, mesela neden uyumamız gerekir diye bir başlık gördüm geçenlerde, iki dil konuşabilen bir insanın beyni nasıl çalışabilir gibi şeyleri İngilizce animasyon şeklinde anlatan videolardan da çok yararlanıyorum.”
(O14)

Yukarıda belirtilen öğretmen görüşlerinde de vurgulandığı üzere, öğretmenlerin büyük çoğunluğu Milli Eğitim tarafından gönderilen ders kitaplarının yetersiz olduğunu ve derste ek materyale ihtiyaç duyduklarını belirtmiştir. Öğretmenlerin ek materyal olarak daha çok görsel ve işitsel materyaller (video, sunum, animasyon, flashcard, dinleme metinleri, gerçek materyaller) kullandıkları, aynı zamanda yazı materyallerden (çalışma kâğıdı, çalışma notları, test, fotokopi vb.) de yaralandıkları görülmektedir.

3.3. Fiziksel Ortam ve Olanaklardan Kaynaklı Faktörler

Bu temaya ilişkin öğretmenlere *“İngilizce öğretiminde fiziksel ortam ve olanaklar (sıra ve oturma düzeni, görseller, teknolojik araç-gereçler, laboratuvar vs.) açısından yaşadığınız zorluklar var mıdır? Varsa ne tür zorluklar yaşıyorsunuz? Bu zorlukları yaşamınızın nedenleri nelerdir?”* sorusu yöneltilmiştir. Öğretmenlerin fiziksel ortam ve olanaklardan kaynaklı olarak yaşadıkları zorlukların en çok sırasıyla; okullarda dil laboratuvarlarının olmaması (n=17), sınıfların kalabalık olması (n=16), ders materyali ve imkânlar konusunda okullardaki eksiklikler (n=16), teknolojik araç ve gereçlerin eksikliği, akıllı tahtaların olmaması veya bazı sınıflarda çalışmaması (n=16), dile maruz kalınmadığı için geliştirilememesi ve dili kullanma ortamının olmaması (n=16),

sıra ve oturma düzeninin ayarlanamaması, sıraların standart ve sabit bir düzenleme içinde olması veya U düzeni yapılamaması (n=14), fiziksel ortamda yeterli uyarıcının (görsel/işitsel materyal) olmaması (n=13) şeklindedir. Bu durumlara ilişkin görüş belirten öğretmen görüşlerinden ön plana çıkanlara aşağıda yer verilmiştir.

“Fiziksel ortam ve olanaklar açısından akıllı tahtalarımız var fakat sıra düzeni, kişi sayısı, bunlar çok sıkıntılı. Yani akıllı tahtayı en arkadaş öğrenci mesela göremiyor. Neden? Çünkü sınıfta 42 kişiler. Mesela U düzeninde oturabilme imkânımız olsaydı, ya da daha öğrencilerle içi olabileceğimiz, her birine söz hakkı verebileceğimiz oturma düzenine uygun sayıda öğrencimiz olsaydı çok daha iyi olabilirdi. Ayrıca sınıfa farklı etkinliklere de ihtiyaç duyuyorum kullanmaya da çalışıyorum fakat bunun karşısındaki en büyük engel sınıf mevcutları. Benim şu an girdiğim sınıflarda en az 40 öğrenci ve 40 - 45 arasında değişen mevcutlar var. Bununla ne aynı anda dinleme yapabiliyoruz, ne okuma yapabiliyoruz ne de her bir öğrenciyi 1 dakika dahi konuşturabiliyoruz.” (L1)

“Yeteri kadar dinlemediğimiz için yeteri kadar konuşamıyoruz diye düşünüyorum, çünkü biliyorsunuz konuşma becerisinin gelişimi için öncelikle iyi bir dinleme birikiminin olması lazım. Şöyle bir şey etrafımızda ana dili olarak konuşan ‘native speaker’ olmadığı için ve çok maruz kalmadığımız için edinemiyoruz açıkçası.” (L6)

“Sıra ve oturma düzeni geleneksel, çünkü sınıflarımız çok kalabalık ve sınıflar küçük olduğu için bir U şeklinde veya yuvarlak sıra düzeni yapıp o şekilde ders işleyemiyoruz öğrencilerle. Tipik oturma düzeninde oturuyorlar belki birbirleriyle mesela karşılıklı oturmaları veya grup etkinliklerinde küme oturmaları daha fazla fayda sağlayacaktır ama sınıf şartları buna el vermiyor.” (O5)

Yukarıda öğretmen görüşlerinde de belirtildiği üzere, öğretmenlerin İngilizce öğretiminde fiziksel ortam ve olanaklardan kaynaklı olarak sınıf mevcutlarının kalabalık olması, ders materyali ve teknolojik olanaklar konusundaki eksiklikler, dili kullanma ortamlarındaki yetersizlikler, sıra ve oturma düzeninin uygun olmaması, zengin uyarıcıların olmaması gibi ortak güçlükler yaşadıkları görülmektedir. Ayrıca bazı öğretmenler zorlukların okulda internet bağlantısının olmaması (n=3) ve elektrik kesintisi (n=1) olmasından kaynaklandığını belirtmişlerdir.

3.4. Öğrenciden Kaynaklı Faktörler

Öğretmenlerin büyük bir çoğunluğunun (n=20) öğrencilerin derse karşı önyargılı olduklarından veya olumsuz tutuma sahip olduklarından ve öğrencilerin hazırbulunuşluk düzeyinin düşük olmasından yakındıkları belirlenmiştir. Öğretmenlerin yarısından fazlası, öğrencilerin İngilizcenin öneminin farkında olmaması (n=16) ve İngilizceyi önemsememesi veya gereksiz görmesi (n=14) durumuna vurgu yapmışlardır. Ayrıca, öğretmenlerin öğrenciden kaynaklı faktörlere ilişkin görüşleri; öğrencilerin kelime bilgisinin yetersiz olması (n=11), öğrencilerin derse ilgisiz ve isteksiz olması/motive olamaması (n=9), kelimelerin telaffuzunu yanlış yapmaları (n=8), dinleme metinlerini anlamakta zorlanmaları (n=8), Türkçeye iyi hâkim olmamaları (n=8), gürlütlü yapmaları (n=8), hata yapma korkularının olması (n=7), konuşma kaygısı (n=6) şeklindedir. Bu durumlara ilişkin görüş belirten öğretmen görüşlerinden ön plana çıkanlara aşağıda yer verilmiştir.

“Öğrencilere dil becerilerini kazandırmada zorluk yaşamamızın nedenleri; öğrencilerin hazırbulunuşluk düzeylerinin düşük olması, ilgi ve ihtiyaçlarına aslında hitap etmemesinden kaynaklanıyor. ‘İngilizce ne işimize yarayacak? Biz zaten kaç yıldır görüyoruz ama öğrenemiyoruz’ diyorlar. Ayrıca liseye de düşük seviyede geldikleri için hazırbulunuşlukları buna yeterli olmadığı için sıkıntı yaşıyoruz.” (L2)

“Öğrencilerde olumsuz tutum olduğunu düşünüyorum ve hatta öğrenciler, ‘biz İngilizceyi neden öğreniyoruz’ gibi direkt söylemlerde bulunabiliyorlar. Bunun en temel sebeplerinden bir tanesi öğrenciler okuldan çıktıkları andan itibaren İngilizceyi hayatlarının herhangi bir yerinde kullanmıyorlar. Bu yüzden de, ‘İngilizce ile biz ne yapacağız’ diyorlar.”(O12)

Yukarıda öğretmen görüşlerinde de belirtildiği üzere öğretmenlerin büyük çoğunluğu öğrencilerden kaynaklı faktörlerde öğrencilerin İngilizce dersine karşı önyargılı olduğunu veya olumsuz tutuma sahip olduğunu, öğrencilerin hazırbulunuşluk düzeyinin düşük olduğunu, öğrencilerin İngilizcenin öneminin farkında olmadığını, İngilizceyi önemsemediğini ve gereksiz gördüğünü düşünmektedir. Bunlara ek olarak bazı öğretmenler öğrencilerin okul dışında

İngilizce öğrenmek için hiçbir çaba göstermediklerini (n=5), geçmiş dönemlerden gelen bıkkınlıkların olduğunu (n=5), dilbilgisi kurallarına bağlı kaldıklarını ve Türkçe düşündüklerini (n=4), sorumsuz olduklarını (n=4), öğrencilere ek kaynak aldırılmadıklarını (n=4), derse hazırlıksız gelmelerini (n=3), dersin öğretmenini sevmemelerinin etkili olduğunu (n=3), aktif katılımın sağlanamadığını (n=2), teknolojiyi kullanmayı bilmediklerini (n=2) ve öğrencilerin kitap okuma alışkanlığının olmadığını (n=1) belirtmişlerdir. Dolayısıyla öğretmenlerin İngilizceyi öğrenmeyi zorlaştıran en önemli faktörlerden biri olarak öğrencilerin bilişsel ve duyuşsal özelliklerini (ilgi, tutum, kaygı, hazırbulunuşluk, geçmiş deneyimler vb.) belirttikleri görülmektedir.

3.5. Aile ve Çevreden Kaynaklı Faktörler

Bu temaya ilişkin öğretmen görüşleri ağırlıklı olarak sırasıyla; ailelerin gereken ilgiyi göstermemesi (n=10), öğrencinin okul dışında dile maruz kalmaması (n=9), öğrencilerin evlerindeki imkânların kısıtlı olması (n=8) ve veli desteğinin olmaması (n=7) şeklindedir. Bu durumlara ilişkin görüş belirten öğretmen görüşlerinden ön plana çıkanlara aşağıda yer verilmiştir.

“Bu konuda ailelerin çok büyük payı olduğunu düşünüyorum. Öğrencilerle ilgilenen aileler ve bu ailelerin çocukları genel olarak olumlu tutuma sahip. Onun dışında hiçbir ilgisi olmayan öğrencilerimiz çok fazla. Çünkü annesinden babasından hiçbir şekilde ilgi görmüyor ve bu çocuklar derslerine de gereken ilgiyi gösteremiyor haliyle. Mesela şu konuda bile sıkıntı yaşamıştık. DYNED diye bir uygulama var, ancak köyde internet yok, öğrencilerde telefon, tablet yok buralardan internete giremiyorlar. Bu yüzden de DYNED gibi güzel bir uygulamayı bile kullanamıyoruz.” (O3)

“Dinleme becerisini kazanmada zorlandıklarını düşünüyorum. Çünkü çok fazla maruz kalamıyorlar o dile, yani sınıftan dışarı çıktıklarında bu çocuklar evlerinde herhangi bir yabancı dizi izlemiyor, yabancı videolar izlemiyor, çoğu internete erişemiyor. Zaten onun için dinleme becerisini kazanmada zorluk yaşıyorlar.” (O6)

“Öğrencilerimin sosyo-ekonomik seviyesi düşük olduğu için ve öyle bir çevrede büyüdükleri için gerekli bir kitap bile aldırıyorum ya da en ufak bir şeyi mesela telefonda bir uygulama söylüyorum onu bile aileleri

kullanamıyor. Ailelerinde internet sıkıntısı olduğu için bu konularda sıkıntı yaşıyorum.” (O9)

Yukarıda öğretmen görüşlerinde de belirtildiği üzere öğretmenler, ailelerin öğrencilere gereken ilgiyi göstermediğini, öğrencinin okul dışında dile maruz kalmadığını, öğrencilerin evlerindeki imkânların kısıtlı olduğunu (internet, telefon, bilgisayarın olmaması) ve yeterli veli desteğinin olmadığını dile getirmişlerdir. Ayrıca bazı öğretmenler çevrede eğitim düzeyinin düşük olması (n=2) ve olumsuz rol modellerin olması (n=2) düşüncesindedirler.

3.6. Öğretmen Kaynaklı Faktörler

Bu temaya ilişkin bazı öğretmen görüşleri ise sırasıyla; öğretmenlerin dersi monoton anlattığı için öğrencinin sıkılması (n=6), öğretmenlerin kendini geliştirmemesi (n=4), derslerde farklı ve eğlenceli etkinlikler yapılmaması ve dersin eğlenceli hale getirilmemesi (n=2), öğretmenlerin akıcı bir şekilde İngilizce konuşamaması (n=1) şeklindedir. Bu durumlara ilişkin görüş belirten öğretmen görüşlerinden ön plana çıkanlara aşağıda yer verilmiştir.

“Öğrenci öğretmeni sevmediği zaman aslında İngilizce dersini de sevmemiş oluyor ya da öğretmenin tekdüze tek bir metotla yöntemle ders anlattığını düşündüğümüzde yine bu da öğrencinin öğrenmesinde bir problem yaratıyor.” (L2)

“İngilizceyi öğretmeye ilişkin zorluklarda, bizim öğretmenler olarak kendimizi gelişmeye kapalı durmamız, devamlı dışarıdan bir şeyler beklememiz olabilir, bizim de bir şeyler yapmamız gerekiyor.” (L4)

“İngilizce derslerini daha çok gramer öğretimi, dilbilgisi öğretimi ve kelime ezberlemeye yönelik işleyen öğretmenlerin varlığı İngilizce öğretmeyi zorlaştıran faktörlerden bir tanesi. Tabii ki yeni nesil farklı şeyler beklemekte, ders içerikleri olarak kitapların haricinde dersleri eğlenceli ve iletişime yönelik hale getirebilmek için farklı içerikler üretilmelidir.” (O12)

Yukarıda öğretmen görüşlerinde de belirtildiği üzere öğretmenler, İngilizce öğrenmeyi zorlaştıran faktörlerden biri olarak öğretmenin geleneksel yöntemlerle dersi işlemesi, dersi eğlenceli hale getirmemesi veya mesleki gelişim sağlamaması olarak dile getirmişlerdir.

3.7. Eğitim Sisteminden Kaynaklı Faktörler

Öğretmenlerin çoğu (n=15) İngilizce ders saatinin yetersiz olmasına vurgu yapmışlardır. Benzer şekilde, öğretmenlerin yarısının (n=12), öğrencilerin girecekleri merkezi sınavlara dikkat çektikleri görülmektedir. Bu durumlara ilişkin görüş belirten öğretmen görüşlerinden ön plana çıkanlara aşağıda yer verilmiştir.

“Öğrencilerdeki en büyük motivasyonsuzluğun sebebi, üniversite sınavında İngilizce sorunun bulunmaması. Yani öğrenci şunu söyleyebilir: 'Hocam tamam ortaokulda görüyorduk ve LGS'de çıkacaktı fakat lisede görmemizin hiçbir anlamı yok çünkü üniversite sınavında karşımıza çıkmayacak, biz neden öğreniyoruz? Bence bu gereksiz.' gibi söylemlerde bulunabiliyorlar ve bu onların İngilizce öğrenimini olumsuz etkiliyor.” (L1)

“Zorluklar illaki yaşıyoruz, fazla kazanım var, içerik çok yoğun ama ders sayısı çok az. 3 saate bunları sığdırmamız imkânsız. Zaten anlattığım konuyu bir hafta ardından geçtiği için sonraki hafta tekrar etmeden geçemiyorum bu da bana ekstra zaman harcatıyor. Zaten zamanım kısıtlı olduğu için yetiştiremiyorum.” (O9)

“Elimizden geldiğince farklı yöntem ve teknikler kullanmak istiyoruz, ama bazı sıkıntılar ile karşılaşıyoruz. Onlardan en önemlisi zaman sıkıntısı. 8. sınıflar zaten sınava hazırlandıkları için bizim o kazanımları vermemiz lazım, sınava hazırlamamız lazım. Bundan dolayı farklı yöntem tekniklere giremiyoruz.” (O13)

Yukarıda öğretmen görüşlerinde de belirtildiği üzere öğretmenlerin yarısından fazlası İngilizce ders saatinin yetersiz olduğunu ve bu yüzden hedeflenen kazanımlara derse ayrılan sürenin yetmediğini; öğretmenlerin yarısı ise öğrencilerin özellikle lise sonunda girecekleri YKS'de (Yükseköğretim Kurumları Sınavı) İngilizce olmadığı için öğrencilerin dersi önemsememesini dile getirmişlerdir. Ayrıca, bir öğretmen ise meslek liselerinde meslek derslerine daha fazla ağırlık verildiği düşüncesindedirler.

4. TARTIŞMA, SONUÇ ve ÖNERİLER

Araştırmada, öğretmenlerin büyük çoğunluğunun İngilizce dersinde öğrencilerin hedeflenen başarıya ulaşamadıklarını düşündükleri, bazı öğretmenlerin ise hedeflenen başarıya öğrencilerin kısmen ulaştığını düşündükleri saptanmıştır. Öğretmenlerin tamamına yakınının öğrencilerin İngilizce konuşma becerisinde, yaklaşık olarak yarısının dinleme becerisinde, bazı öğretmenlerin ise yazma veya bütün becerilerde öğrencilerin zorluk yaşadıklarını belirttikleri belirlenmiştir. Bu durumda, öğretmenlerin tamamına yakınının İngilizce öğrenmede öğrencilerin en çok zorlandığı dil becerisinin konuşma olduğunu düşündükleri sonucuna ulaşılmıştır. Bunu dinleme ve diğer beceriler takip etmektedir. Bu sonuçlar alanyazındaki araştırma sonuçlarını destekler niteliktedir. Nitekim Günday (2007) ülkemizde yıllardır İngilizce öğretimi üzerinde yoğun bir şekilde durulmasına rağmen devlet okullarında İngilizce öğrenmede akademik başarının düşük olduğuna ve öğrencilerin temel seviyeden öteye geçemedikleri yönünde genel bir fikir birliği olduğuna vurgu yapmıştır. Benzer şekilde, 2020 yılı için uluslararası İngilizce yeterlik indeksi Türkiye'nin düşük (low proficiency) İngilizce seviyesine sahip ülkeler arasında olduğunu göstermektedir (İngilizce Yeterlik İndeksi, 2020). Bu durumda öğretmen görüşlerine ve alanyazındaki bulgulara göre öğrencilerin İngilizce dersinde hedeflenen başarıya ulaşamadıklarını söylemek mümkündür. Dört dil becerisinde eksiklikler olmakla birlikte öğrencilerin daha çok konuşma becerisinde zorlandıklarına vurgu yapıldığı görülmektedir. Bu durum üzerinde hem öğretmen ve öğrenme ortamı hem de öğrencilerin kendilerinden kaynaklı faktörlerin etkili olduğu düşünülebilir.

Morgan (1992), öğrencilerin konuşma becerisini geliştirebilmek için sınıf ortamında kendilerini rahat ve özgür hissetmelerinin önemini vurgulamıştır. Morgan, öğrencilerin rahatça ve hata yapma endişesinin gölgesinde kalmadan konuşabilecekleri, kendilerine saygı duyulduğunu ve fikirlerine önem verildiğini

hissettikleri bir sınıf ortamında konuşma becerilerini rahatlıkla geliştirebileceklerinin altını çizmiştir. Dudley-Marling ve Searle (1991) tarafından yabancı dilde konuşma becerisinin gelişiminde önemli olan faktörleri tespit etme amacı ile yapılan araştırmada da benzer bir sonuca varılmıştır, öğrencilerin psikolojik açıdan kendilerini güvende hissettiği bir ortamda işlenen derslerde konuşma becerilerinin olumlu yönde bir gelişme göstereceği vurgulanmıştır. Dolayısıyla öğretmenlerin, öğrencilerin kendilerini güvende hissedeceği ve konuşmak için uygun fırsatların sunulduğu elverişli bir sınıf ortamı yaratması gerektiği söylenebilir.

Araştırmada, öğretmenlerin öğretim programından kaynaklı faktörler olarak daha çok kazanımların öğrenci düzeyinin çok üstünde olmasından dolayı zorluk yaşadıkları sonucuna ulaşılmıştır. Bunun yanı sıra öğretmenlerin kitap ve ünite içeriğinin çok yoğun olmasının onları zorladığını, dinleme parçalarının öğrenci düzeyine uygun olmadığını, kitap içeriğinin dağılımında ve yoğunluğunda dengesizlik olduğunu, öğretim programında yer alan kazanımları yetiştirebilmek için dinleme ve konuşma aktivitelerini atladıklarını, okuma ve yazma aktivitelerine ağırlık verdiklerini belirttikleri saptanmıştır. Bazı öğretmenlerin ise kazanımların her okul türü için aynı olması ve farklı hazırlanmaması, öğretim programının esnek olmaması, tüm becerileri içeren etkinliklerin öğrencilere ağır gelmesi, öğretim programının ve kazanımların öğretmenleri sınırlandırması gibi durumları vurguladıkları belirlenmiştir. Bu sonuçlar alanyazındaki benzer çalışma sonuçlarını destekler niteliktedir. Bu araştırma sonuçlarına paralel olarak Merter, Kartal ve Çağlar (2012) tarafından yapılan araştırmada, İngilizce öğretmenlerinin öğretim programının kazanımlar, içerik ve ölçme-değerlendirme ilişkisini yeterli görmediği tespit edilmiştir. Araştırmaya katılan öğretmenler etkinliklerin öğrencilerin yaşlarına ve öğrenme özelliklerine uygun olmadığını vurgulamakla beraber programda önerilen bu etkinliklerin sınıfta uygulanabilir nitelikte olmadığını ve bu etkinliklere ayrılan sürenin yeterli

olmadığının da altını çizmiştir. Benzer şekilde, Kozikoğlu'nun (2014) yaptığı araştırmada derslerin büyük bir çoğunluğunun dilbilgisi (grammar) ağırlıklı ilerlediği, derslerde dinleme ve yazma gibi kazanımlara yeterli kadar vakit ayrılmadığı saptanmıştır. Dinçer ve Saracaloğlu (2018) tarafından yapılan araştırmada da benzer sonuçlar elde edilmiştir. Araştırmada, öğretmenlerin büyük bir çoğunluğu ders kitapları, öğretim programı, çalışma materyalleri ile ilgili olumsuz görüş bildirmişlerdir. Öğretmenler program kazanımlarına ulaşılmamasının önündeki en büyük engelin zaman kısıtlaması olduğunun altını çizmiş, sınıf ortamı ve zaman kısıtlaması sebebiyle konuşma, yazma ve dinleme gibi edinilmesi zaman alan kazanımlara yeterli vakit kalmadığını vurgulamışlardır. Bu araştırma sonuçları ve alanyazındaki benzer çalışma sonuçlarından hareketle, İngilizce programındaki kazanımların öğrenci düzeyinin üstünde olduğu, program içeriğinin çok yoğun olmasından dolayı derse ayrılan sürede programın etkili olarak uygulanmadığı söylenebilir. Dolayısıyla programdaki kazanımların öğrenciye görelilik (yaş, gelişim özellikleri, hazırbulunuşluk düzeyi vb.) ilkesine göre gözden geçirilmesi ve ders süresi göz önünde bulundurularak programdaki kazanımların/etkinliklerin gerçekleştirilebilir şekilde sadeleştirilmesi gerektiği görülmektedir.

Araştırmada, öğretmenlerin ders materyallerinden kaynaklı faktörler olarak ders kitaplarının nitelikli olmamasından, ders materyallerinin öğrenci düzeyine uygun olmamasından dolayı oldukça zorluk yaşadıkları, ders kitaplarının yetersiz olmasından kaynaklı olarak özellikle görsel ve işitsel materyaller açısından ek kaynağa ihtiyaç duydukları belirlenmiştir. Ayrıca, bazı öğretmenlerin zorlukların kitaptaki bazı konuların günlük hayatla bağdaştırılamaması ve soyut kalmasından, ders kitabındaki aktivitelerin yetersiz olmasından, ders kitabındaki dinleme metinlerini bulmanın zor olmasından, İngilizce ders kitaplarının kültürümüzü yansıtmamasından, ders kitabının ilgi çekici/güncel olmamasından ve Eba ders videolarının öğrencilere sıkıcı gelmesinden kaynaklandığını

belirttikleri sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuçlar alanyazındaki benzer araştırma sonuçlarıyla örtüşmektedir. Bu araştırma sonuçlarına paralel olarak Şahin, Çelik ve Çatal (2018) ve Büyükduman (2005) çalışmalarında öğrencilerin dört dil becerisinin de gelişmesi için amaca uygun materyallerin hazırlanması ve ders kitaplarının geliştirilmesi gerektiğini vurgulamışlardır. Benzer şekilde, Akkuş (2009) tarafından yapılan çalışmada, İngilizce ders kitaplarının yetersiz olduğu, konuların öğrencilerin seviyesinin üstünde olduğu sonucuna varılmıştır. Özer ve Korkmaz (2016) tarafından yapılan çalışmada da benzer sonuçlara ulaşılmış, yabancı dil öğreniminde başarı oranını arttırmak için ders kitaplarının yeniden düzenlenmesi ve öğrencilerin dikkatini çekecek materyaller kullanılması gerektiği vurgulanmıştır. Akdoğan (2010) tarafından yapılan çalışmada, İngilizce öğretiminde yaşanan materyal sıkıntısına dikkat çekilerek materyal bakımından yeteri kadar donatılmış uygun sınıf ortamlarının hazırlanmasının gerekli olduğu ifade edilmiştir. Özmat ve Senemoğlu'nun (2020) çalışmasında, ortaokul ve lise öğrencilerinin öğrenci merkezli materyallerin yetersizliği, ders kitapları ile ek kaynakların yetersizliği ve ilgi çekici olmaması gibi faktörlerden dolayı İngilizce öğrenmede zorlandıkları belirlenmiştir. Ayrıca, öğretmenler ders kitaplarının yetersiz olduğunu, öğrenci ihtiyaçlarına uygun olmadığını ve dolayısıyla yeniden düzenlenmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Bu araştırma sonuçları ve alanyazındaki benzer çalışma sonuçlarından hareketle, İngilizce ders materyallerinin içerik ve nitelik açısından yetersiz olduğu, öğrenci ihtiyaç, kültür ve ilgilerine hitap etmediği, dolayısıyla güncellenmesi gerektiği söylenebilir. Nitekim Arnold (1999) ve Tomlinson (2008) dil öğrenim sürecini etkin kılmak için kullanılan materyallerde işlenen konuların öğrencilerin ilgisine, ihtiyaçlarına ve kültürlerine uygun olacak şekilde günlük yaşamdan seçilmesinin önemini vurgulamıştır.

Araştırmada, öğretmenlerin neredeyse tamamının ders kitabının yetersiz olduğunu ve ek materyale ihtiyaç duyduklarını belirttikleri belirlenmiştir.

Öğretmenlerin ek materyal olarak daha çok görsel ve işitsel materyaller (video, sunum, animasyon, flashcard, dinleme metinleri, gerçek materyaller) kullandıkları, aynı zamanda yazı materyallerden (çalışma kâğıdı, çalışma notları, test, fotokopi vb.) de yararlandıkları sonucuna ulaşılmıştır. Drbseh (2019) tarafından gerçekleştirilen araştırmada, öğrencilerin büyük çoğunluğunun dersin daha eğlenceli olması gerektiğini savunduğu ve özellikle video, şarkı ya da film gibi görsel ve işitsel materyallerin daha ilgi çekici olacağı vurgulanmıştır. Özer ve Korkmaz (2016) tarafından yapılan araştırmada da ders kitaplarındaki alıştırmaların öğrenciye yetersiz veya sıkıcı gelmesinin önüne geçmek adına öğretmenin şarkı, çizgi film, film ya da oyun benzeri yöntemlerle öğrenciyi hem eğlendirip hem de derse olan ilgisini arttırmanın önemini belirtmiştir. Dolayısıyla öğretmenlerin ek materyal olarak görsel, işitsel ve yazılı materyallerden yararlanmaları İngilizce öğretme-öğrenme ortamlarının daha ilgi çekici, somut ve işlevsel hale getirilmesi açısından olumlu bir durum olarak değerlendirilebilir. Nitekim İngilizce ders materyallerinin yetersizliği düşünüldüğünde bu kaçınılmaz bir sonuç olarak karşımıza çıkmaktadır.

Araştırmada, öğretmenlerin İngilizce öğretiminde fiziksel ortam ve olanaklardan kaynaklı faktörler olarak sınıf mevcutlarının kalabalık olması, ders materyali ve teknolojik olanaklar konusundaki eksiklikler, dili kullanma ortamlarındaki yetersizlikler, sıra ve oturma düzeninin uygun olmaması, zengin uyarıcıların olmaması gibi ortak güçlükler yaşadıkları belirlenmiştir. Bu sonuçlar alanyazındaki benzer çalışma sonuçlarını destekler niteliktedir. Akdoğan (2010) tarafından yapılan araştırmada, Türkiye’de yabancı dil öğretimi için uygun bir öğretim çevresinden söz edilemeyeceği sonucuna varılmıştır. Araştırmacı, elde edilen sonuçlardan hareketle, sınıf mevcudunda azalmaya gidilmesi gerektiğini vurgularken, 15 öğrenciyi aşmayan, teknolojik materyaller bakımından yeteri kadar donatılmış uygun sınıf ortamlarının hazırlanmasının önemini altını çizmiştir. Benzer şekilde, Baba Khouya’nın (2018) çalışmasında sınıf mevcudu ve

ders materyallerinin önemi vurgulanmıştır. Araştırmada kalabalık sınıflar ve sınıf atmosferinin öğrenciler için temel sorunlar arasında yer aldığı belirlenmiştir. Şahin vd. (2018) tarafından araştırmada, sınıf mevcudunun ve teknolojik donanım eksikliğinin olumsuz etkilerinin olduğu saptanmıştır. Songbatumis'in (2017) araştırmasında, İngilizce öğreniminde ve öğretiminde karşılaşılan zorlukların bir kısmının okul kaynaklı yetersizliklerden kaynaklandığı ortaya çıkmıştır. Araştırmada dil laboratuvarı olmaması, yetersiz kaynaklar ve tesisler, zaman kısıtlaması ve benzeri sorunların dil öğrenimindeki olumsuz etkisi vurgulanmıştır. Bu araştırma sonuçları ve alanyazındaki benzer çalışma sonuçlarından hareketle sınıf mevcudunun fazla olması, dil laboratuvarı eksikliği, ders materyallerinin öğrencilerin seviyesine uygun olmaması, teknolojik olanakların eksikliği, dil kullanım ortamlarındaki yetersizlikler, sıra ve oturma düzeninin uygun olmaması ve öğrencilerin motivasyonunu arttıracak zengin uyarıcıların bulunmaması gibi etkenlerin İngilizce öğretimi önündeki önemli engellerden olduğu söylenebilir. Dolayısıyla İngilizce öğrenme-öğretme ortamlarının etkili öğrenmeyi desteklemesi için zengin uyarıcılarla, teknolojik olanaklarla ve öğrenci merkezli öğrenmenin doğasına uygun şekilde düzenlenmesi gerektiği görülmektedir.

Araştırmada, öğretmenlerin büyük çoğunluğunun öğrencilerden kaynaklı faktörler olarak öğrencilerin İngilizce dersine karşı önyargılı olduğunu veya olumsuz tutuma sahip olduğunu, öğrencilerin hazırbulunuşluk düzeyinin düşük olduğunu, öğrencilerin İngilizcenin önemini farkında olmadığını, İngilizceyi önemsemediğini ve gereksiz gördüğünü düşündükleri belirlenmiştir. Bunlara ek olarak bazı öğretmenler öğrencilerin okul dışında İngilizce öğrenmek için hiçbir çaba göstermediklerini, geçmiş dönemlerden gelen bıkkınlıkların olduğunu, dilbilgisi kurallarına bağlı kaldıklarını ve Türkçe düşündüklerini, sorumsuz olduklarını, öğrencilere ek kaynak aldırmadıklarını, derse hazırlıksız gelmelerini, dersin öğretmenini sevmemelerinin etkili olduğunu, aktif katılımın

sağlanamadığını, teknolojiyi kullanmayı bilmediklerini ve öğrencilerin kitap okuma alışkanlığının olmadığını belirttikleri sonucuna ulaşılmıştır. Suryani, Suarnajaya ve Pratiwi (2020) araştırmalarında, öğrencilerin utangaçlık, çekinme ya da konuya yabancı hissetme, motivasyon ve özgüven eksikliği gibi faktörlerin İngilizce öğrenmeyi zorlaştıran etkenler olduğunu saptamıştır. Benzer şekilde, Liton (2016) tarafından yapılan araştırma öğrencilerin kültürlerarası faktörler, motivasyon eksikliği, İngilizce öğretim yöntemleri ve üniversite öncesi aşamadaki programın eksiklikleri nedeniyle İngilizce öğrenmeye yönelik olumsuz bakış açısına ve önyargıya sahip olduğunu belirlemiştir. Noom-Ura (2013) öğrencilerin dil pratiği yapma veya bunun için daha fazla fırsat yaratma konusunda azim göstermemesinin, dilin iletişim için kullanılması konusunda özgüvensiz olmalarına sebep olduğunu saptamıştır. Kouritzin, Piquemal ve Nakawaga'nın (2007) yaptıkları araştırmada, çalışmada katılan öğrenci grubunun yalnızca yüzde yirmisinin İngilizceyi önemli gördüğünü tespit etmiştir. Sonuç olarak, alanyazındaki çalışmaların bu araştırma sonuçları ile benzerlik gösterdiği görülmektedir. Dolayısıyla, öğretmenlerin büyük çoğunluğunun öğrencilerin İngilizce öğrenmeye karşı önyargılı veya olumsuz tutuma sahip olmaları, yabancı dil öğrenmenin önemini idrak edememiş olmaları, hazırbulunuşluk düzeylerinin düşük olması, yabancı dil derslerine diğer derslere ayırdıkları kadar zaman ayırmamaları, hedef dilde değil anadilde düşünmeleri, ek kaynak almamaları, derse aktif katılım sağlamamaları ve öğretmene karşı olumsuz duygular beslemeleri gibi faktörlerin İngilizce öğrenmeyi zorlaştıran öğrenci kaynaklı faktörler olarak düşündükleri söylenebilir. Dolayısıyla öğretmenlerin İngilizceyi öğrenmeyi zorlaştıran en önemli faktörlerden biri olarak öğrencilerin bilişsel ve duyuşsal özelliklerini (ilgi, tutum, kaygı, hazırbulunuşluk, geçmiş deneyimler vb.) belirttikleri görülmektedir. Nitekim tam öğrenme kuramına göre etkili bir öğrenmenin gerçekleşebilmesi için

öğrencilerin bilişsel ve duyuşsal hazırbulunuşluğunun yeterli düzeyde olması gerekmektedir (Senemoğlu, 2020).

Araştırmada, öğretmenlerin aile ve çevreden kaynaklı faktörler olarak ailelerin öğrencilere gereken ilgiyi göstermediğini, öğrencinin okul dışında dile maruz kalmadığını, öğrencilerin evlerindeki imkânların kısıtlı olduğunu (internet, telefon, bilgisayarın olmaması) ve yeterli veli desteğinin olmadığını dile getirdikleri belirlenmiştir. Ayrıca bazı öğretmenler çevrede eğitim düzeyinin düşük olması ve olumsuz rol modellerin olması düşüncesindedirler. Bu araştırma sonuçlarına paralel olarak, Can ve Işık Can (2014) tarafından yapılan araştırma, yabancı dil öğretiminde aileden kaynaklı yeterli desteği sağlamama, kaynak sağlamama veya dil öğrenimine önem vermeme gibi sorunlarla karşılaşıldığını ortaya koymuştur. Benzer şekilde, İşigüzel ve Kırmızı'nın (2014) yaptıkları çalışmada, yabancı dil öğrenmede başarısızlık nedeni olarak en çok aile-çevre ile öğrenci kaynaklı faktörler olduğu belirlenmiştir. Sonuç olarak, alanyazındaki çalışmalarda ve yapılan araştırmada da öğretmenlerin aile ve çevreden kaynaklı faktörleri İngilizce öğrenmeyi zorlaştıran faktörlerden biri olarak gördüğü saptanmıştır. Öğretmen görüşleri doğrultusunda aile ve çevre faktörünün gerek öğrenciye sağlanan imkânlar, gösterilen ilgi ve destek gerekse örnek oluşturma konusunda yabancı dil öğrenmeyi etkilediği söylenebilir.

Araştırmada, öğretmenlerin öğretmenden kaynaklı faktörler olarak öğretmenin geleneksel yöntemlerle dersi işlemesi, dersi eğlenceli hale getirmemesi veya mesleki gelişim sağlamaması olarak dile getirdikleri belirlenmiştir. Bu araştırma sonuçlarına paralel olarak, Baba Khouya (2018) yaptığı araştırmada yabancı dil öğretmenlerinin geleneksel yöntemlerden kaçınmasını, yerine daha çağdaş yöntemleri benimsemesini önermiştir. Benzer şekilde, Drbseh'in (2019) yaptığı araştırmada öğrencilerin büyük bir çoğunluğunun video, şarkı ya da film gibi görsel ve işitsel materyallerle dersin daha eğlenceli olması gerektiğini ifade

ettikleri belirlenmiştir. Songbatumis'in (2017) araştırmasında, öğretmenlerden kaynaklı problemlerin öğretmenlerin eğitimindeki yetersizliklerden, dil yeterliliği sorunundan, öğretim yöntemlerinden ve mesleki gelişim eksikliğinden kaynaklandığı saptanmıştır. Araştırma sonuçlarından hareketle, İngilizce öğretiminin daha eğlenceli ve ilgi çekici hale getirilmesi gerektiğinin hem öğretmen hem de öğrencilerin ortak görüşü olduğu görülmektedir. Dolayısıyla, İngilizce öğretiminde çağdaş ve öğrenci merkezli yaklaşımlar benimsenerek dersin geleneksel bir anlayışla monotonluktan kurtarılması ve oyun, drama, görsel ve işitsel materyaller ile daha eğlenceli hale getirilmesi ve ayrıca bu konuda öğretmenlerin mesleki gelişim konusunda çaba sarf etmesi gerektiği söylenebilir.

Araştırmada, eğitim sisteminden kaynaklı faktörler olarak öğretmenlerin yarısından fazlasının İngilizce ders saatinin yetersiz olduğunu ve bu yüzden hedeflenen kazanımlara derse ayrılan sürenin yetmediğini; öğretmenlerin yarısının ise öğrencilerin özellikle lise sonunda girecekleri YKS'de İngilizce olmadığı için öğrencilerin dersi önemsememesini dile getirdikleri belirlenmiştir. Bu sonuçlar alanyazındaki benzer çalışma sonuçlarıyla örtüşmektedir. Songbatumis (2017) yaptığı araştırmasında öğretmenlerin İngilizce dersine ayrılan zamanın yeterli olmadığından ve program yoğunluğunun İngilizce ders saatlerine uygun olarak hazırlanmadığından yakındığını ortaya çıkarmaktadır. Özmat ve Senemoğlu (2020) tarafından yapılan araştırmada ders saatlerinin yeterli olmadığı, gerekli kazanımların sağlanması için daha fazla ders saatine ihtiyaç duyulduğunun altı çizilmiş, sınava hazırlanan öğrencilerin yoğun ders programları ve sınava hazırlık sürecindeki yoğunluk sebebiyle YGS/LYS'de İngilizce alanı dışında yer almayan İngilizce dersine karşı ilgisiz ve isteksiz olduğu, diğer derslere daha fazla zaman ayırmaları gerektiğini düşündükleri belirtilmiştir. Benzer şekilde, Kaplan (2013) tarafından yapılan çalışmada, İngilizce dersine ayrılan sürenin yetersiz olmasının İngilizce öğretimini ve

öğrenimini zorlaştırdığı sonucuna varılmıştır. Bu durumda, öğretmenlerin İngilizce dersine ayrılan ders saatlerini yetersiz bulduğu ve bu durumun İngilizce öğretim programının içeriğinin çok yoğun olmasından kaynaklandığı söylenebilir. Ayrıca, YKS sınavında İngilizce dersine ilişkin soru olmamasının öğrencilerin dersi gereksiz görmesine ve bu yüzden önemsememesine sebep olduğunu söylemek mümkündür.

Araştırma sonuçlarından hareketle öğrencilerin konuşma becerisini geliştirebilmek için öğretmenlerin, öğrencilerin kendilerini güvende hissedeceği ve konuşmak için uygun fırsatların sunulduğu elverişli bir sınıf ortamı oluşturması önerilebilir. Öğretmenlerin sözel, görsel ve işitsel materyallerle İngilizcenin küresel bir dil olduğuna dikkat çekmesi ve öğrencilerin İngilizceyi geçilmesi gereken bir ders olarak görmek yerine öğretmenler tarafından İngilizcenin işlevsel bir dil ve bir iletişim aracı olarak ön plana çıkartılması önerilebilir. Velilerin yabancı dilin önemi hakkında bilinçlendirilmesi, yabancı dil öğretiminde aileden yeterli desteğin ve kaynağın sağlanmasına yönelik okul-aile işbirliğinin artırılması önerilebilir. İleriki çalışmalarda İngilizce öğrenmeyi zorlaştıran faktörleri gidermeye yönelik küçük ölçekli eylem araştırmaları yapılabilir.

KAYNAKÇA

- Akdoğan, S. (2010). *Türkiye’de yabancı dil öğretiminde karşılaşılan sorunlar ve bir çözüm önerisi olarak yabancı dil okullarına yönelik öğretmen ve öğretim elemanlarının görüşleri* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.
- Akkuş, Ö. (2009). *Türkiye’de İngilizce öğrenim ve öğretiminde karşılaşılan sorunlar* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas.
- Altun, S. A. (2009). İlköğretim öğrencilerinin akademik başarısızlıklarına ilişkin veli, öğretmen ve öğrenci görüşlerinin incelenmesi. *İlköğretim Online*, 8(2), 567-586.
- Arnold, J. (1999). *Affect in language learning*. Cambridge University Press.
- Aydemir, H. (2012). Sosyal bilgiler öğretmenlerinin öğretim araç-gereçleri kullanım düzeyleri. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 36(1), 163-182.
- Baba Khouya, Y. (2018). Students demotivating factors in the efl classroom: the case of Morocco. *Advances in Language and Literary Studies*, 9(2), 150-159.
- Bahar, H. H., Uludağ, E., ve Kaplan, K. (2009). An investigation of the computer and internet attitudes on primary school teachers from Kars province. *Journal of Education Faculty*, 11(2), 64-83.
- Balcı, U. (2016). Anadolu liselerinde ikinci yabancı dil olarak Almanca eğitimi: Batman ili örneği. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, 29, 346-355. <https://dx.doi.org/10.14582/DUZGEF.757>
- Bulut, S., Soysal, Ö. K., ve Gülççek, D. (2018). Suriyeli öğrencilerin Türkçe öğretmeni olmak: Suriyeli öğrencilerin eğitiminde karşılaşılan sorunlar. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi*, 7(2), 1210-1238.

- Büyükduman, F. İ. (2005). İlköğretim okulları İngilizce öğretmenlerinin birinci kademe İngilizce öğretim programına ilişkin görüşleri. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 28(28), 55-64.
- Büyüköztürk, S., Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, S., ve Demirel, F. (2016). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Pegem Akademi Yayıncılık.
- Can, E., ve Işık Can, C. (2014). Türkiye’de ikinci yabancı dil öğretiminde karşılaşılan sorunlar. *Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 4(2), 43-63.
- Cihan, T., ve Gürten, E. (2013). İlköğretim 5. sınıf İngilizce dersi öğretim programına ilişkin öğretmen görüşleri. *Anadolu University Journal of Social Sciences*, 13(1), 131-146. [https://doi.org/ 10.19126/suje.59904](https://doi.org/10.19126/suje.59904)
- Demir, S., Büyük, U., ve Koç, A. (2011). Fen ve teknoloji dersi öğretmenlerinin laboratuvar şartları ve kullanımına ilişkin görüşleri ile teknolojik yenilikleri izleme eğilimleri. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 7(2), 66-79.
- Dinçer, B., ve Saracaloğlu, A. (2018). 7. sınıf İngilizce öğretim programının Stufflebeam’ın bağlam-girdi-süreç-ürün modeline dayalı olarak değerlendirilmesi. *Turkish Studies*, 13(19), 561-588. [http://dx.doi.org/ 10.12739/NWSA.2017.12.2.E0032](http://dx.doi.org/10.12739/NWSA.2017.12.2.E0032)
- Drbseh, M. H. (2019). Saudi EFL learners’ difficulties in learning english: A case of secondary school students. *Journal of Applied Linguistics and Language Research*, 6(4), 140-151.
- Dudley-Marling, C., ve Searle, D. (1991). *When students have time to talk*. Portsmouth.
- Genç, G., ve Bilgin Aksu, M. (2004, Temmuz). *İnönü üniversitesi öğrencilerinin İngilizce derslerine ilişkin tutumları* [Sözlü bildiri]. XIII. Ulusal Eğitim Bilimleri Kurultayı, İnönü Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Malatya.

- Gökler, Z. S., Aypay, A., ve Arı, A. (2012). İlköğretim İngilizce dersi hedefleri kazanımları SBS soruları ve yazılı sınav sorularının yeni Bloom taksonomisine göre değerlendirilmesi. *Eğitimde Politika Analizi*, 1(2), 114-133.
- Gömleksiz, M. N., ve Aslan, S. (2017). Ortaokul öğrencilerinin İngilizce öğreniminde karşılaştıkları sorunlara ilişkin görüşleri: Nitel bir çalışma. *The Journal Of Academic Social Science Studies*, 64, 1-13. <https://doi.org/10.9761/JASSS7374>
- Günday, R. (2007). Yabancı dil öğretiminde başarısızlığa neden olan etmenler üzerine bir araştırma. *Milli Eğitim*, 36(175), 210-229.
- İngilizce Yeterlik İndeksi [English Proficiency Index] (2020, Kasım). *The world's largest ranking of countries and regions by English skills*. <https://www.ef.com.tr/epi/>
- İşigüzel, B., ve Kırmızı, B. (2014). Lise öğrencilerinin Almanca öğrenme sürecinde başarısızlık nedenlerinin değerlendirilmesi. *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13, 45-63. <https://doi.org/10.9775/kausbed.2014.004>
- Kaplan, H. (2013). *Genel liselerde İngilizce öğretimindeki başarısızlık nedenleri hakkında öğrenci, öğretmen ve veli görüşlerinin incelenmesi (Antalya İli örneği)* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Akdeniz Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Antalya.
- Karcı Aktaş, C. (2012). *Ortaöğretim dokuzuncu sınıf İngilizce öğretim programının öğretmen görüşlerine göre değerlendirilmesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.
- Kırıkkaya, E. B. (2009). İlköğretim okullarındaki fen öğretmenlerinin fen ve teknoloji programına ilişkin görüşleri. *Journal of Turkish Science Education*, 6(1), 133-148.

- Kouritzin S. G., Piquemal N. A. C., ve Nakagawa, S. (2007). Pre-service teacher beliefs about foreign language teaching and learning. *Journal of Multilingual and Multicultural Development*, 28(3), 220-237. <https://doi.org/10.2167/jmmd447.0>
- Kozikoğlu, İ. (2014). Ortaokul 7. sınıf İngilizce öğretim programının değerlendirilmesi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 14(1), 361-375.
- Liton, H. A. (2016). Harnessing the barriers that impact on students' English language learning (ELL). *International Journal of Instruction*, 9(2), 91-106.
- Memduhoğlu, H. B., ve Kozikoğlu, İ. (2015). Üniversite öğrencilerinin yabancı dil derslerine ilişkin tutumları. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, 24, 184-202. DOI: 10.14582/DUZGEF.463.
- Merter, F., Kartal, Ş., ve Çağlar, İ. (2012). Ortaöğretim İngilizce dersi yeni öğretim programının öğretmen görüşlerine göre değerlendirilmesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1(23), 43-58.
- Miles, M. B., ve Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis*. SAGE Publications.
- Morgan, B. (1992). Distinctive voices: developing oral language in multilingual classrooms. In (Ed. P. Pinsent), *Language, culture and young children*. David Fulton.
- Noom-ura, S. (2013). English-teaching problems in Thailand and Thai teacher's professional development needs. *English Language Teaching*, 6(11), 139-147. <https://doi.org/10.5539/elt.v6n11p139>
- Özer, B., ve Korkmaz, C. (2016). Yabancı dil öğretiminde öğrenci başarısını etkileyen unsurlar. *Ekev Akademi Dergisi*, 67, 59-84.
- Özmat, D. (2017). *İngilizce öğrenmeyi zorlaştıran faktörler* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Hacettepe Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

- Özmat, D., ve Senemoğlu, N. (2020). Yabancı dil öğrenmeyi zorlaştıran faktörler üzerine nitel bir çalışma. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 21 (3), 1235-1253. DOI: 10.17679/inuefd.734985
- Senemoğlu, N. (2020). *Gelişim, öğrenme ve öğretim: Kuramdan uygulamaya*. Anı Yayıncılık.
- Songbatumis, A. M. (2017). Challenges in teaching English faced by English teachers at MTsN Taliwang, Indonesia. *Journal of Foreign Language Teaching & Learning*, 2(2), 54-67.
- Suryani, I., Suarnajaya, I. W., ve Pratiwi, N. P. (2020). Investigating the inhibiting factors in speaking English faced by senior high school students in Singaraja. *International Journal of Language Education*, 4(1),48-58. <https://doi.org/10.26858/ijole.v4i2.10054>
- Sünkür, M., Şanlı, Ö., ve Arabacı, İ. B. (2012, Eylül). *Akıllı tahta uygulamaları konusunda ilköğretim II. kademe öğrencilerinin görüşleri (Malatya ili örneği)* [Sözlü bildiri]. 5th International Computer & Instructional Technologies Symposium, Fırat Üniversitesi, Elazığ.
- Şahin, H., Çelik, F., ve Çatal, Ö. G. (2018). 6, 7 ve 8. sınıflarda İngilizce öğrenme sürecinde karşılaşılan sorunların incelenmesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 47, 123-136. <https://doi.org/10.21764/maeuefd.361675>
- Tomlinson, B. (2008). Language acquisition and language learning materials. *English Language Learning Materials: A Critical Review*, 3-13.
- Yıldırım, A., ve Şimşek, H. (2011). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık.
- Yörü, B. (2012). *İlköğretim sekizinci sınıf İngilizce öğretim programına ilişkin öğretmen görüşleri (Eskişehir örneği)* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.

Yücel, E., Dimici, K., Yıldız, B., ve Bümen, N. (2017). Son 15 yılda yayımlanan ilk ve ortaöğretim İngilizce dersi öğretim programları üzerine bir analiz. *Ege Eğitim Dergisi*, 18(2), 702-737. <https://doi.org/10.12984/egeefd.305922>

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

Communication among people and societies has become more important with globalization and technological developments in 21st century. Consequently, people need to learn different languages as well as their mother tongue. Among these languages, English, which has become a global language in the world, is the most popular language in our country. When the factors that make learning English difficult are examined; it is seen that there are difficulties arising from learning resources, the quality of teaching, teacher, curriculum, learner, physical environment and opportunities, education system, family and the environment. Therefore, it can be said that there is a need for a comprehensive study concerning the factors that make learning English difficult, which is seen as an important problem area in our country. Accordingly, the research problem of this study was "What are the teachers' opinions concerning the factors that make learning English difficult?"

This study aims to identify the reasons for the failure in English learning in our country as well as the factors that cause the problems. This study also aims to contribute to the solution of future problems. Therefore, it is thought that this study will be a guide in terms of identifying the source of the problems in the foreign language learning process in secondary and high schools according to the opinions of the teachers and offering some solutions. In addition, this study attempts to identify the factors that make it difficult to learn English from the perspective of teachers and presents more comprehensive data on the research problem by using a qualitative method. It is thought that it will contribute to the literature on these aspects.

Method

This study was designed as a case study. The study group of the study consists of 24 English teachers working in the central districts of Van, determined by the maximum diversity sampling method. In this study, a semi-structured interview form developed by the researchers was used as data collection tool. In the

interview form; questions were prepared concerning the teachers' opinions about the difficulties they experience from the curriculum, course materials, methods and techniques, physical environment and opportunities, the students' difficulties in learning English, grammar, vocabulary and four language skills (reading, writing, listening, speaking) and their suggestions for making English teaching or learning more effective. In addition, additional questions (probes) were prepared in order to gather more information about the subject from the teachers. Descriptive analysis and content analysis techniques were used in the analysis of the data. In this study, first of all, the qualitative data were coded and classified under the defined themes. Considering the common features of the identified codes, the themes were determined and the codes were processed under the appropriate themes. Then, the data organized according to codes and themes were described and interpreted. In addition, the data were supplemented with direct quotations to support the findings and clearly reflect the opinions of the teachers. A code number was given to teachers for the presentation of direct quotations. Secondary school teachers were given codes as "O1, O2, O3...", and high school teachers were given codes as "L1, L2, L3...".

Results, Conclusion and Discussion

In this study, it was identified that the majority of the teachers thought that the students could not achieve the targeted success in the English course, and some teachers thought that the students partially achieved the targeted success. Almost all teachers stated that students had difficulties in English speaking skills while some teachers stated that students had difficulties in listening, writing or other skills. In this case, it was concluded that almost all teachers thought that the language skill that students had the most difficulty in learning English was speaking. This is followed by listening and other skills.

As a result of the study, it was observed that there were various difficulties in learning English due to the learning resources, the quality of the teaching and the teacher, the curriculum, the learner, the learning climate, the physical environment and opportunities, the education system, the family and the environment, according to the opinions of the teachers. In this case, it can be recommended to prepare appropriate materials and develop/enrich coursebooks for the development of students' four language skills, to simplify the English curriculum, to choose the topics covered in the course materials from daily life in accordance with the students' readiness level, interests, needs and cultures. Based on the results of this study, small-scale action studies can be conducted to eliminate the factors that make learning English difficult.

ADİYAMAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ
ISSN: 1308–9196/ e-ISSN:1308-7363

Yıl : 15 Sayı : 40 Nisan 2022

Yayın Geliş Tarihi: 02.05.2021 Yayına Kabul Tarihi: 03.03.2022

DOI Numarası: <https://doi.org/10.14520/adyusbd.931213>

Makale Türü: Derleme Makale/ Review Article

Atıf/Citation: Bozoğlu, O. ve Göktürk, Ş. (2022). Yükseköğretimde Neoliberal Değişim: Mikrokurumsalcılık Teorik Perspektifinin Örgütsel Analize Yansımaları. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (40), 72-102.

YÜKSEKÖĞRETİMDE NEOLİBERAL DEĞİŞİM: MİKROKURUMSALCILIK TEORİK PERSPEKTİFİNİN ÖRGÜTSEL ANALİZE YANSIMALARI

Oğuzhan BOZOĞLU* Şöheyda GÖKTÜRK**

Öz

Yükseköğretim, neoliberalizm ekseninde bir yeniden yapılanma sürecinden geçmekte; bu süreçte daha önceden kendisine yabancı olan değerler ile yeni bir forma bürünmektedir. Bir yandan genişleme, özelleşme, ticarileşme ve uluslararasılaşma gibi küresel eğilimler, diğer taraftan üniversite sıralamaları ve kalite güvencesi sistemleri gibi yeni kalite göstergeleri yükseköğretim kurumsal çevresinin bir parçası haline gelmektedir. Makro düzeyde yükseköğretim kurumsal çevresindeki gelişmeleri Türkiye özelinde değerlendiren bu teorik çalışma, alanyazında 'Mikrokurumsalcılık' olarak ifade edilen teorik perspektifi incelemektedir. Makro düzeyde kurumsal çevrenin örgütler üzerindeki eşbiçimci etkilerini kabul etmesinin yanı sıra, mikro düzeyde örgütsel bileşenleri kapsayan bu teorik perspektif, daha bütüncül örgütsel analizlere olanak tanıyabilecek niteliktedir. Özellikle, örgütsel kimliğin kurumsal çevreden örgüte nüfuz eden baskı ve talepleri anlamlandırmadaki rolü nedeniyle Yeni Kurumsalcılık ve örgütsel kimlik perspektiflerinin bütünleştirilmesinin gerekliliği alanyazında tartışılmaktadır. Bu doğrultuda,

* 0000-0002-9815-6809, Dr. Öğr. Grv., Gebze Teknik Üniversitesi, Yabancı Diller Bölümü, obozglu@gtu.edu.tr, Kocaeli/Türkiye

** 0000-0002-4906-2654, Prof. Dr., Kocaeli Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, doyuran@kocaeli.edu.tr, Kocaeli/Türkiye

Mikrokurumsalcılık teorik perspektifi, yükseköğretim örgütlerinin kurumsal çevre ile ilişkileri sonucunda oluşabilecek benzeşme ve ayrıklaşma süreçlerine yönelik daha kapsamlı bir bakış açısı sunarak örgütsel davranış ve değişimi açıklayabilir.

Anahtar Kelimeler: Yeni Kurumsalcılık, mikrokurumsalcılık, eşbiçimlilik, neoliberalizm, örgütsel kimlik.

NEOLIBERAL CHANGE IN HIGHER EDUCATION: IMPLICATIONS OF MICROINSTITUTIONALISM THEORETICAL PERSPECTIVE FOR ORGANIZATIONAL ANALYSIS

Abstract

The ascendancy of neoliberalism and its discourse has brought about fundamental shifts in higher education, Today, higher education institutions are being infused with values that were once regarded unorthodox. Not only such global trends as massification, privatization, commodification and internationalization but also new quality indicators -in the form of quality assurance systems and university rankings- have become an integral part of higher education institutional field both globally and in Turkish higher education context. Upon briefly examining the macro level higher education institutional field with special reference to that of Turkey's, the current theoretical paper outlines a more holistic theoretical approach to organizational analysis. Coined as Microinstitutionalism, this theoretical framework can contribute to organizational analysis in that it can combine elements of organizational identity and actorhood with conventional new institutionalist perspective, thus allowing for a more thorough understanding of diffusion and convergence of organizational behavior and practices.

Keywords: New Institutionalism, microinstitutionalism, isomorphism, neoliberalism, organizational identity.

1. GİRİŞ

Yeni Kamu Yönetimi anlayışı ile özel ya da kamu ayrımı gözetilmeksizin tüm kurumların daha fazla piyasa odaklı, yüksek verimlilik ve performans gösteren örgütler olması yönünde bir baskı unsuru öne çıkmaktadır (Ewan, 2002; Ferlie,

Fitzgerald ve Pettigrew, 1996). Gerek bilgi ekonomisinde oynadıkları ve oynamaları beklenen rol, gerek devletin küresel rekabet için yükseköğretimden beklentileri, üniversitelerin de neoliberalizmden ciddi anlamda etkilenmelerine neden olmaktadır (Canaan ve Shumar, 2008; Kandiko, 2010; Lawson, Sanders ve Smith, 2015; Olssen ve Peters, 2005). Alanyazında özellikle seksenli yılların sonu ve doksanların başından bu yana yükseköğretimde bir paradigma değişimi yaşandığı yoğun şekilde tartışılmaktadır (Cannella ve Koro-Ljungberg, 2017; Giroux, 2002; Olssen ve Peters, 2005; Taylor, 2017). Bu değişimlerin bir yanını yükseköğretimde genişleme, uluslararasılaşma, ticarileşme ve özelleşme gibi küresel eğilimler oluştururken; diğer yandan çıktı odaklı değerlendirme, stratejik planlama, performans ve kalite göstergeleri, kalite güvencesi araçları ve denetim kültürü gibi bileşenler yükseköğretime derinden nüfuz etmektedir. Tüm bu değişim ve gelişmeler, şüphesiz yükseköğretim kurumlarının hem örgüt içi yapı ve uygulamalarına hem de çevre ile olan ilişkilerine yansımaktadır. Bu nedenle, yükseköğretim kurumsal çevresindeki makro düzeydeki gelişmelerin birer örgüt olarak üniversiteleri nasıl etkilediği önemli bir araştırma konusu olarak öne çıkmaktadır (Schilke, 2018).

Alanyazında Yeni kurumsalcılık olarak ifade edilen teori ile ele alındığında, belirli bir sektörde faaliyet gösteren tüm örgütlerin bir araya gelerek bir kurumsal çevre oluşturduğu ve bu kurumsal çevrenin örgütler için bir toplumsal düzen ve şablonlar dizini sunduğu ifade edilmektedir (Brinton ve Nee, 1998; Dodds, Obradovic-Wochnik ve Badran, 2014; March ve Olsen, 2006; Schofer ve Meyer, 2005). Dilimize kurum olarak çevirdiğimiz kavram, Yeni Kurumsalcılık perspektifinde örgütlere neyin doğru ve meşru olduğuna yönelik bir şablon sunan, yerleşik, nispeten devamlılık gösteren, rasyonelleştirilmiş bir kültürel yapı olarak tanımlanabilir. Daha açık bir tanımla kurum, *'sosyal etkileşime anlam kazandırarak kendiliğinden gelişen bir sosyal düzenin oluşmasını sağlayan,*

normatif sistemler ve bilişsel anlayışla desteklenmiş halihazırda var olan, tekrarlayan sosyal davranış olarak ifade edilebilir (Greenwood vd., 2017, s. 4).

Yeni kurumsalcılık, geleneksel mikro düzey örgütsel analizden farklı olarak makro düzeyde kurumsal çevrenin örgütler üzerindeki etkisine odaklanmakta; örgütlerin içinde buldukları ve parçası oldukları kurumsal çevrenin onları meşru kalabilmek için birbirine benzemeye ittiğini savunmaktadır (Boxenbaum ve Jonsson, 2017; DiMaggio ve Powell, 1983; Powell ve DiMaggio, 2012; Rowan, Meyer ve Rowan, 2006). Dahası, Yeni kurumsalcılık, kurumsal çevrenin örgütsel aktörleri de sınırlandırdığını iddia etmekte ve örgütteki insan unsurunu daha pasif bir şekilde ele almaktadır (Ingram ve Clay, 2000). Bununla birlikte, son dönemde Yeni Kurumsalcılığın bu fazlaca determinist ve makro düzeydeki analize olanak tanıyan yaklaşımına yönelik eleştiriler artmıştır. Bu eleştiriler temelinde, hem makro düzeyde kurumsal çevreyi hem de mikro düzeyde örgütsel bileşenleri içine alan ve aktörlüğü daha aktif bir zemine taşıyan bir yaklaşımın gerekliliği tartışılmaktadır (Battilana, Leca ve Boxenbaum, 2009; Hardy ve Maguire, 2008; Schilke, 2018; van Eeten, Loucks ve Roe, 2002). Kurumsal çevre tüm yükseköğretim örgütleri için var olmasına rağmen, bu çevrenin makro düzeydeki eşbiçimci etkilerine tüm örgütler aynı şekilde cevap vermeyebilir. Bu bakımdan, makro düzeyde kurumsal çevrenin sınırlandırıcı etkilerini kabul eden, ancak aynı zamanda örgütsel aktörleri ve aktörlüğü (agency) de daha aktif bir zemine taşıyan Mikrokurumsalcılık teorik perspektifine doğru bir evrilmenin olduğu görülmektedir. Kurumsalcılık perspektifine örgütsel aktörlük, kurumsal çevreyi aktif ve stratejik bir şekilde yorumlayan ve kurumsal çevrenin sınırlandırıcı etkilerine rağmen bir hareket alanı bulan bir unsur olarak değerlendirilebilir. Mevcut çalışmanın amacı, yükseköğretim özelinde daha aktif bir insan unsuru yaklaşımını ve örgütsel kimlik olgusunu içine alan Mikrokurumsalcılık teorik perspektifinin bütüncül bir örgütsel analize olası katkılarını tartışmaktır. Bu bağlamda, mevcut çalışmada

Mikrokurumsalcılık teorik perspektifi açıklanmış ve yükseköğretim özelinde ele alınmıştır. Örgütsel eşbiçimlilik, meşruluk, örgütsel aktörlük, örgütsel kimlik, anlamlandırma/anlam verme kavramları etrafında tasarlanan bu tartışmanın, örgütlerin davranışlarını açıklamada daha kapsamlı ve dolayısı ile daha kullanışlı bir teorik arkaplan oluşturabileceği düşünülmektedir. Özellikle yükseköğretim alanındaki çalışmalarda aktör merkezli Yeni Kurumsalcılık perspektifinin teorik zemin olarak kullanılmasının, yükseköğretimdeki gelişmelerin ve değişimlerin örgütler üzerindeki etkisi, örgütteki karar vericilerin kurumsal çevre ile ilişkisi ve örgüte nüfuz eden eşbiçimci baskılara yönelik örgütsel direncin kaynağının daha iyi anlaşılmasına olanak sağlayacağı düşünülmektedir. Bu doğrultuda, mevcut çalışmada öncelikle makro düzeyde yükseköğretimin neoliberalizm ekseninde yeniden yapılanması küresel bazda ve Türkiye özelinde tartışılmaktadır. Ardından, çalışmanın asil odağını oluşturan Mikrokurumsalcılık teorik perspektifi ilişkili olduğu teoriler ve kavramlar ile irdelenmiştir.

2. YÜKSEKÖĞRETİMDE YENİDEN YAPILANMA: KÜRESEL EĞİLİMLER VE TÜRKİYE YÜKSEKÖĞRETİMİNE YANSIMALARI

Yükseköğretimdeki büyük bir paradigma değişimi yaşandığı ve bu yeni paradigmanın neoliberalizm ve Yeni Kamu Yönetimi anlayışının baskın hale gelmesinden kaynaklandığı söylenebilir. Bundan önce neredeyse tamamen devlet eliyle yürütülen bir hizmet olan yükseköğretimde yaşanan değişimlerden biri özelleşmedir (Levy, 2014; Tilak, 2008; Wang, 2011). Özelleşme ile yükseköğretime kamu katılımı azalırken, bir yandan özel üniversitelerin sayısı artmakta; diğer taraftan üniversitelerin kendi içerisinde finansman ve yönetim yapısının değişerek bazı hizmetlerini kısmi olarak özelleştirmesi de yaygınlaşmıştır (Levy, 2014). Her ne kadar Türkiye’de tamamen kar odaklı işleyen özel üniversiteler bulunmasa da vakıf üniversitelerinin sayısının artması bir tür özelleşme eğilimi olarak değerlendirilebilir (Hız, 2010). Özellikle 1995-

2001 yılları arasında ve 2006 sonrasında hızla vakıf üniversitelerinin kurulduğu görülmektedir. 2020 yılı itibari ile Türkiye'deki 203 yükseköğretim kurumunun 78'ini vakıf üniversiteleri ve vakıf meslek yüksekokulları oluşturmaktadır. Vakıf üniversite sayılarının özellikle son yıllarda hızlı bir şekilde artması yükseköğretime ayrılan payın yetersizliği ve üniversitelerin kendi kaynaklarını yaratma beklentisi ile ilişkilendirilebilir (Şenses, 2007). Özelleşmenin yanı sıra, tüm dünyada yükseköğretimde ciddi bir ticarileşme eğiliminin olduğu görülmektedir (Etzkowitz ve Leydesdorff, 2000). Bilgi ekonomisine geçişle birlikte sanayi, devlet ve yükseköğretim iş birliğinin öneminin artması üniversitelerin geleneksel eğitim ve araştırma misyonunu temelden sarmış; üniversiteleri piyasa odaklı yapılara dönüştürmeye başlamıştır (Grimaldi vd., 2011; Lea, 2011; Miller, 2010; Shumar, 1997). Bazen akademik kapitalizm (Slaughter, Slaughter ve Rhoades, 2004) kavramı ile de ifade edilen bu ticarileşme eğilimi ile üniversiteler girişimcilik kavramı ile tanışmıştır. Akademik kapitalizm, özellikle devlet üniversitelerinin yeni ekonomi modeline entegrasyonuna odaklanmakta; akademinin neoliberal politikalarının eksenine girmesi sürecini irdelemektedir. Bu noktada, üniversiteler geleneksel misyonları olan eğitim ve araştırmanın yanına üçüncü misyon olarak da ifade edilen girişimciliği eklemek durumunda kalabilmektedir (Gulbrandsen ve Slipersaeter, 2007). Üniversitelerin girişimcilğe yönelik faaliyetleri nitelikli öğrenciler yetiştirmek, makaleler üretmek gibi yumuşak şekillerde kendini gösterebileceği gibi patent, lisanslama, start-up ve spin-off şirketleri, teknoloji transfer ofisleri, danışmanlık hizmetleri ya da sözleşmeye dayalı anlaşmalar gibi sert ve doğrudan girişimcilik faaliyetlerini de içerebilmektedir (Philpott vd., 2011). Ticarileşme ve girişimciliğin üniversiteler için artıları ve eksileri ayrı bir tartışma konusu olmakla birlikte, bu yönde bir değişimin üniversitenin tanımını değiştirdiği savunulabilir. Bu eğilimler üniversitelerin geleneksel yönetim şekline, akademik hayatın doğasına ve meşru bir üniversiteyi neyin oluşturduğuna yönelik genel kayıyı

değiştirebilecek niteliktedir. Türkiye için de küresel eğilimler paralelinde ticarileşme ve girişimciliğin giderek önem kazandığı görülmektedir. Girişimcilik endeksleri, akademik teşvikler, ulusal ve uluslararası üniversite sıralamalarında girişimciliğin önemine ilişkin kriterler, yükseköğretimde karar vericilerin girişimciliğe ve sanayi-üniversite iş birliğine ilişkin söylemleri, bölgesel kalkınma hedefli üniversitelerin ve araştırma üniversitelerin belirlenmesi gibi gelişmeler bu yönde bir değişimi doğrulayan gelişmeler olarak sunulabilir (Bakınız: TÜBİTAK, 2020; YÖK, 2021).

Yükseköğretimde görülen diğer bir önemli eğilim, yükseköğretimin niceliksel genişlemesidir. Birçok ülkede daha önceden elitist bir hizmet olan yükseköğretimde, özellikle doksanlardan sonra ciddi bir genişleme görülmektedir (Hornsby ve Osman, 2014; Mok ve Neubauer, 2016). Bu genişlemenin bir nedeni bilgi ekonomisine geçiş ile yükseköğretimin rekabet edebilirlik için daha fazla önem kazanması olarak ele alınabilirken, diğer taraftan modernizm, insan sermayesi vurgusu, halkın eğitime verdiği önemin artması ve dünya nüfusundaki ciddi artış diğer faktörlerlerdir (Bloom, Canning ve Chan, 2006; Prudence ve Li-Tien, 2012; Shin ve Harman, 2009). Türkiye için ele alındığında, 2004'ten 2020'ye yükseköğretimdeki öğrenci sayısı dört kat artarak yaklaşık iki milyon üniversite öğrencisinden sekiz milyona ulaşmıştır. Genişlemenin nedenleri ayrıca bir araştırma konusu iken, bu genişleme eğiliminin sonuçları önemlidir. Bir yandan öğrenci sayıları hızlı bir şekilde artarken, aynı zamanda yükseköğretimde neoliberalizmin bir sonucu olarak devletin finansmanının aynı oranda artmaması, üniversiteler için ayrıca bir problem durumu teşkil etmektedir. Buna ek olarak, Türkiye dahil birçok ülkede yükseköğretimde kalite vurgusu da birlikte değerlendirildiğinde üniversitelerin artan öğrenci sayıları ile başa çıkması; bunu yaparken de kalitelerini korumaları ya da artırmaları beklenmektedir.

Bir diğer önemli eğilim ise yükseköğretimde uluslararasılaşma vurgusudur (Altbach ve Knight, 2007; Qiang, 2003). Küreselleşmeyle birlikte sosyo-kültürel, akademik, ekonomik ya da politik nedenler ile uluslararasılaşma hız kazanmaktadır. Uluslararasılaşma öğrenci ve akademik hareketliliği, üniversiteler arası ortak programlar ve iş birlikleri, uydu ofis ve kampüslerin oluşturulması ve akademik iş birlikleri gibi birçok farklı şekilde kendini gösterebilmektedir. Türkiye özelinde bir değerlendirme yapıldığında ise özellikle Bologna süreciyle birlikte öğrenci ve akademisyen hareketliliğinin ciddi bir ivme kazandığı görülmektedir (Study in Turkey, 2021). Veriler, 2016-2021 yılları arasında yabancı öğrenci sayısının yaklaşık dört kat arttığını göstermektedir. Son dönemde ise ülkeler ve üniversiteler arası akademik iş birlikleri ile bu yöndeki vurgunun arttığı görülmektedir. Uluslararasılaşmanın ülkeye ve üniversiteye ticari olarak da katkıları ele alındığında, bugün bir üniversitenin uluslararasılaşma derecesi kalitesinin bir yansıması olarak ele alınmaktadır.

Bu küresel eğilimlere ek olarak yine son dönemde yükseköğretimde kalite ve hesap verebilirlik vurgusu da ciddi anlamda artmıştır. Yükseköğretimdeki kalite çalışmaları, bir yandan kalite güvencesi sistemleri ile sürdürülmeye çalışılırken öte yandan özellikle ulusal ve uluslararası üniversite sıralamaları ve bu sıralamaların temel aldığı göstergeler ile şekillenmektedir. Üniversiteler arasında her zaman bir tür rekabet var olmakla birlikte, üniversitelerin toplumda oynaması beklenen rollere ilişkin değişimler, yükseköğretimin güçlü bir piyasaya dönüşmesi, devletin yükseköğretimden rekabet avantajı beklentisi ve toplum genelinde yükseköğretime ilginin artması üniversite sıralamalarının bu denli görünür ve önemli olmasına neden olmuştur (Angelis, Bassiliades ve Manolopoulos, 2019; Erkkilä ve Piironen, 2019; Goglio, 2016; Proulx, 2009; Shin, Toutkoushian ve Teichler, 2011). Buna ek olarak, yükseköğretimde özelleşme ve ticarileşmeyle birlikte, bireysel harcamaların artması ve yükseköğretimin bir yatırım olarak görülmesi de bireylerin üniversitelerin kalitelerini daha fazla

sorgular olmasını açıklayabilir (Shin, Toutkoushian ve Teichler, 2011). Bugün gelinen noktada, daha önceden doğrudan akademinin işi olan kalite, artık birden fazla paydaşın dahil olduğu bir olgu haline dönüşmüştür. Üniversite başarı sıralamalarına ilişkin birçok eleştiri bulunmasına rağmen (istatistiki olarak geçersizliği, sübjektivite barındırması, sığ temellere dayanması, yıllar içinde tutarsızlıklara gebe olması, tek bir yaklaşıma dayalı olma vb.) (Angelis vd., 2019), devlet, toplum, medya ve üniversite yönetimleri bunları güçlü kalite göstergeleri olarak görme eğilimindedir. Kalite güvencesi sistemlerinden farklı olarak sıralamaların basit, anlaşılır ve kullanışlı bir referans noktası oluşturması bu denli popüler olmasını açıklayabilir. Yine bu sıralamaların herkes için ulaşılabilir ve şeffaf olması da bu derece yaygın olmasını açıklayabilecek niteliktedir. Üniversite sıralamalarının yanı sıra bugün kalite güvencesi sistemleri de hızla yükseköğretim kurumsal çevresinin bir parçası olmaya devam etmektedir. Kalite güvencesi, yükseköğretim için eğitim ve araştırmanın kalitesini ölçmek ve geliştirmek; ilgililere üniversitelerin kalitesi hakkında dönüt sağlamak için tasarlanmış sistemler olarak (Shin, Toutkoushian ve Teichler, 2011), modern yükseköğretimin hesap verebilirlik araçlarından biridir (Santiago vd., 2008). Geleneksel üniversite anlayışında kalitenin izlenmesi ve değerlendirilmesi doğrudan akademinin işi olarak görülürken, kalite güvencesi sistemlerinin yaygınlaşmasıyla birlikte birden fazla paydaşın dahil olduğu sistemli bir mekanizmanın olduğu görülmektedir. Kalite güvencesinin ortaya çıkışı ve yaygınlaşmasına zemin hazırlayan gelişmeler ise, genel anlamda toplumun ve devletin akademik standartlara ilişkin kaygı ve beklentileri, artan rekabet ve hesap verebilirlik vurgusu, devlet ile yükseköğretim arasındaki ilişkilerin değişmesi, Bologna sürecinin uyumlu ve bütüncül bir yükseköğretim alanı kurma motivasyonu gibi faktörler ile açıklanabilir (Amaral ve Rosa, 2010; Blackmur, 2004; Federkeil, 2008; Harman, 2011; Schwarz ve Westerheijden, 2004; Smidt, 2015).

Türkiye yükseköğretimi için bu 'yeni' kalite olgusunun önemli yansımaları olmuştur. Bologna süreci sonrasında kalite güvencesi sistemleri ile tanışan Türkiye'de özellikle 2005 sonrasında bu konuda faaliyetler başlamıştır. Son dönemdeki gelişmelere bakıldığında 2015 yılında Yükseköğretim Kalite Kurulu'nun kurulması ve Türkiye'nin çeşitli uluslararası kalite ağlarına üye olması kalite güvencesinin kurumsal çevredeki önemine işaret eden gelişmeler olarak nitelendirilebilir (Uludağ, Bora ve Çatal, 2021). Kalite güvencesine ek olarak gerek küresel gerek yerel üniversite sıralamalarına yönelik artan farkındalık da ayrıca önemlidir. Times Higher Education Dünya Üniversite Sıralaması, QS Üniversite Sıralamaları ya da Shangai Sıralaması gibi popüler sıralamalarının yanı sıra Yükseköğretim Kurulu (YÖK) da kapsamlı değerlendirme ve izleme raporları hazırlamaktadır (YÖK, 2020). Yine TÜBİTAK tarafından da 2012'den beri Girişimci ve Yenilikçi Üniversite Endeksi yayınlanmaktadır (TÜBİTAK, 2020). Bunun dışında akademik yayın ve araştırma anlamında kalitenin artırılması için uygulamaya konan Akademik Teşvik Ödeneği programı ve bu programda son yıllarda yapılan güncellemeler, 100/2000 YÖK Doktora Bursu Projesi, ülkeler ve üniversiteler nezdinde yapılan ikili anlaşmalar gibi gelişmeler de yükseköğretimdeki yeniden yapılanma sürecinin diğer bileşenleri olarak ele alınabilir.

Tüm bunlar birlikte değerlendirildiğinde, yükseköğretimdeki küresel eğilimlerin yerelde Türkiye yükseköğretiminde ciddi ölçüde karşılık bulunduğu söylenebilir. Makro düzeyde modern üniversiteyi tanımlayan ve güçlü bir kurumsallaşma sürecini oluşturan tüm bu gelişmelerin üniversiteler içinde nasıl karşılık bulunduğu, aktörlerin bunları nasıl ve ne derece anlamlandığı ve Mikrokurumsalcılık bakış açısı ile örgütsel kimliğin ve kimlikle özdeşleşmenin bunları benimseme ya da bunlara direnmedeki rolü bütüncül bir örgütsel analiz yapabilmek için önemli yönler olarak değerlendirilebilir. Bu doğrultuda, takip eden başlıklar altında aktörü yeniden merkeze alan Mikrokurumsalcılık teorik perspektifinin

bileşenleri incelenmekte; bu yönde bir kurumsalcılık anlayışının örgütsel analize katkıları tartışılmaktadır.

3. AKTÖR MERKEZLİ, MİKROKURUMSALCI BİR PERSPEKTİFE DOĞRU

3.1. Yeni Kurumsalcılık

İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki dönemden seksenli yıllara kadar örgütsel analizlerin iki teorik yaklaşıma dayandığı görülmektedir: Davranışçılık ve Rasyonel Tercih Kuramı. Bu iki yaklaşım temelinde, örgütlerin diğer örgütlerden bağımsız olarak ve kendi çıkarları üzerine yoğunlaşarak yaşamlarını sürdürdüğü iddia edilmiştir. Ancak seksenli yıllar itibari ile Yeni Kurumsalcılık perspektifinin bu iki kuramın yerini alarak başta siyaset bilimi olmak üzere sosyoloji, ekonomi ve örgütsel teori gibi disiplinlerde araştırmacıların dikkatini çektiği görülmüştür (Greenwood vd., 2017; Meyer ve Rowan, 2006; Rowan vd., 2006). Yeni Kurumsalcılık, örgütsel analiz bağlamında değerlendirildiğinde mikro düzeyde örgütsel analizler yerine, örgütün diğer örgütler ve içinde bulunduğu kurumsal çevre ile ilişkisine odaklanmaktadır (Cai, 2010). Bu noktada, Yeni Kurumsalcılık için en önemli bileşenin örgütün içine bulunduğu kurumsal çevrenin örgütsel dinamikler üzerindeki homojenleşme ve örgütsel aktörler üzerindeki sınırlayıcı etkisi olduğu iddia edilebilir.

Yeni Kurumsalcılık dendiğinde, alanyazında aslında tek bir teori yerine birden fazla Yeni Kurumsalcılık teorisinin olduğu görülmektedir. Her ne kadar son dönemde daha farklı varyasyonları alanyazında olmasına rağmen, bugün öne çıkan üç Yeni Kurumsalcılık türü Rasyonel Tercih Kurumsalcılığı, Tarihsel Kurumsalcılık ve Sosyolojik Kurumsalcılık olarak ifade edilebilir. Bu farklılaşmanın temel nedeni ise bu alt Kurumsalcılık türlerinin kurumların ortaya çıkışını, değişimi ve çevrenin örgütler üzerindeki etkisini açıklama çabasının bir ürünü olarak değerlendirilebilir. Meyer (2010), Yeni Kurumsalcılığı

değerlendirdiği çalışmasında kurumsalcılığın realist modellerden fenomenolojik modellere doğru ilerleyen bir çizgide seyrettiğini ifade etmekte; kurumsal çevrenin örgüt ve aktörler üzerindeki sınırlandırıcı etkisinin en güçlü olduğu kurumsalcılık yaklaşımının bu çizginin en sonunda olduğunu belirtmektedir. Diğer bir ifadeyle, çevre ile aktörlük arasındaki dengede çevrenin ne derece baskın olarak ele alındığı aslında bu alt Yeni Kurumsalcılık türleri arasındaki farklılığın zeminini oluşturmaktadır. Bu çalışmanın kapsamı gereği, bu alt Yeni Kurumsalcılık türleri arasındaki farklar ya da benzerlikler tartışma kapsamına alınmamıştır. Alanyazında da çeşitli yazarların belirttiği üzere hem makro hem de mikro düzey değişkenleri dikkate alan daha bütüncül bir yaklaşıma izin verecek şekilde teorinin geliştirilmesi yönünde çalışmalara gereksinim duyulmaktadır (Rice, 2013; Schilke, 2018; Steele, Toubiana ve Greenwood, 2019). Bu bağlamda, mevcut çalışmada öncelikle örgütsel analizde en çok kullanılan ve teori anlamında en yansıtıcı olduğu düşünülen Sosyolojik Kurumsalcılık ve bu kurumsalcılık anlayışındaki son dönem gelişmeleri irdelenmiştir.

3.2. Sosyolojik Kurumsalcılık

Stanford Ekolü olarak da ifade edilen Sosyolojik Kurumsalcılık, bireyselci-kurumsalcı ayırımında en kurumsalcı teori olarak ifade edilebilir. Sosyolojik Kurumsalcılık, bu hali ile kurumsal çevrenin örgütler ve örgütsel aktörler üzerindeki sınırlandırıcı etkisini kabul etmenin ötesinde çevrenin bağımsız bir kültürel içeriği olduğunu savunmaktadır (Meyer, 2010). Çoğu modern örgüt teorisinde örgütlerin çeşitliliği ve örgütler arasındaki farklar analiz birimiyken, Sosyolojik Kurumsalcılık aslında temel bir soru ile hareket etmektedir: 'Örgütler neden bu kadar birbirine benziyor?' Sosyolojik Kurumsalcılığa göre, belirli bir kurumsal çevredeki bu homojenleşmenin kaynağı, örgütlerin verimlilik arayışı ya da teknik kaygıları yerine meşruluk kazanma ve meşruluklarını sürdürme

çabasından kaynaklanmaktadır (Boxenbaum ve Jonsson, 2008). Daha önce de ifade edildiği üzere, kurumsal çevre örgütlere neyin meşru ve kabul edilebilir olduğuna dair bir şablon sunmakta; örgütler de varlıklarını devam ettirebilmek için bu şablona uyum sağlamakta ve sonunda giderek birbirine benzemektedirler. Küresel anlamda ele alındığında Sosyolojik Kurumsalcılığın en önemli bileşenlerinden biri Dünya Toplumu Teorisi'dir. Dünya Toplumu Teorisi temelde bireyin kimlik, amaç ve davranışlarına anlam kazandıran global bir kültürün var olduğunu öne sürmekte; daha önceki dönemde analiz birimi olarak alınan ulus-devletler yerine makro düzeyde bu devletlerin içinde bulunduğu küresel dünya kültürünü incelemektedir (McNeely, 2012; Meyer, 2010). Teori örgütsel analiz bağlamında ele alındığında, örgüt içi dinamikler yerine örgütün içinde bulunduğu sektör ya da daha doğru tabiri ile kurumsal çevre analiz birimi olarak öne çıkmaktadır.

3.3. Meşruluk ve Eşbiçimlilik

Görüldüğü üzere, Yeni Kurumsalcılığın temelinde örgütlerin meşruluk arayışıyla içinde buldukları kurumsal çevreye uyum sağlama eğiliminde olduğu; bunun da zamanla o kurumsal çevredeki örgütlerin birbirine benzeşmeye ittiği görülmektedir. Bu bağlamda teori için en önemli iki kavram meşruluk ve eşbiçimlilik olarak öne çıkmaktadır. Meyer ve Scott (1983) meşruluğun önemini şu şekilde ifade etmektedir:

“Meşruluk, bir örgütün sahip olduğu kültürel desteğin derecesidir () Tamamen meşru bir örgüt, hakkında hiçbir sorunun akla gelmediği bir örgüttür (Tüm amaçlar, yollar, kaynaklar ve kontrol sistemleri gereklidir, belirlenmiştir, tamdır ve tüm bunlar alternatifsizdir.). Mükemmel meşruluk mükemmel bir teoridir, alternatifsiz ve belirsizlikten arınmıştır.” (s. 201)

Benzer şekilde, meşruluk alanyazınına önemli katkılar yapan Suchman (1995) ise meşruluğu *'bir örgütün eylemlerinin, içinde bulunduğu toplum tarafından yapılandırılan norm, değer, inanç ve tanımlar sisteminde arzu edilen ve kabul edilebilir nitelikte olması'* şeklinde tanımlamaktadır (s. 574). Kurumsalcılar, örgütsel değişimin daha verimli olma arayışından ziyade örgütün devamlılığını sağlamak için kurumsal çevrenin beklentilerine uyum sağlama sürecinin bir sonucu olduğunu savunmaktadır. Bu noktada, Yeni Kurumsalcılık için önemli diğer bir kavram ise kurumsal izomorfizm (eşbiçimlilik) dir. Örgütlerin birbirine benzeşmesi sürecini açıklayan kurumsal izomorfizmde örgütler üzerinde üç izomorfist (eşbiçimci) baskının etkin olduğu ifade edilmektedir (DiMaggio ve Powell, 1983). Bunlar dilimize zorlayıcı, taklidi ve normatif baskılar olarak çevrilebilir. Zorlayıcı baskılar, daha çok hiyerarşik düzen içerisinde güç bakımından üstte olan organların (çoğu zaman devlet ve devlet organları ya da kaynak bakımında bağımlı olunan diğer örgütler ya da paydaşlar) örgütleri uyum sağlamaya itmesi, daha doğru bir ifade ile buna zorlaması şeklinde ortaya çıkmaktadır (DiMaggio ve Powell, 1983). Örneğin devletin ilgili organlarının üniversiteleri kalite kurulu oluşturmaya zorunlu kılması ya da öğrenci kontenjanlarını artırmalarını istemesi bu yönde bir baskı olarak değerlendirilebilir. Ya da tedarikçi bir firmanın ihracat gerçekleştirdiği ve bu anlamda bağlı olduğu kuruluşun belirli kalite ve hizmet standartlarını dikte etmesi yine zorlayıcı baskının örneği olarak değerlendirilebilir. Taklidi izomorfizmde ise örgütlerin, özellikle belirsizlik durumlarında kurumsal çevredeki başarılı ve meşruluğu yönünde akıllarda soru olmayan örgütleri taklit etmesi söz konusudur (DiMaggio ve Powell, 1983; Mizruchi ve Fein, 1999). Gelişmekte olan ülkelerin gelişmiş ülkelerin ekonomik modellerini benimsemesi, pandemi döneminde uzaktan eğitim tecrübesi çok fazla olmayan üniversitelerin bu alanda yetkinliği olan üniversitelerin modellerini benimsemesi ya da belirli bir sektöre yeni girecek olan bir firmanın sektörün başarılı örneklerinin yapı ve

eylemlerini benimsemesi taklidi izomorfizmin örnekleri olarak verilebilir. Son olarak, normatif baskılar ise daha çok profesyonelleşme ve uzmanlaşma süreçleri sonucunda gerçekleşmektedir (Beddewela ve Fairbrass, 2016; DiMaggio ve Powell, 1983). Örgütler arası ağlar ve profesyonelleşme sonucunda belirli normlar örgütler tarafından benimsenir ve bunun sonucunda da örgütler daha benzer hale gelir. Kurumsal çevre, bu üç eşbiçimci baskı yoluyla örgütlere nüfuz etmekte ve bunun sonucunda örgütler meşru kalabilmek için birbirine benzeşmektedir.

Buraya kadar ele alınan hali ile aslında bireyler, örgütler ve örgütsel aktörler kurumsal çevre içinde oldukça pasiftir şeklinde bir çıkarım yapılabilir. Diğer bir ifadeyle, kurumsal çevre örgütlere neyin meşru olduğunu göstermekte ve örgütler de bu eşbiçimci baskılara maruz kalarak meşruluk endişesi ile kurumsal çevreye uyum sağlamaktadır. Ancak pratikte her örgütün kurumsal çevreye bu denli uyum sağlaması mümkün olmayabilir. Teknik anlamda örgüt, kurumsal çevrenin beklentilerini yerine getirecek altyapıya sahip olmayabilir ya da verimlilik arayışı ile kurumsal çevrenin beklentileri arasında uyumsuzluklar bulunabilir. Bu noktada her ne kadar Yeni Kurumsalcılık makro düzeyde kurumsal çevreye ve bu kurumsal çevrenin örgütler üzerindeki sınırlandırıcı etkisine odaklansa da, alanyazında çeşitli yazarlar ayrıklaşma (decoupling) kavramı ile bir açıklama getirmektedirler (Boxenbaum ve Jonsson, 2017; Carlon vd., 2012).

İlk bakışta, izomorfizm ve meşruluk kavramları etrafında ele alındığında, örgütlerin sürekli olarak bir homojenleşme sürecinde oldukları ve benzeşmenin de bunun bir sonucu olduğu görülmektedir. Bununla birlikte, gerek Yeni Kurumsalcılığın bu aşırı determinist yapısını eleştirenler gerek örgütsel aktörlüğe ilişkin daha ılımlı bir bakış açısına sahip kurumsalcılar örgütlerin direnç gösterebileceğini de kabul etmektedirler. Nitekim, her ne kadar eşbiçimlilik

yönünde bir baskı olsa da örgütlerin hala farklılıkları olduğu açıktır. Bu bağlamda ayrıklaşma kavramı kurumsal teori için önemlidir. Ayrıklaşma bu anlamda örgütün kurumsal çevreye meşru kalacak düzeyde sembolik bir uyum gösterirken gerçekteki uygulamalarını farklı tutması olarak ifade edilebilir. Yani, ayrıklaşma örgütün bir savunma mekanizması olarak değerlendirilebilir. Örgütlerin meşruluk arayışı ile çevreleri olan ilişkileri sonucunda maruz kaldıkları ve benimsemek zorunda kaldıkları rasyonelleştirilmiş şablonlar, örgüt için en verimli senaryo olmayabilir. İşte bu noktada örgütler ayrıklaşma yoluyla gerçek uygulamaları ile görünen uygulamalarını ayrı tutabilir ve '*miş gibi yapmayı*' seçebilir. Bu noktada, aktörler eğer ayrıklaşmayı bilinçli bir strateji olarak kullanıyorsa o halde örgütsel aktörler pasif alıcılar olarak değil aktif bireyler olarak yorumlanabilir.

Daha önce de ifade edildiği üzere, Yeni Kurumsalcılıkta odak noktası makro düzeyde kurumsal çevre ve bu çevrenin örgütler üzerindeki eşbiçimci baskılarıdır. Bu yönüyle teoriye yönelik eleştirilerin asıl kaynağı ise mikro düzeyde örgütsel değişkenleri göz ardı etmesi olarak özetlenebilir. Öte yandan, örgütsel değişimi sadece mikro düzeyde örgütsel analizler ile açıklamaya çalışan teoriler ise kurumsal çevreyi yani makro düzeydeki dinamikleri göz ardı etmektedir (Schilke, 2018). Özellikle son dönemde daha bütünleştirici bir bakış açısı sağlayabilecek mikrokurumsalcı bir teorik perspektifin gerekliliğine yönelik alanyazında artan bir ilgi olduğu görülmektedir (Glynn, 2008; Kroezen and Heugens, 2021; Schilke, 2018). Bu teorik perspektif, hem makro düzeyde kurumsal çevrenin örgütler ve örgütsel aktörler üzerindeki sınırlandırıcı etkilerini hem de mikro düzeyde örgüt içi dinamikleri ve aktörleri sürece dahil ederek, salt mikro ya da makro düzeyde örgütsel analizlere olanak tanıyan teorilerin eksikliklerini tamamlayabilir.

Schilke (2018), bu bağlamda kritik bir soruyla yola çıkmış ve uyum sağlamak için aynı kurumsal baskılara maruz alan örgütlerden neden bazılarının kurumsal çevredeki baskılara boyun eğerken diğerlerinin bunlara direndiğini sorgulamıştır. Bu bağlamda yazar, örgütteki karar vericilerin özelliklerine yönelik bir farkındalığın gerekliliğini tartışmakta; mikrokurumsalcı bir bakış açısının geliştirilmesi için özellikle örgütsel kimliğin önemine dikkat çekmektedir. Benzer şekilde alanyazında çeşitli yazarlar da örgütsel kimliğin Yeni Kurumsalcılık ile bütünleştirilmesinin daha kapsamlı bir analize olanak tanıyabileceğini ifade etmektedir (Christiansen ve Lounsbury, 2013; Gioia vd., 2013; Glynn, 2008; Greenwood vd., 2011; Pedersen ve Dobbin, 2006).

3.4. Örgütsel Kimlik ve Anlamlandırma/Anlam Verme

En basit tanımı ile örgütün 'Biz Kimiz?' sorusuna verdiği cevapların toplamı olan örgütsel kimlik (Albert ve Whetten, 2004), örgütsel davranışı açıklayabilmesi açısından önemli bir teorik perspektiftir (Gioia, Schultz ve Corley, 2000). Daha açık bir ifade ile örgütsel kimlik örgütü oluşturan bireyler tarafından algılanan çekirdek, ayırt edici ve süreklilik gösteren kimlik özelliklerinin tamamıdır. Geleneksel olarak örgütsel kimlik uzun yıllar boyunca üç temel boyutu ile ele alınmıştır. Bunlar dilimize merkezilik, ayırt edicilik ve nispeten süreklilik olarak çevrilebilir. Teker teker ele alındığında merkezilik örgüt için önemli ve gerekli olan özellikleri ifade ederken, ayırt edicilik adından da anlaşılacağı üzere örgütü diğer benzer örgütlerden farklı kılan özelliklerdir. Süreklilik ise örgütsel kimliğin aslında devamlılık gösteren, statükocu yanına vurgu yapmaktadır. Süreklilik bakımından ele alındığında örgütsel değişim zordur ve istendik bir durum değildir. Ancak alanyazında özellikle ayırt edicilik ve süreklilik boyutlarına ilişkin ciddi bir eleştiri söz konusudur. Özellikle Yeni Kurumsalcı bir yaklaşım ile ele alındığında örgütlerin kurumsal çevredeki eşbiçimci baskılar ile birbirine benzeştiği savı üzerinde temellendirildiğinde, ayırt edicilik ve süreklilik

kavramları ayrıca bir sorun teşkil etmektedir. Meşruluk gerekçesi ile örgütler kurumsal çevrede homojenleşme baskısı altında iken ayırt edicilik gerçekten mümkün müdür? Ya da ayırt edicilik uzun vadede örgütün meşruluğunu kaybetmesine neden olabilir mi? Eğer örgütler sürekli olarak kurumsal çevreye bir uyumsama sürecinde ise o halde örgütsel kimliğin sürekliliği nasıl açıklanacaktır? Son dönemde bu soruların cevabı olabilecek nitelikte bazı yeni fikirler ortaya çıkmıştır. Bunlardan biri optimal ayırt edicilik teorisidir (Brewer, 2011). Optimal ayırt edicilikte bireyler bir yandan belirli bir sosyal gruba ait olurken diğer yandan ise farklılıklarını korumaktadır (Brewer, 2003). Bu teorik perspektif ile örgütsel analize uyarlandığında örgütler meşruluklarını tehlikeye atmayacak kadar kurumsal çevrenin özelliklerini benimserken, diğer taraftan bir denge oluşturarak aynı zamanda ayırt ediciliklerini de korumaktadır şeklinde bir sonuca ulaşılabilir (Snihur, 2016; Zuckerman, 2016). Bu bakımdan hem aynı hem de farklı olma gibi bir durum bir denge içerisinde bulunmaktadır. Yine kimliğin sürekliliğine ilişkin ise uyarlanabilir dengesizlik kavramı öne çıkmaktadır (Gioia vd., 2000). Gioia, Schultz ve Corley (2000), imaj ile ilişkili olarak örgütsel kimliğin dinamik bir doğası olduğunu ve kimliğin bu değişkenliğinin aslında örgütün sürekli olarak değişim içerisinde olan çevresine daha iyi uyum sağlamasına yardımcı olduğunu ifade etmektedir. Yazarlara göre örgütsel kimlik değişimi reaktif ya da proaktif olarak meydana gelebilmektedir. Bu bağlamda kimliğin dengesizliği ya da değişkenliğinin çevreden gelen talepler doğrultusunda örgütsel değişimi kolaylaştırmak için uyarlanabilir olduğu ifade edilmektedir.

Mikrokurumsalcı bir bakış açısı ile ele alındığında örgütsel kimliğin örgütteki aktörler için bir tür filtre görevi gördüğü; bu filtre ile örgütsel aktörlerin aktif olarak kurumsal çevreyi bir anlamlandırma sürecinin içinde olduğu söylenebilir. Buradan hareketle, aktörü yeniden aktif bir zemine oturtan bu teorik perspektifte anlamlandırma/anlam verme (sensemaking/sense giving) teorisi öne çıkmaktadır. Anlamlandırma, örgütteki bireylerin yeni kimlik iddiaları ile

karşılaştıklarında realiteyi yeniden gözden geçirdikleri bir yapılandırma sürecidir (Kezar, 2013; Weick, Sutcliffe ve Obstfeld, 2005). Bu süreç örgütsel kimlik ile ilintili olarak ele alındığında, örgütü oluşturan bireyler 'Biz kimiz?' sorusunu sormakta; çevreden gelen kimlik iddiaları ile kimliklerine ilişkin bilişsel şemalarını karşılaştırmaktadırlar. Anlam verme örgütteki karar verici konumundaki kilit aktörlerin kurumsal çevreden aldıkları mesajı ya da yeni kimlik iddialarını örgütü oluşturan bireylere 'satmaya' çalıştıkları bir süreçtir (Degn, 2015; Gioia ve Chittipeddi, 1991; Maitlis ve Christianson, 2014; Maitlis ve Sonenshein, 2010; Weick, 1995). Diğer bir ifadeyle, yeni bir kimlik iddiası bu kilit aktörler tarafından alındıktan sonra, bu bireyler diğerlerini etkilemeye ve yeni kimliği benimsetmeye çalışmaktadır. Özellikle değişim baskılarının yoğun olduğu durumlarda, anlamlandırma ve anlam verme süreçleri çok yoğun olarak gerçekleşebilir. Mikrokurumsalcı bir bakış açısından örgütteki anlamlandırma/ anlam verme süreçlerinin nasıl gerçekleştiği, örgütsel kimliğin anlamlandırma sürecindeki rolü, bu süreçleri etkileyen diğer örgüt içi dinamikler gibi mikro düzeydeki faktörlere ilişkin bir farkındalık daha kapsamlı analizler için önemli ve gereklidir. Yükseköğretim üzerinden örnekler ile açıklamak gerekirse, bir devlet üniversitesinin kurumsal çevredeki girişimcilik ve sanayi iş birliğini artırma baskılarına nasıl cevap verdiği, bu baskıları nasıl ve ne derece anlamlandırdığı, bu üniversitedeki örgütsel kimlik algısının bu süreçteki rolü, örgütün kurumsal çevreden gelen baskıları benimsemeyi mi yoksa bunlara direnmeyi mi seçeceği açısından önemlidir.

Tüm bunlar birlikte değerlendirildiğinde aktörü yeniden merkeze alan mikrokurumsalcı bir bakış açısı için örgütsel kimlik, kurumsal çevre ile örgütün ilişkisini anlamak ve örgütte eşbiçimci baskıların nasıl karşılık bulduğunu analiz edebilmek için önemli bir bileşendir. Örgütsel kimliğin başta üniversitelerdeki yönetim kademesi olmak üzere kilit aktörlerin kurumsal çevreyi okuması ve anlamlandırmasındaki rolü, örgütteki bireylerin var olan örgütsel kimlik algısı ile

ne derece özdeşleştiği, örgütsel değişimin söz konusu olduğu durumlarda anlamlandırma/anlam verme süreçlerinin nasıl işlediği ve örgütsel direncin kaynağı mikrokurumsalcı bir bakış açısı ile daha derinden bir şekilde ele alınabilir.

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

Mevcut çalışmada, yükseköğretimde yeniden yapılanma özelinde aktörlüğü daha aktif bir zeminde ele alan Mikrokurumsalcılık teorik perspektif irdelenmiştir. Daha bütüncül bir örgütsel analiz için, hem makro düzeyde kurumsal çevrenin örgütler üzerindeki güçlü etkilerini kabul eden, hem de mikro düzeyde örgütün dinamikleri ve aktörlerinin kurumsal çevreden gelen eşbiçimci baskıları anlamlandırmadaki aktif rolünü tanıyan bu teorik perspektif alanyazına önemli katkılar sunabilecek niteliktedir. Bu bağlamda, geleneksel Yeni Kurumsalcılık ile örgütsel kimlik teorilerinin bütünleştirilmesi, özellikle örgütsel değişim durumlarında örgütsel davranışı açıklayabilir. Örgütün meşruluk arayışı içerisinde maruz kaldığı eşbiçimci baskılara nasıl cevap verdiği örgütsel kimlik ve var olan örgütsel kimlik algısı ile aktörlerin ne derece özdeşleşmiş olduğu ile şekillenebilir. Bir üniversitenin sahip olduğu kimlik algısı bu noktada bir filtre görevi görerek örgütteki bireylerin kurumsal çevre ile ilişkilerini önemli ölçüde etkileyebilir. Öte yandan, kurumsal çevre de eşbiçimci baskılar yoluyla örgütleri benzeşmeye zorlayarak yeni örgütsel kimlik iddiaları ile örgütsel değişimi tetikleyebilir. Örneğin teşvikler ya da yasalar yoluyla üniversitelerin daha girişimci, daha rekabetçi olması ya da bu örgütlerin belirli kalite standartlarını sağlaması yönünde bir baskı durumu oluşabilir. Teorik nitelikteki bu çalışma aktör merkezli, mikrokurumsalcı arka plana yönelik genel bir değerlendirme sunmakta, böylelikle alanyazına katkı yapmaktadır. Gelecekteki yükseköğretim çalışmalarının bu teorik arka planı kullanmasının gerek yükseköğretim

siyasalarının tasarlanması gerek uygulanması aşamasında karar vericilere ve uygulayıcılara faydalı olabileceği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Albert, S., & Whetten, D. A. (2004). "Organizational identity." *Organizational identity: A reader*, 89-118.
- Altbach, P. G., & Knight, J. (2007). "The internationalization of higher education: Motivations and realities." *Journal of studies in international education*, 11(3-4): 290-305.
- Amaral, A., & Rosa, M. J. (2010). "Recent trends in quality assurance." *Quality in higher education*, 16(1): 59-61.
- Angelis, L., Bassiliades, N., & Manolopoulos, Y. (2019). "On the necessity of multiple university rankings." *COLLNET Journal of Scientometrics and Information Management*, 13(1): 11-36.
- Battilana, J., Leca, B., & Boxenbaum, E. (2009). "How actors change institutions: towards a theory of institutional entrepreneurship." *Academy of Management*, 3(1): 65-107.
- Beddewela, E., & Fairbrass, J. (2016). "Seeking legitimacy through CSR: Institutional pressures and corporate responses of multinationals in Sri Lanka." *Journal of Business Ethics*, 136(3): 503-522.
- Blackmur, D. (2004). "Issues in higher education quality assurance." *Australian Journal of Public Administration*, 63(2): 105-116.
- Bloom, D. E., Canning, D., & Chan, K. (2006). *Higher education and economic development in Africa (Vol. 102)*: World Bank Washington, DC.
- Boxenbaum, E., & Jonsson, S. (2008). Isomorphism, Diffusion and Decoupling *The Sage Handbook of Organizational Institutionalism*. London: Sage Publications.

- Boxenbaum, E., & Jonsson, S. (2017). Isomorphism, diffusion and decoupling: Concept evolution and theoretical challenges. *The SAGE handbook of organizational institutionalism*. London: Sage Publications.
- Brewer, M. B. (2003). Optimal distinctiveness, social identity, and the self.
- Brewer, M. B. (2011). Optimal distinctiveness theory: Its history and development. *Handbook of Theories of Social Psychology, 2*, 81-98.
- Brinton, M. C., & Nee, V. (1998). *The New Institutionalism in Sociology*: Russell Sage Foundation.
- Cai, Y. (2010). "Global Isomorphism and Governance Reform in Chinese Higher Education." *Tertiary Education and Management, 16*(3): 229-241. doi:10.1080/13583883.2010.497391
- Canaan, J. E., & Shumar, W. (2008). "Higher education in the era of globalization and neoliberalism." *Structure and agency in the neoliberal university, 15*(1).
- Cannella, G. S., & Koro-Ljungberg, M. (2017). "Neoliberalism in higher education: Can we understand? Can we resist and survive? Can we become without neoliberalism?" *Cultural Studies Critical Methodologies, 17*(3): 155-162.
- Carlson, D., Downs, A., Pitsakis, K., Biniari, M. G., & Kuin, T. (2012). "Resisting change: organizational decoupling through an identity construction perspective." *Journal of Organizational Change Management*.
- Christiansen, L. H., & Lounsbury, M. (2013). "Strange brew: Bridging logics via institutional bricolage and the reconstitution of organizational identity." *Research in the Sociology of Organizations, 39*(A): 199-232.
- Degn, L. (2015). "Sensemaking, sensegiving and strategic management in Danish higher education." *Higher Education, 69*(6): 901-913.

- DiMaggio, P. J., & Powell, W. W. (1983). "The iron cage revisited: Institutional isomorphism and collective rationality in organizational fields." *American Sociological Review*, 147-160.
- Dodds, A., Obradovic-Wochnik, J., & Badran, A. (2014). "The new institutionalism in the context of Kosovo's transition: regulatory institutions in contested states." *East European Politics*, 30(4): 436-457.
- Erkkilä, T., & Piironen, O. (2019). "Trapped in university rankings: bridging global competitiveness and local innovation." *International Studies in Sociology of Education*, 1-23.
- Etzkowitz, H., & Leydesdorff, L. (2000). "The dynamics of innovation: from National Systems and "Mode 2" to a Triple Helix of university–industry–government relations." *Research policy*, 29(2): 109-123.
- Ewan, K. M. S. P. O. (2002). *New public management: Current trends and future prospects*: Psychology Press.
- Federkeil, G. (2008). "Rankings and quality assurance in higher education." *Higher Education in Europe*, 33(2-3): 219-231.
- Ferlie, E., Fitzgerald, L., & Pettigrew, A. (1996). *The new public management in action*: OUP Oxford.
- Gioia, D. A., & Chittipeddi, K. (1991). "Sensemaking and sensegiving in strategic change initiation." *Strategic Management Journal*, 12(6): 433-448.
- Gioia, D. A., Patvardhan, S. D., Hamilton, A. L., & Corley, K. G. (2013). "Organizational identity formation and change." *Academy of Management annals*, 7(1): 123-193.
- Gioia, D. A., Schultz, M., & Corley, K. G. (2000). "Organizational identity, image, and adaptive instability." *Academy of management Review*, 25(1): 63-81.

- Giroux, H. (2002). "Neoliberalism, corporate culture, and the promise of higher education: The university as a democratic public sphere." *Harvard Educational Review*, 72(4): 425-464.
- Glynn, M. A. (2008). Beyond constraint: How institutions enable identities. *The SAGE handbook of organizational institutionalism*: Sage.
- Goglio, V. (2016). "One size fits all? A different perspective on university rankings." *Journal of Higher Education Policy and Management*, 38(2): 212-226.
- Greenwood, R., Oliver, C., Lawrence, T. B., & Meyer, R. E. (2017). *The Sage handbook of organizational institutionalism*: Sage.
- Greenwood, R., Raynard, M., Kodeih, F., Micelotta, E. R., & Lounsbury, M. (2011). "Institutional complexity and organizational responses." *Academy of Management annals*, 5(1): 317-371.
- Grimaldi, R., Kenney, M., Siegel, D. S., & Wright, M. (2011). "30 years after Bayh-Dole: Reassessing academic entrepreneurship." *Research Policy*, 40(8): 1045-1057.
- Gulbrandsen, M., & Slipersaeter, S. (2007). "The third mission and the entrepreneurial university model." *Universities and Strategic Knowledge Creation*, 112-143.
- Hardy, C., & Maguire, S. (2008). Institutional entrepreneurship. *The SAGE Handbook of Organizational Institutionalism*. London: Sage
- Harman, G. (2011). Competitors of rankings: New directions in quality assurance and accountability. *University Rankings*. Springer.
- Hız, G. (2010). "1980 sonrasında Türkiye'de yükseköğretimde piyasalaştırma ve özelleştirmedeki gelişmeler." *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (25): 55-80.
- Hornsby, D. J., & Osman, R. (2014). "Massification in higher education: large classes and student learning." *Higher education*, 67(6): 711-719.

- Ingram, P., & Clay, K. (2000). "The choice-within-constraints new institutionalism and implications for sociology." *Annual Review of Sociology*, 26(1): 525-546.
- Kandiko, C. B. (2010). "Neoliberalism in higher education: A comparative approach." *International Journal of Arts and Sciences*, 3(14): 153-175.
- Kezar, A. (2013). "Understanding sensemaking/sensegiving in transformational change processes from the bottom up." *Higher Education*, 65(6): 761-780.
- Kroezen, J. J., & Heugens, P. (2012). "Organizational identity formation: Processes of identity imprinting and enactment in the Dutch microbrewing landscape." *Constructing Identity in and around Organizations*, 2, 89-127.
- Lawson, S., Sanders, K., & Smith, L. (2015). "Commodification of the information profession: A critique of higher education under neoliberalism." *Journal of Librarianship and Scholarly communication*, 3(1): 2-26.
- Lea, D. R. (2011). "The managerial university and the decline of modern thought." *Educational Philosophy and Theory*, 43(8): 816-837.
- Levy, D. (2014). "Evolving privatization in Eastern and Central European higher education." *European Education*, 46(3): 7-30.
- Lowndes, V., & Roberts, M. (2013). *Why institutions matter: The new institutionalism in political science: Macmillan International Higher Education*.
- Maitlis, S., & Christianson, M. (2014). "Sensemaking in organizations: Taking stock and moving forward." *Academy of Management Annals*, 8(1): 57-125.
- Maitlis, S., & Sonenshein, S. (2010). "Sensemaking in crisis and change: Inspiration and insights from Weick (1988)." *Journal of Management Studies*, 47(3): 551-580.

- March, J. G., & Olsen, J. P. (2006). "Elaborating the "new institutionalism"." *The Oxford Handbook of Political Institutions*, 5: 3-20.
- McNeely, C. L. (2012). World polity theory. *The Wiley-Blackwell Encyclopedia of Globalization*.
- Meyer, H.-D., & Rowan, B. (2006). Institutional analysis and the study of education. *The New Institutionalism in Education*. New York: State University of New York Place.
- Meyer, J., Rowan, B., & Scott, W. (1983). *Organizational Environments*: Beverly Hills. In: Sage.
- Meyer, J. W. (2010). "World society, institutional theories, and the actor." *Annual review of sociology*, 36: 1-20.
- Miller, B. (2010). "Skills for sale: what is being commodified in higher education?" *Journal of Further and Higher Education*, 34(2): 199-206.
- Mizruchi, M. S., & Fein, L. C. (1999). "The social construction of organizational knowledge: A study of the uses of coercive, mimetic, and normative isomorphism." *Administrative Science Quarterly*, 44(4): 653-683.
- Mok, K. H. (2016). "Massification of higher education, graduate employment and social mobility in the Greater China region." *British Journal of Sociology of Education* 37.1 (2016): 51-71.
- Olszen, M., & Peters, M. A. (2005). "Neoliberalism, higher education and the knowledge economy: From the free market to knowledge capitalism." *Journal of education policy*, 20(3): 313-345.
- Pedersen, J. S., & Dobbin, F. (2006). "In search of identity and legitimation: Bridging organizational culture and neoinstitutionalism." *American behavioral scientist*, 49(7): 897-907.
- Philpott, K., Dooley, L., O'Reilly, C., & Lupton, G. (2011). "The entrepreneurial university: Examining the underlying academic tensions." *Technovation*, 31(4): 161-170.

- Powell, W. W., & DiMaggio, P. J. (2012). *The new institutionalism in organizational analysis*: University of Chicago Press.
- Proulx, R. (2009). World university rankings. The need for a new paradigm. *University rankings, diversity, and the new landscape of higher education*. Brill Sense.
- Prudence, C. C., & Li-Tien, W. (2012). "Who benefits from the massification of higher education in Taiwan?" *Chinese Education & Society*, 45(5-6): 8-20.
- Qiang, Z. (2003). "Internationalization of higher education: Towards a conceptual framework." *Policy futures in education*, 1(2): 248-270.
- Rice, D. (2013). "Street-level bureaucrats and the welfare state: Toward a micro-institutionalist theory of policy implementation." *Administration & Society*, 45(9): 1038-1062.
- Rowan, B., Meyer, H., & Rowan, B. (2006). The new institutionalism and the study of educational organizations: Changing ideas for changing times. *The new institutionalism in education*. New York: State University of New York Place.
- Santiago, P., Tremblay, K., Basri, E., & Arnal, E. (2008). *Tertiary education for the knowledge society (Vol. 1)*: OECD Paris.
- Schilke, O. (2018). "A micro-institutional inquiry into resistance to environmental pressures." *Academy of Management journal*, 61(4): 1431-1466.
- Schofer, E., & Meyer, J. W. (2005). "The worldwide expansion of higher education in the twentieth century." *American Sociological Review*, 70(6): 898-920.
- Schwarz, S., & Westerheijden, D. F. (2004). Accreditation in the framework of evaluation activities: A comparative study in the European higher

- education area. *Accreditation and Evaluation in the European Higher Education Area*: Springer.
- Shin, J. C., & Harman, G. (2009). "New challenges for higher education: Global and Asia-Pacific perspectives." *Asia Pacific Education Review*, 10(1): 1-13.
- Shin, J. C., Toutkoushian, R. K., & Teichler, U. (2011). *University rankings: Theoretical basis, methodology and impacts on global higher education (Vol. 3)*: Springer Science & Business Media.
- Shumar, W. (1997). *College for sale: A critique of the commodification of higher education*: Psychology Press.
- Slaughter, S., Slaughter, S. A., & Rhoades, G. (2004). *Academic capitalism and the new economy: Markets, state, and higher education*: JHU Press.
- Smidt, H. (2015). European quality assurance—A European higher education area success story [overview paper]. *The European Higher Education Area (625)*. Cham: Springer.
- Snihur, Y. (2016). "Developing optimal distinctiveness: organizational identity processes in new ventures engaged in business model innovation." *Entrepreneurship & Regional development*, 28(3-4): 259-285.
- Steele, C. W., Toubiana, M., & Greenwood, R. (2019). Why worry? Celebrating and reformulating "integrative institutionalism". *Microfoundations of Institutions*. Emerald Publishing Limited.
- Study in Turkey. (2021). *Türkiye'deki yabancı öğrenci sayısı*. <https://studyinturkey.net/turkiyedeki-yabanci-ogrenci-sayisi/>
- Suchman, M. C. (1995). "Managing legitimacy: Strategic and institutional Approaches." *Academy of management Review*, 20(3): 571-610.
- Şenses, F. (2007). "Uluslararası Gelişmeler Işığında Türkiye Yükseköğretim Sistemi: Temel Eğilimler, Sorunlar, Çelişkiler ve Öneriler." *Economic Research Center Working Papers in Economics*, 7(5): 1-32.

- Taylor, A. (2017). "Perspectives on the university as a business: The corporate management structure, neoliberalism and higher education." *Journal for Critical Education Policy Studies*, 15(1): 108-135.
- Tilak, J. B. (2008). "Transition from higher education as a public good to higher education as a private good: The saga of Indian experience." *Journal of Asian Public Policy*, 1(2): 220-234.
- TÜBİTAK. (2020). *2020 yılı girişimci ve yenilikçi üniversite endeksi sonuçları*. <https://tubitak.gov.tr/sites/default/files/18842/2020-gyue-2020-print.pdf>
- Uludağ, G., Mehmet, B. O. R. A., & Çatal, S. (2021). "Türk yükseköğretiminde kalite güvencesi sistemi ve öğrenci katılımının önemi." *Kalite ve Strateji Yönetimi Dergisi*, 1(1), 91-111.
- van Eeten, M. J., Loucks, D. P., & Roe, E. (2002). "Bringing actors together around large-scale water systems: Participatory modeling and other innovations." *Knowledge, Technology & Policy*, 14(4): 94-108.
- Wang, L. (2011). "Exploring the potential rationale for the privatization of higher education in China." *Asia Pacific Journal of Education*, 31(4): 421-438.
- Weick, K. E. (1995). *Sensemaking in organizations (Vol. 3)*: Sage.
- Weick, K. E., Sutcliffe, K. M., & Obstfeld, D. (2005). "Organizing and the process of sensemaking." *Organization Science*, 16(4): 409-421.
- YÖK. (2021, Aralık 13). *YÖK Başkanı Özvar araştırma üniversitelerine yönelik yaptıkları yeni düzenlemeleri açıkladı* [Basın açıklaması]. <https://www.yok.gov.tr/Sayfalar/Haberler/2021/arastirma-universiteleri-ile-toplanti.aspx>
- Zuckerman, E. W. (2016). Optimal distinctiveness revisited. *The Oxford Handbook on Organizational Identity*. Oxford: Oxford University Press.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

The ascendancy of neoliberalism and its discourse has brought about fundamental shifts in higher education. Today, higher education institutions are being infused with values that were once regarded unorthodox. Not only such global trends as massification, privatization, commodification and internationalization but also new quality indicators -in the form of quality assurance systems and university rankings- have become an integral part of higher education institutional field both globally and in Turkish higher education context. Upon briefly examining the macro level higher education institutional field with special reference to that of Turkey's, the current theoretical paper outlines a more holistic theoretical approach to organizational analysis. Coined as Microinstitutionalism, this theoretical framework can contribute to organizational analysis in that it can combine elements of organizational identity and actorhood with conventional new institutionalist perspective, thus allowing for a more thorough understanding of diffusion and convergence of organizational behavior and practices.

Higher Education Change and Neoliberalism

From the new institutional perspective, higher education organizations try to embrace values and practices legitimized in the institutional environment they are situated in and maintain a 'legitimate university' identity. Through three types of isomorphic pressures -coercive, normative and mimetic- organizations become more and more similar in the process even though the rationalized scripts, values and practices may not be incompatible with the organizational routines, values and practices. As a result of the adoption of neoliberalist policies, higher education context today is marked by such concepts as commodification, accountability, quality indicators as these and other components make up the institutional environment.

Similar to global higher education environment, Turkish higher education setting has also witnessed dramatic changes over the last two decades. Today, Turkish higher education has also been infused with values that were once regarded incompatible with it. The growing number of foundation universities, commodification of higher education services, increasing interest in university performances, introduction of national and international ranking systems and quality assurance mechanisms, the state's emphasis on entrepreneurship are some of the changes that direct these institutions to adopt market-driven logics and practices.

Developing a Microinstitutional Perspective

To some extent, new institutional theory contributes to organizational analysis and highlights how powerful the macro level institutional environment and

isomorphic pressures can be. While this is a noteworthy contribution and broadens our understanding of organizational behavior and change, its overemphasis of macro level institutional environment and negligence of active human agency and intraorganizational variables have been recently criticized by various scholars in the literature. Recent research, in this regard, puts forward that examining the microfoundations of institutional theory and developing a microinstitutional perspective into organizational identity can enable us to gain a broader perspective into organizational change and behavior. Therefore, infusing institutional theory with organizational identity perspective can be useful to identify how macro level institutional policies and practices are implemented, adopted, or resisted by organizational members.

Employing a microinstitutional theoretical perspective in analyzing the neoliberal transformation of higher education in general and that of Turkey can help researchers gain insights into not only macro level convergence in the higher education institution but also the intraorganizational features/factors that play a role in organizational response to changing environments. In other words, microinstitutionalism is a useful theoretical perspective that can explain the interplay between the macro level pressures and intraorganizational elements, one of which is organizational identity. With its simplest definition, organizational identity refers to the shared understanding of 'who we are as an organization'. Historically, organizational identity is defined by its three main components, which are its centrality, distinctiveness and endurance. However, these properties of organizational identity become problematic from the conventional new institutional perspective. In other words, how organizations maintain their distinctiveness while at the same time are forced to adopt similar practices in order to keep their legitimacy is one problematic area. Similarly, organizational identity has long been regarded durable and resistant to change. Yet, organizations need to change so that they can be legitimate. When higher education institutions become the unit of analysis, it is of great importance that not only researchers but also policy makers and administrators understand the sensemaking and sense giving processes during such dramatic change initiatives. More specifically, an understanding of both macro level isomorphic pressures and the role of organizational identity in responding to these pressures can complement the missing or overlooked piece of the puzzle and allow for holistic analysis. To conclude, bringing organizational identity and active human agency into institutional theory, microinstitutionalism is a relatively new theoretical perspective that is thought to contribute significantly to higher education organizational analysis. Provided that macro and micro foundations of change and organizational behavior is understood, better polices can be designed and implemented in higher education and change initiatives can be formulated accordingly.

PSİKODİNAMİK YAKLAŞIMA GÖRE İNSAN DAVRANIŞININ İNCELENMESİ

Oğuzhan YILDIRIM* Hatice KUMCAĞIZ**

Öz

Felsefeden ayrılıp bağımsızlaşan Psikoloji biliminin amacı insan davranışını araştırmak olmuştur. Psikanalizin kurucusu Sigmund Freud ruhsal sorunların kökenindeki psikolojik etmenlere ve bilinçdışının rolüne dikkat çekmiştir. Freud'un ardından gelen birçok kuramcı Psikanalitik bakış açısını benimsemiş ancak ortaya koydukları eleştiri ve katkılar sonucunda kendi kuramlarını oluşturmuşlardır. Psikodinamik kuramın başlıca temsilcileri Sigmund Freud, Carl G. Jung, Alfred Adler, Karen Horney, Erich Fromm, Harry S. Sullivan ve Erik H. Erikson'dur. Psikodinamik yaklaşımın benimsediği determinizm (nedensellik) kavramına göre insan davranışının altında mutlaka bir neden yatmaktadır. Buna göre hiçbir davranış, duygu ve düşünce rastgele olarak meydana gelmez. Dolayısıyla insan davranışının sonuçlarına bakarak davranışın nedenlerine de ulaşılabilir. Bu doğrultuda bu araştırmada insan davranışının psikodinamik temellerinin ve nedenlerinin incelenmesi amaçlanmıştır. İnsan davranışının psikodinamik temelleri arasında Freud'un topografik modelinde yer alan bilinç, bilinçdışı, bilinç öncesi kavramları, yapısal kişilik modelinde yer alan id, ego, süpereo (altbenlik, benlik, üstbenlik) kavramları, güdülenme, dürtü, gereksinim, engellenme,

* Uzm. Psik. Danışman, Millî Eğitim Bakanlığı, oguzhanyildirim.pdr@gmail.com, Samsun/Türkiye

** Prof. Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Bölümü, haticek@omu.edu.tr, Samsun/ Türkiye

ruhsal örselenme, kaygı ve savunma mekanizmalarının yer aldığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: *İnsan, davranış, psikodinamik yaklaşım, derleme.*

INVESTIGATION OF HUMAN BEHAVIOR BASED ON PSYCHODYNAMIC APPROACH

Abstract

The purpose of Psychology science, separated from Philosophy was to examine human behavior. Sigmund Freud, the founder of Psychoanalysis, emphasized psychological factors and the role of the unconscious at the root of psychological problems. Many theorists who followed Freud adopted the Psychoanalytic perspective but they created their own theories as a result of their criticism and contributions. The main representatives of Psychodynamic theory are Sigmund Freud, Carl G. Jung, Alfred Adler, Karen Horney, Erich Fromm, Harry S. Sullivan and Erik H. Erikson. According to the concept of determinism in the psychodynamic approach, there is definitely a reason underlying human behavior. Thus, no behavior, emotion, or thought occurs randomly. Therefore, based on the results of human behavior, the reasons for the behavior can be reached. In this study, it was aimed to examine the psychodynamic foundations and causes of human behavior. Among the psychodynamic foundations of human behavior, it was observed that there were the concepts of conscious, unconscious, pre-conscious in Freud's topographical model, concepts of id, ego, superego in the structural personality model, motivation, drive, need, frustration, psychological trauma, anxiety and defense mechanisms.

Keywords: *Human, Behavior, Psychodynamic Approach, Review.*

1. GİRİŞ

Ondokuzuncu yüzyılın sonlarına doğru felsefe biliminden ayrılıp bağımsızlaşan Psikoloji biliminin amacı insanların ruhsal yaşamına ait bileşenleri araştırmaktır. Yapısalcılık olarak isimlendirilen bu kuramın kurucusu ilk psikoloji laboratuvarını da kuran Wilhelm Wundt'tu. Yapısalcılık kuramının asıl amacı bilinçli süreçlerin yapısını ve bu süreçler arasındaki ilişkileri yönlendiren yasaları incelemektir. Bu incelemeler sırasında Yapısalcılar insanın biyolojik yapısına odaklanmaktaydılar.

O sırada Viyana'da Tıp doktoru olan Sigmund Freud hastaların birçoğunun yaşadığı rahatsızlıkların fizyolojik değil psikolojik nedenlere bağlı olarak geliştiğini ifade etmişti. Bilincin ruhsal yaşamın merkezinde olduğu düşüncesini reddeden Freud insanın ruhsal yapısını bir buzdağına benzetmiş ve davranışların altında farkında olmadığımız bilinçdışı faktörlerin yer aldığı düşüncesini benimsemiştir (Tura, 2005; Yazgan-İnanç ve Yerlikaya, 2011). Freud'un ardından gelen birçok kuramcı Psikanalitik bakış açısını benimsemiş olsa da sundukları eleştiri ve katkılar doğrultusunda kendi kuramlarını oluşturmuşlardır. Psikodinamik kuramın başlıca temsilcileri Sigmund Freud, Carl G. Jung, Alfred Adler, Karen Horney, Erich Fromm, Harry S. Sullivan ve Erik H. Erikson'dur. Bu kuramların başlıca özelliklerine ve insan davranışının altında yer alan temellere ilişkin bilgilere aşağıdaki tabloda yer verilmiştir (Corey, 2008; Geçtan, 2006; Gündoğdu, 2016).

Tablo 1. Başlıca Psikodinamik Kuramcılar ve İnsan Davranışına İlişkin Düşünceleri

<p>Sigmund Freud (1856-1939) Psikanaliz</p>	<p>S. Freud kişiliğin gelişimi, yapısı, bilinçdışı kavramı ve insan davranışlarının temelinde yer alan dinamikler konusundaki açıklamalarıyla hem kendi çağını hem de günümüzü etkileyen kuramcıdır. Ona göre insan davranışının altında bilinçdışındaki çatışmalar, arzular ve içgüdüler önemli rol oynamaktadır. Kuramın içeriği bugün yaygın biçimde benimsenmiş olsa da en çok eleştirilen ve tartışılan kuramların başında gelmektedir.</p>
<p>Carl Gustav Jung (1875-1961) Analitik Psikoloji</p>	<p>Kendini gerçekleştirme, içe dönüklük, dışa dönüklük ve kompleks kavramlarını çağdaş psikolojiye kazandıran Jung günümüz çağdaş kuramlarını da hala etkilemeye devam etmektedir. Ona göre düşünceler, fanteziler ve davranışlar kişiden bağımsız biçimde oluşan ve kompleksler tarafından harekete geçirilen olaylardır.</p>
<p>Alfred Adler (1870-1937) Bireysel Psikoloji</p>	<p>İnsan doğasına yönelik oldukça iyimser bir bakış açısına sahip olan Adler öznel algılar üzerine vurgu yapmıştır. Ona göre kişiliğin oluşmasında ve davranışların temelinde sosyal faktörler oldukça önemlidir.</p>
<p>Karen Horney (1885-1952)</p>	<p>Doğuştan gelen özelliklere daha az önem veren Horney kişilik yapısı ve davranışların altındaki sosyal faktörlere</p>

Nevrozlar ve İnsan Gelişimi	vurgu yapmıştır. Özellikle nevroitik kişiliğe yönelik yaptığı açıklamalar ile sağlıksız kişilikleri ve davranışları net bir şekilde ele almıştır.
Harry S. Sullivan (1892-1949) Kişilerarası İlişkiler Kuramı	Kişilik yapısı ve davranışların oluşumunda kişilerarası ilişkilere odaklanan Sullivan bebeklikten yetişkinliğe kadarki gelişim dönem özelliklerini kuramında sunmuştur. Ona göre insan gelişimi ve davranışları bu gelişim dönemlerine göre şekillenmektedir.
Erich Fromm (1900-1980) Özgürlükten Kaçış	Kuramını oluştururken vaka çalışmalarına ve kendi gözlemlerine dayanan Fromm sosyokültürel yapıların insan gereksinimleriyle etkileşim halinde olduğunu ifade etmiştir. Bu etkileşimlerin ise kişilik yapısını ve insan davranışını önemli ölçüde belirlediği düşüncesini benimsemiştir.
Erik. H. Erikson (1902-1994) İnsanın Sekiz Çağı	Freud'dan farklı olarak egonun karamsar yönüne değil olumlu ve yapıcı yönüne vurgu yapan Erikson toplumsal süreçlere oldukça önem vermiştir. Bebeklikten yaşlılığa kadar süren psikososyal gelişim kuramıyla insan yaşamının evrensel ve biyolojik özelliklerine vurgu yapmıştır.

Psikodinamik yaklaşıma göre insan davranışının mutlaka bir nedeni vardır ve hiçbir duygu, davranış ve düşünce rastgele meydana gelmemektedir. Sigmund Freud bu durumu nedensellik anlamına gelen determinizm kavramıyla açıklarken davranışların altında yatan motivasyonlardan söz etmiştir (Ardalı ve Erten, 1999; Doğan, 2015; Levenson, 2018). Freud'un davranışın ve kişilik problemlerinin anlaşılmasındaki en büyük katkılarından biri ise bilinç ve bilinçdışı (bilinçaltı) üzerine yaptığı açıklamalardır (Corey, 2008).

Her kuram ve yaklaşım insan davranışının temelinde yer alan motivasyonu açıklamaya çaba göstermiş ve farklı dinamikleri vurgulamıştır. Psikanalizin temel önermelerinden olan determinizm (nedensellik) her insan davranışının bir anlamı olduğunu ifade eder. İnsan zihninin belirli birtakım işleyişlerinin belirli yasalar çerçevesinde diğer işleyişlere bağlı olduğu düşünülür. İnsan davranışının sonuçlarına bakarak nedenlerine ulaşmak da mümkündür (Ardalı ve Erten, 1999). Buradan hareketle bu araştırmada insan davranışının altında yatan temeller, motivasyonlar ve nedenlerin incelenmesi amaçlanmıştır. Bu

doğrultuda Freud'un topografik modelinde yer alan bilinç, bilinçdışı, bilinç öncesi kavramları, yapısal kişilik modelinde yer alan id, ego, süperego (altbenlik, benlik, üstbenlik) kavramları, Psikodinamik yaklaşımın kavramlarından güdülenme, dürtü, gereksinim, engellenme, ruhsal örselenme, kaygı ve savunma mekanizmaları incelenmiş ve bunların davranışın meydana gelmesindeki rolleri incelenmiştir.

Topografik Model

Freud'un topografik modelinde *bilinç* bireyin farkında olduğu her türlü bilgi ve yaşantısının yer aldığı düzeydir. Bu modelde bilincin yanı sıra bilinç öncesi ve bilinç dışı kavramları da yer almaktadır. Zihnin en derininde yer alan *bilinçdışı* bölümünde kaygı veya cezalandırılmaya yol açtığı için bastırılan her türlü çatışma ve arzu ile cinsellik ve saldırganlık gibi içgüdüler bulunmaktadır. Bunlar bilinç düzeyinde olmasa da davranışlar üzerinde dinamik bir etkiye sahiptirler (Burger, 2006). Psikodinamik kuramın en önemli amacı bilinçdışında olanı bilinç alanına kazandırmaktır (Ardalı ve Erten, 1999). Kişinin tüm deneyimlerini, anılarını ve bastırıldığı düşüncelerini depolayan bölüm olan bilinçdışı farkında olunmayan arzu ve ihtiyaçları da kapsamaktadır. Psikodinamik yaklaşıma göre insan davranışının oluşumunu anlamanın yolu bilinçdışının rolünün anlaşılmasından geçer. Aysbergin su altındaki büyük parçası gibi aklın büyük parçası da farkındalık düzeyinin altında yer almaktadır. Bilinçdışı zihnin en büyük bölümüne sahiptir. Ancak psikoterapide bilinçdışı ile doğrudan çalışılmaz. Kişinin davranışları referans alınarak dolaylı olarak bilinçdışı ile çalışılabilir. Bilinçdışı hakkında bilgi sağlayan teknik ve davranışlar şunlardır: Bilinçdışı gereksinimlerin, arzuların ve çatışmaların sembolik temsilcilerinden dil sürçmeleri, rüyalar, unutkanlık, hipnoz etkisinde söylenenler, serbest çağrışım tekniğinden edinilen veriler ve projektif tekniklerden edinilen veriler (Corey, 2008; Myers ve Dewall, 2016).

Zihnin bir diğer bölümü olan *bilinç öncesi* içinde bulunulan anda farkında olunmayan ancak bilinç düzeyine kolaylıkla çağrılabilen bölümdür. Bu bölüm; bir gümrük bölgesine benzetilebilir. Bilinç düzeyine çıkılıp çıkılmamasına henüz karar verilmemiş ve engelleyici güçler tarafından bastırılmaya, dürtüler tarafından ise bilince çıkmaya zorlanan bölümdür (Özakkaş, 2004). Literatür incelendiğinde bilinç öncesi kavramı üzerinde bilinç ve bilinç dışı kadar durulmadığı anlaşılmaktadır.

Güdülenme, Dürtü ve Gereksinim

Yaşam boyunca insan davranışını etkileyen birçok faktör bulunmaktadır. Bunların başında ilgi, dürtü, arzu ve ihtiyaçları içinde barındıran güdüler gelir. Açlık, susuzluk, cinsellik gibi fizyolojik temelli güdülere *dürtü*, sosyal ilişki arzusu, başarıma isteği gibi insana özgü dürtülere de *gereksinim* adı verilir. Güdülenme kişinin gereksinimlerini doyumak ve düzenlemesini teşvik etmek amacıyla oluşan bir sistemdir (Lichtenberg, 2016).

İnsan davranışını etkileyen ve belirleyen gereksinimler insan yaşamında çeşitli şekillerde ortaya çıkmaktadır. Bu gereksinimlerin başında bir gruba ait olma ihtiyacı gelmektedir ve bu ihtiyaç kişinin ruhsal sağlığı için önemli bir rol oynamaktadır (Williams ve Zadro, 2005). Bir kısmı biyolojik kökenliken bir kısmı da sosyal etkileşimler sonucu oluşan gereksinimlerin doyurulmadığı durumlarda ruhsal sorunlar ortaya çıkabilir. İnsana özgü bazı gereksinimlere ise aşağıda yer verilmiştir:

- Başarı: Mükemmelliğe ulaşip bu standardı aşmayı hedeflemek
- Sosyal kabul: Başkalarının davranışlarımızı uygun bulmasını ve onlar tarafından kabullenmeyi arzulamak
- Bağımsızlık: Diğerlerine ihtiyaç duymadan kendi hayatını yetenekleri ve gücüyle biçimlendirmek

- Bağımlılık: Diğerleriyle işbirliği kurarak onların desteğiyle yaşamı idame ettirmek
- Açgözlülük: Diğerlerinin zararına bile olsa ihtiyacından fazla güç ve malı denetimi altında tutma arzusu
- Güçlü olma: Diğerlerinin davranışlarını kontrol edebilme, bunun yanında kendi davranışını istediği gibi özgürce yapabilme arzusu
- Uyma: İçinde yaşadığı grubun normlarıyla uyumlu olarak kendi duygu, düşünme ve davranışını düzenlemek
- Belirginlik: Gelecekte ne yaşanacağını bilmek, bunları kestirmek ve bilinmezlikten kaçma arzusu
- Yardım etme: İhtiyaç sahibi kişilere yardım edip, onların problemlerini çözmeye aktif rol almak
- Oyun: Bireyin hoşlandığı için ve yalnızca zevk almak amacıyla davranışta bulunma arzusu
- Saygı gösterme: Bireyin önem verdiği bir kimseyi davranış ve sözleriyle yüceltmesi, desteklemesi ve onu rol model alması (Cüceloğlu, 2010).

Engellenme

Kişinin amacına ulaşması, arzu ve isteklerini elde etmesi, beklentilerini gerçekleştirilmesi ve gereksinimlerini karşılaması önlendiğinde ortaya çıkan olumsuz duygu *engellenme* olarak kavramsallaştırılır. Engellenmeye yaygın olarak saldırganlık ve öfke duygusu eşlik etmektedir (Myers ve Dewall, 2016). Engellenmeyle karşılaşan bireylerin genellikle saldırganca davranabildiği görülürken bu süreci hasarsız atlattıran amaçlayanların ise savunma mekanizmalarına başvurduğu görülmektedir (Geçtan; 1997; Geçtan, 2006; Karadayı, 2012).

Engellenmeye neden olan üç ana neden *gecikme*, *önleme* ve *çatışma* olarak karşımıza çıkmaktadır. Öngörülen süre içerisinde beklenen olayın gerçekleşmediği durumlarda yaşanan engellenme duygusu *gecikme* olarak ifade edilir. Bir amaca ulaşmanın engellendiği durumlar ise *önleme* kavramı ile açıklanır. Önleme kavramı; nesnel önleyiciler, sosyal ve yasal önleyiciler ve kişiden kaynaklanan önleyiciler olmak üzere üç grupta ele alınmaktadır. *Nesnel önleyicilerde* oluşan engellenme duygusunun temelinde fiziksel nesne veya olaylar vardır. *Sosyal ve yasal önleyicilerde* engellenmenin altında sosyal değer, gelenek veya anlayış yer alır. *Kişiden kaynaklanan önleyicilerde* ise engellenmeler gerçekçi olmayan beklentilerden kaynaklanır. Engellenmeyi ortaya çıkaran son neden ise *çatışmadır*. İnsanoğlu sofistike bir canlı olarak birden fazla güdünün etkisinde kalabilir. Bazen bu güdüler birbirleriyle çatışma yaşarlar. Bu durumda ortaya çıkan çatışma en az iki güdünün aynı anda kişiye etkilediği durumlarda yaşanır. Herhangi bir konuda kararsızlık ve gerginlik yaşayan kişi muhtemelen çatışma yaşamaktadır. Bu kişi biraz sakinleyip iç yaşamını gözlemlerse çatışma yaşayan güdülerinin farkında olabilir. Birbiriyle çatışan güdülerini fark eden kişi karar verme sürecini hızlandırarak daha sağlıklı bir tutum sergileyebilir (Cüceloğlu, 2010).

Ruhsal Örselenme

Kişiyi ruhsal ve bedensel olarak birçok yönden etkileyen her türlü olumsuz yaşantıya *ruhsal örselenme* adı verilir. Ruhsal örselenmeler savunma mekanizmaları veya başa çıkma becerileri ile üstesinden gelinemeyen ağır yaralayıcı deneyimlerdir. Bu deneyimlerin etkileri kişiden kişiye değişiklik gösterse de ruhsal sağlık üzerinde derin izler bırakabilir. Bu yaşantıların çocukluk döneminde ve yineleyici olması durumunda olumsuz etkinin şiddeti daha fazla olur ve ruhsal bozukluklara neden olabilir (Bakırcıoğlu, 2015; Öztürk ve Uluşahin, 2008). Çocukluk dönemi örselenmeleri bireyin 18 yaşından önce

yaşadığı fiziksel, duygusal ve cinsel istismar ve ihmalden oluşmaktadır. Bunun yanında ebeveynlerin veya bakım verenlerin kayıp, boşanma, göç, afet gibi nedenlerden ötürü eksilmesi de çocukluk dönemi örselenmelere neden olabilir (Savi-Çakar, 2021; Seven, 2021). Çocukluk dönemi örselenmeleri alanyazında genel olarak beş ana başlıkta ele alınmaktadır:

Duygusal istismar: Çocuğun iç görüşünü ve duygusal sağlığını olumsuz yönde etkileyen her türlü eylem veya eylemsizlik halidir. Aile içi şiddete tanık olma, aşırı beklenti, tehdit etme, korku verme, yalnız bırakma, baskı yapma, sevgiden mahrum etme gibi tüm davranışlar duygusal istismara girmektedir (Güner, Savaş ve Şahan, 2010).

Fiziksel İstismar: Örselenmeler arasında en sık karşılaşılan istismar türü fiziksel istismar türüdür. Bunun nedeni sonuçlarının gözle görülebilir olmasıdır. Fiziksel istismar bir çocuğa vurmak, dövmek gibi fiziksel zarar verici davranışlardır (Kasap, 2008).

Cinsel istismar: Bir kişinin tanıdığı veya tanımadığı kişiler tarafından cinsel tacize maruz kalmasıdır. Bu cinsel taciz, cinsel organa dokunmayı, cinsel organı göstermeyi, cinsel ilişkiye girmeyi veya çocuğu pornografi amacıyla kullanmayı içerir (Aydın, 2018; Brown ve Anderson, 1991).

Duygusal ihmal: Çocuğun duygusal ihtiyaçlarını doyumamak, ilgi ve sevgiden yoksun bırakmak ve kötü davranmak olarak tanımlanır (Şar, 1998; Tıraşçı ve Gören, 2007).

Fiziksel ihmal: Fiziksel ihmalde çocuğun sağlık, giyim, temizlik ve beslenme ihtiyaçlarının karşılanmaması, tehlike ve tehditlere karşı korunmaması veya evden gönderilmesi olarak ifade edilir (Şar, 1998; Tıraşçı ve Gören, 2007).

Kaygı

Kişilikte yer alan id, ego ve süperego arasında kontrolü ele almak için yaşanan çatışmayla kaygı duygusu ortaya çıkar (Cüceloğlu, 2010). Kaygının işlevi olası bir tehlikeye karşı kişiyi uyarmak, harekete geçirmek ve bir işi yapma konusunda motive etmektir. Üç tür kaygı bulunmaktadır: Gerçeklik kaygısı, nevrotik kaygı ve ahlaki kaygı. Gerçeklik kaygısı dışarıdan gelebilecek tehditlere karşı ortaya çıkan korku duygusudur ve kaygının düzeyi tehlike ile orantılıdır. Nevrotik ve ahlaki kaygı ise kişinin içindeki güç dengesine gelen tehditlerle ortaya çıkar. Nevrotik kaygı içgüdülerin kontrolü alacağına ve kontrol edilemeyen davranışları yüzünden cezalandırılacağına ilişkin ortaya çıkan korkudur. Ahlaki kaygı ise kişinin kendi vicdanına yönelik hissettiği korkudur. Gelişmiş vicdana sahip kişiler ahlaki kurallarına ters bir davranışta bulunduğu suçluluk duyarlar. Ego kaygıyı uygun ve doğrudan kontrol altına alamadığında dolaylı kontrol yöntemi olan savunma mekanizmalarına başvurur (Corey, 2008).

Kaygı ile korku birbirinden farklı duygulardır. Kaygının nedeni çoğu zaman net bir şekilde belli değildir. Sınırlı bir süresi olmayan kaygıya çaresizlik duyguları da eşlik edebilir. Ancak korku duygusuna neden olan durumlar bellidir. Korku duygusunun yaşandığı süre sınırlıdır ve kişi kendini çaresiz olarak hissetmez. Kaygıya çoğu zaman çarpıntı, terleme, mide bulantısı, hızlı soluklanma gibi fiziksel semptomlar da eşlik edebilir. Örneğin sınava girecek bir öğrencinin midesi bulanabilir (Horney, 2017).

Kaygılı, güvensiz ve kendine acıma duygusuna sahip olan nevrotik kişilerde kaygının oluşumu kişiden kişiye farklılık göstermektedir. Danışan mazoistik eğilimi ağır basan bir kişiliğe sahipse o güne kadar annesine, patronuna veya eşine hissettiği bağımlılığı terapistine de hissedecektir. Terapisti olmadan yaşayamayacağını düşünmeye başlayabilir. Bu nedenle ilişkinin devam etmesi onun için bir ölüm kalım durumudur. Bu tür danışanların içinde

yaşayabilecekleri düşmanca dürtüler terk edilmeyi çağrıştırdığı için bu dürtülerin oluşması kaygıya neden olur. Kusursuz görünme ihtiyacı ağır basan bir danışan güvenliğini, kendi standartlarını veya kendisinden beklenen şeyleri yerine getirmeye ilişkilendirir. Örneğin kusursuzluk imajı nazik ve sakin olduğuna inanan bir kişinin düşmanlık içeren bir duygu hissetmesi kaygı yaşamasına neden olur. Çünkü bu durumda aşağılanma tehlikesi yaşadığına inanır. Narsistik eğilimi yüksek olan danışanlar güvenliği takdir edilme ve hayranlık duyulma ile bağdaştırır. Saygınlığını kaybetmeyi hayati bir tehlike olarak algılayan bu kişilerin tanınmadığı bir ortamda bulunmaları bile kaygı yaşamaları için yeterli olabilmektedir. Sonuç olarak nevrotik kaygıda algılanan tehdit sebebi kişinin özgün nevrotik eğilimleri ile anlaşılabilir (Burger, 2016; Horney, 2017).

Yapısal Kişilik Modeli

Freud; İngilizce'deki "it" kelimesine karşılık gelen Latince'deki "id" kavramını enerjinin kaynağı ve kişiliğin temel parçası olarak tanımlamıştır. Haz ilkesine göre çalışan ve arzu ve isteğe anında ulaşmayı hedefleyen id birçok kaynakta *altbenlik* ile aynı anlamda kullanılmaktadır. Bebek daha ilk doğduğundan itibaren id biçimlenmeye başlar (Freud, 2011). Düzendenden uzak, kör, talepkar, ısrarcı olan altbenlik heyecanla kaynayan bir kazana benzer. Yalnızca acıdan kaçmayı ve zevk almayı hedefleyen altbenlik ahlaksız, mantıksız ve içgüdüden kaynaklı ihtiyaçların tatmin edilmesine yöneliktir. Yaşamın hiçbir döneminde olgunlaşmayan altbenlik daima kişiliğin şımartılmış çocuk olan parçası olarak kalır (Corey, 2008).

Kişiliğin en kaba ve en ilkel kısmı olan *altbenlik* kalıtsal dürtü ve arzuları içerir. Saldırganlık ve cinsellik en baskın iki kalıtsal dürtüdür. Bir isteğimizi yerine getirmeyen kişiyi tekmeleme veya çekici bulduğumuz bir kişiyle hemen cinsel ilişkide bulunma isteği altbenlikten kaynaklanmaktadır. Eğer insan davranışını yalnızca altbenlik yönlendirseydi insanın hayvandan pek bir farkı kalmazdı.

Freud'a göre rüyalar, altbenliğin emrindedir ve onun isteklerini doyurmayı amaçlar. Altbenliğin bu arzu ve istekleri karmaşık imgeler kullanarak giderir. Örneğin fazla cinsellik dürtüsüne sahip bir kişi rüyasında sürekli elbise düğmesi iliklediğini görebilir. Burada düğme penisi, düğme deliği ise vajinayı temsil etmektedir (Cüceloğlu, 2010; Geçtan, 2006).

Toplumun savunduğu “doğru” ve “yanlış” kararların kaynağını temsil eden kısım *üstbenlik/süperego* olarak tanımlanır. İd gibi süperegonun da büyük bir bölümü bilinçdışında yer alır. Süperego bireye “Bu yaptığın doğru, aferin sana!” ya da “Yanlış yaptın, utan kendinden!” mesajlarını iletir (Cüceloğlu, 2010). Kişiliğin yargılayıcı kısmını temsil eden üstbenlik ahlak kuralları içerir. Yaşamdan keyif almak için değil mükemmel olmak için çabalar. Ebeveynlerden çocuklara aktarılan topluma ait geleneksel ideal ve değerleri karşılamaya çalışır. Üstbenlik ödüllendirme ve cezalandırma ile ilgilenir. Ödüllendirme özsaygı, cezalandırma ise kendini aşağılayıp suçluluk hissetme durumudur (Corey, 2008; Freud, 2011).

Kişiliğin en son gelişen kısmı üstbenliktir. Freud'a göre üstbenlik tüm dinlerin evrimleştiği özü içermektedir. Altbenlik-benlik-üstbenlik at arabası metaforu ile açıklanabilir. At altben, atı süren sürücü ben, at arabasında oturan sürücünün babası ise üstbenliktir. Sürücü at arabasını sürerek onu yönetir ancak tam anlamıyla kontrol edemez, çünkü at daha güçlüdür. Üstbenliği temsil eden sürücünün babası ise benliği temsil eden şöföre nerede doğru nerede yanlış yaptığını anlatır. Nitekim yargılayıcı bir özelliğe bürünen üstbenlik insanın utanç ve suçluluk duygularına kaynaklık eder. Zihinde yer alan bu üç bölümün birbirleriyle çatışması ve etkileşimi Freud'u hayran bırakmıştır. Freud benliği; üç lorda hizmet eden ve üç tehlikeli durumun (dış dünya, idin arzuları ve süperegonun sertliği) tehdidi karşısında kalan acınası canlı olarak ifade etmiştir (Benson vd., 2012; Freud, 2011).

Dış dünyanın gerçekliği ile ilgili olan *ego/benlik* gerçeklik ilkesine göre hareket eder. Kişiliğin yönetimini elinde tutan ve onu düzenleyen yönetici rolünü üstlenir. Zekânın ve mantığın kaynağı olarak görülen benlik gerçekçi ve mantıklı düşünceler üretir. İçgüdülerin gereksinimleri ile dış çevredeki beklentiler arasında arabuluculuk yapar (Corey, 2008). Altbenlik “Hemen şimdi istiyorum” derken benlik “Eğer koşullar uygun olursa sana istediğini verebilirim” der (Cüceloğlu, 2010).

Egonun karakteristik özelliği zayıf olmasıdır. Enerji kaynaklarının hepsi idin kontrolü altındadır, ego ise ödünç aldığı enerjiyle yaşamak durumundadır. Egonun seçenekleri, hoşlandıkları, amaçları ve tercihleri id ile süpereo tarafından belirlenir. Ego idin arzu ve isteklerini yerine getirmek ister ama süperegoun yasaklarını da çiğnemeyi göze alamaz. Egonun zayıflığı kendine ait hiçbir gücü bulunmayan ve bir partiden faydalanırken muhalif partilerin de gönlünü almaya çalışan bir kişinin zayıflığına benzetilmektedir (Horney, 2017). Ego id ile süpereo arasında sıkışıp kaldığında, idin arzu ve isteklerine ve süperegoun talep ve beklentilerine yanıt veremeyip süreci sağlıklı yürütemediğinde savunma mekanizmalarına başvurmak durumunda kalır. Savunma mekanizmaları sağlıklı ve yerinde kullanıldığında egoyu rahatlatan ve kişiyi patolojiden uzaklaştıran bir rol üstlenir.

Ego-Savunma Mekanizmaları

Ego-savunma mekanizmaları bireyin yaşadığı kaygı ve acı verici deneyimler ile baş etmesine yardımcı olan ve egoun aşırı baskı yaşamasını önleyen düzeneklerdir. Savunmalar patolojik olmaktan çok normal davranışlar olarak görülür. Gerçeklikle bağını koparacak bir yaşam biçimine dönüşmedikçe bireylerin uyum sağlama kapasitelerini destekler. Bu savunmalar bireyin gelişim dönemine ve yaşanan kaygının şiddetine bağlıdır. Savunma mekanizmalarına

ilişkin iki temel özellik bulunmaktadır: Gerçeği yadsıması veya çarpıtması ve bilinçdışı düzeyde işlev görmesi (Corey, 2008).

İd, ego ve süperego arasında yaşanan çatışmalar kişilerde kaygıya neden olmaktadır. Ego bu gerginliği ortadan kaldırmak amacıyla savunma mekanizmalarını devreye sokar. Yaşanan bu çatışmalar bazen bilinç düzeyinde bazen de bilinçdışında yaşanmaktadır (Freud, 2011; Morgan, 2011). Savunma mekanizmaları duygu ve dürtüleri kontrol etmeleri ve bilinçdışı kaynaklı olmaları nedeniyle patolojiye yakın olarak görülmektedir. Ancak savunma mekanizmaları kimi zaman uyumlu bir role de sahip olmaktadır (Vaillant, 1992). Bunun yanında savunma mekanizmalarının kişilik içinde kendine yer bulması durumunda patolojinin varlığından söz edilmeye başlanabilir (Bilge, 2018; Köroğlu, 2010).

Sigmund Freud başlangıçta birtakım savunma mekanizmalarından bahsetmiştir. Ardından Anna Freud bunlara beş tane daha eklemiştir. Alanyazında ve kaynaklarda yer alan savunma mekanizmaları çoğunlukla ilkel savunma mekanizmaları, nevrotik savunma mekanizmaları ve olgun savunma mekanizmaları olmak üzere üç başlıkta kategorize edilmiştir. Bu savunma mekanizmaları incelenmiş ve aşağıda yer alan Tablo 2 oluşturulmuştur:

Tablo 2. Savunma Mekanizmaları

İlkel Mekanizmaları	Savunma	Nevrotik Mekanizmaları	Savunma	Olgun Mekanizmaları	Savunma
Yansıtma		Bastırma		Yüceltme	
Pasif saldırganlık		Yapma-Bozma		Mizah	
Dışa vurma		Özgecilik		Beklenti	
Yalıtım/İzolasyon		İdealleştirme			
Bölme		Özdeşleşme			
Değersizleştirme		Karşıt tepki geliştirme			
İçe yansıtma		Ödünleme			
Otistik fantezi					
Yadsıma/İnkâr					
Yer değiştirme					
Disosiyasyon					
Mantığa bürünme					
Bedenselleştirme					
Gerileme					

İlkel Savunma Mekanizmaları

İlkel savunma mekanizmalarına ilk olarak oral dönemde rastlanır (Özakkaş, 2004). Bu ilkel savunmalar dil öncesi dönemde ortaya çıkmaya başlar. Bu savunmalar yetişkinlik döneminde çok sık kullanıldığında psikopatoloji ortaya çıkar ve egonun sağlıklı şekilde gelişmediği anlamına gelir (Geçtan, 2006, Masterson, 2000; Tura, 2005).

Yansıtma: Kişinin kendine yakıştırmadığı kabul edilemez isteklerini başkalarında görme eğilimidir. Bu istekler genellikle şehvet duyguları ve saldırganca tutumlardır (Corey, 2008). Örneğin kendisine yakıştırmadığı yoğun cinsellik arzuları bulunan bir kişinin kendisiyle konuşan herkesi cinsellik düşünmekle suçlaması.

Pasif saldırganlık: Bireyin yaşadığı stres verici duygularla baş edebilmesi için öfkesini farklı ve dolaylı yöntemlerle ifade etmesi olarak kavramsallaştırılır. Yoğun düşmanlık dürtülerini gizleyen bir yönü bulunan bu mekanizma dışarıdan bir boyun eğme davranışı şeklinde görülebilir. Bu mekanizma çoğunluklu içe kapanık ve düşük sosyoekonomik düzeye sahip kişiler tarafından kullanılır (APA, 2014, Akt. Aras, 2021). Dışarıdan itaat ettiği görülen bir kişinin işini erteleyerek yapması veya somurtması buna örnek olarak verilebilir.

Dışa vurma: Sözel yollarla ifade edilemeyen stres verici duyguların eylem şeklinde ortaya konması ve gerginliğin kısa süreliğine ortadan kalkmasıdır. Örneğin ifade edemediği yoğun öfke duygusuna sahip birinin kumandayı duvara fırlatması gibi.

Yalıtım/izolasyon: Kabul edilmesi birey için zor olan ve çatışmaya neden olabilecek düşüncelerin ilişkili olduğu duygulardan izole edilmiş şekilde

algılanmasıdır. Özellikle obsesif kompulsif bireyler bu mekanizmayı sıklıkla kullanmaktadırlar (Köroğlu, 2010).

Bölme: En ilkel savunma mekanizmalarından olan bölme savunması; dürtülerin, egonun, nesnelere ve bazı yaşantısal deneyimlerin bütünleştirilemeyerek iyi-kötü gibi parçalanması olarak ifade edilir (Akt. Tankut, 2020).

Değersizleştirme: Kişi kendi benlik değerini korumak amacıyla dış dünyayı değersiz olarak görme eğiliminde olur. Bu mekanizmayı genellikle narsist kişilik bozukluğuna sahip bireylerin kullandıkları görülmektedir (Masterson, 2009). Sigmund Freud'a göre bu savunma mekanizmasının temelinde kız çocuklarının kendilerinde ve annelerinde fark ettikleri penis yoksunluğundan kaynaklı penis haseti yaşamaları vardır. Bir diğer analitik düşünce ise değersizleştirmenin adet kanı ile ilişkisinin olduğudur. Adet dönemi hasta olmak, kirlenmek ifadelerini içeren ve kişinin bedenini değersiz olarak görmesine neden olan bir durumdur (Freud, 2011).

İçe yansıtma: Kişinin kendini diğerlerinin yerine koyarak başkalarının standart ve değerlerini aynı şekilde yutarak alması ve bunlara inanması şeklinde oluşur. Bu savunma mekanizmasına olumlu örneklerinden biri kişinin anne babasına veya terapistine ait değer ve tavırlarını kabul etmesidir (Corey, 2008).

Otistik fantezi: Özellikle çocukluk döneminde kullanılan bu savunma mekanizmasının amacı zihinde kurulan fanteziler ile acı veren olayların üstesinden gelmeye çalışmaktır. Çocuk doyuramadığı arzularını hayal dünyasında doyurarak ruhsal gerginlikten kaçınmış olur (Freud, 2011). Örneğin babasıyla ödipal çatışma yaşayan bir erkek çocuğun kendisini süper kahraman gibi hayal ederek fantezisinde babasını yok etmesi. (West, 2018).

Yadsıma/İnkar: Genellikle bilinç öncesi ve bilinç düzeyinde işlevini sürdürse de bastırma savunmasına benzeyen bir rolü vardır. Travmatik yaşantı karşısında kişi deneyimlerini ve algısını çarpıtarak kendisini korumaya alır. Tehdit edici olaylar görmemezlikten gelinir (Corey, 2008). Bir yakınıni kaybeden kişinin bu kaybı kabullenmemesi gibi örnek olarak verilebilir.

Yer değiştirme: Kaygıyla başa çıkmak için tehdit eden şeyin daha güvenli bir hedefle yer değiştirilmesidir. Asıl üzerine gidilmesi gereken nesne veya birey ulaşılamaz olduğunda enerji başka bir nesne veya kişiye yönlendirilir. Ofiste müdüründen korku duyan bir kişi iş ortamında edindiği olumsuz duyguları ev ortamında eşi veya çocuklarına kızarak ifade edebilir (Cüceloğlu, 2010).

Disosiyasyon: Bireyin uyumlu savunma mekanizmaları ile başa çıkamayacağı travmatik olaylarda (taciz, istismar) bastırma ve bölme mekanizmaları aracılığıyla ego birden fazla parçaya bölünür. Bu savunma mekanizması disosiyatif amnezi (*belli bir olayın, tüm yaşamın veya belli zaman aralığının travmaya bağlı olarak unutulması*), disosiyatif füg (*kişinin kendisini, ailesini, önemli bilgilerini unutup evinden ayrılması*), depersonalizasyon (*kişinin kendi duygusundan ve bedeninden ayrılarak kendisini dışarıdan izliyormuş hissi yaşaması*) ve disosiyatif kimlik bozukluğuna (*çoklu kişilik bozukluğu*) neden olabilir (Geçtan, 1997).

Mantiğa bürünme: Bazı kişiler aşırı ego dürtülerini açıklamak için gerçekten iyi nedenler üretebilir. Kişi bu sayede kendi davranışlarını haklı göstermekte ve rahatsız edici duygularını hafifletmektedir (Cüceloğlu, 2010). Üniversite sınavında başarısız olan bir gencin üniversite mezunu işsizleri düşünerek çalışma hayatının daha önemli olduğunu vurgulaması bu mekanizmaya örnek olarak verilebilir.

Bedenselleştirme: Stres verici dürtülerin bilinçdışına itilmesi sonucu bedensel belirtilerin oluşması durumudur (Geçtan, 1997). Migren, ülser, cilt hastalıkları gibi rahatsızlıklar, yaşanan gerilimi boşaltmaya çalışmanın bir sonucu olabilir.

Gerileme: Kişiler güvende hissettikleri önceki gelişim basamaklarında sergiledikleri davranışları yapmaya başlayabilirler. Aşırı zorluk ve stresle baş başa kalan kişiler gelişim dönemlerine uygun olmayan çocukça davranışlarda bulunarak kaygıyla baş etmeye çalışırlar. Okuldan korkan bir çocuğun ağlama, parmak emme, saklanma veya öğretmene bağımlı olma gibi önceki gelişim dönemlerinde yer alan davranışlar sergilemesi buna örnek olarak verilebilir (Corey, 2008).

Nevrotik Savunma Mekanizmaları

Nevrotik savunmalar da ilkel savunmalar gibi yetişkinlik dönemde kullanıldığı takdirde kişinin işlevselliğini bozabilmektedir. Bu savunmaların sıkça kullanılması egonun yeterince güçlü olmamasından kaynaklanır.

Bastırma: Bastırma çok sayıda ego savunmasının ve nevroitik yaşantıların temelinde bulunmaktadır. Acı veren ve kaygı uyandıran düşünce ve duyguların bilinç dışına itilmesini sağlayan ve yaygın olarak kullanılan savunma mekanizmasıdır. Yaşamın ilk beş altı yılında acı veren deneyimlerin birçoğu bilinçdışına bastırılır ve daha sonraki yıllarda bireyin davranışlarını etkiler (Corey, 2008). Örneğin çocukluk döneminde bir nesne figürünü temsil eden önemli bir kişiden gördüğü psikolojik şiddeti bilinçdışına bastırarak bilinç düzeyinde unutmaması.

Yapma bozma: Kişinin kendisi ve çevresi tarafından kabul görmeyen davranışlarda bulunması halinde bu durumu düzeltmeye yönelik eylemlerde bulunması olarak tanımlanır. Katı bir süperego ile mevcut davranışları

uyuşmayan kişilerin uyumsuzluk yaşamaları ve bunu telafi etmeye yönelik davranmasıdır. Özür dilemek, günaha tövbe etmek ve pişmanlık duymak bu mekanizmaya örnek olarak verilebilir (Geçtan, 1997).

Özgecilik/Psödo altruizm: Yardım etme, bağış yapma, başkasının adına inisiyatif alma gibi çeşitli ve aşırı olumlu davranışlar dizisidir. Herhangi bir karşılık beklemeden gerçekleştirilen özgecilik bir nevi kendini adamak gibidir (Ümmet, Ekşi ve Otrar, 2013).

İdealleştirme: Kişinin çocukluk döneminde temel bakıcıları ve kendisi ile kurduğu ilkel nesne ilişkilerini devam ettirmesidir. İdealize edilmiş ebeveyn ile kurulan ilişki yetişkinlik dönemindeki nesne ilişkilerinde de devam eder. Çocuklukta çok güçlü bir ebeveynle sahip olma arzusu yetişkinlikte en iyi işe sahip olma, en güçlü konumda bulunma, kusursuz bir birey olma, mükemmel bir partnere sahip olma arzusu şeklinde kendini gösterir. Kişi idealize ettiği kişi veya nesnenin olumsuz yönlerini inkâr ederek sadece olumlu yönleriyle mükemmel olarak görme eğiliminde olur. Kişi böylece kendi kusursuzluğunu da sağlamış olacaktır (Corey, 2008).

Özdeşleşme: Özdeşleşme veya özdeşim kurma çocukların cinsiyet rollerini de öğrendikleri gelişim sürecinin bir parçası olmakla birlikte aynı zamanda savunma mekanizması olarak da bilinir. Kişinin benlik değerini üst seviyede tutarak yetersizlik duygusundan korunmasıdır. Aşağılık kompleksine ve düşük özgüvene sahip bazı kişiler yetkin kurum, topluluk ve bireylerle özdeşim kurma yoluna girebilirler. Buradaki en büyük amaç kişinin kendisini değerli hissetmeye çabalamasıdır (Cüceloğlu, 2010).

Karşı tepki geliştirme: Tehdit içeren bir durumla karşılaşan doğrudan zıt tepkide bulunması şeklinde ortaya çıkar. Rahatsız edici isteklere karşı tavır ve

davranışlar geliştirilerek kaygı ile başa çıkmaya çalışılır. Birine karşı aşırı bir sevgi gösteren kişi nefretini gizliyor olabilir (Yazgan-İnanç ve Yerlikaya, 2011).

Ödünleme: Birey zayıflıklarını maskeleyerek için farklı özellikler geliştirebilir. Olumlu yönden dikkat çekemeyen ve ilgi göremeyen bir çocuk dikkat çekebilmek için olumsuz tasarlanmış davranışlar geliştirebilir (Corey, 2008).

Olgun Savunma Mekanizmaları

Olgun savunma mekanizmaları ilkel ve nevrotik savunmalara göre daha işlevseldir. Bu savunmaların kullanılması psikolojik sağlıkla ilişkilendirilebilir. Sağlıklı ve güçlü bir egoya sahip bireylerin bu savunmaları kullandıkları görülmektedir.

Yüceltme: Sigmund Freud'a göre etkileyici sanatsal çıktılarının büyük çoğunluğu cinsellik veya saldırganlık dürtüsünden çıkan enerjinin yaratıcılığa dönüşmesiyle ortaya çıkmıştır. Cinsel veya saldırganca dürtülerin toplum tarafından uygun görülen hatta hayranlık uyandıran bir başka kanala yönlendirilmesidir. Saldırgan tepkiler sportif faaliyetlere, cinsel dürtüler ise sanatsal faaliyetlere kanalize edilebilir (Corey, 2008).

Mizah: Kişinin stres verici duygulardan ve dürtülerden kendini koruması için başvurduğu yollardan biri de mizahdır. Mizahın narsistik yanına ilk olarak vurgu yapan kişi Sigmund Freud'dur. Kişi mizahı kendisine ve olaylara yönelik olarak kullanarak yaşadığı zorlukların üstesinden gelmeye çalışır (Tura, 2005).

Beklenti: Kişinin karşılaşacağı heyecan ve kaygı verici deneyim öncesi sürece ilişkin öngöründe bulunması anlamına gelir. Derste konu anlatacak bir öğrencinin olası aksaklıkları düşünerek kendini hazırlaması buna örnek olarak verilebilir.

Çalışmanın Etik Yönü

Bu çalışma kapsamındaki araştırma makaleleri erişime açık olan elektronik veri tabanları ve arama motorlarından alınmıştır. Çalışma gerçekleştirilirken herhangi bir maddi veya manevi zarar verme riski bulunmadığından etik kurulu onayı gerektirmediği düşünülmektedir.

2. TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu araştırmada insan davranışının psikodinamik temelleri incelenmiş olup her davranışın bir nedene bağlı olarak geliştiği determinizm kavramıyla ifade edilmiştir. Davranışları belirleyen bu neden ve motivasyonların oldukça çeşitli ve karmaşık olduğu dikkat çekmiştir. Determinizm kavramıyla beraber her davranışın bir nedene bağlı olarak geliştiğini ortaya koyan Freud oluşturduğu topografik model ve yapısal kişilik modelinde insan zihin yapısına ve davranış temellerine ayrıntılı biçimde yer vermiştir. Topografik modelde zihnin üç bölümünü açıklayan Freud kişinin farkında olduğu yaşantılarını bilinç düzeyinde, farkında olmadığı yaşantılarını ve içgüdülerini bilinçdışı düzeyde, o an farkında olunmayan ancak hatırlanabilen yaşantılarını ise bilinç öncesi düzeyde değerlendirmiştir (Corey, 2008; Geçtan, 2006). Yapısal kişilik modelinde kişiliğin id, ego ve süperegö bölümlerine yer veren Freud bu bölümlerin davranışlar üzerindeki önemli etkisini ortaya koymuştur. Ona göre kişiliğin id kısmında dürtü ve arzular yer almaktadır. Saldırganlık ve cinsellik dürtülerinin ve bu dürtüler doğrultusunda davranma arzusunun idden kaynaklandığı görüşü benimsenmektedir. Kişiliğin gerçekçi yönüne işaret eden ego ise zekâ ve mantığı temsil etmektedir. Kişinin her türlü anlamlı, mantıklı ve normal davranışları ego sayesinde oluşmaktadır. Kişiliğin en son gelişen kısmı olan süperegö ise toplumun, ebeveynlerin, dini inanışların, geleneksel değerlerin vs. beklentilerine göre davranmayı teşvik eden bölümdür (Corey, 2008; Freud, 2011). Freud'un bilinci üç bölüme ayırması ve bilinçdışına önem vermesi birçok yönden eleştiri

almıştır. İnsanın akılcı ve kendi yaşamını belirleyen canlılar olduğu görüşüne sahip olanlar bilinçdışının elinde oyuncak olan bir insan anlayışını kabul etmezler. Eleştirilerden biri de Freud'un kavramlarının denetlenebilirliği ile ilişkilidir. Bilincin üç bölümü ile ilgili herhangi bir ölçümün yapılamaması bu kavramların bilimsel gerçekliğine şüphe düşürmektedir (Cüceloğlu, 2010).

İnsan davranışının temelleri arasında yer alan diğer faktörler; güdülenme, gereksinim, engellenme, ruhsal örselenme, kaygı ve egonun başvurduğu savunma mekanizmalarıdır. İnsan davranışını etkileyen ve kişiyi güdüleyen gereksinimler şu şekilde sıralanmıştır: Başarı, sosyal kabul, bağımsızlık, bağımlılık, açgözlülük, güçlü olma, uyma, belirginlik, yardım etme, oyun ve saygı gösterme. İnsan güdü ve gereksinimleri davranışlarının meydana gelmesinde oldukça önemli bir role sahiptir. Kişinin bu gereksinimleri doyumaması ve ulaşmak istediği amacına varması önlediğinde ortaya engellenme çıkar. Engellenme ile meydana gelen olumsuz duygular kaygı, öfke ve kızgınlıktır. Engellenme yaşayan kişiler saldırganca davranışlar sergilerken bir kısmı da aksine içine kapanan bir davranış örüntüsünü benimseyebilir (Cüceloğlu, 2010). Kişinin varlığını ciddi boyutlarda tehdit eden, aniden meydana gelen ve yineleyici bir özellik gösterebilen olumsuz yaşantılar ruhsal örselenmeler olarak ifade edilir. İhmal, istismar, taciz, kayıp, boşanma, afet ve göç gibi yaşantılar sonucu yaşanan ruhsal örselenmeler kişinin ruhsal sağlığını bozabilmekte ve sağlıklı davranış örüntülerini sarsabilmektedir (Bakırcıoğlu, 2015; Öztürk ve Uluşahin, 2008). Kişinin ruhsal yapısını ve davranışlarını olumsuz yönde etkileyen bir diğer duygu ise kaygı olarak karşımıza çıkmaktadır. Nedeni çok net bir şekilde belli olmayan, süresi kestirilemeyen ve çaresizlik duygusuna eşlik eden kaygı; bağımlılık, suçluluk, korku ve fizyolojik semptomlar gibi belirti ve davranışlara yol açmaktadır (Horney, 2017).

Kişi acı verici, kaygılı ve stresli olay ve durumlar karşısında ruhsal sağlığını korumak amacıyla farkında ve farkında olmadan savunma mekanizmalarını kullanmaya başvurabilir (Freud, 2011). Kişilik içinde yer edinmesi dışında patolojik olmaktan çok normal davranışlar olarak değerlendirilen savunma mekanizmaları oldukça işlevsel ve uyum sağlayıcı bir role sahiptir. Kişi yaşadığı içsel çatışmalar, tehdit edici arzu ve istekler, başkalarıyla yaşadığı ilişkisel sorunlar karşısında savunma mekanizmalarına başvurarak daha uyumlu ve işlevsel davranışlar sergileyebilmektedir (Vaillant, 1992). Bu araştırmada savunma mekanizmaları alanyazına da dayanarak üç kategoride değerlendirilmiştir. Daha çok yaşamın ilk yıllarında gelişmeye başlayan, fazla kullanıldığında benliğin zayıf olduğuna işaret eden ve sık başvurulduğunda davranış bozukluklarına neden olabilen savunma mekanizmaları ilkel savunma mekanizmaları olarak ifade edilmektedir. İlkel savunma mekanizmalarında; yansıtma, pasif saldırganlık, dışa vurma, yalıtım, bölme, değersizleştirme, içe yansıtma, otistik fantezi, yadsıma, yer değiştirme, disosiyasyon, mantığa bürünme, bedenselleştirme ve gerileme mekanizmaları yer almaktadır. Bir diğer savunma mekanizması olan nevrotik savunma mekanizmaları da yetişkinlik döneminde çok sık kullanıldığında kişinin işlevselliği bozabilmektedir. Nevrotik savunma mekanizmalarında bastırma, yapma bozma, özgecilik, idealleştirme, özdeşleşme, karşıt tepki geliştirme ve ödünleme mekanizmaları bulunmaktadır. Son olarak olgun savunma mekanizmaları diğerlerine göre daha işlevseldir ve kişinin anlamlı ve sağlıklı davranışlarda bulunması için oldukça önemli bir role sahiptir. Bu kategoride yüceltme, mizah ve beklenti savunma mekanizmaları yer almaktadır (Corey, 2008; Cüceloğlu, 2010; Freud, 2011; Geçtan, 1997; Geçtan, 2006).

Birçok kuram gibi Psikodinamik kuram da insan davranışını, amacını ve ruhsal sorunları kendine özgü bir perspektiften değerlendirmektedir. Psikanalizin temel önermelerinden de yararlanan Psikodinamik yaklaşım farklı kuram ve

ekollerden de faydalanarak holistik bir bakış açısına sahip olma özelliği kazanmıştır. Ona göre insan davranışının altında mutlaka bir neden yer almaktadır ve bu nedenler Freud'a göre çoğunlukla bilinçdışı kaynaklıdır. Ancak Freud'dan sonra gelen Psikodinamik yaklaşımı benimseyen kuramcılar bilinçdışı kaynakları reddetmemekle beraber bilinç düzeyinde yer alan bazı temellerin de varlığını kabul etmişlerdir. Bu araştırmada da insan davranışının temelleri Psikodinamik yaklaşım perspektifinden incelenmiş ve oldukça çeşitli, dinamik ve birbirinden farklı ve ilişkili temellerin bulunduğu görülmüştür. İnsan davranışı; bilinçdışı, bilinç, bilinçöncesi düzeylerde, kişiliğin id, ego ve süperego bölümlerinde, güdülenme, dürtü, gereksinim, engellenme, ruhsal örselenme, kaygı ve savunma mekanizmalarının neticesinde ortaya çıkmakta ve şekillenmektedir.

KAYNAKÇA

- Aras, M. (2021). *Savunma mekanizmalarının kardeş sayısı ve doğum sırasına göre incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul Gelişim Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.
- Ardalı, C. & Erten, Y. (1999). *Psikanalizden dinamik psikoterapilere*. İstanbul: Alfa.
- Aydın, M. (2018). *Çocukların cinsel istismarı ve reşit olmayanla cinsel ilişki suçu*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Bakırcıoğlu, R. (2015). *Çocuk ve ergende ruh sağlığı*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Benson, N., Collin, C., Ginsburg, J., Grand, V., Lazyen, M. & Weeks, M. (2012). *Psikoloji kitabı*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Bilge, Y. (2018). Kişilik bozuklukları ve savunma mekanizmaları. *Turkish Studies Social Sciences*. 13(10), 145-167.

- Brown, G. R., & Anderson, B. (1991). Psychiatric morbidity in adult inpatients with childhood histories of sexual and physical abuse. *American journal of Psychiatry*, 148(1), 55-61.
- Burger, J.M. (2006). *Kişilik*. İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Corey, G. (2008). *Psikolojik danışma, psikoterapi kuram ve uygulamaları*. Ankara: Mentis.
- Cüceloğlu, D. (2010). *İnsan ve davranışı*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Doğan, Y.B. (2015). *Kısa acil psikoterapi (BEP)*. Ankara: Kurgu Kültür Merkezi Yayınları
- Freud, A. (2011). Ben ve savunma mekanizmaları. İstanbul: Metis Yayınları.
- Geçtan, E. (1997). Psikodinamik psikiyatri ve *normaldışı davranışlar*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Geçtan, E. (2006). *Psikanaliz ve sonrası*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Gündoğdu, Y. B. (2016). Psikanalitik kişilik kuramlarına göre gelişim ve değişimin imkânı. *Turkish Studies*. 11(17), 373-404.
- Güner, Ş. İ., Güner, S., & Şahan, M. H. (2010). Çocuklarda sosyal ve medikal bir problem; istismar. *Van Tıp Dergisi*, 17(3), 108-113.
- Horney, K. (2017). *Psikanalizde yeni yollar*. İstanbul: Totem Yayınları.
- Karadayı, F. (2012). *Saldırganlık*. Coşkun, H. (Ed.), *Sosyal Psikoloji içinde* (295-351). İstanbul: Melisa Matbaacılık.
- Kasap, N. E. (2008). *Yeni çağın çocukları*. İstanbul: Hayy Kitap.
- Köroğlu, E. (2010). *Kişilik bozuklukları*. Ankara: HYB Basım.
- Köroğlu, E. (2010). *Kişilik bozuklukları*. Ankara: HYB Basım.
- Levenson, H. (2018). *Kısa dinamik terapi*. İstanbul: Psikoterapi Enstitüsü Yayınları.
- Lichtenberg, J.D. (2016). *Psikanaliz ve güdülenme*. İstanbul: Psikoterapi Enstitüsü Eğitim Yayınları.

- Masterson, J.F. (2009). *Narsisistik ve borderline kişilik bozuklukları*. İstanbul: Litera Yayıncılık.
- Morgan, C. T. (2011). *Psikolojiye giriş*. Konya: Eğitim Akademi.
- Myers, D. G. & Dewall, C. N. (2016). *Psikoloji*. A. D. Batıgün (Çev. Ed.). Ankara: Palme Yayıncılık.
- Özakkaş, T. (2004). *Bütüncül psikoterapi*. İstanbul: Litera Yayıncılık.
- Öztürk, O. & Uluşahin, A. (2008). *Ruh sağlığı ve bozuklukları*. Ankara: Tuna Matbaacılık.
- Savi-Çakar, F. (2021). *Çocuk ve ergenlerde travma, kayıp ve yas danışmanlığı kuram ve uygulamaları*. Ankara: Pegem Akademi.
- Seven, S. (2021). *Çocuk ruh sağlığı*. Ankara: Pegem Akademi.
- Şar, V. (1998). *Kötüye kullanım ve ihmalle ilişkili sorunlar. Psikiyatri temel kitabı*. Ankara: Hekimler Yayın Birliği
- Tankut, Ü. (2020). *Mükemmeliyetçilik, kendini aldatma, savunma mekanizmaları ve temel kişilik özelliklerinin kırılğan ve büyülenmeci narsisizm ile ilişkisi*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Sağlık Bilimleri Üniversitesi Hamidiye Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Tıraşçı, Y., & Gören, S. (2007). Çocuk istismarı ve ihmali. *Dicle Tıp Dergisi*, 34(1), 70-74.
- Tura, S. M. (2005). *Günümüzde psikoterapi*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Vaillant, G. E. (1992). The historical origins and future potential of Sigmund Freud's concept of the mechanisms of defence. *International Review of Psycho-Analysis*, 19, 35-50.
- West, A. E. (2018). *Yetişkin bağlanma stillerinin savunma mekanizmaları ve yaşam doyumuyla ilişkilerinin incelenmesi*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Yediyape Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Williams, K. D., & Zadro, L. (2005). Ostracism: The indiscriminate early detection system. K.D. Williams, J.P. Forgas, W. von Hippel (Ed.), *The Social*

Outcast: Ostracism, Social Exclusion, Rejection and Bullying içinde (19-34). New York: Psychology Press.

Wong, P. S. (1999). Anxiety, signal anxiety, and unconscious anticipation: neuroscientific evidence for an unconscious signal function in humans. *Journal of the American Psychoanalytic Association*, 47(3), 817-841.

Yazgan-İnanç, B. & Yerlikaya, E.E. (2011). *Kişilik kuramları*. Ankara: Pegem Akademi.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

According to the psychodynamic approach, human behavior must have a cause. No emotion, behavior or thought occurs randomly. Sigmund Freud called it determinism and talked about the underlying causes of behavior (Ardalı & Erten, 1999; Doğan, 2015; Levenson, 2018). Freud's greatest contribution to the understanding of behavior and personality problems is his explanations on the conscious and unconscious (subconscious) (Corey, 2008).

Conclusion and Discussion

In this research, in which the psychodynamic foundations of human behavior are examined, it has been seen that there is a reason and motivation in the basis of every behavior. It has been noted that these reasons and motivations that determine behaviors are quite diverse and complex. Freud, who revealed that every behavior develops depending on a reason through the concept of determinism, examined the human mind structure and the basis of behavior in detail in the topographic model and the structural personality model. In the topographic model, the three parts of the mind are as follows: conscious level (experiences that the person is aware of), unconscious level (experiences that the person is not aware of and instincts) and preconscious (experiences that are not aware at that moment but can be remembered) level (Corey, 2008; Geçtan, 2006).

In his structural personality model, Freud emphasized the id, ego, and superego parts of the personality and revealed the important influence of these parts on behavior. According to him, there are impulses and desires in the id part of the personality. It is accepted that aggression and sexual impulses and related behaviors originate from the id. The ego, which points to the realistic side of

personality, represents intelligence and logic. All kinds of meaningful, logical and normal behaviors of the person are formed by the ego. The superego, which is the last developing part of the personality, encourages to behave according to the expectations of the society, parents, religious beliefs and traditional values (Corey, 2008; Freud, 2011).

Freud's division of consciousness into three parts and his emphasis on the unconscious have been criticized in many ways. Those who hold the view that humans are rational and willful creatures do not accept the understanding of a human being as a toy in the hands of the unconscious. One of the criticisms is related to the controllability of Freud's concepts. The inability to make any measurements regarding the three parts of consciousness raises doubts about the scientific reality of these concepts (Cüceloğlu, 2010).

Other factors that are among the foundations of human behavior; motivation, need, frustration, psychological trauma, anxiety and ego defense mechanisms. The needs that affect and motivate human behavior are listed as follows: achievement, social acceptance, independence, dependency, greed, strength, conformity, clarity, helping, play, and respect. Human motives and needs have a very important role in the formation of their behavior. When these needs of the person are blocked, frustration occurs. Negative emotions resulting from frustration are anxiety, anger, and resentment. Persons who experience frustration exhibit aggressive behavior and some may adopt a behavior pattern that is withdrawn (Cüceloğlu, 2010). Negative experiences that seriously threaten the existence of the person, occur suddenly and can show a repetitive feature are expressed as mental traumas. Mental traumas experienced as a result of experiences such as neglect, abuse, harassment, loss, divorce, disaster and migration can disrupt a person's mental health and affect healthy behavior patterns (Öztürk & Uluşahin, 2008). Another emotion that negatively affects a person's mental structure and behavior is anxiety. Anxiety, the cause of which is not clear and accompanying the feeling of helplessness, causes symptoms and behaviors such as addiction, guilt, fear and physiological symptoms (Horney, 2017).

Like many theories, psychodynamic theory evaluates human behavior, purpose and mental problems from a unique perspective. The psychodynamic approach, which makes use of the basic propositions of psychoanalysis, has gained the feature of having a holistic perspective by making use of different theories and schools. According to him, there is a reason behind human behavior and these reasons are mostly of unconscious origin. However, theorists who adopted the Psychodynamic approach after Freud did not reject the unconscious sources, but also accepted the existence of some foundations at the conscious level. In this study, the foundations of human behavior were examined from the

perspective of the Psychodynamic approach and it was seen that there were quite diverse, dynamic and different and related foundations. Human behavior emerges and is shaped as a result of motivation, impulse, need, frustration, psychological trauma, anxiety and defense mechanisms in the unconscious, conscious and preconscious levels, in the id, ego and superego parts of the personality.

ADİYAMAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ
ISSN: 1308-9196 / e-ISSN:1308-7363

Yıl : 15 Sayı : 40 Nisan 2022

Yayın Geliş Tarihi: 23.09.2021 Yayına Kabul Tarihi: 03.01.2022

DOI Numarası: <https://doi.org/10.14520/adyusbd.1000072>

Makale Türü: Derleme Makale/ Review Article

Atıf/Citation: Tunalı, Ö. ve Aktürkoğlu B. (2022). Sosyal Bilimler Eğitiminde Bilimsel Akıl Yürütmenin Önemi Üzerine: Düşünme Deneyleri. *Adiyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (40), 133-165.

SOSYAL BİLİMLER EĞİTİMİNDE BİLİMSEL AKIL YÜRÜTMENİN ÖNEMİ ÜZERİNE: DÜŞÜNME DENEYLERİ*

Öznur TUNALI* Banu AKTÜRKOĞLU**

Öz

Bu çalışmada, gelişen dünyaya ayak uydurmak ve toplumsal olarak bilimi öncül kabul ederek diğer ülkeler arasındaki saygınlığımızı artırmak için gerekli olan bilimsel akıl yürütme sürecinin önemi üzerinde durulmuştur. Günümüzde bilimsel akıl yürütme çalışmalarının genellikle fen bilimleri alanında yürütüldüğü görülmektedir. Ancak bilimsel akıl yürütmenin sosyal bilimlerde de gözlemlenebileceği düşüncesinden hareketle bu çalışmada ilgili alan yazını bağlamsal bir şekilde tartışılmıştır. Bu çalışma ile sosyal bilimlerde bilimsel akıl yürütme sürecine ilişkin kuramsal dayanak oluşturulması hedeflenmiştir. Sonuç olarak çalışmada bilimsel akıl yürütmenin sosyal bilimlerde geliştirilmesine ve incelenmesine olanak sağlayacağı düşünülen bir zihinsel araç olan düşünme deneyleri üzerinde durulmuştur. Bu çalışma, sosyal bilimlerde bilimsel akıl yürütmeyi ele alışı ve fen bilimlerinde kullanılan zihinsel bir aracın sosyal bilimlerde kullanılmasına ilişkin önerisi ile alan yazını için önemli bir çalışmadır.

* Bu makale, Doç. Dr. Banu AKTÜRKOĞLU danışmanlığında Öznur TUNALI tarafından hazırlanan "Somut İşlemler Dönemindeki Farklı Yaştaki Çocukların Sosyal Bilimlerde Bilimsel Akıl Yürütme Özellikleri" isimli doktora tezinin kavramsal çerçevesinden elde edilmiştir.

* Dr. Öğrencisi, Hacettepe Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, oznurtunali16@gmail.com, Ankara/ Türkiye

** Doç. Dr., Hacettepe Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Temel Eğitim Bölümü, banuakturkoglu@gmail.com, Ankara/ Türkiye

Anahtar Kelimeler: Bilimsel Akıl Yürütme, Düşünme Deneyleri, Sosyal Bilimler

ON THE IMPORTANCE OF SCIENTIFIC REASONING IN SOCIAL SCIENCES EDUCATION: THOUGHT EXPERIMENTS

Abstract

In this study, the importance of the scientific reasoning process, which is necessary to keep up with the developing world and to increase our prestige among other countries by accepting science as a social premise, is emphasized. Today, it is seen that scientific reasoning studies are generally carried out in the field of science. However, considering that scientific reasoning can also be observed in social sciences, the relevant literature is discussed in a contextual way in this study. With this study, it is aimed to establish a theoretical basis for the scientific reasoning process in social sciences. As a result, the study focused on thought experiments, which is a mental tool that is thought to allow the development and examination of scientific reasoning in social sciences. This study is an important study for the literature with its handling of scientific reasoning in social sciences and its proposal for the use of a mental tool used in science in social sciences.

Keywords: *Scientific Reasoning, Social Sciences, Thought Experiments.*

1. GİRİŞ

Günümüzde ülkeler global dünyada iyi bir yer alabilmek ve hatırı sayılır saygınlık elde edebilmek için bilimi öncül kabul etmekte ve günlük yaşamda dahi bilimsel yöntemlerle bilimsel verilere başvurma eğilimi göstermektedirler (Özgün, Gürkan ve Kahraman, 2018). Dünyayı anlamak ve güvenilir bir yaşam sağlamak gibi ihtiyaçlarımızı karşılayabilmek bilimsel düşünmenin kökenini oluşturmaktadır (Yıldırım, 2012). Bilimsel düşünme, bilimsel olarak anılmayan birçok alanda da tümevarım, tümdengelim, benzetme, problem çözme ve akıl yürütme gibi insanoğlunun başvurduğu zihinsel işlemlerden oluşmaktadır (Dunbar ve Fugelsang, 2012). Günlük yaşamdaki bilimsel bilgilerin

değerlendirilmesinin bu kadar önemli olmasına karşın; insanların bu beceriye sahip olmaları ya da başvurmalarının altında yatan sebepler net değildir (Drummond ve Fischhoff, 2017). Bu anlamda Türkiye’de ve dünyada bu sebepleri araştırarak insanların bilimsel bilgiyi nasıl yorumladığına ilişkin çeşitli çalışmalar yapılmaktadır. Bu çalışmaların bir kısmı da bireylerin sahip oldukları akıl yürütme becerisi üzerinedir. Akıl yürütme, belirli öncüllerden çıkarak genelde belirli bir algoritmik bağlamda (kurala bağlı) çıkarımda bulunulması (Morrison ve Holyoak, 2010: 16; Akt: Duran, 2014) şeklinde tanımlanmaktadır. Bilimsel bilgiyi tercih etme ve kullanmada ise bilimsel akıl yürütmenin önemli bir etken olduğu düşünülmektedir. Bilimsel akıl yürütme kavramı, yerli alan yazınında bilimsel düşünme ve bilimsel muhakeme gibi kavramlarla da anılmaktadır (Sönmez, 2011; Yıldırım, 2014; Ateş, 2019; Dökme, 2019; Kutlu ve Kurnaz Adıbatmaz, 2020). Muhakeme kavramı, Türkçe kökenli olmadığından ve birçok disipline göre farklı kavram tanımları bulunduğundan çalışmada akıl yürütme kavramı kullanılmasının uygun olacağı düşünülmüştür. Ayrıca bu çalışmanın amacı doğrultusunda çalışmada, bireylerin nihai bilimsel düşünme becerileri değil bilimsel akıl yürütme süreçleri ele alınmıştır. Bununla birlikte bu süreçlerin etkili hale getirilmesinde zihinsel bir araç olan düşünme deneylerinin kullanımı önerilmiştir. Bu nedenle anlam karmaşası oluşturmamak için çalışma boyunca “bilimsel akıl yürütme” kavramı kullanılmıştır.

Bilimsel akıl yürütme; hipotez veya teori üretme, test etme ve onları gözden geçirme ile ilgili akıl yürütme ve problem çözme becerilerini içeren (Morris, Croker, Masnick ve Zimmerman, 2012); kasıtlı bilgi arayışı olarak düşünülen (Kuhn, 2014) ve bu tür araştırma faaliyetlerinden kaynaklanan edimin ve bilgi değişiminin bilgi edinme sürecine yansması (Morris ve diğerleri, 2012) olarak tanımlanmaktadır (Akt. Köksal, Tuncer ve Sodian, 2018). Bilimsel akıl yürütme, bir sorunla karşılaşıldığında bu sorunu çözmek için bilimsel ilke ve yöntemlerin

kullanılması (Zimmerman, 2005; Akt. Kutlu ve Kurnaz Adıbatmaz, 2020, s.29) olarak daha günlük bir ifade ile de tanımlanabilir.

Konu ile ilgili yapılan alan yazını taramalarında bilimsel akıl yürütme denildiğinde bu alanda yürütülen çalışmaların neredeyse tamamının “fen bilimleri” alanında olduğu görülmektedir (Shayer ve Adey, 1981; Tüzün, 2010; Yüksel 2015; Sarıtaş ve Tufan, 2017; Dökme, 2019; Ateş, 2019, Kocagül Sağlam ve Ünal Çoban, 2020). Hatta bilimsel akıl yürütme kavramı Ateş (2019) tarafından, “21. yy becerileri olarak tanımlanan yeterlik ve yetkinlikler çerçevesinde ve fen okuryazarlığı becerileri boyutunda tanımlanan ve nitelikli bir bireyin sahip olması gerektiği düşünülen zihinsel becerilerden biridir” şeklinde tanımlanmıştır. Ancak bilimsel bilgilerin yaşamın her alanında değerlendirilmesi çok önemlidir ve bu becerinin bireylere kazandırılması gerekmektedir. Bireyler, günlük yaşamlarında, sosyal hayatlarında ve birçok alanda bilimsel akıl yürütmeye ihtiyaç duymaktadırlar. Bununla ilgili olarak Drummond ve Fischhoff (2017), çoğu zaman bir ilacın prospektüsünü yorumlarken, iklim değişikliğinin risklerini tartışırken ya da yeni sağlık yasalarının ekonomi üzerinde etkisine ilişkin yeni bir haber okurken bilimsel akıl yürütme yöntemlerini kullandığımızı söylemişlerdir.

İlgili alanyazın incelendiğinde bilimsel akıl yürütmenin “sosyal bilimler” alanında bireylere kazandırılmasına yönelik çalışmalara rastlanmamaktadır. Ayrıca sosyal bilimlerde bilimsel akıl yürütmenin düşünme deneyleri ile gözlemlenmesi ve incelenmesine yönelik çalışmalar da bulunmamaktadır. Son olarak bilimsel akıl yürütme ve sosyal bilimleri tartışırken bazı kavramlara (bilim, fen ve sosyal bilimler) yönelik kavram karmaşası yaşandığı düşünülmektedir. Bu nedenle bu çalışmada aşağıdaki konular, ilgili alan yazınıla bağlamsal bir şekilde tartışılmıştır:

- Bilim, fen ve sosyal bilimler kavramları arasında yaşanan kavram karmaşası,
- Sosyal Bilgiler dersinde ve sosyal bilimlerde bilimsel akıl yürütme süreci,
- Düşünme deneylerinin sosyal bilimlerde bilimsel akıl yürütme sürecinin gözlemlenmesinde ve incelenmesinde kullanılmasıdır.

2. SOSYAL BİLİMLER EĞİTİMİNDE BİLİMSEL AKIL YÜRÜTME ve DÜŞÜNME DENEYLERİ

Bu bölümde sosyal bilimler eğitiminde bilimsel akıl yürütmenin önemi üzerine yukarıda belirlenen konulara ayrıntılı bir şekilde yer verilmiştir. Öncelikle bilim, fen ve sosyal bilimler kavramlarına ilişkin yaşanan kavram karmaşası ilgili alanyazın doğrultusunda tartışılmıştır.

2.1 Bilim, Fen ve Sosyal Bilimler

İngilizce “Science” kavramı, dilimize “bilim” olarak çevrilmiştir. Bakırcıoğlu (2016), “Ansiklopedik Eğitim ve Psikoloji Sözlüğü” adlı kitabında bilim (science) kavramını “geçerliği kabul edilmiş sistemli, nesnel bilgiler bütünü” olarak tanımlarken; Yıldırım (2005) ise bilimi, incelenen konular ve kullanılan kavramlar açısından kapsamı ve sınırlarının belirsiz ve çok yönlü karmaşık bir oluşum olarak tanımlamaktadır. Demirel’in (2018) “İngilizce-Türkçe Eğitim Sözlüğü” adlı kitabında “science: bilim” olarak çevrilirken “faculty of science: fen fakültesi” olarak çevrilmektedir. Buna ek olarak, TDK (2021) fen kavramını biyoloji, fizik, kimya, matematik gibi bilim dalları ile açıklarken bir diğer anlamının “bilim, bilgi” olduğunu ifade etmektedir.

Fen kelimesi dilimizde biyoloji, fizik, kimya... gibi bilim dalı çerçevesinde açıklanırken üniversitelerde bu bilim dallarına ilişkin kurumlar “fen fakültesi” adı altında yer almaktadır. Ancak “İstatistik”, “Astronomi ve Uzay Bilimleri” gibi

bölümleri açıldıkça ve fen fakültelerinin kapsamı genişledikçe fen kelimesinin tanımı ihtiyacı karşılayamayacak darlıkta kalmıştır. Bu nedenle “fen” ve “bilim” kelimelerinin ayrıntılı olarak tanımlanması ve ayırt edilmesi gerekmektedir (Çengel, 2012). Örneğin, bu çalışmanın “Bilim, Fen ve Sosyal Bilimler” başlığının genişletilmiş İngilizce özet çevirisinde karşılığı “Science, Science and Social Sciences” şeklinde olmaktadır. Başlığa bakıldığında yazarlar tarafından anlatılmak istenen düşüncenin ya da kavramlar arasındaki ayrımın net olmadığı görülmektedir ve yanlışlıkla tekrarlanmış izlenimi uyandırmaktadır. Bu durum bilim ve fen kavramlarında yaşanan karmaşa için çok basit bir örnektir.

Ayvacı (2018) “İlkokulda Temel Fen Bilimleri” adlı kitabında “Bilimde bilimsel bilginin oluşturulması ve geliştirilmesi sürecinde üç temel akademik disiplinden bahseder; formel bilimler, sosyal ve insani bilimler ve fen bilimleri. Buna göre: Formel bilimlerin araştırma alanının matematik ve mantık olduğunu ve “mantık ve matematik bilimleri” olarak da isimlendirildiğini; fen bilimlerinin araştırma alanının da “olaylar ve olayları düzenleyen kanunlar” olduğunu ve “doğa ya da tabiat bilimleri” olarak da isimlendirildiğini söylemiştir. Sosyal ve insani bilimler ise şu şekilde tanımlanmıştır:

“Sosyal ve insani bilimlerin araştırma alanı ise insandır... Sosyal bilimler ve insani bilimler sıklıkla birbiri yerine kullanılmakla beraber sosyal bilimlerde araştırma yöntemi olarak doğrudan veya dolaylı gözlem ve deneye dayalı bilimsel yöntem kullanılırken, insani bilimlerde özellikle antik tarih, arkeoloji ve eski dünya dilleri gibi doğrudan gözlem veya deney yapma imkanı bulunmayan bilim alanlarında çoğunlukla bilgi ve belgeye dayalı inceleme, araştırma... gibi yöntemlerden faydalandığı görülür (Ayvacı, 2018).”

Sosyal bilimler (İngilizce: Social Sciences) kavramı toplumların bilimsel bir yaklaşımla incelendiği disiplin alanlarıdır (Köstüklü, 2001). Bir çalışma alanının bir disiplin alanı olabilmesi için kendi bilgisini üretmesi gerekmektedir ve Tarih,

Coğrafya, Sosyoloji, Psikoloji, Antropoloji gibi disiplinler de kendi bilgisini üreten disiplinlerdir (Kılıçoğlu, 2014).

Sosyal bilimlerin ilkokul ve ortaokul eğitimindeki yansımalarına bakıldığında “Hayat Bilgisi” ve “Sosyal Bilgiler” dersleri karşımıza çıkmaktadır. Eğitim sistemimizdeki tüm öğrenciler ilkokulun 1. 2. ve 3. sınıflarında “Hayat Bilgisi” dersi ve ilkokul 4. sınıftan ortaokul 7. sınıfa kadar “Sosyal Bilgiler” dersi öğretim programına uygun olarak sosyal bilimlerin alt disiplinlerine ilişkin öğrenim görmektedirler. Ancak 2018 Hayat Bilgisi Öğretim Programı incelendiğinde içerik olarak öğrenme alanları yerine geleneksel yaklaşımda yer alan ünitelendirme yaklaşımına yer verilmiştir ve temel yaşam becerilerinin kazandırılması üzerinden hareket edilerek doğrudan sosyal bilimler ile ilişkilendirme yapılmamıştır. Bu nedenle sosyal bilimler ile doğrudan ilişkilendirilen “Sosyal Bilgiler” dersi ve sosyal bilimler ilişkisi sıradaki bölümde ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir.

2.2 Sosyal Bilgiler Dersi ve Sosyal Bilimlerde Bilimsel Akıl Yürütme

Sosyal bilgiler (İngilizce: Social Studies) kavramı ile ilgili yerli ve yabancı alan yazında geçmişten günümüze çok çeşitli tanımlamalar bulunmaktadır. ABD'nin Sosyal Bilgiler Ulusal Konseyi (National Council for the Social Studies-NCSS), 1992'de, sosyal bilgiler kavramı için “yetkin vatandaşı desteklemek için sosyal ve insanî bilimleri birleştiren bir alan” olduğu yorumunu benimsemiştir (İnan, 2019, s.1). Sosyal bilgiler reform hareketinin temsilcilerinden Edgar Bruce Wesley (1950) sosyal bilgiler kavramını, pedagojik amaçlarla basitleştirilmiş sosyal bilimler şeklinde tanımlamıştır (Akt. Açıklan, 2017, s.3).

ABD'de 20. yy'ın başlarında eğitim kurumlarında bir ders olarak okutulmaya başlanan Sosyal Bilgiler dersi 1960'lı yılların başından itibaren eleştirilmeye başlanmış ve “Yeni Sosyal Bilgiler Hareketi” başlatılmıştır. Bu hareket

kapsamında sosyal bilimlerdeki kavram ve yapılar, bilimsel akıl yürütme yöntemlerinden tümdengelim yöntemi yerine tümevarım yöntemine başvurulmasına ve eleştirel düşünme becerisinin geliştirilmesine önem verilmiştir (Öztürk, Keskin ve Otluoğlu, 2014, s.9). Bu yöntem 1980’li yıllarda başarısız bulunarak terk edilmiş ancak 1990’lı yıllarda NCSS tarafından, ülkede sosyal bilgiler öğretiminin yeni sosyal bilgiler hareketinin önermelerine yakın bir amaç, içerik ve yöntemle yapılması kararlaştırılmıştır (Öztürk, 2007).

NCSS’e göre (1994) sosyal bilgiler, yurttaşlık yeterliliğini teşvik etmek için sosyal bilimler ve beşeri bilimlerin birlikte çalışmasıdır. Okul programı içinde sosyal bilgiler, antropoloji, arkeoloji, ekonomi, coğrafya, tarih, hukuk, felsefe, siyaset bilimi, psikoloji, din ve sosyoloji gibi disiplinlerden ve beşeri bilimlerden uygun içerikten yararlanan koordineli ve sistematik bir çalışma sağlar (NCSS, 2021).

Bununla birlikte NCSS 1994 yılında öğretim programı standartlarının yayınlanmasının ardından dünyada ve eğitimde çok şey değiştiği gerekçesiyle 2010 yılında sosyal bilgiler standartlarını yenilemiştir (NCSS, 2021). Buna göre NCSS’nin (2010) belirlediği sosyal bilgilere ilişkin 10 tema ve temalarda temele alınan disiplin alanları Tablo 1 ‘de incelenmiştir:

Tablo 1. NCSS’e (2010) göre Sosyal Bilgiler Temaları ve Temel Disiplin Alanları

Temalar	Tarih	Coğrafya	Psikoloji	Sosyoloji
1. Kültür	X	X		X
2.Zaman, Süreklilik ve Değişim	X			
3.İnsanlar, Yerler ve Çevreler	X			
4.Bireysel Gelişim ve Kimlik			X	X
5.Bireyler, Gruplar ve Kurumlar	X		X	X
6.Güç, Otorite ve Yönetim	X			
7.Üretim, Dağıtım ve Tüketim				
8.Bilim, Teknoloji ve Toplum	X	X		
9.Küresel Bağlantılar	X	X		
10.Vatandaşlık İdealleri ve Uygulamaları	X			
Toplam İlişkilendirme:	8	3	2	3

Temalar	Antropoloji	Hukuk	Siyaset	Ekonomi
1.Kültür	X			
2.Zaman, Süreklilik ve Değişim				
3.İnsanlar, Yerler ve Çevreler				
4.Bireysel Gelişim ve Kimlik	X			
5.Bireyler, Gruplar ve Kurumlar	X		X	
6.Güç, Otorite ve Yönetim		X	X	
7.Üretim, Dağıtım ve Tüketim				X
8.Bilim, Teknoloji ve Toplum			X	X
9.Küresel Bağlantılar			X	X
10.Vatandaşlık İdealleri ve Uygulamaları	X	X	X	
Toplam ilişkilendirme:	4	2	5	3

Kaynak: Tablo, NCSS'nin <https://www.socialstudies.org> adresinden 04.01.2021 tarihinde yazarlar tarafından hazırlanmıştır.

Tablo 1'de NCSS'nin sosyal bilgiler tanımında yer alan sosyal bilimler alt disiplin alanları ile sosyal bilgiler içeriğini oluşturan 10 tema arasında doğrudan ilişkilendirmeler bulunduğu görülmektedir. Buna göre; felsefe, arkeoloji ve din bilimleri ile doğrudan ilişkiye yer verilmediği için bu alt disiplin alanları tabloya da yansıtılmamıştır. Ayrıca tablo dikkatle incelendiğinde bir tema için birden fazla alt disiplin alanı ile ilişkilendirme yapıldığı da görülmektedir.

Türkiye'de ise "Sosyal Bilgiler" dersi 1960'lı yıllarda benimsenmiştir ve 1968'de "Sosyal Bilgiler" dersi adını almıştır (Kılıçoğlu, 2014). Sosyal bilgiler dersi öğretim programlarının hazırlanmasında "Yeni Sosyal Bilgiler" hareketinin etkisi olmuştur. Ancak bu hareketin amaç, içerik ve yönteminin uygulanmasında öğretmenlerimizin eğitimlerinin bu yönde olmayışı ve alt yapı yetersizliği gibi nedenlerle ülkemizde geleneksel yaklaşım uygulanmaya devam etmiştir (Öztürk vd., 2014, s.11). Sosyal bilgiler eğitiminin geçmişi ülkemiz için çok eskilere dayanmamaktadır ve bu alanda bilimsel alt yapının sağlanmasında öğretmen ve araç-gereç yeterliliklerinin sağlanması gerekmektedir (Tarman ve Acun, 2010).

Millî Eğitim Bakanlığı tarafından 2004 yılında yapılandırmacı yaklaşım anlayışıyla hazırlanan ve 2018 yılında güncellenerek günümüzde de yürürlükte olan 2018

Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda yer alan tema/öğrenme alanları ve temele alınan alt disiplin alanları ise şu şekildedir:

Tablo 2. MEB 2018 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı Temalar ve Temel Disiplin Alanları

Temalar	Tarih	Coğrafya	Psikoloji	Sosyoloji
1.Birey ve Toplum			X	X
2.Kültür ve Miras	X			
3.İnsanlar, Yerler ve Çevreler		X		
4.Bilim, Teknoloji ve Toplum				
5.Üretim, Dağıtım ve Tüketim				
6.Etkin Vatandaşlık				X
7.Küresel Bağlantılar				
Toplam İlişkilendirme:	1	1	1	2

Temalar	Antropoloji	Hukuk	Siyaset	Ekonomi
1.Birey ve Toplum				
2.Kültür ve Miras				
3.İnsanlar, Yerler ve Çevreler				
4.Bilim, Teknoloji ve Toplum				
5.Üretim, Dağıtım ve Tüketim				X
6.Etkin Vatandaşlık		X	X	
7.Küresel Bağlantılar				
Toplam İlişkilendirme:	0	1	1	1

Kaynak: Tablo, MEB 2018 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'ndan yararlanılarak 04.01.2021 tarihinde yazarlar tarafından hazırlanmıştır.

Tablo 2 incelendiğinde; sosyal bilgilerin içeriğini oluşturan 7 öğrenme alanı/tema ile NCSS'nin sosyal bilgiler tanımında yer alan sosyal bilimler disiplin alanları arasında doğrudan benzerlik gösteren 5 tema bulunmaktadır. “Bilim, teknoloji ve toplum” teması ve “Küresel bağlantılar” teması ile herhangi bir sosyal bilim alt dalı arasında doğrudan ilişkilendirilme yapılmamıştır. Ayrıca, belirlenen 7 temanın tamamında felsefe, antropoloji, arkeoloji ve din sosyal bilim alt disiplin alanları ile doğrudan ilişkilendirme yapılmamıştır.

Bu noktada sosyal bilimlerde bilimsel akıl yürütmenin incelenmesini kolaylaştıracağı düşünüldüğünden sosyal bilgiler ve sosyal bilimler kavramları

arasındaki ayrımı ve ilişkilendirmeyi doğru yapmak önemlidir. Bu nedenle yapılan alan yazın incelemesinde sosyal bilgilerin ilkokul 4. sınıftan itibaren ortaokul 7. sınıfa kadar sınıflarda ders olarak okutulduğu ve bu dersi veren öğretmenlerin üniversitelerin “Sosyal Bilgiler Öğretmenliği” programından mezun olduğu görülmektedir. Sosyal bilimler ise, toplum içerisinde bireylerin yaşamlarının refahını arttırmanın yollarını bilimsel yöntemlerle arayan inceleme dalıdır ve bu incelemeyi yürüten üniversitelerde “fen-edebiyat fakülteleri” olmaktadır (İnan, 2019).

Sonuç olarak Türk eğitim sisteminde sosyal bilgiler ve sosyal bilimlerin alt disiplin alanlarının öğretimi; ilkokul 1. sınıftan 3. sınıfa kadar Hayat Bilgisi dersi ile ilkokul 4. sınıftan ortaokul 7. sınıfa kadar Sosyal Bilgiler dersi ve ortaokul 8. sınıfta İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük dersi ile sağlanmaktadır. Bununla birlikte ilkokul 4. sınıflarda okutulan İnsan Hakları ve Yurttaşlık dersi ile ilkokul 4. sınıftan ortaokul 8. sınıfa kadar okutulan Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi içerikleri de sosyal bilimlerin alt disiplin alanlarına göre hazırlanmaktadır. Türkiye’de ilkokul ve ortaokulda tüm bu dersleri ve sosyal bilgilerin ilişkili olduğu diğer tüm alt disiplin alanlarını (ekonomi, psikoloji, felsefe... gibi.) kapsayan “sosyal bilimler” adı altında bir ders bulunmamaktadır.

Sosyal Bilgiler öğretiminde benimsenen genel yaklaşımlar ya da eğilimler üzerine yapılan çalışmalar incelendiğinde karşımıza genel olarak üç yaklaşım çıkmaktadır. Bunlar: Vatandaşlık aktarımı (bazı kaynaklarda yurttaşlık bilgisi) yaklaşımı, sosyal bilimler yaklaşımı ve yansıtıcı inceleme (bazı kaynaklarda sorgulamaya dayalı araştırma) alanı yaklaşımıdır (Barr, Barth ve Shermis, 1978; Barth ve Demirtaş, 1997).

Vatandaşlık aktarımı yaklaşımında sosyal bilgiler öğretiminin temel amacı, öğrencilere kültürel mirasın aktarılması ve onların iyi birer yurttaş olarak

yetiştirilmelerinin sağlanmasıdır (Öztürk, vd., 2014) Bu yaklaşımda öğretim yöntemi aktarma yöntemidir (Açıklan, 2017, s.5).

Sosyal bilimler yaklaşımında sosyal bilgiler öğretiminin temel amacı, iyi bir yurttaş yetiştirebilmek için öğrencilerin sosyal bilimler yapısı ile bilgi toplama ve yorumlama süreçlerini öğrenmeleridir (Öztürk, 2007). Bu yaklaşımda kullanılan öğretim yöntemi araştırma ve incelemedir (Doğanay, 2002).

Yansıtıcı inceleme alanı (sorgulamaya dayalı araştırma) yaklaşımıyla sosyal bilgiler öğretiminin amacı ise öğrencilerin bireysel sorunlarını tanımlama, inceleme ve bu sorunlara yönelik karar verme süreçlerini geliştirmektir. (Öztürk vd., 2014). Bu yaklaşımda kullanılan yöntem de araştırma ve inceleme yöntemidir. İçerik karar verme süreçlerini geliştirmede kullanılan bir araç niteliği taşır. Öğrenciler, sorun çözme ve karar alma aşamasında bilgiyi kullanırlar ancak odak noktası bilgi değil problem çözme ve bilimsel akıl yürütmeye dayalı karar verme becerisidir (Doğanay, 2002).

Bu bilgilerden hareketle bu çalışmanın amacı doğrultusunda sosyal bilimlerde bilimsel akıl yürütme sürecini gözlemlemek ve incelemek için en etkili yaklaşımın yansıtıcı inceleme alanı yaklaşımı olduğu görülmektedir. Bu yaklaşımın amaç ve içeriğine uygun alan yazında yürütülen çalışmalar incelendiğinde karşımıza kanıt temelli öğretim çalışmaları çıkmaktadır.

Kanıt temelli öğretim yönetimine ilişkin çeşitli çalışmaların 2005 yılından itibaren yürütüldüğü görülmektedir (Alabaş, 2007; Bozkurt, 2018; Çelikkaya ve Poyraz, 2018). Kanıt temelli öğretim, çeşitli sosyal bilim dallarına ait konuların sosyal bilgiler dersinde öğrencilere verilmesidir. Bu yaklaşımda öğrencilere bir metin verilir ve bu metinde öğrencilerin bilmesi gereken konunun temel kavramları, öğretmenlerin sunduğu kanıtlar ve bu ikisinin kullanımını gerektiren etkinler yer almaktadır (Kabapınar, 2019). Kanıt temelli öğretim yönteminde

parçadan bütüne ulaşma yani tümevarımsal akıl yürütme hedeflendiği görülmektedir. Ayrıca, kanıtlar ve bilgiler öğretmenler/ders kitapları tarafından sunulmaktadır. Bu yöntemde öğrencilerin karar verme sürecinde kullanabilecekleri tüm bilimsel akıl yürütme yöntemlerinin (tümevarım, tümdengelim, hipotetik-tümdengelim, abdüktif...vb) gözlemlenmesinin sınırlı olduğu tümevarımsal akıl yürütme biçiminin ağırlıklı olduğunu söylemek mümkündür.

Tüm bu değerlendirmeler ışığında sıradaki bölümde ülkemizde yürütülen sosyal bilgiler eğitimine ilişkin çalışmaların kuramsal alt yapısının güçlendirilmesine katkı sağlayacağı, sosyal bilimlerde bilimsel akıl yürütme sürecini tüm bilimsel akıl yürütme yöntemleri için gözlemlenebilir hale getireceği düşünülen bir zihinsel araçtan bahsedilmiştir: Düşünme deneyleri. Düşünme deneyleri, sosyal bilimler alanında kullanımına rastlanmayan hem öğrenme-öğretme faaliyetlerinde hem de ölçme-değerlendirme işlemlerinde kullanılacak zihinsel bir araçtır.

2.3 Düşünme Deneyleri

Sosyal bilimlerde bilimsel akıl yürütme özelliklerinin hem geliştirilmesinde hem de gözlemlenmesinde önemli rol oynayacağı varsayılan düşünme deneylerinin tarihi çok eskilere dayanmaktadır. Düşünme deneyleri ilgili alan yazınında “düşünce deneyleri” olarak yer almaktadır (Atabay, 2020; Tüysüz ve Tüzün, 2020; Yardımcı, 2020; Tüzün ve Köseoğlu, 2018; Acar ve Gürel, 2015; Ateş, 2015; Bademci ve Sarı, 2014). Ancak alınan uzman görüşleri doğrultusunda dilimizde “düşünce” kavramının düşünme sonucu ulaşılan bir düşünme ürünü olması ve “düşünme” kavramının ise düşüncelerin aracılığıyla gerçekleşen bir süreç olması bakımından dilimize “düşünme deneyleri” olarak çevrilmesi uygun görülmüştür. Bu nedenle “düşünce deneyleri” kavramı bu çalışmada “düşünme

deneyleri” olarak anılacaktır. Düşünme deneylerinin günümüze kadar birçok tanımı yapılmıştır. Düşünme deneyi, hipotetik akıl yürütmeden bilgi edinme sürecidir ve bunun örneklerine Pre-Sokratik dönem felsefesinde oldukça sık rastlanır (Rescher, 1991). Sorensen (1992) ise düşünme deneylerini, uygulamaya başvurmadan amaçlarına ulaşmayı hedefleyen deneyler olarak tanımlamıştır. Düşünme deneyleri, hayali bir senaryo üzerinden deneyim ve teori arasında zihinsel benzeşim yoluyla uzlaşım kuran özel bir bilimsel araç olarak kullanılmaktadırlar (Galili, 2009; Akt. Acar, 2013). Tüm düşünme deneylerinin sahip olduğu dört temel özellikten birincisi düşünme deneyinin zihinde gerçekleşmesi, ikincisi bir senaryoya bağlı kalması, üçüncüsü hipotetik akıl yürütme içermesi ve dördüncüsü bilimsel bir soruya yanıt aramasıdır (Ateş, 2015).

Düşünme deneylerinin genel özelliklerinin yanı sıra işlevsel özellikleri bakımından da sosyal bilimler için değerli bir araç olduğu görülmektedir. Düşünme deneyleri alan yazınında işlevlerine uygun olarak sınıflandırılmıştır. Buna göre (Brown, 1991; Akt. Tüzün, 2010):

Yıkıcı düşünme deneyi; bir teoriye karşı yöneltilen bir argümandır.

Yapıcı düşünme deneyi; hayali durumda düşünme deneysel olguyu yapılandırmaya dayanır. Bu olgu teori için kesin delil olarak davranır. Brown yapıcı düşünme deneylerini üç alt türe ayırır: Aracı düşünme deneyi; spesifik bir teoriden sonuç çıkarmaya yardım eder. Varsayıma dayanan düşünme deneyi; yapılandırılan düşünme deneysel olguyu açıklamak için bir kuram oluşturur. Dolaysız düşünme deneyi; problem teşkil etmeyen düşünce deneysel olguyla başlar ve bir teoriyle biter.

Platonik düşünme deneyi yıkıcı ve dolaysız yapıcı bir düşünme deneyidir. Önceki teoriden daha iyi bir teori ile sonuçlanır.

Düşünme deneyleri öğrencilerin kendi deneyimlerinden yararlanarak, kendi içsel süreçlerini geliştirerek ve aktif katılımlarını sağlayarak öğrenmelerine katkıda bulunabilecek bir araçtır. Düşünme deneyi yapmak; öğrencilere yapıcı, eleştirel ve bilimsel düşünme yeteneği kazandırır (Acar, 2013). Bilim tarihinde düşünme deneylerinin bilimsel fikirlerin tartışılmasında ve bilimin tıkanıdığı noktalarda bilimsel problemlerin çözümünde önemli rol oynamaları sıkça rastlanan bir durumdur (Lattery, 2001; Akt. Acar, 2013). Düşünme deneylerinin bilimde ve felsefede zihinsel bir araç olarak kullanımı çok eskidir (Ateş, 2015). Düşünme deneylerinin ilgili alan yazını incelendiğinde genellikle bilim ve felsefe alanında zihinsel bir araç olarak kullanıldığından bahsedilmektedir. Ancak NCSS'e göre felsefe, sosyal bilimlerin alt disiplin alanıdır ve aslında bir bilim dalıdır. Sonuç olarak alan yazınında sıkça kullanılan "bilim ve felsefe alanında" ifadesi de anlam karmaşası oluşturmaktadır. Ülkemizde düşünme deneylerine ilişkin yürütülen çalışmalardan birkaçı aşağıda incelenmiştir.

Tüysüz ve Tüzün (2020), Astronomi-Kimya alanında hazırladıkları 7 adet düşünme deneyini 18 özel yetenekli öğrencinin oluşturduğu küçük bir grupla tartışmışlar ve her deneyi argüman olarak yapılandırmışlardır. Tüzün (2020), çalışmasında 33 dokuzuncu sınıf öğrencisi ile 12 adet özgün düşünme deneyini tartıştıktan sonra öğrenciler iddialarına veri, gerekçe ve destek sunmuşlar, iddia ve gerekçelerinin geçerlilik durumlarını yapılandırmışlardır. Acar (2013) fizik öğrencilerinin düşünme deneyi ile düşünme süreçlerinin incelenmesini, düşünme deneyi ile kendi bilişsel yapılarını nasıl kullandıklarını araştırmayı amaçladığı çalışmasında öğrencilerin sebep-sonuç ilişkili düşünme, günlük hayattan örneklerle düşünme, ... gibi bilişsel süreçleri kullandıkları ve düşünce

deneylerinin yarısının bir iddiaya delil getirmek amacıyla kullanıldığını belirtmektedir.

Düşünme deneylerinin bilimde kullanımına yönelik yapılan çalışmalar incelendiğinde de yürütülen tüm çalışmaların fizik, kimya gibi fen bilimleri alanında olduğu görülmektedir. Bununla birlikte düşünme deneyi kavramının tarihteki en eski temsilcilerinden Ernst Mach (1905/1976), düşünme deneylerinin sadece fizikte değil her alanda çok önemli olduğundan ve düşünme deneylerini eleştirenler tarafından bile hem resmi tartışmalarda hem de günlük yaşamda biçimsel bir akıl yürütme aracı olarak kabul edildiğinden bahsetmektedir (Georgiou, 2005, s.2). Bu nedenle sosyal bilimlerde hazırlanan düşünme deneylerinin, sosyal bilgiler ya da alt disiplin alanlarına ilişkin derslerde öğrencilerin bilimsel akıl yürütme süreçlerinin gözlemlenmesine ve geliştirilmesine önemli bir katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Sıradaki bölümde sosyal bilimler alanında MEB 2018 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'na göre birey ve toplum konu alanı kapsamında bu çalışmanın yazarları tarafından hazırlanmış bir düşünme deneyi örneği yer almaktadır.

Sosyal Bilimlerde Bir Düşünme Deneyi Örneği: Dünya Sınıfı

“Dünya Sınıfı” isimli düşünme deneyi 3 aşamadan oluşmaktadır.

1. Aşama: Serbest Zaman

Dünya Sınıfı Projesi için 6 ülke çocukları bir araya geldi. Türkiye, Almanya, Çin, İngiltere, Rusya ve Mısır'dan 5-15 yaşları arasında toplam 25 çocuk Ankara'ya geldi. Proje 3 ay sürecek ve projedeki çocuklar her gün bir sınıfta toplanıp çeşitli etkinlikler yapacaklardı. Proje sorumlusu öğretmen, bu çocuklardan 3 ay boyunca sınıfını temsil etmek için bir sınıf temsilcisi seçmeye karar verdi. Ancak nasıl?

2. Aşama: Zenginleştirme

Durum-1: Ben Leon. Almanya’da doğdum. 13 yaşındayım. Bir kız kardeşim var. Her gün okula gittim. Hiç devamsızlık yapmadım. 2 yıldır voleybol oynuyorum. Okumayı öğrendiğimden beri yüzlerce kitap okudum. Bugüne kadar kimse benden iyilik yapmamı istemedi. Bu projeye katılmak annemin fikriydi. Burada olmak çok güzel. Sınıf temsilcisi adayı olmak istiyorum.

Durum-2: Ben Yun. Çin’de doğdum. İki kardeşim var. 1. sınıftan beri keman çalıyorum. Birçok kez oyunlarda haksızlık yapan arkadaşlarımla yaptıklarının haksızlık olduğunu ve doğrusunun ne olması gerektiğini söyleyerek doğru olanı yapmalarını sağladım. İki kez iyi öğrenci unvanı aldım. Birinci ve ikinci sınıfta toplam 40 kitap okumama rağmen üçüncü sınıftan bu zamana kadar yalnızca 50 kitap okudum. Buraya kendim istediğim için geldim. Sınıf temsilcisi adayı olmak istiyorum.

Durum-3: Ben Mano. Mısır’da doğdum. 10 yaşındayım. Mahallemizin futbol takımında kaleciyim. Bir gün maçta sakatlandım. 10 gün okula gidemedim. Evde dinlenirken bol bol kitap okudum. Bugüne kadar yüzden fazla kitap okumuşumdur. Resim Kulübü’ndeki öğretmen yaptığım resimleri bu yıl sergi için seçti ve bana «iyi öğrenci» unvanı verdi. Bu projeye katılmamı öğretmenim istedi. Sınıf temsilcisi adayı olmak istiyorum.

Durum-4: Ben Ayşe. Türkiye’de doğdum. Kardeşim yok. Okulda hiçbir dersimi kaçırmadım. Sınıfta bir problem olursa herkes bana gelir. Çözüm bulmamı ister. Bugüne kadar birçok sorun çözdüm. Hiçbirinden mektup almadım. Eğer alsaydım iyilik mektupları 10’u geçirdi. Karate yapıyorum. Kitap okumayı seviyorum ama okuma güçlüğüm olduğu için çok kitap bitiremedim. Annem istediği için bu yıl seramik kursuna gidiyorum. Sınıf temsilcisi adayı olmak istiyorum.

Sınıf Temsilcisi Adayı Olma Şartları:

1. Bu zamana kadar toplam 100 kitap okumuş olmak
2. “İyi Öğrenci” unvanı almak
3. 7-14 yaşları arasında olmak
4. Kendi okulundaki devamsızlığı 10 günden az olmak
5. Bir spor dalı ile uğraşmak
6. Bir sanat dalı ile uğraşmak
7. En az 10 kişiden yaptığı iyiliklere dair mektuba sahip olmak
8. Sınıfta yaşanan herhangi bir probleme çözüm üretmiş olmak

3. Aşama: Soru-Cevap

1. Bu şartlara göre sence hangi öğrenci ya da öğrenciler sınıf temsilcisi adayı olabilir?
2. Aday olarak belirlediğin öğrencilerden sınıf temsilcisini seçmek için nasıl bir yol izlersin?
3. Bu öğrencilerden ileride hangisinin devlet başkanı olmasını isterdin? Neden?

Dünya Sınıfı adlı düşünme deneyi birden çok sınıf düzeyinde kullanılabilir. Tablo 3 incelendiğinde deneyin hangi sınıf düzeylerinde hangi kazanımlar için uygulanabileceği görülmektedir.

Tablo 3. Dünya Sınıfı'nın Uygulanabileceği Sınıf Düzeyi ve İlgili Kazanımları

Sınıf Düzeyi	İlgili Kazanım
İlkokul 4. Sınıf	4.1.3 Bireysel ilgi, ihtiyaç ve yeteneklerini tanıır. 4.1.4 Kendisini farklı özelliklere sahip diğer bireylerin yerine koyar. 4.1.5 Diğer bireylerin farklı özelliklerini saygı ile karşılar.
Ortaokul 5. Sınıf	5.1.2 Yakın çevresinde yaşanan bir örnekten yola çıkarak bir olayın çok boyutluluğunu açıklar. 5.1.3 Sahip olduğu hakların farkında olan bir birey olarak katıldığı gruplarda aldığı rollerin gerektirdiği görev ve sorumluluklara uygun davranır.
Ortaokul 6. Sınıf	6.1.3 Toplumda uyum içerisinde yaşayabilmek için farklılıklara yönelik ön yargıları sorgular. 6.1.5 Bir soruna getirilen çözümlerin hak, sorumluluk ve özgürlükler temelinde olması gerektiğini savunur.
Ortaokul 7. Sınıf	7.1.1 İletişimi etkileyen tutum ve davranışları analiz ederek kendi tutum ve davranışlarını sorgular. 7.1.2 Bireysel ve toplumsal ilişkilerde olumlu iletişim yollarını kullanır.

Dünya Sınıfı'nın, sosyal bilgiler öğretimi yansıtıcı inceleme alanı yaklaşımı kapsamında bilimsel akıl yürütme sürecinin gözlemlenmesi ve incelenmesinde bir araç olarak kullanılması önerisini somutlaştırmak için Tablo 4'te örnek bir ders planı hazırlanmıştır.

Tablo 4. "Dünya Sınıfı" Düşünme Deneyinin Uygulanması-Örnek Ders Planı

ÖRNEK DERS PLANI	
Dersin Adı:	Sosyal Bilgiler
Sınıf:	4.Sınıf/5. Sınıf/6. Sınıf/7. Sınıf
Konu Alanı:	Birey ve Toplum
Disiplin İlişkilendirme:	Psikoloji,Sosyoloji,Hukuk,Matematik
Kazanımlar:	4.1.3/4.1.4/4.1.5/5.1.2/ 5.1.3/6.1.3/6.1.5/7.1.1/7.1.2

BÖLÜM 1: SERBEST ZAMAN

Serbest zaman metni öğrencilere verilir.	Bu metnin incelenmesinin ardından; <ul style="list-style-type: none"> • Ancak nasıl? • Bu metinde ne anlatılıyor? Kısaca özetleyebilir misiniz? • Sizce bizden istenen nedir? • Sizce bir sınıf temsilcisinin özellikleri nasıl olmalıdır?
--	--

- Dünya Sınıfı Projesi'nin sorumlu öğretmeni siz olsaydınız sınıf temsilcisi seçimi için nasıl bir yol izlerdiniz?

gibi sorulara yer verilir. Bu sorular çeşitlendirilebilir.

GEÇİŞ SORUSU: Ben proje öğretmenini tanıyorum ve bana sınıf temsilcisi adayı olmak isteyen öğrencilerin yaptıkları konuşmaları gönderdi. Birlikte okuyup incelemek ister misin? Proje öğretmenine yardımcı olmak ister misin?

BÖLÜM 2: ZENGİNLEŞTİRME

Dünya Sınıfı deneyinde dört durum vardır: Leon, Mano, Ayşe ve Yun. Dört durum öğrencilere sırasıyla verilir ve öğrencilerin incelemeleri sağlanır.

Örnek durumların incelenmesinin ardından;

- Sizce Leon sınıf temsilcisi adayı olabilir mi? Neden?
- Sizce Mano sınıf temsilcisi adayı olabilir mi? Neden?
- Sizce Ayşe sınıf temsilcisi adayı olabilir mi? Neden?
- Sizce Yun, sınıf temsilcisi adayı olabilir mi? Neden?

gibi sorulara yer verilir. Bu sorular çeşitlendirilebilir.

GEÇİŞ SORUSU: Ben proje öğretmenini tanıyorum demiştim. Öğretmen bana sınıf temsilcisi adayı olabilmek için bazı şartlar belirlediğini söyledi ve benimle paylaştı. Birlikte okuyup incelemek ister misin? Proje öğretmenine yardımcı olmak ister misin?

Durumlar incelendikten sonra öğretmenin belirlediği "sınıf temsilcisi adayı olma şartları" öğrencilere verilir ve incelemeleri istenir.

Sınıf temsilcisi adayı olma şartlarının incelenmesinin ardından;

- Sınıf temsilcisi adayını belirlemek için öğrencileri bu şartlara göre gözden geçirmek ister misiniz?

sorusuna yer verilir.

BÖLÜM 3: SORU-CEVAP

Durumlar ve şartlar incelendikten sonra tüm metinler ve varsa çocukların not, çizim ya da

Tüm durumların ve şartların göz önünde olduğundan emin olunduktan sonra;

- Bu şartlara göre sizce kim ya da kimler sınıf temsilcisi adayı olabilir?

işaretlemeleri çocukların görebileceği şekilde sergilenir.

Neden?

- Şartları taşıyan birden çok aday varsa sınıf temsilcisini belirlemek için nasıl bir yol izlersin? Neden?
 - Bu öğrencilerden ileride hangi öğrenci ya da öğrencilerin devlet başkanı olmasını isterdin? Neden?
- gibi sorulara yer verilir. Bu sorular çeşitlendirilebilir.

ÖLÇME-DEĞERLENDİRME

Düşünme deneyinin bireysel, küçük grup ya da tüm sınıf olarak uygulanma durumuna göre bilimsel akıl yürütme sürecine ilişkin değerlendirme çalışmaları yapılır.

Düşünme deneyi bireysel uygulandığında; ses kaydı alınmasının öğrencinin kullandığı ifadelerin doğru biçimde değerlendirilmesi bakımından önemlidir. Düşünme deneyi 2-3 kişilik küçük gruplar halinde uygulanıyorsa tüm aşamalarda sorulan her soru için öğrencilerin verdiği yanıtların öğrenciler tarafından bir yere not edilmesi önemlidir.

Düşünme deneyi tüm sınıfa aynı anda uygulanıyorsa galeri yürüyüşü, istasyon tekniği gibi bazı tekniklerden yararlanmak önemlidir.

Düşünme deneyi uygulanırken tüm uygulanma durumlarında ölçme ve değerlendirme işlemini kapsamlı ve objektif hale getirmek için bilimsel akıl yürütme özelliklerine ilişkin gözlem formu ya da kontrol listesi kullanılmalıdır.

Düşünme deneyi ilgili kazanımların kazanılması için de bir araçtır ve kazanım değerlendirme çalışmaları yapılır.

Düşünme deneyinde öğrencilerin bilimsel akıl yürütme süreci incelenirken aynı zamanda kazanımın kazanılıp kazanılmadığına ilişkin değerlendirmeler de yapılmalıdır.

3. TARTIŞMA ve SONUÇ

Bu çalışmada bilim, fen ve sosyal bilimler kavramlarında yaşanan anlam karmaşasının giderilmesi, sosyal bilgiler dersinde ve sosyal bilimlerde bilimsel akıl yürütme sürecinin gözlemlenmesi, incelenmesi ve düşünme deneylerinin sosyal bilimlerde bilimsel akıl yürütme sürecinde kullanılması hususlarında ilgili alan yazının bağlamsal bir şekilde tartışılması amaçlanmıştır.

Bilim, fen ve sosyal bilimler kavramlarına ilişkin yapılan alanyazın taraması sonucunda bu kavramlarda yaşanan karmaşanın iki temel nedeni olduğu düşünülmektedir. Birinci nedenin, İngilizce karşılığı “science” olan kavramın Türkçe karşılığının bilimsel kaynaklarda tek ve tutarlı bir karşılığının bulunmaması olduğu söylenebilir. Öyle ki “science” kavramı tek bir sözlük içerisinde dahi hem bilim hem fen kavramlarına karşılık gelecek şekilde Türkçe çevirisi yapılabilmektedir. Demirel’in (2018) “İngilizce-Türkçe Eğitim Sözlüğü” adlı kitabında “science: bilim” olarak Türkçe’ye çevrilirken “faculty of science: fen fakültesi” olarak çevrilmiştir. İkinci neden ise birinci nedenin kaynağını açıklar niteliktedir. İkinci neden, TDK tarafından “fen” kavram tanımı yapılırken fen ve bilim kavramları arasında ayırım yapılmaması ve kavramların eş anlamlı olarak kullanılması olduğu düşüncesidir. TDK (2021) fen kavramını, biyoloji, fizik, kimya, matematik gibi bilim dalları ile açıklarken bir diğer anlamının “bilim, bilgi” olduğunu ifade etmektedir. Bu tanıma bakıldığında bilim ve bilgi ile biyoloji, fizik, kimya ve matematik gibi bilim dalları eş anlamlıdır. Halbuki fen bilimleri dışındaki disiplin alanları da bilimin bir parçasıdır. Bu noktada ise karmaşaya sosyal bilimler dahil olmaktadır. Sosyal bilimler de aslında bilimin bir parçasıdır ancak yukarıdaki tanıma bakıldığında fen kavramı ile eş anlamlı olmadığından bilimde kendisine yer bulamamaktadır. Sonuç olarak, günümüze kadar yürütülmüş birçok çalışmada bilim ve fen kavramlarına ilişkin kavram karmaşası

bulunduğu görülmektedir. Bu soruna çözüm bulunmaması halinde bundan sonra yürütülecek benzer çalışmalarda da bulaşıcı bir hastalık gibi sorunun artarak daha karmaşık bir hal alacağı düşünülmektedir.

Günümüz dünyasında ülkeler günlük yaşamlarına bilimi ve bilimsel yöntemleri dahil etmekte ve bununla diğer ülkeler arasında önemli bir yere sahip olma çabasındadırlar (Özgün, vd., 2018). Bu nedenle bilimsel akıl yürütme süreci yalnızca bilim insanları için değil bir toplumda yaşayan tüm bireyler için önemli bir süreç haline gelmektedir. Yukarıda bahsedilen kavramlar arasında yaşanan karmaşanın doğal bir yansıması da bilimsel akıl yürütme sürecinde ortaya çıkmaktadır. Konu ile ilgili yapılan alan yazını taramalarında bilimsel akıl yürütme denildiğinde bu alanda yürütülen çalışmaların neredeyse tamamının “fen bilimleri” alanında olduğu görülmektedir (Shayer ve Adey, 1981; Tüzün, 2010; Yüksel 2015; Sarıtaş ve Tufan, 2017; Dökme, 2019; Ateş, 2019, Sağlam ve Çoban, 2020). Hatta bilimsel akıl yürütme tanımlanırken “... fen okur yazarlığı becerileri boyutunda tanımlanan ...” ifadesine yer verildiği (Ateş, 2019) görülmektedir. Ancak günlük hayatta bilimsel akıl yürütme belki de fen bilimlerinden çok sosyal bilimlerin uğraşı alanı olmalıdır. Çünkü, günlük hayatta elimizde deney malzemelerimiz olmadan bilimsel olarak karar vermemiz gereken durumlar yaşanabilmektedir. Bir ilacın etkililiğini okurken, salgını bitiren aşının içinde çip olup olmadığını tartışırken, iş kurarken, yatırım yaparken, öğrencimizi okula yazdırırken, hatta onun hangi yaşta kardeşi olması gerektiğine karar verirken... gibi. Ancak bu durumları genel olarak ya bilimsel akıl yürütme yoluyla çözme davranışı sergilemediğimiz ya da altyapımız yeterli olmadığı için gelişigüzel geçiştirdiğimiz görülmektedir. Bu eksikliğin yansıması ise yalnızca bireysel değil aynı zamanda toplumsal olmaktadır.

Türkiye'de sosyal bilimler eğitimi ilkokul ve ortaokul düzeyinde Sosyal Bilgiler dersi ile verilmektedir. Yapılan taramada MEB 2018 Sosyal Bilgiler Öğretim

Programı'nda yer alan sosyal bilgiler tema alanları ve NCSS'nin (2010) belirlediği sosyal bilgiler tema alanları adları bakımından benzerlik gösterse de sosyal bilimler ile ilişkilendirilmesi bakımından farklılaştıkları görülmüştür. NCSS (2010), 8 sosyal bilim alt disiplin alanı ile 10 temada 30 ilişkilendirme yaparken; MEB 2018 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı 7 sosyal bilim alt disiplin alanı ile 7 temada toplam 8 ilişkilendirme yapmıştır. Bu anlamda MEB 2018 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nın sosyal bilimlerle ilişkilendirilmesinin oldukça az olduğu düşünülmektedir.

Sosyal bilgiler dersi ile bilimsel akıl yürütme sürecinin gözlenmesi ve incelenmesine ilişkin yapılan tarama sonucunda ise karşımıza sosyal bilgiler öğretimi yaklaşımlarından yansıtıcı inceleme alanı (sorgulamaya dayalı araştırma) yaklaşımı çıkmıştır. Bu yaklaşıma göre içerik, öğrencilerin sorun çözme ve karar verme süreçleri için bir araç niteliği taşır. Odak noktası ise bilgi değil problem çözme ve bilimsel akıl yürütmeye dayalı karar verme becerisidir (Doğanay, 2002). Bu yaklaşımın amaç ve içeriğine uygun alan yazında yürütülen çalışmalar incelendiğinde ise kanıt temelli öğretim çalışmaları dikkat çekmiştir. Kanıt temelli öğretim yönteminde tümevarımsal akıl yürütmenin ağırlıklı olduğu ancak öğrencilerin karar verme sürecinde kullanabilecekleri tüm bilimsel akıl yürütme yöntemlerinin (tümevarım, tümdengelim, hipotetik-tümdengelim, abdüktif...vb) gözlemlenmesinin sınırlı olduğu düşünülmektedir. Bu sınırlamanın ortadan kaldırılması için bu çalışmada yazarlar tarafından sosyal bilimler eğitiminde kullanılabilir zihinsel bir araç önerilmiştir.

Tüm bilimsel akıl yürütme yöntemlerinin özelliklerinin ve bilimsel akıl yürütme sürecinin sosyal bilimlerde gözlemlenebilmesi için çoğunlukla fen bilimlerinde kullanılan zihinsel bir araç olan düşünme deneylerinin sosyal bilimlerde de kullanılabilirliği üzerine bir tarama yapılmış ve bu çalışma için örnek bir ders planı hazırlanmıştır. Hazırlanan plan ve düşünme deneylerine ilişkin bilgiler

incelendiğinde, düşünme deneylerinin sınıf düzeyi ve kazanım esnekliği sağladığı görülmektedir. Ayrıca örnek planda düşünme deneyinin uygulanması sırasında verilen ayrıntılarla öğrencilerden veri elde ederken deneyin 3 aşaması boyunca öğrencilerin bilimsel akıl yürütme sürecinin gözlemlenmesi ve bilimsel akıl yürütme yöntemlerinden hangilerini kullandıklarının incelenmesinin mümkün olacağı düşünülmektedir. Bu anlamda öğrencilerin düşünme deneyi boyunca hangi bilimsel akıl yürütme özelliklerini kullandıklarını inceleyebilmek için bilimsel akıl yürütme özelliklerinden oluşan bir kontrol listesinin kullanılması önerilmektedir.

Sonuç olarak bu çalışmada, bilim, fen ve sosyal bilimler kavramları arasında karmaşa olması, bilimsel akıl yürütmenin çoğunlukla fen bilimleri ile ilişkilendirilmesi sorunları ilgili alanyazın bağlamında ele alınmış ve bilimsel akıl yürütme sürecinin sosyal bilimlerde nasıl gözleneceğine ve inceleneceğine ilişkin örnek bir düşünme deneyi hazırlanmıştır. Belirtilen sorunların çözümlerine ve sosyal bilimlerde bilimsel akıl yürütme sürecinin gözlemlenmesi ve incelenmesi için düşünme deneyinin kullanılmasına ilişkin öneriler ise şu şekildedir:

- Bu çalışmada bilim, fen ve sosyal bilimler gibi kavramlarda kavram karmaşası yaşandığı ilgili alanyazın incelenerek bağlamsal bir şekilde tartışılmıştır. Türkiye’de yalnızca bu kavramlarda değil tüm bilim dallarında yaşanan kavram karmaşasının önüne geçebilmek için akademik dilde çevirinin Ulusal Akademik Çeviri Merkezi gibi bir kurumun olması ve bu kurum aracılığıyla tek elde toplanması, alanında uzman kişilerce her kavram için yalnızca bir geçerli karşılığın hazırlanması ve akademisyenlerin çalışmalarında yalnızca bu kavramlara yer vermelerinin sağlanması yaşanan soruna çözüm getirebileceği düşünülmektedir. Ayrıca TDK gibi bağlayıcı kurumların çeviri merkezleri ile koordineli hareket etmeleri kavramsal karmaşayı önleyeceği düşünülmektedir.

- Bu çalışmada bilimsel akıl yürütmenin fen bilimlerinde olduğu kadar sosyal bilimlerde de önemli olduğu yukarıda dayanakları ile belirtilmiştir. Bunun için sosyal bilimlerin Türk eğitim sistemindeki yansımaya bakıldığında ilkokul ve ortaokulda sosyal bilgiler dersi önemli bir konumdur. Ancak MEB 2018 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda sosyal bilimlerin alt disiplin alanları ile yapılan ilişkilendirmelerin sosyal bilgilerin gelişiminde önemli bir role sahip uluslararası NCSS'nin (2010) sosyal bilimler alt disiplin alanları ile ilişkilendirmesine göre daha az olduğu görülmüştür. Bu ilişkilendirmelerin artırılmasının sosyal bilgiler dersinin disiplinler arası olma özelliğini güçlendirebileceği ve sosyal bilgilerin sosyal bilim alt disiplin alanlarını kapsayıcılığını artıracığı düşünülmektedir.
- Ayrıca bu çalışmada sosyal bilgiler derslerinde kullanılan öğretim yöntemlerinden özellikle yansıtıcı öğrenme alanı yaklaşımının amacının bilimsel akıl yürütmenin sosyal bilimlerde gözlenmesi ve incelenmesinin sağlanması amacı ile örtüştüğünü söylemek mümkündür. Sosyal bilgiler derslerinde bilimsel akıl yürütmenin gözlemlenmesinde ve incelenmesinde yansıtıcı öğrenme alanı yaklaşımının benimsenmesinin bilimsel akıl yürütme sürecinin gözlemlenmesini ve incelenmesini kolaylaştıracağı düşünülmektedir.
- Bu çalışmada düşünme deneylerine ilişkin bilgiler verilmiş ve sosyal bilimlerde kullanımına yönelik örnek bir ders planı hazırlanmıştır. Sosyal bilimlerde ve dolayısıyla sosyal bilgiler derslerinde bilimsel akıl yürütme sürecinin gözlemlenmesi ve incelenmesini sağlamak için benimsenen öğretim yöntemlerinde kullanılacak bir araç olarak düşünme deneylerinin etkililiğinin, yapılacak deneysel çalışmalar ile desteklenebileceği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Acar, H. (2013). *Fizik öğrencilerinin düşünme deneyleri ile düşünme süreçlerinin incelenmesi*, Doktora Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi.
- Acar, H ve Gürel, Z. (2015). Düşünce deneyleri yolu ile öğrencilerin eylemsizlik kavramının araştırılması, *Boğaziçi Üniversitesi Eğitim Dergisi*, 33 (2), 69-96.
- Açıkalın, M. (2017). *Araştırmaya dayalı sosyal bilgiler öğretimi*, Ankara: Pegem Akademi.
- Alabaş, R. (2007). *İlköğretim 6. Sınıf sosyal bilgiler dersinde kanıt temelli öğrenme modeli: bir eylem araştırması*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi.
- Ateş, M.E (2015). Bilimlerde düşünce deneyleri, *Mediterranean Journal of Humanities*, 1, 125-138.
- Ateş, S. (Ed.). (2019). *Bilimsel muhakeme (akıl yürütme)*. Ankara: Palme Yayınevi.
- Ayvacı, H.Ş. (2018). *İlkokulda temel fen bilimleri*. Ankara: Pegem Akademi.
- Bademci, S .ve Sarı, M. (2014). Fizik problemleri çözümede düşünce deneyleri: fizik öğretmen adayları üzerine bir inceleme, *Eğitim ve Bilim*, 39(175), 203-215.
- Bakırcıoğlu, R. (2016). *Ansiklopedik eğitim ve psikoloji sözlüğü*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Barr, R., Barth, J.L., & Shermis, S.S. (1978). *The nature of social studies*. Palm Springs CA: ETC.
- Barth, J.L ve Demirtaş, A. (1997), *İlköğretimde sosyal bilgiler öğretimi*, Ankara: YÖK/Dünya Bankası Milli Eğitimi Geliştirme Projesi Hizmet Öncesi Öğretmen Eğitimi Yayınları.
- Bozkurt, F. (2018). Sosyal bilgiler eğitiminde kanıt temelli öğrenme uygulamaları, *Akdeniz Eğitim Araştırmaları Dergisi*, (24), 334-353.

- Çelikkaya, T. ve Poyraz, F. (2018). Kanıt temelli öğretimin 2005 sosyal bilgiler öğretim programındaki öğretmen kılavuz kitaplarına yansımaları, *Kastamonu Education Journal*, 26(4),1227-1236.
- Çengel, Y. (2012). Bilim ve Fen. *Bilim Teknik Dergisi*, Ağustos: 56-59.
- Demirel, Ö. (2018). *Eğitim Sözlüğü (Türkçe-İngilizce; İngilizce-Türkçe)*. Ankara: Pegem Akademi.
- Doğanay, A. (2002). Sosyal bilgiler ve sosyal bilgiler öğretimi. Öztürk, C ve Dilek, D. (Ed.), *Hayat bilgisi ve sosyal bilgiler öğretimi* (s.15-46). Ankara: Pegem Akademi.
- Dökme, İ. (Ed.). (2019). *Bilimsel akıl yürütme becerileri ve düşünme sanatı*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Drummond, C. ve Fischhoff, B. (2017). Development and validation of the scientific reasoning scale. *Journal of Behavioral Decision Making*, USA, 30: 26-28.
- Dunbar, K. ve Fugelsang, J. (2012). Scientific thinking and reasoning in Cambridge Handbook of Thinking and reasoning, K. J. Holyoak and R. G. Morrison Eds. pp. 705-725, *Cambridge University Press*, New York, NY, USA.
- Duran, V. (2014). Öğretmen adaylarının hipotetik-yaratıcı akıl yürütme becerilerinin, bilimsel epistemolojik inançları, öğrenme stilleri ve demografik özellikleri açısından incelenmesi. *Yüksek Lisans Tezi*, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Muğla.
- Georgiou, A. (2005). *Thought experiments in physics problem solving on intuition and imagistic stimulation*, Master of Philosophy Thesis, England: Cambridge University Faculty of Education.
- İnan, S. (Ed.). (2019). *Sosyal bilgiler eğitimine giriş: kavramlar, yaklaşımlar, etkinlikler*. Ankara: Anı Yayıncılık.

- Kabapınar, Y. (2019). *Kimlik belirleyen derslerde kanıt temelli öğrenme*. Ankara: Pegem Akademi.
- Kılıçoğlu, G. (2014). Sosyal bilgiler tanımı, dünyada ve ülkemizde gelişimi ve önemi. Safran, M. (Ed.), *Sosyal Bilgiler Öğretimi* (s.3-16). Ankara: Pegem Akademi.
- Kocagül-Sağlam, M. ve Ünal-Çoban, G. (2020). Öğrencilerde bilimsel akıl yürütme becerilerini geliştirme konusunda fen bilimleri öğretmenlerinin ihtiyaçlarının belirlenmesi. Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 50, 399-425.
- Köksal Tuncer, Ö. ve Sodian, B. (2018). The development of scientific reasoning: Hypothesis testing and argumentation from evidence in young children. *Cognitive Development*, Munich.
- Köstüklü, N. (2001). *Sosyal bilimler ve tarih öğretimi*. Konya: Günay Ofset.
- Kutlu, Ö. ve Kurnaz Adıbatmaz, F.B. (2020). *Bilimsel düşünme becerilerinin ölçülmesi*, Ankara: Pegem Akademi.
- MEB, (2018). Sosyal bilgiler öğretim programı, Ankara.
- NCSS, (2021, Ocak). National Council for the Social Studies, 04.01.2021 tarihinde <https://www.socialstudies.org> adresinden erişilmiştir.
- Özgün, B.B., Gürkan, G. ve Kahraman, S. (2018). Öğretmen adaylarının bilim ve bilim insanı kavramlarına ilişkin algılarının metafor analizi aracılığıyla incelenmesi. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 19 (2): 204-225.
- Öztürk, C., Keskin, S.C ve Otluoğlu (2014). *Sosyal bilgiler öğretiminde edebi ürünler ve yazılı materyaller*. (Altıncı Baskı). Ankara: PegemA Yayınevi.
- Öztürk, C. (2007). Küreselleşme ve Bilgi Çağında Sosyal Bilgiler Öğretimi. Oktay, A. ve Unutkan, Ö. P., (Ed.), *İlköğretimde Alan Öğretimi içinde* (101-142). İstanbul: Morpa Yayınları

- Rescher, N. (1991). Thought experimentation in presocratic philosophy. In: Horowitz and Massey. (eds): 1991, *Thought Experiments in Science and Philosophy*, Rowman and Littlefield, Savage-Maryland.
- Sarıtaş, T. ve Tufan, Y. (2017). Bilim felsefesinde bilimin rasyonalitesi sorunu bağlamında fen eğitiminde bilimi anlamada akıl yürütme yöntemlerinin üzerine, *Uluslararası Eğitim Bilimleri Dergisi*, 1(1), 13-23.
- Shayer, M. & Adey, P. (1981). Improving standards and the national curriculum. *School Science Review*, 17-23.
- Sorensen, R.A. (1992). *Thought Experiments*, New York: Oxford University Press.
- Sönmez, V. (2011). Bilimsel araştırma süreci ve erişimi, *Uluslararası Eğitim Programları ve Öğretim Çalışmaları Dergisi*, 1(1), 49-59.
- Tarman, B. ve Acun, i. (2010). Sosyal bilgiler eğitimi ve yeni bir sosyal bilgiler hareketi. *Journal of Science Education Research*, 1(1): 1-16.
- TDK (2021, Aralık). *Türk Dil Kurumu Sözlükleri*. 22.12.2021 tarihinde <https://sozluk.gov.tr> adresinden erişilmiştir.
- Tüysüz, M. ve Tüzün, Ü.N. (2020). Astronomi-Kimya düşünce deneyleri temelli argümantasyonun özel yetenekli öğrencilerin eleştirel düşünme becerileri üzerine etkisi, *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 22(3), 818-836.
- Tüzün, Ü.N. (2010). *Düşünce deneyleri kullanılarak yapılandırılan bilimsel tahmin argümanların öğrencilerin gazlar konusu anlamalarına etkisi*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi.
- Tüzün, Ü.N. (2020). Kimya eğitiminde düşünce deneyleri kullanılarak lise öğrencilerinin argümantasyon becerilerinin ve eleştirel düşünme becerilerinin geliştirilmesi, *Cumhuriyet International Journal of Education*, 9(4), 1290-1314.
- Tüzün, Ü.N ve Köseoğlu, F. (2018). Bilim eğitiminde düşünce deneyleri temelli online argümantasyonla lise öğrencilerinin eleştirel düşünme

becerilerinin geliştirilmesi, *Journal of the Turkish Chemical Society*, 3(2), 77-98.

Yardımcı, A.B. (2020). Norton-Brown tartışması bağlamında bilimsel düşünce deneyleri, *Beytulhikme International Journal of Philosophy*, 10(4), 1235-1255.

Yıldırım, C. (2012). *Bilim tarihi*, Ankara: Remzi Kitabevi.

Yıldırım, C. (2014). *Bilimsel düşünme yöntemi*, İstanbul: İmge Kitabevi.

Yıldırım, M.Z. (Ed.) (2005). *Canlılar bilimi*. İstanbul: Lisans Yayıncılık.

Yüksel, İ. (2015). *Tahmin gözlem açıklama ve bilişsel gelişimi hızlandırma temelli etkinliklerin fen bilimleri öğretmen adaylarının muhakeme becerilerinin gelişimine etkisinin incelenmesi*, Doktora Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

Scientific reasoning is thought to be an important factor in choosing and using scientific knowledge. Scientific reasoning can be defined more casually as the use of scientific principles and methods to solve a problem when faced with it (Zimmerman, 2005; Akt. Kutlu ve Kurnaz Adıbatmaz, 2020, s.29). When the relevant literature is examined, there are no studies on the acquisition of scientific reasoning in the field of "social sciences". In addition, there are no studies on the observation and examination of scientific reasoning with thinking experiments in social sciences. Finally, while discussing scientific reasoning and social sciences, it is thought that some concepts (science, science and social sciences) are confused about concepts. Therefore, in this study, the following topics are discussed in a contextual way with the related literature.

1.Science, Science (Particular Mean), Social Sciences

It is stated that one meaning of the concept of science is "the common name given to physics, chemistry, mathematics and biology", while another meaning is "science, knowledge" (TDK, 2021). The word science has also started to be used in a narrow sense as "the common name given to physics, chemistry, mathematics and biology" in our language. The departments of universities bearing these names were gathered under the "Faculty of Science". However,

later, "Statistics" and "Astronomy and Space Sciences" departments were opened under the Faculties of Science, and the narrow definition of "science" in the TDK remained inadequate. Therefore, the words "science (general mean)" and "science" (particular mean) need to be clearly defined again (Çengel, 2012). The concept of social sciences is defined by Köstüklü (2001), as "disciplines in which societies are examined with a scientific attitude". When we look at the reflection of social sciences in primary and secondary school education, we come across "Life Studies" and "Social Studies" courses.

2. Social Studies Lesson and Scientific Reasoning in Social Sciences

It has been defined as "Social studies are social sciences simplified for pedagogical purposes" (Açıklın, 2017). Social Studies, which was started to be taught as a course in educational institutions at the beginning of the 20th century in the USA, received heavy criticism from the beginning of the 1960s and a reform movement was started under the name of "New Social Studies". Bruner's theory of learning by discovery contributed greatly to the birth and development of this movement. A structure based on concepts and methods in social sciences was preferred. The traditional deductive and narrative method has been replaced by the induction and research method. Active learning principle was adopted and importance was given to develop critical thinking skills (Öztürk, Keskin ve Otluoğlu, 2014). This method was found unsuccessful in the 1980s and abandoned, but in the 1990s, it was decided by the NCSS to teach social studies in the country with a purpose, content and method close to the propositions of the new social studies movement.

When the general approaches adopted in Social Studies teaching are examined, we come across three approaches in general. These are: Citizenship transfer (citizen knowledge in some sources) approach, social sciences approach and reflective examination (inquiry-based research in some sources) approach (Barr, Barth, & Shermis, 1978; Barth & Demirtaş, 1997). The purpose of social studies teaching with a reflective field of study (inquiry-based research) approach is to define and analyze students' individual problems and to develop decision-making processes for these problems. (Ozturk et al., 2014). The method used in this approach is the research and examination method. Content is a tool used to improve decision-making processes. Students use knowledge in problem solving and decision making, but the focus is not knowledge but problem solving and decision-making skills based on scientific reasoning (Doğanay, 2002).

3. Thought Experiments

Thought experiments are used as a special scientific tool that reconciles between experience and theory through an imaginary scenario through mental

analogy (Galili, 2009; cited in Acar, 2013). When the studies on the use of thought experiments in science are examined, it is seen that all the studies carried out are in the field of science such as physics and chemistry. However, Ernst Mach (1905/1976), mentions that thought experiments are very important not only in physics but also in every field, and that even those who criticize thinking experiments are accepted as a formal reasoning tool both in official discussions and in daily life (Georgiou, 2005, p.2). In this study, there is a thought experiment sample prepared by the authors of this study within the scope of the subject area of individual and society according to the MEB 2018 Social Studies Curriculum in the field of social sciences: World Class

Conclusion and Discussion

As a result, it is seen that there is conceptual confusion regarding the concepts of science and science in many studies conducted until today. When scientific reasoning is mentioned in the literature review on the subject, almost all of the studies carried out in this field are in the field of "science". However, in daily life, scientific reasoning should perhaps be the field of social sciences rather than science. Because, in daily life, there may be situations where we have to make scientific decisions without our experimental materials. While NCSS (2010) makes 30 associations in 10 themes with 8 social science sub-disciplines; MEB 2018 Social Studies Curriculum made a total of 8 associations in 7 themes with 7 social science sub-disciplines. In this sense, it is thought that the MEB 2018 Social Studies Curriculum is very less associated with social sciences.

In order to avoid the conceptual confusion experienced, it is recommended that the translation in academic language should be an institution such as the National Academic Translation Center and work in coordination with the TDK. It is recommended that the effectiveness of thought experiments as a tool to be used in the teaching methods adopted to observe and examine the scientific reasoning process in social sciences and thus in social studies courses can be supported by experimental studies.

ADİYAMAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ
ISSN: 1308-9196/ e-ISSN:1308-7363

Yıl : 15 Sayı : 40 Nisan 2022

Yayın Geliş Tarihi: 23.09.2021 Yayına Kabul Tarihi: 05.04.2022

DOI Numarası: <https://doi.org/10.14520/adyusbd.999716>

Makale Türü: Araştırma Makalesi/ Research Article

Atf/Citation: Kaya- Capocci, S. (2022). Teaching Entrepreneurship Through Innovative Approaches: An Educator's Pedagogical Perspective. *Adiyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (40), 166-203.

TEACHING ENTREPRENEURSHIP THROUGH INNOVATIVE APPROACHES: AN EDUCATOR'S PEDAGOGICAL PERSPECTIVE

Sıla KAYA-CAPOCCI*

Abstract

A variety of teaching methods and strategies are used in the education department, but not transferred effectively from there to the other departments, such as business and economy. As educators' pedagogical knowledge is as important as their subject knowledge to increase students' learning of the subject studied, this study aims to improve educators', particularly entrepreneurship educators', pedagogical knowledge and support their professional development. In this paper, after presenting a brief understanding of entrepreneurship, teaching methods and strategies that are used in the business and economics departments are summarized. Four practical teaching methods and strategies, such as the jigsaw method, are drawn from education literature and exemplified to contribute to increasing the effectiveness of entrepreneurship education. This study contributes to the field by providing educators with practical and innovative teaching methods and strategies to help create higher-achieving, well-motivated students who have a higher tendency to transfer their entrepreneurial intention to entrepreneurship behaviour.

Keywords: Education, entrepreneurship, teaching methods and strategies.

* Dr. Öğr. Üyesi, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Matematik ve Fen Bilimleri Eğitimi Bölümü, silakaya0158@gmail.com, Ağrı/Türkiye

YENİLİKÇİ YAKLAŞIMLARLA GİRİŞİMCİLİK ÖĞRETİMİ: BİR EĞİTİMCİNİN PEDAGOJİK BAKIŞ AÇISI

Öz

Birçok öğretim metod ve stratejileri eğitim fakültesinde kullanılmasına rağmen buradan iktisat ve işletme gibi farklı bölümlere etkili bir şekilde aktarılmamıştır. Öğrencilerin konuyu öğrenebilmesinde, eğitimcilerin konu bilgisi kadar pedagojik bilgisi de önemli olduğu için, bu çalışma eğitimcilerin, özellikle girişimcilik eğitimcilerinin, pedagojik bilgisini geliştirmeyi ve profesyonel (akademik) gelişmelerini desteklemeyi amaçlamaktadır. Bu çalışmada kısa ve öz olarak girişimcilik anlayışı sunulduktan sonra, Türkiye’de girişimcilik eğitiminin sınırlılığına değinilmiştir. İşletme ve iktisat gibi bölümlerde kullanılan öğretim metod ve stratejileri özetlendikten sonra, girişimcilik eğitiminin etkinliğini arttırmaya katkıda bulunmak için jigsaw metodu gibi dört tane eğitim literatürü temelli pratik ve yenilikçi metod ve strateji önerilmiş ve örneklandırılmıştır. Bu çalışma, yüksek başarı gösteren, iyi motive olmuş girişimcilik niyetini davranışa dönüştürebilecek öğrenciler ortaya çıkarmak için, eğitimcilere pratik ve yenilikçi öğretim metod ve stratejileri sunarak alana katkıda bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Eğitim, girişimcilik, öğretim yöntem ve teknikleri.*

INTRODUCTION

Entrepreneurship and delivering sustainable employment have been targeted by various policies and strategic plans to build a new economy, such as Enterprise 2025 Renewed (Department of Business, Enterprise, and Innovation, 2018), which refers to the job strategy of the Irish Government. Furthermore, many research centres and programmes, such as Horizon 2020, focused on and provided enormous money to increase entrepreneurship and entrepreneurial activities across the world. The reason for supporting entrepreneurship may be

to increase the wealth of the public and create a socially and economically developed country. This can be achieved by developing entrepreneurial mindsets through entrepreneurship education (Amos and Onifade, 2013; Etzkowitz, 2008; Olotu and Ugwuanyi, 2017; Ugwuanyi, Okeke, and Ene, 2019).

There are currently over 3000 institutions providing entrepreneurship programmes all around the world. It is not surprising, then, to refer to the 21st century as “the century of the entrepreneur” (Morris and Liguori, 2016: xiv). In addition to research and initiatives on entrepreneurship worldwide, various studies have been conducted on entrepreneurship education (e.g. Birdthistle, Costin, and Hynes, 2016; Fayolle, 2018; Fayolle, Gailly, and Lassas-Clerc, 2006; Kuratko, 2005; Lepisto and Ronkko, 2013; Vesper and Gartner, 1997). European Commission (2012) published a report on national strategies to facilitate the integration of entrepreneurship education into the curricula by drawing on the example-learning outcomes from the European schools. Many countries also mention the importance of entrepreneurship at the national level, such as Ireland and Turkey. For example, the Irish Department of Education and Skills (DES) emphasizes the significance of entrepreneurship and aims to improve entrepreneurship as one of the national skills by 2025 at all levels of education in Ireland (DES, 2016). The Board of Education and Discipline in Turkey (2013) places entrepreneurship in the curriculum as one of the life skills in education.

Even though entrepreneurship has become prominent in various subjects and the curricula and policies of different countries, it is important to improve, initially, students’ motivation and interest in the topic/subject to increase achievement. Here, an important question to ask is “how can students become better motivated and more interested in the subject studied?”. Students may be able to motivate themselves, but educators are an important driver of students’

understanding and motivation. Educators' attitudes, values and beliefs are also fundamental for implementing the curriculum (Berkovich, 2011; Fullan, 2007). Li and Rupp (2020) also believe that teachers/lecturers are the most important stakeholders of education affecting the development of educational curricula and policies and implementing the change inside the classrooms. Therefore, improving educators' pedagogical knowledge can greatly influence students' success. However, there is limited research drawing on teaching methods and the strategies in education literature to promote innovative teaching for entrepreneurship education.

The aim of this paper is to improve educators', particularly entrepreneurship educators', pedagogical knowledge and support their professional development. The paper starts with precisely introducing the roots of entrepreneurship and a broader definition of entrepreneurship. Then, teaching methods and strategies that are used in the business and economics departments are summarized. Next, four practical teaching methods and strategies, such as the jigsaw method, are drawn from education literature and exemplified to contribute to increasing the effectiveness of entrepreneurship education. The paper is finalized by summarizing the benefits of implementing innovative approaches to teaching and making suggestions on this implementation.

DEFINITIONS OF ENTREPRENEURSHIP AND THE ROLE OF AN ENTREPRENEUR THROUGHOUT THE YEARS

The word "entrepreneur" stems from French and means *between-taker* or *go-between*. The definition of an entrepreneur has changed within centuries according to the needs and issues in our lives. In the middle ages, an entrepreneur was an actor/a person who was in charge of large-scale production.

For example, in the 13th century, Marco Polo, who was a merchant, would be named as an entrepreneur. This perspective changed in the 17th century. Entrepreneurs started to work with a fixed-price contract with the government that made them own any profits and losses. Therefore, in the 17th century, an entrepreneur was known as a risk-taker. In the 18th century, due to industrialization, a capital-provider and capital-taker, who is the risk-taker, became separate from each other which distinguished the entrepreneur from a venture capitalist. In the 19th century, entrepreneurs usually organized and operated enterprises by adapting and developing new technologies rather than inventing them. The profit of an entrepreneur who made it through managerial capabilities and the profit of a capital-provider were distinguished. As opposed to the 19th century, in the 20th century, entrepreneurs were mainly viewed as innovators. For example, Thomas Edison used an incubator programme and also made many inventions, such as a battery for the electric car, that made him accepted as a 20th-century entrepreneur (Etzkowitz, 2008).

A summary of how entrepreneurship has been defined by different economists in the 20th century is presented in Table 1.

Table 1. The Development of the Term Entrepreneur in the 20th Century (Adapted From Hisrich and Peters, 2002: 7)

Timeline	Name of the Economist	Definition of an Entrepreneur
1934	Joseph Schumpeter	An innovator and develops an untried technology
1961	David McClelland	An energetic, moderate risk taker
1964	Peter Drucker	A person maximising opportunities
1975	Albert Shapero	A person who takes the initiative, organizes some social and economic mechanisms, and accepts the risks of failure

According to how an entrepreneur is perceived, entrepreneurship is defined in different ways. While some researchers view entrepreneurship as a process, others view it as a business initiative, an effort, or a competency. For example, a discipline-specific perspective of entrepreneurship commonly refers to the financial outcome of entrepreneurship and focuses on a new business creation (Bruyat and Julien, 2001). Rindova, Barry, and Ketchen (2009) define entrepreneurship as an effort of one or more individual(s) to create new social, institutional, economic and cultural environments. By adapting Heinonen and Poikkijoki's (2006) study, the European Commission (2012) presents a model illustrating entrepreneurial competencies, that refers to the aspects of attitudes, knowledge and skills for entrepreneurship. Similarly, the Entrepreneurship Competence Framework (EntreComp Framework) was proposed by McCallum et al. (2018) to help understand what is meant by entrepreneurship as a key

competency for lifelong learning and support building the entrepreneurial capacity of European citizens and organizations (See Figure 1).

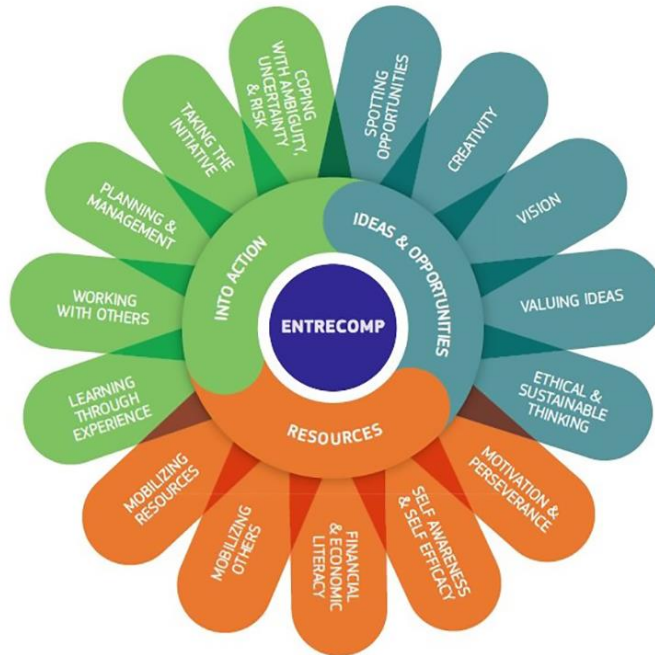

Figure 1. The Entrepreneurship Competence (EntreComp) Framework

As seen in Figure 1, the EntreComp Framework is divided into three aspects; “ideas and opportunities”, “resources” and “into action”. Each of these aspects consists of five subsections. EntreComp Framework can be utilized when targeting to develop entrepreneurial competencies.

At times, even the researchers from a similar perspective provided different definitions. For example, both Allen (2003) and Hisrich (1986) view entrepreneurship as a process; however, while Allen (2003) defines

entrepreneurship as a process of organizing, Hisrich (1986) defines it as the process of creating something different:

Entrepreneurship is the process of creating something different with value by devoting the necessary time and effort; assuming the accompanying financial, psychological, and social risks; and receiving the resulting rewards of monetary and personal satisfaction.

(Hisrich, 1986: 96)

By analyzing the research conducted, Shapero (1975) summarized the common aspects of entrepreneurship as:

- Taking an initiative
- Organizing and reorganizing social and economic mechanisms
- Turning resources and situations into practical accounts
- Accepting the risk or a failure

Some other aspects of entrepreneurship mentioned by Allen (2003) include:

- Committing resources to an opportunity
- Establishing procedures for the use of resources
- Identifying, assembling and configuring resources
- Interacting with people
- Coordinating and establishing routines.

Agreeing with Karl Vesper (1980), economists, psychologists, business people, and politicians view the entrepreneur differently. Even though entrepreneurship is commonly perceived as the creation of a new venture or a business, from a broader perspective, it is more than this. Kaya et al. (2018) redefined

entrepreneurship for education by analyzing the frequency of words used in broader definitions of entrepreneurship and adding the phrase “possible failures” to highlight the significance of emphasizing the possibility of failures:

the process of establishing new economic, social, institutional, cultural and scientific environments or organizations to create future products and services by realizing the opportunities and their possible failures and using required resources.

(Kaya et al., 2018: 464)

This article supports the idea that entrepreneurship means more than starting a new venture or a business, and it should be viewed and thought this way.

ENTREPRENEURSHIP EDUCATION AT THE UNIVERSITIES IN TURKEY

Entrepreneurship education, taught worldwide since the 1990s, is included first in the undergraduate programs and then in the postgraduate programs at business schools in Turkey. Due to its importance, particularly in the Faculties of Economics and Business Schools, entrepreneurship education became indispensable in Turkey as well as the world (Cetindamar, 2002). In 2006, Kandemir and Serez (2006) investigated entrepreneurship education in Turkey through girisimciliknetwork.gen.tr. The authors found that although there were 53 public universities and 24 private universities in Turkey at the time, only 18 public universities (34%) and five private universities (21%) were delivering entrepreneurship courses at the undergraduate level. While only three of these courses in public universities were mandatory, only two were compulsory in private universities. At the postgraduate level, 11 public universities provided entrepreneurship courses, five of which were mandatory. Three private

universities provided entrepreneurship courses at the postgraduate level, all of which were optional. Based on these results, Kandemir and Serez (2006) reported a lack of entrepreneurship courses in the faculties. Furthermore, the authors claimed that although entrepreneurship education is popular worldwide, it was still undervalued in Turkey.

In 2020, the number of entrepreneurship courses in the Faculties of Economics and Administrative Sciences and Business Schools was still found inadequate. As part of their research, Karadeniz and Ozkan (2020) investigated the number of universities that have entrepreneurship departments providing studies at the undergraduate and postgraduate levels in Turkey. They identified only one public and four private universities with entrepreneurship departments providing studies at the undergraduate level, and 12 public, five private and one part-public part-private universities with entrepreneurship departments providing studies at the postgraduate level. When it is thought that there were in total of 204 public and private universities (less than 6% in each category), it can clearly be viewed that there was still an inadequate number of entrepreneurship departments in Turkey in 2020.

Despite the fact that there is still a limited number of entrepreneurship departments in the Faculties of Economics and Administrative Sciences and Business Schools, other faculties, such as the Faculty of Education, have been starting to integrate entrepreneurship education into different subjects and provide entrepreneurship courses in their faculties. Here, it should be said that more than the number of entrepreneurship courses and departments, the quality of education that they provide is important. The quality of education can be enhanced by implementing rich, engaging, and motivating activities in higher education.

INNOVATIVE WAYS OF TEACHING ENTREPRENEURSHIP

With the changes in the global and technological businesses, educational institutions have become more and more challenged to prepare industry-ready graduates throughout the years (Llewellynn and Clarke, 2014; Smuts and Hattingh, 2018). Developing a sense of initiative and entrepreneurship became one of the main goals of education (European Commission, 2014). A variety of research is conducted worldwide on entrepreneurship education to situate the place of entrepreneurship within the public-school environment (e.g. Lepisto and Ronkko, 2013; Omer Attali and Yemini, 2017). The studies showed that although teachers and teacher candidates had a lack of knowledge on entrepreneurship education, their perspectives of and attitudes towards it can be changed over time by implementing appropriate educational approaches in higher education (Seikkula-Leino et al., 2010). Once this is the case, it can be argued that appropriate educational approaches can increase students' interest in and attitudes towards entrepreneurship in a Business Department.

Different teaching methods and strategies are used in education, some of which are as follows:

- Problem-solving (Hodges et al., 2016)
- Engineering design processes (English and King, 2015)
- Technology-based methods and strategies, such as the use of simulations (Nistor et al., 2018) and 3D technologies (Ibáñez and Delgado-Kloos, 2018), and virtual reality (O'Leary et al., 2018)
- Inquiry teaching methods (Ritz and Fan, 2015).

Some other teaching methods and strategies are also presented by Butler et al. (2020).

Many review studies are conducted on teaching methods and strategies for entrepreneurship education. For example, Mwasalwiba (2010) identified 26 teaching methods in 21 articles and presented 13 most important ones in Figure 2. Their review suggested that several authors categorised teaching methods into two groups, namely “traditional methods” and “innovative methods”, also known as “passive methods” and “active methods”, respectively (Mwasalwiba, 2010, p.30). However, the methods mentioned in Figure 2 were not categorised according to this finding.

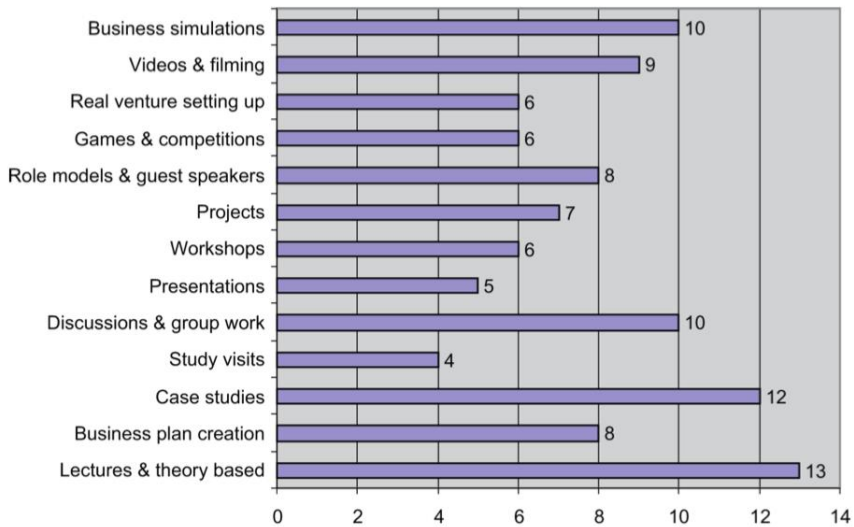

Figure 2. Teaching Methods

Even though it is not as common as the ones in Figure 2, simulations (Hindle, 2002) were also mentioned.

Sirelkhatim and Gangi (2015) reviewed 97 entrepreneurship education articles and found 18 teaching topics and methods. Excluding teaching topics, six

teaching methods are identified and presented respectively from the most frequently mentioned to the least.

1. Business plan (f=95)
2. Product development (f=24)
3. Simulations (f=23)
4. Bringing guest speakers (f=19)
5. Incubators (f=12)
6. Role playing (f=6)

Samuel and Rahman (2018) differentiated traditional and innovative teaching methods from each other. The researchers suggested using active and action-based innovative teaching methods that can encourage questioning, examination and discussions to make entrepreneurship career-oriented. Within this context, the researcher recommended the teaching methods and strategies including business plan development, team-based learning, entrepreneur presentations (guest speakers), case studies or project-based learning, problem-based learning and games.

Overall, there are studies presenting different methods and strategies to support entrepreneurship education, which are well-known and used in the Business Departments. This paper aims to provide innovative and practical teaching methods that are not commonly used in this department but have great potential to enhance students' knowledge on and engagement with the subject studied, where educators' pedagogical knowledge and attitude play a significant role. Unless the educators' feel comfortable and confident in using a teaching method or a strategy, it is unlikely that the teaching will be effective or successful. Here, this may be achieved by building a mutual collaboration between the department of education and business school and exchanging expertise. If entrepreneurship

is of importance, as academics, we should adopt innovative teaching approaches to engage students with the topics studied. Due to the theoretical nature of the paper, informed consent or ethics committee approval was not required.

PRACTICAL AND INNOVATIVE TEACHING ACTIVITY EXAMPLES

Many teaching methods and strategies have been used commonly in entrepreneurship, such as business plans, guest speakers, incubator programs and project-based learning (Mwasalwiba, 2010; Samuel and Rahman, 2018; Sirelkhatim and Gangi, 2015). Other teaching approaches, such as problem-based, project-based and technology-based learning, can be utilized to increase interest in a subject discipline, but these approaches have already been used in both Education Departments and Business Schools. If our focus is the innovative teaching methods and strategies aiming to improve student learning and interest, there are other teaching methods and strategies that are used in the Education Department but not transferred effectively from there to the other departments, such as Business Schools; for example, jigsaw method and role-playing. Such a way of learning is student-centred, adopts a constructive approach, allows students to engage with the subject, and provides them with a rich learning experience. These methods and strategies are either not commonly used in Business Schools or they were ineffective due to the lack of pedagogical background knowledge when implementing them.

As educators' pedagogical knowledge is as important as their subject knowledge to increase students' attitude and knowledge towards the subject studied, this paper aims to improve educators', particularly entrepreneurship educators', pedagogical knowledge and support their professional development. Within this

goal, in this section, four learning methods and strategies are drawn from the literature based on the following:

- Whether the approach is commonly used when teaching entrepreneurship
- Targeting constructive learning
- Being an innovative way of teaching
- Targeting active and student-centred learning
- Their effectiveness
- The author's and her colleagues' successful implementation of such strategies

Between the selected four learning methods and strategies, story-based group discussion and role-play are applied by the author with undergraduate students in the Faculty of Education in Ireland and the results are presented in Kaya (2019). The author has also used the jigsaw method and flipped classroom in her teaching in the Faculty of Education in Turkey and Ireland. Other research that has implemented the latter two learning methods and strategies, such as Halimah and Sukmayadi (2019) and Gilboy, Heinerichs, and Pazzaglia (2015), are also presented in the relevant subsections to increase the validity and reliability of the study.

In the following, these four ways of teaching are briefly explained. Then, suggestions are provided to educators to consider when developing their activities as personalized pedagogy is important for both educators and students (Blenker et al., 2012). Also, suggestions are provided to consider when implementing the activities in the classroom. By providing theoretical and practical suggestions, it is aimed to make educators who adopt these methods and strategies feel more confident and comfortable in their teaching.

Story-based Group Discussion

A group discussion is an efficient teaching method that brings a set of students together to conduct an argument on a specific topic. Different types of discussion techniques, such as a small group discussion, a big group discussion or a story-based discussion, can be used according to the group size, level or aim. In the big group discussion, the discussion is conducted with the whole classroom. The educator can use mind maps, online tools such as Padlet and Mindmeister, or other online tools to support the learning process and increase student engagement. In the small group discussions, a classroom is divided into small groups, and the discussions are conducted within them. The small group discussions can be followed by a big group discussion or supported again with additional tools. During the group discussions, students come up with ideas, solve problems or make comments. Dividing a classroom into groups and telling them to discuss is not an effective way of creating a constructive and innovative learning environment. Educators should be supporting students along the process as needed, and students should be familiarized with the aim of conducting a discussion before implementing it in the classroom to promote an effective discussion (Sumbul, 2011).

A story-based group discussion is a group discussion that uses historical stories in teaching. Story-based group discussions are used to enrich the learning experiences and make them more engaging and innovative. From this view, story-based discussions differ from the other types. The literature also indicates that the story-based group discussion is an effective way of teaching (Allchin, Andersen and Nielsen, 2014; Clough, 2020; Kaya et al., 2018).

What should be considered by educators: The following actions should be considered to develop an effective story-based group discussion (Kaya, 2019):

- To determine the aim (what we want to teach) and the success criteria (how we will decide if a student is successful) of the activity. Also, sharing these aims and the success criteria with students may increase student motivation.
- To decide on the group size and the level of students.
- To check students' backgrounds on how group discussions are conducted.
- To find a story about entrepreneurship that serves for achieving designated learning outcomes and is appropriate for the targeted student level.
- To write two claims, each of which supports a different perspective. For example, Claim 1: entrepreneurial mindset can be taught, Claim 2: entrepreneurial mindset is only inherited through genetics.

What should be considered during the implementation of the activity: Based on two studies - TAPping into argumentation (Erduran, Simon, and Osborne, 2004) and Ideas, evidence and argument in science (IDEAS) project (Osborne, Erduran, and Simon, 2004), the following steps are identified to use when implementing a story-based argumentation:

- Divide students into groups as there will be an equal number of groups supporting each claim. Students are assigned to either Claim 1 or Claim 2.
- Students read the story carefully.
- Students use the story provided to build up support for their claim and/or refute other debaters' claims.
- Students make sure that they justify their thinking of the evidence to support and refute the ideas.
- Students discuss the ideas in each group.
- Groups come together and discuss the claims in a big group.

- Groups agree on a claim and justify their reasoning.
- The educator supports the students throughout the process by asking critical questions or clarifications.

Role-play

Role-play is an engaging teaching strategy where students act out or perform a part of a person or a character. Role-play is significant for supporting cognitive development, taking initiatives, active learning, and empathy (Onder, 2006). Role-play activities develop an active learning environment where students deal with real-life situations by adopting different perspectives and working with a group to bring solutions to complex issues. This is particularly important for entrepreneurship education since entrepreneurship is driven by real-life issues and requires looking at an issue from different perspectives. By using this strategy, students can be encouraged to get into an entrepreneurs' mindset and have a better understanding of entrepreneurship. The literature points to the effectiveness of this strategy in different subjects (Akdemir, 2020; Aykaç and Çetinkaya, 2013; Namdar and Camadan, 2016). An example teaching activity can be found in Sever, Yalcinkaya, and Mazman (2009) and Kaya (2019). Both large and small groups may enjoy learning with this strategy (Cohen, Manion, and Morrison, 2011).

What should be considered by educators: When developing a role-play activity, the following steps should be considered in addition to the first four actions of the story-based discussion:

- After deciding on the story, aim, and success criteria, the characters should be identified from the story, such as an entrepreneur, a company manager, a product developer, the public and the government.
- The story is divided into parts according to the flow. For example, the first part can target entrepreneurial traits, and the second part can target public relationships.
- Role cards for each character are written for each part according to the story. For example, if the first part is targeting entrepreneurial traits, the characters may include an entrepreneur, an individual, a company manager and a product provider. The role cards are written for each of the characters.
- Question cards, which are called “Question Time”, should be written for each part. For example, if the first part targets the entrepreneurial traits, the “Question Time” card can include questions, such as “what traits would an entrepreneur have?” and “would a company manager have the same traits? Why?”.

What should be considered when implementing the activity with students: Based on Kaya (2019), the following steps are identified to utilize when the role-play activity is implemented:

- The role cards related to entrepreneurship (e.g. an entrepreneur, a company manager, a product developer and the public) are distributed to the students.
- Students select the secretary of the group. Students get into the character based on their role cards and play their parts.
- The group secretary reads each question in the “Question Time” cards.
- Students conduct a small group discussion on each “Question Time” question.

- As well as joining the discussion, the group secretary notes the agreed answers.

Jigsaw Method

The jigsaw model is a teaching method that promotes cooperative learning where students are actively involved in the teaching-learning process (Aronson, 1978; Bhandari et al., 2017). The jigsaw method consists of a home group (original group) and an expert group (Benton, 2016). Having these groups allows students to experience constructive learning and peer-teaching. Halimah and Sukmayadi (2019: 292) summarize five main features to consider when implementing the jigsaw model of cooperative learning:

- Positive interdependence
- Positive face-to-face interaction
- Individual accountability
- Interpersonal and small-group skills
- Learning reflection

The jigsaw method enables students to work in small interdependent groups and relies on peer-teaching. Each student is assigned to a part of the topic studied. When the study is finished, the group comes back together to complete a jigsaw (puzzle) and teaches each other what they have learned. The fundamental resource of this method can be seen as the book written by the social psychologist Elliot Aronson (See Aronson, 1978). Currently, there is research showing its effective use in different subjects for developing pedagogical knowledge of pre-service early childhood teachers (Halimah and Sukmayadi, 2019), communication skills in the psychology department (Bhandari et al.,

2017), cooperative learning (Karacop, 2017) and achievement (Şimşek, Doğan, and Kılıç, 2016). Dewitt (2021) integrated flipped classroom and jigsaw methods to provide an innovative and creative way of teaching a content-heavy module and applied the module developed with 25 students. The results supported the effectiveness of the jigsaw method. The flipped classroom is introduced in the next subsection.

As the Business Canvas Model is commonly used for entrepreneurship, an activity referring to this model can be designed to increase student interest and engagement in the topic. This activity can fuse the jigsaw method and the Business Canvas Model together rather than giving the model to the students and asking them to fill it in, which makes the teaching richer and provides student-centred active learning.

What should be considered by educators: To make the method clearer, the suggestions are provided to transform the Business Canvas Model into an activity adopting the jigsaw method:

- Consider the first three actions of the story-based discussion activity.
- Divide the classroom into nine groups. These main nine groups will be called the home group. Each home group will be focusing on the whole Business Canvas Model.
- Take each block of the Business Canvas Model and spread these nine blocks around the classroom. There are nine blocks in the Business Canvas Model, which are key partners, key activities, value propositions, customer relationships, customer segments, key resources, channels, cost structure, revenue stream.
- Each of these nine blocks is called an expert group. Each expert group will be focusing on (developing expertise on) a part of the Business Canvas Model.

- For the expert group, prepare information sheets for each block (nine information blocks) in the Business Canvas Model.
- Rather than providing information, you can also write down questions related to each block (See Appendix 1).

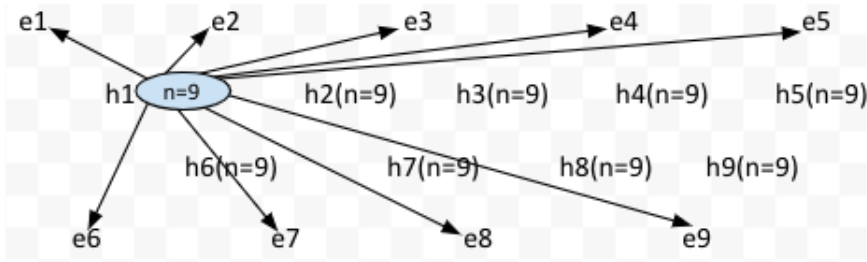

Figure 3. Representation of Home Groups (h1, h2...) and the Expert Groups (e1, e2...)

In Figure 3, while the e-numbers are representing each expert group (nine blocks of the Business Canvas Model), the h-numbers in the middle represent each home group where the jigsaw is completed by bringing the parts of the Business Canvas Model together.

What should be considered when implementing the activity with students:

- Place the nine information blocks around the classroom.
- Divide the classroom into nine groups as each group will have at least nine students¹. This small group will be called a home group.

¹ If the number of students is not enough, the educator can combine some blocks of the Business Canvas Model to decrease the number of expert groups. For example, if there are 40 students, 5 home groups and 8 expert groups can be created. That is, there will be at least 8 students in each home group (5 home groups x 8 students in each home group to be sent to expert groups = 40 students).

- Direct each student from home groups to each of nine expert groups.
- Repeat the distribution for each home group.
- Students in expert groups start improving their expertise on one of the nine blocks and take some notes.
- Educators can join each expert group and ask questions or guide them.
- After the given time to the students to improve their expertise, students will go back to their home group and share their expertise on what they have learned.
- Each home group starts creating their business plan.
- Main findings and the features of the Business Canvas Model are discussed together in the classroom.

The last two bullet points are optional. Educators can decide whether they want to finalize the activity or how they want to finalize the activity. The activity can be finalized by, for example, creating a concept statement, starting to develop a business plan or creating a poster with the main findings. Otherwise, the educator can, for example, finish the teaching for the day and continue with the business plan the following week.

Flipped Classroom

A flipped classroom commonly refers to a change in when or where (e.g. online, in-class) the activities are done and alters the interaction between the roles of the educator, student and the course material. Flipped classroom strategy aims to increase student engagement and learning by utilizing blended learning. This strategy focuses on teamwork as well as supporting individual learning that might help improve students' self-regulation skills. To make this method more effective, educators should focus on the development of soft skills rather than trying to

have full control of what happens in the classroom (Haase and Lautenschlager, 2011).

Many studies showed the effectiveness of this strategy. For example, Akçayır and Akçayır (2018) reviewed 71 articles in the literature and found that while the flipped classroom improves students' learning performance, it also has challenges such as lack of student preparation before class. Awidi and Paynter (2019) investigated the impact of a flipped-classroom approach on the learning experience of undergraduate students in a biology course. The results showed that the flipped classroom had an impact on students' motivation, confidence and engagement, and its components, such as the pre-recorded lectures and the structure of the in-class sessions, may further improve the student learning experience. Another seminal study conducted by Gilboy, Heinerichs, and Pazzaglia (2015) also showed that the majority of the 142 students who participated in the research preferred flipped classrooms rather than traditional teaching strategies.

In this strategy, an educator can share his/her knowledge with students in different ways, such as via videos, notes and social platforms, or bring a guest speaker to the classroom to work with the students. Students can complete theoretical study anywhere they want, visit the sites rather than working with theory, get real-life experience and then come to the classroom to learn and develop practical applications of the topic. This might be seen as defining the problem individually and finding a solution with a group. The classroom should be viewed as a dynamic, interactive and project-based learning environment. For example, when working on entrepreneurial attributes, the educator can provide some stories or photos of successful entrepreneurs and ask students about who they are and what their common attributes are. Students gain background

knowledge individually in an informal environment. When the students come to the classroom, the educator can conduct a role-play with the students. Students observe the role-play and discuss what would be a better approach for the character in the story to achieve a better result. According to Bliemel (2014), entrepreneurship education courses can be flipped in two ways: conventional and inside-out. With this understanding, the researcher conducted a case study, demonstrated how an entrepreneurship course can be flipped both ways, and provided example course designs. Bliemel (2014) focused on when and where the aspects of the course emerged (in-class, online, outside the class) and identified if they were indirect, virtual or direct. The researcher found that even though an inside-out flip involved additional logistical challenges, it was a better fit with the course. The study also indicated that the importance of feedback on students' learning is under-emphasized in the literature.

CONCLUSION

The importance of developing practical and innovative educational applications is an obvious necessity for developing students' understanding of a topic and increasing the effectiveness of teaching and learning. Even though there is abundant research on entrepreneurship education, the studies providing practical and innovative entrepreneurship activities for student engagement is limited. This article presented:

- a brief understanding of entrepreneurship by introducing the changes in the term of an entrepreneur and providing a broader definition of entrepreneurship
- innovative ways (strategies and methods) of teaching and learning entrepreneurship through a pedagogical approach and their practical examples

There are many potential benefits of adopting innovative teaching methods and strategies in entrepreneurship education. For example, innovative teaching methods and strategies promote a rich learning environment where students construct their own learning. This makes the learning more active, collaborative and student-centred, which, in turn, improves student engagement, motivation and interest in the subject studied. Such methods and strategies also contribute to students' knowledge, attitude and skills, such as creativity, self-regulation, communication and teamwork. As well as the students, such methods and strategies also enhance educators' pedagogical knowledge and skills, attitude and thus, contribute to their professional development.

The teaching methods and strategies suggested in this paper are drawn from the literature. Even though literature indicates the effective use of such methods and strategies in other fields, not being commonly used and having very little research in entrepreneurship education are the limitations of the study. Due to the limited number of empirical studies, the use of innovative teaching methods and strategies in entrepreneurship education should be supported. The effectiveness of four ways of innovative teaching that are introduced in this paper should be implemented and investigated further in business and economics departments. In the studies that are conducted without having pedagogical support, different aspects, such as educators' attitudes, knowledge of the pedagogies, and familiarity with innovative teaching ways might decrease the effectiveness of the methods and strategies applied. Thus, it is suggested to build support bridges between the education and business/economics departments to increase the effectiveness of such innovative teaching approaches.

To conclude, this paper contributes to the field by providing educators with practical and innovative teaching methods and strategies to help create higher-

achieving, well-motivated students who have a higher tendency to transfer their entrepreneurial intention to entrepreneurship behaviour. It is suggested to bring a pedagogical and entrepreneurial perspective together to increase the effectiveness of teaching entrepreneurship in business and economics departments. Developing practical examples utilizing innovative ways of teaching and learning entrepreneurship can be a good start for bringing these two different areas together. It is recommended to conduct further research with economics and business students to investigate how applying innovative ways of teaching would affect students' interest, attitude, motivation and understanding.

REFERENCES

Akçayır, G., and Akçayır, M. (2018). The flipped classroom: A review of its advantages and challenges. *Computers and Education, 126*, 334-345.

Akdemir, H. (2020). Yaratıcı drama yönteminin öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğine yönelik tutum ve mesleki benlik saygı düzeylerine etkisi. *Yaratıcı Drama Dergisi, 15*(1), 113-130.

Allchin, D., Andersen, H. M., and Nielsen, K. (2014). Complementary approaches to teaching nature of science: Integrating student inquiry, historical cases, and contemporary cases in classroom practice. *Science Education, 98*(3), 461-486.

Allen, K. R. (2003). *Bringing new technology to market*. Upper Saddle River, NJ, USA: Prentice Hall.

Amos, A. A., and Onifade, C. A. (2013). The perception of students on the need for entrepreneurship education in teacher education programme. *Global Journal of Human Social Science, 13*(3), 75-80.

Aronson, E. (1978). *The jigsaw classroom*. Sage.

Aykaç, M., and Çetinkaya, G. (2013). Yaratıcı drama etkinliklerinin Türkçe öğretmen adaylarının konuşma becerilerine etkisi. *International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, 8/9*, 671-682.

Awidi, I. T., and Paynter, M. (2019). The impact of a flipped classroom approach on student learning experience. *Computers and Education, 128*, 269-283.

Benton, Jr, R. (2016). Put students in charge: A variation on the jigsaw discussion. *College Teaching, 64*(1), 40-45.

Berkovich, I. (2011). No, we won't! Teachers' Resistance to Educational Reform, *Journal of Educational Administration, 49*(5), 563-578.

Bhandari, B., Mehta, B., Mavai, M., Singh, Y. R., and Singhal, A. (2017). Medical education/original article jigsaw method: An innovative way of cooperative learning in physiology. *Indian J Physiol Pharmacol, 61*(3), 315-321.

Birdthistle, N., Costin, Y., and Hynes, B. (2016). Engendering entrepreneurial competencies in the youth of today: a teacher's perspective. *Education+ Training, 58*(7/8), 766-782.

Blenker, P., Frederiksen, S. H., Korsgaard, S., Müller, S., Neergaard, H., and Thrane, C. (2012). Entrepreneurship as everyday practice: towards a personalized pedagogy of enterprise education. *Industry and Higher Education, 26*(6), 417-430.

Bliemel, M. J. (2014). Lessons learned from an inside-out flip in entrepreneurship education. *Small Enterprise Research, 21*(1), 117-128.

Bruyat, C. and Julien, P.A. (2001). Defining the field of research in entrepreneurship. *Journal of Business Venturing, 16*(2), 165-180. Doi: 10.1016/S0883-9026(99)00043-9.

Butler, D., McLoughlin, E., O'Leary, M., Kaya, S., Brown, M., & Costello, E. (2020). Towards the ATS STEM Conceptual Framework. *Dublin City University, Dublin. EURASIA Journal of Mathematics Science and Technology Education, 13*(6), 2459-2484.

Clough, M. P. (2020). Using Stories Behind the Science to Improve Understanding of Nature of Science, Science Content, and Attitudes Toward Science. In *Nature of Science in Science Instruction* (pp. 513-525). Springer, Cham.

Cohen, L., Manion, L. and Morrison, K. (2011). *Research methods in education*, New York, NY: Routledge.

Department of Business, Enterprise and Innovation (2018), *Enterprise 2025 Renewed: Building resilience in the face of global challenges*. Dublin: Department of Business, Enterprise and Innovation. Retrieved from <https://enterprise.gov.ie/en/Publications/Publication-files/Enterprise-2025-Renewed.pdf>.

DES (Department of Education and Skills) (2016). *Ireland's National Skills Strategy 2025*. (pp. 1–123). Dublin: Communications Unit Department of Education and Science.

Dewitt, S. (2021). Flipped Jigsaw in Entrepreneurship Education. In *Innovating in Teaching Entrepreneurship Business and Management in Higher Education: Best Practices in Times of Change* (pp. 129-148). Startup Finance Limited.

English, L.D., and King, D.T. (2015). STEM learning through engineering design: Fourth-grade students' investigations in aerospace. *International Journal of STEM Education*, 2(1). Doi:10.1186/s40594-015-0027-7.

Erduran, S., Simon, S. and Osborne, J. (2004). TAPping into argumentation: Developments in the application of Toulmin's Argument Pattern for studying science discourse, *Science Education*, 88(6), 915-933.

Etzkowitz, H. (2008). *The triple helix: University-industry-government innovation in action*. New York: Routledge.

European Commission (2012). *Entrepreneurship education at school in Europe: National strategies, curricula and learning outcomes*. Brussels: European Commission (EACEA). Doi: 10.2797/80384.

European Commission (2014). *Entrepreneurship Education: A Guide for Educators*. Retrieved from <http://ec.europa.eu/DocsRoom/documents/7465>.

Fayolle, A. (2018). Personal views on the future of entrepreneurship education. In *A research agenda for entrepreneurship education*. Cheltenham, UK: Edward Elgar Publishing.

Fayolle, A., Gailly, B., and Lassas-Clerc, N. (2006). Assessing the impact of entrepreneurship education programmes: a new methodology. *Journal of European Industrial Training*, 30(9), 701-720.

Fullan, M. (2007). *The new meaning of educational change*. Routledge: London.

Gilboy, M. B., Heinerichs, S., and Pazzaglia, G. (2015). Enhancing student engagement using the flipped classroom. *Journal of nutrition education and behavior*, 47(1), 109-114.

Haase, H. and Lautenschlager A. (2011). The 'teachability dilemma' of entrepreneurship, *International Entrepreneurship and Management Journal*, 7(2), 145-162.

Halimah, L., and Sukmayadi, V. (2019). The Role of "Jigsaw" Method in Enhancing Indonesian Prospective Teachers' Pedagogical Knowledge and Communication Skill. *International Journal of Instruction*, 12(2), 289-304.

Heinonen J, and Poikkijoki, S. (2006). An entrepreneurial-directed approach to entrepreneurship education: mission impossible? *Journal of Management Development*, 25(1), 80-94.

Hindle, K. (2002). A grounded theory for teaching entrepreneurship using simulation games. *Simulation and Gaming*, 33(2), 236-241.

Hisrich, R. D. (1986). *Entrepreneurship and Intrapreneurship*. Lexington, MA: Lexington Books.

Hisrich, R. D., and Peters, M. P. (2002). *Entrepreneurship*. New Delhi: McGraw-Hill.

Hodges, G., Jeong, S., McKay, P., Robertson, T., and Ducrest, D. (2016). Opening Access to STEM Experiences One Day at a Time: Successful Implementation of a School-wide iSTEM Day. *The American Biology Teacher*, 78(3), 200-207. Doi: [10.1525/abt.2016.78.3.200](https://doi.org/10.1525/abt.2016.78.3.200).

Ibáñez, M.-B., and Delgado-Kloos, C. (2018). Augmented reality for STEM learning: A systematic review. *Computers and Education*, 123, 109–123. Doi: [10.1016/j.compedu.2018.05.002](https://doi.org/10.1016/j.compedu.2018.05.002).

Karacop, A. (2017). The Effects of Using Jigsaw Method Based on Cooperative Learning Model in the Undergraduate Science Laboratory Practices. *Universal Journal of Educational Research*, 5(3), 420-434.

Kaya, S. (2019). Kaya, S. (2019). Enhancing pre-service science teachers' understanding of how science works in society: the role of economics and entrepreneurship in nature and science. Unpublished PhD thesis. Ireland: University of Limerick.

Kaya, S., Erduran, S., Birdthistle, N., & McCormack, O. (2018). Looking at the social aspects of nature of science in science education through a new lens. *Science & Education*, 27(5), 457-478.

Kuratko, D. F. (2005). The emergence of entrepreneurship education: Development, trends, and challenges. *Entrepreneurship Theory and Practice*, 29(5), 577-597.

Lepisto, J., and Ronkko, M. L. (2013). Teacher students as future entrepreneurship educators and learning facilitators. *Education + Training Journal*, 55(7), 641–653.

Li L. and Ruppard A. (2021). Conceptualizing Teacher Agency for Inclusive Education: A Systematic and International Review. *Teacher Education and Special Education*, 44(1), 42-59.

Llewellynn, A., and Clarke, D. (2014). How are CSU Advertising students being prepared to be industry-ready graduates? *Journal of Teaching and Learning for Graduate Employability*, 4(1), 73-85.

Mccallum, E., Weicht, R., McMullan, L. and Price, A. (2018). *EntreComp into Action - Get inspired, make it happen: A user guide to the European Entrepreneurship Competence Framework*. Bacigalupo, M. and O'keeffe, W. (Ed.s). Publications Office of the European Union, Luxembourg, doi:10.2760/574864.

Morris, M. H., and Liguori, E. (Eds.) (2016). *Annals of Entrepreneurship Education and Pedagogy–2016*. Cheltenham, UK: Edward Elgar Publishing.

Mwasalwiba, E. S. (2010). Entrepreneurship education: a review of its objectives, teaching methods, and impact indicators. *Education+ training*, 52(1), 20-47.

Namdar, A. O., and Camadan, F. (2016). Yaratici drama uygulamalarının öğretmen adaylarının sosyal becerilerine etkisi. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 36(3).

Nistor, A., Gras-Velazquez, A., Billon, N., and Mihai, G. (2018). *Science, Technology, Engineering and Mathematics Education Practices in Europe* [Scientix Observatory Report]. Brussels: European Schoolnet. Retrieved from: <http://www.scientix.eu/observatory>.

O'Leary, M., Scully, D., Karakolidis, A., and Pitsia, V. (2018). The state-of-the-art in digital technology-based assessment. *European Journal of Education*, 53(2), 160–175. doi: 10.1111/ejed.12271.

Olotu, A., and Ugwuanyi, P. (2017). Science Education and Entrepreneurship for National Growth and Development. *Capital Journal of Educational Studies (CAJES)*, 5(1), 149-159.

Omer Attali, M., and Yemini, M. (2017). Initiating consensus: Stakeholders define entrepreneurship in education. *Educational review*, 69(2), 140-157.

Onder, A. (2006). Eğitici Dramada Rol Oynamanın Eğitim Acisinden Onemi (Importance of Role-Play in Educational Drama for Education). *M.Ü. Atatürk Eğitim Fakultesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 24, 133-143.

Osborne, J., Erduran, S. and Simon, S. (2004) *Ideas, evidence and argument in science (IDEAS) project*, London: Nuffield Foundation.

Rindova, V., Barry, D., and Ketchen, D.J. (2009). Entrepreneurship as emancipation. *Academy of Management Review*, 34(3), 477–491.

Ritz, J. M., and Fan, S.-C. (2015). STEM and technology education: International state-of-the-art. *International Journal of Technology and Design Education*, 25(4), 429-451. doi: 10.1007/s10798-014-9290-z.

Samuel, A. B., and Rahman, M. M. (2018). Innovative teaching methods and entrepreneurship education: A review of literature. *Journal of Research in Business, Economics and Management*, 10(1), 1807-1813.

Seikkula-Leino, J., Ruskovaara, E., Ikavalko, M., Mattila, J. and Rytkola, T. (2010). Promoting entrepreneurship education: the role of the teacher? *Education + Training*, 52(2), 117-127.

Sever, R., Yalcinkaya, E. and Mazman, F. (2009). Sosyal Bilgiler Öğretiminde Etkili Bir Öğretim Yöntemi: Dramatizasyon (An Effective Teaching Method at History Teaching: Dramatization). *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13 (1), 155-166.

Shapiro, A. (1975). The displaced, uncomfortable entrepreneur. *Psychology today*, 9(6), 83-88.

Sirelkhatim, F., and Gangi, Y. (2015). Entrepreneurship education: A systematic literature review of curricula contents and teaching methods. *Cogent Business and Management*, 2(1), 1052034.

Smuts, H., and Hattingh, M. J. (2018, June). Towards a knowledge conversion model enabling programme design in higher education for shaping industry-ready graduates. In *Annual Conference of the Southern African Computer Lecturers' Association* (pp. 124-139). Springer, Cham.

Sumbul, A. M. (2011). *Öğretim İlke ve Yöntemleri (Teaching Methods and Strategies)*. 5. Baskı. Eğitim Akademi: Konya.

Şimşek, Ü., Doğan, A., and Kılıç, M. A. (2016). Jigsaw Yönteminin Maddenin Tanecikli Yapısı Ünitesinin Öğretiminde Öğrenci Başarısına Etkisi. *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18(2), 1357-1379.

The Board of Education and Discipline (2013). Turkish science curriculum. Ankara: Board of Education and Discipline.

Ugwuanyi, C. S., Okeke, O. A., and Ene, C. U. (2019). Factorial Validation of Entrepreneurship Mindset Scale of Science Education Undergraduate Students. *International Journal of Studies in Education*, 16(2), 251-267.

Vesper, K. H. (1980). *New Venture Strategies*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.

Vesper, K. H., and Gartner, W. B. (1997). Measuring progress in entrepreneurship education. *Journal of Business venturing*, 12(5), 403-421.

APPENDIX-1: Business Canvas Jigsaw (Adapted from Business Canvas Model)

KEY PARTNERS

Why are key partners important?

What are the key aspects that need to be considered when deciding on key partners?

KEY ACTIVITIES

Why are key activities important?

What are the key questions that need to be asked when deciding on key activities?

What are the potential categories that key activities would focus (e.g.

VALUE PROPOSITION

Why is the proposition value important?

What are the key questions that need to be asked when deciding on value proposition?

What characteristics are to be looked for in value proposition (e.g. newness

CUSTOMER RELATIONSHIPS

Why are customer relationships important?

What are the key questions that need to be asked about customer relationships?

What examples would be considered in customer relationships (e.g. self-

CUSTOMER SEGMENTS

Why are the customer segments important?

What are the key questions that need to be asked about customer segments?

KEY RESOURCES

Why are the key resources important?

What are the key questions that need to be asked when deciding about key resources?

What type of resources should be considered (e.g. physical)?

CHANNELS

Why are the channels important?

What are the key questions that need to be asked when deciding about channels?

What type of resources should be considered about channels (e.g. physical)?

COST STRUCTURE

Why is the cost structure important?

What are the key questions that need to be asked when deciding about the cost structure?

What characteristics should be considered about cost structure?

REVENUE STREAM

Why is the revenue stream important?

What are the key questions that need to be asked when deciding about the revenue stream?

What aspects of the revenue stream should be considered in a business plan?

GENİŞLETİLMİŞ ÖZET

Amaç

İnkubatör programları ve iş planı gibi birçok öğretim metod ve stratejileri girişimcilik eğitiminde yaygın olarak kullanılmaktadır. Başka bir çok metod ve strateji eğitim fakültesinde kullanılmasına rağmen buradan iktisat ve işletme gibi farklı bölümlere etkili bir şekilde aktarılamamıştır. Öğrencilerin konuyu öğrenebilmesinde, eğitimcilerin konu bilgisi kadar pedagojik bilgisi de önem arz etmektedir. Bu nedenle “Girişimcilik eğitiminde öğrencilerin ilgi ve motivasyonunu arttırmak için işletme ve iktisat fakültelerinde yaygın olarak kullanılmayan ne gibi yenilikçi öğretim metod ve stratejileri kullanılabilir?” sorusundan yola çıkarak, bu çalışmada eğitimcilerin, özellikle girişimcilik eğitimcilerinin, pedagojik bilgisini geliştirmek ve profesyonel (akademik) gelişimlerini desteklemek amaçlanmaktadır.

Literatürdeki Boşluk

Geçtiğimiz yüzyıllar içerisinde girişimci ve girişimcilik farklı bakış açılarıyla değerlendirilmiş ve yüzyılın gereksinimine göre, farklı şekillerde tanımlanmıştır. Bazı araştırmacılar girişimciliği bir süreç olarak görürken (Hisrich, 1986), bazı araştırmacılar girişimciliği bir yeni işletme oluşturma (Bruyat ve Julien, 2001), yeni bir çevre oluşturma çabası (Rindova, Barry ve Ketchen, 2009), ya da bir yetkinlik (European Commission, 2012; McCallum vd., 2018) olarak anlamlandırmıştır. Kaya vd., (2018, p.464) çalışmasında girişimciliği eğitime uyarlayarak daha geniş bir bakış açısıyla girişimciliği “yeni fırsatların farkına varıp, potansiyel başarısızlıklardan öğrenip, gerekli kaynakları kullanarak, geleceğin ürün ve servislerini ortaya çıkarabilmek için yeni ekonomik, sosyal, enstitüsel, kültürel ve bilimsel çevreler ya da kuruluşlar oluşturma süreci” olarak tanımlamaktadır. Bu geniş bakış açısıyla girişimcilik eğitimi verebilmek için yenilikçi öğretim yöntem ve stratejileri literatürde araştırılmıştır.

Mwasalwiba (2010) literatür taramasında 21 makalede 26 metod bulmuş, bunlardan en yaygın olarak kullanılanlarını ise teori temelli okutman sunumları (f=13), durum çalışmaları (f=12), grup çalışma ve tartışmaları (f=10) ve işletme simülasyonları (f=10) olarak bulmuştur. Sirelkhathim ve Gangi (2015) 97 girişimcilik eğitimi makalesinde altı tane öğretim yöntemi bulmuştur: 1. iş planı (f=95), 2. ürün geliştirme (f=24), 3. simülasyonlar (f=23), 4. çağrılı konuşmacı (f=19), inkubatör programları (f=12) ve rol oynama (f=6). Samuel ve Rahman (2018) girişimcilik eğitiminde aktif, öğrenci-merkezli, etkili ve yenilikçi öğretim yöntem ve stratejileri kullanılması gerektiğini vurgulamış ve bu amaçla iş planı, grup çalışması, çağrılı konuşmacı, durum çalışmaları, proje ve problem tabanlı

öğrenme ve oyunlaştırma gibi yöntem ve tekniklerin kullanılması tavsiye etmiştir. Bahsi geçen yöntem ve stratejilerden bazılarında öğrenci pasif kalmakta ve motivasyonunu yitirmekte, bazılarında öğrencilere sadece teori verilmekte, bazıları ise yaygın olarak kullanıldığı için yenilikçi yöntem ve stratejiler arasında görülmemektedir. Yenilikçi yaklaşımlara odaklandığımız için eğitim fakültesinde etkili olarak kullanılan ama iktisat ve işletme gibi bölümlerde sıklıkla kullanılmayan yöntem ve tekniklere baktığımızda bunlardan bazılarında hikaye temelli grup tartışması, rol oynama, jigsaw yöntemi ve ters yüz edilmiş sınıf yöntemi ve teknikleri örnek olarak verilebilir.

Bulgular ve Öneriler

Grup tartışması yaygın olarak kullanılmasına rağmen hikaye temelli grup tartışmasına çok sık rastlanmamaktadır. Grup tartışmalarının hikayeler temelinde farklı bir bakış açısıyla kullanılmasının girişimcilik eğitiminde öğrenci ilgi ve motivasyonuna katkıda bulunacağı düşünülmektedir. Buna ek olarak, rol oynama etkili bir yöntem olmasına rağmen, girişimcilik eğitimi literatüründe çok sık rastlanmamıştır. Bunun nedeninin eğitimcilerin pedagojik olarak bu uygulamaların etkili bir şekilde nasıl yapılacağı konusunda yeterli bilgiye sahip olmaması ihtimali göz önünde bulunarak bahsi geçen dört yöntem ve strateji bu makalede tanıtılmış ve eğitimler için adım adım tavsiyelerde bulunulmuştur. Bu yöntem ve stratejiler belirlenirken yaklaşımın girişimcilik eğitiminde yaygın olarak kullanılıp kullanılmadığına, yapılandırmacı öğretim yaklaşımını benimseyi benimsemediğine, yenilikçi bir bakış açısı olup olmadığına, öğrenci merkezli eğitimi destekleyip desteklemediğine, etkililiğine ve yazarın ve eğitimci meslektaşlarının sınıf içi uygulamalar öğrencilerden olumlu dönütler alıp almadığına dikkat edilmiştir.

Eğitimcilerin aktiviteyi hazırlarken ve hazırlanan aktiviteleri öğrencilerle uygularken neleri göz önünde bulundurması gerektiğine dair, her bir öğretim yöntemi ve stratejisi için adım adım önerilerde bulunulmuştur.

Tavsiye edilen yöntem ve stratejiler literatür temellidir. Bu yöntem ve stratejilerin etkililiğine dair önemli bulgular olmasına rağmen, girişimcilik eğitiminde kullanımı yaygın olmaması ve yeterli uygulamanın bulunmaması çalışmanın sınırlılıkları arasında yer almaktadır. Girişimcilik eğitiminde bu yöntem ve stratejiler üzerine uygulamalar artırılmalı ve etkililiği araştırılmalıdır. Pedagojik destek olmadan yapılan çalışmalarda, eğitimcinin yöntem ve stratejilere hakimiyeti, aşinalığı ve tutumu gibi etkenler nedeniyle bu yöntem ve stratejilerin etkililiğinde azalmalar gözlemlenebilir. Bu nedenle, eğitim ve iktisadi idari bilimler fakülteleri arasında dayanışma köprüleri kurularak, bu konuda ortak çalışmalar yapılmasının çalışmaların etkinliğini ve verimliliğini artıracığı düşünülmekte ve önerilmektedir.

Özgün Değer ve Sonuç

Girişimcilik eğitiminde yenilikçi öğretim yöntem ve stratejilerinin kullanılmasının bir çok faydası bulunmaktadır. Örneğin, bu yöntem ve stratejiler öğrencilerin kendi öğrenmelerini yapılandığı zengin öğrenme ortamlarının oluşmasını desteklemektedir ve öğrenmeyi daha aktif, işbirlikçi ve öğrenci merkezli kılmaktadır. Bu da öğrencilerin çalıştıkları konuya ilgilerini, motivasyonlarını ve bağlanmalarını arttırmaktadır. Bu yöntem ve stratejiler aynı zamanda öğrencilerin bilgi, beceri (örn. yaratıcılık, öz-düzenleme, iletişim ve takım çalışması) ve tutumlarının artmasına da katkı sağlamaktadır. Öğrenciler kadar eğitmenlerin de pedagojik bilgi, tutum ve becerileri geliştirilmesine ve akademik gelişmelerinin ilerlemesine katkıda bulunmaktadır.

Eğitim fakültesi ve diğer fakülteler arasındaki dayanışmanın önemi çoğu zaman görmezden gelinmektedir. Eğitim fakültelerinde kullanılan etkili yöntem ve stratejilerin diğer fakültelerde uygulanması, öğrencilerin ilgi ve motivasyonunu artırmaya yardımcı olacak yenilikçi öğretim fırsatları sunmaktadır. Bu çalışma, yüksek başarı gösteren, iyi motive olmuş girişimcilik niyetini davranışa dönüştürebilecek öğrenciler ortaya çıkarmak için, eğitimcilere pratik ve yenilikçi öğretim metod ve stratejileri sunarak alana katkıda bulunmaktadır.

ADİYAMAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ
ISSN: 1308–9196/ e-ISSN:1308-7363

Yıl : 15 Sayı : 40 Nisan 2022

Yayın Geliş Tarihi: 31.01.2022 Yayına Kabul Tarihi: 19.03.2022

DOI Numarası: <https://doi.org/10.14520/adyusbd.1065909>

Makale Türü: Araştırma Makalesi / Research Article

Atıf/Citation: Üst Erdem, S. (2022). Fuzûlî'den Erzurumlu Emrah'a ve Sümmanî'ye İzler. Adiyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (40), 204-234.

FUZÛLÎ'DEN ERZURUMLU EMRAH'A VE SÜMMÂNÎ'YE İZLER

Sibel ÜST ERDEM*

Öz

Klasik edebiyatın en yoğun tartışmalara konu olan tarafı; gerçek hayattan uzaklığı ve halktan kopuk olduğu iddiasıdır. Ancak klasik edebiyat yüzyıllar boyu süren tekâmülünü tamamlayınca, XVI. yüzyıldan sonra halk edebiyatının dilini de etkilemeye başlar. XVIII. yüzyıla gelindiğinde halk edebiyatı şairleri de neredeyse aynı kelimelerle ve anlam dünyası bağlamında şiirler ortaya koymaya başlamışlardır. Klasik tarzda yazan şairlerin saray şairi olduğu iddiası, halktan ve gerçek hayattan uzaklığın birer kanıtı gibi görülse de aslında klasik tarz içinde saraydan yakınlık, himaye gören şairlerin sayısı da iki elin parmaklarını geçmez. Sonuç olarak iki tarzda da şiir söyleyen şairler aynı halkın bireyleridir ve birbirlerini etkilemedikleri, birbirlerinden uzak oldukları söylenemez. Bunun en güzel örnekleri de makaleye konu edinilen şairlerdir. Yaşadıkları coğrafya itibarıyla Fuzûlî'den oldukça uzak olsalar da onun yazdığı tarzda yazmak, anlam dünyası ile şiire yaklaşmak konusunda Erzurumlu Emrah da Sümmanî de oldukça başarılıdır.

Anahtar Kelimeler: Fuzûlî, Erzurumlu Emrah, Sümmanî, klasik şiir, halk şiiri.

* Doç.Dr. Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, sibelusts@gmail.com

TRACES FROM FUZULI TO ERZURUMLU EMRAH AND SUMMANI

Abstract

The side that is the subject of the most intense discussions on classical literature; the claim is that its distance from real life and it is disconnected from the public. However, when classical literature completed its evolution continued long centuries, after XVth century, it begins to affect the language of folk literature. In the XVIIIth , the poets of folk literature began to write poems in the context of the almost the same word and meaning world of the classical literature. The claim that the poets writing in the classical style are court poets is seen as proof of distance from the public and real life, in fact, the number of poets who received closeness and patronage form the palace in the classical style does not exceed the fingers of both hands. As a result, poets who poetry in both styles are members of the same people and it can not be said that they do not influence each other and are far from each other. One of the best examples of this is the poets who are subjeet of this article. In terms of the geography they live in, although they are quite far from Fuzuli, both of them Erzurumlu Emrah and Sümmani are very succesful in writing with his style, with their approach to petry and with their meaning world.

Keywords: Fuzuli, Erzurumlu Emrah, Sümmani, classical peotry, folk poetry.

1. GİRİŞ

İnsan var olduğu günden itibaren duygularını dile getirmenin en kolay ve anlaşılabilir yolunu arar. Kimi zaman taşın üzerindeki resimler, kimi zaman kayalara kazınan yazılar vb. en kuvvetli ileti aracı olan dilin seslerinin şekilleri değişse de amacı en üst düzeyde anlaşılır olmakla beraber söylenenin etkileyici olmasıdır. Sözdeki etkileyicilik de beraberinde kelimenin birkaç anlama bölünmesini, alt anlamlar, mecaz anlamlar geliştirmesini sağlamıştır. Kimi zaman üstü kapalı bir cümlenin içinde muhatabı için birçok anlamı ifade eder hâle gelmiştir. Edebiyat da bu üstü kapalı sözler bütünüünün kurallarla çevrenmiş

biçimi olarak tanımlanabilir. Oluşturulduğu kültür dâhilinde belli kalıpları ve imgeleri çerçevesinde sözün en güzel biçimde söylenme çabası edebiyatın amacıdır. Ortak kültür dairesi içinde dilden dile, kitaptan kitaba dolaşan bu ürünler zaman geçtikçe ya aynen söylenmeye çalışılır ya da değişim ve dönüşüme uğrayarak kendi yolunda ilerlemeye devam eder. Bu bağlamda edebiyatın gelmişi, geçmişi yoktur. Geçmişten şimdiye, geleceğe uzanan bir ırmak gibidir. Etrafındaki taşı, toprağı, ağacı, çiçeğı kimi zaman cevheri içine katarak büyür, genişler, daralır ve daha büyük bir menbaa akar, dökülür. Buradan da daha ötelere taşınarak kendine yeni isimler ve imgeler katar. Tam da bu sebeple masalın içinden çıkan cin bütün dünyayı dolaşır, kendine tanıdık bir efendi arar. Bazen lambanın içinden çıkar, bazen derin bir kuyuda kendini gösterir. Zamanla insanoğlunun hafızasına kaydolan bu metinler bir şairin, yazarın kaleminden dökülüp kitaplarda yerini alır.

Edebiyat; bahsi geçen özelliğı itibariyle her ne kadar değişime, dönüşüme uğrasa da temelde aynı işlevi görmek üzere vardır. Bu açıdan aynı milletin mensupların tarafından veya aynı kültür dâiresi içinde oluşturulmuş edebiyatı kesin ve net çizgilerle bölümlere ayırmak, birbirinden koparmak, araya sınırlar koymak çok da mümkün değildir. Bunun en güzel örneğini Klasik Türk Edebiyatı ve Türk Halk Edebiyatı çerçevesinde teşekkül ettirilmiş ürünlerde bulmak mümkündür. Klasik Türk Edebiyatı, Arap-Fars geleneğı içinde oluşmuş, tekâmülünü kendi kültürü içerisinde besleyip tamamlamış ve uzun bir döneme damgasını vurmuş edebiyat geleneğı oluşturmuşken, halk edebiyatı Türk milleti var olduğu günden beri var olan ve gelişip, değişerek devam eden ve daha çok sözlü kültür ile nesillere aktarılan bir kültür dairesini oluşturmaktadır.

İki edebiyat kolu birbirinden farklı şekil ve konu hususiyetlerine sahip gibi görünse de temelde insana ait duyguların form değiştirmiş hallerinden başka bir şey değildir. Çünkü her insan için, aşk, güzellik, nefret, öfke, mutluluk vb.

duygular aynıdır; bu duyguların hiçbir dilde yahut edebiyatta tarifi farklı değildir, sadece anlatılma biçimleri değişir.

Fakat zamanla el değiştiren bu ürünler, okundukları yerlerde hem toplum üzerinde hem de bölgedeki sanatçılar üzerinde derin izler bırakır ve bu sanatkârlar da kendi dillerince çok beğenilen bu unsurları tekrar ederler. Böylece edebiyatta devamlılık, ustadan çırağa devr-i daim içinde sürüp gider. Bu sebeple edebiyatın bütünüyle birbirinden ayrılması söz konusu olamaz. Sözün meşalesinin ancak bir duraktan diğer durağa taşınması söz konusudur. Meşale elden ele geçer ama yanan aynı ateştir.

Bu makalede meşaleyi başarıyla ellerinde tutan ve hem kendi dönemleri hem de kendilerinden sonraki dönemleri sözleri ile tesir altında bırakan üç şair üzerinde durulacaktır. Bu şairlerden ilki Klasik Türk Edebiyatı içinde sesini yüzyıllar üzerinden duyuran, okunduğu her ortamda aynı sanat zevkini, inceliğini gösteren Fuzûlî ki; en güzel eserleri meydana getirdiği, aşılammış bir şair olduğu aşikârdır, diğerleri ise halk edebiyatı çerçevesinde eserlerini söyleyen Erzurumlu Emrah ve Sümmânî adlarıyla bilinen halk şairleridir ki onlar da kendi dönemleri içinde ustaları sözleriyle mat etmiş; çıraklar, ustalar yetiştirmişlerdir. Bu üç şairin birleştiği, aynı sözlerle farklı biçimlerle süsledikleri şiirler üzerinden bir karşılaştırma yapılacaktır. Şiirlerin incelenmesine başlamadan evvel şairler hakkında kısaca bilgi vermek yerinde olacaktır.

Klasik Türk Edebiyatının en ünlü şairlerinden bir olan Fuzûlî, Oğuzların Bayat boyundandır ve doğum yeri hakkında farklı görüşler mevcuttur. Bağdat, Nefes, Hille veya Kerbela şeklinde dört farklı yerden bahsedilir. Ama çoğunlukla Bağdatlı olduğu ifade edilir. İyi bir eğitim aldığı düşünülmektedir. Dönemin dillerine hâkimdir, Arapça ve Farsca eserler verebilecek seviyede dil bilgisine sahip oluşu eğitimli olduğu düşüncesini kuvvetlendirir. Türk Edebiyatının en lirik şairlerinden biridir. (Olgun, 1936; Refioğlu, 1945; Tarlan, 1950; Mazioğlu, 1951;

Gölpınarlı, 1961; Güngör, 1985; Karahan, 1989; Akyüz, Beken & Yüksel, 1990; Mazioğlu, 1997; Doğan, 1998; Dilçin, 2001; Tarlan, 2013; Macit, 2020).

Çalışmada incelenen ikinci şair, Türk Halk edebiyatının önde gelen isimlerinden Erzurumlu Emrah'tır. Erzurum'un Palandöken ilçesine bağlı Tambura köyünde doğan Erzurumlu Emrah, eğitim almak için Erzurum'a gitmiştir. Nakşibendi tarikatine mensup olduğu, çeşitli şehirlerde ikamet ettiği görülür. Tasavvufî şiirler yazdığı ve kendinden sonra iki şair yetiştirdiği de âşık hakkında bilinen noktalardır. Klasik Türk Edebiyatı özellikleri gösteren şiirler söylemiştir. Dili de klasik edebiyatın dili ile örtüşür. Klasik edebiyat şairlerinden Fuzûlî, Bâkî, Nedim'e nazireler söylemiştir. (Öztürk, 2014: 3-4; Düzgün, 2020; Paçacıoğlu; 2022; Özmen, 2016)

Çalışmada incelenen bir diğer halk şairi olan Sümmânî'nin asıl adı Hüseyin'dir. O da Erzurum'un Semikale köyünde doğmuştur ve badeli bir halk şairidir. Koyunlarını otlatırken bir dervişe rast gelir. Dervişe ekmeğini verir ve derviş bu cömertliği karşısında ona bir dua öğretir. Bu duayı kırk gün okuyunca muradının yerine geleceğini söyler. Yine bir gün koyunlarını otlatırken gaflet uykusuna dalar. Üç derviş yanına gelir, başlarında kırk yeşil güvercin vardır. Yeşil yaprak üzerinde üç harf gösterirler ve bu harfler Gülperi'nin baş orta ve son harfidir. Âşık, okuma yazma bilmediğinden bu harfleri okuyamaz, dervişler abdest alıp namaz kılmasını ve sonra bu harfleri okumasını isterler. Söyleneni yapar ve harfleri okur. Dervişlerden biri elindeki boş kadehi havaya kaldırır, indirirken kadeh dolar ve âşık bu kadehi sunarlar, âşık kadehi içer ve kendini bir titreme alır. Gülperi'nin adını söylerler ve onun nerede olduğunu, hakkındaki bilgileri verirler. Ardından Hüseyin'e diğer derviş Gülperi'nin suretini gösterir ve ona gözünü kırpmadan bakmasını söyler. Gülperi'ye de aynı badeden içirip Hüseyin hakkında bilgilendirirler. Ancak Hüseyin gözünü kırpar ve dervişler söz tutmadığı için bunun cezasını çekeceğini söyleyip Hüseyin'i alıp Gülperi'nin yanına

götürüler. Hüseyin kızı görünce ona doğru atılıp bayılır. Dervişler bunun aşk olduğunu ve çilesini çekmeden vuslata erilemeyeceğini söylerler. Onu uzatıp yeşil elbiselere sarıp aldıkları yere bırakırlar. Hüseyin uykudan uyanır ve koyunlarının yanında bulur kendini. Hüseyin etrafına bakınırken yanından bir atlı geçer ve “Hüseyin korkma, sen ereceğine erdin, bundan sonra senin adın Sümmânî olsun.” der ve uzaklaşır. Şair mahlasını da almış olur ve böylece Sümmânî'nin âşıklık yolculuğu başlar. Sevdiğini bulmak için ta İran'a, oradan Bedahşan'a gitmek ister ama yolda hastalanıp yolculuğunu tamamlayamaz. Fakat âşıklık yeteneği ve badeli âşık oluşu ile kendini gösterip döneminin en ünlü âşıklarından biri haline gelir (Rayman, 1991: 26-27).

Şairler hakkındaki kısa bilgiden sonra üzerinde durulacak şiirler:

1- Fuzûlî Divanı'ndan alınmış *yazmışlar* redifli gazel.

Ezel kâtibleri uşşâk bahtın kare yazmışlar

Bu mazmûn ile hatt ol safha-i ruhsâre yazmışlar

Havâs-ı hâk-i pâyün şerhini tahkîk eden merdüm

Gubâr ilen beyâz-ı dîde-i hun-bâre yazmışlar

Gülistân-ı ser-i kûyun sıfatın bâb bâb ey gül

Hatt-ı reyhân ile cedvel çeküp gül-zâre yazmışlar

İki satr eyleyüp ol iki mey-gûn la'ller vasfın

Görenler her birin bir çeşme-i gevher-bâre yazmışlar

Girüp büt-hâneye kılsan tekellüm cân bulur şeksüz

Musavvirler ne sûret kim der ü dîvâre yazmışlar

Muharrirler yazanda her kime âlemde bir rûzî

Mana her gün dil-i sad-pâreden bir pâre yazmışlar

Yazanda Vâmık u Ferhâd u Mecnûn vasfın ehl-i derd

Fuzûlî adını gördüm ser-i tûmâre yazmışlar (Tarlan: 2013; 249-252)

2- Erzurumlu Emrah'ın yazmışlar redifli şiiri

Ezel kâtipleri tahrir edince

Benim ikbalimi kara yazmışlar

Aşıkı ma'şuka taksim edince

Beni bir vefasız yâre yazmışlar

'Aşık olup Rah-ı aşkı gezenler

Defter-i uşşaka derdi yazanlar

Arsa-yı tekye üzre namım kazanlar

Hub namımız cevher-bare yazmışlar

Kuranlar bu bezm-i aşkın dolabın

Çekmişler dilberin cevrin itabın

Yazanlar Ferhad ü Mecnun kitabın

Emrahi de bir kenara yazmışlar (Özmen: 2016;44-55; Öztürk:2014;
Paçacıoğlu:2022)

3- Sümmânî'nin yazdılar redifli şiiri

Sümmanî'nin bu şiiri Hayrettin Rayman tarafından hazırlanan doktora tezinden alınmıştır. Şiir Haşim Nezihî Okay'dan derlenmiştir.

Ervâh-ı ezelde levh-i kalemde

Bu benim bahtım kara yazdılar

Gönül perişandır devr-i âlemde

Bir günümü yüz bin zâra yazdılar

Bulmadık şadlığın iradesini

Çekerim bu gamın ziyadesini

Herkes dosta verdi ifadesini

Bizimkini ülüzgara yazdılar

Aşk benimle eyler daim kıl ü kâl

Daha sabretmeye kalmadı mecâl

Derdim taksimdâra kıldım arzuhâl

Dedi ki öz bahtım kara yazdılar

Gönül gülşenimde hâr oldu deyu

Hasretlik cisminde zâr oldu deyu

Sevdiğim sevdiğin pîr oldu deyu

Erbâb-ı garazlar yâre yazdılar

Dünyâyı sevenler velî değildir

Cânı terk edenler deli değildir

İnsanoğlu gamdan hâlî değildir

Her birini bir efkâra yazdılar

Nedir bu sevdanın nihayetinde

Yadlar gezer yârin vilâyetinde

Herkes diyârında muhabbetinde

Bilmem bizi ne civâra yazdılar

Kadrimi bilmeze eyledim minnet

Derdimi artıran görmesin cennet

Sarraflar verdiler yâri bin kıymet

Benim kıymetimi nere yazdılar

Döner mi kavlinden sıtkı sâdıklar

Dost ile olur bağı yanıklar

Aşk kaydını geçti bunca âşıklar

Sümmânîyi bir kenâra yazdılar

Haşim Nezihî Okay (Rayman, 1991: 81)

Sümmânî'ye ait olan bu şiirin günümüze uzanan hâli türkû formunda dönüşmüş ve bu dönüşüm esnasında bir takım değişikliğe uğramıştır. Yukarıda tamamı verilen şiirin türkû formu şöyledir:

Ervah-ı ezelde levh-i kalemde

Bu benim bahtımı kara yazmışlar

Bilirim güldürmez devr-i âlemde

Bir günümü yüz bin zara yazmışlar

Arif bilir aşk ehlinin halini

Kaldırır gönlünde kıll-ü k'alini

Herkes dosta salmış arzu halini

Benimkini ürüzgara yazmışlar

Olaydım onlara ikbal-i yaver

El etse sevdiğim acep el ne der

Bilmem tecelli mi yoksa ki kader

Beni bir vefasız yara yazmışlar

(Yazanlar Leyla'nın Mecnun kitabın

Sümmani'yi bir kenara yazmışlar)

Şiirin bu türkü formu TRT repertuarında 3851 numara ile kayıtlıdır. Yavuz Top kaynak kişi olarak, Süleyman Yıldız da derleyen olarak belirtilirken Erzincan türküsü olarak tasnif edilmiştir. Yukarıda iki formu da verilen şiirin, çeşitli âşıklar tarafından beğenilip söylendiği, dilden dile dolaşırken de değişme uğrayıp varyantlaşma sürecine girdiği söylenebilir. (Daşdemir, 2014: 305; Güven, 2013; Terzi, 2017)

Görüldüğü gibi şiirin türkü formunda redifi değişmiş ve aslında 7 kıta şeklinde olan şiir 3 kıta şeklinde icra edilir olmuştur. Elbette kıta sayısının azalmasında türkü formuna dönüşmesinin de etkisi söz konusudur. Ancak makalede esas alınacak şiir Hayrettin Rayman'ın doktora tezinden alınan şiirdir.

Şiirlerin önce dış yapısı ele alınacak bu bağlamda vezin, kafiye, redif özellikleri üzerinde durulup daha sonra metinlerin anlam incelemesi yapılacaktır.

2. ŞİİRLERİN VEZNİ:

Fuzûlî şiirini, dâire-i müctelibeden bahr-i hecezen *mefâîlün mefâîlün mefâîlün mefâîlün* kalıbıyla yazmıştır. Bu vezin Türk edebiyatında çokça kullanılmış hareketli bir kalıptır.

Erzurumlu Emrah 11'li hece vezni ve 6 +5 durakları ile şiirini yazmıştır.

Sümmânî'nin şiiri de 11 li hece kalıbıyla 6+5 durakları ile yazılmıştır.

3. ŞİİRLERİN KAFİYE, REDİF VE NAZİM ŞEKİLLERİ:

Fuzûlî *-âre* seslerinin tekrarlanmasından oluşan kafiye-i mürekkebe ile yani birden fazla sesin benzeşmesi esasıyla kurulan kafiye biçimi ile şiirini ahenklendirmiştir. Bu kafiye biçimi günümüzde zengin kafiye olarak adlandırılır. “*yazılmış*” kelimesi de redif olarak kullanmıştır. Kafiye şemasına bakıldığında Fuzûlî'de gazel nazım şekli kullanıldığından ilk beyit kendi arasında kafiyeli diğer beyitlerin ilk mısraları serbest ikinci mısraları ilk beyitle kafiyelidir.

Erzurumlu Emrah şiirin ilk dördlüğünde 1. ve 3. mısradaki redif kullanıp kafiye kullanmamış, 2. ve 4. mısradaki ise âre sesleri ile zengin kafiye kullanmıştır. Diğer dörtlüklerin son mısrası ilk dörtlüğü'nün 2. ve 4. mısrası ile aynı kafiyelidir. İkinci dörtlüğü'nün 1, 2 ve 3. mısralarında tam kafiye ve *-anlar* şeklinde redif kullanmıştır. 3. dörtlükte *-âb* sesleri ile zengin kafiye ve *-ın* sesleri ile de redif yapmış ve son mısra yine birinci ve ikinci dörtlüğü'nün son mısrası ile kafiye ve redif unsuru olarak aynıdır.

Kafiye biçimi *baba /ccca /ddda* şeklindedir.

Sümmânî'de tıpkı Emrah'ta olduğu gibi ilk dörtlük 1. ve 3. mısra itibarıyla aynı şekilde kafiyelenmiş *-alem* sesleri kafiye *-de* sesleri redif olarak kullanılmış; 2.

ve 4. mısralarda –âra sesleri kafiye *yazdılar* kelimesi redif olarak kullanılmıştır. İkinci dörtlükte –âde ile zengin kafiye 1, 2 ve 3. mısralarda kullanılmış, 4. mısra ilk dörtlüğün 1. 3. mısraları ile aynı kafiye ve redifle yazılmıştır. Üçüncü dörtlükte âl sesleri ile zengin kafiye 1, 2, ve 3. mısralarda son mısra ilk dörtlükteki 2. Ve 4. Mısra ile aynı kafiye ve redife sahiptir. Dördüncü dörtlükte –âr sesleri ile 1., 2.,3. Mısra kafiyeleşmiş, *oldı deyu* ile redif yapılmıştır. Dördüncü mısra ilk dörtlüğün son mısrasıyla aynıdır. Beşinci dörtlükte –î sesleri ile zengin kafiye, *değildir* kelimesi ile redif de yine 1., 2., 3. Mısralarda kullanılmıştır. Son mısra ilk dörtlüğün son mısrasıyla aynıdır. Altıncı dörtlükte 1., 2., 3. Mısralarda –et sesleri ile tam kafiye, *-inde* sesleri ile redif yapılmıştır. Son mısra ilk dörtlüğün son mısrasıyla aynıdır. Yedinci dörtlükte 1., 2., 3. Mısralarda –n(m)et sesleri ile zengin kafiye yapılmış redife yer verilmemiştir. Son mısra da ilk dörtlüğün son mısrasıyla aynıdır. Sekizinci dörtlükte –ık sesleri ile tam kafiye –lar sesleri ile de redif yapılmıştır ilk üç mısra da. Son mısra ilk dörtlüğün son mısrasıyla aynıdır.

Kafiye biçimi baba /ccca /ddda /eeee/fffa/ggga/hhha şeklindedir.

Nazım şekillerine bakıldığında Fuzûlî'nin döneminin en yaygın nazım şekli olan gazeli kullandığı ve bu nazım şeklinin özelliklerini şiirinde yansıttığı görülmektedir. Diğer iki halk şairinde de yine oluşturdukları edebiyat çerçevesinde en fazla kullanılan nazım şekli olan koşmayı tercih ettikleri görülmektedir. Koşma klasik Türk edebiyatı için konu ve kullanım açısından gazele benzer.

4. ŞİİRLERİN ANLAMLANDIRILMASI:

Ezel kâtibleri uşşâk bahtın kare yazmışlar

Bu mazmûn ile hatt ol safha-i ruhsâre yazmışlar

“Ezel kâtipleri âşıkların bahtını kara yazmışlar. Bu sır ile de o yazıyı sevgilinin yanağına yazmışlar.”

Başlangıcı olmayan zamanın kâtipleri âşıkların bahtını acı çekmek üzere yazmışlar, bunun sırrını da sevgilinin yanağının sayfasına yazmışlar.

Ezel kâtipleri ifadesi ile Allah'ın kaza ve kaderi yaratması ve ruhların yaratılışı ile birlikte Allah'ın *“Ben sizin Rabbiniz değil miyim?”* sorusuna ruhların *“Evet, sen bizim Rabbimizsin.”* demeleri ile birlikte kaderleri, alın yazıları tayin edilmiştir. Bu taksimde âşıklara kara baht, kara alın yazısı düşmüştür. İlk yazıldığı andan itibaren kara, hüzne, acıya mâyil değişmeyen/değişmeyecek bir kader vardır âşıklar için. Bu kaderin neden böyle olduğunun sırrı da sevgilinin yanağına yazılmıştır. Burada şair, yaratılış itibarıyla insanın hüzne meyilli oluşunu ifade eder. Hadikatü's-Süedâ'daki anlatmaya göre Hz. Âdem kırk günde yaratılmıştır ve otuz dokuz gün boyunca hamuruna hüznün, keder, gam yağmuru yağmıştır. Kırkıncı gün ferah denizinden birkaç damla hamuruna damlatılmıştır. Böylece insanın zaten hamurunda olan kederi onun dünya yolculuğunda da devam eder gider. Hz. Âdem yaratılır ve cennete ikâmet ederken Hz. Havva şeytan tarafından aldatılır ve Hz. Âdem de aldananlardan olup cennetten kovulur. Böylece yaratıcısı ile bir olan, ondan uzaklaştırılarak kaderini yaşamaya dünyaya gönderilir. Bu ayrılış derin bir pişmalık ve hüznün ile devam eder. Hz. Âdem yalvarır, af diler ve Allah tarafından affedilir. Ancak hayatını dünyada devam ettirmek durumunda kalır. Asıl sevgili/Yaratıcı ile arasına dünya girer ve bir daha ona ulaşamaz. Hz. Âdem'de yeniden O'na kavuşma arzusu hat safhadadır ancak yeri dünyadır ve bu çileyi çekecektir.

Sevgilinin yanağına yazılan hatt aslında sevgilinin ayva tüyleridir. Bu tüyler bir yazıya benzetilir ve âşıkın kaderi bu yazıda gizlidir. Yanak ve yüz tasavvufta vahdeti simgeler, ancak hatt, ayva tüyleri vahdet üzerindeki kesreti temsil eder. Âşık, vahdet üzerindeki kesret sırrını çözmek için çabalar durur. Yani O'na

ulaşmak için kesretten, nefisten, dünyadan vazgeçmek durumundadır. Âşık, bu yolculuk boyunca hem sevgiliye ulaşamamanın acısını hem de vahdete varamayışının hüznünü taşımaktadır.

Havâs-ı hâk-i pâyün şerhini tahkîk eden merdüm

Gubâr ilen beyâz-ı dâde-i hun-bâre yazmışlar

Senin ayağının toprağının niteliğini inceleyenler, bunu kanlı gözyaşı döken gözünün beyazına gubar yazısı ile yazmışlar.

Merdüm şiirde hem insan hem de gözbebeği olarak, *gubar* da toz, toz gibi ince yazı manasında kullanılmıştır. Yani gözbebekleri sevgilinin ayağının toprağını inceler ve bunu da kanlanmış, kan akıtan gözün beyazına yazmışlar ifadesi ortaya çıkmıştır. Âşık, sürekli sevgisini arar, ona ulaşmanın, kavuşmanın bir yolunu bulmaya çalışır. Sevgilinin ayağının dokunduğu yer kutsaldır. Dolayısıyla ayağın bastığı toprak da kutsaldır, şifadır, göze sürme olarak çekilir. Âşık da bu izlerin takibini yaparken eğilir ve gözüne toz kaçar, gözleri kanlanır, bunun şifası yine o topraktır ve o toprağı alıp gözüne şifa olsun diye sürme yapar. Aynı zamanda kanlı yaşlar akıtan gözden ki gözün bebeği yine vahdeti simgeler, kesret birer birer akıp gider. Böylece vahdete ulaşma yolunda bir adım atılmış olur.

Gülistân-ı ser-i kûyun sıfatın bâb bâb ey gül

Hatt-ı reyhân ile cedvel çeküp gül-zâre yazmışlar

Ey gül (yüzlü) sevgili, senin olduğun yerin özelliklerini kısım kısım reyhan yazısı ile sınır çizip gülbahçesine yazmışlar.

Ey gül (yüzlü) sevgili, senin olduğun yerin özelliklerini kısım kısım eyleyerek (etrafını) reyhan bitkisi ile çevirip seni gülbahçesine koymuşlar (yazmışlar)

Beyitte, hatt-ı reyhan hem bir çeşit yazı hem de reyhan bitkisi olarak ele alınmıştır. Sevgili, çiçeklerin en güzeli olan güldür. Etrafı reyhanlarla çevrili bir gül bahçesi tasviri yapılmıştır. Gülzâr klasik şiirde özellikle bahar mevsiminde sevgili ile buluşulan mekân olarak ön plana çıkmaktadır (Çakın, 2020). Sevgilinin saç, kokusu itibarıyla reyhana benzetilir. Saçın uzunluğu ve çokluğu ile de sevgiliyi örtücülüğü, kaplayıcılığı söz konusudur. Sevgilinin yerinin gül bahçesi oluşu ise, sevgili neredeyse orası gül bahçesine dönüşür manasındadır.

İki satr eyleyüp ol iki mey-gûn la'ller vasfın

Görenler her birin bir çeşme-i gevher-bâre yazmışlar

Şarap rengindeki o iki dudağın özelliklerini görenler iki satır halinde her birini cevher saçan göze yazmışlar.

Dudak, tasavvufta vahdet sembolüdür. O kadar küçüktür ki görünmez. Aynı zamanda âşık için ölüyü diriltecek şifaya sahiptir. Dudağa varmak âşık için sevgiliyle bir olmak demektir ki vuslata erişmek yani fenâfillah makamına ulaşmak manasına gelir. Dudağın rengi, kırmızıdır ve bu sepele şaraba, la'l taşına teşbih edilir.

Beyitte şair sevgilinin dudağının özelliklerinin iki göze yazılmış olduğunu ifade eder. Dudak iki parçadır göz de iki tanedir ve iki satırla özellikler gözlere yazılmıştır. Dudak şarap rengindeki la'l cevherine benzediğine göre, bunun özellikleri de göze kırmızı şeklinde yazılmıştır. Bu sebeptendir ki gözden de la'l taşı gibi kırmızı cevherler dökülür. Dudağın küçüklüğünden dolayı onu görmek muhaldir. Ancak onu görenler sevgili ile arasındaki perdeleri kaldıranlar

fenâfillâha erenlerdir. Fenâfillâha erdiklerinde mutluluktan ağlarlar ve artık gözlerinden la'î taşları gibi kırmızı olan kesreti döküp temizlerler.

Girüp büt-hâneye kılsan tekellüm cân bulur şeksüz

Musavvirler ne sûret kim der ü divâre yazmışlar

Ey sevgili sen put-haneye girip de konuşmaya başlasan ressamların kapıya duvara çizdikleri resimler hiç şüphesiz ki canlanır.

İslam dininde, kendinden önce puta tapma söz konusu olduğu için resim ve heykel nevinden şeyler yasaklanmıştır. Ancak Hristiyanlıkta Hz. İsa heykelleri ve resimleri yoğun bir şekilde kilise duvarlarını süslemiştir. Bu sebepten *Put-hâne* ifadesi ile kilise kastedilmiştir. Kilise ifadesi de Hz. İsa'yı hatırlatır ve onun bebekken konuşması herkesi hayrete düşürmüştür. Aynı zamanda resimlerin can bulması da yine Hz. İsa'nın ölüyü diriltmesi ve hastalıkları iyileştirmesi manasına gelir. Beyitte ise; sevgilin güzelliği ve konuşması o kadar tesirlidir ki resimlere can vermektedir. Ancak konuşma ağız yolu ile gerçekleşir fakat dudak görünmez, görünmeyecek kadar küçüktür. Ancak dudanın görünmemesine karşın konuşmanın gerçekleşmesi, görünmeyenin arkasındaki sırrın ifşasıdır. Yani Hz. İsa bebekken konuşmuştur ama onun konuşmasına yol veren Allah'tır. O zaman görünmeyenin eserlerini görüp ona iman etmek ve ona ulaşmayı istemek âşık için esastır.

Muharrirler yazanda her kime âlemde bir rûzî

Mana her gün dil-i sad-pâreden bir pâre yazmışlar

Yazıcılar dünyadaki herkese bir rızık yazarken bana da her gün yüz parçaya bölünmüş gönülden bir parça yazmışlar.

Ezel meclisinde insanın kaderi ve rızık belirlenirken herkese bir rızık, nasip yazıldığı halde ona yüz parçaya bölünmüş gönlünden yemek düşmüş. Yani acı çekmek onun için rızık olarak tayin edilmiş. Tasavvufi manada gönlün paramparça olması istenen bir durum değildir. Gönlün tam, bütün olarak bulunması, vücudun ise yok olması gerekir. Yani kafesten kurtulup gönülde birleşmek esastır. Ancak şair gönlünün parçalandığını dile getirerek tasavvuf yolunda ilerleyemediğini söylemektedir.

Yazanda Vâmık u Ferhâd u Mecnûn vasfın ehl-i derd

Fuzûlî adını gördüm ser-i tûmâre yazmışlar

Dert ehilleri, Vâmık, Ferhâd, Mecnûn'un özelliklerini yazdıklarında Fuzûlî adını kitabın en başına yazdıklarını gördüm.

Beyitte dert ehli olarak âşıklar ifade edilmektedir. Bunlar bir araya gelip âşıkların özelliklerinin olduğu bir kitap yazmışlar ve her bir âşıkı listelemişler. Ama aşkları ile ünlenmiş olanlar yerine Fuzûlî kendi adını en başta görür. Çünkü bunların hepsi bir hikâyenin kahramanıdır ve gerçek değillerdir. Bu hikâyelerde hepsi sevgilisini bulmuş, aşklarına karşılık görmüş ama kavuşamadan ölmüşlerdir, bu yüzden hikâyeleri söylenip durmaktadır. Fakat Fuzûlî, ne aşkına karşılık bulmuş ne sevgilisine ulaşmış ne de bir dost ile dertleşmiştir. Şair burada kendini âşıklık makamında en üstte görür ve rakip tanımaz. İsimleri olsa da eylemleri itibarıyla onlar yoktur ve Fuzûlî bunu hayattayken tecrübe etmiştir. Dolayısıyla hiçbiri âşıklık hususunda onunla yarışamaz ve âşıklığın ustası odur.

Buraya Emrah'ın Şiiri gibi bir başlık gelebilir.

Ezel kâtipleri tahrir edince

Benim ikbalimi kara yazmışlar

Âşıkı ma'şûka taksim edince

Beni bir vefâsız yâre yazmışlar

Başlangıcı olmayan zamanın yazıcıları benim geleceğimi (bahtımı daha doğru gibi) kara yazmışlar, âşıklarını ma'şûklara paylaştırdınca da beni vefasız bir sevgiliye yazmışlar.

“Kâlû Belâ” akitleşmesinden sonra Allah yaratılan her ruh için bir kader tayin eder. Allah'ın “Ol!” demesi ile olan her şey içine kader de dâhildir. Bu kader içinde şairin geleceği karadır, kötüdür. Âşıklar ve sevgililer paylaştırdığında, kim âşık kim sevgili olacak belirlenmiştir, ona düşen de vefâsız olandır. Şair burada ruhların yaratılmasından itibaren kendisine biçilen *âşıklık* payesini dile getirir ama kavuşamadığı, yüz bulamadığı bir sevgilsinin olduğuna işaret eder. Âşıklık makamında, âşık düşen ona kavuşmak için veya ondan bir iltifat görmek için sürekli gayet etmektir. Ancak âşık bu durumdan şikâyetçidir.

Âşık olup râh-ı aşkı gezenler

Defter-i uşşâka derdi yazanlar

Arsa-yı tekye_üzre nâmım kazanlar

Hub nâmımız cevher-bâre yazmışlar

Âşık olup aşk yolunda gidenler, âşıklar kitabına derdi yazanlar, itimat yerine adımı kazanlar, güzel ismimi cevher yağdıran, cevher döken diye yazmışlar.

Bu dörtlükte şair âşıklık makamının ta ezelde takdir edilmesi ile birlikte, kendi gibi olanların içinde olduğu, aşk yolunda gittiklerini, bu yolda âşıkların adının yazdığı bir kitabın olduğunu ve bu kitapta da aşk derdinin yazıldığından bahseder. Çünkü aşk yolu sevgiliye kavuşmak için zahmetli bir mücadelenin

yoludur. Sevgili uğruna her şeyden geçilip sadece sevgilinin kaldığı, âşkın kendi canından da geçtiği bir sınavdır. Bu sınavı geçenler ona ulaşabilir. Şair de bu yolda yürürken güven kazandığını, itibar edildiğini, bir isminin olduğunu ifade ederek kendini överek güzel bir üne sahip ve sözlerinin de cevher kıymetinde olduğundan dile getirir.

Kuranlar bu bezm-i aşkın dolâbın

Çekmişler dilberin cevri itâbın

Yazanlar Ferhâd ü Mecnûn kitâbın

Emrah'ı da bir kenara yazmışlar.

*Aşk meclisinin dolabını kuranlar, sevgilinin zahmetini, zalimliklerini görmüş;
Ferhad ve Mecnun kitabını yazanlar da Emrah'ı kitabın kenarına yazmışlar.*

Dolab; bir eşyayı saklamak için yapılan mobilya anlamındadır. Ancak mecaz anlamıya hîle demektir. Bezm-i aşkın dolabı ifadesini; bezmde daire oluşturacak şekilde oturma düzeninin sağlanması, tasavvufta zikir halkası oluşturularak kurulması gibi, sürekli devam edip giden, dönüp dolaşan bir aldatma, cefa çekirme oyunu olarak tavsir eder. Sevgilinin de bu mecliste olduğu düşünülürse ve âşıkların dilberin cevri ü itabını görmesi şeklindeki söyleyişi ile aslında aşkın sevgiliden görülen türlü hilelerin, cefanın, derdin oluşturduğu bir dolaba benzetilmesi söz konusudur. Yine sevgiliden şikâyet söz konusudur ancak burada aşk derdini çok iyi bilip Ferhâd'ı Mecnûn'u aşk ile sınavan onların hikâyesini anlatanlar, Emrah'ı da unutmamış, fakat kitabın kenarına yazmışlardır. Burada şair, âşıklık yolunda onlar kadar namının, hünerinin, başarısının olmadığını ama bu kitap içinde kenarda da olsa bir adının olduğunu ifade eder.

Sümmanî'nin Şiiri

Ervâh-ı ezelde levh-i kalemde

Bu benim bahtım kara yazdılar

Gönül perişandır devr-i âlemde

Bir günümü yüz bin zâra yazdılar

Ezelde ruhlar yaratıldığında kudret kalemi ile benim bahtımı kara yazmışlar, âlem döndükçe, hayat oldukça da gönül hüznü içinde dir, her günüm yüz bin kere ağlayıp inlemekle geçecek.

Önceki iki şair gibi Sümmânî de bezm-i elest / kâlû belâ hadisesine atıfla şiirine başlamakadır ancak şair burada öncekilerden farklı olarak levh-i mahfûza da atıfta bulunmaktadır. Allah yaratılan her ruh için bir kader tayin eder o da levh-i mahfuz denen yerde levh-i kalem ile yazılmıştır. Burada yazılı olan kader bâkîdir ve değişmez. Şair de bu kaderin kendisi için her gün ağlamak, inlemek olarak yazıldığını ve dünya döndükçe bu kaderin değişmeyeceğini vurgular. Çünkü âşıklar için sevgiliye kavuşma arzusu tükenmez bir yoldur ve kavuşma dünya hayatı oldukça mümkün olmayacaktır.

Bulmadık şadlığın iradesini

Çekerim bu gamın ziyadesini

Herkes dosta verdi ifadesini

Bizimkini ülüzgara yazdılar

Mutluluğu tesis edecek gücü bulamadım, gam yükünü fazlasıyla çekiyorum, herkes dostuna, yarenine derdini anlattı, benim derdimi rüzgâra yazdılar.

Aşk yolunda mutluluğun söz konusu olmadığını ve gamın, kederin her geçen an daha arttığını, herkesin derdini paylaşacak birini bulduğunu ama kendisinin ancak rüzgâra derdini anlatabildiğini ifade eden şair; aşk yolunda kavuşma olmadığından mutluluğun da gerçekleşmeyeceğini ifade ederken bu ayrılık dolayısıyla kederin de katmerleştiğini sadece aşk derdi ile uğraşmayanların bu yolda kendilerine dost, yaren bulabileceklerini söyler. Son mısradaki ise; derdini rüzgârla paylaştığını söyleyen şair, rüzgârın, sabanın âşık ile maşûk arasında bir elçi olduğunu hatırlatarak, rüzgârdan sevgilisine ulaşmasını ve ona hâlini anlatmasını ister.

Aşk benimle eyler daim kıl ü kâl

Daha sabretmeye kalmadı mecâl

Derdim taksimdâra kıldım arzuhâl

Dedi ki öz bahtım kara yazdılar

Aşk benimle durmadan dedikodu eder, ancak sabredebek gücüm yok. Derdimi âşıklık makamını bana verenlere açtım, onlar da senin kaderin kara yazıldı dedi.

Şair aşk derdinden, sevgiliye ulaşamadığı için sabredemez hâle gelmiştir. Kıl ü kâl ifadesi ile kesretten kurtulamadığını, yani maddî engelleri aşamadığını bu sebepten dolayı sabra gücünün kalmadığını söyleyip yakınır. Ervâh-ı ezelde ona âşıklık makamını verenlere derdini söyler, yani Allah'a yalvarır ancak ona bu zamandan beri âşıkların bahtının kara olduğu yeniden hatırlatılır. Aşk yolunda ümitsizliğe düşen şair bu dörtlükte yakınmaktadır.

Gönül gülşenimde hâr oldu deyu

Hasretlik cisminde zâr oldu deyu

Sevdiğim sevdiğin pîr oldu deyu

Erbâb-ı garazlar yâre yazdılar

Gönül gülbahçemde dikenler bitti, hasret çekmek vücudunu zayıflattı. Ey sevgili senin sevdiğin yaşlandı, takatsız kaldı diye kötü niyetliler sevdiğime mektup yazdılar.

Şair bu dörtlükte hem kendinden hem de rakiplerden, onu sevgilisinden uzaklaştırmak isteyenlerden şikâyet eder. Gönül bahçesinde diken bitmesi aşka hâle gelmesi, artık gönülde taşınan aşkın azaldığına işaret edilmiştir. Hasretliğin onu zayıf düşürüp bir yaşlı kimse hâline getirdiğini sevgilisine kötü niyetli kimseler, rakipler haber vermişlerdir. Oysa âşıkın aşkında azalma olmamış, zayıf güçsüz düşmemiştir. Bu yolla âşıkı kötüleyip sevgilinin gözünden düşürmek isterler.

Dünyâyı sevenler velî değildir

Cânı terk edenler deli değildir

İnsanoğlu gamdan hâlî değildir

Her birini bir efkâra yazdılar

Dünyaya düşkün olanlar ermiş sayılmaz, canından geçenler deli değildir. İnsanoğlu gamsız değildir, bunların hepsi birer düşünce olarak kaydedilmiştir.

Bu dörtlükte; Allah dostu olmak için dünyadan vazgeçmek gerektiği, canı terk etmenin yani beden hazlarından kurtulmanın, kendini unutup sevgili ile bir olmanın gerektiği, insanın gamdan arınamayacağını, hamurunda olandan kurtulamayacağı belirtilir. Bunlarının her birinin bir kural, fikir olarak yazıldığını söyler. Bunun yanında şair aşk yolunda kendinden geçtiğini, hakikati keşfetmenin esasının böyle ulaşılabileceğini, insanoğlunun yaratımı esnasında hamuruna eklenen gam yüküne işaret ederek insan olanın muhakkak hakikatin aslını aramak için dert çekmesi gerektiği, gayesi olması gerektiği üzerinde durulmuştur.

Nedir bu sevdanın nihayetinde

Yadlar gezer yârin vilâyetinde

Herkes diyârında muhabbetinde

Bilmem bizi ne civâra yazdılar

Bu sevdanın sonu nasıldır böyle, yabancılar sevgilinin diyarında gezer. Herkes olduğu yerde muhabbetle, mutlulukla hareket ettiler. Acaba benim yerim neresidir!

Şair aşk yolunda yürürken yolunu kaybeder, bocalamaya başlar, aşk işinin sonunu hakkıyla getiremeyeceğini düşünür. Sevgilisine ulaşamamıştır ve başkalarını sevgilisinin etrafında görür. Kendine bakar başkalarına bakar; bu derdi çekmeyen herkes mutlulukla yerinde oturur, fakat o kendine ait bir yer dahi bulamaz.

Kadrimi bilmeze eyledim minnet

Derdimi artıran görmesin cennet

Sarraflar verdiler yâri bin kıymet

Benim kıymetimi nere yazdılar

*Kıymetimi, değerimi bilmeyene borçlu çıktım, derdimi artıran cennete varmasın.
Mücevherden anlayanlar sevgiliye bin kıymet verirken benim kıymetimden kimse
oralı değil.*

Yukarıdaki dörtlükle bağlantılı olarak şair sitemine devam eder. Sevgilisinin onun kıymetini bilmediğini, onun bu tavrının derdini daha da arttırdığından dolayı cennet yüzü görmemesini diler. Âşık, yârinin bu tavrından o kadar bezmiştir ki ona bedduaların en şiddetlisi ile mukabele edip cennet yüzü görmemesini diler. Sarrafların, yani cevherin kıymetini hakkıyla ölçenlerin sevgiliye bin kıymet verdiği, onu çokça kıymetlendirdikleri hâlde âşıkın kıymetini ölçme gereği bile duymamışlardır. Kısaca âşık, hiçbir şekilde kimseden kıymet bulamadığını, işin ehlinin bile ona kıymet vermediğinden yakınır.

Döner mi kavlinden sıtkı sâdıklar

Dost ile olur bağı yanıklar

Aşk kaydını geçti bunca âşıklar

Sümmânîyi bir kenâra yazdılar

Haşim Nezihi Okay (Rayman, 1991: 616-617)

*Gönülden bağlananlar sözünden döner mi, bağı yanmışlar, dert sahibi olanlar,
âşıklar dostları ile söyleşir. Birçok âşık aşk defterini yazdı, Sümmânî'yi de bir
kenara yazdılar.*

Gönülden bağlananlar sözlerinden dönmez ve âşık da ne olursa olsun sözünden dönmemiştir. Aşk derdi ile bağı yanmıştır ve dostlarıyla birlikte olmayı arzulamaktadır. Bu kısım aynı zamanda doldurma mısra olarak da düşünüldüğünde anlam tamamlayıcı olarak değerlendirilebilir. Gerçek âşıklar da içinde âşıkların isimlerinin olduğu deftere kayıt düştüler ve Sümmanî'yi defterin bir kenarına yazdılar. Sümmanî her ne kadar kıymetsizliğinden, vefasız yâriden şikâyet etse de en sonunda âşıklar tarafından kıymet gördüğünü, en azından âşıklar kitabının kenarında da olsa kendine bir yer bulduğundan bahseder.

5. SONUÇ

Biri klasik edebiyatın en büyük temsilcilerinden Fuzûlî'ye ait şiir, diğerleri de halk edebiyatının önde gelen şairlerinden Erzurumlu Emrah ve Sümmanî'ye ait üç şiir üzerinde durulmuştur. Erzurumlu Emrah'ın bu şiiri Fuzûlî'ye nazire olarak söylediği bilinmektedir. Sümmanî'nin ise bu şiiri ustası Erzurumlu Emrah'a mı yoksa Fuzûlî'ye mi nazire olarak yazdığı konusunda bir kayıt mevcut değildir. Ancak Fuzûlî'nin şiirinin yedi beyit oluşu, sadece bir nüshada 8 beyit olarak kaydedilmiştir, Emrah'ın üç kıta şeklinde şiirini düzenlemiş olması, Sümmanî'nin de şiirini yedi kıta şeklinde oluşturduğu düşünüldüğünde Sümmanî'nin de Fuzûlî'ye nazire söylediği düşünülebilir. Ancak Sümmanî'nin asıl şiirinde *yazdılar* olarak kaydedilmiş redif, şiirin türkü formunda *yazmışlar* şekline dönüşmüştür. Burada Sümmanî kelime kadrosu ve anlam açısından bir birliktelik oluşturmuş olsa da kendi şiiri için farklı bir redif kullanmayı tercih etmiştir. Görüldüğü gibi nazire olduğu da hesaba katıldığında aynı anlam dünyası içinde birbirine yakın bir lirizmle, samimi söyleyişle ve yine neredeyse aynı kelime varlığı ile birbirine eş değer bir söyleyiş ortaya çıkmıştır. Fuzûlî, klasik edebiyatın anlam ve mazmun dünyasını şiirine nakşederken, diğer iki halk şairi de klasik edebiyatın anlam dünyasından faydalanarak kendi edebî gelenekleri içinde aynı duyuşu yakalamışlardır. Klasik edebiyatın halktan uzaklığı söz konusu edilirken,

tartışılırken okuma-yazma bilmeyen bir şairin bile klasik edebiyatın yetiştirdiği en ünlü şaire nazire yazacak kadar kendine güvenen bir tavrı ortaya koymaları, ona olan beğenilerini dile getirmeleri de ayrıca bu tartışma için bir örnektir. Başlangıçta aruz gereği tercih edilen Arapça ve Farsça kelimeler artık halka mal olmuş ve halkın içinden çıkan ozanlar tarafından kahvelerde, meclislerde, düğünlerde söylenir ve anlaşılır olmuştur.

Çalışmada incelenen üç şiir de anlam dünyası açısından aynı konuyu ele alır. İlk kısımlar insanın yaratılması ile başlar, insan gam yükü ile doğar ve bu yaratılışa âşıklığın da gam, keder, hasretle nasiplendirildiği ifade edilir. Hepsinde aşka yönelik içinde çekilen ızdırıp ifade edilirken, sevgilinin vefasızlığı, lütufszuluğu dile getirilir. Halk şairlerinde bu durum daha fazla kendini gösterir ve sevgiliden yakınma hat safhaya ulaşır. Fuzûlî ise bunun aşkın gereği olduğundan yakınma görünmez ama bu yolda zaman zaman ilerleyememesi onu gama iter. Sümmanî ise sevgilisinin dert yükünü artırmamasından dolayı ona cennet yüzünü bile göstermek istemez. Son kısımda ise hepsi âşıkların yazdığı ve içinde yine nam salmış âşıkların olduğu bir kitaptan bahseder. Fuzûlî, burada onların âşıklıklarını beğenmez ve kendisini hepsinin üstünde görür. Âşıklık makamı için rakip tanımaz. Bu durum klasik edebiyat için vazgeçilmez bir tutumdur. Çünkü şair kendini en yukarıya koymadan şiir söyleyemez, en iyi şairdir yahut en iyiye denktir ama daha aşağısı değildir ki bunun için en büyük âşık şairdir ve diğerleri sevgiliyi hak etmeyen rakiplerdir. Halk şairleri ise o kadar iddialı değildirler. Âşıklık hususunda onlar da yol kat etmiş ve o kitapta yer almayı, en azından kenara dahi olsa yazılmayı hak etmişlerdir. Diğerleri ile boy ölçüşmek derdinde değiller sadece orada kayıtlı olmak onlara yetmiştir.

Kısaca edebiyatın bir bütün olduğu, zaman zaman farklı biçimlense de kelimeler değişse de asıl anlatılmak istenen aynıdır ve yüzyıllar geçse de birbirine tesir edecek, dönüştürecek ve dönemi içinde yeniden şekillenecektir.

KAYNAKÇA

- Akyüz, K., Beken, S., ve Yüksel, S. (1990). *Fuzûli divanı*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Çakın, M. B. (2020). "Şeyhülislam Yahya Efendi Divanındaki Bahariyeler Üzerine Bir İnceleme." İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi , 9 (1) , 1-23.
- Daşdemir, Ö. (2014):"Erzurum Yöresi Türkülerinde Ana-Metinsel Dönüşümler". A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitü Dergisi, S.5: 303-317.
- Dilçin, C. (2001). *Fuzûli divanı üzerine notlar*. Cambridge: Harvard University.
- Doğan, A.S. (1996) *Erzurumlu Emrah'ın Hayatı ve Eserleri*. Yüksek lisans tezi İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Doğan, M. N. (1998). *Fuzûli: hayatı-sanatı-eserleri*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Gölpınarlı, A. (1961). *Fuzûlî dîvânı: Ön-söz, gazeller, terkipler, kıt'alar, rubâiler, lûgatçe, indeks, fihrist*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Güven, M. (2013). "Türkülerin Varyantlaşması". A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitü Dergisi, S.50: 145-156.
- İpekten, H. (2000): *Fuzûlî-Hayatı, Edebî Kişiliği ve Bazı Şiirlerinin Açıklamaları*, Akçağ.
- Karahan, A. (1989). *Fuzûli muhiti, hayatı ve edebi şahsiyeti*. Ankara: Kültür Bakanlığı.
- Mazıoğlu, H. (1997). *Fuzûlî üzerine makaleler*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Olgun, T. (1936). *Fuzûli'ye dair*. İstanbul: Selâmet Basımevi.

- Özmen, V. (2016). “Erzurumlu Emrah’ın Şiirlerinde Klasik Türk Şiiri Etkileri”, Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 7(16): s. 44-55
- Öztürk, R.T. (2014). *Erzurumlu Emrah Dîvânı’nda Dîvân Edebiyatı Etkileri ve Tasavvuf*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.
- Paçacıoğlu, B. (2022) Sivas Kaynaklı Bir Cönkteki Erzurumlu Emrah Şiirleri, <http://docplayer.biz.tr/41490301-Sivas-kaynakli-bir-conkteki-erzurumlu-emrah-siirleri.html> 59-71., 03.01.2022.
- Rayman, H. (1991). *Âşık Sümmânî, Hayatı, Edebî Şahsiyeti, Şiirleri ve Şiirlerinin Tahlihi*. Doktora tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.
- Tarlan, A. N. (2013). *Fuzûli divanı şerhi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Terzi, Â. (2021): “Varyantlaşmanın Sebepleri ve İşleyişi Açısından Bir Türkü İncelemesi: “Kiraz Aldım Dikmeden””. VIII. Uluslararası Türk Dili Kurultayı, 22-26 Mayıs.
- Tok, V. A. (2006). “Su Kasidesi’nden Beş Beyit Üzerine Bir Şerh Denemesi”. Yedi İklim, XIX(194): 146.
- Ülker, T. (2022) <https://www.herfenesanat.com/edebiyat/halk-ve-divan-siirinin-maverasinda-bir-asik-erzurumlu-emrah/> 03.01.2022

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

The human being seeks the easiest and most understandable way to express his or her feelings, since the day of his or her existence. Sometimes the pictures on the stone, sometimes the writings engraved on the rocks, etc. Although the forms of the sounds of the language, which is the most powerful communication tool, change, its purpose is to be intelligible at the highest level and to be impressive.

Literature can also be defined as the form of these implicit words surrounded by rules. The aim of literature is to try to utter the word in the most beautiful way within the framework of certain patterns and images within the culture in which it was created. These products, which circulate from language to language, from book to book, over time within the circle of common culture, are either tried to be uttered exactly as time passes, or they continue to progress in their own way by transforming.

Method

This article will focus on three poets who successfully held the torch and influenced both their own periods and the periods after them with their words. The first of these poets is Fuzûlî, who made his voice heard over the centuries in Classical Turkish Literature and showed the same artistic taste and delicacy in every environment; It is obvious that he created the most beautiful works and that he was an unconquered poet, The others are folk poets known as Erzurumlu Emrah and Sümmânî, who poetized their works within the framework of folk literature, who in their own time also outwitted the masters with their words and trained apprentices and masters. A comparison will be made through the poem that these three poets combined and decorated with different forms and with the same words. Before starting the analysis of the poems, it would be appropriate to give brief information about the poets.

Results

Three poems, one of which belongs to Fuzûlî, one of the greatest representatives of classical literature, and the others belonging to Erzurumlu Emrah and Sümmânî, who are the leading poets of folk literature, are emphasized. It is known that Erzurumlu Emrah poetized this poem as a parallel to Fuzuli. There is no record of whether Sümmânî wrote this poem as a parallel to his master, Erzurum Emrah, or to Fuzuli. However, considering that Fuzûlî's poem consists of seven couplets, it was recorded as 8 couplets in only one copy,

Emrah's arrangement of his poem in three stanzas, and Sümmani's poem that he composed in seven stanzas, it can be thought that Sümmani also recited a parallel to Fuzûlî. However, the repeated voice recorded as "they wrote" in Sümmani's original poem, has turned into "they have written" in the folk song form of the poem. Although Sümmani has formed a unity in terms of vocabulary and meaning, he preferred to use a different repeated voice for his own poem. As it is seen, when it is taken into account that it is a parallel, an equivalent utterance has emerged with a lyricism close to each other within the same semantic world, with a sincere utterance and almost the same vocabulary. While Fuzûlî engraved the meaning and metaphorical world of classical literature into his poetry, the other two folk poets also captured the same feeling within their own literary traditions by utilizing the semantic world of classical literature. While discussing the distance of classical literature from the people, it is also an example for this discussion that even an illiterate poet put forward a self-confident attitude to write parallel to the most famous poet of classical literature, and expressed their appreciation for him. Arabic and Persian words, which were preferred for prosody in the beginning, have been sung and understood by bards from among the people who have now become public characters in coffee houses, assemblies, and weddings. The poems deal with the same subject in terms of the semantic world. The first parts begin with the creation of the human, he or she is born with the burden of sorrow, and it is stated that in this creation, love is also bestowed with sorrow, grief, and longing. In all of them, while the suffering experienced in the course of love is expressed, the lover's disloyalty and unkindness are expressed. This situation manifests itself more in folk poets and it reaches the peak level of complaining about the beloved. Fuzuli, on the other hand, does not seem to complain that it is a necessity of love, but his inability to progress on this path from time to time pushes him to grief. Sümmani, on the other hand, does not even want to show his heavenly face to her because of his lover burdening him with trouble. In the last part, all of them talk about a book written by the minstrels and in which there are famous minstrels. Fuzuli does not like their love here and sees himself above them all. He knows no rivals for the maqam of minstrel. This is an indispensable attitude for classical literature. Because the poet cannot sing poetry without putting himself at the top, he is the best poet or equal to the best, but not below, for which the greatest lover is the poet and the others are rivals who do not deserve a lover. Folk poets, on the other hand, are not so assertive. They, too, have come a long way in terms of minstrelsy and deserved to be included in that book, at least to be written on the side. They don't care about competing with others, just being registered there is enough for them. In short, literature is a whole, although it is shaped differently from time to time, the words change, but the main purpose is the same, and it will influence, transform and reshape each other in the course of centuries.

ADİYAMAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ
ISSN: 1308–9196/ e-ISSN:1308-7363

Yıl : 14 Sayı : 40 Nisan 2022

Yayın Geliş Tarihi: 09.10.2021 Yayına Kabul Tarihi: 22.03.2022

DOI Numarası: <https://doi.org/10.14520/adyusbd.1007560>

Makale Türü: Araştırma Makalesi/ Research Article

Atıf/Citation: Gaddar, Z. (2022). Süleymân-Nâme'nin 77. Cildinde Metaforik Unsurlar. *Adiyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (40), 235-255.

SÜLEYMÂN-NÂME'NİN 77. CİLDİNDE METAFORİK UNSURLAR

Zeliha GADDAR*

Öz

Süleymân-nâme, Firdevsî tarafından XV. yüzyıl sonları ile XVI. yüzyıl başlarında yazılmıştır. Manzum-mensur karışık biçimde yazılan *Süleymân-nâme*, Firdevsî'nin 81 ciltlik en hacimli eseridir. Bu makalede Firdevsî'nin *Süleymân-nâme*'sinin 77. cildindeki manzum kısımlar metaforik açıdan incelenmiştir. Dilin dili olarak tanımlanan metaforlar hayatı, kendimizi ve diğerlerini anlamamızın tek yoludur. Metafor, sadece dille ilgili bir unsur değildir; düşüncenin ayrılmaz unsurudur. Metafor kullanımı, insan zihninin yeni anlamlar üretmek açısından yaratıcılığını göstermektedir. Edebî eserlerin özellikle manzum eserlerin anlaşılması noktasında önemli rol üstlenen metaforlar, onları kullananların dil ve düşünce dünyasını ortaya koyar. İçinde bulunulan çağın ve kültürün yansıtıcısı olan metaforlar, edebî geleneğin günümüze aktarılmasını sağlaması açısından da önem taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Süleymân-nâme, Firdevsî, dil, metafor, anlam.

Dr. Öğr. Üyesi. Çankırı Karatekin Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, e-posta: zgaddar@karatekin.edu.tr

METAPHORICAL ELEMENTS IN THE 77TH VOLUME OF SÜLEYMAN-NÂME

Abstract

Süleymân-nâme was written by Firdevsî in the end of the 15th century and the beginning of the 16th century. *Süleymân-nâme* written in a mixed verse-prose form, is Firdevsî's most voluminous work with 81 volumes. In this article, the verse parts in the 77th volume of Firdevsî's *Süleyman-nâme* are analyzed metaphorically. Metaphors, defined as the language of language, are the only way to understand life, ourselves and others. Metaphor is not just a linguistic element, it is an integral element of thought. The use of metaphor shows the creativity of the human mind in terms of producing new meanings. Metaphors, which play an important role in understanding literary works, especially verse, reveal the language and thought world of the people who use them. Metaphors, which reflect the current era and culture, are also important in terms of ensuring the transfer of literary tradition to the present.

Keywords: Süleymân-nâme, Firdevsî, language, metaphor, meaning

1. GİRİŞ

Metafor, dilin dili olarak tanımlanmaktadır. Eski Yunanca *metaphora*'dan gelen *metafor* sözcüğü *meta* "öte" ve *pherein* "taşımak, yüklenmek" sözcüklerinin birleşmesinden oluşmuştur ve "*bir yerden başka yere götürmek*" anlamına gelir. (Lakoff ve Johnson, 2010: 11, 16). Kaynaklarda metafor sözcüğü benzetmeye dayalı "meczaz", "eğretileme", "istiare", "teşbih", "telmi" gibi söz sanatlarıyla karşılanmaktadır.

"Metaforu tanımlamak, hayal kurmayı tanımlamak kadar zordur aslında. Çünkü, metafor da yaratıcılığın bir ifadesidir." (Spitzer, 2004: 3)

Dil, düşünce ve metafor arasında birbirlerinden ayrı düşünölemeyecek bir ilişkinin olduğu görölmektedir. Nietzsche'ye göre dil, kendisini insanî varlıkların metafor yaratma kapasitesinde temellenen bir şey olarak ifşa eder (Schrift, 2002: 6).

Ahanov, dil ile düşünce arasındaki ilişkiye dikkat çekmektedir: "Düşünce, dil aracılığıyla söylenen anlamın esasını oluşturur. Düşünce aracılığıyla, dil birimleri gerçek dünyanın varlıkları ve durumlarıyla bağlantı kurar. İnsan, düşüncesini dil olmaksızın ne söyleyebilir, ne de yazabilir. Düşüncenin gün yüzüne çıkıp işlev görmesi ve yaşaması için dil malzemelerine dayanması (...) şarttır. Kısaca dil, düşüncenin aktarma ve bildirme aracıdır." (Ahanov, 2008: 48)

Retorik, lengüistik, pedagoji, felsefe, sosyoloji gibi birçok alanda kullanılan metafor kavramı ile ilgili incelemeler Aristoteles'e kadar uzanmaktadır. Aristocu geleneğe göre metafor, sözcük ve onun temel anlamı tarafından genellikle adlandırılan şey arasında transfer olan benzerlik temelinde, onun uygun olmadığı bir şeye bir adın uygulanması olarak kabul edilmiştir (Erdem, 2003: 12).

"Nietzsche'ye göre metafor, bir şeyi bir noktada benzer bir şey olarak anlaşılan başka bir şeye özdeş bir şey olarak ele almak demektir. Bu tanım Nietzsche'nin erken dönem yazılarında yer alan 'metaforu' sık sık gerçekleştirdiği iki kullanım tarzından birini sergiler: aynı/özdeş olmayan şeylerin kelimelere başvuruyla özdeşleştirilmesi/aynılaştırılması. Nietzsche'nin metaforu diğer başlıca kullanım tarzı, Aristoteles'in Poetics'ni yorumundan doğmuştur: 'metafor, bildik anlamı başka bir şey olan bir kelimenin ya türden türlere, türlerden türe, türlerden türlere ya da oranlara göre taşınmasıdır' Fakat Nietzsche Aristoteles'in metafor belirlemesini bir lingüistik 'taşımının' ötesine doğru genişletir ve bir alandan diğerine herhangi bir transferi (mesela

fiziksel olandan ruhsal alana, lafzî alandan figüratif/mecazî alana, işitilebilir alandan görülebilir alana, öznedenden nesneye vs.) bir metafor örneği olarak kabul eder.” (Schrift, 1990: 7-8)

Lakoff ve Johnson’un çağdaş metafor teorisi (Metaphors We Live By, 1980), günümüz metafor çalışmalarında etkili olmuştur. Lakoff ve Johnson’a (2010: 13) göre,

“**1.** Metafor, kelimelerin değil, kavramların niteliğidir. **2.** Metaforun fonksiyonu salt sanatsal veya estetik kaygılar değil, belirli kavramları daha iyi anlamaktır. **3.** Metafor çoğunlukla benzerliğe dayanmaz. **4.** Metafor özel bir yeteneği olmayan sıradan insanlarca gündelik hayatta büyük bir zihin faaliyeti gerektirmeksizin kullanılır. **5.** Metafor lengüistik bir süs, gereksiz bir dekor değil, insanî düşüncenin ve akıl yürütmenin ayrılmaz bir unsurudur.”

Lakoff ve Johnson (2010: 25), “metaforun gündelik hayatta sadece dilde değil, düşünce ve eylemde de yaygın olduğunu” ileri sürmüşlerdir. “Gündelik kavram sistemimiz – kendileriyle düşündüğümüz ve eylemde bulunduğumuz terimler – temelde doğası gereği metaforiktir.”

Cebeci’ye (2013: 9-10) göre metafor, bir “şey”in birtakım yönlerinin başka bir “şey”e aktarıldığı zihinsel/dilbilimsel süreçleri ifade eder.

Nagehan Uçan Eke (2019: 238) “metafor”u “dil”, “dil”i “metafor” sözcüğüyle karşılamış ve metaforu “bir konuşma biçiminden ziyade bir düşünme ve aynı zamanda da yaşanan çevreyi ve hadiseleri algılamak için farklı bir görme biçimi” olarak tanımlamıştır. “Kavramsal metaforlar ve görüntü şemaları da,

ortak özellikleri paylaşan iki şey arasında gizli karşılaştırma yapan metaforik düşünmenin temel unsurlarıdır." (Uçan Eke, 2019: 238).

Kavramsal Metafor Teorisi'ne göre metafor, bir kavram alanının farklı bir kavram alanına göre anlaşılmasıdır. "Metaforun özü bir tür şeyi başka bir tür şeye göre anlamak ve tecrübe etmektir." (Lakoff ve Johnson, 2010: 27) Kavramsal Metafor Teorisi'nde "kaynak alan" ve "hedef alan" olmak üzere iki deneyim alanı bulunmaktadır. Başka bir kavramsal alanı anlayabilmek için metaforik ifadelerin kullanıldığı alan "kaynak alan", böylece anlaşılması sağlanan kavramsal alan ise "hedef alan"dır. (Kövecses, 2002: 4). "*Kaynak kavram alanı* ile *hedef kavram alanı* arasında sistematik bir ilişki mevcuttur. Buna *aktarım* (mapping) denir. Başka bir ifadeyle kaynak kavram alanına ait bilgiler hedef kavram alanına aktarılır." (Uçan Eke, 2017: 57)

2. YÖNTEM

Süleymân-nâme, Firdevsî tarafından XV. yüzyıl sonları ile XVI. yüzyıl başlarında yazılmıştır. Eserin konusu, Süleyman peygamberin dinî, efsanevî hikâyeleridir. Manzum-mensur karışık şekilde yazılan *Süleymân-nâme*, Firdevsî'nin 81 ciltlik en hacimli eseridir. Bu makalede Firdevsî'nin *Süleymân-nâme*'sinin 77. cildindeki manzum kısımlar metaforik açıdan incelenmiştir. Örnekler değerlendirilirken kaynak alan ve hedef alan arasındaki ilişki üzerinde durulmuştur.

3. BULGULAR

Ahiret ebedîlik yurdudur

Fânî milki terk idüben imdi pes

Ol *beḳā milkine* varmağa it heves (047b/17)

"Bu fâni dünyayı şimdi terk edip o ebedîlik yurduna varmaya heves et."

“Ahiret ebedîlik yurdudur” metaforunda hedef alan “ahiret”, kaynak alan “ebedîlik yurdu” olarak ifade edilmektedir. İnsanın öldükten sonra gideceği yer olan ahiret, ebedî kalınacak yurttur. Beyitte “dünya” kavramı “fânî milk” kavramıyla karşılanarak metaforik uyum sağlanmıştır.

Aşk ateştir

’İşk odına iy gönül pervâne yok bâl u per
Çünkü şayd olduñ gönül ma’şûkanuñ ‘ışkına sen (025b/03)

“Ey pervane gönül, aşk ateşine kol kanat yok; çünkü sevgilinin aşkına av oldun.”

Nâleler kılub dile geldise ‘üd
’İşk odına yandı ‘âşik hem-çü ‘üd (034b/19)

“Ut inleyip dile geldiyse âşik öd ağacı gibi aşk ateşine yandı.”

“Aşk ateştir” metaforu, üzüntü ve ızdırabın “ateş” kaynak alanı üzerine şemalanmasıyla oluşmuştur. Klasik Türk Edebiyatı’nda “aşk ile üzüntü birlikte vardır. Yani âşik üzüldüğü nispette aşkı ister, aşkının ululuğu nispetinde de üzülür.” (Pala, 2000: 43)

“Klasik Türk şairleri ‘aşk’ı her yönüyle ve çok çeşitli metaforlar aracılığıyla işlemişler ve asırlar boyunca insanların duygularına tercüman olmuşlardır. Klasik Türk şiirinde ‘aşk’, bütün tezahürleriyle zengin bir estetik sistem dâhilinde, çok gelişmiş bir benzetme ağı ile okura sunulur. ‘Aşk’ın Klasik Türk şiirinde olduğu kadar hiçbir edebî gelenekte bu denli zengin çağrışımlara, metaforlara konu olmadığı rahatlıkla söylenebilir.” (Uçan Eke, 2019: 248)

Ayrılık ateştir

'İşk işi müşkil durur gâyetde iy şâhib-i kemâl

Hicr odına cân yakar ma'sûka bulunca vişâl (020a/01)

"Ey kemal sahibi, aşk işi gayet müşküldür; sevgiliye kavuşunca ayrılık ateşine can yakar."

"Ayrılık ateştir" metaforu "ayrılık" hedef alanının, "ateş" kaynak alanı üzerine şemalanmasıyla oluşmuştur. Ayrılık yakıcı ve acı verici olması nedeniyle "ateş" kavramı kaynak alan olarak seçilmiştir.

Can hüthüt kuşudur

Hüsn iline kim dem Süleymân kimdurur bugün

Cân hüdhüdi remz eyledi dir yâriçün bu bu (068a/11-12)

"Güzellik ülkesine kim hükümdar, Süleyman kimdir bugün; can hüthütü gizlice söyledi, yâr için bu bu der."

"Can hüthüt kuşudur" metaforunda hedef alan "can", kaynak alan "hüthüt kuşu"dur. Hüthütün haber verme özelliğine sahip olması nedeniyle beyitte "can" kavramı "hüthüt" kavramı ile karşılanmıştır.

Can kuştur (Can kafeste bir kuştur)

Murğ cân uçar şınınca ten kafaş

Meskenine varmağa ider heves (048a/19)

"Ten kafesi kırılınca, can kuşu uçar; meskenine varmaya heves eder."

“Can kuştur (Can kafeste bir kuştur)” metaforunda hedef alan “can”, kaynak alan “kuş”tur. Yaşamayı sağlayan ruh anlamındaki “can” kavramı, “kuş” kavramıyla somutlaştırılmıştır. Canın bedenden çıkması kuşun kafesten uçup gitmesine benzetilmiştir.

Cihan mihnet evidir

Derd ü *miḥnet ḥāne* durur bu *cihān*

Rāḥatından miḥnetidür ki çehān (023a/03-04)

“Bu cihan dert ve mihnet evidir, mihneti rahatından çoktur.”

Pes *cihān miḥnet evidür* bī-gümān

Genc künci çevresidür efī mār (029b/06-07)

“O hâlde cihan mihnet evidir şüphesiz, hazine çevresinde yılan bulunur.”

“Cihan mihnet evidir” metaforunda hedef alan “cihan”, kaynak alan “mihnet evi” olarak belirlenmiştir. Hedef alan ve kaynak alandaki kavramlar dert ve sıkıntı çekilen mekân olma ortak özelliğine sahiptir.

Dünya zevkleri baldır

Kim *cihānuñ* işbu durur ḥāli bil

Kim belāsuz yinmez anuñ *balı* bil (060b/15-16)

“Ki cihanın hâli budur, bil; ki sıkıntısız onun balı yenmez, bil.”

“Dünya zevkleri baldır” metaforunda, hedef alanda yer alan “dünya zevkleri” kaynak alandaki “bal” kavramıyla somutlaştırılmıştır. Beyitte dert ve sıkıntı çekilmeden zevk ve sefanın olmayacağı açıklanmaktadır.

Düşman yılanıdır

Haşm olur çün efî *ilan* inden çıkar

Gâfil olma nâ-gehân seni şoqar (020a/03-04)

“Düşman engerek yılanıdır, inden çıkar; gafil olma ansızın seni sokar.”

Haşm efî *ilan* olur andan şağın

Yoksa bir gün nâ-gehân seni şoqar (020b/07)

“Düşman engerek yılanıdır, ondan sakın; yoksa bir gün ansızın seni sokar.”

“Düşman yılanıdır” metaforu, kaynak alan olarak belirlenen “yılan” kavramının tehlikeli ve zararlı olma gibi ortak özellikler taşıyan hedef alandaki “düşman” kavramına aktarımıyla oluşmuştur. Yılanın sokma özelliği, “düşman” kavram alanına girmiştir.

Gözyaşı şaraptır

Hicr odunda bağruñ idesin kebâb

Hasretile gözlerüñ döke şarâb (060b/11)

“Ayrılık ateşinde bağrını kebab edesin, hasretle gözlerin kanlı gözyaşı döke.”

“Gözyaşı şaraptır” metaforunun hedef alanı “gözyaşı”, kaynak alanı “şarap” kavramıdır. Hasretle dökülen kan rengindeki gözyaşları şaraba benzetilmiştir.

Güzel, cennet kızıdır

Bu ne kudret insden *hürî* durur

Milki cennet kendüler *hürî* durur (088a/17-18)

“Bu nasıl kudret, insandan huridir; memleketi cennet, kendisi huridir.”

“Güzel, cennet kızıdır” metaforunda hedef alan “güzel”, kaynak alan “cennet kızı”dır. Klasik Türk şiirinde sevgili; gül yanaklı, inci dişli, mercan dudaklı, selvi boylu, güzel huylu, gülden daha taze, temiz olan cennet kızlarına benzetilmiştir (Pala, 2000: 191). Beyitte güzel olan Belkıs cennet kızı, memleketi Saba cennet olarak düşünülmüştür.

Güzel, puttur

İtdi nâz u şivele halkı o şanem

Ser-firâz u şeh diyârî o şanem (111b/12)

“O, naz ve şiveyle halkı put etti; o put, seçkin ve padişah diyarına aittir.”

“Güzel, puttur” metaforunda hedef alan “güzel”, kaynak alan “put” olarak belirlenmiştir. Belkıs put gibi güzeldir. Klasik Türk Edebiyatı’nda “put daha çok klise duvarlarındaki mozayik işlemeli tasvirler yerine kullanılır ve sevgilinin o tasvirler kadar güzel olduğu anlatılmak istenir.” (Pala, 2000: 76) Belkıs’ın güzelliğini gören halk kendini kaybedip put gibi hareketsiz ve sessiz hâle gelmiştir.

Güzel, resimdir

Çün nigāruñ kaşrını gördi ibik

Baş yukarı kaldurub yapdı ibik (112a/19)

“Hüthüt kuşu resim gibi güzel olan (Belkıs’ın) köşkünü görünce başını yukarı kaldırıp başında tüylerden taç oluşturdu.”

“Güzel, resimdir” metaforunda kaynak alan “resim”dir. Belkıs resim gibi güzeldir.

Güzellik kutsal kitaptır

Muşhaf-ı hüsnüñde Yusuf süresin okıyalı

Gözlerüm Ya'küb'ı aqıdur eşkile kınum benüm (060a/13)

“Güzellik Mushaf'ında Yusuf suresini okuyalı gözlerim Yakup'u gözyaşıyla kanımı akıtır.”

“Güzellik kutsal kitaptır” metaforunda hedef alan “güzellik”, kaynak alan “kutsal kitap”tır. “Güzellik bir mushaftır. Onda tezyinat, harfler, hareketler, âyetler, sûreler vs. sevgilinin birer güzelliğini karşılar.” (Pala, 2000: 248). Güzelliği ile bilinen Yusuf peygamberin kıssası ile sevgilinin güzelliği arasında, yıllarca ağlayan Yakup peygamber ile âşık arasında ilgi kurulmuştur.

Güzellik ülkedir

Hüsn iline kim dem Süleymân kimdurur bugün

Cân hüdhüdi remz eyledi dir yâriçün bu bu (068a/11-12)

“Güzellik ülkesine kim hükümdar, Süleyman kimdir bugün; can hüthütü gizlice söyledi, yâr için bu bu der.”

“Güzellik ülkedir” metaforunun hedef alanı “güzellik”, kaynak alanı “ülke” kavramıdır Güzelliğin ülke olarak düşünülmesi sevgilinin bu ülkenin sultanı olması nedeniyledir.

Yüz güzelliği ışıktır.

İy cemâli şem'ine pervâne-veş cânım yağan

Vaşla çäre kıla ki hâdden aşdı hicrânum benüm (060a/15-16)

“Ey cemal mumuna pervane gibi canımı yakan kavuşmaya çare kıl ki hicranım haddinden fazla oldu.”

“Yüz güzelliği ışıktır.” metaforunun “Yüz güzelliği mumdur” alt metaforunda hedef alan “yüz güzelliği”, kaynak alan “mum” kavramıdır. Sevgilinin yüz güzelliği âşıkları pervane gibi yakan bir muma benzetilmiştir. Yüzün muma benzetilmesi “aydınlık” nedeniyledir. “Şamdan, ziya, enver, mehtap, ay, güneş gibi unsurlar aracılığıyla ‘güzellik’ bir ışık ve aydınlık olarak tasavvur edilmektedir. Burada esasen kastedilen sevgilinin yüz güzelliği olmaktadır.” (Uçan Eke, 2016: 222)

Çünkü iy kıblem başa kapuñ olubdur secde-gāh

Nola kim *envār-ı hüsnuñ* görüb itsem secde-gāh (089a/19-20)

“Ey kıblem, kapın bana ibadet yeri olmuştur; ne olur ki güzellik ışığını görüp ibadet etsem.”

Yukarıdaki beyitte güzellik ışık olarak düşünülmüştür:

Sen bir nazarda iki *güneş* göricegez hüdhüd na-gāh

Cem’ eylegil hıssüñ başa kim çekmeyesin ıztırāb (111a/15-16)

“Bir bakışta ansızın iki güneş görünce aklını başına topla ki ıstırap çekmeyesin.”

Gün cemālinden şararmış çün hilāl

Meh hilālinden olur gökde hilal (115a/09)

“Güneş gibi olan cemalinden hilal sararmış; ay gökyüzünde kaşın gibi hilal şeklini alır.”

“Yüz güzelliği ışıktır.” metaforunun “Yüz güzelliği güneştir” alt metaforunda hedef alan “yüz güzelliği”, kaynak alan “güneş” kavramıdır. Yukarıdaki beyitlerde “(Belkıs'ın) yüz güzelliği” parlaklığı ve aydınlığı nedeniyle güneşe benzetilmiştir.

Gerçi kaşı nev hilâl ağ *alnı ħor*

Lîkin işi güne tapar fi'li *ħor* (116a/16)

“Gerçi kaşı yeni ay, ak alını güneş (gibidir); lakin güneşe tapar, işi değersizdir.”

Yukarıdaki beyitte “(Belkıs'ın) alını” parlaklığı ve aydınlığı nedeniyle güneşe benzetilmiştir.

Kahır ateştir

Bir nefes gül güldüğüçün kām-yâb

Çahr odına yanub ağlar çün gül-âb (023a/05)

“Ey talihli, bir an gül güldüğü için kahır ateşinde yanıp gül suyu ağlar.”

“Kahır ateştir” metaforu, üzüntü ve acının “ateş” kaynak alanı üzerine şemalanmasıyla oluşmuştur.

Kalem bülbüldür

Gül ruĥuñ vaşfında *ĥāmem bülbüli* ki ağladı ħan

Çan yaşıla yazılır evrâka dīvānum benüm (060a/15)

“Gül yanağının vafını yazarken kalem bülbülüm kan ağladı, divanım kâğıt yapraklarına kanlı gözyaşı ile yazılır.”

“Kalem bülbüldür” metaforunun hedef alanı “kalem”, kaynak alanı “bülbül” kavramıdır. Bülbülün güle âşık olduğu düşünülmektedir. Sevgilinin güle benzer

yanağının niteliklerini yazan âşığın kalem ile bülbül arasında ilgi kurulmuştur. Beyitte insana özgü “ağlamak” eyleminin bülbül kuşunun eylemi olarak belirtilmesiyle kişileştirmeye dayalı “Bülbül insandır” metaforu da oluşturulmuştur.

Korku ateştir

Ĥāşşa kim ĥırsuñ biri bağlu durur

Ĥorku odından cigeri tağlu durur (015b/04-05)

“Özellikle ayının biri bağlıdır, korku ateşiyile ciğeri yaralıdır.”

“Korku ateştir” metaforunda hedef alan “korku”, kaynak alan “ateş” olarak ifade edilmektedir. Korku duygusu yıpratıcı ve zarar verici bir duygu olması dolayısıyla yakıcı ve yıpratıcı özellikteki ateşe benzetilmiştir.

Parmak kalemdir

Çün müretteb elde tutmuş on *qalem*

Kim *mürekkeb ĥün-ı ĥalk* anlar *qalem* (088a/10)

“Elde muntazam on kalem tutmuş ki parmaklar kalem, halkın kanı mürekkeptir.”

“Parmak kalemdir” metaforunda hedef alan “parmak”, kaynak alan “kalem”dir. “Parmak” ve “kalem” kavramları arasında düzgünlük ve uzunluk bakımından ilgi kurulmuştur. Beyitte (Belkıs’ın) parmakları kalem, halkın kanı ise mürekkep olarak düşünölmüştür.

Rüzgâr binilecek şeydir

Taĥtına *merkeb* anuñ gökdeki *bād*

Pās-bānı yirde Ĥüsrev Keyĥubād (085b/14)

“Gökyüzündeki rüzgâr tahtına merkeptir; Hüsrev, Keykubat yeryüzünde bekçisidir.”

“Rüzgâr binilecek şeydir” metaforunun hedef alanı “rüzgâr”, kaynak alanı “binilecek şey” kavramıdır. Hz. Süleyman'ın rüzgâra hükmetmesi ve rüzgârın Hz. Süleyman'ın tahtını götürmesi dolayısıyla “rüzgâr” kavramı “binilecek şey” olarak belirlenmiştir.

Sevgili candır

İy baña 'ışkın virüb göñlüm alan *cānum* benüm
Dil nedür ki cān fidādur saña *cānānum* benüm (060a/11)

“Ey bana aşkını verip gönlümü alan canım benim, gönül nedir ki can fedadır sana cananım benim.”

“Sevgili candır” metaforu, kaynak alan olarak belirlenen “can” kavramının hedef alan “sevgili” kavramına aktarımıyla oluşmuştur. Sevgili, candan daha çok sevilmetedir.

Sevgili göz nurudur

İy *gözüm nūri* cihānda hāşılısın 'ömrümüñ
Līki 'ömrüm gibi kaçduñ derde *dermānum* benüm (060a/11-12)

Ey gözümün nuru, cihanda ömrümün hasılısın; lakin ömrüm gibi kaçtın derde dermanım benim.”

“Sevgili göz nurudur” metaforunda hedef alan “sevgili”, kaynak alan “göz nuru” olarak belirlenmiştir. Sevgili, göz nuru gibi değerlidir.

Sevgili kıbledir

Çünkü iy *kıblem* baña kapuñ olubdur secde-gāh

Nola kim envār-ı hüsünüñ görüb itsem secde-gāh (089a/19-20)

“Ey kıblem kapın bana ibadet yeri olmuştur, ne olur ki güzellik ışığını görüp ibadet etsem.”

“Sevgili kıbledir” metaforu, kaynak alan olarak belirlenen “kıble” kavramının hedef alan “sevgili” kavramına aktarımıyla oluşmuştur.

“Müslümanların kibleye yöneldiklerinde namaz kılarak huzur duyması gibi âşık da âdeta Kâbe gibi kendisine huzur veren güneş yüzü gördüğünde sevincinden namaz kılar. Sevgilinin kaşının ve yüzünün kible, mihrâb, secdegāh gibi ibadet yönü /yeri olarak tasavvur edilmesinde şekil benzerliğinin yanında sevgilinin âşığın nazarında kazandığı değer ve onu yüceltme duygusu, yüzün Kâbe olarak tasavvuru, Kâbe’nin müslümanların ibadet için yöneldikleri makam oluşu, kible ve secdegâhların yönünün Kâbe’ye doğru oluşu, önemlidir.” (Ay, 2009: 133-134)

(Sevgilinin) beli kıdır

Bilüñ hayâli göñlüme gelmedügi budur

Ki âteş yanan yirde nigārüm bitmez hıc *mû* (068a/07-08)

“Belinin hayalinin gönlüme gelmemesinin sebebi budur ki sevgilim ateş yanan yerde hiç kıl hasil olmaz.”

“(Sevgilinin) beli kıldır” metaforunda hedef alan “(sevgilinin) beli”, kaynak alan “kıl” kavramıdır. Sevgilinin beli ince ve dar olması nedeniyle kıla benzetilmiştir. Beyitte âşğın gönlü ateş yanan yer olarak düşünölmüştür. Ateş yanan yerde kıl olamayacağı için âşğın gönlüne sevgilinin belinin hayali gelmez.

Ten cihandır

Ten cihāndur fi'l-meşel aña 'ayān

Rūhuñ ölü hem-çü Rüstem pehlivan (024b/18-19)

“Ten cihandır mesela apaçık anla, Rüstem pehlivan gibi ruhun ölü.”

Hedef alan “ten”, kaynak alan “cihan” ile yapılandırılarak “Ten cihandır” metaforunu oluşturmuştur. “Ten cihandır” metaforunda “ten” ve “cihan” kavramları yaşanan yer olma ortak özelliğine sahiptir. “Ten” kavramı “ruh”un yaşadığı yer olarak düşünölmüş ve insanların yaşadığı cihana benzetilmiştir.

Ten dumandır

Ten duḡānından eger dūr olasın

Şem' mişli ser-te-ser nūr olasın (025a/05)

“Ten dumanından eğer uzak olursan mum gibi baştan başa nur olursun.”

Ten duḡānından eger dūr olasın

Şem'-veş ez-pā vü ser nūr olasın (067b/10)

“Ten dumanından eğer uzak olursan mum gibi baştan ayağa nur olursun.”

Hedef alan “ten”, kaynak alan “duman” ile yapılandırılarak “Ten dumandır” metaforunu oluşturmuştur. Ten geçici, ruh ölümsüzdür. “Ten dumandır” metaforunda tenin geçiciliği yok olma, geçici olma özelliklerine sahip “duman”

kavramı ile ifade edilmiştir. Duman, siyah beyaz karışımı renkte olmasıyla da olumsuz özellik belirtir. Beyitte duman ve nur kavramları, birbirinin zıddı kavramlar olarak ele alınmaktadır.

4. TARTIŞMA ve SONUÇ

Bu çalışmada Firdevsî'nin *Süleymân-nâme'sinin* 77. cildindeki manzum kısımlar metaforik açıdan incelenmiş; metaforlar "Bulgular" başlığı altında örneklendirilmiştir. "Bulgular" başlığı altında ele alınan metaforlar listesi aşağıda verilmiştir.

Metaforlar: Ahiret ebedilik yurdudur. Aşk ateştir. Ayrılık ateştir. Can hüthüt kuşudur. Can kuştur (Can kafeste bir kuştur). Cihan mihnet evidir. Dünya zevkleri baldır. Düşman yılandır. Gözyaşı şaraptır. Güzel, cennet kızıdır. Güzel, puttur. Güzel, resimdir. Güzellik kutsal kitaptır. Güzellik ülkedir. Yüz güzelliği ışıktır. Kahr ateştir. Kalem bülbüldür. Korku ateştir. Parmak kalemdir. Rüzgâr binilecek şeydir. Sevgili candır. Sevgili göz nurudur. Sevgili kıbledir. (Sevgilinin) beli kıldır. Ten cihandır. Ten dumandır.

Örnekleme oluşturan cümlelerde hedef alanın yeniden tanımlanmasını sağlayan kaynak alan kavramları genellikle daha somut kavramlardır. Kaynak alan olarak somut kavramların seçilmesi metaforun sadece bir kavramı etkili bir biçimde ifade etme işlevinin olmadığını bir kavramı açıklama, belirgin kılma gibi işlevlere sahip olduğunu da göstermektedir.

Metafor, yaratıcılığın bir göstergesidir. Dilin ve düşüncenin ayrılmaz bir unsurudur. Edebî eserlerin özellikle manzum eserlerin anlaşılması noktasında önemli rol üstlenen metaforlar, onları kullananların dil ve düşünce dünyasını ortaya koyar. *Süleymân-nâme'nin* 77. cildinin manzum kısımlarındaki metaforik kullanımlar, eserin dilini güçlendirmiş ve söze derinlik katmıştır.

Metafor, tecrübelerle dayanır ve tarih-coğrafya-toplum-kültür ile ilişkilidir. İçinde bulunulan çağın ve kültürün yansıtıcısı olan metaforlar, edebî geleneğin günümüze aktarılmasını sağlaması açısından önem taşımaktadır.

KAYNAKÇA

- Ahanov, K. (2008). *Dil Bilimin Esasları*. Akt., Murat Ceritoğlu. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ay, Ü. (2009). "Divan Şiirinde Güneşin Sevgili Tipine Yansıması Hakkında Bir Değerlendirme." *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 2: 117-162.
- Cebeci, O. (2013). *Metafor ve Şiir Dilinin Yapısal Özellikleri*. İstanbul: İthaki Yayınları.
- Erdem, M. (2003). *Türkmen Türkçesinde Metaforlar*. Ankara: Köksav Yayınları.
- Gaddar, Z. (2020). *Firdevsî, Süleymân-nâme (77. cilt), Dil İncelemesi - Metin - Dizin*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Kövecses, Z. (2002). *Metaphor, A Practical Introduction*, Oxford: Oxford University Press.
- Lakoff, G. ve Johnson M. (2010). *Metaforlar Hayat, Anlam ve Dil*. Çev., Gökhan Yavuz Demir. İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Pala, İ. (2000). *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Schrift, Alan D. (2002). Dil, Metafor ve Retorik. *İnsan Bilimlerine Prolegomena Dil, Gelenek ve Yorum*. Der. ve Ter., Hüsamettin Arslan. İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Spitzer, M. (2004). *Metaphor and Musical Thought*. Chicago ve Londra: The University of Chicago Press.
- Uçan Eke, N. (2016). "Mihri Hatun'un Gazellerinde "Güzellik" Kavramı İle İlgili Metaforlar." *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 25: 217-228.

Uçan Eke, N. (2017). *Klâsik Türk Edebiyatında Metaforik Üslûp*, Ankara: Akçağ Yayınları.

Uçan Eke, N. (2019). Edebiyatın Metaforik Gücü. *Söylem Filoloji Dergisi*, 4(2): 238-253.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

The word metaphor, which comes from the ancient Greek metaphora, is formed from the combination of the words meta “beyond” and pherein “to carry, to be loaded” and means “to take from one place to another”. In the sources, the word metaphor is met with rhetoric such as " mecaz ", "eğretileme", "istiare", "teşbih", "telmih" based on simile.

Studies on the concept of metaphor, which is used in many fields such as rhetoric, linguistics, pedagogy, philosophy and sociology, date back to Aristotle. It is seen that there is a relationship between language, thought and metaphor that cannot be separated from each other. It has been argued that metaphor is common in everyday life, not only in language, but also in thought and action. Our everyday conceptual system – terms with which we think and act – is fundamentally metaphorical in nature.

According to Conceptual Metaphor Theory, metaphor is the understanding of a concept area according to a different concept area. The essence of metaphor is to understand and experience one kind of thing in terms of another kind of thing. In Conceptual Metaphor Theory, there are two areas of experience: "source area" and "target area". In order to understand another conceptual area, the area where metaphorical expressions are used is the "source area", and the conceptual area that is thus understood is the "target area". There is a systematic relationship between the source concept area and the target concept area. This is called mapping. In other words, the information belonging to the source concept area is transferred to the target concept area.

Method

Süleymân-nâme was written by Firdevsî in the end of the 15th century and the beginning of the 16th century. The subject of the work is the religious and legendary stories of the Prophet Süleymân. *Süleymân-nâme* written in a mixed verse-prose form, is Firdevsî's most voluminous work with 81 volumes. In this article, the verse parts in the 77th volume of Firdevsî's *Süleyman-nâme* are analyzed metaphorically. The metaphor examples are evaluated under

"Findings" heading. While evaluating the samples, the relationship between the source area and the target area are emphasized. The list of metaphors discussed under "Findings" heading is given below.

Metaphors: The Hereafter is the home of eternity. Love is fire. Separation is fire. Soul is a hüthüt bird. Soul is a bird (Soul is a bird in a cage). The world is the house of distress. Worldly pleasures are honey. The enemy is the snake. Tears are wine. Beautiful is the girl of heaven. Beautiful is a cult figure. Beautiful is a picture. Beauty is the holy book. Beauty is country. Facial beauty is the light. Sadness is fire. The pen is a nightingale bird. Fear is fire. Finger is pen. The wind is something to ride on. Lover is soul. Lover is the light of the eye. Lover is the qibla. Lover's waist is hair. Ten is the world. Body is smoke.

Facial beauty is thought of as a light and luminosity through elements such as candles, sun, moon. Based on the sub-metaphors "Facial beauty is the candle" and "Facial beauty is the sun", the upper metaphor "Facial beauty is light" was created.

The 77th volume of *Süleyman-nâme* is a very voluminous work both physically and in terms of meaning. For this reason, all metaphors in the work have not been dealt with one by one.

Findings (Results)

Source field concepts that enable the redefinition of the target area in the sentences forming the sample are generally more concrete concepts. The selection of concrete concepts as the source area shows that metaphor does not only have the function of expressing a concept effectively, but also has functions such as explaining a concept and making it clear.

Metaphors, defined as the language of language, are the only way to understand life, ourselves and others. Metaphor is not just a linguistic element, it is an integral element of thought. The use of metaphor shows the creativity of the human mind in terms of producing new meanings. Metaphors, which play an important role in understanding literary works, especially verse, reveal the language and thought world of the people who use them. The metaphorical uses in the verse parts of the 77th volume of *Süleymân-nâme* strengthened the language of the work and added depth to the words.

Conclusion and Discussion

Metaphor is based on experiences, it is related to history, geography, society and culture. Metaphors, which are reflective of the current era and culture, are important in terms of ensuring that the literary tradition is transferred to the present.

YÜKSELEN BİR DEĞER: KARAKTER EĞİTİMİ

Mehmet Fatih KAYAN*

Öz

Karakter eğitimi, erdemlerin bilinçli bir şekilde bireye öğretilmesi süreci olarak ifade edilmektedir. Erdemler, değerlerden farklı olarak zaman ve mekâna göre herhangi bir değişime uğramayan ve toplumun tamamı için önem arz eden kişilik özellikleridir. Erdemlerin bireye öğretilmesi kolay ve kısa vadede gerçekleşebilecek bir süreç olmasa da nitelikli bir eğitim süreci ile erdemler öğrenilebilir ve öğretilir. Evrensel erdemlerin neler olduğuna ilişkin çeşitli yorumlar yapılmakla birlikte Thomas Lickona'nın geniş kabul gören savına göre bilgelik, adalet, cesaret, öz-denetim, sevgi, pozitif tutum, çalışkanlık, dürüstlük, şükran ve tevazu olmak üzere on temel erdem bulunmaktadır. Karakter eğitiminin, kısa bir süre içerisinde öğrenciler üzerinde olumlu bir etki meydana getirmesini beklemek gerçeklikten uzak bir tutum olacaktır. Nitekim karakter; aile, kültür ve sosyal hayat gibi birçok farklı paydaşın bir araya gelmesiyle ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda karakter eğitimi uygulamalarında bahsi geçen paydaşların tamamının sürece dâhil edilmesi büyük önem arz etmektedir. Bu çalışmada karakter eğitiminin tüm boyutları derleme yöntemiyle ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Karakter, Karakter Eğitimi, Erdem.

* Dr. Öğr. Üyesi, Harran Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, kayanfatih@yahoo.com, Şanlıurfa/Türkiye

A RISING VALUE: CHARACTER EDUCATION

Abstract

Character education is expressed as the process of deliberately teaching the virtues to the individuals. Virtues, unlike values, are character traits that do not differentiate according to time and place and are valuable for the entire society. Although instilling the virtues to the individuals is not an easy and short-term process, virtues can be taught and learned with a sufficient education process. Although there are various interpretations of what the universal virtues are, according to Thomas Lickona's widely accepted argument, there are ten fundamental virtues: wisdom, justice, fortitude, self-control, love, positive attitude, hard work, integrity, gratitude and humility. It would be unrealistic to expect character education to have a positive effect on students in a short time. Indeed, the character emerges with the coming together of many different stakeholders such as family, culture and social life. In this context, it is of great importance to include all of the stakeholders in character education processes.

Keywords: *Character, Character Education, Virtue*

1. GİRİŞ

Karakter eğitimi, dünya genelinde her geçen gün daha çok önemsenen ve eğitim sistemlerinde daha fazla yer bulan bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Evrensel ahlaki değerlere ve karakter güçlerine sahip bireylerin yetiştirilmesini amaçlayan karakter eğitimi uygulamaları birçok ülkenin öğretim programlarında geçmişe nazaran artarak yer bulmaya başlamaktadır. Nitekim karakter güçlerine sahip erdemli bireylerin sayısının artması nitelikli bir sosyal yaşantı için bir gereksinim olarak görülmektedir. Karakter eğitiminin nitelikli bir şekilde işe koşulduğu toplumlarda empati, saygı, adalet, sevgi vb. erdemlerin insani ilişkilerde daha fazla yer bulması beklenmektedir. Bahsi geçen erdemler ise daha mutlu ve sorunsuz toplumsal yapıların oluşmasına katkı sağlayacaktır.

Günümüzde internete ulaşımın kolaylığı ve sosyal medya kullanımının oldukça yaygın hale gelmesi, çocukların ahlaki değerlere ilişkin karmaşık mesajlar almasına yol açmaktadır. Bu durum ise çocukların doğruyu ve yanlışını birbirinden ayırt edebilmesini daha güç bir hale getirmektedir. Ayrıca internet başında geçmişe nazaran oldukça fazla vakit geçiren yeni nesil gençlik, nitelikli bir toplumsallaşma sürecinden, dolayısıyla toplumsal değer yargılarından mahrum kalmaktadırlar (Brannon, 2008). Nitelikli bir toplumsal yaşantı için bir gereksinim olan karakter eğitimi yukarıda bahsi geçen durumların da ortaya çıkmasıyla hayati önem arz eden bir konu haline gelmiştir. Karakter eğitimi, içinde bulunduğumuz zaman diliminde eğitim sistemleri tarafından kaliteli bir eğitim süreci ve ahlaklı bir toplumun varlığı için görmezden gelinemeyecek derecede önemli bir konudur.

Çocuklar, içinde doğup büyüdüğü ortamın kendilerine kattıkları ile güçlü bir karaktere sahip olabilecekleri gibi olumsuz kişilik özelliklerinin bir araya geldiği zayıf bir karaktere de sahip olabilmektedirler. Bu bağlamda karakter eğitiminin sadece informal eğitim çerçevesinde ele alınmasının sakıncalı bir durum olarak ortaya çıktığı ve örgün eğitim ile desteklenmesi gerektiği sonucuna ulaşılmaktadır (Anggraini & Kusniarti, 2016). Nitekim formal bir karakter eğitimi sürecinden mahrum bırakılan çocuklar aile ve sosyal ortamda kendilerine sunulandan öteye geçememe riski ile yüzleşmek zorunda kalmaktadırlar.

2. KARAKTER EĞİTİMİNİN TANIMI ve ERDEMLER

Karakter eğitimi, geleceğin iyi vatandaşlarını yetiştirebilmek için öğrencilerin davranışlarını düzenleme yoludur (Hoge, 2002). Kamaruddin'e (2012) göre karakter eğitimi, çocuğa sadece neyin doğru neyin yanlış olduğunu öğretmek değil, çocuğun iyi olanı bilmesini, anlamasını ve yapmasını ona aşlamaktır. Lickona (1997) ise karakter eğitimi, erdemlerin bilinçli bir şekilde bireye öğretilmesi süreci olarak tanımlamaktadır. Erdemlerin bireye aşılması kolay

ve kısa vadede gerçekleşebilecek bir süreç olmasa da nitelikli bir eğitim süreci ile erdemler öğrenilebilir ve öğretilir (Cooley, 2008).

Erdemler, yoruma açık olmayan nesnel insani özelliklerdir ve hem bireyin kendisi hem de toplumun tamamı için önem arz ederler. Erdem sahibi bir birey daha anlamlı ve tatmin edici bir hayata sahip olur. Erdemli insanlardan oluşan bir toplum ise daha uyumlu ve üretken olacaktır. Erdemler, değerlerden farklı bir şekilde zaman ve mekâna göre herhangi bir değişime uğramazlar. Örneğin adalet, dürüstlük, sabır birer erdemdirler ve her zaman erdem olarak kalmaya devam edeceklerdir. Erdemler, nesnel ahlaki standartlardır ve zaman, kültür, bireysel tercihlerden bağımsızdırlar (Lickona, 1997).

Evrensel erdemlerin neler olduğuna ilişkin çeşitli yorumlar yapılsa da karakter eğitiminde bir otorite olarak kabul edilen Thomas Lickona on temel erdem varlığından söz etmektedir. Lickona'ya göre güçlü bir karakter için sahip olunması gereken 10 temel erdem ve her erdem için birtakım göstergeleri bulunmaktadır. Bir başka deyişle bireyin herhangi bir erdeme sahip olduğunu anlayabilmek için ondan ilgili erdeme ilişkin alt göstergeler olarak kabul edilebilecek birtakım davranışların sergilenmesi beklenmektedir (Lickona, 2003).

Bilgelik: Lickona bilgeliği diğer bütün erdemleri yönlendiren en temel erdem olarak nitelendirmektedir. Kendimiz ve başkaları için doğru kararlar verebilme, yargılama becerisine sahip olma, her şart altında doğruyu ve yanlış ayırt edebilme gibi özellikler bu erdeme sahip olabilmeyen göstergeleridir.

Adalet: Herkesin hakkına saygı duymak adalet erdeminin en temel göstergesidir. Bunun yanında altın kural (The Golden Rule) olarak nitelendirilen “kendimiz için istediklerimizi başkaları için de istemek ve kendimize yapılmasını istemediklerimizi başkalarına yapmamak” ve

başka insanların fikirlerine ve davranışlarına (şiddet içermediği sürece) saygı duymak adalet erdeminin diğer göstergeleridir.

Cesaret: Lickona'ya göre cesaret zor zamanlarda doğru olanı yapmaktır. Nitekim hayattaki doğru kararlar çoğunlukla zor olanlardır.

Öz denetim: Öz denetim kendini kontrol edebilme becerisi olarak da değerlendirilebilir. Öz denetime sahip bireyler öfke kontrolünü sağlayabilir, uygunsuz istek ve dürtüleri dizginleyebilirler.

Sevgi: Birçok erdemi bünyesinde barındıran sevgi; empati, merhamet, nezaket, cömertlik, sadakat, vatanseverlik, bağışlayıcılık ve başkaları için fedakârlık yapabilmeyi ifade etmektedir.

Olumlu tutum (pozitif olmak): Umut, coşku, esneklik, nüktedanlık gibi karakter güçleri olumlu tutuma sahip olan bireylerde gözlenen özelliklerdir.

Çalışkanlık: Çalışma, alternatifi olmayan bir değerdir. Çalışkanlık erdemi; girişkenlik, hedef koyma ve becerikliliği içerir.

Dürüstlük: Çelişkiden uzak bir yaşam tarzını anlatan dürüstlük erdeminin göstergeleri; ilkelerine bağlı olma, sözünde durma, ahlaki değerlere sadık kalma, inandıkları için zorluklarla mücadele edebilmedir.

Şükran: Sahip olduklarının değerini bilme olarak ifade edilen şükran, Lickona'ya göre mutlu bir hayatın sırrıdır. Şükran bir duygu değil, bir eylemdir.

Tevazu: Ahlaki yaşamın temelidir. Tevazu diğer erdemlerin kazanılabilmesi için de gereklidir. Nitekim alçakgönüllülük bizi kusurlarımızdan haberdar eder ve daha iyi bir insan olmaya çalışmamızı sağlar. Özür dileyebilme, başkalarına karşı işlediğimiz hataları telafi edebilme ve af dileme tevazu erdeminin göstergeleridirler.

Karakter eğitiminin asıl amacı güçlü karakterlere sahip erdemli öğrenciler yetiştirmek olsa da karakter eğitimi programlarının, akademik başarıya olumlu etkisi, okulu terk etme oranlarında düşüş gibi başka olumlu etkilerinin olduğunu ortaya koyan çalışmalar da bulunmaktadır (Agboola ve Tsai, 2012). Karakter eğitimi aynı zamanda bireylere bir aile, toplum ve devlet olarak birlikte yaşamaya ve çalışmaya yardımcı olacak düşünme yollarını ve davranışlarını öğretmeyi amaçlamaktadır (Kamaruddin, 2012).

Karakter eğitiminin, kısa bir süre içerisinde öğrencilerin istenmedik davranışlarını değiştirmesini ve onlara evrensel erdemleri aşılmasını beklemek gerçekçi bir yaklaşım olmayacaktır. Nitekim aile, kültür ve sosyal hayat gibi faktörlerin de karakter üzerinde etkileri bulunmaktadır (Romanowski, 2005). Bunların yanında internet ve sosyal medyanın da günümüzde bireylerin karakteri üzerinde meydana getirdiği etkiler dikkate alındığında karakter eğitimi programlarının bütüncül bir yaklaşımla ele alınması gerektiği sonucu ortaya çıkmaktadır. Öğretim programların da karakter eğitimine yer veren ülkelerin genel olarak bu ilkeyi dikkate aldığı, karakter eğitimi sürecine aile ve toplumu da dâhil ettikleri bilinmektedir.

3. KARAKTER EĞİTİMİNDE AİLENİN ROLÜ

Aileler, çocukların karakter eğitiminde oldukça önemli bir role sahiptirler. Özellikle henüz okul çağına ermemiş çocukların sosyal yaşantılarının neredeyse tamamının aileleri ile sürdürüldüğü düşünüldüğünde, ailenin karakter

eğitimindeki rolü daha iyi anlaşılmaktadır. Çocuklar okul çağına erdikten sonra da ailelerin görevi sona ermemekte, okulda verilen karakter eğitiminin olumlu sonuçlar doğurabilmesi için ailelere her zaman önemli görevler düşmektedir.

Karakter eğitimine ilişkin günümüz dünyasında aile bağlamında gözlenen en temel problemlerden biri ebeveynlerin anne-baba görevini üstlenmektense çocukları ile arkadaşlık ilişkisi kurmak istemeleridir. Çocukları ile arkadaşlık ilişkisi geliştiren ebeveynler ise rol model olabilmeye imtiyazını kaybetmektedirler. Bu durum çocuklara, sahip olmaları gerekenden çok daha fazla kontrol ve karar verme olanağı tanımaktadır. Böylesi bir ortamda yetişen çocuklar ise daha benmerkezci olmakta, başkalarına daha az değer vermektedirler (Brannon, 2008). Bu doğrultuda ebeveynlerin, üstlenmeleri gereken rolün farkında olmaları karakter eğitimi sürecinin ilk adımı olarak değerlendirilebilir. Nitekim dozu iyi ayarlanamamış olan iyi niyetin ve bilinçsizce bir iletişimin çocukların kişiliği üzerinde telafi edilemeyecek hasarlar meydana getirme olasılığı bulunmaktadır.

Araştırmalar, ahlaki gelişimin 18. ay dolaylarında başladığını göstermektedir. Çocukların genel olarak 6 yaş ve sonrasında örgün eğitime başladığı düşünüldüğünde, ahlaki gelişimin 4-5 yıllık bir süre için sadece ailelere bağlı olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır (Berkowitz ve Grych, 2000). Bu zaman zarfında çocukların ihtiyacı olan tek şey doğru olanı gözlemlemeleri en azından karakterleri üzerinde olumsuz etkiler meydana getirebilecek yanlış davranışlara şahit olmamalarıdır.

Erken çocukluk döneminde (18 ay- 6 yaş) çocuklara aşılması gereken bir takım ortak karakter güçlerinden bahsetmek mümkündür. Bunlar; öz-denetim, empati, sosyallik, uyumluluk, özsaygı, merhamet, adalet, fedakarlık, dürüstlük ve üretkenliktir. Aileler bahsi geçen karakter güçlerini çocukların gelişim düzeylerini de dikkate alarak erken çocukluk yıllarında onlara aşılmasına

uğraşmalıdır. Fakat şu çok iyi bilinmelidirler ki bahsi geçen karakter güçlerinin çocukta derhal gözlemlenmeye başlama ihtimali oldukça zayıftır. Nitekim çocuklar yalan söyler, kendi çıkarlarını gözetir ve bencil davranışlar sergileyebilirler. Bunların tamamı onların gelişiminin bir parçasıdır. Kısaca ebeveynler tarafından çocuğa verilen karakter eğitimi geleceğe yönelik bir yatırım olarak görülmelidir (Berkowitz ve Grych, 2000). Burada ebeveynlere düşen temel görev çocuğun alması gereken karakter özelliklerini tutarlı bir şekilde sergilerken, yalan söylemek ve bencilce davranmak gibi gelişim döneminin bir parçası olan tahammül edilmesi güç davranışlara sabır göstermektir.

Çocuğun karakter eğitiminde aileye düşen görevlerin neler olduğuna dair birçok öneri bulunmaktadır. Yapmış oldukları çalışmalarla karakter eğitimine önemli katkılar sağlayan Berkowitz ve Grych (1998) ebeveynlere, çocuklarına daha etkili bir karakter eğitimi sunabilmeleri için beş strateji önermektedirler. Bunlar;

Açıklama; Berkowitz ve Grych'e göre ebeveynlerin karakter eğitiminde kullanabilecekleri en etkili yöntem çocuklara olayları neden-sonuç ilişkisi ile açıklamalarıdır. Bu yöntemde ailelerin tüm yapması gereken çocukların sergilemiş oldukları davranışların neden doğru ya da neden yanlış olduğunu onlara anlayabilecekleri bir dil ile açıklamaktır. Sergilemiş olduğu davranışın başkalarını üzdüğünü ya da mutlu ettiğini gören çocuk, ancak bu durumun nedenlerini öğrendiğinde bahsi geçen olaydan bir çıkarım elde edebilir.

Çocuklar bizim doğru davranışlar sergilediğimizi görmeli fakat aynı zamanda onları neden yaptığımızı da bilmelidirler. Nitekim doğru davranışı onlara aşılamanın en iyi yolu, davranışın altında yatan nedenleri bilmelerini sağlamaktır. Başka bir deyişle yaptığımız doğru davranışların nedenlerini onlara anlatmalı, aynı zamanda onlara anlattığımız doğru davranışları pratiğe dökmeliyiz (Lickona, 1983).

Bakım ve Destek; Temel bakım gereksinimleri zamanında ve tutarlı bir şekilde karşılanan çocuklarda güvenli bağlanma ve özsaygı gelişir. Bu durum ise çocukların ahlaki akıl yürütme becerilerinin gelişmesine yardımcı olur.

Aileler aynı zamanda çocuklarına destek olmalıdırlar. Aldığı kararların ebeveynleri tarafından desteklendiğini gören çocuk kendini değerli ve sevilmiş hisseder. Ebeveynler, kendilerinden farklı bir şekilde düşünebilme ve kararlarına katılmama hakkına sahip olduğu izlenimini çocuğa verebilmelidirler.

Beklenti: Ailelerin çocukları ile ilgili beklentilere sahip olmaları karakter eğitiminin bir parçasıdır. Berkowitz ve Grych beklentilerin etkili sonuçlar verebilmesi için dikkat edilmesi gerekenleri üç noktada ele almaktadırlar.

Bunlardan ilki; ebeveynler çocukları için yüksek fakat aynı zamanda gerçekçi hedefler belirlemeli, çocuklarının sahip olduğu potansiyelin sınırlarını, neleri yapıp neleri yapamayacağını iyi bilmelidirler. Ebeveynleri tarafından düşük beklentilere sahip olan çocuklar da kendileri ile ilgili düşük hedefler belirlemektedirler. Aileleri tarafından, sahip olduğu potansiyelin çok üzerinde hedefler biçilen çocuklarda ise bunalma, kızgınlık gibi sonuçlar ortaya çıkmaktadır. Nitekim bahsi geçen durumlarda aileler çocuğa zoraki bir şekilde başarısızlığı tattırılmış olmaktadır. Ebeveynlerin hedef belirlemede dikkat etmesi gereken bir diğer nokta ise, sürece çocukları dâhil etmek, konulan hedeflerden onları haberdar etmek ve fikirlerini almaktır.

Çocuklara yönelik beklentilerin karşılanması bağlamında ebeveynlere düşen bir diğer görev ise onlara destek olmak ve hedefe ulaşmada bir nevi danışmanlık hizmeti sunmaktır.

Son olarak aileler çocuğun süreç içerisindeki performansını takip etmeli, hedefe ulaşmış, ulaşamayacağını öngörebilmelidirler. Nitekim izlenmeyen bir çocuk bu durumu kısa sürede fark edecek ve motivasyon kaybına uğrayacaktır.

Model Olma: Ebeveynlerin çocuklarının karakter eğitiminde olumlu sonuç alabilecekleri en kesin yollardan biri onlar için birer örnek teşkil etmektir.

Çocuklara saygıyı, onlara saygı duyarak öğretmek oldukça etkili bir yoldur. Başka insanlarla nasıl konuştuğumuz, onlara nasıl davrandığımız yine çocukların gözünden kaçmayacak ve onların karakter gelişiminde önemli bir yer tutacaktır (Lickona, 1983).

Çocuklar ailelerinin davranışlarını, kendileri ve başkalarıyla, dikkatli bir şekilde gözlemler ve karakterlerine ilişkin birçok davranışı bu gözlemler sonucunda öğrenirler. Örneğin, ikili ilişkilerde empati duymayı ve adaletli davranmayı sıklıkla sergileyen ebeveynlerin çocuklarının da bu davranışları göstermesi oldukça olağandır.

Demokratik Aile, Demokratik Karar Verme ve Tartışma: ‘Kurallarla ahlakı öğretemezsin’ diye bilindik bir söylem vardır. Berkowitz ve Grych bu söyleme katılmadıklarını kuralların, doğru bir şekilde konulması halinde, ahlaki ve karakter gelişiminin bir parçası olabileceğini savunmaktadırlar.

Kuralların geliştirilmesi sürecinde paydaşların tamamının söz hakkına sahip olması bahsi geçen kuralların daha etkili bir şekilde uygulanacağını bununla birlikte karakter gelişimine olumlu yönde bir katkı sağlayacağını göstergesidir. Örneğin çocuk saygıyı kurallardan öğrenebilir. Fakat kuralların belirlenmesi sürecinde söz hakkına sahip olmayan çocuk için o kural sadece uygulamakla yükümlü olduğu bir zorunluluktur. Fikirleri dikkate alınan çocuk için ise kurallara

sadece zorunlu olduğu için değil doğru olan davranış olduğu için uyma eğilimi ortaya çıkar (Kohlberg ve Selman, 1972).

Çocukların doğru ve yanlışa ilişkin inançlarında ailelerin önemli bir payı vardır. Nitekim aileler çocukların ilk ve en önemli öğretmenleridirler. Ailelerin sahip olduğu bu önemli rol çocuk okula başladıktan sonra da herhangi bir değişime uğramaz ve aile karakter eğitiminde sahip olduğu baskın rolü üstlenmeye devam eder (Brannon, 2008). Alanyazında karakter eğitimine ilişkin yapılan çalışmalar incelendiğinde ailelerin bu süreçteki rolü daha iyi anlaşılmaktadır. Bu yönde yapılan çalışmalar genel olarak, ebeveynlerin karakter eğitiminin önemli bir yordayıcısı olduğu sonucunu ortaya koymaktadırlar.

Berkowitz ve Bier (2005) karakter eğitimine ilişkin olarak yapmış oldukları çalışmada, ABD genelinde başarılı sonuçlar elde etmiş 33 karakter eğitimi programını incelemişlerdir. Yapılan analizler, aile katılımının programların ortak özelliklerinden biri olduğunu ve karakter eğitiminde önemli bir yere sahip olduğunu göstermektedir. Çalışmada, aile katılımının üç farklı formda gerçekleşebileceği görülmektedir. Buna göre okullar, aileleri sadece bilgilendirebilir, karakter eğitimi sürecinin bir paydaşı olarak değerlendirip tecrübelerinden yararlanabilir veya onların da birer öğrenci gibi aynı eğitimden geçmesini sağlayabilirler.

Karakter eğitimine ilişkin yapılan çalışmaların neredeyse tamamında güçlü bir karaktere sahip çocukların yetiştirilebilmesinde okul-aile işbirliğinin önemli bir yere sahip olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda okul-aile işbirliğinin geliştirilmesinde dikkat edilmesi gereken üç temel esas bulunmaktadır. Bunlar;

- Öncelikle okullar, çocuklarının eğitiminde ne kadar önemli bir role sahip olduklarını anlamaları konusunda ebeveynlere yardımcı olmalıdırlar. Bunu yaparken, okul-aile işbirliğinin çocuğun akademik başarısı ve

gelişimine ne derece olumlu etkide bulunduğunu gösteren verilerden faydalanılabilir,

- Bazı ebeveynler kendilerini yetersiz gördüklerinden dolayı okul ile işbirliğine geçmede isteksiz davranabilirler. Böyle durumlarda ebeveynleri akademik boyuttan uzak tutarak onlara yaklaşmak, farklı konularda fikir alışverişinde bulunmak, kısaca kendilerini yetersiz görmeyecekleri bir ortam hazırlamak gerekmektedir,
- Ailelerin okul ile işbirliğine geçmede gönülsüz olmalarının bir diğer nedeni ise kendilerini istenmemiş olarak görmeleri, öğretmenlerin onları yeterince sıcak karşılamamasıdır. Okullar, aileleri ağırlamada genel bir politikaya sahip olmalı ve tüm öğretmen ve yöneticiler bu konuda üzerlerine düşen görevi yapmalıdırlar (Berkowitz ve Bier, 2005).

4. KARAKTER EĞİTİMİNDE OKUL ve ÖĞRETMENİN ROLÜ

Çocuğun karakter eğitiminde ailelerin önemli bir role sahip olduğu bilinmektedir. Çocuklarda var olan doğruya ve yanlışla ilişkin inanç büyük bir oranda ailelerinden almış oldukları eğitim sonucunda şekillenmektedir (Brannon, 2008). Tüm ailelerin bu bağlamda üzerine düşen görevi layıkıyla yerine getirmediği/getiremediği okula henüz başlayan bir kısım çocuklarda gözlenen davranış bozukluklarıyla açığa çıkmaktadır. Nitekim çocuklarının karakter eğitiminde sahip oldukları bu önemli rolü başarıyla yerine getiren aileler olduğu gibi, çocukta olumsuz karakter özelliklerinin ortaya çıkmasına neden olan aileler de bulunmaktadır. Bu durum, karakter eğitiminde okulların üstlenmesi gereken rolün ne derece önemli olduğunu ortaya koymaktadır.

Bir eğitim sisteminin karakter gelişimi sürecini sadece aileye bırakması beklenen toplumsal ahlaki seviyeye ulaşma amacına hizmet etmeyecektir. Aileler çocuğu ahlaki değerlerin birçoğundan mahrum bırakarak yetiştirebilmektedirler. Nitekim kendileri ahlaki değerlere sahip olmayan ailelerden, bu değerleri çocuğa aşılmasını beklemek oldukça iyimser bir yaklaşım olacaktır. Bu bağlamda öğretim programlarında karakter eğitime yer verilmemesi bir nevi işi şansa bırakmak olacaktır ki karakter eğitimi şansa bırakılamayacak kadar değerli bir konudur.

Okulların tek amacı öğrencilere bilgi aşılama olmamalıdır. Nitekim bilgili ve zeki insanların aynı zamanda ahlaki değerlerden yoksun olabildikleri bilinen bir gerçektir (Lickona, 1991). Okullar, öncelikli olarak karakter eğitiminin öneminin ve güçlü karakter özelliklerine sahip bireyler yetiştirmede kendilerine düşen büyük görevin farkında olmalıdırlar. Bu doğrultuda yapılması gereken ilk şey, karakter eğitimi öğrenme-öğretme süreçlerinin öncelikli konusu haline getirmek ve tüm öğretim faaliyetlerinde karakter eğitime yer vermektir. Bunu yaparken de karakter gelişiminde etkisi olan tüm paydaşlar, özellikle aileler, çocuğun karakter eğitimi sürecine dâhil edilmelidirler (Lickona, 1997).

Karakter eğitimi, kısa bir sürede gerçekleştirilebilecek ya da öğrencilerde etkileri derhal gözlemlenecek bir süreç olarak düşünülmemelidir. Karakter eğitiminden beklendiği sonuçların alınabilmesi için süreç ilkokuldan üniversiteye tüm basamaklara yayılmalı ve öğretim programlarına dâhil edilmelidir (Anderson, 2000). Karakter eğitiminin duyuşsal alanın bir konusu olduğu düşünülürken başka şekilde olumlu sonuçlar elde etmenin mümkün olmadığı gerçeği ile karşılaşılacaktır.

Öğretmenler karakter eğitimi sürecinde oldukça önemli bir role sahiptirler. Güçlü bir karakter için sahip olunması gereken evrensel erdemlerin çocuğa aşılması öğretmenlerin görevlerinin bir parçasıdır ve en az akademik bilgi

aktarımı kadar önemli ve değerli bir konudur. Lickona'ya (1997) göre her erdem üç boyuttan oluşmaktadır. Bunlar; bilme, sahip olma-içselleştirme ve uygulamadır. Örneğin adalet erdeminden bahsedecek olursak, bilme boyutu adaletin ne olduğundan ve insanlara yüklediği sorumluluktan haberdar olmaktır. İçselleştirme boyutu adaleti özümsemek, haksızlığa maruz kalan birini gördüğümüzde üzölmek, öfkelenmektir. Uygulama boyutu ise insani ilişkilerimizde adaletli davranmak, bir vatandaş olarak adaletli bir sosyal yaşam için çaba sarf etmektir. Öğrencilerine herhangi bir erdemi aşlamayı amaçlayan bir öğretmen, onların basamak basamak bu üç boyutun tamamına sahip olmalarına yardımcı olmalıdır.

Davidson (2004) karakteri; performans karakteri ve ahlaki karakter olmak üzere iki boyutta ele almaktadır. Performans karakteri, bilişsel, duygusal ve davranışsal eğilimleri ifade eder ve okul, iş vb. ortamlardaki ikili ilişkilerde ortaya konan davranışları kapsar. Performans karakteri bireyin beklentileri doğrultusunda ortaya çıkan azim, gayret, öz-disiplin gibi değerler üzerine kuruludur. Ahlaki karakter ise, etik için gerekli olan eğilimleri ifade eder ve adalet, sevecenlik, saygı, dürüstlük vb. değerleri içerir.

Davidson (2004) öğretmenlere, öğrencilerin ahlaki ve performans karakterlerini geliştirmede yardımcı olabilecekleri 12 strateji önermektedir. Bunlar;

1. Öğrencilerin sahip oldukları beceriler ve üstün yönlerinin farkına varmalarına ve bu becerilerden yola çıkarak kendilerine ait özgün bir karakter geliştirmelerine yardımcı olun.
2. Öğrencilere düzenli olarak “yaşamın anlamı nedir?”, “mutluluk nedir?”, “yaşamımızı daha anlamlı hale getirebilmek için neler yapmalıyız?” gibi varoluşsal sorular sorun.

3. Öğrencilerden, geleceğe yönelik hedefler koymalarını ve 'olmak istedikleri kişiyi tanımlamalarını isteyin. Gerçekleştirmek istedikleri hedefler ile performans karakteri, etik kararları nasıl alacakları ve başkalarına nasıl davranacakları ile ahlaki karakterleri üzerine düşünmelerini sağlayın.
4. Öğrencilerin hedeflerine ulaşmada kendilerini ölçebilecekleri izleme araçları geliştirmelerine yardımcı olun. İlerlemelerini analiz etmelerini ve gerekli durumlarda planlarını revize etmelerini sağlayın.
5. Öğrencilerin akademik değerlere sahip olmalarına yardımcı olun. Kopya çekme ve intihal gibi davranışların kendilerine ve sınıf arkadaşlarına nasıl zarar verdiğini sıklıkla vurgulayın.
6. Öğrencilerin, eğitim gördükleri okul ve yaşadıkları şehrin tarihi hakkında bilgi edinmelerini sağlayın. Yaşadıkları bölgenin tarihi ve kültürü üzerine tefekkür etmelerini teşvik edin.
7. Öğrencilerin, televizyon, müzik ve internet aracılığı ile topluma iletilen mesajları kendi değer yargıları ile analiz etmelerini sağlayın. "Burada ne mesaj verilmek isteniyor?", "sizce bizim değerlerimize uygun mu?" gibi sorularla onları düşünmeye sevk edin.
8. Ahlaki değerler üzerine beyin fırtınaları ve tartışma oturumları düzenleyin. Bunu yaparken tüm tarafların yeterince temsil edildiğinden emin olun ve öğrencilerin tüm fikirleri dinleyebilmelerine yardımcı olun.
9. Güçlü karakter özelliklerine sahip tarihi şahısların yaşamlarına ve bu özelliklerine sıklıkla değinin. "Onu böyle güçlü bir lider yapan neydi?", "sizce bu kadar adaletli davranabilmeyi neye borçlu?", "böyle bir buluş

icat edebilen bir insanın sizce başka hangi olumlu özellikleri vardır?” gibi sorularla onları düşünmeye sevk edin.

10. Farklı meslek dallarından (marangoz, avukat, hemşire vs.) güçlü karakter özellikleriyle bilinen kişileri sınıfa davet edin. Davetlilerin öğrenciler ile iş ahlakı üzerine tartışmalarını sağlayın. Davetlilerin, özellikle zor bir karar vermek durumunda olduklarında nasıl bir tutum sergilediklerini öğrencilere anlatmalarını isteyin.
11. Öğrencilere, nitelikli çalışmanın önemini aşlayın ve “yapabilirim” duygusunun gelişmesine yardımcı olun.
12. Öğrencilere, topluma hizmet uygulamalarına katılma fırsatı tanıyın. Yapılan hizmetlerin daha nitelikli olarak gerçekleştirilmesine ve topluma daha faydalı hale getirilmesine yönelik öğrencilerin projeler geliştirmelerine ve fikir üretmelerine yardımcı olun.

5. KARAKTER EĞİTİMİ UYGULAMALARI

Okullarda işe koşulan karakter eğitiminde, ailelerin dâhil edildiği uygulamalarda daha olumlu sonuçlar ortaya çıkmaktadır (Brannon, 2008). Nitekim çocuklar neredeyse her yıl farklı öğretmenlerden ders alırlar fakat çoğunlukla, ebeveynlerden en az biri çocuğun gelişim sürecinde onunla beraberdir (Lickona, 1991). Kısacası okulların toplumdaki ahlaksızlıklara seyirci kalma lüksü olmadığı gibi aileler de karakter eğitimini tamamen okula yükleme hakkına sahip değildirler. Okullar ve ebeveynler çocuğun karakter eğitiminde birlikte hareket etmeli ve bu sürece olabildiğince katkı sağlamalıdır.

Karakter eğitiminde işe koşulabilecek en kolay ve kullanışlı yollardan biri, güçlü karakter özelliklerine sahip bireylerin hayat hikâyelerinin öğrencilere aktarılmasıdır. Nitekim gerçek hayat hikâyelerinin öğrenciler üzerinde etki

oluşturduğu ve hikâyedeki kahramanı bir rol model olarak alma eğilimi gösterdikleri bilinmektedir (Sanchez ve Stewart, 2006).

Karakter eğitiminden istendik sonuçların alınabilmesi için verilen eğitimin teoride kalmaması, öğrencilere edindikleri öğrenmeleri pratiğe dökebilecekleri bir alan sağlanması büyük önem taşımaktadır (Cooley, 2008). Bir başka deyişle öğrencilerin, öğrenmiş oldukları erdemleri gündelik yaşantılarında işe koşmaları teşvik edilmelidir (Agboola ve Tsai, 2012).

Karakter eğitimi, bir ders olarak bağımsız bir şekilde yürütülebileceği gibi bütüncül bir yaklaşımla öğretim programının tamamına entegre edilebilir. Bu konuda yapılan çalışmalar bütüncül, çok boyutlu bir karakter eğitiminin daha olumlu sonuçlar doğurduğunu göstermektedir. Nitekim eğitim sürecinin tamamına entegre edilmiş bütüncül bir yaklaşımda öğrencilerin temel erdemleri daha nitelikli olarak öğrendiği ve daha fazla pratiğe dökme olanağına sahip olduğu gözlenmektedir (Marshall, Caldwell ve Foster, 2011).

6. KARAKTER EĞİTİMİNDE ÖDÜL ve CEZA

Karakter eğitiminde üzerinde durulan temel konulardan biri de ödül ve cezadır. Öğretmenlerin ve ebeveynlerin çocukta istendik davranışları elde etmede sıklıkla başvurdukları bir yol olan ödül ile istenmedik davranışları ortadan kaldırmada yoğun olarak tercih ettikleri cezanın karakter eğitiminin önemli birer yordayıcısı olduğu bilinmektedir. Ödül ve cezanın karakter gelişimine genel olarak olumsuz bir etkide bulunduğu bilinse de bu yöntem sıklıkla başvurulduğunun gözlemlenmesi konuyu üzerinde düşünülmesi ve araştırılması gereken bir konuma getirmektedir.

Illinois Üniversitesinden bir grup öğretim elemanı tarafından 45 okul öncesi öğrencisi ile yürütülmüş olan bir çalışmada ödülün karar almada nasıl bir

etkisinin olduğu sorgulanmıştır. İlk defa tanışmış oldukları bir içecek olan kefir ile yapılan uygulama için öğrenciler 3 gruba ayrılmıştır. Birinci gruptaki öğrencilerden, hiçbir etki altında bırakılmadan, gönüllü olarak kefir içmeleri istenmiş, ikinci gruptaki öğrencilere kefirden övgüyle bahsettikten sonra içmeleri istenmiş, üçüncü gruptaki öğrencilere ise kefiri içmeleri halinde ödüllendirilecekleri söylenmiştir. Ödüllendirileceğini bilen öğrenciler tahmin edileceği üzere diğer öğrencilerden daha fazla kefir tüketmişlerdir. Bir hafta sonra ödül grubunda yer alan öğrencilerin kefiri daha az çekici bulmaya ve daha az tüketmeye başladıkları gözlenmiştir. Ödüllendirilmeyen öğrencilerin ise ya aynı miktarda ya da daha fazla kefir tüketmeye başladığı görülmüştür (Birch, Martin ve Lotter, 1984). Ödülün, çocukların tam olarak neyi isteyip neyi istemediklerini fark edebilmelerinin önünde bir engel teşkil ettiği görülmekte, dolayısıyla içsel motivasyona ket vurduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

Yapılan araştırmalar ödül ve cezanın, davranış ve tutum değişikliğinde kalıcı bir etkisinin bulunmadığını göstermektedir. Ödül almanın durduğu yerde öğrenci eski davranışlarını sergilemeye başlamaktadır (Kohn, 1994). Öğretmenler ve ebeveynler iyi niyetli olarak ödül ve cezaya başvurmuş olsa da bu yöntemin tek başına olumlu tutum ve davranışları kazandırmada yeterli etkiye sahip olmadığı görülmektedir.

Ödül ve cezanın karakter gelişimine etkisi üzerine yapılan birçok araştırmadan ortaya çıkan sonuçlar, ebeveynleri tarafından sıkça ödüllendirilen çocukların akranlarına göre daha cimri olduğunu göstermektedir (Kohn, 1994). Ödül ve ceza çocukların büyük resmi görmesini engellemekte, onları benmerkezçiliğe itmektir.

Yapılan araştırmalar ödülün, insanların üreticiliği üzerinde de olumsuz bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Yapacağı işten ötürü ödül alacağını bilen birey daha çok ödüle odaklanmakta ve yapmakla yükümlü olduğu işi ikinci plana

itmektedir. Bu konuda yürütülen 10'un üzerinde araştırma, ödül teklifi alan bireylerin genel olarak tercih edebileceği en kolay görevi seçtiğini göstermektedir. Ödülün yokluğunda ise tam tersi bir durum ortaya çıkmaktadır. Çocuklar ödül teklif edilmediği durumlarda çoğunlukla kendi becerilerinin bile üzerinde görevleri tercih etmektedirler (Kohn, 1994). Yukarıdaki paragraftan da anlaşılacağı üzere ödül, olumlu bir karakter özelliği kazandırma amacıyla yola çıkıp olumsuz bir davranış kazandırmaya yol açabilmektedir. Kısaca daha az ödülün olduğu yerde daha çok üreticilik, daha çok motivasyon ve daha çok özgüven olduğu görülmektedir.

Ödülün, karakter gelişiminde daha çok olumsuz bir etkiye sahip olduğu günümüzde bilinen bir gerçek halini almıştır. Nitekim bu konuda yapılan bilimsel araştırmalar da bu malumatı destekler niteliktedir. Buna rağmen ödül, ebeveynler ve öğretmenler tarafından hala yoğun olarak kullanılmaya devam etmekte, cazibesini korumaktadır.

Berkowitz (2012) bu durumun nedenlerini birkaç madde ile açıklamaktadır;

- Kolay olması. Bir çocuğa ödül aracılığıyla istendik bir davranış yaptırmak bulabileceğiniz en kolay yoldur.
- Hızlı bir şekilde sonuç alınması. Ödülün, istemiş olduğumuz sonuca bizi derhal götürmesi gibi bir özelliği vardır. Ödül alacağını bilen bir çocuk ondan istemiş olduğunuz davranışı sergileyecektir.
- Mantıklı gerekçelerin hatta cezanın dahi sonuçsuz kaldığı problemler çocuklar için bile etkili bir yol –kısa bir süreliğine olsa dahi- olması.

Yukarıdaki maddelerden de anlaşılacağı üzere ödül nitelikli, sabır gerektiren bir karakter eğitiminin olmadığı, öğretmenler ve ebeveynlerin ellerini taşın altına

sokmak istemeyip kolaycılığa kaçtığı yerlerde gözlemlenmektedir. Karakter eğitimi ise kolay yoldan istendik sonuçların elde edilebileceği bir alan değildir.

Ödül ve ceza, karakter eğitimi olarak nitelendirilen evrensel erdemlerin bireye aşılması sürecine herhangi bir katkı sağlamadığı gibi birçok durumda bahsi geçen kazanımların elde edilmesinin önünde bir engel teşkil etmektedir. Dolayısıyla, nitelikli bir karakter eğitiminin işe koşulmadığı bir ortamda ödül ve cezaya başvurmaktansa çocuğu kendi haline bırakmanın daha tutarlı bir seçenek olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır.

7. SONUÇ

Doğru ve yanlış birbirinden ayırt edebilen, sorumluluk sahibi, demokratik bir bakış açısına sahip, adalet, dürüstlük, cesaret, empati vb. becerileri içselleştirmiş, kısacası güçlü bir karaktere sahip bireylerden oluşan bir toplumsal yapının varlığı tüm ülkeler için ulaşılmaya çalışılan bir hedeftir. Bu doğrultuda son yıllarda üzerinde sıklıkla durulan ve her geçen gün artan bir kabul gören yaklaşımlardan biri de karakter eğitimidir.

Birçok farklı tanımlamaya sahip olmakla birlikte karakter eğitimi genel olarak evrensel ahlaki değerlerin, bir başka deyişle erdemlerin bireye aktarılması süreci olarak kabul edilmektedir. Erdemler, değerlerden farklı olarak toplumdan topluma değişiklik göstermeyen evrensel, nesnel kişilik özellikleridir. Karakter eğitimi alanında en bilinen isimlerden olan Thomas Lickona erdemleri; bilgelik, adalet, cesaret, öz-denetim, sevgi, pozitif tutum, çalışkanlık, dürüstlük, şükran ve tevazu olarak ifade etmektedir. Listede yer alan kişilik özellikleri, yer, zaman, kültürden bağımsız bir şekilde güçlü bir karaktere sahip olunabilmesinin göstergeleridir.

Bireylerin kişiliklerine yönelik bir gelişimi amaçlayan karakter eğitiminin duyuşsal alanın sınırları içerisinde yer aldığı düşünöldüğünde istendik sonuçlara ulaşılabilmesi için uzun bir zamana ihtiyaç olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Nitekim duyuşsal alana yönelik kazanımların içselleştirilip uygulanabilir seviyeye ulaşması bilişsel ve devinişsel alana nazaran çok daha uzun vadede gerçekleşebilmektedir. Bu doğrultuda karakter eğitiminde okul ve öğretmen boyutunun yanında ebeveynlerin de sürecin bir parçası olması istendik çıktılara ulaşılabilmesi bağlamında hayati bir önem arz etmektedir. Bu yönde yapılan çalışmalar da bu savı destekler niteliktedir. Dünya genelinde işe koşulan karakter eğitimi uygulamaları incelendiğinde ebeveynlerinde sürecin bir parçası olduğu programların daha nitelikli sonuçlar verdiği görölmektedir.

Dünya genelinde giderek artan bir kabul gören karakter eğitimi uygulamalarının ölkemiz eğitim sisteminde daha fazla yer bulmasının, özellikle vicdan ve değer sisteminin gelişime en açık olduğu 6-12 yaş aralığında öğretim programlarımızda bu yönde kazanımlara daha yoğun bir şekilde yer verilmesinin, güçlü karakterlere sahip bireylerden oluşan bir toplum olabilme amacına hizmet edeceği düşünölmektedir.

KAYNAKÇA

- Agboola, A., & Tsai, K. C. (2012). *Bring character education into classroom*. European Journal of Educational Research, 1(2), 163-170.
- Anderson, D. R. (2000). *Character education: Who is responsible?*. Journal of Instructional Psychology, 27(3), 139-142.
- Anggraini, P., & Kusniarti, T. (2016). *The implementation of character education model based on empowerment theatre for primary school students*. Journal of Education and Practice, 7(1), 26-29.
- Berkowitz, M. W. (2012). *You can't teach through a rat and other epiphanies for educators*. North Carolina: Character Development Group, Inc.
- Berkowitz, M. W., & Bier, M. (2005). *Character education: Parents as partners*. Educational Leadership, 64-69.
- Berkowitz, M. W., & Grych, J. H. (1998). *Fostering goodness: Teaching parents to facilitate children's moral development*. Journal of Moral Education, 27(3), 371-391.
- Berkowitz, M. W., & Grych, J. H. (2000). *Early character development and education*. Early Education and Development, 11(1), 55-72.
- Birch, L. L., Marlin, D. W., & Rotter, J. (1984). *Eating as the "means" activity in a contingency: Effects on young children's food preference*. Child Development, 55(2), 431-439.
- Brannon, D. (2008). *Character education: It's a joint responsibility*. Kappa Delta Pi Record, 44(2), 62-65.
- Cooley, A. (2008). *Legislating character: Moral education in North Carolina's public schools*. Educational Studies, 43(3), 188-205.
- Davidson, M. (2004). *Developing performance character and moral character in youth*. The Fourth and Fifth Rs: Respect and Responsibility, 10(2), 6.
- Hoge, J. D. (2002). *Character education, citizenship education and the social studies*. The Social Studies, 93(3), 103-108.

- Kamaruddin S. A. (2012). *Character education and students social behavior*. Journal of Education and Learning, 6(4), 223-230.
- Kohlberg, L., & Selman, R. L. (1972). *Preparing school personnel relative to values: A look at moral education in the schools*. ERIC Clearinghouse on Teacher Education. 1-60.
- Kohn, A. (1994). *The risks of rewards*. ERIC Digest.
- Lickona, T. (1983). *Raising good children: From birth through the teenage years*. New York: Bantam Books.
- Lickona, T. (1991). *Educating for character: How our schools can teach respect and responsibility*. New York: Bantam Books.
- Lickona, T. (1997). *The teacher's role in character education*. Journal of Education, 179(2), 63-80.
- Lickona, T. (2003). *The content of our character: Ten essential virtues*. The Fourth and Fifth Rs: Respect and Responsibility, 10(1), 1-3.
- Marshall, J. C., Caldwell, S. D., & Foster, J. (2011). *Moral education the CHARACTER plus Way®*. Journal of Moral Education, 40(1), 51-72.
- Romanowski, M. H. (2005). *Through the eyes of teachers: High school teachers' experiences with character education*. American Secondary Education, 34(1), 6-23.
- Sanchez, T. R., & Stewart, V. (2006). *The remarkable Abigail: Story-telling for character education*. The High School Journal, 89(4), 14-21.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

Character education is becoming an important matter that is valued more and more in education systems all around the world with each passing day. Character education processes, which aim to raise individuals with universal moral values and character strengths, are starting to find more place in the curriculum of many countries than it did in the past. Character education is a way of regulating the behavior of students in order to raise decent citizens of the future. Character education is also expressed as the process of deliberately teaching the virtues to the individuals. Virtues, unlike values, are character traits that do not differentiate according to time and place and are valuable for the entire society. Although instilling the virtues to the individuals is not an easy and short-term process, virtues can be taught and learned with a sufficient education process. Although there are various interpretations of what the universal virtues are, according to Thomas Lickona's widely accepted argument, there are ten fundamental virtues: wisdom, justice, fortitude, self-control, love, positive attitude, hard work, integrity, gratitude and humility. According to Lickona these ten virtues are recognized and taught by nearly all philosophical, religious, and cultural traditions. Wisdom is considered as good judgment and directs all other virtues. Justice means respecting the rights of everyone. Fortitude is doing what needs to be done in the face of difficulty. Self-control is the ability to manage our temper, sensual appetites and passions. Love is the willingness to sacrifice for the sake of another. Positive attitude is the combination of hope, enthusiasm, flexibility and sense of humor. Hard work is considered as a substituteless character traits which contains initiative, diligence, goal-setting and resourcefulness. Integrity is adhering to moral principle, being faithful to moral conscience, keeping our word and standing up for what we believe. Gratitude is considered as the secret recipe of a happy life. Humility is recognizing both our inadequacies and abilities and pressing our abilities into service without attracting attention or expecting to be praised.

The Role of Families and School on Character Education

It would be unrealistic to expect character education to have a positive effect on students in a short time. Indeed, the character emerges with the coming together of many different stakeholders such as family, culture and social life. In this context, it is of great importance to include all of the stakeholders in character education processes. When the studies on this subject are examined, similar findings are encountered. It is also concluded that the family has an important role on character development. Studies in this area proves that moral development begins around the 18th month. Considering that children

generally start formal education at the age of 6 or later, it is concluded that moral development depends only on families for about 4-5 years. After the child begins to school this important task undertaken by families does not change and continues as it was. An education system cannot be expected to leave the character development process only to the family. Therefore, schools and teachers also have important duties for moral development of a child. Character and moral education are part of the main tasks of teachers and are at least as important and valuable as the teaching of academic knowledge. In order to get the desired results from character education, it is of great importance that the education processes do not remain in theory and that students must be provided with a space where they can put their knowledges into practice. In other words, students should be encouraged to use the virtues they have learned in their daily lives. One of the easiest and most powerful way to work in character education is to transfer the life stories of individuals with strong character traits. Because it is known that real life stories have an impact on students and they tend to take the person in the story as a role model.

Findings

The existence of a society, consisting of individuals with a strong character is a goal that is sought to be achieved for the countries all around the world. Therefore, character education is a highly accepted approach that have been frequently emphasized in recent years. Studies in this area show that school and family should act together in order to get desired results in character education. With the character education take bigger role in our education system, especially in the 6-12 age group when the conscience and value system is most open to development, it will serve the purpose of becoming a consisting society of individuals with strong characters.

ADİYAMAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ
ISSN: 1308-9196

Yıl : 15 Sayı : 40 Nisan 2022

Yayın Geliş Tarihi: 10 Ocak 2022 Yayına Kabul Tarihi: 23 Nisan 2022

DOI Numarası: <https://doi.org/10.14520/adyusbd.1055931>

Makale Türü: Araştırma Makalesi/ Research Article

Atıf/Citation: Darı, A. B. (2022). Covid-19 Pandemisi Döneminde Plastik Atık Temelli Çevre Kirliliğini Konu Alan Kamu Spotları. Adiyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (40), 281-308.

COVID-19 PANDEMİSİ DÖNEMİNDE PLASTİK ATIK TEMELLİ ÇEVRE KİRLİLİĞİNİ KONU ALAN KAMU SPOTLARI

*Abdülhakim Bahadır DARI**

Öz

COVID-19 pandemisi döneminde insanlar, pandeminin yayılmasını önlemek amacıyla maske kullanmaya başlamış, aynı zamanda hijyenin sağlanabilmesi için tek kullanımlık plastik ürünlere yönelmiştir. Bu süreç, beraberinde plastik atık sorununun oluşmasına ve çevrenin bu atıktan olumsuz yönde etkilenmesine yol açmıştır. Çalışmada COVID-19 sürecinde plastik atık temelli çevre kirliliğini konu alan kamu spotları üzerinden verilen mesajların ortaya konulması amaçlanmıştır. Bu amaçla çalışmada plastik atık temelli çevre kirliliğini konu alan kamu spotlarında kullanılan görsel ve yazılı göstergeler göstergebilim tekniği kullanılarak incelenmiştir. Çalışmada elde edilen bulgular üzerinden COVID-19 sürecinde plastik atık ve çevre kirliliğini konu alan kamu spotlarında denizlerdeki canlıların maruz kaldığı çevre kirliliğinin konu edildiği ortaya çıkarılmıştır. Kamu spotlarında çevre kirliliği tehdidi altındaki denizlerdeki canlılar üzerinden hüznün ön plana çıkarılarak, plastik atıklar konusunda insanlarda farkındalık oluşturulmasına çalışıldığı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: COVID-19, Çevre Kirliliği, Kamu Spotu, İletişim, Plastik Atıklar

* Dr. Öğr. Üyesi, Yalova Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Yeni Medya ve İletişim Bölümü, mail: daribahadir@gmail.com

THE PUBLIC ADVERTISEMENTS ABOUT ENVIRONMENTAL POLLUTION BASED ON PLASTIC WASTE DURING THE COVID-19 PANDEMIC

Abstract

During the COVID-19 pandemic, people started to use masks to prevent the spread of the pandemic, and at the same time, they turned to disposable plastic products to ensure hygiene. This process has caused the problem of plastic waste to occur and the environment to be adversely affected by this waste. For this purpose, visual and written indicators used in public service announcements about environmental pollution based on plastic waste were examined by using semiotics method.. Through the findings obtained in the study, it was revealed that the environmental pollution to which the creatures in the seas are exposed is the subject of the public service announcements about plastic waste and environmental pollution during the COVID-19. It was concluded that it was aimed to raise awareness in people about plastic waste by emphasizing the feeling of sadness through the creatures in the seas under the threat of environmental pollution in the public service announcements.

Keywords: COVID-19, Environmental Pollution, Public Service Announcements, Communication, Plastic Waste

1. GİRİŞ

21. yüzyılda çevre kirliliği dünyayı tehdit eden önemli problemlerden birini oluşturmaktadır. Özellikle geri dönüşüme uğramadan doğaya karışan plastik atıklar, doğal hayatı olumsuz yönde etkilemektedir. COVID-19 pandemisiyle birlikte başta maskeler olmak üzere çeşitli plastik atıkların kullanımının hızla artması, plastik atık temelli çevre kirliliğinin kamuoyunda ön plana çıkmasına yol açmıştır. Bu aşamada pandemi döneminde insanların plastik atık temelli çevre kirliliğine yol açmalarının önüne geçmek amacıyla çeşitli kuruluşlar tarafından plastik atıkları konu alan kamu spotları hazırlanmıştır. Bu kamu spotlarında

çevre kirliliğinin önüne geçilmesi için kamuoyunda duyarlılık oluşturulması amaçlanmıştır.

COVID-19 pandemisi sürecinde çevre kirliliğini konu alan çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalar da COVID-19 ve hava kirliliğini konu alan çalışmalar ön plana çıkmıştır (Brandt vd., 2020; Cole vd. 2020; Du ve Wang, 2020; Gautam, 2020; Martelletti ve Martelletti, 2020; Pozzer vd., 2020; Venter vd., 2020; Coccia, 2021). Bunun yanında COVID-19 ve kirlilik üzerine yapılan çalışmalar içerisinde: Cole vd. (2020), COVID-19 karantinasının hava kirliliği ve sağlık üzerindeki etkisini; He vd. (2020), COVID-19 karantinasının Çin'deki kentsel hava kirliliği üzerindeki kısa vadeli etkilerini; Naeger ve Murphy (2020), COVID-19 sınırlama önlemlerinin Kaliforniya'daki hava kirliliği üzerindeki etkisini; Bera vd. (2021), COVID-19 karantinasının Kalküta'daki (Hindistan) kentsel hava kirliliği ve çevre sağlığının iyileştirilmesi üzerindeki önemli etkilerini; Bilal vd. (2021), Güney Amerika'da COVID-19 dinamikleri ile çevre kirliliği göstergeleri arasındaki bağlantıyı; Grange vd. (2021), COVID-19 karantinaları ve Avrupa kentsel alanlarında artan ozon kirliliği riskini; Hou vd. (2021), uzun süreli hava kirliliğine maruz kalmanın COVID-19 hastalarının vaka ölüm oranı üzerindeki etkisini; Kalawapudi vd. (2021), COVID-19 pandemisinin festival kutlamalarına ve gürültü kirliliği düzeylerine etkilerini ve Mele ve Magazzino (2021), kirlilik, ekonomik büyüme ve COVID-19 ölümlerini incelemiştir.

Çalışmada ise COVID-19 pandemisi döneminde çevre kirliliğini konu alan kamu spotları yoluyla çevre kirliliği ve plastik atıklar üzerinden insanlarda oluşturulmak istenen farkındalığın açıklanmasına çalışılmıştır. Bu amaçla COVID-19 pandemisi döneminde çevre kirliliğini konu alan kamu spotlarındaki yazılı ve görsel göstergeler göstergebilim tekniğiyle olarak analiz edilerek, çevre kirliliğine yönelik verilmek istenen mesajların ortaya konulması amaçlanmıştır.

Çalışmada elde edilen bulgular ışığında aşağıda yer alan soruların yanıtlanmasına çalışılmıştır:

- COVID-19 pandemisi döneminde çevre kirliliğini konu alan kamu spotlarında plastik atıkların çevreye yönelik tehdidi ne şekilde sunulmaktadır?

- COVID-19 pandemisi döneminde çevre kirliliğini konu alan kamu spotlarında hangi konular ön plana çıkarılmaktadır?

Çalışma, COVID-19 pandemisi dönemindeki çevre kirliliğinin kamu spotlarındaki sunumunu ortaya çıkarması bakımından önem taşımaktadır. Bu açıdan çalışmanın, COVID-19 pandemisi ve medya üzerine çalışma yapan araştırmacıların yararlanacakları bir kaynak olması amaçlanmıştır.

2. KAMU SPOTLARININ KULLANIMINA GENEL BAKIŞ

Kamu spotlarında kamuoyunda belirli bir konuya ilişkin farkındalık oluşturmak amaçlanabilmektedir (Gülada, 2019: 216). Kurumlar, kamu spotlarını ticari reklamlar gibi belirli bir ücret karşılığında hazırlatabilmektedir. Buna karşılık kamu spotları üzerinden belirli bir ürün veya hizmetin satışı amaçlanmayabilmektedir. Kamu spotlarında insanlar için tehdit oluşturan kirlilik, kaza ve şiddet gibi çeşitli konular ele alınabilmektedir. Kamu spotları sosyolojik, ekonomik ve siyasal bağlamda ülkeler arasında farklılıklar gösterebilmektedir (Gazi ve Çakı, 2018: 53). Bu aşamada bir ülkede hazırlanan kamu spotlarının konusu o ülkede sık karşılaşılan problemlere ilişkin olabilmektedir. Örneğin bir ülkede çocuk evliliklerinin sık yaşanması, o ülkede çocuk evliliklerini konu alan kamu spotlarının ön plana çıkmasına yol açabilmektedir (Gülada, 2020: 146). Diğer yandan kamu spotları ulusal ölçekli bir hedef kitleye seslenebildiği gibi aynı zamanda uluslararası ölçekte de hazırlanabilmektedir.

Kamu spotları, toplumsal sorunların ortaya konulmasında önemli bir işlev üstlenmektedir. Kamu kurumları, toplumda ön plana çıkan sorunlara ilişkin farkındalık oluşturmak amacıyla kamu spotları hazırlayabilmektedir. Örneğin bir kamu kurumu tarafından kamu spotu üzerinden iş güvenliğinin önemine dikkat çekilmesi amaçlanabilmektedir (Arpa, 2018: 106). Bunun dışında çeşitli sivil toplum kuruluşları, hazırladıkları kamu spotlarıyla çocuk işçiliği gibi toplumsal bir soruna yönelik ulusal veya uluslararası ölçekte insanları bilinçlendirmeye çalışabilmektedir (Arpa vd., 2019: 117). Kamu spotlarında insanların belirli bir konuda dikkatlerinin çekilmesi için korku, hüznün, öfke ve mizah çekiciliği tekniklerinden yararlanılabilmektedir. Örneğin sağlık konulu kamu spotlarında insanların sağlıklarını tehdit eden davranışlardan uzak durmalarını sağlamak için korku çekiciliğinden sıklıkla yararlanıldığı söylenebilmektedir (Tanyeri Mazıcı ve Çakı, 2018: 303). Bu süreçte kamu spotlarında insanların sağlıkları için tehdit oluşturacak bir davranış gerçekleştirdiklerinde başlarına gelebilecek olumsuz senaryolar ortaya konulabilmektedir.

Kamu spotları, internetin yaygınlaşmasıyla birlikte farklı bir boyut kazanmıştır. Geçmiş dönemlerde kamu spotları, geleneksel medya araçları olarak tanımlanan gazete, radyo ve televizyon üzerinden sınırlı bir hedef kitleye ulaşırken online ortamda geniş bir kitleye ulaşmaya başlamıştır. Bu süreçte özellikle sınırlı kaynaklara sahip sivil toplum kuruluşları online ortamdaki kamu spotlarıyla geniş kitlelere çeşitli küresel sorunlara ilişkin mesajlar verebilme olanağı elde etmiştir.

3. COVID-19 DÖNEMİNDE ÇEVRE KİRLİLİĞİ

COVID-19 pandemisindeki artış, pandeminin 21. yüzyılın en büyük krizlerinden birine dönüşmesine yol açmıştır (Briz-Redón vd., 2021: 16). Pandemi, çok sayıda enfekte birey ve ölüme neden olmuştur (Coccia, 2021: 437). Pandeminin

yayılmasını önlemek amacıyla karantina uygulamaları gerçekleştirilmiş, aynı zamanda insanların maske kullanmaları teşvik edilmiştir. Bu aşamada plastik ürünler, COVID-19 salgını sırasında insanları korumada önemli roller oynamıştır (Benson vd., 2021: 1). Buna karşılık plastik kullanımı, büyük oranda plastik atığı da beraberinde getirmiştir.

Plastik atıkların (mikro ve nano boyutlu plastikler dahil) 2030 yılına kadar iki kat artacağını öngören çalışmalarla birlikte, plastikler doğal ekosistemler ve insan sağlığı için ciddi bir sınır ötesi tehdit haline gelmiştir. Bununla birlikte, COVID-19 pandemisi nedeniyle tek kullanımlık plastiklerin (maske ve eldiven gibi kişisel koruyucu ekipmanlar dahil) aşırı kullanımı ve tüketimi bu tür tahminleri daha da kötüleştirir. Bu süreçte COVID-19 döneminde dünya, plastik kullanımından kaynaklı ciddi bir çevre kirliliğiyle karşı karşıya kalmaktadır.

Plastik ürünlerin günlük kullanımı ile yaşam kalitesinin artmasıyla birlikte, plastik kullanımı ve üretimi son 65 yılda küresel olarak önemli ölçüde artmıştır. Yine de üretilen plastiğin yaklaşık %50'si, önemli miktarda atık oluşturan tek kullanımlık ürünlerdir. Tek kullanımlık plastikleri vurgulayan birkaç rapor, son yıllarda kıyı ortamlarında plastik çöpün olumsuz etkilerine dikkat çekmiştir. Bu şekilde, kıyı kesimleri, atık su arıtma tesislerinin kirliliği ve zayıf plastik atık yönetimi stratejileri nedeniyle oldukça savunmasız bulunmaktadır. COVID-19 pandemisinden bu yana, kişisel koruyucu ekipman ve sağlık önlemi olarak tek kullanımlık plastik kullanımı nedeniyle tek kullanımlık plastik atığın artması beklenmektedir (Alfonso vd., 2021: 1). Nitekim COVID-19 salgını, genellikle tek kullanımlık plastikten yapılan yüz maskeleri, tek kullanımlık eldivenler ve dezenfektan mendiller dâhil olmak üzere kişisel koruyucu ekipmanların üretiminde, tüketiminde ve imhasında eşi görülmemiş bir artışa neden olmuştur. Bu öğelerin yaygın olarak kullanılması, potansiyel olarak bulaşıcı

kişisel koruyucu ekipmanların uygun şekilde toplanması ve imha edilmesi konusunda belediyelere baskının meydana gelmesine yol açmıştır (Ammendolia vd., 2021: 1).

Çöplüklere ve çevreye karışan plastik şişeler, poşetler, yiyecek kapları, eldivenler ve bardaklar yüzlerce ila binlerce yıl ayrışamayabilmektedir. Plastik, çevredeki fiziksel, kimyasal veya biyolojik etkiler nedeniyle nihayetinde mikro ve nanoskopik parçalara ayrılarak hayvan ve insan besin ağına girebilmektedir. Bu nedenle, mikro ve nanoplastiklerin çevreye ve gıda ağına girişinin önlenmesine odaklanan plastik yönetim programlarının daha sağlam olması gerekmektedir. Mevcut pandemi durumunda, ne kadar plastik atık üretildiğini ve farklı ülkelerin plastik atık yönetimiyle nasıl başa çıktığını bilmek daha da gerekli olmaktadır (Shams vd., 2021: 1).

Hammadde geri dönüşümü, altyapının iyileştirilmesi ve mevcut tekniklerin çevresel uygulanabilirliği gibi döngüsel teknolojilere yapılan yatırımlar, böyle bir kriz sırasında plastik atık akışlarıyla başa çıkmanın anahtarı olabilmektedir. Plastik kirliliğinin azaltılması ve aynı zamanda sürdürülebilir plastik atık yönetimi teknolojilerinin teşvik edilmesi, politikaların bireysel davranışsal olduğu kadar sosyal, kurumsal değişiklikleri de aşlamaya öncelik vermesiyle başarılabilmektedir. Bireysel sorumluluk, kurumsal eylem ve hükümet politikası, bir felaketten diğerine geçmeyi engellemek için gereklidir (Vanapalli, 2021: 1).

4. YÖNTEM

Çalışma kapsamında COVID-19 reklamları (AOTW, 2021a) ve plastik konulu kamu spotları (AOTW, 2021b) incelenmiş ve COVID-19 döneminde konuya ilişkin toplam 16 kamu spotuna ulaşılmıştır. Çalışmada konuyu kapsamlı olarak yansıtacağı düşünülen 8 kamu spotu, amaçlı örneklem metodu kullanılarak örneklem olarak seçilmiştir. Örneklem olarak belirlenen 8 kamu spotu, nitel

araştırma yöntemlerinden göstergebilim tekniği kullanılarak analiz edilmiştir. Çalışmada kamu spotlarındaki yazılı ve görsel göstergelerin ayrıntılı açıklanması ve hedef kitlede istenen değişimin ortaya konulabilmesi için William Charles Morris'in göstergebilim yaklaşımından yararlanılmıştır. Morris'in göstergebilim anlayışında sözdizimsel, anlambilimsel ve edimbilimsel olmak üzere üç boyut ön plana çıkmaktadır. Sözdizimsel boyut, göstergelerin ne şekilde dizimlendiğini; anlambilimsel boyut, göstergeler üzerinden verilmeye çalışılan mesajı ve edimbilimsel boyut ise göstergeler üzerinden verilmek istenen mesaj yoluyla hedef kitlenin düşünce, tutum ve/veya hareketindeki değişimi açıklamaktadır (Dündar, 2020: 337-338). Çalışmada kamu spotları, sırasıyla sözdizimsel, anlambilimsel ve edimbilimsel boyutta göstergebilimsel açıdan incelenmiştir.

5. ANALİZ VE BULGULAR

Çalışmanın bu kısmında örneklem olarak belirlenen kamu spotları, göstergebilimsel olarak incelenmiştir.

5. 1. Birinci Kamu Spotu

2020 yılında yayınlanan birinci kamu spotu, Studio Tumpić/Prenc tarafından AMORE için hazırlanmıştır. Kamu spotunun sol altında Plastik atıkları azaltabilirsiniz. Onlar yapamaz. Her gün en az 100,000 deniz memelisi, kaplumbağa ve bir milyon deniz kuşu plastik kirliliği yüzünden ölüyor (You can reduce plastic waste. They cannot. At least 100,000 marine mammals, turtles, and one million seabirds are killed by plastic pollution every day) yazısı bulunmaktadır.

Görsel 1. Birinci Kamu Spotu

Kaynak: AOTW, 2020a

Sözdizimsel açıdan incelendiğinde kamu spotunda denizde yüzmekte olan ve tepesinden plastik atıklar fırlayan bir balınaya yer verilmektedir.

Anlambilimsel boyutta ele alındığında kamu spotundaki balınının, plastik kirliliğine maruz kalan denizlerdeki canlıların metonimi olarak kullanıldığı ortaya çıkmaktadır. Kamu spotundaki balınının, tepesinden plastik atıkları fırlatması, denizin plastik atıklarla kirlendiği mesajını vermektedir. Bu aşamada denizlerdeki canlıların yaşamının plastik atıklar nedeniyle olumsuz etkilendiği algısı oluşturulmaktadır.

Edibilimsel açıdan incelendiğinde kamu spotunda hüznün duygusu ön plana çıkarılarak plastik atıkların denizlerdeki canlıların hayatlarını ne yönde olumsuz etkileyebileceğine yönelik mesaj verilmeye çalışılmaktadır. Kamu spotundaki yazılı gösterge, plastik kirliliği nedeniyle canlıların hayatını kaybettiğini belirterek, oluşturulan hüznün duygusunu güçlendirmektedir. Bu aşamada kamu spotu üzerinden insanların, yol açtıkları plastik kirliliğinin boyutu ortaya konularak, plastik atıklara yönelik daha duyarlı hareket etmeleri amaçlanmaktadır.

5. 2. İkinci Kamu Spotu

2020 yılında yayınlanan ikinci kamu spotu, Columbus Agency Thailand tarafından Sea You Tomorrow için hazırlanmıştır. Kamu spotunun sağ altında Canlı virüs. Atmadan önce düşünün (Live virus. Think before you throw) yazısı bulunmaktadır.

Görsel 2. İkinci Kamu Spotu

Kaynak: AOTW, 2020b

Sözdizimsel boyutta ele alındığında kamu spotunda sahilde yerde üstünde bir insan burnu ve ağzı bulunan bir maskeye yer verilmektedir.

Anlambilimsel açıdan incelendiğinde kamu spotundaki maske, çevre kirliliğine yol açan plastik atıkları temsil etmektedir. Maskenin üstünde insan burnu ve ağzının olması, maskenin bir insan tarafından kullanılmış olduğu mesajını vermektedir. Kamu spotunda maskenin kullanımının sona ermesine karşılık hâlâ üstünde kullandığı kişinin etkisinin sürdüğü aktarılmaktadır. Bu aşamada sağlık açısından maskenin, potansiyel tehdit oluşturabileceğine yönelik algı meydana gelmektedir. Kamu spotundaki yazılı göstergelerden de maskenin kullanılıp atıldıktan sonra da virüsü üstünde taşıyabildiği mesajı verilmektedir.

Edimbilimsel boyutta ele alındığında kamu spotunda maske tehdit metaforu olarak ön plana çıkarılmakta ve insanların kullanıp attıkları maskelerin diğer insanların sağlığını ne şekilde etkileyebileceğine yönelik algı oluşturulmaktadır. Bu şekilde sıradan kullanılıp atılan bir maskenin potansiyel tehdit oluşturduğu mesajı üzerinden insanlar tarafından kullanılan maskelerin çevreye atılmaması konusunda kitlelerin bilinçlendirilmesi amaçlanmaktadır.

5. 3. Üçüncü Kamu Spotu

2020 yılında yayınlanan üçüncü kamu spotu, Wings The Agency tarafından Sea Shepherd için hazırlanmıştır. Kamu spotunun sağ üstünde Kayıtsızlık en kötü salgındır (Indifference is the worst pandemic), sağ altında ise Covid-19 krizi binlerce ton geri dönüştürülemeyen eldivenin okyanusa düşmesine neden oldu (The Covid-19 crisis has caused thousands of tons of non-recyclable gloves to fall into the ocean) yazısı bulunmaktadır.

Görsel 3. Üçüncü Kamu Spotu

Kaynak: AOTW, 2020c

Sözdizimsel açıdan incelendiğinde kamu spotunda yüzmekte olan bir deniz kaplumbağasına bir cerrahi eldivenin yumruk attığı aktarılmaktadır.

Anlambilimsel boyutta ele alındığında kamu spotunda yer alan cerrahi eldiven plastik atıkların, deniz kaplumbağası ise plastik kirliliğine maruz kalan deniz canlılarının metonimi olarak kullanılmaktadır. Kamu spotunda cerrahi eldivenin yumruk şeklinde deniz kaplumbağasını hedef almasıyla denizlerdeki plastik kirliliğinin denizlerdeki canlıların hayatını ne yönde olumsuz etkileyebileceğine yönelik algı oluşturulmaya çalışılmaktadır.

Edimbilimsel açıdan incelendiğinde kamu spotunda hüzün duygusuna hitap edildiği ortaya çıkmaktadır. Yazılı göstergede kayıtsızlık vurgusu üzerinden plastik atıklar nedeniyle denizdeki canlıların tehdit altında olduğu aktarılmaktadır. Kamu spotu yoluyla plastik atıkların deniz canlıları üzerinde yol açtığı olumsuz etki ortaya konularak, plastik atıkların geri dönüştürülmesi konusunda kamuoyu harekete geçirilmeye çalışılmaktadır.

5. 4. Dördüncü Kamu Spotu

2020 yılında yayınlanan dördüncü kamu spotu, Alphaomega Group tarafından Marevivo için hazırlanmıştır. Kamu spotunun sol altında Tek kullanımlık plastik de gezegeni boğan bir virüs. Tek kullanımlık plastik, daha fazla hijyen anlamına gelir ancak tonlarca atık üretir. Marevivo, İtalyan Parlamentosu'ndan tek kullanımlık ürünlere karşı Avrupa yönergesine plastik bardakların dahil edilmesini istiyor (Disposable plastic too is a virus that suffocates the planet. Single-use plastic stands for greater hygiene but produces tons of waste. Marevivo asks the Italian Parliament to include plastic cups in the European directive against disposable products) yazısı bulunmaktadır.

Görsel 4. Dördüncü Kamu Spotu

Kaynak: AOTW, 2020d

Sözdizimsel boyutta ele alındığında kamu spotunda denizde virüs şeklinde plastik atıklara yer verilmektedir.

Anlambilimsel açıdan incelendiğinde kamu spotunda plastik atıklar, virüs şeklinde sunularak, çevreye yol açtıkları tehdit virüse benzetilmektedir. Kamu spotundaki yazılı göstergede tek kullanımlık plastik ürünlerin daha hijyenik olduğu belirtilmekle birlikte yol açtığı atığa da vurgu yapılmaktadır. Bu aşamada virüse benzetilen plastik atıklar, korku metaforu olarak ön plana çıkarılmaktadır.

Edimbilimsel boyutta ele alındığında kamu spotunda plastik atıkların yol açacağı tehlide yönelik insanların zihinlerinde somut bir görsel oluşturulmaya çalışıldığı belirtilebilmektedir. Bu aşamada insanların korku duygusuna hitap edilerek, plastik tüketimi konusunda kitlelerin bilinçlendirilmesinin amaçlandığı söylenebilmektedir.

5. 5. Beşinci Kamu Spotu

2020 yılında yayınlanan beşinci kamu spotu, Draftline tarafından Corona için hazırlanmıştır. Kamu spotunun altında Okyanusla barışalım. Türleri altımızdaki savaştan kurtarmak için dünyanın dört bir yanındaki plajlardan tonlarca plastik topluyoruz (Let's make peace with the ocean. We are collecting tons of plastic from beaches around the world to save the species from the war that's beneath us) yazısı bulunmaktadır.

Görsel 5. Beşinci Kamu Spotu

Kaynak: AOTW, 2020e

Sözdizimsel açıdan incelendiğinde kamu spotunda denizde yüzmekte olan bir balinanın tepesinde kurşun şeklinde ilerleyen bir plastik atığa yer verilmektedir.

Anlambilimsel boyutta ele alındığında kamu spotunda yer alan balina, plastik atıklardan olumsuz yönde etkilenen deniz canlılarının metonimi olarak

kullanılmaktadır. Kamu spotundaki plastik atığın kurşuna benzetilmesiyle, plastik atıkların deniz canlıları üzerindeki olumsuz etkisinin büyüklüğüne yönelik algı oluşturulmaya çalışılmaktadır.

Edimbilimsel açıdan incelendiğinde kamu spotunda plastik atıkların denizlerdeki canlılar üzerinde yol açtığı olumsuz etki ön plana çıkarılarak hüznün duygusu oluşturulmakta ve oluşturulan hüznün duygusu üzerinden plastik atıklar konusunda insanların istenilen yönde ikna edilmesi amaçlanmaktadır. Kamu spotundaki yazılı gösterge üzerinden de insanlar doğrudan plastik atıkları toplamaya teşvik edilmektedir.

5. 6. Altıncı Kamu Spotu

2021 yılında yayınlanan altıncı kamu spotu, Digitology tarafından Bariq için hazırlanmıştır.

Görsel 6. Altıncı Kamu Spotu

Kaynak: AOTW, 2021c

Sözdizimsel boyutta ele alındığında kamu spotunda sahilde beyaz bir çizgiyle bir deniz kaplumbağası çizilmektedir. Deniz kaplumbağasının çevresinde üstünde

Polis hattı geçmeyiniz (Police line do not cross) yazısı bulunan sarı bantlar bulunmaktadır. Diğer yandan deniz kaplumbağasının yanında 1, 2 ve 3 rakamları ve rakamların yanında da birer plastik atık yer almaktadır.

Anlambilimsel açıdan incelendiğinde kamu spotundaki plastik atıkların ölüm metaforu olarak kullanıldığı ortaya çıkmaktadır. Kamu spotunda insanların ölümlerinden sonra öldükleri yerin çizgiyle belirlenmesi ve polis kordonuna alınması üzerinden denizkaplumbağasının hayatını kaybettiği mesajı verilmektedir. Bu süreçte kamu spotunda yer alan deniz kaplumbağasına ilişkin çizim ve çevresinde numaralandırılan plastik atılar üzerinden plastik atıklar sonucunda denizlerdeki canlıların hayatlarını kaybettikleri algısı oluşturulmaktadır.

Edimbilimsel boyutta ele alındığında kamu spotunda plastik atıkların denizlerdeki canlıların ölümüne yol açtığı mesajı üzerinden hüznün duygusu oluşturulmaktadır. Bu şekilde kamu spotunda insanlar plastik atıkları çevreye atmamaları konusunda bilinçlendirilmeye çalışılmaktadır.

5. 7. Yedinci Kamu Spotu

2021 yılında yayınlanan yedinci kamu spotu, CEMarin adına hazırlanmıştır. Kamu spotunun sağ üstünde Plastik kirliliği, okyanusu bizden alıyor. Onu geri almaya çalışıyoruz (The plastic pollution steals the ocean from us. We are trying to get it back) yazısı bulunmaktadır.

Görsel 7. Yedinci Kamu Spotu

Kaynak: AOTW, 2020d

Sözdizimsel açıdan incelendiğinde kamu spotunda kafes şeklinde bir plastik bardak ve içerisinde bir foka yer verilmektedir.

Anlambilimsel boyutta ele alındığında kamu spotunda yer alan fokun plastik kirliliğinden olumsuz yönde etkilenen deniz canlılarının metonimi olarak kullanıldığı ortaya çıkmaktadır. Kamu spotunda plastik bardağın kafes şeklinde sunulmasıyla plastik atıklar, esaret metaforu olarak ön plana çıkarılmaktadır.

Edimbilimsel açıdan incelendiğinde kamu spotunda hem hüzün hem de korku duygusuna hitap edilerek plastik atıkların deniz canlılarına yönelik olumsuz etkisine ilişkin kamuoyunda farkındalık oluşturulmaya çalışıldığı ortaya çıkmaktadır.

5. 8. Sekizinci Kamu Spotu

2021 yılında yayınlanan sekizinci kamu spotu, L'Associe tarafından France Nature Environnement için hazırlanmıştır. Kamu spotunun sağ altında Yere düşmüş, denizden alınmış. Her gün 3.4 milyar maske çöpe atılıyor. Bunları uygun şekilde bertaraf ettiğimizden emin olalım (Dropped on the Ground, picked up by

the sea. Every day, 3.4 billion masks are thrown away. Let's make sure we dispose of them properly) yazısı bulunmaktadır.

Görsel 8. Sekizinci Kamu Spotu

Kaynak: AOTW, 2020e

Sözdizimsel boyutta ele alındığında kamu spotunda denizde yüzmekte olan, maske takılı bir balığa yer verilmektedir.

Anlambilimsel açıdan incelendiğinde kamu spotunda yer alan balığın plastik kirliliğinden etkilenen deniz canlılarının metonimi olarak kullanıldığı ortaya çıkmaktadır. Kamu spotunda balığın yüzünde maskenin olması üzerinden insanlar tarafından kullanılan maskelerin denizleri kirlettiği ve bu kirliliğin de denizlerdeki canlıları olumsuz etkilediği mesajı verilmektedir.

Edimbilimsel boyutta ele alındığında kamu spotunda plastik atıkların yol açtığı kirliliğe ilişkin hüznün duygusunun oluşturulduğu ortaya çıkmaktadır. Kamu spotundaki yazılı ve görsel göstergeler bir bütün olarak ele alındığında da doğrudan plastik atıkların bertaraf edilmesinin önemi üzerinde durulduğu

anlaşılmaktadır. Bu süreçte de kamu spotunda insanların plastik atıkları bertaraf etmesi teşvik edilmektedir.

6. TARTIŞMA ve SONUÇ

Çalışmada incelenen kamu spotlarında genel olarak plastik atıkların denizlerdeki canlıların yaşamlarındaki olumsuz etkisinin konu edildiği ortaya çıkarılmıştır. Bu aşamada kamu spotlarında doğrudan plastik atık ve denizlerdeki canlılar üzerine odaklanılmıştır. Kamu spotlarında plastik atıkların çevrede yol açtıkları olumsuz etkinin plastik atıkların kurşun, kafes ve virüse benzetilerek insanların zihinlerinde somut bir temsil elde etmesine çalışılmıştır. Plastik atıkların denizlerdeki canlı hayatıyla iç içe olduğu belirtilmiştir. Bu süreçte kamu spotlarında plastik atıkların denizlerdeki canlıların hayatlarını olumsuz etkilediği ve hatta ölümlerine yol açtığı mesajları verilmiştir. Bu mesajlar üzerinden insanların hüznü duyguları ön plana çıkarılarak plastik atıkların çevreye yol açtığı tehdidin önlenmesine çalışılmıştır.

COVID-19 pandemisi sürecinde insanlar pandemiden korumak için tek kullanımlık plastik ürünleri tüketmeye teşvik edilmiştir. Bu süreçte insanların maske takmasının önemini konu alan çeşitli kamu spotları hazırlanmış ve bu kamu spotlarında insanların maske takarak hem kendi hem de başkalarının sağlığını koruyabileceğine yönelik mesaj verilmiştir. Buna karşılık insanların hızla maske ve aynı zamanda tek kullanımlık plastik ürünler tüketme yönelmesi, dünyanın plastik atık sorunuyla karşı karşıya kalmasına yol açmıştır. Bu süreç, plastik atıkların geri dönüşümü ve çevreye atılmadan bertaraf edilmesi konusunda insanların bilinçlendirilmesini gerektirmiştir. Plastik atıkların çevre kirliliğini konu alan kamu spotları da insanların bilinçlendirilmesi sürecinde önemli bir rol üstlenmektedir. Çalışmada incelenen kamu spotlarında hüznü duygusu oluşturularak plastik atıkların yol açtığı kirliliğin denizlerdeki canlıların

yaşamlarını olumsuz yönde etkilediği mesajı üzerinden insanların plastik atıklar konusunda bilinçlendirilmesinde başarılı olabileceği söylenebilmektedir.

COVID-19 pandemisine yönelik tek kullanımlık plastik ürünlerin tüketiminin sürmesinin, plastik atıkların yol açtığı çevre kirliliğini konu alan farklı konu ve içeriklerde kamu spotlarının hazırlanmasının önemini arttırdığı belirtilebilmektedir. Örneğin hazırlanan kamu spotlarında plastik atıkların, denizlerdeki canlıların yaşamlarını olumsuz etkilediği mesajının dışında insanların da yaşamını ne yönde etkilediği üzerinde daha fazla durulmasının önem taşıyacağı söylenebilmektedir. Bu şekilde kamu spotlarında insanların plastik atıkları çevresine atarak kendisine zarar verdiği algısının oluşturulmasıyla insanların farklı bir açıdan da plastik atıklar konusunda bilinçlendirilebileceği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Alfonso, M. B., Arias, A. H., Menéndez, M. C., Ronda, A. C., Harte, A., Piccolo, M. C., & Marcovecchio, J. E. (2021). Assessing Threats, Regulations, and Strategies to Abate Plastic Pollution in LAC Beaches during COVID-19 Pandemic. *Ocean & Coastal Management*, 208, 1-8.

Ammendolia, J., Saturno, J., Brooks, A. L., Jacobs, S., & Jambeck, J. R. (2021). An Emerging Source of Plastic Pollution: Environmental Presence of Plastic Personal Protective Equipment (PPE) Debris Related to COVID-19 in a Metropolitan City. *Environmental Pollution*, 269, 1-10.

AOTW (2020a). *Birinci Kamu Spotu*. https://www.adsoftheworld.com/media/print/amore_you_can_reduce_plastic_waste_they_cannot, Erişim Tarihi: 22.11.2021.

AOTW (2020b). *İkinci Kamu Spotu*. https://www.adsoftheworld.com/media/print/sea_you_tomorrow_masks_alive?className=collection-lb&contentid=388399&inline=true#collection-lb-content, Erişim Tarihi: 22.11.2021.

AOTW (2020c). *Üçüncü Kamu Spotu*. https://www.adsoftheworld.com/media/print/sea_shepherd_gloves?className=collection-lb&contentid=389972&inline=true#collection-lb-content, Erişim Tarihi: 22.11.2021.

AOTW (2020d). *Dördüncü Kamu Spotu*. https://www.adsoftheworld.com/media/print/marevivo_virus, Erişim Tarihi: 22.11.2021.

AOTW (2020e). *Beşinci Kamu Spotu*. https://www.adsoftheworld.com/media/outdoor/corona_plastic_bullets, Erişim Tarihi: 22.11.2021.

AOTW (2021a). *COVID-19 Ads*. https://www.adsoftheworld.com/collection/covid19_ads, Erişim Tarihi: 22.11.2021.

AOTW (2021b). *Plastik Konulu Kamu Spotları*. <https://www.adsoftheworld.com/?terms=plastic&created=all&country=All&medium=All&industry=All>, Erişim Tarihi: 22.11.2021.

AOTW (2021c). *Altıncı Kamu Spotu*. https://www.adsoftheworld.com/media/print/bariaq_recycle_revive, Erişim Tarihi: 22.11.2021.

AOTW (2021d). *Yedinci Kamu Spotu*. https://www.adsoftheworld.com/media/print/cemarin_plastic_jails, Erişim Tarihi: 22.11.2021.

- AOTW (2021e). *Sekizinci Kamu Spotu*.
https://www.adsoftheworld.com/media/print/france_nature_environnement_the_masks, Erişim Tarihi: 22.11.2021.
- Arpa, M. (2018). İş Güvenliğini Konu Alan Kamu Spotu Reklamlarında Korku Çekiciliği Kavramının Kullanılması. *Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(2), 105-115.
- Arpa, M. Delibalta, H., & Yılmaz, A. (2019). Çocuk işçiliğini konu alan kamu spotu reklamlarının göstergebilimsel analizi. *Karadeniz Teknik Üniversitesi İletişim Araştırmaları Dergisi*, 9(2), 116-136.
- Benson, N. U., Bassegy, D. E., & Palanisami, T. (2021). COVID Pollution: Impact of COVID-19 Pandemic on Global Plastic Waste Footprint. *Heliyon*, 7(2), 1-9.
- Bera, B., Bhattacharjee, S., Shit, P. K., Sengupta, N., & Saha, S. (2021). Significant Impacts of COVID-19 Lockdown on Urban Air Pollution in Kolkata (India) and Amelioration of Environmental Health. *Environment, Development and Sustainability*, 23(5), 6913-6940.
- Bilal, M. F. B., Komal, B., Benghoul, M., Bashir, M. A., & Tan, D. (2021). Nexus between the COVID-19 Dynamics and Environmental Pollution Indicators in South America. *Risk Management and Healthcare Policy*, 14, 67-74.
- Brandt, E. B., Beck, A. F., & Mersha, T. B. (2020). Air Pollution, Racial Disparities, and COVID-19 Mortality. *Journal of Allergy and Clinical Immunology*, 146(1), 61-63.

Briz-Redón, Á., Belenguer-Sapiña, C., & Serrano-Aroca, Á. (2021). Changes in Air Pollution during COVID-19 Lockdown in Spain: A Multi-City Study. *Journal of Environmental Sciences*, 101, 16-26.

Coccia, M. (2021). How do low wind speeds and high levels of air pollution support the spread of COVID-19?. *Atmospheric pollution research*, 12(1), 437-445.

Cole, M. A., Elliott, R. J., & Liu, B. (2020). The Impact of the Wuhan Covid-19 Lockdown on Air Pollution and Health: A Machine Learning and Augmented Synthetic Control Approach. *Environmental and Resource Economics*, 76(4), 553-580.

Cole, M. A., Ozgen, C., & Strobl, E. (2020). Air Pollution Exposure and Covid-19 in Dutch Municipalities. *Environmental and Resource Economics*, 76(4), 581-610.

Du, W., & Wang, G. (2020). Indoor Air Pollution was Nonnegligible during COVID-19 Lockdown. *Aerosol and Air Quality Research*, 20(9), 1851-1855.

Dündar, G. (2020). Emek Sömürüsü Bağlamında İnsan Ticareti. *Göç Araştırmaları Dergisi*, 6(2), 326-349.

Gautam, S. (2020). COVID-19: Air Pollution Remains Low as People Stay at Home. *Air Quality, Atmosphere & Health*, 13, 853-857.

Gazi, M. A. & Çakı, C. (2018). Siyahi Ayrımcılığa Karşı Hazırlanan Kamu Spotu Reklamları. *International Journal of Labour Life and Social Policy*, 1(2), 48-62.

- Grange, S. K., Lee, J. D., Drysdale, W. S., Lewis, A. C., Hueglin, C., Emmenegger, L., & Carslaw, D. C. (2021). COVID-19 Lockdowns Highlight a Risk of Increasing Ozone Pollution in European Urban Areas. *Atmospheric Chemistry and Physics*, 21(5), 4169-4185.
- Gülada, M. O. (2019). Çocuk işçiliğinin önlenmesine yönelik hazırlanan kamu spotu reklamlarının gösterebilimsel analizi. *SGD-Sosyal Güvenlik Dergisi*, 9(1), 215-235.
- Gülada, M. O. (2020). İnsan Ticareti Bağlamında Çocuk Evliliğini Önlemeye Yönelik UNICEF Tarafından Hazırlanan Kamu Spotu Reklamları Üzerine İnceleme. *Göç Araştırmaları Dergisi*, 6(1), 144-168.
- He, G., Pan, Y., & Tanaka, T. (2020). The Short-Term Impacts of COVID-19 Lockdown on Urban Air Pollution in China. *Nature Sustainability*, 3(12), 1005-1011.
- Hou, C. K., Qin, Y. F., Wang, G., Liu, Q. L., Yang, X. Y., & Wang, H. (2021). Impact of a Long-Term Air Pollution Exposure on the Case Fatality Rate of COVID-19 Patients—A Multicity Study. *Journal of Medical Virology*, 93(5), 2938-2946.
- Kalawapudi, K., Singh, T., Vijay, R., Goyal, N., & Kumar, R. (2021). Effects of COVID-19 Pandemic on Festival Celebrations and Noise Pollution Levels. *Noise Mapping*, 8(1), 89-93.
- Martelletti, L., & Martelletti, P. (2020). Air Pollution and the Novel Covid-19 Disease: A Putative Disease Risk Factor. *SN Comprehensive Clinical Medicine*, 2(4), 383-387.

Mele, M., & Magazzino, C. (2021). Pollution, Economic Growth, and COVID-19 Deaths in India: A Machine Learning Evidence. *Environmental Science and Pollution Research*, 28(3), 2669-2677.

Naeger, A. R., & Murphy, K. (2020). Impact of COVID-19 Containment Measures on Air Pollution in California. *Aerosol and Air Quality Research*, 20(10), 2025-2034.

Pozzer, A., Dominici, F., Haines, A., Witt, C., Münzel, T., & Lelieveld, J. (2020). Regional and Global Contributions of Air Pollution to Risk of Death from COVID-19. *Cardiovascular Research*, 116(14), 2247-2253.

Shams, M., Alam, I., & Mahbub, M. S. (2021). Plastic Pollution during COVID-19: Plastic Waste Directives and Its Long-Term Impact on the Environment. *Environmental Advances*, 5, 1-11.

Silva, A. L. P., Prata, J. C., Walker, T. R., Duarte, A. C., Ouyang, W., Barcelò, D., & Rocha-Santos, T. (2021). Increased Plastic Pollution due to COVID-19 Pandemic: Challenges and Recommendations. *Chemical Engineering Journal*, 405, 1-9.

Tanyeri Mazıcı, E. & Çakı, C. (2018). Adolf Hitler'in Korku Çekiciliği Bağlamında Kamu Spotu Reklamlarında Kullanımı. *Erciyes İletişim Dergisi*, 5(3), 290-306.

Vanapalli, K. R., Sharma, H. B., Ranjan, V. P., Samal, B., Bhattacharya, J., Dubey, B. K., & Goel, S. (2021). Challenges and Strategies for Effective Plastic Waste Management during and Post COVID-19 Pandemic. *Science of The Total Environment*, 750, 1-10.

Venter, Z. S., Aunan, K., Chowdhury, S., & Lelieveld, J. (2020). COVID-19 Lockdowns Cause Global Air Pollution Declines. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 117(32), 18984-18990.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

Environment pollution is one of the important problem which threatens the world in the 21st century. Especially plastic wastes that are mingled with nature without being recycled negatively affect natural life. With the Covid-19 pandemic, the rapid increase in the use of various plastic wastes, especially masks, caused the plastic waste-based environment pollution to come to the fore in the public. At this stage, public service announcements about plastic waste were prepared by various organizations in order to prevent people from causing plastic waste-based environment pollution during the pandemic period. It is aimed to create awareness in the public in order to prevent environment pollution with these public service announcements.

Various studies have been carried out about environment pollution during the Covid-19 pandemic disease. In these studies, studies on Covid-19 and air pollution became prominent (Brandt vd., 2020; Cole vd. 2020; Du ve Wang, 2020; Gautam, 2020; Martelletti ve Martelletti, 2020; Pozzer vd., 2020; Venter vd., 2020; Coccia, 2021). In addition, studies on Covid-19 and pollution are following: Cole vd. (2020), the impact of the Covid-19 quarantine on air pollution and health; He vd. (2020), the short-term effects of the Covid-19 quarantine on urban air pollution in China; Naeger ve Murphy (2020), the impact of Covid-19 restrictions and measures on air pollution in California; Bera vd. (2021), the significant effects of the Covid-19 quarantine on improving urban air pollution and environmental health in Kolkata (India); Bilal vd. (2021), the link between Covid-19 dynamics and environmental pollution indicators in South America; Grange vd. (2021), Covid-19 quarantine and the increased risk of ozone pollution in European urban areas; Hou vd. (2021), the impact of long-term exposure to the air pollution on the fatality rate of Covid-19 patients; Kalawapudi vd. (2021), the effects of the Covid-19 pandemic on festival, celebrations and noise pollution levels; Mele ve Magazzino (2021), and pollution, economic growth and Covid-19 deaths.

In this study, it has been tried to explain the awareness that is desired to be created in people through environment pollution and plastic waste thanks to

public service announcements about environment pollution during the Covid-19 pandemic disease. For this purpose, it is aimed to reveal the messages intended to be given about environment pollution by analyzing the written and visual indicators in the public service announcements on environmental pollution during the Covid-19 pandemic disease semiotically.

Method

Within the scope of this study, Covid-19 advertisements (AOTW, 2021a) and plastic-themed public service announcements (AOTW, 2021b) were examined and a total of 16 public service announcements on the subject were reached during the Covid-19 pandemic disease period. In this study, 8 public service announcements, which are thought to reflect the subject comprehensively, were selected as samples using purposive sampling method. 8 public service announcements which are determined as samples were analyzed using the semiotic method, one of the qualitative research methods. In this study, the semiotics of William Charles Morris was used to explain the written and visual indicators in the public service announcements in detail and to reveal the desired change in the target audience. Three dimension; syntactic, semantic and pragmatic come to the fore in Morris's understanding of semiotics. The syntactic dimension explains how the signs are syntaxed; the semantic dimension explains the message that is tried to be given through the indicators and the pragmatic dimension explains the change in the thought, attitude and behaviour of the target audience through the message that is given through the indicators (Dündar, 2020: 337-338). In this study, public service announcements were analyzed in terms of syntactic, semantic and pragmatic dimensions.

Conclusion and Discussion

It was revealed that the negative effects of plastic waste on the lives of sea creatures were generally discussed, in the public service announcements which are examined in this study. At this stage, public service announcements focused directly on plastic waste and sea creatures. In public service announcements, the negative effects of plastic waste in the environment were compared to bullet, cages and viruses and people were wanted to visualize in their minds. It has been stated that plastic waste can't be thought without the living life in the seas. In this process, messages were given in public service announcements were that the plastic waste negatively affects the lives of sea creatures and even causes their deaths. Through these messages, people's feelings of sadness

were brought to the fore and the threat caused by plastic waste in the environment was tried to be prevented.

During the Covid-19 pandemic disease, people are encouraged to consume single-use plastic products to protect themselves from the pandemic disease. In this process, various public service announcements about the importance of wearing masks were prepared and various messages were given that people can protect their own and other's health by wearing masks. On the other hand, the rapid tendency of people to consume masks and disposable plastic products has led the world to face the problem of plastic waste. In this process, it was necessary to raise awareness of people about the recycling of plastic waste without throwing it into the environment. Public service announcements about the environment pollution because of plastic waste also play an important role in raising people's awareness. It can be said that the public service announcements which are examined in this study can be successful in raising people's awareness of plastic waste through the message that the pollution caused by plastic waste negatively affects the lives of sea creatures by creating a sense of sadness.

It can be stated that the continued consumption of single-use plastic products for the Covid-19 pandemic disease has increased the importance of preparing public service announcements for different topics and contents on environment pollution caused by plastic waste. For example, it can be said that besides the message that plastic waste negatively affects the lives of sea creatures in the prepared public service announcements, it will be important to focus more on how it affects people's lives. People can be made aware of that plastic waste harm themselves by the help of public service announcements.

Atıf/Citation: Korkmaz, A. ve Gülseçen, S. (2022). Göz izleme Tekniği ile Resim-İş Eğitimi Alanında Görsel İçeriklerden Örtük Bilgilerin Ortaya Çıkarılması. *Adiyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (40), 309-338.

GÖZ İZLEME TEKNİĞİ İLE RESİM-İŞ EĞİTİMİ ALANINDA GÖRSEL İÇERİKLERDEN ÖRTÜK BİLGİLERİN ORTAYA ÇIKARILMASI*

Adem KORKMAZ Sevinç GÜLSEÇEN*****

Öz

Gözün odaklanma, sıçrama ve gözbebeği büyüklüğü kriterlerini analiz ederek bireylerin baktığı nokta hakkındaki bilişsel durumlarını elde etmek mümkündür. Bu çalışmada, resim alanında eğitim almış ve eğitim almamış bireylerin resimlerin incelenme süreci analiz edilmiştir. Araştırmanın amacı doğrultusunda eğitilmiş ve eğitimsiz 112 katılımcının göz hareketleri kaydedilmiş ve analiz edilmiştir. Katılımcılar arasındaki farkları belirlemek için odaklanma sayısı, sıçrama sayısı, odaklanma süresi, göz bebeği boyutu ve sıçramaların genlikleri analiz edilmiştir. Araştırma sonuçlarına göre, eğitilmiş ve eğitimsiz grupların göz izleme parametrelerinden sıçrama sayısı, odaklanmaların ortalama süresi ve toplam odaklanma süresi ile ayırt edilebildiği gözlemlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Örtük Bilgi, Göz İzleme, Görsel Sanatlar.

* Bu çalışma, İstanbul Üniversitesi Fen Bilimler Enstitüsü Enformatik Ana Bilim Dalında doktora tezi olarak hazırlanan Görsel İçeriklerdeki Örtük Bilginin Göz İzleme Tekniği ile Ortaya Çıkarılması adlı çalışmadan üretilmiştir. İstanbul Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu'ndan 7 Eylül 2020 tarihinde 35980450-663.05- sayı numarası ile izin alınmıştır.

** Dr. Öğr. Üyesi, Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi, Gönen Meslek Yüksekokulu, Bilgisayar Teknolojileri Bölümü, ademkorkmaz@bandirma.edu.tr, Balıkesir/Türkiye

*** Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi, Rektörlük, Enformatik Bölümü, gulsecen@istanbul.edu.tr, İstanbul/Türkiye

REVEAL OF IMPLICIT KNOWLEDGE FROM VISUAL CONTENTS IN THE FIELD OF ARTWORK EDUCATION WITH EYE-TRACKING TECHNIQUE

Abstract

By analyzing the eye's fixations, saccade, and pupil size criteria, it is possible to obtain the cognitive status of individuals about the point they are looking at. In this study, the process of examining the pictures, individuals who have received and not been trained in the field of painting has been analyzed. For the purpose of the study, the eye movements of 112 trained and untrained participants were recorded and analyzed. The number of fixations, number of saccades, fixation time, pupil size, and amplitudes of the saccades were analyzed to determine the differences between the participants. According to the results of the study, it was observed that the educated and untrained groups could be distinguished from eye-tracking parameters by the number of saccades, average fixation time, and total fixation time.

Keywords: Tacit Knowledge, Eye Tracking, Visual Arts.

1. GİRİŞ

Dijital çağ ile birlikte bilgi en önemli kaynak haline gelmiştir. Aynı zamanda dijital sistemler, açık bilgi kaynaklarını herkes için erişilebilir hale getirmiştir. Bu durum örtük bilginin önemini artırmıştır. Bireylerin bir konu hakkındaki bilişsel durumlarını, bireyle etkileşime girmeden nicel veri olarak elde etmek, bilgi yönetimi açısından büyük avantaj yaratacaktır.

Göz izleme, kişinin herhangi bir sahneye/ortama bakarken göz hareketini izleme sürecidir (Duchowski, 2007). Gözlerin hareketsiz olduğu dönemlere odaklanma (fixation) denir (Sharif ve Maletic, 2010). Bu durum 200-300 milisaniye sürer ve genellikle izleyicinin dikkatinin nereye yönlendirildiğini gösterir (Rayner 1998). Sıçramalar (saccades), odaklanmalar arasındaki 20-40 milisaniye kadar süren

hızlı göz hareketleridir ve odağı bir noktadan diğerine kaydırır (Toh vd., 2011; Kerr-Gaffney vd., 2019). Göz izleme, görsel unsurları incelerken bireyin bilişsel yük durumunu nicel değerler olarak analiz etmemizi sağlayan bir metodolojidir (Rosch ve Vogel-Walcutt, 2013). Temel olarak gözün odaklanma ve sıçrama hareketlerinin süresi ve sayısı ile bireyin görsel ve bilişsel durumu hakkında fikir sahibi olmak mümkündür. 1800'lü yıllara dayanan göz izleme tekniği, gelişen teknolojiye paralel olarak daha da gelişmiştir. Günümüzde web kameraları ve cep telefonu kameraları ile bile piyasadaki ücretli ve ücretsiz yazılımlar sayesinde göz izleme tekniği kullanılabilir.

Geçerli, güvenilir ve nesnel beceri değerlendirme yöntemlerinin geliştirilmesi, bilişsel bilimin merkezinde yer almaktadır (Tien vd., 2014). Göz izleme, bilişsel bilim ve eğitim arasındaki boşluğu doldurmaya başlamaktadır. Göz izleme odaklanma sayısı (number of fixations), odaklanma süresi (duration of fixations) ve konu çabasının bir göstergesi olan göz bebeği boyutu (pupil size) da dahil olmak üzere çeşitli göz parametrelerinin ölçülmesini mümkün kılmıştır (Fitts vd., 1950; Koh vd., 2011; Thomas ve Lleras, 2009). Odaklanma bölgesi, bireyin o alan üzerinden aktarılan bilgilerle ilgili bilişsel bir etkinlik gerçekleştirdiği kabul edilir. Odaklanmaların sayısı, kullanıcının işlemesi gereken bileşenlerin sayısı ile ilgilidir (Duchowski, 2007). Sıçramalar, foveayı görsel ortamda yeni bir yere yeniden konumlandırmak için kullanılan hızlı göz hareketleridir. Daha fazla sıçrama, daha fazla arama miktarı anlamına gelmektedir (Holmqvist vd., 2011). Göz bebeği boyutundaki değişiklikler görev zorluğuna da bağlıdır, artan efor ve daha ağır bilişsel iş yükleri, daha büyük öğrenci boyutlarıyla ilişkilidir (Sharafi vd., 2020). Göz izleme özellikle acemi-uzman farklılıklarını araştırmak için kullanılır. Uzmanlar ve acemiler, görselleri yorumlama görevlerinde odaklanmaların sayısı ve uzunluğu bakımından farklılıklar göstermektedir (Stofer ve Che, 2014). Farklı beceri seviyelerindeki katılımcılar arasındaki bu parametrelerdeki farklılıklar,

önerildiği gibi, bu ölçümlerin yetenek belirteçleri olarak kullanılmasına izin verebilir (Tien vd., 2014).

Görsel yorumlama sürecindeki birçok deneyime dayalı farklılık, göz izleme yoluyla ortaya çıkarılmıştır. Göz hareketlerini izlemek, görsel arama sürecini nesnel olarak karakterize etmek ve bazı durumlarda tanı sonuçlarını tahmin etmek için değerlidir (Brunyé vd., 2019; Crowley vd., 2003; Gegenfurtner vd., 2011; Krupinski vd., 2013; Wang vd., 2010; Reingold ve Sheridan, 2011).

Alanyazında konuyla ilgili birçok araştırmanın yapıldığı gözlemlenmiştir. Örneğin; Jarodzka vd. (2010) tarafından yapılan çalışmada, algısal ve kavramsal stratejiler dahil olmak üzere performans ve süreç düzeyinde karmaşık, dinamik görsel uyarıların algılama ve yorumlamadaki uzmanlık farklılıkları incelenmiştir. Performans, göz hareketi ve sözlü rapor verileri yedi uzman ve 14 acemiden elde edilmiştir. Araştırma sonucu, acemilere kıyasla uzmanların uyarının ilgili yönlerine daha fazla ilgi gösterdiğini, daha heterojen görev yaklaşımları kullandığını ve bilgiye dayalı kısayolları kullandığını göstermektedir.

Programcıların kodlardaki hata ayıklama işlemi sırasında, görsel dikkat (visual attention) stratejileri yakalanarak görsel dikkatin ayrıntılı bir hesaplaması için göz izleme tekniği kullanılmıştır (Bednarik, 2012). Araştırmada iki farklı düzeyde deneyime sahip programcı grubu, birden çok temsilin yardımıyla bir programın hatalarını ortaya koymuştur. Ayrıca çalışmada her bir temsile bakmak için harcanan zamanın oranı, görsel temsiller arasındaki dikkati değiştirme sıklığı ve anahtarın türü, hata ayıklamanın ardışık aşamaları incelenmiştir. Araştırma sonucu daha deneyimli programcıların kendilerine sunulan bilgileri birleştirmek için daha fazla çaba sarf ettiklerini ve süreç boyunca görsel stratejilerini değiştirebildiklerini göstermiştir. Özellikle, hata ayıklamanın sonraki aşamalarında kodu ve çıktı bilgisini ilişkilendirme eğiliminde olduğu sonucuna

ulaşmıştır. Öte yandan, acemi programcıların iki strateji arasında dönüşümlü olarak ya birincil temsillerden birine katıldığı ya da bunlar arasında sık sık geçiş yaptığı tespit edilmiştir.

Göz izleme tekniğinin kullanıldığı çoktan seçmeli bir bilgi değerlendirme testinde öğrencilerin karar verme süreçleri de göz izleme ile incelenmiştir (Lindner vd., 2014). Araştırmada ön alan bilgisi yüksek ve düşük olan öğrencilerin 21 çoktan seçmeli testin maddelerini çözerken göz hareketleri kaydedilmiştir. Araştırma sonucunda, ön alan bilgisi yüksek öğrencilerin doğru cevaplar için daha fazla zaman harcadıkları tespit edilmiştir. Bu durum, ön bilgi düzeyleri yüksek olan öğrencilerin mevcut bilgi kaynaklarından dolayı doğru cevaba daha fazla zaman ayırdıklarını, düşük alan bilgisine sahip öğrencilerin bilgi eksikliğinden dolayı sezgisel olarak tüm şıklarda arama yaptıklarından gruplararası anlamlı farkın sebebini ortaya koymaktadır.

Eşit ön bilgiye sahip üç gruba farklı zaman dilimleri verilerek gerçekleştirilen başarı testinde göz izleme tekniği ile zaman baskısı incelenmiştir (Korkmaz, 2020). Gruplara her soru için sırasıyla 1.Grup 20, 2.Grup 40 ve 3.Grup 60 saniye verilmiştir. Araştırmada soru-cevap seçeneklerine ilk odaklanma zamanlarının benzer olduğu tespit edilmiştir. Cevapların belirlenmesinde 1. grup diğer iki gruba göre anlamlı olarak daha erken belirlemiş ancak 2. ve 3. gruplarda benzer cevaplama süreleri bulunmuştur. Bu durum, soruları cevaplamak için verilen sürenin, belirli bir süre sonra cevapların seçiminde bir fark yaratmadığını göstermiştir.

Açık ve belirgin olmayan tehlikelere (örneğin düşme, çökme ve elektrik çarpması) sahip dört işyerinden oluşan bir tehlike tanımlama deneyi, deneyimli ve acemi işçiler için dijital bir şantiye yaratılarak göz izleme tekniğiyle incelenmiştir (Dzeng vd., 2016). Araştırma sonuçları, tecrübenin deneyimli

işçilere hem açık hem de açık olmayan tehlikeleri acemi işçilerin yapabileceğinden önemli ölçüde daha hızlı bulmasını sağlamıştır. Bununla birlikte, deneyimli işçilerin tehlikeleri tanımlama konusunda daha özgüvenli oldukları, daha az odaklanma sergiledikleri ve tehlikeleri değerlendirmek için tarama yollarında daha tutarlı oldukları belirlenmiştir.

Göz izleme tekniği ve sesli düşünme tekniği kullanılarak uzman ve acemi öğretmenlerin problemleri sınıf sahnelerini nasıl algıladıkları araştırılmıştır (Wolff vd., 2016). Çalışma, 35 deneyimli ortaokul öğretmeni (uzman) ve 32 eğitim veren öğretmen (acemi) ile gerçekleştirilmiştir. Katılımcıların gerçek ders videolarını izleyerek, derste gördükleri ve bunun sınıf yönetimi ile nasıl ilgili olduğu hakkındaki düşüncelerini sözlü olarak ifade ederken göz hareketleri kaydedilmiştir. Göz hareketlerinin analizi sonucunda, acemilerin daha dağınık, uzmanların ise daha odaklanmış olduğu saptanmıştır. Bu durumun uzman öğretmenlerin dikkatini ilgili bilgilerin bulunduğu alanlara odaklarken, acemi öğretmenlerin dikkatinin daha çok sınıf içinde dağıldığı gözlemlenmiştir.

Coğrafya alanında eğitim alanlar ile coğrafya alanı dışında eğitim alanların uzamsal yeteneklerindeki farklılıkları analiz etmek için göz izleme tekniğini kullanılmıştır (Dong vd., 2018). Çalışmanın sonucu, coğrafyacı olmayanlara kıyasla coğrafyacıların daha kısa harita okuma süresine, daha yüksek doğruluğa, önemli bilgi noktalarında daha fazla odaklanmaya, daha düşük bakış açılarına ve kilit noktalar için daha hızlı çıkarım hızına sahip oldukları belirlenmiştir.

Harita hakkında bilgi alırken göz izleme ve elektroensefalogram (EEG) kullanarak farklı zorluk seviyelerinde (kolay, orta, zor) uzman ve acemi harita kullanıcılarının bilişsel süreçlerini incelemiştir (Keskin vd., 2020). Bu bağlamda, bilişsel yük ölçümleri yoluyla görev zorluğunun harita kullanıcılarının davranışları üzerindeki etkisini incelemek için çok sayıda uyarandan oluşan bir uzamsal bellek deneyi sunulmaktadır. Araştırmada bilişsel yükü tanımlamak için

reaksiyon süresi ve başarı oranının yanı sıra, odaklanma ve sıçrama ile ilgili göz izleme ölçümleri (yani odaklanma süreleri ortalaması, odaklanma sayısı, sıçrama genliği (amplitude of saccades) ve sıçrama hızı (saccade velocity)) ve EEG güç spektrumu (yani olayla ilgili alfa ve teta frekans bantlarındaki değişiklikler) kullanılmıştır. Odaklanma lmleri uzmanlar ve acemiler arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark göstermezken, sıçrama ölçümleri aksini kanıtlamıştır. İki grup arasında önemli bir fark ortaya çıkmasa da katılımcılar iyi ve nispeten kötü öğrenciler olarak sınıflandırıldığında genel performanslarında önemli bir fark bulunmuştur.

Farklı zorluk derecelerindeki matematik sorularının zm sırasında bilişsel yük durumunu belirlemek için taşınabilir bir göz izleme cihazı kullanılmıştır (Szulewski vd., 2014). Sekiz katılımcıya sekiz kolay soru ve yedi zor sorudan oluşan iki çarpandan oluşan 15 adet soru sorulmuştur. Çalışmanın sonucunda, göz bebeği kolay sorulara kıyasla zor soruları yanıtlarken önemli ölçüde daha büyük olduğu tespit edilmiştir. Bu deney, gözbebeği boyutunun bilişsel işlem talepleriyle ilişkili olduğunu gösteren önceki çalışmaların bulgularını doğrulamaktadır.

Göz izleme parametreleri incelendiğinde çok sayıda odaklanma, daha az verimli aramaları gösterirken, çok sayıda sıçrama, daha fazla aramayı (Goldberg ve Kotval, 1999), daha büyük sıçrama genlikleri ise mesafeden dikkat çekildiği için daha anlamlı ipuçlarını göstermektedir (Goldberg vd., 2002). Daha uzun bir odaklanma süresi, bilgi çıkarmanın zorluğunu gösterir veya nesnenin bir şekilde daha ilginç olduğu anlamına gelir (Just ve Carpenter, 1976). Odaklanma sürelerinin ortalamasında daha uzun süre, bilgi bulma veya anlamada zorluk yaşadığını göstermektedir (Goldberg vd., 2002). İlk odaklanma süresi, gözün ilk tespit için harcadığı zamanı ifade eder. Sanatçı olmayanların sanatçılara göre görsellerdeki tanınabilir nesnelere ve insan figürleri üzerinde daha fazla zaman

harcılar (Ganczarek vd., 2020; Ishiguro vd., 2016; Vogt ve Magnussen, 2007). Göz bebeği boyutunun bilişsel yükü yansıttığı düşünülür, yani göz bebeği genişlediğinde beyinde meydana gelen bilişsel süreçlerin artmış olduğunu gösterir (Granholm ve Steinhauer, 2004).

Göz izleme tekniği bilişsel yükün odak noktasını belirlemek (Szulewski vd., 2014; Keskin vd., 2020), acemi/uzman katılımcıların bilişsel süreçlerini analiz etmek (Dzeng vd., 2016; Wolff vd., 2016; Dong vd., 2018) ya da davranış farklılıklarını (Lindner vd., 2014; Korkmaz, 2020) belirleyerek deneyimin aktarımında kolaylık sağlamaktadır. Gelişen göz takip sistemleri, çalışmaları laboratuvar ortamından çıkarmış ve kullanıcıların bunu cep telefonlarından dahi yapabilmelerine olanak sağlamıştır. Bilginin en önemli katma değer olduğu günümüzde bireylerin bir konu hakkında bilgi sahibi olup olmadığının belirlenmesi büyük önem taşımaktadır. Bu doğrultuda göz izleme tekniği ile resim eğitimi alan ve almayanların belirlenmesi amaçlanmaktadır.

1.1. Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı, görsel sanatlar alanında eğitim almış ve almamış bireylerin görsel sanat eserlerinin incelenmesi sürecinde uzman görüşü alınmadan bir farklılık olup olmadığını belirlemektir. Araştırmada görsel sanatlarda kullanılan temel desen tekniklerinin kullanıldığı alanda öncü sanat resimleri kullanılmıştır. Bireylerin yansız eğilimlerini elde etmek için nörolojik bilgi edinme olan göz izleme tekniği kullanılmıştır. Araştırmada alt amaçlar olarak resimlerin incelenmesi sürecinde gruplar arasında;

1. Odaklanma ve sıçrama sayısı,
2. İlk odaklanma, ortalama odaklanma ve toplam odaklanma süresi,
3. Ortalama göz bebeği büyüklüğü,

4. Sıçramaların; ortalama ve toplam genliği, bağlamından farklılıklar incelenmiştir.

2. YÖNTEM

Çalışmada araştırmacının yargılarını temel alarak, evrenin genelini temsil edebilecek ve araştırma amaçlarına en uygun yanıtı verebilecek özelliklere sahip kişi ya da nesnelere arasından seçilmesine dayalı olan, olasılıksız örnekleme yöntemlerinden “amaçlı örnekleme” yöntemi kullanılmıştır (Erdoğan, 2007; Kılıç, 2013; Yıldırım ve şimşek, 2013). Amaçlı (yargısal) örneklemede araştırmacı çalışmanın amacına en uygun olanları örnekleme alır ve kimlerin seçileceği konusunda kendi yargısını kullanır (Balcı, 2005). Araştırmacı, uygulanacak deney grubunu belirlerken gönüllü olarak katılmayı kabul eden katılımcılarla araştırmayı yapmayı tercih etmiştir. Çalışmada kullanılan veriler için etik kurul izni İstanbul Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu'ndan 7 Eylül 2020 tarihinde alınmıştır (Sayı: 35980450-663.05-).

2.1. Çalışma Grubu

Araştırmanın deneysel çalışma grubunu, Bursa Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü Resim-İş Eğitimi Öğretmenliği programında öğrenim gören, yaş ortalaması 23 olan 2., 3. ve 4. sınıf lisans öğrencilerinden oluşmaktadır. Çalışmanın kontrol grubunu ise Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Hemşirelik bölümünde öğrenim gören, yaş ortalaması 24 olan 4.sınıf lisans öğrencileri oluşturmaktadır. Çalışma 2020-2021 eğitim öğretim yılı bahar döneminde yürütölmüştür. Çalışmaya kontrol grubundan 63, deney grubundan ise 69 olmak üzere toplam 132 öğrenci gönüllü olarak katılmıştır. Çalışmadan önce katılımcılara görme sorunları, göz hastalıkları ve anormallikleri veya çalışmayı etkileyebilecek herhangi bir nörolojik veya psikiyatrik hastalığı olup olmadığı sorulmuş ve bu tür

rahatsızlıkları olanlar çalışmaya dahil edilmemiştir. Ancak deneysel süreçte yaşanan veri kaybı neticesinde çalışma, kontrol grubundan 51 öğrenci ve deney grubunda 2. sınıftan 20, 3. sınıftan 19 ve 4. sınıftan 22 öğrenci olmak üzere toplam 112 öğrencinin katılımıyla tamamlanmıştır.

Katılımcıların demografik bilgileri ve onlara ait yüzde (%) ve frekans (N) dağılımları Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1. Katılımcıların demografik dağılımları.

Değişken	Kategori	N	%	
Cinsiyet	Kadın	87	78	
	Erkek	25	22	
Bölüm	Hemşirelik (Kontrol Grubu)	İlgisiz (4. Sınıf) İlgili (4. Sınıf)	28 23	25 20
	Resim-İş Eğitimi (Deney Grubu)	2. Sınıf	20	18
		3. Sınıf	19	17
		4. Sınıf	22	20
Toplam		112	100.0	

Tablo 1’de görüldüğü üzere; araştırmaya 25’i (%22) erkek, 87’si (%78) kadın olmak üzere toplam 112 öğrenci katılmıştır. Katılımcıların 51’i Hemşirelik (Kontrol Grubu) ve 61’i Resim-İş Eğitimi (Deney Grubu) bölümlerinde yer almaktadır. Demografik bilgi anketi ile katılımcılara daha önce kurs veya hobi olarak desen veya resim yapma gibi etkinliklere katılıp katılmadıkları sorulmuştur. Resim alanında ders/kurs alan ve hobi amaçlı resimle ilgilenenler ilgili grup, resim ve çizim gibi sanatlara ilgi duymayanlar ilgisiz grup olarak belirlenmiştir. Kontrol grubu katılımcılarının resim/çizim sanatıyla ilgili geçmiş deneyimleri bağlamında, resim sanatına ilgi duymayan (İlgisiz Grup) 28 (%25), ilgilenenlerin (İlgili Grup) ise 23 (%20) katılımcı olduğu belirlenmiştir.

2.2. Veri Toplama Araçları

Katılımcılara uygulanan veri toplama araçları deney grubu ve kontrol grubu için de aynı araçlardır. Bu araçlar demografik bilgi formu, göz izleme cihazı ve görsel materyallerdir.

2.2.1. Demografik Bilgi Formu

Araştırmaya katılan deney ve kontrol grubu katılımcılarının kişisel bilgilerini toplamak için araştırmacı tarafından uzman görüşü alınarak demografik bilgi formu geliştirilmiştir. Çalışmanın ilk aşamasında katılmaya uygun olan katılımcılar tarafından demografik bilgi formu doldurulmuştur. Form katılımcıların demografik bilgilerine ilişkin yaş, cinsiyet, bölüm ve sınıf bilgileri ile resim / çizim sanatındaki geçmiş deneyimleri ve ilgileri hakkında bilgiler olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır.

2.2.2. Göz İzleme Cihazı ve Yazılımı

Araştırmada katılımcıların görsel başarı testi için oluşturulan görsel sorulara nasıl cevap verdikleri göz izleme süreçlerinde, İstanbul Üniversitesi Enformatik Bölümü İnsan Bilgisayar Etkileşimi Laboratuvarı bünyesinde bulunan Dell marka Precision M6800 model, 4'nc Nesil Intel® Core™ i7 Extreme işlemcisine ve 44 cm (17.3") UltraSharp FHD (1920x1080) ekran özelliklerine sahip taşınabilir bilgisayar, Tobii Pro X2-60 model göz izleme cihazı ve Tobii Pro Lab yazılımı kullanılmıştır.

2.2.3. Görsel Materyaller

Araştırmada kullanılan görseller Resim-İş Eğitimi bölümünde Desen eğitimi kapsamında öğrencilere gösterilen teknikleri barından Tablo 2'deki resimlerden oluşmaktadır.

Tablo 2. Göz izleme deneyinde kullanılan görseller ve ekranda kalma süreleri

Kullanılan Resimler	Süre
The Virgin and Child with Saint Anne and Saint John the Baptist (da Vinci, L., 1499-1500)	10 sn
Edgar Degas Manet Seated, Right Profile, (Degas, E., 1864)	10 sn
Femme assise dans une chaise (Dora), (Picasso, P., 1938)	10 sn
Femm Görecelik, Relatividad, (Escher, M. C., 1953)	10 sn
Scala Regia in the Apostolic Palace, Vatican (Bernini, G. L., 1598-1680)	10 sn
The School of Athens, Apostolic Palace, Vatican City, (Raphael, 1509–1511)	10 sn
Draw city buildings, Colégio Pedro II Campus Tijuca II LPTD - Desenho, http://www.cp2.g12.br/blog/tijuca2/files/2019/05/1%C2%BA-ANO-M%C3%89DIO-RODRIGO-Perspectiva.pdf	10 sn
The Birth of Venus, Uffizi Gallery, (Botticelli, S., 1485–1486)	10 sn
The Baptism of ChristX, Uffizi Gallery, (da Vinci, L., 1485–1486)	10 sn

2.3. Araştırma Ortamı

Çalışmada verilerin toplanması İstanbul Üniversitesi Enformatik Bölümü İnsan Bilgisayar Etkileşimi Laboratuvarı'ndan elde edilen göz izleme sistemi ile gerçekleştirilmiştir. Sistem, bakış verilerini ortalama 0.5° görsel açı doğruluğu ve 60 Hertz (Hz) ile kaydetmiştir. Araştırmada deney grubunu oluşturan öğrencilere ait veriler, Bursa Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Resim-İş Eğitimi Öğretmenliği Bölümü tarafından sağlanan ses ve ışık yalıtımlı boş bir ofise sistem kurulduktan sonra toplanmıştır. Çalışmanın kontrol grubunun veri toplama işlemi, sistem Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi yönetimi tarafından sağlanan ses ve ışık yalıtımlı boş bir ofise kurulduktan sonra gerçekleştirilmiştir. Göz izleme testi öncesinde katılımcının bilgisayarla mesafesi ortalama 50 cm ile 70 cm olarak ayarlanmış, ardından Tobii Pro Lab göz izleme yazılımı en uygun mesafe aralığına konumlandırılmıştır. Cihaz serbest kafa hareketine olanak sağladığından baş ve çene sabitleyicisi kullanılmamıştır.

2.4. Verilerin Toplanması

Çalışmanın veri toplama sürecinde laboratuvar önünde kalabalığın ve sıra oluşununun önüne geçmek için ilgili bölümün öğretim üyeleri ile iletişim sağlanarak gönüllü katılımcılarla belirlenen gün ve saatte sıra ile görüşülmüştür. Katılımcılara teste başlamadan önce bilgilendirme yapılmış, akıllarına takılan soruları cevaplandırılmış, sonrasında ise yazılı izinleri alınmıştır. Katılımcılar demografik bilgilerini içeren formu doldurduktan sonra göz izleme başarı testine geçmişlerdir.

2.5. Verilerin Analizi

Araştırmaya gönüllü olarak katılan 132 kişiden %15'i (n=20) deney sürecinde yaşanan göz izlem cihazının katılımcının göz verisini eksik veya okuyamaması gibi nedenlerden dolayı veri kaybı olarak çalışma dışı bırakılmıştır. Deney sonucunda eksiksiz toplanan 112 kişinin göz izlem verileri analiz edilmiştir. Tobii Pro Lab v1.163 programı ile analiz edilen odaklanma sayısı, sıçrama sayısı, ilk odaklanma süresi, odaklanma sürelerinin ortalaması, toplam odaklanma süresi, ortalama göz bebeği büyüklüğü, sıçramaların ortalama genliği ve sıçramaların toplam genliğine ilişkin nicel veriler sağlanmaktadır. Katılımcı verilerinin analizinde SPSS 18.0 programı kullanılmıştır. Çalışmada öncelikli olarak frekans, yüzde, ortalama ve standart sapma gibi temel tanımlayıcı istatistikler kullanılmıştır. Araştırmanın hipotezleri 0.95 güven düzeyinde ve (p=.05) hata düzeyinde gerekli hesaplamalar yapılarak yorumlanmıştır. Parametrik ve non-parametrik olmayan testlerin kullanılabilmesi için öncelikli olarak verilerin normal dağılıma sahip olup olmadığı tespit edilmiştir (Büyüköztürk, 2020; Talan ve Gülseçen, 2018). Verilerin normal dağılım gösterip göstermediğini belirlemek için yaygın olarak Kolmogorov-Smirnov ve Shapiro-Wilks testleri kullanılmaktadır (Sipahi vd., 2006). Grup büyüklüğü 50'den büyük olduğunda

Kolmogorov-Smirnov (K-S) testi, küçük olması durumunda Shapiro-Wilks testi, verilerin normalliğe uygunluğunu incelemeye kullanılan iki testtir (Büyüköztürk, 2020). Verilerin normal dağılım gösterdiği durumlarda araştırma sorularına yönelik olarak gruplar arası farklılıkların incelenmesi için parametrik testlerden bağımsız gruplar t-testi ve tek faktörlü (yönlü) varyans analizi (One-Way ANOVA) kullanılmıştır. Diğer taraftan non-parametrik testler için Mann Whitney U-Testi kullanılmıştır.

3. BULGULAR

Araştırmada Odaklanma Sayısı, Sıçrama Sayısı, İlk Odaklanma Süresi, Odaklanma Süresi Ortalaması, Toplam Odaklanma Süresi, Ortalama Göz Bebeği Büyüklüğü, Sıçramaların Ortalama Genliği ve Sıçramaların Toplam Genliği verileri analiz edilmiştir.

3.1. Odaklanma ve Sıçrama Sayısı Bulguları

Odaklanma sayısına ait Mann Whitney U-Testinin sonucu Tablo 3'te, sıçrama sayısına ait bağımsız gruplar t-testinin analiz sonuçları ise Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 3. Görsellerin inceleme sürecinde odaklanma sayısının gruplara göre U-Testi sonucu.

	Grup	N	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	P
Odaklanma Sayısı	Kontrol	51	60.67	3094.00	1343.00	.214
	Deney	61	53.02	3234.00		

Yapılan analizler sonucunda deney grubu ile kontrol grubu arasında odaklanma sayısı bağlamında anlamlı bir fark olmadığı tespit edilmiştir, [U=1343.00, p>.05]. Bu bulgu, görsellerin inceleme sürecinde odaklanma sayısının grupları ayırt etmede etkili olmadığını göstermektedir.

Tablo 4. Görseller yönelik sıçrama sayısının gruplara göre T-Testi sonuçları.

	Grup	N	\bar{X}	S	sd	t	P
Sıçrama Sayısı	Kontrol	51	24.33	4.19	110	2.62	.010
	Deney	61	21.79	5.75			

Katılımcıların görsellerin inceleme sürecinde yaptıkları sıçrama sayısı ortalamalarında gruplara göre anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir, [$t(110)=2.62$, $p<.05$]. Deney grubu katılımcılarının sıçrama sayısı ortalaması ($\bar{X}=21.79$) kontrol grubuna ($\bar{X}=24.33$) göre daha düşüktür. Dolayısıyla deney grubunun kontrol grubuna göre görseller üzerinde daha az sıçrama gerçekleştirdikleri ifade edilebilir. Bu bulgu, görsel soruların inceleme sürecinde, sıçrama sayısının ayırt etmede etkili olduğunu göstermektedir.

3.2. İlk Odaklanma, Ortalama Odaklanma ve Toplam Odaklanma Süresi

Bulguları

İlk odaklanma, ortalama odaklanma ve toplam odaklanma sürelerine ait Mann Whitney U-Testinin analiz sonuçları Tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 5. Görsellerin inceleme sürecinde ilk odaklanma, ortalama odaklanma ve toplam odaklanma süresinin gruplara göre U-Testi sonucu.

	Grup	N	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	P
İlk Odaklanma Süresi	Kontrol	51	58.12	2964.00	1473.00	.630
	Deney	61	55.15	3364.00		
Ortalama Odaklanma Süreleri	Kontrol	51	66.43	3388.00	1049.00	.003
	Deney	61	48.20	2940.00		
Toplam Odaklanma Süresi	Kontrol	51	70.35	3588.00	849.00	.000
	Deney	61	44.92	2740.00		

Yapılan analizler sonucunda deney grubu ile kontrol grubu arasında ilk odaklanma süresi bağlamında anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir, [U=1473.00, p>.05]. Bu bulgu, görsellerin incelenmesi sürecinde ayırt etme becerisine ilişkin olarak ilk odaklanma süresinin etkili bir parametre olmadığını göstermektedir. Öte yandan deney grubu ile kontrol grubu arasında odaklanma süreleri ortalaması bağlamında anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir, [U=1049.00, p<.05]. Sıra ortalamaları dikkate alındığında deney grubunun, kontrol grubuna göre görsellerin inceleme sürecinde daha az odaklanma süresi ortalaması gerçekleştirdikleri ifade edilebilir. Bu bulgu, görselleri inceleme sürecinde odaklanma sürelerinin ortalamasının ayırt etmede etkili bir parametre olduğunu göstermektedir. Yine deney grubu ile kontrol grubu arasında toplam odaklanma süresi bağlamında anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir, [U=849.00, p<.05]. Sıra ortalamaları dikkate alındığında deney grubunun, kontrol grubuna göre görsellerin inceleme sürecinde daha az toplam odaklanma süresi gerçekleştirdikleri anlaşılmaktadır. Bu bulgu, görsel soruların incelenmesi sürecinde ayırt etmede toplam odaklanma süresinin etkili olduğunu göstermektedir.

3.3. Ortalama Göz Bebeği Büyüklüğü Bulguları

Ortalama göz bebeği büyüklüğüne ait bağımsız gruplar t-testinin sonucu Tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 6. Görsellerin inceleme sürecinde ortalama göz bebeği büyüklüğünün gruplara göre T-Testi sonuçları.

	Grup	N	\bar{X}	S	sd	t	P
Ortalama Göz Bebeği Büyüklüğü	Kontrol	51	3.78	.50	110	.613	.541
	Deney	61	3.83	.49			

Katılımcıların görsellerin inceleme sürecinde yaptıkları odaklanma esnasındaki ortalama göz bebeklerine ait büyüklükte anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir, $[t(110)=.61, p>.05]$. Kontrol grubunun ortalama göz bebeği büyüklüğü ($\bar{X}=3.78$) iken, deney grubunun ortalama göz bebeği büyüklüğü ($\bar{X}=3.83$)'tür. Dolayısıyla deney grubunun kontrol grubuna göre benzer göz bebeği büyüklüğü sergiledikleri ifade edilebilir. Bu bulgu, görsellerin değerlendirme sürecinde ayırt etmede ortalama göz bebeği büyüklüğünün etkili olmadığını göstermektedir.

Deney grubu sınıf düzeyinin ortalama göz bebeği büyüklüğüne ait betimsel istatistikler Tablo 7'de, sınıf düzeylerine yönelik ANOVA sonuçları Tablo 8'de verilmiştir.

Tablo 7. Görseller yönelik ortalama göz bebeği büyüklüğünün deney grubu sınıf düzeyinin betimsel istatistikleri.

	Sınıf	N	\bar{X}	SS
Ortalama Göz Bebeği Büyüklüğü	2. Sınıf	20	3.82	.60
	3. Sınıf	19	3.77	.48
	4. Sınıf	22	3.91	.40

Tablo 7 incelendiğinde, 2. sınıftaki katılımcıların görsellerin inceleme sürecine yönelik ortalama göz bebeği büyüklük ortalaması $X=3.82$, 3. sınıftaki katılımcıların $X=3.77$ ve 4. sınıftaki katılımcıların ise $X=3.91$ olduğu görülmektedir.

Tablo 8. Görseller yönelik ortalama göz bebeği büyüklüğünün deney grubu sınıf düzeyine göre ANOVA sonuçları.

	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	P
Ortalama Göz Bebeği Büyüklüğü	Gruplararası	.201	2	.100	.398	.673
	Gruplarıçi	14.638	58	.252		
	Toplam	14.839	60			

Analiz sonuçları, deney grubunun ortalama göz bebeği büyüklüğünün katılımcıların buldukları sınıf düzeyleri bakımından anlamlı bir farklılık göstermemektedir, $[F(2,58)=.398, p>.05]$. Diğer bir ifadeyle deney grubunun sınıf düzeyleri arasında ortalama göz bebeği büyüklüğü ortalamalarında anlamlı bir şekilde değişmemektedir. Dolayısıyla deney grubu 2. sınıf, 3. sınıf ve 4. sınıf katılımcılarının görseller üzerinde yaptıkları odaklanmalar esnasında benzer göz bebeği büyüklüğü sergiledikleri söylenebilir. Bu bulgu, görsellerin inceleme sürecinde ayırt etmede ortalama göz bebeği büyüklüğünün etkili olmadığını göstermektedir.

3.4. Ortalama Sıçrama ve Toplam Sıçrama Genliğine İlişkin Bulgular

Sıçramaların ortalama genliği ve sıçramaların toplam genliğine ait bağımsız gruplar t-testinin analiz sonuçları Tablo 9’da verilmiştir.

Tablo 9: Görsellerin incelenme sürecinde ortalama sıçrama ve toplam sıçrama genliğinin gruplara göre T-Testi sonuçları.

	Grup	N	\bar{X}	S	sd	t	P
Sıçramaların Ortalama Genliği	Kontrol	51	3.49	.49	110	1.85	.066
	Deney	61	3.70	.67			
Sıçramaların Toplam Genliği	Kontrol	51	86.47	17.57	110	.718	.474
	Deney	61	83.19	28.34			

Katılımcıların görsellerin inceleme sürecinde yaptıkları sıçramaların ortalama genliğine göre anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir, $[t(110)=1.85, p>.05]$. Kontrol grubu sıçramaların ortalama genliği ($\bar{X}=3.49$) iken, deney grubu sıçramalarının ortalama genliği ($\bar{X}=3.70$)’tir. Buna göre deney grubu ile kontrol grubu arasında sıçramaların ortalama genliğinin benzerlik sergiledikleri ifade edilebilir. Bu bulgu, görsellerin inceleme sürecinde, sıçramaların ortalama

genliğinin ayırt etmede etkili olmadığını göstermektedir. Yine katılımcıların görsellerin inceleme sürecinde yaptıkları sıçramaların toplam genliğine göre anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir, [$t(110)=-.718$, $p>.05$]. Kontrol grubu sıçramalarının toplam genliği ($\bar{X}=86.47$) iken, deney grubu sıçramalarının toplam genliği ($\bar{X}=83.19$)'dur. Buna göre deney grubu ile kontrol grubu arasında sıçramaların toplam genliğinin benzerlik sergiledikleri ifade edilebilir. Bu bulgu, görsellerin inceleme sürecinde, sıçramaların toplam genliğinin ayırt etmede etkili olmadığını göstermektedir.

4. TARTIşMA ve SONUÇ

Bu çalışmada uzman görüşü alınmadan göz izleme tekniği ile resim eğitimi alan ve almayanların belirlenmesi amaçlanmıştır. Araştırmamızda katılımcılara resimleri incelemeleri için 10 saniyelik inceleme süresi verilmiştir. Görsellerin inceleme sürecine ilişkin deney ve kontrol gruplarının göz izleme verilerinden ortalama odaklanma sayısı sonuçları incelendiğinde, kontrol grubu daha yüksek olmasına rağmen gruplar arasında fark bulunmamıştır. Alanyazında benzer çalışmalar incelendiğinde örneğin, sanatçı ile sanatçı olmayanlar arasında soyut resimlerin incelenmesi çalışmasında, sanatçıların odaklanma sayısı ve süresinin daha düşük olduğu ve çalışmamızla benzerlik gösterdiği görülmüştür (Koide vd., 2013). Ancak sıçrama sayısı ortalamaları incelendiğinde kontrol grubu lehine anlamlı fark ortaya çıkmıştır. Bu sonuçlar kontrol grubunun deney gurubuna göre görsel üzerinde daha çok gezinme gerçekleştirdiğini göstermektedir. Alanyazın incelendiğinde harita üzerinde verilen görevlerin coğrafyacı olanlar ve olmayanlar tarafından gerçekleştirilmesinde benzer sonuçlara ulaşılmıştır (Dong vd., 2018).

Grupların görsel üzerindeki ilk odaklanma süresi ortalamalarının benzerlik gösterdiği tespit edilmiştir. Diğer taraftan odaklanma süreleri ortalaması ve

toplam odaklanma sürelerinde kontrol grubu lehine anlamlı fark ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla kontrol grubunun deney grubuna göre görsel üzerinde yaptıkları odaklanmaların ortalama ve toplam süresinin daha çok olduğu görülmüştür. Bu sonuçlar kontrol grubunun uyarılarda daha fazla zaman geçirdiğini göstermektedir. Benzer çalışmalar incelendiğinde, deneyimli ve acemi yazılımcılardan bir kodun çıktısı veya hatasının bulunmasının istendiği (Nivala vd., 2016) veya coğrafyacı olanlar ile olmayanların haritaları inceleme süreçlerinde (Keskin vd., 2020) acemilerin görseller üzerinde daha fazla zaman geçirdiği tespit edilmiştir.

Grupların inceleme sürecindeki ortalama göz bebeği büyüklük ortalamaları analiz sonuçları incelendiğinde anlamlı fark ortaya çıkmamıştır. Buna ek olarak deney grubu sınıf düzeyine bağlı olarak ortalama göz bebeği büyüklük ortalamalarına ait analiz sonuçlarında da benzerlik tespit edilmiştir. Grupların görselleri inceleme sürecindeki göz bebeği büyüklüklerinin benzerlik gösterdiği saptanmıştır. Değerlendirme sürecindeki bilişsel yükün farklılığını ortaya çıkarmak için analiz edilen ortalama göz bebeği büyüklüğünün etkili olmadığı tespit edilmiştir. Ancak ilgili alanyazın incelendiğinde göz bebeği boyutunun kolay sorulara kıyasla zor soruları yanıtlarken önemli ölçüde daha büyük olduğu tespit edilmiştir (Szulewski vd., 2014; Szulewski vd., 2015). Ancak deney ve kontrol grupları farklı ortamlarda bulunduğundan ışığın göz bebeği boyutuna etkisi göz ardı edilmiştir.

Katılımcıların inceleme sürecinde yaptıkları sıçramaların ortalama genliği ve sıçramaların toplam genliği analiz sonuçları değerlendirildiğinde gruplar arasında anlamlı fark bulunmamıştır. Dolayısıyla odaklanma noktaları arasındaki mesafelerin benzer olduğunu söylenebilir. Bu durum, inceleme sürecinde grupların görseller üzerinde gezinmelerinin benzer olduğunu ve benzer bilişsel yüke sahip olduklarını göstermektedir. Ancak alanyazın incelendiğinde,

coğrafyacı olanlar ile olmayanların farklı zorluk seviyelerinde yaptıkları harita inceleme süreçlerinde, coğrafyacı olmayanların coğrafyalara göre her seviyede daha yüksek sıçrama genliği gerçekleştirdikleri tespit edilmiştir (Keskin vd., 2020). Bu durumda, belirli bir görev bağlamında sıçrama genliğinin ayırt edici olduğu söylenebilir.

İlgili alanyazın incelendiğinde, genel anlamda uzman/acemi, deneyimli/deneyimsiz veya eğitimi/eğitimsiz gibi gruplara ayrılarak yapılan görsellere ait ön koşulsuz göz izleme çalışmalarında grupların farklı görsel arama stratejileri uyguladıkları ortaya çıkmıştır (Dogusoy-Taylan ve Cagiltay, 2014; Durugbo, 2021; Witkowski vd., 2021). Bu bağlamda eğitimi katılımcıların bilişsel süreçlerinin eğitimsiz olanlardan farklı olması beklenilmektedir. Çalışmanın sonuçları değerlendirildiğinde, eğitimsiz katılımcıların daha fazla sıçrama ve daha fazla arama yapmasını (Goldberg ve Kotval, 1999) nesnenin tespiti ve doğrulanmasını (Galpin ve Underwood, 2005), daha uzun sıçramalar ise gösterilen materyalin katılımcılar ile ilgisiz (Liversedge ve Findlay, 2000) olduğunu göstermektedir. Ayrıca sanatçı olmayanların sanat eserlerinin stillerine ve görsel özelliklerine nadiren dikkat ettiklerini, bunun yerine çalışmada tasvir edilen tanınabilir nesnelere ve insan figürleri gibi içeriklere daha fazla zaman ayırdıklarını göstermektedir (Ganczarek vd., 2020; Ishiguro vd., 2016; Vogt ve Magnussen, 2007). Bu nedenle, eğitimsiz katılımcıların uyarılara daha sık odaklandıklarını ve uyarılara daha fazla zaman ayırdıklarını göstermektedir. Eğitimi katılımcıların daha az odaklanma süresi ve daha küçük sıçrama mesafeleri gösterdikleri için sistematik olarak görselleri inceledikleri söylenebilir. Bu sonuçlar, görsellerin koşulsuz olarak incelenmesi sürecinde eğitim alan ve olmayanlar arasında göz izleme stratejileri açısından belirgin bir farklılık olduğunu göstermektedir. Farklı görsel alanlarda, eğitim alan ile olmayan katılımcılara yönelik doğrudan örtük bilgiyi tespit etmeyi amaçlayan göz izleme çalışmalar yapılarak diğer alanlarda uygulanabilirliği incelenebilir.

KAYNAKÇA

- Balci, A. (2005). Sosyal bilimlerde araştırma. Pegem Akademik Yayıncılık, Ankara.
- Bednarik, R. (2012). Expertise-dependent visual attention strategies develop over time during debugging with multiple code representations. *International Journal of Human-Computer Studies*, 70(2), 143-155. <https://doi.org/10.1016/j.ijhcs.2011.09.003>.
- Brunyé, T. T., Nallamothu, B. K., & Elmore, J. G. (2019). Eye-tracking for assessing medical image interpretation: A pilot feasibility study comparing novice vs expert cardiologists. *Perspectives on Medical Education*, 8(2), 65-73. <https://doi.org/10.1007/s40037-019-0505-6>.
- Büyüköztürk, Ş., (2020). Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı: istatistik, araştırma deseni, SPSS uygulamaları ve yorum. Pegem Yayıncılık, Ankara.
- Crowley, R. S., Naus, G. J., Stewart III, J., & Friedman, C. P. (2003). Development of visual diagnostic expertise in pathology: an information-processing study. *Journal of the American Medical Informatics Association*, 10(1), 39-51. <https://doi.org/10.1197/jamia.M1123>.
- Dogusoy-Taylan, B., & Cagiltay, K., (2014). Cognitive analysis of experts' and novices' concept mapping processes: An eye-tracking study. *Computers in Human Behavior*, 36, 82-93. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2014.03.036>.
- Dong, W., Zheng, L., Liu, B., & Meng, L., (2018). Using eye-tracking to explore differences in map-based spatial ability between geographers and non-geographers. *ISPRS International Journal of Geo-Information*, 7(9), 337. <https://doi.org/10.3390/ijgi7090337>.
- Duchowski, A. T. (2007). *Eye-tracking methodology: Theory and practice*, 373, Springer Science & Business Media. London. <https://doi.org/10.1108/13522750710740862>.

- Durugbo, C. M., (2021). Eye-tracking for work-related visual search: a cognitive task analysis. *Ergonomics*, 64(2), 225-240. <https://doi.org/10.1080/00140139.2020.1822547>.
- Dzeng, R. J., Lin, C. T., & Fang, Y. C. (2016). Using eye-tracker to compare search patterns between experienced and novice workers for site hazard identification. *Safety Science*, 82, 56-67. <https://doi.org/10.1016/j.ssci.2015.08.008>.
- Erdoğan, İ., (2007). Pozitivist metodoloji: Bilimsel araştırma tasarımı istatistiksel yöntemler analiz ve yorum. Erk Yayınları. Ankara, ISBN 978-9944-0009-0-1
- Fitts, P. M., Jones, R. E., & Milton, J. L. (1950). Eye movements of aircraft pilots during instrument-landing approaches. *Aeronautical Engineering Review*, 9(2), 24–29.
- Galpin, A. J., & Underwood, G. (2005). Eye movements during search and detection in comparative visual search. *Perception & Psychophysics*, 67(8), 1313-1331. <https://doi.org/10.3758/BF03193637>.
- Ganczarek, J., Pietras, K., & Rosiek, R. (2020). Perceived cognitive challenge predicts eye movements while viewing contemporary paintings. *PsyCh Journal*, 9(4), 490-506. <https://doi.org/10.1002/pchj.365>
- Gegenfurtner, A., Lehtinen, E., & Slj, R. (2011). Expertise differences in the comprehension of visualizations: A meta-analysis of eye-tracking research in professional domains. *Educational Psychology Review*, 23(4), 523-552. <https://doi.org/10.1007/s10648-011-9174-7>.
- Goldberg, J. H., & Kotval, X. P. (1999). Computer interface evaluation using eye movements: methods and constructs. *International Journal of Industrial Ergonomics*, 24(6), 631-645. [https://doi.org/10.1016/S0169-8141\(98\)00068-7](https://doi.org/10.1016/S0169-8141(98)00068-7).

- Goldberg, J. H., Stimson, M. J., Lewenstein, M., Scott, N., and Wichansky, A. M., (2002). Eye tracking in web search tasks: design implications. In Proceedings of the 2002 symposium on eye tracking research & applications (pp. 51-58). <https://doi.org/10.1145/507072.507082>
- Granholm, E., & Steinhauer, S. R. (2004). Pupillometric measures of cognitive and emotional processes. *International Journal of Psychophysiology*, 52(1), 1–6. <https://doi.org/10.1016/j.ijpsycho.2003.12.001>
- Holmqvist, K., Nyström, M., Andersson, R., Dewhurst, R., Jarodzka, H., & Van de Weijer, J. (2011). *Eye-tracking: A comprehensive guide to methods and measures*. OUP Oxford.
- Ishiguro, C., Yokosawa, K., & Okada, T. (2016). Eye movements during art appreciation by students taking a photo creation course. *Frontiers in Psychology*, 7, 1074. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2016.01074>.
- Jarodzka, H., Scheiter, K., Gerjets, P., & Van Gog, T. (2010). In the eyes of the beholder: How experts and novices interpret dynamic stimuli. *Learning and Instruction*, 20(2), 146-154. <https://doi.org/10.1016/j.learninstruc.2009.02.019>.
- Kerr-Gaffney, J., Harrison, A., & Tchanturia, K. (2019). Eye-tracking research in eating disorders: A systematic review. *International Journal of Eating Disorders*, 52(1), 3-27. <https://doi.org/10.1002/eat.22998>.
- Keskin, M., Ooms, K., Dogru, A. O., & De Maeyer, P. (2020). Exploring the cognitive load of expert and novice map users using EEG and eye-tracking. *ISPRS International Journal of Geo-Information*, 9(7), 429. <https://doi.org/10.3390/ijgi9070429>.
- Kılıç, S. (2013). Örnekleme yöntemleri. *Journal of Mood Disorders*, 3(1), 44-6.
- Koh, R. Y., Park, T., Wickens, C. D., Ong, L. T., & Chia, S. N. (2011). Differences in attentional strategies by novice and experienced operating theatre

- scrub nurses. *Journal of Experimental Psychology: Applied*, 17(3), 233. <https://doi.org/10.1037/a0025171>.
- Koide, N., Kubo, T., Shibata, T., & Ikeda, K. (2013). Visual fixation patterns of artists and novices in abstract painting observations. In 2013 Asia-Pacific Signal and Information Processing Association Annual Summit And Conference (pp. 1-4). IEEE. <https://doi.org/10.1109/APSIPA.2013.6694282>.
- Korkmaz, A. (2020). evrimii sınavların farklı zaman dilimlerine göre gz izleme tekniği ile incelenmesi. Ed., Glseen vd., İnsan Bilgisayar Etkileşimi: Araştırma ve Uygulamalar (289). Istanbul University Press.
- Krupinski, E. A., Graham, A. R., & Weinstein, R. S. (2013). Characterizing the development of visual search expertise in pathology residents viewing whole slide images. *Human Pathology*, 44(3), 357-364. <https://doi.org/10.1016/j.humpath.2012.05.024>.
- Lindner, M. A., Eitel, A., Thoma, G. B., Dalehefte, I. M., Ihme, J. M., & Kller, O. (2014). Tracking the decision-making process in multiple-choice assessment: Evidence from eye movements. *Applied Cognitive Psychology*, 28(5), 738-752. <https://doi.org/10.1002/acp.3060>.
- Liversedge, S. P., & Findlay, J. M. (2000). Saccadic eye movements and cognition. *Trends in Cognitive Sciences*, 4(1), 6-14. [https://doi.org/10.1016/S1364-6613\(99\)01418-7](https://doi.org/10.1016/S1364-6613(99)01418-7).
- Nivala, M., Hauser, F., Mottok, J., & Gruber, H. (2016, April). Developing visual expertise in software engineering: An eye tracking study. In 2016 IEEE Global Engineering Education Conference (EDUCON) (pp. 613-620). IEEE. <https://doi.org/10.1109/EDUCON.2016.7474614>
- Rayner, K. (1998). Eye movements in reading and information processing: 20 years of research. *Psychological Bulletin*, 124(3), 372-422. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.124.3.372>.

- Reingold, E. M., & Sheridan, H. (2011). Eye movements and visual expertise in chess and medicine. In S. P. Liversedge, I. D. Gilchrist, & S. Everling (Eds.), *The Oxford handbook of eye movements* (pp. 523–550). Oxford University Press.
- Rosch, J. L., & Vogel-Walcutt, J. J., (2013). A review of eye-tracking applications as tools for training. *Cognition, Technology & Work*, 15(3), 313-327. <https://doi.org/10.1007/s10111-012-0234-7>.
- Sharafi, Z., Sharif, B., Guéhéneuc, Y. G., Begel, A., Bednarik, R., & Crosby, M. (2020). A practical guide on conducting eye-tracking studies in software engineering. *Empirical Software Engineering*, 25(5), 3128-3174. <https://doi.org/10.1007/s10664-020-09829-4>.
- Sharif, B., & Maletic, J. I. (2010). An eye-tracking study on the effects of layout in understanding the role of design patterns. In 2010 IEEE International Conference on Software Maintenance (pp. 1-10). IEEE. <https://doi.org/10.1109/ICSM.2010.5609582>.
- Sipahi, B., Yurtkoru, E. S., & Çinko, M., (2006). Sosyal bilimlerde SPSS'le veri analizi, Beta Yayınevi, İstanbul
- Stofer, K., & Che, X. (2014). Comparing experts and novices on scaffolded data visualizations using eye-tracking. *Journal of Eye Movement Research*, 7(5), 1-15. <https://doi.org/10.16910/jemr.7.5.2>.
- Szulewski, A., Fernando, S. M., Baylis, J., & Howes, D. (2014). Increasing pupil size is associated with increasing cognitive processing demands: A pilot study using a mobile eye-tracking device. *Open Journal of Emergency Medicine*, 2014. <https://doi.org/10.4236/ojem.2014.21002>.
- Szulewski, A., Roth, N., & Howes, D. (2015). The use of task-evoked pupillary response as an objective measure of cognitive load in novices and trained physicians: a new tool for the assessment of expertise.

- Academic Medicine, 90(7), 981-987.
<https://doi.10.1097/ACM.0000000000000677>
- Talan, T., & Glseğen, S. (2018). Ters-Yz Sınıf ve Harmanlanmış ğrenmede ğrencilerin z-Düzenleme Becerilerinin ve z-Yeterlik Algılarının İncelenmesi. *Turkish Journal of Computer and Mathematics Education (TURCOMAT)*, 9(3), 563-580.
<https://doi.org/10.16949/turkbilmat.403618>.
- Thomas, L. E., & Lleras, A. (2009). Covert shifts of attention function as an implicit aid to insight. *Cognition*, 111(2), 168-174.
<https://doi.org/10.1016/j.cognition.2009.01.005>.
- Tien, T., Pucher, P. H., Sodergren, M. H., Sriskandarajah, K., Yang, G. Z., & Darzi, A. (2014). Eye-tracking for skills assessment and training: a systematic review. *Journal of Surgical Research*, 191(1), 169-178.
<https://doi.org/10.1016/j.jss.2014.04.032>.
- Toh, W. L., Rossell, S. L., & Castle, D. J. (2011). Current visual scan path research: a review of investigations into the psychotic, anxiety, and mood disorders. *Comprehensive Psychiatry*, 52(6), 567-579.
<https://doi.org/10.1016/j.comppsy.2010.12.005>.
- Vogt, S., & Magnussen, S. (2007). Expertise in pictorial perception: eye-movement patterns and visual memory in artists and laymen. *Perception*, 36(1), 91-100. <https://doi.org/10.1068/p5262>.
- Wang, F.X., Shen, J.L., Tian, H.J., & Zhou, Z.K. (2010). The difference between expert and novice teachers in perceiving static classroom teaching scenes: An eye-tracking study. *Psychological Development and Education*, 26 (6), pp. 612-617
- Witkowski, M., Tomczak, E., Bojkowski, Ł., Borysiuk, Z., & Tomczak, M. (2021). Do expert fencers engage the same visual perception strategies as

beginners?. *Journal of Human Kinetics*, 78. 78/2021, 49-58.
<https://doi.org/10.2478/hukin-2021-0045>

Wolff, C. E., Jarodzka, H., van den Bogert, N., and Boshuizen, H. P. (2016).
Teacher Vision: Expert and novice teachers' perception of problematic
classroom management scenes. *Instructional Science*, 44(3), 243-265.
<https://doi.org/10.1007/s11251-016-9367-z>.

Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*.
Seçkin yayıncılık. ISBN: 9789750226038.

Teşekkür

Bu çalışma, İstanbul Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Yürütücü
Sekreterliğinin FDK-2020-36722 numaralı projesi ile desteklenmiştir.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

In the digital age, information has become the most important resource. At the same time, digital systems have made open sources of information accessible to all. This situation has increased the importance of tacit knowledge. Obtaining the cognitive states of individuals about a subject as quantitative data without interacting with the individual will create a great advantage in terms of knowledge management.

The development of valid, reliable, and objective skill assessment methods is at the heart of cognitive science (Tien et al., 2014). Eye-tracking is beginning to bridge the gap between cognitive science and education. Eye-tracking made it possible to measure various eye metrics, including fixation count, fixation time, and pupil dilation an indicator of subject effort (Fitts et al., 1950; Koh et al., 2011; Thomas and Lleras, 2009). Eye-tracking is especially used to investigate novice-expert differences. Experts and novices differ in the number and length of detections in their task of interpreting images (Stofer and Che, 2014).

Method

In the study, the "purposive sampling" method, which is one of the improbable sampling methods, is based on the selection of people or objects with the characteristics that can represent the general universe and give the most appropriate answer to the study purposes (Erdoğan, 2007; Kılıç, 2013; Yıldırım and Şimşek, 2013). The experimental study group of the study consists of the 2nd, 3^d, and 4th-grade undergraduate students studying at Bursa Uludağ University Faculty of Education, Department of Fine Arts, Art Teaching. The control group of the study consists of 4th-grade undergraduate students studying at Bandırma Onyedi Eylul University, Faculty of Health Sciences, Department of Nursing. The study was conducted in the spring term of the 2020-2021 academic year. The study consisted of a total of 112 students, 51 students from the control group and 61 students from the experimental group.

The data collection tools applied to the participants are the same tools for the experimental group and control group. These tools are demographic information form, eye tracking, and visual materials. In the first stage of the study, the demographic information form was filled out by the participants who were eligible to participate. The form consists of two parts: age, gender, department, and class information regarding the demographic information of the participants, and information about their past experiences and interests in the art of painting/drawing. In this study, in the eye-tracking processes of how the participants answered the visual questions created for the visual achievement test, within the Human-Computer Interaction Laboratory of the Istanbul University Informatics Department, the Dell brand Precision M6800 model, was powered by a 4th Generation Intel® Core™ i7 Extreme processor and a 44 cm (17.3" inch) Portable computer with UltraSharp FHD (1920x1080) screen features, Tobii Pro X2-60 model eye tracking device, and Tobii Pro Lab software were used.

To avoid crowds and queues in front of the laboratory during the data collection process of the study, coordination was ensured with the faculty members of the relevant department, and the volunteer participants were interviewed sequentially on the specified day and time. Participants were informed before starting the test, their questions were answered, and their written consent was obtained. After the participants filled out the form with their demographic information, they did the eye-tracking success test. Before the eye-tracking test, the distance of the participant from the computer was adjusted between 50 cm and 70 cm on average, and then Tobii Pro Lab eye-tracking software was positioned in the most appropriate distance range.

Findings (Results)

Tobii Pro Lab v1.163 and SPSS 18.0 programs were used to obtain participant data. In the study, primarily basic descriptive statistics such as frequency, percentage, mean and standard deviation were used. The hypotheses of the study were interpreted at the 0.95 confidence level and ($p=.05$) error level by making the necessary calculations. In cases where the data were normally distributed, independent groups t-test from parametric tests and one-way analysis of variance (One-Way ANOVA) were used to examine the differences between groups regarding the study questions. On the other hand, Mann Whitney U-Test was used for non-parametric tests.

Discussion And Conclusion

This study, it was aimed to determine those who received and did not receive painting education with eye-tracking techniques without expert opinion. When the literature is examined, there are very few studies comparing the participants who received training on the subject with those who did not. For example, in the study examining abstract paintings between artists and non-artists, it was seen that the fixations number and duration of the artists were lower and similar to our study (Koide et al., 2013). Again, when the relevant literature was examined, it was revealed that the groups applied different visual search strategies in unconditional eye-tracking studies conducted by dividing the groups into groups such as expert/novice, experienced/inexperienced, or educated/uneducated (Dogusoy-Taylan and Cagiltay, 2014; Durugbo, 2021; Witkowski et al., 2021). In this context, it is expected that the cognitive processes of the educated participants will be different from the uneducated participants. When the results of the study are evaluated, it shows that untrained participants make more saccades and searches to detect and verify the object, while longer saccades show that the material shown is irrelevant for the participants. It also shows that non-artists rarely pay attention to the styles and visual features of artworks, instead of devoting more time to recognizable objects and content, such as the human figures depicted in the work (Ganczarek et al., 2020; Ishiguro et al., 2016; Vogt and Magnussen, 2007). Therefore, it shows that untrained participants focus on stimuli more often and spend more time on stimuli. It can be said that educated participants systematically examine the images because they show less focusing time and smaller saccades distances. These results show that there is a significant difference in eye-tracking strategies between those who received training and those who did not in the unconditional viewing process of images. Eye-tracking studies aiming to detect tacit knowledge directly on trained and untrained participants in different visual fields can be carried out and its applicability in other fields can be examined.

FILOZOF BİR KRALIN AHLAK VE SİYASET FELSEFESİ: MARCUS AURELIUS ÖRNEĞİ

Ali ÖZGAN*

Öz

Platon'un idealize etmiş olduğu devlet anlayışında bahsetmiş olduğu en iyi devletin başında filozof bir kral bulunmalıdır. Bu olmuyorsa en iyi yol kralların filozof olmalarıdır. Her ne kadar Platon'un ideal devleti gerçekleşemese de tarihte bilge kral olarak tanımlanan Roma imparatoru ve filozof, aynı zamanda son dönem Stoa düşünce okulunun en önemli düşünürlerinden olan Marcus Aurelius'un ahlak ve siyaset felsefesi önem arz eder. Platon'un filozof kralı bilge, cesur, adaletli ve ölçülüdür. Stoa düşüncesi yoğunluklu olarak bir ahlak öğretisidir. Platon'un düşünce dünyasına paralel şekilde erdemleri ön plana çıkarır. Aurelius'un mensubu sayıldığı Roma Stoası, Platon'un etkisi altında kalmıştır ve iki öğreti incelendiğinde Aurelius'ta bu bağlamda bir kral ve filozof olarak nitelendirilebilecek birçok nitelik bulunmaktadır. Roma İmparatorluğunun Beş İyi İmparatorunun sonuncusu olan Aurelius'un hüküm sürdüğü dönem Altın Çağ olarak tanımlanır. Bunda yöneticiliği kadar bilgeliğinin de katkısı büyüktür. Gerek küçük yaşlardan itibaren almış olduğu eğitim, gerekse izlemiş olduğu siyasetin yanı sıra kaleme almış olduğu Kendime Düşünceler isimli eseri göz önüne alındığında filozof bir kralın ahlak ve siyaset felsefesine tanıklık edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Marcus Aurelius, Stoacılık, Roma, Ahlak, Siyaset.

THE MORAL AND POLITICAL PHILOSOPHY OF A PHILOSOPHICAL KING: THE CASE OF MARCUS AURELIUS

Abstract

A philosopher king should be at the head of the best state that Plato has mentioned in his idealized understanding of the state. If this doesn't happen, the best way is for kings to become philosophers. Although Plato's ideal state could not be realized, the moral and political philosophy of Marcus Aurelius, the Roman emperor and philosopher, who was defined as the wise king in history and one of the most important thinkers of the late Stoic school of thought, is important. Plato's philosopher king is wise, brave, righteous and moderate. Stoic thought is mainly a moral teaching. It emphasizes virtues in parallel with Plato's world of thought. The Roman Stoa, of which Aurelius was considered a member, was influenced by Plato, and when the two teachings were examined, Aurelius had many qualities that could be described as a king and philosopher in this context. The reign of Aurelius, the last of the Five Good Emperors of the Roman Empire, is defined as the Golden Age. In this, his wisdom has a great contribution as much as his management. Considering both the education he received from an early age and the politics he followed, as well as his work titled Meditations, we witness the moral and political philosophy of a philosopher king.

Keywords: Marcus Aurelius, Stoicism, Rome, Morality, Politics.

1. GİRİŞ

Siyaset, çağlar boyu her toplumun üzerinde düşündüğü, tartıştığı bir alan olmuştur. Kelime anlamı olarak “hâkim olmak, işi idare etmek, düzene koymak” olan bu kavram, “devletlerarası ilişkileri, devlet işlerini düzenleme ve yürütme sanatı, politika” olarak tanımlanmaktadır (Ayverdi, 2016: 1116). Siyaseti “insanların, onun vasıtasıyla altında yaşayacakları, genel kuralları koydukları, korudukları ve düzenledikleri bir faaliyet” olarak belirten Heywood, insanların yaşamlarını belirleyen kuralların, yaşanan çatışmaların ve çakişan menfaatlerin

çözüm süreci olarak siyasetin varlığına işaret eder (Heywood, 2015: 62,63). Ancak çatışmaların ve menfaatlerin kaynağını ve arabulucusunu devletle sınırlandırmak, siyasetin anlamını daraltmak demektir. Bu noktada belirtmek gerekir ki “devlet, toplumların evriminde yönetimin kurumlaşması aşamasında ortaya çıkmıştır” (Kışlalı, 1999: 18). O halde siyaset, bir olgu olarak devlet öncesi ve devletten bağımsız olarak da var olagelmıştır.

Tarih boyunca hem siyaset hem de felsefe bazen ayrı bazen iç içe geçerek kâh yaşam sanatı kâh politika belirleyici olarak toplumlar üzerinde söz sahibi olmuştur. Bir felsefe akımı olan Stoa ekolü de hem insanın yaşamına dair ahlaki öğretiler sunarak hem de fizik, mantık ve siyaset üzerine görüşler dile getirerek insan ve toplum yaşamına dair öğretiler geliştirmiştir. Stoacılık, insanın davranışlarını kontrol altında tutması gerekliliğini salık veren bir öğreti olmasının yanı sıra yaşama dair sorgulamalar içeren bir yaşam felsefesidir. Bu bağlamda yazılarında hem birey olarak insanlara hem de yönetici olarak devlete dair görüşlerini paylaşan Aurelius, Platon’un ideal devletinde bahsettiği ya krallar filozof olmalı ya fa filozoflar kral şeklindeki idealinin bir yansıması mıdır?

Bu maksatla çalışmada öncelikle Platon’un tasvir ettiği filozof kralın genel özellikleri betimlenecek, ardından Stoacılık öğretisinin genel bir tanımı yapılarak öğreti, üç dönem olarak ele alınarak Aurelius’un da dâhil olduğu son dönem Stoacılık ve etkilendiği düşünürler üzerinde durulacaktır. Son olarak Aurelius’un yönetmiş olduğu Roma İmparatorluğu hakkında bilgi verilerek Aurelius’un ahlak ve siyaset felsefesi analiz edilecektir. Çünkü Stoacılık yoğunluklu bir ahlak öğretisi olduğu için siyasi görüşleri ahlaki görüşlerden ayrı ele almak zordur. Bu bağlamda düşünürün her siyasi görüşünün Stoacı bir ahlak öğretisi taşıdığı unutulmamalıdır.

1.1 Platon’un Filozof Kralı

Platon (İ.Ö. 427 – İ.Ö. 348), yaşamış olduğu dönem içerisinde Yunan polis devletlerinin çözüme ve çöküşlerine şahitlik etmiştir. İçinde yaşamış olduğu karışıklık döneminden polis devletini kurtaracak çözümler aramıştır. İ.Ö. 387 yılında, felsefeye meraklı gerçek devlet adamlarını yetiştirebilmek adına Akademi adını verdiği okulu kurmuş, doğrudan siyasi yaşam içinde yer almaktansa iktidara gelme ihtimali bulunan gençlere kendi düşüncelerini aşilayarak dolaylı yoldan siyaset yapmayı seçmiştir (Ağaoğulları, 2004: 186).

Platon'un devlet felsefesi iç içe geçmiş olgulardan oluşur. Ona göre mükemmel devlet şu dört erdemi içerir: Bilgelik, cesaret, adalet ve ölçülülük (Platon, 2005: IV-427e). İdeal bir siyasi düzenin dört temel özelliğinin yanı sıra Platon, devleti canlı bir organizma olarak görür. Bu sebeple ne birey toplumun dışında var olabilir ne de birey olmadan toplum olabilir. Bu sebeple organizmaya benzetilen devlette doğal bir iş bölümü söz konusudur. Bu bakımdan Platon devletin kökeninde karşılıklı ihtiyaçların karşılanması arzusu olduğunu dile getirir (Platon, 2005: II-369b,c). Bahsedilen dört erdemden biri olan adaleti "herkesin kendine ait olana sahip çıkması ve üzerine düşen işi yapması" (Platon,2005:IV-434a) olarak tanımlar ve iş bölümüne açıklık getirir. Aynı doğrultuda ölçülülük erdemi de toplumun uyumlu şekilde kaynaşması bakımından önem arz eder. Çünkü ölçülülük toplumun bütününe yayılırsa en güçlü ile en zayıf katmanlar birçok noktada buluşacaklar ve üstün ile aşağı kesim uzlaşabileceklerdir (Platon, 2005: IV-432a).

Platon'un idealize ettiği doğruluk ve adalet içeren devlet, epistemeye göre kurulmuş ve yönetilmekte olan devlettir. Devletlerin ve tüm insanlığın mutsuzluğunun sonunun gelmesi ve düşüncelerinde tasarlamış olduğu düzenin gerçekleşmesi için devletlerde filozofların kral olmasının ya da bugün kralların ve yöneticilerin iyi filozoflar olmasının, siyasi iktidar ile felsefenin tek bir elde toplanmasının önemini belirtir (Platon, 2005: V-473d). Çünkü filozoflar doğruyu seven, bilime düşkün, değişmez objektif gerçekliğe varabilen, özü sözü bir, beden

zevkini bırakıp ruh zevkini arayan kişilerdir. Filozof kralın yönetiminde akıl ve devlet gücü birleşerek herkes rolünü ve görevini bilir hale gelecektir. Bazı insanların filozof ve bazılarının da devlet adamı olarak yaratılmış olmalarında yadırganacak bir durum yoktur (Göze, 2015: 27).

Platon'a göre zorlayıcı bir durum söz konusu olmadan yönetimi elde etme hevesi içinde olanlara iyi gözle bakılmaz. Soylu bir insan, yöneticiliğe şeref ya da para için değil, yöneticiliği reddettiği zaman kötü birisinin yönetiminde yaşamak korkusu sebebiyle yöneticiliği kabul eder. Böyle bir durum ise bir istenç durumu değil zorlama durumudur (Platon, 2005: I-347a-19b,c). Dolayısıyla insanı toplumsal bir canlı olarak gören Platon'un filozoflara yüklediği görevin anlamı, inzivaya çekilip yaşamamak ve buna ek olarak devlet idaresinde görev almaktır. Bunu Adeimantos ile olan diyalogunda daha da açık olarak ifade eder. Ona göre her ne kadar filozoflar toplum tarafından sapkın ve işe yaramaz olarak görülüyor olsalar da isteseler de istemeseler de devlet yönetimi içinde bulunmaları gerekmektedir (Platon, 2005: VI-499a,b).

Platon'un *Devlet* isimli eseri ideal rejimi anlattığı kadar ihtiyaç duyulan yöneticiyi de anlatır. O kişi filozoftur ve ona duyulan ihtiyaç aşağıdaki ruhların iyiye çevrilmeleri ile de ilgilidir (Platon, 2005: VII-520c). Platon'un *Devlet*'inde filozof kral, hükmetme erki ve hakkını kanundan değil bizatihi kendi bilgisinden ve kozmopolitanizm kaynaklı düşünce yapısından almaktadır. Onun akli yasanın kendisi, yasa da zaten filozofun kendisidir, çünkü o epistemeye, doğruya, evrensel akla ve mutluluğa ulaşmış azınlıktandır. Yönetme erkini eline alarak tüm topluma da mutluluğu ve temel erdemleri kazandırmakla görevlidir. Çünkü filozof kral yasaların özüne, bilgisine erebilmiş kişi olduğu için, mevcut krallar gibi sadece maddi olgulardan değil bilgiden beslenir ve erk gücünü yasanın bilgisinden alır. Bu sayede toplumun sadece belli bir kesimi değil toplumun tamamının mutluluğu amaç edinilmiş olur (Platon, 2005: IV-420b). Oysa *Yasalar*'da Platon, hukuku

tekrar ele alsada yine de hiçbir yasa ve düzenlemenin bilgidenden daha üstün olmayacağını belirtir (Platon, 2007: IX-875c). Bu bağlamda *Devlet*'te yazılı hukuk bir anlamda kapsam dışı bırakılmıştır sonucu çıkarılabilir; yeter ki ideal bir yönetici bulunabilsin. Yine aynı şekilde *Devlet*'te her şeyin yazılı olarak yasalarla düzenlenemeyeceğinin de altını çizer. Zaten ona göre iyi insanlara yönelik yasalar koymaya da gerek yoktur. İyi insanlar birçok konudaki kuralları kendileri bulabilecek niteliktedirler (Platon, 2005: IV-425b-d). Aksi bir durum filozof kralın ellerini yasalarla bağlamak anlamı taşıyacaktır.

“Bana sorarsan, gerçek bir yasa yapıcının hem iyi hem de kötü yönetilen bir devlette bu tür yasalar koymakla uğraşması gerekmez, çünkü, kötü yönetilen devlette bunlar (zaten) etkisiz kalır; iyi yönetilen devlette ise bunları zaten oluşturmak o kadar da özel çaba gerektirmez; insanlar kendiliğinden bu tür düzenlemelere uymanın gerekli olduğunu fark ederler” (Platon, 2005: IV- 427a).

2. STOACILIK

Kent devletlerinin çöküş sürecinde, birlik ve beraberliğin zayıflayıp devletle bağların kopma tehlikesi karşısında, bireyi daha geniş bir topluma, insanlığa bağlama fikri egemen olmuştur. Bir bakıma çöküşe karşı geliştirilen çareler aranmış, daha evrensel bağlarla insanlığa bağlanma fikri Stoacı düşünceyi meydana getirmiştir. Stoa, kelime olarak kemer altı, sütunlu galeri demektir. Bu ismin verilme sebebi okulun sütunlu bir resim galerisini mekân seçmesinden kaynaklanmaktadır. Okulun öne çıkan isimlerinin Anadolu ve Kıbrıs kökenli olmaları, doğu düşüncesi ve Yunan felsefesinin harmanlanmasını sağlamıştır.

i.Ö. 3. YY 'da imparatorluğun sıkı rejimi içinde yaşamın katlanılır yolunu arayan Stoacılar, yaşamdan duygusal kopuş yöntemini seçerek duygulara kapılmamayı şiar edinmişlerdir. Arzularını dizginleyip akıl yoluyla hareket etmeyi erdem

sayarak kendilerini yegâne mutlular ya da mutsuz olmayanlar olarak görmüşlerdir (Catchcart ve Klein, 2010: 78). Türk, Stoacılıkta tek ilah fikrinin hâkim olduğunu, yazgıcı bu düşüncede doğru eylemin yazgıyı kavramak ve ona tabi olmak olduğunu belirtir. Bu kabul toplumsal ve siyasal eşitsizlikleri meşrulaştırır. Stoacılıkta eşitsizlik bilgelerle bilge olmayanlar arasındadır. Sadece bilge kişi tam anlamıyla erdemli, mutlu olabilir ve yaşamın amacı da doğaya uygun ve erdemli yaşamaktır. Erdem, mutlak iyi olup Stoacılıkta birincil erdemler bilgelik, yiğitlik, adalet ve ölçülülükken zıttı akılsızlık, korkaklık, adaletsizlik ve ölçsüzlüktür. Stoacılıkta içe kapanık, münzevi yaşamdan ziyade aktif yaşamın önerildiğini belirten Türk, bilgelerin siyasal yaşama katılmalarının tavsiye edildiğini belirtir. Zorunluluk doğmadıkça aktif siyasal yaşama katılmamayı öğütleyen Epikuros'un tersine Platon'un filozof kralı benzeri yaklaşımın benimsendiği Stoacılıkta Zenon'dan sonra birçok Stoacının kral danışmanlığı ve yargıcılık gibi aktif görevlerde bulunduğu, Stoa felsefesinin önemli isimlerinden Aurelius'un Roma İmparatoru olduğu bir gerçektir (Türk, 2014: 160-164). Yetkin'in de belirttiğine göre Stoacılığı Epikurosçuluktan ayıran temel gösterge, Epikurosçuluğun kendi iç dünyasına çekilerek tekçi yaşamı övmesine karşılık Stoacılığın bireyin mutluluğunu toplumsal yaşamda görmüş olmasıdır (Yetkin, 2005: 169).

Stoa düşüncesinde ayrıca evrensel insan kavramı önemlidir. İnsanlar arasında asıl önemli ayırım, onların sosyal, ekonomik durumlarıyla değil akla uygun hareket edenlerle etmeyenler arasındadır. İnsanlar arasında eşitlik, kardeşlik düşünceleri insan hakları doktrininin en eski felsefe kaynağını oluşturur. Eşit ve özgür insan anlayışına giden yolda Stoacılık önemli bir basamaktır (Göze, 2015: 62-65). Bu bağlamda Stoacılık, hem akla hem de birey olarak insana değer veren, aklın ve bireyin merkeze alındığı bir düşünce sistematiğidir. Stoacılar, mutluluğu ve özgürlüğü doğal ve akla uygun yaşamda bulmalarından ötürü, köle ya da efendi olsun herkesin doğal olarak eşit olduğunu savunurlar. Gereği gibi davrandıktan sonra kölenin de erdem, mutluluk ve özgürlüğe ulaşabileceğini belirten Stoa

düşüncesinde Yunan düşüncesinden farklı olarak kölelik, bu yüzden küçümsenmemiştir. Çünkü insanın içinde bulunmuş olduğu durum onun yazgısıdır ve kişi yazgisına uygun davranmak zorundadır. (Yetkin, 2005: 167-168).

Stoacı felsefenin, Eski, Orta ve Yeni Stoa olmak üzere üç dönemi vardır. Eski Stoa İ.Ö. 3. YY'ın, Orta Stoa, İ.Ö. 2-1. YY'ların Yunan Stoacı düşünüşleridir. Yeni Stoa, İ.S. 1-2. YY'ları kapsar ve Roma Stoası olarak bilinir (Şenel, 1996: 180). Stoa felsefesinin en parlak dönemi, kent devletinin sona ermiş olduğu İ.Ö. 323 ile İskender'in imparatorluğunun Roma topraklarına katıldığı İ.Ö. 30 yılları arasındaki dönemdir (Cevizci, 1998: 410).

2.1 Eski Stoa Dönemi

Stoacılığın kurucusu, Yunanlı düşünür ve İ.Ö. 336-264 yılları arasında yaşamış olan Kıbrıslı Zenon'dur. Zenon'a göre felsefe, yaşamın son amacı içinde hakikat ve bilimi bilebilme sanatı (Weber, 1998: 92) iken Khryssippos'ta felsefe varlığın hakikatini bilmeye çalışmaktır (Gökberk, 1985: 111). Dünya nimet ve zevklerinden kendini soyutlayarak erdemi ön plana çıkaran Kinik düşüncenin önde gelenlerinden almış olduğu derslerin etkisi ile Zenon'un asıl sorunsalı insanın nasıl mutlu olacağı ile ilgilidir ve verdiği cevap basittir: Erdem ile. Ahlaki değerler taşıyan bu öğretilerde erdemli yaşam "doğaya uygun yaşamdır" (Laërtius, 1925: 195). Doğaya uygun yaşam ise evrende söz sahibi olan akla uygun yaşamakla, doğayı tanımak ve onun kurallarına karşı gelmemekle mümkündür. Çevik'in aktardığına göre Zenon insanın kendini toplumdan soyutlaması yerine gerçek bilgeliğin yolunun sosyalleşmekten geçtiğini ifade eder (Çevik, 2019: 80). Her ne kadar Stoacılık felsefesi, geneli kapsayan bir öğreti olarak evrensel mutluluğun anahtarını sunar görünse de sadece küçük bir azınlık, öğretileri doğaya ve usun kanunlarına uygun yaşayabilmektedir. Bunun sonucu olarak "bu düşüncelerinden insanların bilgeler ve bilge olmayanlar olmak üzere ikiye ayrıldıkları sonucunu çıkarırlar. Onlar için, kendini evrenin bir parçası olarak algılayan ve bütünü

içindeki yerini kavrayıp ona göre davranan bilge mutlak erdeme, dolayısıyla yetkin mutluluğa ulaşmış kişidir” (Ağaoğulları, 2004: 427). Kaderci yaklaşım, teslimiyetçi bir bakış açısının temelleri bulunan bu düşünce yapısında her şey evrensel aklın tezahürü, onun kurduğu kusursuz sistemin bir işleyişinden ibaretse, insana düşen başına gelen her olayı tevekkül ile karşılamaktır.

Stoacı düşüncede bilgiye, bilge olmaya, yani doğaya ve ussal yasaya boyun eğerek yaşayan bilge kişiye ayrı bir önem ve ayrıcalık atfedilmektedir. Zenon insanların farklı yasalarla yönetilen birçok devlet ve ulusa ayrılmamalarını, tek bir kozmos olmasından dolayı insanlığın birbirleri ile yurttaş sayılmaları gerektiğini ifade etmiştir. Ancak bu ideal devletin tüm insanlara açık olması, eşitlikçi olduğu anlamına gelmez. Stoacılar, insanların kardeşliğini vurgulayıp servet, statü gibi farkları yadsırken insanları bilgeler ve cahiller olarak da ikiye ayırırlar. Sadece bilgelerin aklını doğru kullandığını, kozmopolisin yurttaşı olmanın sadece bilgeye özgü olabileceğini, sıradan insanların akla ve doğaya aykırı yaşam sürmelerinden dolayı sadece bilgenin yönetici olması gerektiğini ifade eden Zenon’a göre krallık da sadece bilgelere özgüdür. Bu bağlamda Zenon ve Platon, yani Stoacılık ve Platonculuk, bilgelerin krallığı noktasında kesişir (Ağaoğulları, 2004: 431,432).

Zenon’dan sonra okulun başına geçen öğrencisi Kleanthes, ruhun ölümsüzlüğü görüşlerini Stoaya ekleyerek mutluluğu kadere razı olmakla birlikte ele almıştır: “Kaderler onları kabul edenleri yönlendirir, onlara direnenleri sürükler” (Hadot, 2011: 133,134). Olayların bizden bağımsız olarak var olduğu gerçeği kabul edildiği takdirde olayları iyi ya da kötü olarak yorumlamak insanın kendisi ile ilgili bir olaydır. İnsanların dış olaylara yüklemiş olduğu anlamlar olayları iyi ya da kötü olarak algılamamıza yol açar. Dolayısı ile Stoacı düşüncede rasyonelleştirme denen akıl yürütme ön plandadır. Kötü bir olay karşısındaki insan düşüncesi, bu olayı evrensel aklın kendini gerçekleştirme şeklinde idrak edebildiği takdirde insanoğlu korkularından ve tasalarından özgür kalmış olacaktır.

2.2 Orta Stoa Dönemi

Panaitios ile Poseidonios'un öne çıktığı bu dönemde, Eski Stoanın katı bulunan görüşleri terkedilmeye başlanmıştır. Akıl yoluyla evrenin bir yaratıcısı olduğunu idrak edebilecek tek canlının insan olmasından hareketle insanın diğer canlılara karşı üstünlüğü olması gerekliliği fikrinin yaygınlaştığı bu dönemde, yeryüzünün en tepesinde insanın olduğu hiyerarşik yapı ve bu yapının da İlahi bilgelik yoluyla düzenlendiği kabul edilmiştir. Bu dönem düşünürleri, ilk dönem Stoacılarının tersine evrensel devlet anlayışına sıcak bakmamış, münferit olarak her insan kendi idealini gerçekleştirme hakkına sahipse ayrı ayrı her ulus ve devlet de kendilerine ait görev ve idealleri gerçekleştirme hakkına sahiptir fikrini savunmuşlardır (Turan, 1989: 76-77). İlk dönem düşünürleri, mutluluk için zenginlik, şan, şöret gibi şeylere ihtiyaç duyulmayıp bunların mutluluk değil mutsuzluk getirdiği fikrini savunurken Panaitios, bu faktörlerin mutluluk için zorunlu olmadığını ancak mutluluğu desteklediğini ileri sürerek eklektik bir bakış açısını Stoacılığa kazandırır (Arslan, 2008: 201).

2.3 Roma Stoası Dönemi

Roma Devleti, Krallık Öncesi, Krallık, Cumhuriyet ve İmparatorluk dönemlerinde, başta Platonculuk olmak üzere Epikürosçuluk ve Stoacılık akımlarının etkisinde kalmıştır. Felsefenin özellikle İ.Ö.2. YY'ın ortasından itibaren Roma'da daha fazla bilinip kabul görmeye başladığını belirten Çevik'e göre bu yüzyıldan itibaren felsefe siyasi olarak gelişmeye başlamıştır (Çevik, 2019: 22,24). Stoacılığın daha yaygın kabul alanı bulması onun yazgı, içsel özgürlük, doğaya uyum, evrensellik, içsel mutluluk ve tevekkül içeren bakış açısından kaynaklanmaktadır.

İlk iki Stoa döneminin ahlaki anlayışını reddetmeyerek devralan bu dönemde, asıl olan, daha evrensel bir ahlak anlayışı ile herkesi tek bir şemsiye altında toplayabilme zorunluluğudur. Cumhuriyetten İmparatorluğa geçiş sürecinde yurttaşı, eski dönemin sorumluluk ve görevleriyle beraber yeni dönemin bilgeliğine adapte edebilmenin formülleri aranmıştır. Helen kültürünün etkisinin zayıflamaya başladığı bu döneme Stoa öğretisi en etkili yaşam felsefesi olarak damgasını vurmuştur. Ayrıca Zenon'un bahsettiği tek evrensel devlette tek yasanın geçerli olması ve tek dünya devleti düşüncesi, Stoacılığın özgürlüğü kendi iç dünyamızda yaşamının mümkün olduğu fikirleri birleşince köleci Roma'da kolay benimsenmiştir (Yetkin, 2005: 169-170). Bunun sonucu olarak birçok farklı sınıf ve statüden alt ve üst katmana mensup insanın bu dönemin Stoacı düşünürleri olarak karşımıza çıkması tesadüfi değildir. Cicero ve Seneca birer devlet adamı, Epiktetos bir köle iken Marcus Aurelius imparatorudur.

2.3.1 Cicero

Cicero (İ.Ö.106 - İ.Ö. 43) Romalı bir devlet adamı olup Roma'nın en ünlü Stoacı düşünürlerindendir. He ne kadar Çevik "Cicero'nun Stoacı olup olmadığı ya da Stoacıysa, geleneksel Stoa düşüncesine ne ölçüde katıldığı" konusunun tartışmalı bir husus olduğunu ve Cicero'nun "belli bir felsefe ekolünü tümüyle benimsemiş bir filozof olarak" görülmemesi gerektiğini belirtse de (Cicero, 2014: 43) Stoa felsefesinin Cicero'ya temel oluşturan bir kaynak olduğunu da ekler (Çevik, 2017: 32). Cicero'nun devlet adamı, doğa ve yasalar ilişkisi ile devlet yönetimi hususlarındaki fikirleri nedeniyle Stoa düşüncesi içinde değerlendirilmesi gerektiği düşünülmektedir.

Cicero, evrensel düşünceden çok devletçi bir çizgide yol almış, devleti her şeyin üstünde görerek, insanın ilk görevinin ilahi buyruklara, ikinci görevininse devletin buyruklarına uymak olduğunu belirtmiştir (Yetkin, 2005: 184). Hukukun başlangıcının doğanın gücünde aranması gerektiğini belirtir ve bunun da

sağduyulu insanın zihni ve akli olduğunu söyler. Çünkü ona göre kusursuz bir duruma ulaştığında akıl, bilgelik halini alır (Cicero, 2021: I-19,22). Bu sebeple Cicero’da bilge insanın yüceltilmesini görmek mümkündür. Üstelik ona göre “bilgenin zihnindeki yasa kusursuzdur” (Cicero, 2021: II-11). Onun için en üstün görev, devlete yararlı olmak iken en onurlu şey de devlet görevinde bulunmaktır. Çünkü ona göre tüm yasaların kaynağı doğa olduğu gibi “insana devlette görev alıp ülkeye hizmet etme güdüsünü” de veren doğanın kendisidir (Cicero, 2014: 77). Bu ise onun erdemi teoriden çok pratikte görmek istemesinin bir tezahürüdür. “Kuşkusuz devlet erdemle yönetildiğinde, bundan daha görkemli ne olur? Tabii başkalarına buyurmakta olan kişi, hiçbir arzuya köle değilse ve vatandaşları için oluşturup onları uymaya çağırdığı yasaları kendi de tümüyle kucaklamışsa?” (Cicero, 2014: I-52). Ayrıca inzivaya çekilerek toplumdan soyutlanmanın da yanlışlığını ekler. İnsanın toplumsal yükümlülükleri olduğunu, ideal insanın toplum yaşamında yer alarak evlenmesi, çocuk dünyaya getirmesi gerektiğini belirtmesi (Çevik, 2017: 33) pratiğe verdiği değeri gösterir.

Cicero’ya göre tek kişinin yönetimi krallıktır ancak sakıncası kral dışındakilerin karar almada etkilerinin olmamasıdır. Yönetim seçilmişlere geçmişse bu aristokrasidir ancak sakıncası kitlenin özgürlüklerden pay alamamasıdır. Her şeyin halk idaresine bırakılması halk yönetimidir ancak sakıncası kimsede bir onur derecesi bulunmayışıdır. Bu sebeple birini seçmesi gerekirse krallıktan yana tercih yapacağını belirtse de hiçbirini tek başına onaylamaz. Krallığı sevecenlik, aristokrasiyi yargı, halk yönetimini de özgürlükten dolayı olumlar ve üç yönetimin karışımını tercih ettiğini belirtir. “Zira devlette baskın bir kraliyet yapısı olmalı, belli seçkin kişilere özel bir otorite verilmeli ve ayrılmalı, bazı meseleler de kitlenin yargısına ve arzusuna bırakılmalıdır” (Cicero, 2014: I- 41-43, 54-56,69) der.

Doğaya uyumlu yaşamı savunan düşünür, “doğa ne istediğini, ne aradığını, neyi istediğini böyle işaretlerle belli ettiği halde, bilmem nasıl oluyor da, sağırlaşıyor

ve uyardımlarına kulaklarımızı tıkıyoruz” sözleriyle savunusunu destekler (Cicero, 2015: XXIII). Bu noktada Cicero’yu Stoa öğretilerini savunurken görmek mümkündür. Doğayı birçok şeyin ama özellikle yasanın mihenk noktası olarak ele alır. “Doğanın ölçütü olmadan iyi yasayı kötü yasadadan ayırt edemeyiz” (Cicero, 2021: I-44). Aristokrat sınıf arasında başlamış olan bilge adamın politika ile uğraşmaması gerekliliği fikrine karşı çıkararak insanın yalnız kendisini düşünmemesi gerekliliğini vurgular (Şenel, 1996: 197). Hatta yurttaşın aktif görev alarak devlet yönetiminde görev almasının asıl sebebini vatanseverlik ile açıklar (Cicero, 2014: I-1; Çevik, 2019: 177). İyi bir devlet adamının adalet ve yasaları bilmeye istekli olması gerektiğini belirten Cicero’ya göre devlet adamı mali kaynaklara dikkat etmeli, devleti idare edebilmek için zamanını yasama ve okuma yazma ile tüketmemeli, adil olmak için yasadaki temel ilkeleri iyi bilmeli, vatandaşlarının kutlu yaşamını amaçlamalıdır (Cicero, 2014: V- 5,8). Yönetimde bulunarak erki eline alan kişinin sağlam ahlaklı olması gerektiğini vurgulayarak gücün insanı yozlaştırmamasının ve ahlakın karakterle yakın ilişkisinin altını çizer. “Kimilerinin, önceleri iyi ahlaklıyken, komuta ve yetki elde ettikten, mutluluğa eriştikten sonra değiştikleri, eski dostluklarını aşağı görüp yenilerine bağlandıkları da, kuşkusuz ki görülebilir” (Cicero, 2015: XV) diyen Cicero’da ahlakçı öğeler, erdeme olan vurguyu pekiştirir.

2.3.2 Seneca

Seneca (İ.Ö. 4 – İ.S. 65) Roma’nın İmparatorluk Dönemi yazarı düşünürüdür. Doğal olanın insanın yazgısına boyun eğmek olduğunu, karşılaşmış olduğu zorluklara karşı isyan etmeyip dayanabilmesi gerekliliğini savunur. İmparator Neron’un hocası olup “politikadan çok ahlak üzerinde durmuş” (Şenel, 1996: 200) bir düşünürdür. Ona göre, keskin bir determinizm içinde yaşayan insanoğlu her şeye soğukkanlılıkla dayanabilmeli, tüm olayları cesaretle karşılayabilmelidir. İlahi yasanın üstünlüğüne vurgu yaparak doğada gördüğümüz tüm doğa olaylarının

evrensel bir akıl olmadan gerçekleşmeyeceğini, kötü gibi görünen olayların aslında öyle olmadığını ve iyi bir insanın asla zavallı duruma düşmeyeceğini Stoacı mantıkla açıklar. Kötü kaderin büyük insanların keşfine yol açacağını ileri sürerek kaderin bir insana erdemini kanıtlama şansı tanımadığı takdirde kişinin büyük adam olup olmadığını bilmemizin mümkün olamayacağını söyler. “Olympia’daki müsabakalara katıldın ama senden başka hiç katılan yok; demek ki taca sahipsin, zafere değil. Fırtınada kaptanı, savaş meydanında askeri tanırısın. Nereden bileyim yoksulluk karşısına ne tür bir ruh haliyle çıkacağını, zenginlik içinde yüzüyorsan eğer?” (Seneca, 2019a: 1-2,3, 3-1,2,3, 4-2,5) diyerek tezini savunur.

Doğayı yaşam kılavuzu yapılması gerektiğini salık veren (Seneca, 2019b: 482) Seneca, doğanın mutluluk için bizden karmaşık yollar ve çareler istemediğini belirterek mutluluğun elimizde olduğunu, içsel bir olgu olarak dışsal nedenlere bağlanamayacağını, dış koşulların mutluluk üzerinde etkisi olmadığını ifade ederek (Seneca, 2016: II-5) Panaitios’tan ayrılır. Ona göre tüm kötülüklerin kaynağı doğallıktan ayrılmaktır (Yetkin, 2005: 196-197).

Döneminde kölelik kurumunun yaygınlığına nazaran Seneca, köleliği ötekileştirmeyerek köleliğin sadece insan bedenini tanımadığını, insanın bedeninin satılabildiğini ancak iç evreninin köleleştirilemeyeceğini belirterek evrensel doğal eşitlik düşüncesini savunmuş, toplumsal statünün anlamsızlığına vurgu yaparak tüm dünyayı insanın yurdu görmüştür (Yetkin, 2005: 197-200).

“Devleti küçümseyerek sorgulayanların hiçbir zaman devleti olamaz” (Seneca, 2019c: VIII-1) diyerek Cicero gibi devleti önemli görse de Cicero’dan ayrıldığı noktalar da vardır. Ahlakın bozulduğu eşitsizlikçi bir dünyada bilginin siyasetten uzak durması gerekliliğini vurgulayarak Epikürosçu bir felsefe benimsemiştir (Şenel, 1996: 200). Eğer devlet yardım edilemeyecek kadar kötülöklere batmış durumda ise bilgelerin çabaları işe yaramayacaktır. Dolayısıyla bilginin uyacağı ya da bilgeye uyacak bir devlet mevcut olmadığı için (Şenel, 1996: 202) bilge,

Seneca'ya göre kendisine uygun olmadığını bildiği bir yola girmemelidir. Öyle ki bilgenin hangi devlete hizmet etmesi gerektiği konusunda şu soruyu sorar: Bilge, bir devlete hizmet ederse bu devlet Sokrates'in mahkûm edildiği, Aristoteles'in mahkûm edilmemek için kaçtığı Atina devleti mi, sürekli başkaldırıların olduğu, düşmanlara ve vatandaşlara bile kötü davranıldığı Kartacalıların devleti mi olmalıdır? Seneca bunun cevabını yine kendisi verir ve tüm devletlerin tek tek incelenmesi durumunda dahi bilgeye katlanabilecek ve bilgenin katlanabileceği bir devletin bulunamayacağını söyler (Seneca, 2019c: VIII-2,3).

Seneca'ya göre kral olgusu doğanın kendisinde de mevcuttur. Konuyu arılardan örneklerle açıklayan Seneca'ya göre arılar liderlerini yitirince topyekûn dağılırlar ve birden fazla lideri kabul etmezler. Kavga ederek daha iyi bir lider seçen arıların en önemli özellikleri çabuk kızmaları olup kızdıkları zaman iğnelerini karşı tarafta bırakmaları ile bilinirler. Ancak buna mukabil arıların liderleri iğnesizdir çünkü Seneca'ya göre doğa onun ne gaddar olmasını istemiştir ne de pahalıya mal olacak bir kin için talepkâr olmasını. Hem silahını çekip almış hem de onun öfkesini zararsız hale getirmiştir. Dolayısıyla bir kral için en iyi silah hoşgördür. Hoşgörünün tersi olan öfkenin bir mevki adamına başarısızlık getireceğini ifade eden düşünürü göre (Seneca, 2019d: I-19; 2020: III- 5) "Yüksek hisarları yükseğe kurmak gerekmez, ne tırmanışı sarp tepeleri sağlamlaştırmak gerekir ne de dağların yan taraflarını kesmek, kendini dolambaçlı duvarlar ve kulelerle çevrelemek: Hoşgörü kralın açık arazide güvenli olmasını sağlayacaktır. Vatandaşların sevgisi alt edilmeyen tek savunmadır"(Seneca, 2019d: I-19).

"Yoldan çıkmış kişileri olabildiğince kibar sözlerle uyarmak, doğru yola sokmak, onları yapmaları gereken şeylere ikna etmek ve onlara adalet sevgisiyle örnek olup ahlaksızlıklardan nefret etmelerini, erdeme önem vermelerini sağlamak" Seneca'ya göre bir devlet adamının görevleri arasındadır (Seneca, 2020: I-6). Buna mukabil Seneca'nın yaşamı ile öğretileri arasında çelişkiler olduğu dile

getirilmiştir. Özellikle “özel mülkiyeti, sosyoekonomik eşitsizlikleri eleştirmesine, insan ırkının kardeşliğini savunmasına ve yalın yaşamı yüceltmesine karşın, kendi yaşamında bu ilkeleri kesinlikle gözetmeyip şöhrete, iktidara, lükse ve servete düşkünlük” (Ağaoğulları ve Köker, 2004: 79) göstermekle eleştirilmiş, Neron’a düzenlenen suikasta karıştığı gerekçesi ile Neron tarafından kendi kendisini öldürmesi emri verilmiş ve damarlarını keserek yaşamına son vermiştir.

2.3.3 Epiktetos

Epiktetos, mana olarak köle, satın alınmış anlamlarına gelip Stoa düşüncesinin Roma Döneminin en etkili isimlerindedir. Düşünce, arzu, amaç ve nefret gibi şeylerin bize aitken beden, mülk, makam, şan, şöhret gibi şeylerin gücümüz dışında şeyler olduğunu belirten (Epiktetos, 2020: I), böylece içsel özgürlüğün önemine vurgu yapan düşünürü göre filozofları dinleyen insan, eşyaya ve insanlara boyun eğmekten kendini kurtararak kendisini Roma valisinden bile daha özgür kılmış insan demektir (Epiktetos, 2013: 147). İçsel özgürlüğün önemini vurgulayarak köle olarak esaret içinde olmanın ya da yurttaş olarak özgürlüğe sahip olmanın sadece görüntü olduğunu, asıl olanın bilgelik olduğunu söyler.

Ona göre bir Stoacı, ölürken de mutlu olabilmeli, zindana atılmakla ya da zincire vurulmakla tehdit edildiğinde buna gülebilmeli, insan iradesinin her zaman özgür kaldığını ve mutluluğun ancak yazgıya boyun eğmekle mümkün olduğunu bilmelidir (Yetkin, 2005: 203-205). Dünya bir oyun sahnesidir ve insanın bu sahnedeki rolü ezelden takdir edilmiş ve kararlaştırılmıştır. Bu yüzden ister kral ister köle olsun insan verilen rolü en iyi şekilde oynamalı, iyi ve mutlu bir yaşam için üzerine düşen görevi en iyi şekilde yapmalıdır.

Ona göre dünyevi yasalar geçici olup asıl itaat edilmesi gereken yasalar İlahi olan yasalardır (Yetkin, 2005: 207). Çünkü Yaratıcı insanları hür yaratmıştır ve bir kulun başka kula kul olacağını düşünmek büyük yanılıdır (Epiktetos, 2019: I- 19). Bu

bağlamda doğru ve yanlış kendi iradesi dışında arayan biri her daim zalim bir hükümdara boyun eğmek zorunda kalır (Epiktetos, 2019: I-92). Bir insan başta ölüm olmak üzere çekinebileceği her şeyden hür olabilmeli, ölüme de her an hazır olmalıdır. Çünkü ölüm, kendisine ait olmayan bir şeyi sahibine iade etmektir (Epiktetos, 2019: I-1). Ona göre birisinin bir mevkie gelerek yetkilendirilmesinin ve bu yetkileri doğru kullanmasının ön şartları, kişinin iyi eğitim alması ve karakter olarak zayıf kişiliğe sahip olmamasıdır. Çünkü bu tarz kimseler, elde ettikleri güç yüzünden gereksiz bir kibre sahip olurlar (Epiktetos, 2019: I-8).

3. ROMA VE MARCUS AURELIUS'A GENEL BAKIŞ

Antik Dönemin Yunan medeniyeti kadar etkili diğer medeniyeti olan Roma, kent devletinden imparatorluğa kadar yükselen bir uygarlık olsa da Yunan felsefesinin etkisinden kurtulamamıştır. Hatta Roma, ne felsefe ne de siyasal düşünce alanında önemli bir varlık gösterememekle eleştirilmiştir (Yetkin, 2005: 181). Teoriden çok pratik bir eylem alanı içinde değerlendirilebilecek Roma dönemi “Krallık Öncesi Dönem (İ.Ö. 753 öncesi), Krallık Dönemi (İ.Ö. 753-509 arası), Cumhuriyet Dönemi (İ.Ö.509-27 arası) ve İmparatorluk Dönemi (İ.Ö. 27- İ.S. 476 arası)” (Şenel, 1996: 186) olarak ele alınmaktadır.

Şenel'in ifadesine göre Krallık Öncesi Dönem, ilk zamanlar krallar tarafından monarşi ile ardından aristokrasi ile yönetilen bağımsız kent devletlerinden oluşurken; Krallık Dönemi İ.Ö.753 yılında başlar ve halkın ayaklanıp kralı kovmasına kadar devam eder. Cumhuriyet Dönemi ise Etrüsk kralından sonra büyük toprak sahibi olan Latin aristokratların, krallık düzenine duydukları nefretten dolayı halk için, halk yararına anlamına gelen cumhuriyeti kurdukları dönemdir (Şenel, 1996: 186-187). Oktavianus'un Kleopatra'ya karşı kazandığı zaferle kurulan imparatorluk Gotların Roma İmparatorunu tahtından indirmesiyle son bulur (Şenel, 1996: 189).

Marcus Aurelius, İ.S.121 ile İ.S.180 yılları arasında yaşamış olup Stoa düşüncesinin Roma Stoası, Roma'nın ise İmparatorluk Döneminin içinde değerlendirildiği bir düşünür ve devlet yöneticisidir. Hispania kökenli olan Aurelius küçük yaşta, dönemin imparatoru Hadrianus tarafından evlat edinilir ve sarayda başta felsefe ve retorik olmak üzere birçok konuda iyi eğitim alır. Eğitim aldığı kişiler dönemin önde gelen düşünce ve devlet adamlarıdır (Aurelius, 2020: vi). Onu tanıyanlar tarafından bugüne kadar yaşamış insanlar içinde en soylusu olarak tanımlanan (Timuçin, 2000: 356) Aurelius, on iki yaşındayken felsefeye ilgi duymaya başlayıp Stoa öğretisinin önemli hocalarından dersler almış (Akşit, 1976: 221), ilerleyen dönemde pek çok yazar tarafından filozof olarak anılmıştır (Aurelius, 2020: v).

Yönetimi süresince savaşlar, entrikalar, Hıristiyanlığın yayılma faaliyetleri, doğal felaketler ve kendisinin de yaşamına mal olan veba gibi salgınlarla mücadele eder. Özellikle felsefeye yakın ilgisinden dolayı Atina'ya gider ve orada Platoncu, Aristotelesçi, Epikuroşçu ve Stoacı okulların temsil edilmesi amacıyla yeni kürsüler açılmasına destek verir (Arslan, 2008: 215). Barışçıl bir yönetim ve karaktere sahip olan imparator, Roma İmparatorluğunun Beş İyi İmparatorunun beşincisi ve sonuncusudur. Bahse konu Beş İmparator İ.S. 96 ile 180 yılları arasında Roma'da hüküm sürmüş olup ortak özellikleri imparatorluğa hem altın çağlarını yaşatmış olmaları hem de varislerinin kan yoluyla tahta geçmemiş olmalarıdır. Hepsi, haleflerini evlatlık edinerek belirlemişlerdir. Aurelius'un hüküm sürdüğü çağ Roma'nın Altın Çağı olarak tanımlanırken kendinden sonra tahta geçen öz oğlu Commodus zalim bir hükümdar olarak tanınmış, babasının tersine kaba ve kendini beğenmiş biri olarak yönetimi gözdelerine bırakarak (Tanilli, 1994: 574) çöküş sürecini başlatmıştır (Timuçin, 2000: 357) .

Atademir'in ifadesiyle "hilmin, şefkatin, müsamahanın, merhametin, insana ve insani olan her şeye saygının canlı örneği" (Atademir, 1947: 96) olan Aurelius, Akşit'e göre de askeri ve ekonomik sorunlar karşısında, bilgisi, basireti, azim ve

çalışkanlığı ile dikkat çeken bir imparator olmuştur (Akşit, 1976: 237) Russell da Aurelius'un dönemi ile ilgili olarak "Eğer, dünya tarihinde insan soyunun en mutlu, en müreffeh olduğu dönemin belirlenmesi istenirse, çekinmeksizin Domitianus'un ölümünden Commodus'un tahta çıkışına değin geçen zaman anılabilir" (Russell, 2000: 387-388) der. Tunçay da Aurelius'un hem filozofluğu hem de hükümdarlığını da içine alan altmış bir yıllık yaşamı için "Marcus, çok saygın bir yaşam sürdü ve öyle öldü" tanımlamasını yapar (Tunçay, 2005: 70).

3.1 Aurelius'un Ahlak Felsefesi

Bir nevi günlük tarzında tutarak hem kendinden önceki imparatorları hem kendini dışarıdan bir gözle eleştiren Aurelius'un on iki kısımdan oluşan *Ta Eis Heauton / Kendime Düşünceler* isimli eseri hem düşünürün düşünce dünyasını hem de Stoa felsefesini anlamamız bakımından önemlidir. Eser çoğunlukla birden fazla konuyu didaktik bir üslupla ancak alelade bir yurttaşın kaleminden gibi ele alır. Onun, kaleme almış olduğu yazılarını yayınlamak gibi bir niyeti olmadığından yazılarına koymuş olduğu başlık *Marcus Aurelius'tan Kendisine* olmuştur (Yetkin, 2005: 210). Ana teması ise yaşamın ve dünyanın tüm olumsuzluklarına karşı insanoglunun içsel huzur, mutluluk ve kendine ve tüm insanlığa karşı iyiliğini kaybetmemesidir. Eser ilk olarak 1558 yılında basılır (Heater, 2007: 58).

Düşünürün fikirlerinde Epiktetos'un yoğun etkisi altında kaldığı ifade edilmiştir (Turan, 1989: 99). Kendinden önceki Stoacı düşünürler gibi o da doğru olanın evrenle yani doğayla uyum içinde yaşamak olduğunu belirtir. Doğada olması gereken her şey öyle olması gerektiği için öyledir ana fikri ile insanın doğayla işbirliği yapması durumunda mutluluğa erebileceğini söyler. Aurelius, sadece teorik değil, aynı zamanda pratikte de Stoacı öğretiyi yaşama ve eyleme dökebilmiş bir düşünür ve imparatorudur. Stoacılık teoriden çok pratik bir yaşam felsefesi olduğundan Aurelius da yaşamsal bir bilge ve yaşam filozofudur.

Aurelius'un fikirleri, onun ahlak öğretileridir. Kendisi adeta bir ahlak filozofu olarak karşımıza çıkar. Düşünür, her şeye gelip geçici olduklarının farkında olarak yaklaşır. Tüm gerçeklik, onun gözünde ölümdür. O da doğum gibi hayatın bir parçası ve kuralıdır. Hayatın er ya da geç biteceği gerçeği makam, mevki, şan, şöhrat, zenginlik, savaş, ihtiras gibi dünyevi birçok şeyi baştan önemsiz ve değersiz kılar. İnsan yaşayacak on bin yılı varmış gibi yaşamamalıdır. Ebediyen hatırlanmak gibi bir beklenti içine girmenin de bu noktada bir değeri yoktur. Zira hatırlayan da hatırlanan da fanidir (Aurelius, 2020: IV-17,19). Öyle ki bu düşüncede bir devlet adamının bu tarz bir ahlak anlayışı ile makam sarhoşluğu, zalimlik, adaletsizlik yapması beklenemez. Ölüm gerçeğini kabul ederek bu dünyanın faniliğinin farkına varan bir imparatorun ahlak anlayışı da söylemleriyle uyumlu olsa gerektir. "Gördüğün her şey yok olacak, yok olan şeyleri görenler de yok olacak. Yaşlı ölen zamansız ölenle aynı yerde olacak" (Aurelius, 2020: IX-33) diyerek derin bir bakışa açısına sahip olduğunu belli eder.

O da Epiktetos gibi dışsal eşitsizliğin önemsizliğini ve ister köle ister kral olsun bir insan için bunların mutluluk ya da mutsuzluk kaynağı sayılamayacağını dile getirir. Ölüme de bu bağlamda hayatta sağlanamayan eşitliğin bir tür rövanşı olarak bakar. Bu dünyada kral ya da köle olmanın anlamsızlığını, sonsuz evrenin sonsuz zamanı içinde dünyanın bir nokta, insan ömrünün de anlık bir zaman dilimine tekabül ettiğini varsayarak (Aurelius, 2020: V-24) hayatın bir uyku, ölümün ise bir uyanış olduğunu hatırlatır (Aurelius, 2020: VI-31) ve şöyle seslenir: "Makedonyalı Aleksandros ve onun katircısı öldüklerinde başlarına aynı şey geldi. Kısa süreliğine canlılardı, çok uzun süredir ölüler. Pantheia ya da Pergamus Verus'un mezarının başında mı oturuyorlar hala?" (Aurelius, 2020:VI-24,VIII-25,37).Buradan kendisine pay çıkarırken okuyan da kendi nasibini alır: "Kısa bir ömür pek çok şeyin ortak kaderidir, fakat sen ebediyen var olacaktı gibi ya her şeyden kaçırıyorsun ya da her şeyi kovalıyorsun. Kısa süre sonra gözlerini kapatacaksın, sonra bir başkası da seni mezara taşıyan için ağlayacak" (Aurelius, 2020: X-34).

Eserinde dile getirdiği ve bir insanın taşınması gereken hasletler genellikle şu başlıklar altında değerlendirilebilir: Öfkeden uzak olmak ve lütüfkâr bir mizaca sahip olmak, yiğit ve mütevazı olmak, zarar vermekten sakınmak, açık sözlü ve adil olmak, yaşamı çok seven, gösteriş meraklısı ya da yaşamı gerçekten hakir gören birisi olmamak, büyüklere karşı saygılı olmak, gösterişten uzak yaşamak, yardım severlik, azla yetinebilmek, doğayla uyum, ihtiyatlılık, affedicilik ve ahlaken özgür olmak. (Aurelius, 2020: I- 1-17)

3.2 Aurelius'un Siyaset Felsefesi

Aurelius'un hükümdar statüsünde icracı bir makam işgal etmesinden dolayı, Aristoteles, Platon ya da Solon gibi teorik bir politika felsefesi ileri sürdüğü söylenemez. Bu yüzden onun ahlaki öğretileri politik bakış açısı ile iç içe geçtiği için siyaset felsefesinin de ana ilkeleri olup bu iki alanı keskin çizgilerle ayırmak mümkün değildir. Bu yüzden onun için siyasi olan ahlaki, ahlaki olan da siyasidir.

Kişi, ister devlet adamı olsun ister sıradan bir yurttaş, kimseden takdir ve talimat beklemeden kendisine verilen görevi en iyi şekilde yapma gayreti içinde olmalıdır. Ona göre her birey bütünü bir parçasıdır ve birey kendisini görev başında bir asker gibi görerek üzerine düşen görevi en iyi şekilde yerine getirmelidir (Turan, 1989: 101). Bu da Platon'un devleti bir organizmaya benzeterek iş bölümüne verdiği önemi hatırlatır. "Herkes yapmakla mükellef olduğu işi yapmalıdır. Tıpkı daha güçsüz canlıların daha güçlü canlılar yararına yaratılmaları gibi" (Aurelius, 2020: VII-55). Bu noktada Yetkin, Romalı Stoacıların yurtseverliğin ve görev bilincinin ideolojuları (Yetkin, 2005: 215) olduğunu ileri sürer. Bir bakıma bu tespit, haklılık payı içerir. Çünkü eşitsizliğin görünür olduğu böyle bir toplumda yönetimin istediği şey, herkesin yazgıcı bir kadere boyun eğerek vazifesini yerine getirmek olmalıdır. Bunun halka telkin edilmesi görevi bu noktada Stoa düşüncesine düşer. Aurelius da Zenon'dan etkilerle doğaya uyulmasını salık verir: "Doğanın senden talep ettiği işi yap ve birileri bunu görüyor mu diye etrafına

bakınma. Platon'un *Devlet*'i gibi bir şey umma. Ne kadar ufak olursa olsun önemsiz olmadığını düşün" (Aurelius, 2020: IX-29).

Platoncu bir yaklaşımla insanın toplumsal bir canlı olduğunu her fırsatta dile getiren düşünüre göre toplumdan uzaklaşarak inzivaya çekilmek kişiye de topluma da zarar verir. "Bitişindeki daldan kesilmiş bir dal olamaz, ancak ağacın bütününden kesilmiş bir dal olur. Benzer bir şekilde bir insan, sadece başka bir insandan ayrılmaz, bütün toplumdan ayrılır" (Aurelius, 2020: XI-8). Topluma öyle yoğun bir vurgu yapar ki, insanın sabahları yataktan kalkmak istememesini bile toplumcu bir gözle yorumlar. "Sabahları kalkmayı canın istemedikçe şunu hatırla: İnsanlık görevi için kalkıyorum" (Aurelius, 2020: V-1). Ona göre toplumun bir parçası olan insan, toplum yararına bir iş yaptığının da bilincinde olmalıdır (Aurelius, 2020: V-6). Birey toplumla, toplum devletle, devlet doğa ile uyum içinde, birbirini etkileme kabiliyetine sahip şekilde yaratılmışlardır. Hatta öyle ki kelebek etkisini andırır şekilde olayların, olguların ve kişilerin birbiriyle evren içinde ayrılmaz bir birlik, bütünlük ve işbirliği yaptığının altını çizer: "Hepimiz aynı amaç doğrultusunda birlikte çalışıyoruz. Hatta sürekli şikâyet eden ve olup bitenlere engel olmaya çalışanların bile evrendeki her şeye katkıları vardır" (Aurelius, 2020: VI-42) der. Bu yüzden kişinin toplum içinde yaşaması ve topluma faydalı olması fikirleriyle Platon ve Cicero ile yakınlaşırken Seneca ile devlet işlerinden uzak kalınması görüşünden dolayı ters düşer.

Aurelius, kozmopolitanizmi savunan bir düşünür olarak da karşımıza çıkar. "Antoninus olarak benim şehrim ve vatanım Roma, bir insan olarak da dünyadır" (Aurelius, 2020: VI-44). Onun için genelden özele doğru önce evrenin, devletin, toplumun ve en sonunda bireyin iyiliği gelir. Bu inanç aynı şekilde insana faydalı olanın insanlığa da faydalı olduğu inancını yansıtmaktadır. Ona göre "kovana yararı olmayan, arıya da yararlı değildir" (Aurelius, 2020: VI-54). O halde Aurelius'un düşünce dünyasında da ortak yasalar hâkim olmalıdır ve aynı şekilde

tüm insanlık üzerinde tek bir dünya devleti egemen olmalıdır. Dolayısı ile yayılmacı, emperyalist bakış açısına sahip bilge bir kral kadar kozmopolitanizmi hayata geçirmeye çalışan bir kraldan da söz etmek mümkündür. Bir dünya devleti varsa o da Roma'dır ve tüm insanlar aynı gökyüzü altında yaşıyorsa evrensel yasalar geçerli olmalı ve herkes bu tek siyasi örgüt olan tek devletin yurttaşı olmalıdır (Turan, 1989: 102).

Platon'un filozof kralı ve Seneca'nın devlet adamı gibi Aurelius da aile, bilgi ve adalet sevgisinin önemine vurgu yaparak demokratik yönetimi, eşitliği ve konuşma özgürlüğünün önemini (Aurelius, 2020: I-14) belirtir. Bir imparatorun, yaşamış olduğu dönem içerisinde eşitliğin ve konuşma özgürlüğünün demokratik bir devletin ayrılmaz bir parçası olduğunu ifade etmesi anlamlıdır. "Kardeşim Severus'tan aile, bilgi ve adalet sevgisini öğrendim ve yine onun sayesinde Thrasea'yı, Helvidius'u, Cato'yu, Dion'u, Brutus'u tanıdım. Ondan demokratik yönetim düşüncesini, eşitliği ve konuşma özgürlüğünü ve her şeyden önce vatandaşların özgürlüğüne önem veren devlet idaresi fikrini öğrendim" (Aurelius, 2020: I-14). Ancak daha kesin hükme varmak için söylemlerinden ziyade hükümdarlığı sırasında ifade özgürlüğü kapsamında hangi uygulamaların ve yasaların önerildiğinin ve uygulandığının bilinmesi de gerekmektedir. Bu noktada ifade özgürlüğüne örnek olarak Aurelius'un döneminde, zamanın komedi yazarı Marullus'un şakalarıyla ve eleştirileriyle onu kızdırmasına rağmen cezasız kaldığı bildirilmiş, örnek olarak verilen olayın bir başka kral zamanında olsa durumun idamla sonlanacağı ifade edilmiştir (Birley, 2001: 119).

Onun için dürüstlük ve güven bir devlet adamının olmazsa olmaz özellikleridir. Stoacı filozof Maximus'tan öğrendiklerini aktarırken "yorulmak nedir bilmeden görevlerimin üstesinden gelmeyi; herkesin güvenini kazanmayı; doğru yoldan çıkarılmayan biri izlenimi vermeyi öğrendim" (Aurelius, 2020: I-15) der. Bu yüzden bir devlet adamı halkına güven vermeli, doğruluktan ayrılmamalı, özü

sözü bir olmalıdır. Güven, ancak bu şekilde tesis edilebilir. Güven, çok zor kazanılan ancak çok kolay kaybedilen bir olgu olması hasebiyle Aurelius, Platon'un da bir filozof kralda olmazsa olmaz olarak belirttiği dürüstlük, doğruluk ve güven kavramlarına eserinde çokça yer verir. Aynı minvalde Cicero'nun da yönetici, devlet ve halkın değer yargıları arasında kurmuş olduğu bağın Aurelius'un siyaset felsefesi ile benzer noktalarının varlığı bu noktada önem taşır. Zira Cicero, yönetimleri ve yöneticileri incelerken, tıpkı Platon'un da yaptığı gibi, yönetimlerin bozulmalarından bahsetmiştir. Buna göre kralın adaletsizliğinin iyiye yakın en kötü devlet türüne dönüşeceğini, halkın adil krala baskı uygulaması sonucu aristokraziyle tanışacağını, özgür halkın aşırı özgürlüğünün de onları köleliğe götüreceğini belirterek şu kanaate ulaşır: "Dolayısı ile devlet yapısı bir top gibidir, onu tiranlar krallardan, aristokratlar ya da halk tiranlardan ve partiler ya da tiran ise aristokratlar ya da halktan alır; aynı devlet sistemi çok uzun süre kalmaz" (Cicero, 2014: I- 65,68). Bu bağlamda Aurelius'un, yaşamının sonuna kadar yönetimini bozulmadan devam ettirmiş olması ve hüküm sürdüğü devrin olumlu biçimde analiz edilmesi, bir anlamda Cicero'nun idealinin Aurelius dönemindeki tezahürüdür denilebilir.

Bir kralın ne kadar bilgili olursa olsun kendi düşüncelerinin de yüzeysel olabileceğini, kendi düşünceleriyle tatmin olmamasını ancak başkalarının görüşlerini de hemen kabul etmemesi gerektiğini belirtir (Aurelius, 2020: I-7). Ona göre kamu yararı (Aurelius, 2020: III-4) üstün bir değerdir. Öyle ki "kamusal yararı olan herhangi bir fikre sahip kişileri can kulağıyla dinlemeyi" (Aurelius, 2020: I-16) fikrimize açıkça karşı çıkanlara tahammül etmemizi, birisi bizimkinden daha iyi bir fikir bulduğunda buna sevinebilmemizi (Aurelius, 2020: VI-30) salık verir. Bu durumda kendisinin istişareye önem verdiği açık olup kararları tek başına ve kimseye danışmadan aldığı ileri sürülemez. Makam ve mevkileri olmayan insanların fikirlerinin devletin menfaatine olmasını bir kralın onları dinlemesi için

yeterli bir sebep olarak görmekte ve değer vermektedir. Bu bağlamda Platon'un epistemisine adım adım yaklaşan bir Aurelius'tan söz etmek de kaçınılmazdır.

Bununla beraber "her işe burnumu sokmamayı ve iftiraya kulak asmamayı öğrendim" (Aurelius, 2020: I-5) der düşünür. Öyle ki bir devlet adamı olarak ne yaparsa yapsın iftiraya uğrayıp sevilmeceğinin, kıskançlık, entrika ve haksızlıklarla karşılaşabileceğinin farkında olduğu gibi aynı şekilde ününün de olumlu olmayabileceğinin farkındadır. "İyi şeyler yaparken bile kötü şöhret edinmek kralın kaderidir" (Aurelius, 2020: VII-36) der. Fakat buna rağmen insan sevgisini, değiştiremediği insanlara katlanmak gerektiğini, doğanın kanununun bu olduğunu ısrarla belirtir.

Kişinin bulunduğu yere kendi emeği ve başarısıyla gelmesi Aurelius'ta ayrı bir yer tutar. Kişi kendi ayakları üzerinde durarak hem kendisine hem de topluma faydalı olabilir. "Başkalarının verdiği imkânla ışık saçan biri olma, başkalarının yardımıyla elde edilecek sükûnete ihtiyaç duyma. Özetle bir adamın kendi başına dik durması gerekir, dik tutulması değil" (Aurelius, 2020: III-5) diyerek, kim ya da hangi statüye sahip olunursa olunsun gelinen yere ve kazanılan başarıya insanın kendi emeği ile ulaşmasının önemine vurgu yapar.

Kendisinin bulunmuş olduğu üstün mevki ve ayrıcalıklı konumdan dolayı dalkavukluk ve etrafının ikiyüzlü insanlarla çevrili olabileceğinin ayırında olduğunu belirten Aurelius, alkışların ve dalkavukluk gibi şeylerin savuşturulması gereken şeyler olduğunu (Aurelius, 2020: I-16), tiranlık özelliklerinden olan kıskançlık, ikiyüzlülük ve kurnazlık üzerine yoğunlaşmak gerektiğini ve dönemin mülk sahibi sınıfını kastederek bu tarz insanların kendi yakınlarında da bulunduğunu ve bunların kurmuş oldukları samimiyetin sevgi ve şefkatten uzak bir samimiyet olduğunu ifade eder (Aurelius, 2020: I-11).

“Şüphesiz ki bir insan için yalanı, ikiyüzlülüğü, gösterişi ve kibri tatmadan bu dünyadan ayrılmak son derece mutluluk verici olurdu. Yolunda böğürtlen çalıları mı var? Etrafından dolan. Bu kadar kâfi, bunlar neden yeryüzünde diye sorma. Sorarsan bir doğa bilimci kahkahalarla karşılar bunu. Utanmaz birisi seni rencide ettiğinde kendine şunu sor: Dünyada utanmazların bulunmaması mümkün mü? Mümkün değil. O halde mümkün olmayan bir şeyi isteme. Çünkü bu adam dünyada bulunması gereken utanmazlardan birisi. Güvenilmez bir düzenbaz ya da yanlış yapan herhangi birisi için de aynı tavrı takın. Kötü birinin hata yapmamasını isteyen biri, incirlerden acı özsu çıkmamasını, bebeklerin ağlamamasını, atın kişnememesini veya kaçınılmaz olan diğer şeylerin olmamasını isteyen birine benzer. Kötü karakterli birinden başka ne beklenebilir ki? Rahatsız oluyorsan düzelt onu. Yaşamda olup bitenlerden birine bile şaşırın insan nasıl gülünç, nasıl yabancıdır!” (Aurelius, 2020: VIII-50; IX-2,42; XII-13,16).

Bu düşüncelerle, Aurelius, gerçek manada felsefe yapan bir imparatora dönüşür. Platon’un erdemlerinden olan bilgelik şüphesiz, yaşamsal bir bilgeliktir, teoriden çok pratik içerir, eylemcidir. Bir aksiyon adamı olarak Aurelius ’un on dokuz senelik hükümdarlığının on yedi senesinin savaş meydanlarında geçtiği düşünülünce bu kadar hoşgörü, anlayış ve bilgelik, bir filozofun kral ya da bir kralın filozof olduğunun göstergeleri olarak sayılabilir.

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

Siyaset, tüm toplumların tarih boyunca ilgi gösterdiği, yaşamı düzenleyen bir alan olmuştur. Birçok düşünür, filozof ve devlet adamı en iyi toplumun ve en doğru yönetim biçiminin peşine düşmüşlerdir. Çoğu zaman da siyaset ve felsefe iç içe geçerek politika bilimine ve toplum yapısına yön vermişlerdir. Felsefe ve siyaseti

harmanlayarak en doğru devlet yönetim biçimi üzerine fikir beyan eden düşünürlerin başında Platon gelmektedir. Platon, idealize ettiği devlet düşüncesinde yurttaş, siyasal birliğin bir üyesidir ve böyle bir devlet akılsal ilkelerle yönetilmelidir. Yaşadığı dönem içindeki tüm yönetim biçimlerini kötü olarak değerlendiren düşünüre göre kötülüklerden uzak bir yönetim ancak devletin başına filozofların geçmesi ile ya da devleti yönetenlerin filozoflaşması ile mümkün olabilir. Bilge kral adını verdiği böyle bir devlet adamı bilgiyi seven, doğruluktan ayrılmayan, adaletli, yiğit, evrensel akla ulaşarak yasanın bilgisine erişebilmiş bir insandır.

Kent devletlerinin yaşamış olduğu çözüme sürecinde yurttaş devletle bağlama üzerine yoğunlaşan bir öğretisi olarak Stoacılık ise ağırlıklı olarak bir ahlak felsefesi öngörmüş, en doğru yolun doğaya uygun yaşamak olduğu fikrini benimsemiştir. Mutluluğun erdemle, erdem de doğaya uygun yaşamla mümkün olduğunu ileri süren Stoacılıkta sadece bilgelik erdemine sahip olan kişi yönetici olmaya layıktır. Münzevi bir hayatı hoş görmeyen bu düşüncede insan toplumsal bir canlıdır ve bilakis hayatın tam ortasında yaşayarak görevden kaçmamalıdır. Bu minvalde birçok Stoacı düşünce mensubu devlet görevlerinde bulunmuş, Marcus Aurelius bizzat imparator bir Stoacı olarak tarihe geçmiştir.

Aurelius'un bu noktada Stoa düşüncesinin en önemli kaynaklarından sayılan ve yoğunlukla savaş meydanlarında yazılan *Kendime Düşünceler* isimli eseri hem Stoacılığı hem de onun ahlak ve siyaset felsefesini anlamak bakımından büyük öneme haizdir. Aurelius, almış olduğu iyi eğitim sayesinde hem teorik hem eylemsel anlamda bu düşünce yapısının örnekleri arasındadır. Aynı zamanda Platon'un betimlemiş olduğu filozof kral idealinin bu dünyada var olmuş belki de biricik örneğini teşkil eder. Nitekim kendisi tarih kaynaklarında Roma İmparatorluğuna altın çağını yaşatan Beş İyi İmparator'un sonuncusu olarak zikredilir. Buna ek olarak kişilik ve devlet adamı özelliği olarak şefkatli,

merhametli, azimli ve çalışkan, gösteriş meraklısı olmayan, açık sözlü, adil ve cesur olarak tanımlanırken saygın bir devlet adamı olarak kaynaklarda gösterilir.

Aurelius'un siyaset ve ahlak felsefesini, Stoacı düşüncenin yoğun ahlak öğretilerinden dolayı birbirinden ayırmak mümkün değildir. Nitekim onun her siyasi öğretisi aynı zamanda ahlakçı bir yapı ve tutum içerir. Onun düşünce yapısında da en doğru yaşam biçimi doğayla yani evrenle olan uyumluluktur. Bir yaşam filozofu olarak da tanımlayabileceğimiz düşünüre göre dünyadaki tek gerçek ölümdür ve her şey gelip geçici ve fanidir. Bu bağlamda dünyevi tüm zevkler ve acılar, kral ya da köle olmak gibi kavramlar boştur. Ancak o da Platon gibi herkesin iş bölümünün olduğunu ve kendisine verilen görevi itiraz etmeden ve mükâfat beklemeden yapması gerektiğini belirtir. Çünkü insanoglu yazgısının kölesidir. Bu yüzden yazgı yani kader bir insanın köle olması şeklinde yazılmışsa insana düşen buna itiraz etmeden rolünü en iyi şekilde oynamaktır. Zaten kölelik ya da krallık gibi kavramlar dışsal göstergelerdir ve asıl mühim olan insanın içsel özgürlüğünü koruyabilmesidir. Er ya da geç kral da kölesi de bu dünyadan göçüp gittikten sonra aynı yere giderler ve böylece ölüm, tüm eşitsizlikleri eşitler.

Zalimliği ve haksızlığı yererek bir devlet adamının öfkeden uzak ve hoşgörülü olması gerektiğini belirten Aurelius'un felsefesinde ölüm, kader ve doğaya uyumun yanı sıra yoğun şekilde toplumcu ve devletçi motiflere rastlamak mümkündür. Bir insanın toplumdaki ayrılıp inzivaya çekilmesini hoş görmeyen Aurelius, insanın tüm görevlerinde kamuyu düşünmesi gerektiğini savunurken hiyerarşik bir sırayla en altta bireyin menfaatlerini daha sonra da sırasıyla toplumun, devletin ve evrenin yararının gözetilmesi gerekliliğinden bahseder. Buna mukabil çağının çok ötesinde düşüncelerle demokratik devlet yapısını ve düşünce özgürlüğünü savunur. Bu noktada danışma kavramına önem atfederek bilmediği konularda ve özellikle kamu yararı da varsa statüsü, sınıfı ne olursa olsun herkesin sözüne kulak verilmesi gerektiğine vurgu yapar.

Stoacı düşüncede birçok düşünürün vurgu yaptığı evrensellik düşüncesine de sahip olan Aurelius'ta tüm insanlar aynı kökten gelir. Tüm insanların tek bir toplum olduğunu vurgular ve bir dünya vatandaşı olmanın gayretini taşır. Bu yüzden tüm insanlığı kapsayan ortak yasalar olmalı düşüncesiyle tek bir dünya devletinin hayalini kurar. Böylece herkesin aynı gökyüzü altında yaşadığı bir dünyada tüm insanlar da sadece bu tek dünya devletinin vatandaşı olacaklardır.

Aurelius'un İmparatoru olduğu Roma devletinin yayılcı bir politika izlediği, günümüz emperyalist bir bakış açısı taşıdığı söylenebilir. Bu noktada Stoa düşüncesinin aynı gökyüzü altında geçerli olan tek yasa metaforu bu bağlamda hem devletin içinde hem de dışında gerçekleşebilecek olan kargaşanın önüne geçebilecek bir felsefe olmuştur. Ancak pratik anlamda bunun karşılığı olarak kölelik kurumu gibi bir kurum kaldırılmamıştır. Bu bağlamda Roma'nın resmi ideolojisinin Stoacılığa karşı pragmatist yaklaştığı, bu öğretinin menfaatine uygun yanlarını alırken çıkarları ile uyuşmayan yanlarına karşı tarafsız kaldığı ileri sürülebilir. Russell'a göre de "ana ilkesi ummaktan çok dayanmak olduğu için Stoacı ahlak Epiktetos'la Marcus Aurelius'un çağına" uygundur (Russell, 2000: 388). Özellikle genişleyen toprak parçası içinde özgür olmayanların sayısının çoğalması ile asıl mesele, bulunulan kötü şartların teselli ve avunma yöntemiyle değiştirilmeye çalıştırılmasıdır. Bu bağlamda bu yaklaşım ile kaderleri engellenmiş kesimlerin şartlarını daha iyi koşullara taşıma azim ve kararlılığının önü daha baştan kapatılmış olmaktadır. Dolayısı ile yenilik, reform, başkaldırı ya da isyan daha en başından kötü olup düşünülmesi bile zararlıdır. Böylece ezilen kesimlere, ölümün tüm eşitsizlikleri eşitlediği inancını yaymak, onları kaderlerine razı ederken dünyanın görünen nimetlerinden yararlananların konumlarını da tehlikeden uzak kılmıştır.

Bu bağlamda Stoacılık aslında eşitsizliklere kör, onları ortadan kaldırmayı amaçlayan bir ideoloji olmamış, sadece bu durumun özgürlük ve eşitliği ortadan

kaldırmayan bir durum olduğunu kabul ettirici, mevcut koşullar ne kadar kötü olursa olsun şükrettirici olunması gerektiğini dikte ettiren bir yaklaşım olmuştur. Bu bağlamda bireyin statüsü ne olursa olsun ona kendisinin özgür olduğu fikri aşılansarak Stoacı bir ideoloji meydana getirilmiştir. İçsel özgürlük kişinin kendi kendisini bu düşünceye yönlendirmesi yoluyla sağlanırken dışsal özgürlük ise dıştaki yapıyla uyumlu olmakta yatmaktadır ki bu yapının da içermesi gereken özellik usa yani doğaya yani evrensel akla uyumlu bir yapı olmasıdır. Dolayısı ile kişi ister kamusal yaşamdan elini eteğini çekerek köşesinde yaşasın isterse toplumsal boyutta görünür olsun içsel olarak yazgısına razı olur ve dışsal anlamda da evrensel akla uygun yönetilen devletiyle uyumlu yaşarsa herhangi bir mutsuzluk ve sorunla karşılaşmaz. Kişinin köle ya da imparator olması tamamen yazgının bir cilvesidir ve kişi, payına düşen bu rolü en iyi ve doğru biçimde oynamalıdır. Kölelerin içinde buldukları durumu daha rahat ve karşı gelmeden kabul etmelerinin bir diğer yolu da kişinin bedenen köle olmasa da aslında yazgısının elinde birer köle olduğunu aşılansmak fikri olmuştur. Herkesin tutku, arzu, heves, makam ya da mevkiinin kölesi olduğu bir dünyada Stoacı bakış açısına göre dışsal özgürlük değersizleştirilerek önemli olanın içsel olarak özgür kalabilmek olduğu aşılansmıştır.

Eylemsel olarak bir devlet tanımazlık, devlete başkaldırı Stoa düşüncesi içinde bulunmamaktadır. Amaç, insanların devlet öncesi zamanlara, başka bir deyişle özel mülkiyetin ve açgözlülüğün henüz insanlar arasında eşitsizlik meydana getirmediği zamanlara duyulan nostaljik bir özlemin dışavurumu olarak değerlendirilebilir. Platon'un idealize ettiği filozof kral örneği olarak Marcus Aurelius, bu noktada temsilcisi olduğu Stoa düşüncesini hem öğreti olarak teoride hem de siyasi olarak eylemde hayata geçirmeye çalışmıştır. Yaşadığı dönem içerisinde değerlendirildiğinde imparator olması gerektiği yerde imparator olmuş, bilge olması gerektiği durumlarda ise kendisinden önce yaşamış filozofların öğretilerinden yararlanmış ve bunları hayata geçirme gayreti ve bilinci

içinde bir filozof olmuştur. Bu bağlamda değerlendirildiği zaman, Platon'un filozof kral idealinin gerçek hayatta karşılığını bulduğunu ve Stoa felsefesinin en etkili son temsilcisi olarak tanımlayabileceğimiz Marcus Aurelius'un ahlaklı bir siyaseti şiar edinmiş olduğunu söyleyebiliriz.

KAYNAKÇA

- Ağaoğulları, M. A. (2004). *Kent Devletinden İmparatorluğa*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Ağaoğulları, M. A. ve Köker, L. (2004). *İmparatorluktan Tanrı Devletine*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Akşit, O. (1976). *Roma İmparatorluk Tarihi (MÖ. 27- MS. 192)*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Arslan, A. (2008). *İlkçağ Felsefe Tarihi 4, Helenistik Dönem Felsefesi: Epikuroşular, Stoacılar, Septikler*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Atademir, H. R. (1947). *Filozoflara Göre Felsefe*. Konya: Atademir Yayınevi.
- Aurelius, M. (2020). *Kendime Düşünceler*. Çev. Y. Emre Ceren. 8. Baskı. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Ayverdi, İ. (2016). *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*. 3. Baskı. İstanbul: Kubbealtı Yayınları.
- Birley, A. (2001). *Marcus Aurelius A Biography*. London: Routledge
- Cathcart, T. Ve Klein, D. (2010). *Platon Bir Gün Kolunda Bir Ornitorenkle Bara Girer: Felsefeyi Mizah Yoluyla Anlamak*. Çev. Algan Sezgintüredi. 4. Baskı. İstanbul: Aylak Kitap.
- Cevzici, A. (1998). *İlkçağ Felsefe Tarihi*. Bursa: Asa Yayınları.
- Cicero. (2014). *Devlet Üzerine*. Çev. C. Cengiz Çevik. 3. Baskı. İstanbul: İthaki Yayınları.
- Cicero. (2015). *Dostluk ve Yaşlılık*. Çev. Ramazan Akpınar. İstanbul: Siyah Beyaz Yayınları.

- Cicero. (2021). *Yasalar Üzerine*. Çev. C. Cengiz Çevik. 10. Baskı. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Çevik, C. C. (2017). *Cicero'nun Devleti De Re Publica Yazıları*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Çevik, C. C. (2019). *Roma'da Siyaset ve Felsefe (Cumhuriyet Dönemi)*. İstanbul: İthaki Yayınları.
- Epiktetos. (2013). *Düşünceler ve Sohbetler*. Çev. Cemal Süer. 6. Baskı. İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Epiktetos. (2019). *Söylevler*. Çev. Yahya Kurtkaya. İstanbul: Şule Yayınları.
- Epiktetos. (2020). *El Kitabı Enchiridion*. (Der.) Glavöius Arrian. Çev. Sibel Eraltan. İstanbul: Lotus Yayınevi.
- Gökberk, M. (1985). *Felsefe Tarihi*. İstanbul: Remzi Kitapevi. 1985.
- Göze, A. (2015). *Siyasal Düşünceler ve Yönetimler*. 15. Baskı. İstanbul: Beta Yayınları.
- Hadot, P. (2011). *İlkçağ Felsefesi Nedir*. Çev. Muna Cedden. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Heater, D. (2007). *Yurttaşlığın Kısa Tarihi*. Çev. Meral Delikar. İstanbul: İmge Kitabevi Yayınları.
- Heywood, A. (2015). *Siyasetin Temel Kavramları*. Çev. Hayrettin Özler. 2. Baskı. Ankara: Liberte Yayınları.
- Kışlalı, A. T. (1999). *Siyaset Bilimi*. 7. Baskı. Ankara: İmge Kitabevi.
- Laërtius, D. (1925). *Lives of the eminent philosophers*. Çev. Robert Drew Hicks. Cambridge: Harvard University.
- Platon. (2005). *Devlet*. Çev. Cenk Saraçoğlu ve Veysel Atayman. İstanbul: Bordo Siyah Yayınları.
- Platon. (2007). *Yasalar*. Çev. Candan Şentuna ve Saffet Babür. 3. Baskı. İstanbul: Kabalıcı Yayınevi.

- Russell, B. (2000). *Batı Felsefesi Tarihi: İlkçağ*. Çev. Muammer Sencer. İstanbul: Say Yayınları.
- Seneca, L. A. (2016). *Teselliler*. Çev. Kenan Sarıalioğlu. İstanbul: Isık Yayınları.
- Seneca, L. A. (2019a). *De Providentia – Tanrısal Öngörü*. Çev. Çiğdem Dürüşken. 3. Baskı. İstanbul: Alfa Yayınevi.
- Seneca, L. A. (2019b). *Phaedra*. Çev. Çiğdem Dürüşken. 4. Baskı. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Seneca, L. A. (2019c). *Bilgenin Sarsılmazlığı Üzerine – İnziva Üzerine*. Çev. C. Cengiz Çevik. 3. Baskı. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Seneca, L. A. (2019d). *Hoşgörü Üzerine – Ruh Dinginliği Üzerine*. Çev. Bedia Demiriş. 3. Baskı. Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Seneca, L. A. (2020). *Öfke Üzerine*. Çev. Cemal Bilge Özşar, Bursa: Biblos Yayınları.
- Şenel, A. (1996). *Siyasal Düşünceler Tarihi*. 4. Baskı. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Tanilli, S. (1994). *Yüzyılın Gerçeği ve Mirası: İnsanlık Tarihine Giriş: 1. Cilt İlkçağ*. 5. Baskı. İstanbul: Cem Yayınevi.
- Timuçin, A. (2000). *Düşünce Tarihi 1*. 5. Baskı. İstanbul: Bulut Yayınları.
- Tunçay, M. (2005). *Batı'da Siyasal Düşünceler Tarihi 2: Yeni Çağ*. 2. Baskı. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Turan, M. (1989). *Tarihsel Süreç İçerisinde Stoa Felsefesi*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Türk, D. (2014). "Hazla Görev Arasında Helenistik Düşünce." Sokrates'ten Jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler, (Der.) Mehmet Ali Ağaoğulları, 5. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları. 153-164.
- Weber, A. (1998). *Felsefe Tarihi*. Çev. H.Vehbieralp. 5. Baskı. İstanbul: Sosyal Yayınları.
- Yetkin, Ç. (2005). *Siyasal Düşünceler Tarihi: Birinci Kitap*, İstanbul: Otopsi Yayınevi.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

Politics and philosophy have attracted the attention of both thinkers and societies for ages. Political philosophy, by taking these two sciences together, made a good society, state regimes and administrators the subject of study. The most well-known of these is Plato and the metaphor of the philosopher king. Accordingly, the head of a state should be either philosophers or kings should be philosophers. Perhaps the best known example of this in history is the Roman Emperor Marcus Aurelius. Aurelius, the leading thinker of the Stoa thought that emerged with the collapse of the Greek city-states, attached importance to concepts such as loyalty to the state, universality, harmony with nature and inner freedom, like the Stoa philosophers before him. The main issue is to try to understand whether the ruler of Plato's utopian understanding of the state really exists in real life by looking at Aurelius's moral and political philosophy. Because he is a historical personality that is important both in theory and in practice. Theoretically, it is of great importance as a philosopher, Stoic thinker and scholar.

Method

The readings that started with Plato's world of philosophy continued by trying to reveal the general lines of the Stoa thought, and continued with Cicero, Seneca and Epictetus, the leading figures of the Roman Stoa. Aurelius's only work, *Thoughts on Myself*, became the most basic source for us to understand his political and moral philosophy, and it was tried to refer to Stoa thinkers' own books as much as possible. Cicero, Epictetus and Seneca, who were especially Roman Period Stoa thinkers, are the leading ones. Because these are the names of the Stoa thinkers who shaped the world of Stoa thought the most and whose works reached the present day. Aurelius also frequently mentions and quotes Epictetus in his work. In this context, it is of great importance to examine these thinkers closely and to look closely at their works in order to understand and analyze the Stoic thought but mostly Aurelius and his moral and political philosophy.

Findings (Results)

Plato defines the philosopher king he dreamed of as a law-abiding, just, free, and wise ruler. In the idea of the Stoa, philosophers should take part in the society and even be in the administration. According to them, the right way is possible by obeying nature. Aurelius, as both a ruler and a wise man, created the

impression of a just, tolerant, knowledgeable, statist, socialist ruler. Aurelius says that real freedom is provided not by body but by spirit, and in this sense, both slavery and kingdom are insignificant. He has a very progressive discourse for his era and attaches importance to concepts such as equality and freedom of thought. The Roman Empire is a state in which inequality is high and the concept of slavery is institutional. In this context, the idea of the Stoa took its place as the official ideology of the state, as it gave the slaves the power to endure and obey. Because inequality has to be tolerated somehow. This is the main issue of Stoic thought. In the Stoic thought that everyone in the world comes from the same lineage, the happiness of all people is possible with harmony with nature. So, the most correct law is the universal laws ordered by nature. In this context, with an imperial approach, if everyone lives under the same sky, everyone should have a single state.

Conclusion and Discussion

Stoicism is an intensive moral philosophy. What matters is inner freedom, not outer freedom. The only real thing is death, and everything in this world is temporary. The life of the world is short and temporary and it doesn't matter to come to the world as a king or a slave. Everyone is a slave to fate. Emperor Aurelius has many similarities with the philosopher king depicted by Plato. It is as if the philosopher king Plato spoke of was himself. Since the Roman period was a state where inequality was intense, Stoic thinking served as a harbor against injustices such as slavery and inequality. However, there was no attempt to abolish the slavery institution. Although Aurelius claimed that all are equal, he did not abolish inequality institutions such as slavery. The political philosophy of Aurelius can be defined as a moral politics, as it feeds heavily on philosophy and contains intense moral teachings. Because Stoicism is densely a moral doctrine, it is impossible to consider political views separately from their moral views. In this context, it should not be forgotten that every political view of the thinker carries a Stoic moral doctrine.

ADİYAMAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ
ISSN: 1308–9196 / e-ISSN:1308-7363

Yıl : 15 Sayı : 40 Nisan 2022

Yayın Geliş Tarihi: 07.09.2021 Yayına Kabul Tarihi: 12.04.2022

DOI Numarası: <https://doi.org/10.14520/adyusbd.992296>

Makale Türü: Araştırma Makalesi/ Research Article

Atıf/Citation: Tekin, B. ve Gör, Y. (2022). Finansal Başarısızlık Tahmin Modelleri ve Bankacılık Sektörü Mali Tabloları Üzerinden Bir Uygulama: Altman ve Springate Modelleri. *Adiyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (40), 373-404.

FINANSAL BAŞARISIZLIK TAHMİN MODELLERİ VE BANKACILIK SEKTÖRÜ MALİ TABLOLARI ÜZERİNDEN BİR UYGULAMA: ALTMAN VE SPRİNGATE MODELLERİ

Bilgehan TEKİN * Yusuf GÖR**

Öz

Finansal ödeme gücü ve finansal istikrar, kâr amacı güden tüm kuruluşlar için en önemli unsurlardır. Bankacılık sektörü özellikle gelişmekte olan ekonomilerde önemli bir büyüme faktörüdür. Ülkelerin finansal krizlerden korunabilmesi için bankacılık sektörünün finansal sağlamlılığının yüksek düzeylerde olması gerekmektedir. Finansal başarısızlık ve iflas riski tahmini amacıyla Altman Z Skoru ve Springate S-Skoru gibi yöntemler sıklıkla kullanılmaktadır. Bu çalışmada, Türk Bankacılık sektöründe faaliyet gösteren bankaların Altman Z-Skor ve Springate S-Skor modelleri yardımıyla finansal başarısızlık tahminleri bağlamında finansal sağlamlılığı tespit edilmeye çalışılmıştır. Çalışma sonucunda Altman Z-Skorun bankacılık sektöründe finansal başarısızlık değerlendirmesinde uygun bir model olmadığı bununla birlikte revize edilmiş halinin kullanılabilmesi görülmüştür. Springate S-Skora göre ise bankaların finansal başarısızlık risklerinin oldukça düşük olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Finansal Başarısızlık, Altman Z-Skor, Springate S-Skor

* Doç. Dr., Çankırı Karatekin Üniversitesi, İİBF İşletme Bölümü Çankırı-Türkiye, btekin@karatekin.edu.tr

** Dr. Öğr. Üys., Çankırı Karatekin Üniversitesi, İİBF Bankacılık ve Finans Bölümü Çankırı-Türkiye, yusufgor@karatekin.edu.tr

FINANCIAL FAILURE FORECAST MODELS AND AN APPLICATION ON BANKING SECTOR FINANCIAL STATEMENTS: ALTMAN AND SPRINGATE MODELS

Abstract

Financial solvency and stability are vital for organizations in all for-profit sectors. The banking sector is essential in developing economies. In order for countries to be protected from financial crises, the financial soundness of the banking sector should be at high levels. Methods such as Altman Z-Score and Springate S-Score are frequently used for financial failure and bankruptcy risk estimation. In this study, the financial soundness of the banks operating in the Turkish banking sector was tried to be determined in the context of financial failure predictions with the help of Altman Z-Score and Springate S-Score models. As a result, the Altman Z-Score is not a suitable model in the evaluation of financial failure in the banking sector, however, its revised version can be used. According to the Springate S-Score, the financial failure risks of the banks were found to be quite low.

Keywords: Financial Failure, Altman Z-Score, Springate S-Score

1. GİRİŞ

Günümüz küresel finans sisteminde sürdürülebilir bir kar maksimizasyonu için finansal başarı oldukça önemlidir. Diğer taraftan finansal açıdan başarısız olmak, tüm işletmeler için olası bir durum olup işletmenin iç ve dış paydaşlarını yakından ilgilendirmektedir (Wilson ve Sharda, 1994:545-557). Başarısızlık, işletmeden işletmeye farklı anlamlar içermektedir. Bu doğrultuda kimi işletmeler için yan kuruluşun başarısızlığı tüm işletme için başarısızlık sayılabilirken kimi işletmeler için borçlarını ödeyememe (Dizgil, 2018:249) finansal başarısızlığın ölçütü olmaktadır. Bu anlamların dışında nakit akımının bozulması (Okka, 2009: 939), kredibilitesini yitirme ve iflas etme de finansal açıdan başarısızlık olarak adlandırılmaktadır (Aydın, 2010:490).

Borçların düzenli olarak ödenmesi, tek başına finansal başarı olarak değerlendirilemediği gibi (Altman ve Hotchkiss, 2006: 1-4), finansal başarısızlık da tek başına borçlarını ödeyememe olarak nitelendirilmemektedir. İşletmelerin finansal açıdan başarısız olduğunu işaret eden göstergeler; iflas, işletme aktifinin yüzde on azalması, sermayenin yüzde elli azalması, üretimin durması, borçlarını ödemede zorlanması, borçların toplam aktifleri aşması ve art arda üç yıl zarar edilmesi şeklinde sıralanmaktadır (Aktaş vd., 2003:2-3). İşletmeleri genel anlamda finansal başarısızlığa götüren nedenler ise aşağıda gibidir (Dizgil, 2018: 250):

- Yetersiz finans planlama
- Yeterli hızda büyüememe
- Etkin olmayan nakit yönetimi
- Yüksek maliyetle gereğinden fazla borçlanma
- Yetersiz özsermaye ile yapılan aşırı büyüme
- Çeşitlendirilmeyen faaliyetler
- Ulusal ve uluslararası piyasalarda başarısız rekabet
- Ulusal ve uluslararası piyasalarda yaşanan krizler

İşletmeler yukarıda sayılan nedenlerin dışında finansal krizler, teknolojik ve siyasi gelişmeler gibi makro ölçekli etmenlerden de etkilenerek finansal açıdan başarısız duruma düşebilmektedir. Bu nedenlerden herhangi biri ya da birkaçının neden olduğu finansal başarısızlığa düşme durumuna karşın işletmeler tedbir almak ihtiyacını hissetmektedir. Bu doğrultuda işletmeler

finansal başarısızlık ihtimallerine önlem almak amacıyla finansal başarısızlık tahmin modelleri kullanabilmektedir (Dizgil, 2018: 249). Bu modeller ile yatırımcıların yatırım kararları, yöneticilerin finansal kararları, kreditorlerin kredi risk planlamaları şekillenmektedir (Akpınar ve Akpınar, 2017: 933).

Finansal tahmin modelleri genellikle mali tablolarda yer alan muhasebe bilgilerine dayanmaktadır (Schmuck, 2013: 20-21). Ayrıca piyasa bilgilerine dayanan modeller de bulunmaktadır (Outecheva, 2007: 87-104). Bu çalışmada ele alınan Altman ve Springate modelleri çalışmanın uygulama kısmında açıklanmıştır.

Finansal sistem denildiğinde akla ilk gelen ekonomik birim şüphesiz bankalardır. Finansal açıdan başarılı olmak bankalar için de diğer işletmeler gibi oldukça önemli bir güven ve itibar kaynağıdır. Bu nedenle bankalar da finansal başarısızlık tahmin yöntemlerini kullanarak; finansal başarısızlıklara karşı gerekli tedbirleri kendileri alabilme veya finansal takviyeleri zamanında edinebilme yolunu tercih etmelidir. Bu doğrultuda gerçekleştirilen çalışmanın analiz kısmında Türk Bankacılık sektörü verileri kullanılarak bankalar için iki farklı tahmin modeli ile finansal başarısızlık tahmini yapılmaya çalışılmıştır. Çalışmada finansal başarısızlık tahmin modellerinden Springate ve Altman Z Skor yöntemleri kullanılarak 2010-2019 yılları arasında Türkiye'deki bankacılık sektörü için finansal başarısızlık analizi gerçekleştirilmektedir.

2.TÜRKİYE'DEKİ BANKACILIK SEKTÖRÜ

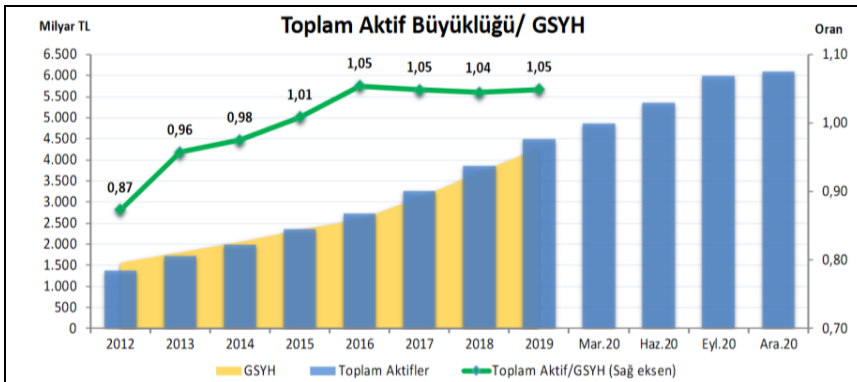
Finansal sistemdeki aktörler düşünüldüğünde ilk akla gelen bankalar olmaktadır. Türkiye'deki bankacılık sektörü yıllar itibari ile sürekli gelişim göstermektedir. Aşağıdaki tabloda BDDK verilerinden derlenen 2012-2020 yılları arasında Türk Bankacılık Sektörü hakkında temel göstergeler yer almaktadır.

Tablo 1: Bankacılık Sektörü 2012-2020 Yılları Temel Göstergeleri

	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Banka Sayısı	49	49	51	52	52	51	52	53	54
Şube Sayısı	11066	11986	12210	12269	11747	11585	11565	11374	11189
Çalışan Sayısı	201474	214263	216880	217504	210910	208280	207716	204626	203224
Toplam Aktif (Milyar TL)	1371	1732	1994	2357	2731	3258	3867	4491	6108
Krediler (Milyar TL)	795	1047	1241	1485	1734	2098	2395	2656	3577
Kar (Milyar TL)	23.6	24.7	25	26	38	49	54	50	60

Kaynak: BDDK, 2020

Tablo 1'e bakıldığında söz konusu yıllar içerisinde banka sayılarının genellikle arttığı görülmektedir. Diğer taraftan şube sayıları ve çalışan sayıları ise 2015 yılına kadar artarken bu yıldan sonra azalmaktadır. Tablo 1'de yer alan toplam aktiflere bakıldığında ise sürekli bir artış yaşandığı görülmektedir. Bu bilgiler birlikte değerlendirildiğinde, bankaların fiziken küçülmeye gittikleri ancak iş hacimlerini artırarak daha karlı bir süreç izledikleri anlaşılmaktadır.

Şekil 1: Bankacılık Sektörü Toplam Aktif Büyüklüğünün GSYH'ya Oranı

Kaynak: BDDK (2020)

Şekil 1’de Türkiye’de yer alan bankaların aktif büyüklüğünün Gayri Safi Yurtiçi Hasıla’ya oranı yer almaktadır. Şekle göre bankacılık sektörünün Türkiye’nin büyüklüğünü aşan bir boyuta ulaştığı görülmektedir. Böylesi bir büyüklüğe sahip sektörde yer alan bankaların finansal başarısızlıklarının tahmini sadece bankayı değil dolaylı olarak birçok paydaşı etkilemesi kaçınılmazdır. Bu perspektiften yaklaşıldığında çalışmada bankacılık sektörü verilerinin neden ele alındığı daha iyi anlaşılacaktır.

Yukarıda anlatılan bilgiler nedeniyle bankaların da, önceden tahmin yöntemlerini kullanarak; finansal başarısızlıklara karşı gerekli tedbirleri kendileri alabilme veya finansal takviyeleri zamanında edinebilme yolunu tercih edecekleri düşünülmektedir. Literatürde yer alan çalışmalarda Altman Z Skor yönteminin bankalar için finansal istikrarın ölçümünde kullanıldığı görülmektedir (Ullah vd., 2021: 581). Diğer taraftan Springate modeli de literatürde finansal başarısızlığın ölçümünde (Ben, 2015; Meiliawati, 2016; Abadi, 2017) sıklıkla kullanılan yöntemlerden biridir. Bu doğrultuda bu çalışmada finansal başarısızlık tahmin modellerinden Springate ve Altman Z Skor yöntemleri kullanılarak 2010-2019 yılları arasında Türkiye’deki bankacılık sektörü için finansal başarısızlık analizi gerçekleştirilmektedir. Böylelikle çalışma kapsamında yer alan modellerden hangisinin bankacılık sektörü için finansal başarısızlığı tahmin etmek için kullanılması gerektiğinin belirlenmesi amaçlanmaktadır.

3. LİTERATÜR

Konu ile ilgili olarak yapılan literatür taraması sonrasında aşağıdaki çalışmalar tespit edilmiş olup; çalışmalar kronolojik olarak sıralanmıştır.

Beaver (1966) tarafından yapılan çalışmada başarılı ve başarısız şirketlere ait finansal oranlar kullanılarak diskriminant analizi gerçekleştirilmiş bazı oranların finansal başarısızlığın tahmininde yıllar içerisinde yüzde 75 ile yüzde 87 olasılıkla doğru sonuç verebileceği tespit edilmiştir.

Altman (1968) tarafından yapılan çalışmada muhasebe verileri kullanılarak oluşturulan temel oranlara dayanan Z-Skor yöntemi geliştirilmiştir.

Meyer ve Fiber (1970) tarafından gerçekleştirilen çalışmada Amerika Birleşik Devletleri'nde bankaların finansal başarısızlıklarını tahmin etmek amacıyla kategorik değişken kullanarak regresyona dayalı bir model oluşturulmuştur. Neticede bankaların iflaslarını iki yıla kadar yüzde 80 oranında doğru tespit ettikleri belirtilmektedir.

Sinkey (1975) tarafından yapılan çalışmada, eşlemeli örnekleme yöntemi ile banka başarısızlıkları sınıflandırılmaktadır. Çalışmanın neticesinde modelin, iflas tarihinden bir yıl öncesine kadar finansal başarısızlığı yüzde 80 doğru sınıflandırdığı tespit edilmiştir.

Springate (1978), tarafından yapılan çalışmada da çok değişkenli ayırım analizi ile Z değeri hesaplanmıştır. Çalışmanın sonunda geliştirilen modelin yüzde 92,5 oranında doğru tahminde bulunduğu tespit edilmiştir.

Fulmer vd. (1984), tarafından gerçekleştirilen çalışmada ise H değeri hesaplanarak yine çok değişkenli ayırma analizi yapılmıştır.

Alam vd. (2000) tarafından yapılan çalışmada, Amerika Birleşik Devletleri'ndeki yüz banka için CAMEL kriterleri ile birlikte yapay sinir ağı modeli kullanılarak finansal başarısızlık tahmini gerçekleştirilmiş olup; yapay sinir ağlarının finansal başarısızlığın tahmininde etkili olduğu belirtilmiştir.

Aktaş vd. (2003), tarafından yapılan çalışmada 1983 yılı ile 1997 yılını kapsayan süreçte Türkiye’de borsaya kote olan ticaret, hizmet ve sanayi sektörlerinde yer alan şirketlerin verileri ile yapay sinir ağları ve çoklu regresyon, logit ve diskriminant analizleri arasında kıyaslama yapılmıştır.

Benli Keskin (2005) tarafından gerçekleştirile çalışmada, lojistik regresyon analizi ve yapay sinir ağı metodu kullanılarak bankalarda finansal başarısızlık tahmini yapılmıştır. Çalışmanın neticesinde yapay sinir ağının finansal başarısızlık ölçümünden daha etkin olduğu belirtilmiştir.

Uzun (2005) tarafından yapılan çalışmada finansal başarısızlık nedenleri, türleri kapsamında kavramsal olarak ele alınmıştır.

Altaş ve Selay (2005), 2001 yılında Türkiye’de borsada işlem gören şirketlerin mali oranları hesaplanarak lojistik regresyon analizi gerçekleştirmişlerdir. Neticede likidite oranının finansal başarısızlığın ölçümünde etkin olduğu belirlenmiştir.

İçerli ve Akkaya (2006) tarafından yapılan çalışmada finansal başarısızlık, borç ödeyememe ve neticesinde faaliyetlerini yerine getirmekte zorlanma olarak ele alınmıştır.

Türksoy (2007), tarafından yapılan çalışmada kavramsal olarak konaklama şirketlerinin finansal başarısızlık nedenleri ele alınmıştır.

Kurtaran Çelik (2010) tarafından Türkiye’deki bankacılık sektörü verileri kullanılarak gerçekleştirilen çalışmada yapay sinir ağları yöntemi kullanılarak erken uyarı modeli oluşturulmuştur.

Mazilla vd. (2014), tarafından Malezya'daki bankalar üzerinde yapılan çalışmada mali oranlar kullanılarak şirket performansı ile başarısızlık arasında istatistiksel olarak anlamlı ve negatif yönde bir ilişki olduğu belirlenmiştir.

Bozkurt (2014) tarafından Türkiye'de gerçekleştirilen çalışmada borsaya kote olmuş şirketlerin sistematik risklerinde ortaya çıkan gelişmeleri analiz etmek için hangi yöntemin tercih edilmesi gerektiği ve iflas ihtimalinin şirketlerin sistematik risklerini nasıl etkilediği incelenmiştir. Neticede Altman, Ohlson ve Springate modellerinin ideal yöntemler olduğu ve iflas ihtimalinin sistematik riskler ile pozitif yönlü ilişki içerisinde olduğu tespit edilmiştir.

Karadeniz vd. (2014) tarafından Türkiye'de yapılan bir başka çalışmada 2011-2013 yılları arasında borsaya kote olmuş spor şirketlerinin Z Skor yöntemi ile finansal başarıları ve iflas ihtimalleri incelenmiştir.

Büyükarıkan ve Büyükarıkan (2014) tarafından yapılan bir diğer çalışmada ise 2008-2013 yılları arasında borsada yer alan bilişim şirketlerinin finansal başarısızlıkları Altman ve Springate yöntemleri kullanılarak ANOVA testi ve regresyon analizi gerçekleştirilmiştir.

Yıldız (2014) tarafından Türkiye'de borsaya kote olmuş şirketlerin verileri kullanılarak gerçekleştirilen çalışmada, Z Skorları ile yatırım yapılabilirliği ikili lojistik regresyon analizi ile incelenmiştir. Sonuç olarak istatistiksel olarak anlamlı ilişki içerisinde oldukları tespit edilmiştir.

Bağcı (2015) tarafından gerçekleştirilen çalışmada 2008 ile 2013 yılları arasında Türkiye'deki tekstil sektöründe yer alan şirketlerin verileri kullanılarak Z Skor değerleri hesaplanmıştır.

Yılmaz ve Yıldırım (2015) yaptıkları çalışmada 2001-2006 yılları arasında Türkiye’de borsaya kote olan başarılı ve iflas etmiş şirketlerin verileri kullanılarak hesapladıkları Z Skor değerleri ile Altman tarafından geliştirilen yöntemi değerlendirmişlerdir. Yaptıkları değerlendirmeye göre Altman’ın geliştirdiği yöntem yüzde 71-89 olasılıkla doğru sonuç vermiştir.

Almamy vd. (2016) tarafından İngiltere’de gerçekleştirilen çalışmada 2000-2013 yılları arasında çalışma kapsamındaki şirketlerin verileri kullanılarak Z Skor değerleri hesaplanmış, sonrasında gerçekleştirilen diskriminant analizi ile Altman tarafından geliştirilen yöntemin şirketlerin başarısını ölçmede anlamlı olduğu tespit edilmiştir.

Toraman ve Karaca (2016) tarafından gerçekleştirilen çalışmada 2010-2013 yılları arasında borsada yer alan kimya sanayii şirketlerinin verileri kullanılarak Z Skor ve mali oranlar hesaplanmış ardından lojistik regresyon yöntemi ile analiz edilmiştir.

Ege vd. (2017), tarafından yapılan çalışmada 2011 ile 2015 yılları arasında Türkiye’de borsaya kote olmuş imalat şirketlerinin verileri kullanılarak ve Fulmer modeli ile analiz gerçekleştirilmiş olup Tobin Q oranı ile H değeri arasında pozitif yönlü ilişki olduğu belirlenmiştir.

Chiaramonte ve Casu (2017) tarafından yapılan çalışmada Avrupa Birliği’nde yer alan bankaların verileri kullanılarak EBA testi ve lojistik olasılık modelleri uygulanmış olup, neticede Basel III kriterlerinin bankalar için yararlı olduğu tespit edilmiştir.

Ayan ve Değirmenci (2018), tarafından yapılan çalışmada 2013 ile 2016 yılları arasında Türkiye’de borsaya kote olmuş sınai şirketlerinin verileri kullanarak

Finansal Başarısızlık Tahmin Modelleri ve Bankacılık Sektörü Mali Tabloları Üzerinden Bir Uygulama: Altman ve Springate Modelleri

lojistik regresyon analizi gerçekleştirilmiştir. Neticede finansal başarısızlığın en fazla bir yıl önceden tahmin edilebileceği belirlenmiştir.

Altman (2018) tarafından yapılan çalışmada kendisinin geliştirdiği modelin elli yıl içerisinde kat ettiği yol farklı alt başlıklar altında incelenerek hangi alanlarda kullanıldığı anlatılmaktadır.

Othman ve Asutay (2018) tarafından yapılan çalışmada 2005-2010 yılları arasında Malezya'daki İslami bankaların mali durumları, diskriminant analizi, logit analizi ve probit analizi yöntemleri kullanılarak birkaç çeyrek dönem öncesinden finansal başarısızlığın tahmin edilebileceği tespit edilmiştir.

Hantono (2019) tarafından yapılan çalışmada Endonezya'da 2013-2017 yılları arasında borsada yer alan şirketlerin verileri kullanılarak gerçekleştirilen inceleme neticesinde Altman, Grover, Springate ve Zmijewski modellerinin finansal sıkıntıları tahmin etmede kullanılabileceği sonucuna varılmıştır.

Manaseer ve Al-Oshaibat (2020) tarafından yapılan çalışmada, Ürdün'de 2011-2016 arasındaki beş yıllık sürede borsada yer alan sigorta şirketlerinin verileri kullanılarak Altman Z Skor yöntemi ile finansal başarısızlık karşısında doğru karar alınabileceği tespit edilmiştir.

Ullah vd. (2021) tarafından yapılan çalışmada Pakistan'da bankacılık sektöründe Altman Z Skor yöntemi kullanılarak finansal başarısızlık tahmini gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın neticesinde bankaların iflası kontrol etme konusunda yeterli yeteneğe sahip olduklarını tespit edilmiştir.

Sarumpaet ve Sugianto (2021) tarafından yapılan çalışmada 2015-2018 yılları arasında Endonezya'da borsada faaliyet gösteren bankaların verileri kullanılarak Altman Z Skor yöntemi hesaplama bileşenleri ile birlikte incelenmiştir.

Demir (2021) tarafından yapılan çalışmada 2009 ile 2019 yıllarını kapsayan süreçte Türk bankacılık sektörünün finansal performansı on dört finansal kriter kullanılarak ROC, ITARA ve CODAS yöntemleri ile analiz edilmiş ve neticede Türk bankacılık sektörünün istikrarsız bir dönem geçirdiği tespit edilmiştir.

Gökmen (2021) tarafından yapılan çalışmada 2000 ile 2019 yılları arasında Türk bankacılık sektöründe yer alan bankaların finansal oranları ile panel veri yapısı yaşam analizi gerçekleştirilmiş olup; yabancı sermayeli bankaların iflas etme olasılığının yerli sermayeli bankalara göre daha düşük olduğu tespit edilmiştir.

Yaman ve Korkmaz (2021) tarafından yapılan bir başka çalışmada ise BİST metal eşya sektörünün 2004 ile 2019 yılları arasındaki yarı dönemlik verileri kullanılarak Altman, Springate, Ohlson, Taffler ve Zmijewski modelleri ile analiz gerçekleştirilmiş olup neticede çalışma sermayesi yönetiminin finansal başarısızlık üzerinde etkili olduğu tespit edilmiştir.

Fidan (2021) tarafından gerçekleştirilen bir diğer çalışmada ise 2017 ile 2019 yıllarını kapsayan süreçte BİST tekstil ve giyim eşyası sektöründe yer alan şirketlerin verileri kullanılarak Altman Z skor yöntemi ile finansal başarıları ölçülmüş olup; sonuç olarak birçok şirketin iflas etme riskinin olduğu tespit edilmiştir.

Karadeniz vd. (2021) tarafından yapılan bir başka çalışmada 19 Avrupa ülkesinin borsalarında faaliyet gösteren 63 konaklama şirketinin 2012 ile 2019 yılları arasındaki mali verileri kullanılarak Fulmer H skorları hesaplanmıştır. Çalışmanın neticesinde aktif karlılığı ile şirket büyüklüğünün finansal başarısızlığı azalttığı tespit edilmiştir.

2. YÖNTEM

Çalışma 2010:1Ç-2019-4Ç dönemi arası verileri kapsamaktadır. Veriler Kamuyu Aydınlatma Platformu (KAP) ve Financial Information News Network (FINNET) veri tabanlarından elde edilmiştir. Çalışmada kullanılan değişkenler Altman Z Skoru ve Springate S-Skoru hesaplanmasında kullanılan değişkenlerdir. Çalışmanın bu bölümünde finansal başarısızlık tahmin modellerinden Altman Z-Skor (1968) ve Springate S-Skor (1978) modelleri açıklanmış daha sonra hesaplamalara geçilmiştir.

4.1. Altman Z-Skoru ve Hesaplanması

Çağdaş kurumsal hata tahmin modelleri, William H. Beaver'ın (1966) öncü çalışmasına dayanmaktadır. Beaver (1966) şirket başarısızlığını tahmin etmekte kullanılan ilk istatistiksel diskriminant modelini tek değişkenli bir yaklaşım ile geliştirmiştir. Bu model getirdiği yaklaşım ile gerçek hayatta sıklıkla uygulanabilen çağdaş bir yaklaşım olmasına karşın temel doğrusal model oldukça sabittir:

$$Z = A1X1 + A2X2 \dots ANXN, \quad (1)$$

Burada Z genel puanı, A1... AN diskriminant katsayılarını, X1...XN diskriminant değişkenlerini temsil etmektedir.

Beaver (1966), bu model ile 79 başarısız firmanın ve 79 başarılı olmayan firmanın finansal oranlarını karşılaştırarak tek değişkenli bir analiz gerçekleştirmiştir. Çalışmasında aynı zamanda çift örnekleme yaklaşımı ve uzatılmış örneklem kullanması sonraki süreçte araştırmacılar için bir ölçüt olmuştur (Moghadam, Zadeh, Fard, 2011, s. 3). Beaver (1966) tarafından

geliştirilen bu modelin en önemli kısıtı modelin tek değişkenli olmasıdır. Modelde bir seferde yalnızca bir oranın kullanılmasına izin verilmektedir.

1968'de Edward I. Altman, imalat şirketlerinde başarısızlığı genel olarak daha kesin bir tahmin yöntemiyle ele almış ve modele dört değişken daha ekleyerek Beaver'ın çalışmasını geliştirmiştir. Altman'ın çoklu diskriminant analizi (MDA) modeli, en doğru tahmine ulaştıracak oranların modele eklenmesini içermektedir. Altman çalışmasında şirketleri, iflas etmiş ve iflas etmemiş firmalar olmak üzere birbirini dışlayan iki gruba ayırmıştır (Altman, 1968:591). Altman'ın diskriminant (ayırma) analizi, sadeliği ve doğruluğu nedeniyle kurumsal başarısızlık tahmin literatüründe kullanılan baskın bir model haline gelmiştir. Altman çoklu diskriminant analizi yaklaşımının denklemini; likidite, karlılık, finansal kaldıraç, ödeme gücü ve satış faaliyeti (satışların toplam varlıklara oranı) olmak üzere beş orandan oluşan bir kombinasyon halinde geliştirmiştir.

Altman bu çalışmasında 1946-1965 döneminde finansal açıdan başarılı ve başarısız (iflas başvurusunda bulunan) 66 ABD'li firmayı dikkate almıştır. Bu ilk modelde Z-Skoru, farklı ağırlıklara sahip 5 finansal orandan oluşan pozitif yönlü bir fonksiyonu ifade etmektedir (Turaboğlu ve diğ., 2017). Bu doğrusal denklem, başarısız olan ve olmayan şirketleri birbirinden ayırmaktadır. Oranların kombinasyonunun sonucu, "Z Skoru" olarak bilinen bir ayırt edici puanın ortaya çıkmasına neden olur. Altman, 66 imalatçı firmaya (başarılı ve başarısız firma sayısı eşit olmak üzere) 22 finansal oran uygulamıştır. Kullandığı 22 orandan finansal başarısızlığı en iyi ölçtüğünü tespit ettiği 5 finansal oran belirlemiştir. Bunlar daha sonra aşağıda gösterildiği gibi doğrusal bir denklem şeklinde sunulmuştur. Orijinal Altman Z-Skor modeli aşağıdaki değişkenlerden oluşmakta ve eşitlik 2'deki gibi gösterilmektedir:

(X1) Net Çalışma Sermayesi / Toplam Varlıklar

(X2) Dağıtılmamış Karlar / Toplam Varlıklar

(X3) Faiz ve Vergi Öncesi Kar / Toplam Varlıklar

(X4) Piyasa Değeri / Toplam Borçlar

(X5) Net Satışlar / Toplam Varlıklar

$$Z=0.012 X1 + 0.014 X2 + 0.033 X3 + 0.006 X4 + 0.999 X5 \quad (2)$$

Bu modelde Z-Skorun sınır değerleri ise aşağıdaki gibidir (Altman, 1968:594):

$Z > 2.99$ Güvenli Bölge; Finansal olarak sağlıklı kabul edilir, $1.81 < Z < 2.99$ Gri Bölge; Şirket her iki yöne (finansal başarısızlık (iflas) ve başarı) de gidebilir, $Z < 1.81$ Tehlike Bölgesi; Şirketin iki yıl içinde iflas etme riskini gösterir.

Z skor modeli, özellikle hizmet sektörünün imalat sektöründen daha hızlı bir şekilde büyümesi ve imalat sektörünün önüne geçmesini göz önüne alınarak farklı parametrelere ve değişen kurumsal ortama uyum sağlamak için sürekli olarak güncellenmiştir (Altman, 1983; 2002; Altman, Hartzell ve Peck, 1995). İlk çalışmasında halka açık olan imalat işletmelerini dikkate alan Altman, daha sonra halka açık olmayan firmalar için ayrı bir model ortaya koymuştur. 1983'te Altman, "The Z Score'u" tasarlamıştır (Ciheng, 2013:12). Bu model aşağıdaki formu aldı:

$$Z' = 0.717X1 + 0.847X2 + 3.107X3 + 0.420X4 + 0.998X5 \quad (3)$$

Eşitlik (3)'te;

(X1): İşletme Sermayesi / Toplam Varlıklar

(X2): Dağıtılmamış Karlar / Toplam Varlıklar

(X3): FAVÖK / Toplam Varlıklar

(X4): Özsermayenin defter değeri / Toplam yükümlülükler

(X5): Satışlar / Toplam Varlıklar

Z' modeli daha sonra Z'' Skor modelini oluşturmak için daha da geliştirilmiştir (Altman, 1995). Z'' Skoru, gelişmekte olan ülke firmaları, yükselen piyasa firmaları ve imalat şirketleri dışındaki firma başarısızlıklarını tahmin etmek için geliştirilmiştir. Bu model, farklı ağırlıklı katsayılarla ve bir önceki modelden satışlar / toplam varlıklar oranı çıkartılarak aşağıdaki formda ifade edilmiştir (Altman, Hartzell ve Peck, 1995:3):

$$Z'' = 6.56X1 + 3.26X2 + 6.72X3 + 1.05X4 \quad (4)$$

Üçüncü fonksiyondan elde edilen Z''-Skor sonuçları için belirlenen diskriminant bölgeleri ise aşağıdaki gibi ifade edilmiştir.

$Z'' > 2.6$ ise finansal başarılı

$1.1 < Z'' < 2.6$ ise gri bölge

$Z'' < 1.1$ ise finansal başarısız

Z-Skor modeli belirli sektörlerin (perakende, telekomünikasyon ve havayolları gibi) finansal başarısızlığını tespit edebilmek için yeniden düzenlenmiştir (Büyükarıkan ve Büyükarıkan, 2014). Denklemden yapılan değişikliklerle orijinal Z-Score değerine göre daha etkili tahminlerin yapıldığı denklem elde edilmiştir. Yapılan analizler sonucunda elde edilecek değer; 1.10 ve daha düşükse iflas, 1.10 ila 2.60 arasında ise firmada belirsizlik hâkimdir. Bu değer 2.60 ve üzerinde ise firmanın finansal durumunun iyi olduğu ifade edilebilir (Altman ve Hotchkiss, 2006: 247-249; Okka, 2009: 940-941). Altman (1968) tarafından geliştirilen Z-

Skor modeli; finansal başarısızlığın tahmin edilmesinin yanı sıra, yatırımcılara kaynak sağlayan kişi ve kurumlara firmanın finansal durumuna ilişkin bilgi de sunmaktadır (Hauschild, 2013:6).

Z" Skoru ilk olarak 1995 yılında gelişmekte olan ülkelerde imalat sektörü dışındaki firmaların kurumsal başarısızlıklarını tahmin etmek için kullanılmıştır (Altman, Hartzell ve Peck, 1995). Daha sonra 2013 yılında (Altman, Danovi & Falini, 2013), İtalyan bankalarının finansal başarısızlığını tahmin etmek için bu modeli uygulamışlardır. Z" Skoru değerlerinin, şirketlerin iflas ilan etmeden bir yıl öncesine kadar ki başarısızlıklarının % 95,5'ini tahmin ettiği tespit edilmiştir (Altman ve diğerleri, 2013:3). Tablo 1'e göre hemen hemen tüm yıllarda tüm bankaların Z-Skoruna göre finansal açıdan başarısız oldukları görülmektedir. Buradan hareket Altman Z" Skorum, bankacılık sektörü için uygun bir finansal başarısızlık tahmini aracı olmadığı görülmüştür.

Tablo 2: Türkiye'de Bankaların 2010-2019 Dönemi Yıllık Z" Skorları

Banka	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Akbank	0,460	0,336	0,291	0,280	0,226	0,189	0,195	0,201	0,167	0,170
Albaraka Türk	0,282	0,191	0,179	0,165	0,123	0,083	0,072	0,057	0,060	0,029
Denizbank	0,514	0,336	0,322	0,188	0,133	0,122	0,162	0,185	0,315	0,570
Garanti Bankası	0,425	0,311	0,309	0,283	0,239	0,202	0,188	0,205	0,188	0,169
ICBC Turkey Bank	0,303	0,160	0,142	0,228	0,287	0,226	0,159	0,294	0,362	0,209
İş Bankası (C)	0,292	0,209	0,218	0,207	0,170	0,136	0,121	0,152	0,125	0,114
QNB Finansbank	0,441	0,350	0,286	0,208	0,169	0,189	0,207	0,216	0,201	0,405
Şekerbank	0,184	0,121	0,151	0,191	0,150	0,122	0,090	0,086	0,065	0,010
T. Halk Bankası	0,339	0,269	0,275	0,259	0,191	0,133	0,104	0,100	0,059	0,031
T. Kalkınma ve Yatırım Bankası	1,671	0,790	0,544	0,441	0,353	0,236	0,234	0,447	0,537	0,978
T.S.K.B.	0,340	0,320	0,353	0,340	0,302	0,232	0,210	0,202	0,149	0,124
Vakıflar Bankası	0,219	0,168	0,158	0,159	0,123	0,099	0,104	0,121	0,084	0,060
Yapı ve Kredi Bank.	0,394	0,260	0,235	0,232	0,184	0,117	0,121	0,120	0,101	0,095

Tablo 2’de yıllar itibariyle Z” skorun seyri görülmektedir. Buna göre yıllar itibariyle Z-Skor bankalarda dalgalı bir seyir izlemektedir. Bununla birlikte 2010 yılına göre finansal başarısızlık riskinin QNBFB, ICBCT, DENİZ ve YATIRIM ve KALKINMA bankaları hariç olmak üzere diğer bankalarda yükseldiği görülmektedir (Z-Skoru azalmaktadır). 2019 yılı finansal başarısızlık riskinin en üst düzeyde olduğu yıldır. Buna karşın bankalar, Z-Skor bağlamında güvenli bölgede bulunmaya devam etmektedirler.

Altman analizi sonucunda elde edilen Z-Skor değerleri tüm bankalarda 1,1’den küçüktür. Bu nedenle bankaların tümünün 2010-2019 döneminde finansal sağlamlık düzeylerinin oldukça düşük olduğu dolayısıyla finansal açıdan başarısız oldukları görülmektedir. Bu durum ise Z-Skor yönteminin Türk bankacılık sektöründeki negatif net işletme sermayesi nedeniyle uygun bir model olmadığını ortaya koymaktadır (Aksoy ve Göker, 2018:435).

Tablo 3: Gelişmekte Olan Ülkeler İçin Z” Skoru

Ad	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Akbank	3,71	3,59	3,54	3,53	3,48	3,44	3,44	3,45	3,42	3,42
Albaraka Türk	3,53	3,44	3,43	3,42	3,37	3,33	3,32	3,31	3,31	3,28
Denizbank	3,76	3,59	3,57	3,44	3,38	3,37	3,41	3,43	3,57	3,82
Garanti Bankası	3,67	3,56	3,56	3,53	3,49	3,45	3,44	3,45	3,44	3,42
ICBC Turkey Bank	3,55	3,41	3,39	3,48	3,54	3,48	3,41	3,54	3,61	3,46
İş Bankası (C)	3,54	3,46	3,47	3,46	3,42	3,39	3,37	3,40	3,38	3,36
QNB	3,69	3,60	3,54	3,46	3,42	3,44	3,46	3,47	3,45	3,66
Finansbank	3,43	3,37	3,40	3,44	3,40	3,37	3,34	3,34	3,32	3,26
Şekerbank	3,43	3,37	3,40	3,44	3,40	3,37	3,34	3,34	3,32	3,26
T. Halk Bankası	3,59	3,52	3,52	3,51	3,44	3,38	3,35	3,35	3,31	3,28
T. Kalkınma ve Yatırım Bankası	4,92	4,04	3,79	3,69	3,60	3,49	3,48	3,70	3,79	4,23
T.S.K.B.	3,59	3,57	3,60	3,59	3,55	3,48	3,46	3,45	3,40	3,37
Vakıflar Bankası	3,47	3,42	3,41	3,41	3,37	3,35	3,35	3,37	3,33	3,31
Yapı ve Kredi Bank.	3,64	3,51	3,49	3,48	3,43	3,37	3,37	3,37	3,35	3,34

Altman ve diğerleri (1995) tarafından Z-Skoru geliştirmekte olan ülkeler için yeniden düzenlenmiştir. Altman ve diğerleri (1995), geliştirmekte olan ülkeler için Z" Skorunu hesaplariken, sıfıra eşit veya daha düşük puanların varsayılan duruma eşdeğer olması ve bu doğrultuda sonuçları standartlaştırmak için bir sabit (+3,25) eklemeyi önermişlerdir. Bu çalışmada da ikinci aşamada bu yöntem kullanılmıştır. Z" Skoruna +3,25 sabitinin eklenmesi sonucu oluşan Z Skorları ise Tablo 3'de görüldüğü gibidir. Tablo 3'ye göre tüm bankalar tüm yıllarda güvenli bölgededir ve iflas riskleri düşüktür. Bankalar Z" skorunun revize edilmiş haliyle finansal açıdan başarılı ve finansal sağlamlık düzeyleri yüksektir.

Tablo 3'e göre yıllar itibariyle Z-Skorda dalgalı bir seyir söz konusudur. Bununla birlikte 2010 yılına göre finansal başarısızlık riskinin zamanla, QNBFB, ICBCT, DENİZ ve YATIRIM ve KALKINMA bankaları hariç olmak üzere diğer bankalarda yükseldiği görülmektedir (Z-Skoru azalmaktadır). 2019 yılı finansal başarısızlık riskinin en üst düzeyde olduğu yıldır. Buna karşın bankalar, Z-Skor bağlamında güvenli bölgede bulunmaya devam etmektedirler.

4.2. Springate S-Skoru

1978 yılında Gordon L.V. Springate Altman Z-Skor modelini geliştirmiştir. Springate S-Skor modelinde Altman Z-Skor modelinin ortaya konulmasında kullanılan 19 popüler finansal orandan dördü seçilmiştir. Modelde dört finansal oran ve ağırlıklarını gösteren katsayılar yer almaktadır. Springate modeli, 40 şirket üzerinde test edilmiş ve doğruluk yüzdesi %92,5 olarak tespit edilmiştir. Springate S-Skor modelinde, Altman Z-Skor modelinde olduğu gibi finansal oranlar belirlenen ağırlıklarla çarpılıp toplanarak S-Skor elde edilmektedir. S-Skor'a ilişkin faktörler ve fonksiyon aşağıdaki gibi ifade edilebilir (Turaboğlu ve diğ., 2017):

$$(X1) \text{ Çalışma Sermayesi} / \text{Toplam Varlık}$$

(X2) Faiz Vergi Öncesi Kar / Toplam Varlık

(X3) Vergi Öncesi Kar / Kısa Vadeli Borçlar

(X4) Satışlar / Toplam Varlık

$$S = 1,03*X1+3,07*X2+0,66*X3+0,4*X4 \quad (5)$$

Springate S-Skor modelinde S değeri 0,862'nin altında olduğu durumda firma başarısız kabul edilmektedir (Springate, 1978). Tablo 3'te yer alan sonuçlara bakıldığında finansal açıdan başarısız banka olarak görünen bankanın 2010 ve 2011 yılları hariç olmak üzere T. Kalkınma ve Yatırım Bankası olduğu söylenebilir. Denizbank ve ICBC Turkey Bank için 2010, İş Bankası ve Halkbank için 2019 yılında Z-Skorlar veri eksikliğinden dolayı hesaplanamamıştır. Ayrıca Türkiye Sanayi ve Kalkınma Bankası (TSKB) verilerine S-Skor bağlamında ulaşamadığından hesaplamalara dahil edilememiştir. Bu sonuçlara göre Türk Bankacılık sektöründe faaliyet gösteren bankalar tamamına yakını revize edilmiş Altman Z" Skorda olduğu gibi tüm yıllarda finansal açıdan başarılı ve finansal sağlamlık düzeyleri yüksektir.

Tablo 4: S-Skorlar

Ad	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Akbank	5,630	10,28	9,570	10,93	11,41	12,18	14,39	12,80	11,07	10,07
Albaraka										
Türk	9,933	10,98	10,94	13,32	13,87	16,31	15,34	15,72	14,98	15,32
Denizbank	-	12,01	12,85	14,42	14,93	14,43	14,78	14,50	12,96	10,73
Garanti										
Bankası	4,695	8,367	9,170	11,56	11,68	11,55	10,48	11,55	10,70	12,98
ICBC										
Turkey										
Bank	-	9,279	9,056	11,27	10,40	12,06	14,71	12,80	11,42	10,68
İş Bankası										
(C)	7,281	10,74	9,578	11,02	11,94	12,04	11,49	10,28	10,25	-
QNB										
Finansbank	-	9,561	9,234	12,61	12,39	11,78	13,57	13,72	13,75	12,11
Şekerbank	5,752	10,66	10,20	11,77	12,26	11,57	9,088	10,72	10,75	11,83

T. Halk Bankası	6,154	9,252	10,36	13,54	13,08	12,55	12,88	13,03	9,735	-
T. Kalkınma ve Yatırım Bankası	1,037	1,090	0,611	0,308	0,306	0,290	0,247	0,363	0,359	0,245
Vakıflar Bankası	6,854	9,845	11,32	13,52	14,10	12,88	12,46	11,05	10,93	8,899
Yapı ve Kredi Bank.	6,338	9,254	9,468	12,38	12,92	13,07	12,97	13,19	14,91	12,16

Tablo 4'e göre yıllar itibariyle çoğu bankada dalgalı bir seyir söz konusudur. Bununla birlikte 2010 yılına göre finansal başarısızlık riskinin zamanla azaldığı görülmektedir (S-Skoru artmaktadır).

5. TARTIŞMA ve SONUÇ

Küresel finansal sistemle bütünleşmiş ve Türkiye'deki finansal sistemin ana unsuru olan bankaların finansal açıdan başarılı olmaları hem kendileri hem de Türkiye'deki finansal sistem açılarından oldukça büyük önem arz etmektedir. Bu nedenle finansal başarısızlığın önüne geçilmesi için alınacak tedbirleri belirleyebilmek amacıyla finansal tahmin modellerinin kullanılması gerekmektedir. Çalışmada bankaların finansal başarısızlık tahminlerinin yapılmasının yanı sıra, literatürde yer alan mevcut iki temel finansal tahmin modellerinden hangisinin bankalar için daha doğru sonuç verdiğini tespit etmek de amaçlanmıştır.

Bu çalışmada Türkiye'de bankacılık sektöründe faaliyet gösteren kamu, özel ve yabancı sermayeli bankaların finansal başarısızlık tahminleri literatürde sıklıkla yer verilen Altman Z-Skor ve Springate S-Skor yöntemleri ile incelenmiştir. Her iki modelde de diskriminant analizine dayalı olarak fonksiyonlar oluşturulmakta ve bankaların finansal açıdan sağlamlığına ilişkin genel bir değerlendirme puanı verilmektedir. Altman Z-Skor modeli ile bankaların finansal sağlamlıklarının

tespit edilmesi aşamasında imalat sektörü dışındaki firmalar için geliştirilen Z" skor ile bu skora gelişmekte olan ülkeler için +3,25 sabitinin eklenmesi ile oluşturulan model kullanılmıştır.

Bu çalışmada Z" skorun Türk bankacılık sektörünün finansal başarısızlığının tespit edilmesinde kullanılabilecek uygun bir model olmadığı görülmüştür. Buna karşın Chieng (2013) Euro bölgesi için yaptığı çalışmasında, Z" Skor modelinin, iflastan önceki beş yıl içinde Euro Bölgesi banka başarısızlığının tahmininde %100 güvenilir bir tahminci olduğunu bulmuştur. Çalışmasında, Z-Skor önceki beş yıldan çöküş yılına kadar bankacılık başarısızlıklarının %100' ünü öngörmüştür. Bir başka çalışmada Kadim ve Sunardi (2018) Endonezya Menkul Kıymetler Borsası'nda işlem gören devlet bankalarında iflas olasılığının tespitinde Altman Z- skor modelinin uygulanabilir olduğunu tespit etmişlerdir. Benzer sonuçlara Khaddafi ve diğerleri (2017), Pradhan (2014), Chotalia (2014) tarafından gerçekleştirilen çalışmalarda da ulaşılmıştır. Aksoy ve Göker (2018) ise Altman Z-Skorun Türk bankacılık sektörü için uygun olmadığını belirten araştırmacılar dandır.

Z" Skorun Türk bankacılık sektörünün finansal başarısızlık ve iflas riski değerlendirmelerinde uygun olmamasına karşın +3,25 sabitinin eklenmesi durumunda daha tutarlı sonuçlara ulaşılacağı görülmüştür. Bununla birlikte Springate S-Skor sonuçlarının, +3,25 sabitli Z" Skoru destekler nitelikte olması Z" Skorun bu revize edilmiş halinin Türk bankacılık sektörü için daha uygun olduğunu göstermektedir. Springate S-Skor sonuçlarına göre Türk Bankacılık Sektörü finansal açıdan sağlam ve başarılıdır.

Özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde bankacılık sektörü hem ulusal hem de uluslararası düzeyde ekonominin gelişmesinde hayati rol oynayan bir hizmet sektörüdür. Bu noktada bankacılık sektörünün genelinin ve sektörü

Finansal Başarısızlık Tahmin Modelleri ve Bankacılık Sektörü Mali Tabloları Üzerinden Bir Uygulama: Altman ve Springate Modelleri oluşturulan birimlerin ayrı ayrı finansal sağlamlığının sürekli olarak takip edilmesi ve ölçülmesi gerekmektedir.

Bu çalışmanın sonuçlarının şirketlerin yönetim kademelerinin, kredi kuruluşlarının, kamu kurumlarının ve yatırımcıların bankacılık sektörü değerlendirmelerine ve analizlerine yardımcı sonuçlar ortaya koyduğu düşünülmektedir. Özellikle yatırımcıların yatırım kararları üzerinde şirketlerin geçmiş ve gelecek dönemlerdeki performansları oldukça önemlidir. Bununla birlikte yatırımcıların yatırım kararlarını sadece temel analiz ve Z-skor Modeli gibi finansal oranlar temelinde oluşturulan göstergelere göre değil, uluslararası gelişmeler, siyasi istikrar, ekonomik faktörler, şirketin rakiplerine kıyasla nerede bulunduğu gibi unsurları da dikkate alarak vermeleri gerekmektedir.

Sonraki çalışmalarda zaman periyodunun biraz daha kısaltılarak daha fazla sayıda bankanın finansal başarısızlık değerlendirmesi farklı tahmin yöntemleri bağlamında gerçekleştirilebilir. Yine sonraki çalışmalarda gelişmekte olan ülkeler bağlamında bankacılık sektörlerinin finansal başarısızlık düzeyi karşılaştırması yapılabilir.

KAYNAKÇA

- Abadi, M. T. ve Nunung, G. (2016). "Studi Potensi Kebangkrutan Pada Perusahaan Industri Propertiyang Go Publicdi Bursa Efek Indonesia." *Jurnal Riset Bisnis Indonesia*, 13 (1), Janurary: 91 –100.
- Akpınar, O. ve Akpınar, G. (2017). "Finansal Başarısızlık Riskinin Belirleyicileri: Borsa İstanbul'da Bir Uygulama." *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 9 (4), Ekim: 932-951.
- Aksoy, E. E. A. ve Göker İ.E.K. (2018). "Bankacılık Sektöründe Finansal Risklerin Z-Skor Ve Bankometer Metodları İle Tespiti, Bist'te İşlem Gören Ticari

- Bankalar Üzerine Bir Araştırma.” Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi, 20(2): 418-438.
- Aktaş, R., Mete, D. ve Birol, Y. (2003). “Mali Başarısızlığın Öngörülmesi; İstatistikî Yöntemler ve Yapay Sinir Ağlarının Karşılaştırılması.” Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 58 (4): 1-24.
- Alam P., Booth D., Lee K. ve Thordarson T. (2000). “The Use Of Fuzzy Clustering Algorithm And Self-Organizing Neural Network For Identifying Potentially Failing Banks: An Experiment Study.” Expert Systems With Applications, Vol. 18, April: 185-199.
- Almamy, J., Aston, J. ve Ngwa, L. N. (2016). “An Evaluation Of Altman’s Z-Score Using Cash Flow Ratio To Predict Corporate Failure Amid The Recent Financial Crisis: Evidence From The U.K.” Journal Of Corporate Finance, 36, February: 278-285.
- Altaş, D. ve Selay, G. (2005). “Mali Başarısızlığın Çok Değişkenli İstatistiksel Yöntemlerle Belirlenmesi.” Sosyal Bilimler Dergisi, 5: 13-28.
- Altman, E. (1968). “Financial Ratios, Discriminant Analysis And The Prediction Of Corporate Bankruptcy.” The Journal Of Finance, 3 (4), September: 589-609.
- Altman, E. I. (2018). “Applications Of Distress Prediction Models: What Have We Learned After 50 Years From The Z-Score Models?.” International Journal Of Financial Studies, MDPI, Open Access Journal, 6(3), August: 1-15.
- Altman, E., Hartzell, J. ve Peck, M. (1995). Emerging Markets Corporate Bonds: A Scoring System, New York: Wiley And Sons.
- Altman, E.I., Danovi, A. ve Falini, A. (2013). “Z-Score Models'Application To Italian Companies Subject To Extraordinary Administration.” Journal Of Applied Finance, 23(1), November: 128-137.

- Finansal Başarısızlık Tahmin Modelleri ve Bankacılık Sektörü Mali Tabloları Üzerinden Bir Uygulama: Altman ve Springate Modelleri
- Altman, E.I. ve Hotchkiss, E. (2006). *Corporate Financial Distress And Bankruptcy*, Third Edition, New Jersey: John Wiley & Sons.
- Ayan, Y. T. ve Değirmenci N. (2018). "Firma Finansal Başarısızlık Öngörüsü İçin Bir Lojistik Regresyon Modeli." *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, 18. EYİ Özel Sayısı: 77-88.
- Aydın, N., Mehmet, B. ve Metin, Ç. (2010). *Finansal Yönetim*, Ankara: Detay Yayıncılık.
- Bağcı, E. (2015). "Türkiye Tekstil ve Hazır Giyim Sektörünün Finansal Durum Analizi." *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 37 (2): 83-100.
- Beaver, W. H. (1966). "Financial Ratios As Predictors Of Failure." *Selected Studies*, 4: 70-112.
- Ben, D.A. (2015). "Analisis Metode Sprinte (S Score) Sebagai Alat Untuk Memprediksi Kebangkrutan Perusahaan. (Studi Pada Perusahaan Property & Real Estate Yang Listingdi Bursa Efek Indonesia Pada Tahun 2011 –2013)." *Jurnal Administrasi Bisnis (JAB)*, 21(1): 1-9.
- Benli Keskin, Y. (2005). "Bankalarda Mali Başarısızlığın Öngörülmesi Lojistik Regresyon ve Yapay Sinir Ağı Karşılaştırması." *Gazi Üniversitesi Güzel Sanatlar Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16: 31-46.
- Bozkurt, İ. (2014). "İflas Olasılığı ile Sistematik Risk İlişkinin İncelenmesi ve Etkin İflas Göstergesi Modellerinin Tespiti: BİST’de Ampirik Bir Uygulama." *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 19 (4): 127-142.
- Büyükarıkan, U. ve Büyükarıkan, B. (2014). "Bilişim Sektöründe Faaliyet Gösteren Firmaların Finansal Başarısızlık Tahmin Modelleriyle İncelenmesi." *Akademik Bakış Dergisi*, Kasım-Aralık:160-172.

- Chiaramonte, L. ve Casu, B. (2017). "Capital And Liquidity Ratios And Financial Distress. Evidence From The European Banking Industry." *The British Accounting Review*, 49(2), March: 138-161.
- Chieng, J. (2013). *Verifying The Validity Of Altman's Z" Score As A Predictor Of Bank Failures in The Case Of The Eurozone (Doctoral Dissertation, Dublin: National College Of Ireland)*.
- Chotalia, P. (2014). "Evaluation of Financial Health of Sampled Private Sector Banks with Altman Z-Score Model." *International Journal of Research Management, Science, and Technology*, 2(3): 42-46. <https://doi.org/10.1.1.666.6497>
- Demir, G. (2021). "Türk Bankacılık Sisteminin Finansal Performansının ROC-ITARA-CODAS Yöntemleriyle Analizi." *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12 (3): 831-847.
- Dizgil, E. (2018). "BİST Ticaret Endeksinde Yer Alan Şirketlerin Springate Finansal Başarısızlık Modeli ile İncelenmesi." *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3 (2): 248-267.
- Ege, İ., Topaloğlu, E.E. ve Yıkılmaz, E.A. (2017). "Fulmer Modeline Dayalı Finansal Başarısızlık ile Finansal Performans Arasındaki İlişki: İmalat Sanayi Üzerine Bir Uygulama." *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 74: 119-132.
- Fidan, E. M. (2021). "BİST'te İşlem Gören Tekstil, Giyim Eşyası ve Deri Sektörü İşletmelerinin Altman-Z Skor Yöntemi ile Finansal Başarısızlık Tahmini". *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 13(3): 1945–1969.
- Fulmer, J.G., Moon, J.E., Gavin, T.A. ve Erwin, M.J. (1984). "A Bankruptcy Classification Model For Small Firms." *Journal Of Commercial Bank Lending*, 66 (11): 25-37.
- Gökmen, Ş (2021). "Türkiye'deki Banka Başarısızlıklarının Panel-Yaşam Analiziyle İncelenmesi." *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi*, 56(3): 1419- 1435.

- Hantono, H. (2019). "Predicting Financial Distress Using Altman Score, Grover Score, Springate Score, Zmijewski Score (Case Study On Consumer Goods Company)." *Accountability*, 08 (01): 1-16
- Hauschild, D. (2013). Altman Z-Score: Not Just For Bankruptcy. From Z-Score To "Green Zone" Survivability: Ampros Corporation.
- İçerli, M. Y. ve Akkaya, G. C. (2006). "Finansal Açıdan Başarılı Olan İşletmelerle Başarısız Olan İşletmeler Arasında Finansal Oranlar Yardımıyla Farklılıkların Tespiti." *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 20 (1): 413-421.
- Kadim, A. ve Sunardi, N. (2018). "Analisis Altman Z-Score Untuk Memprediksi Kebangkrutan Pada Bank Pemerintah (BUMN) di Indonesia Tahun 2012-2016." *Jurnal SEKURITAS (Saham, Ekonomi, Keuangan dan Investasi)*, 1 (3): 142-156.
- Karadeniz, E., Levent, K. ve Kahiloğulları, S. (2014). "Borsa İstanbul'da İşlem Gören Spor Şirketlerinin Finansal Performansının Oran Yöntemiyle Analizi." *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23 (2): 129-144.
- Karadeniz, E., İskenderoğlu, Ö. ve Öcek, C. (2021). "Finansal Başarısızlık Riskinin Belirleyicileri: Avrupa'daki Menkul Kıymet Borsalarında İşlem Gören Konaklama İşletmelerinde Bir Araştırma." *Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi*, 18 (3): 580-600.
- Khaddafi, M., Falahuddin, F., Heikal, M. ve Nandari, A. (2017). "Analysis Z-Score to Predict Bankruptcy in Banks Listed in Indonesia Stock Exchange." *International Journal of Economics and Financial Issues*, 7(3): 326-330.
- Kurtaran Çelik, M. (2010). "Bankaların Finansal Başarısızlıklarının Geleneksel ve Yeni Yöntemlerle Öngörüsü." *Yönetim ve Ekonomi*, 17 (2): 129-143.

- Manaser, S. ve Al-Oshaibat, S.D. (2020). "Validity Of Altman Z-Score Model To Predict Financial Failure: Evidence From Jordan." *International Journal Of Economics And Finance*, 10 (8): 181-189.
- Mazilla, Y., Yaasmin, F.K. ve Fauziah, M. Y. (2014). "Financial Distress And Performance Relationship Of Banks In Malaysia." *5th International Conference On Business And Economic Research Proceeding*. Malaysia, March: 675-683.
- Meiliawati, A. ve Isharijadi, I. (2016). "Analisis Perbandingan Model Springatedan Altmanz Score Terhadap Potensi Financial Distress (Studi Kasus Pada Perusahaan Sektor Kosmetik Yang Terdaftar Di Bursa Efek Indonesia)." *Jurnal Akuntansi Dan Pendidikan*, 5 (1): 15-24.
- Meyer, P. A. ve Pifer, H.W. (1970). "Prediction Of Bank Failures." *The Journal Of Finance*, 25 (4): 853-868.
- Okka, O. (2009). *Analitik Finansal Yönetim*, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Othman, J. ve Asutay, M. (2018). "Integrated Early Warning Prediction Model For Islamic Banks: The Malaysian Case." *Journal Of Banking Regulation*, Palgrave Macmillan, 19(2), April: 118-130.
- Outecheva, N. (2007). *Corporate Financial Distress: An Empirical Analysis Of Distress Risk*, Phd Thesis. Bamberg: University Of St.Gallen.
- Pradhan, R. (2014). "Z Score Estimation for Indian Banking Sector." *International Journal of Trade, Economics and Finance*, 5(6): 516-520.
- Sarumpaet, T.L. ve Sugianto, R. (2021). "The Influence Of Bankruptcy Prediction Using The Altman Z Score Modified Approach To Stock Prices (Survey Of Private Companies In The General Banking Sector in The Indonesia Stock Exchange In 2015 -2018)." *Turkish Journal Of Computer And Mathematics Education*, 12 (8): 428-434
- Schmuck, M. (2013). *Financial Distress And Corporate Turnaround*, München: Springer.

- Sinkey, Joseph F. (1975). "A Multivariate Statistical Analysis of The Characteristics of Problem Banks." *The Journal of Finance*, 30 (1): 21-36.
- Springate, G. L. V. (1978). Predicting The Possibility of Failure in A Canadian Firm (Unpublished Master's Thesis), Simon Fraser University, Canada.
- Toroman, C. ve Karaca, C. (2016). "Kimya Endüstrisi Faaliyet Gösteren Firmalar Üzerinde Mali Başarısızlık Tahmin: Borsa İstanbul'da Bir Uygulama." *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 70: 111-128.
- Turaboglu, T. T., Erkol, A.Y. ve Topaloğlu, E. E. (2017). "Finansal Başarısızlık ve Sermaye Yapısı Kararları: BIST 100 Endeksindeki Firmalar Üzerine Bir Uygulama/Financial Distress And Capital Structure Decision: An Application On BIST 100 Firms." *Business And Economics Research Journal*, 8(2): 247-258.
- Türksoy, A. (2007). "Konaklama İşletmelerinde Mali Başarısızlığa Yol Açan Etmenler." *Ege Akademik Bakış*, 7 (1): 99-115.
- Ullah, H., Wang, Z., Abbas, M.G., Zhang, F., Shahzad, U. ve Mahmood, M.F. (2021). "Association Of Financial Distress And Predicted Bankruptcy: The Case Of Pakistani Banking Sector." *Journal Of Asian Finance, Economics And Business*, 8 (1): 573-585.
- Uzun, E. (2005). "İşletmelerde Finansal Başarısızlığın Teorik Olarak İrdelenmesi." *Journal MUFAD*, 27: 158-168.
- Wilson, R.L. ve Sharda, R. (1994). "Bankruptcy Prediction Using Neural Networks." *Decision Support Systems*, 11(5): 545-557.
- Yaman, S. ve Korkmaz, T. (2021). "Finansal Başarısızlık Modellerinin Çalışma Sermayesi Yatırım ve Finansman Politikaları Doğrultusunda İncelenmesi: BİST'de Karşılaştırmalı Bir Uygulama." *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 20 (2): 591-610.

Yıldız, A. (2014). "Kurumsal Yönetim Endeksi ve Altman Z Skoruna Dayalı Lojistik Regresyon Yöntemiyle Şirketlerin Kredi Derecelendirmesi." Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 19 (3): 71-89.

Yılmaz, H. ve Yıldırım, M. (2015). "Borsada İşlem Gören İşletmelerde Mali Başarısızlık Tahmini: Altman Modelinin BİST Uygulaması." Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 7 (3): 43-49.

www.bddk.org.tr (erişim tarihi 28/5/2021)

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

When the financial system is mentioned, the first economic unit that comes to mind is undoubtedly banks. Being financially successful is a very important source of trust and reputation for banks, like other businesses. Therefore, banks also use forecasting methods; should choose the way to take the necessary measures against financial failures or to obtain financial reinforcements on time. It is known that the Z Score calculations developed by Altman in the studies in the literature are frequently used in estimating the financial success and credit default of banks within the scope of Basel II and Basel III (Altman, 2018: 14). In this direction, financial failure estimation was tried to be made with two different estimation models for banks by using the data of the Turkish banking sector. In the study, financial failure analysis is carried out for the banking sector in Turkey between 2010-2019 by using Springate and Altman Z Score methods, which are financial failure prediction models.

Method

The study covers data from 2010:1Q-2019-4Q. Data were obtained from the Public Disclosure Platform (KAP) and Financial Information News Network (FINNET) databases. The variables used in the study are the variables used in the calculation of Altman Z Score and Springate S-Score. In this part of the study, Altman Z-Score (1968, 1983, 1995) and Springate S-Score (1978) models of financial failure prediction models are explained and then calculations are made.

Findings (Results)

According to the Altman Z-Score, it is seen that all banks have been financially unsuccessful according to the Z-Score in almost all years. Starting from this, it has been seen that the Altman Z" Score is not a suitable financial failure prediction tool for the banking sector.

The Z-Score was restated for developing countries by Altman et al. (1995). Altman et al. (1995) suggested adding a constant (+3.25) when calculating the Z" Score for developing countries so that scores equal to or below zero are equivalent to the default situation and accordingly standardize the results. In this study, this method was used in the second stage. According to the Z-Scores resulting from the addition of +3.25 constant to the Z" Score, all banks are in the safe zone in all years and the risk of bankruptcy is low. Banks are financially successful and their level of financial soundness is high with the revised Z" score.

According to Springate results, it can be said that the bank that appears to be a financially unsuccessful bank is the Development and Investment Bank of Turkey, except for the years 2010 and 2011. Z-Scores could not be calculated for Denizbank and ICBC Turkey Bank in 2010 and for İşbank and Halkbank in 2019 due to lack of data. In addition, the data of the Industry and Development Bank of Turkey (TSKB) could not be included in the calculations since they could not be accessed in the context of S-Score. According to these results, almost all of the banks operating in the Turkish banking sector are financially successful and their financial soundness levels are high in all years, as in the revised Altman Z" Score.

Conclusion and Discussion

According to the Altman Z-Score, all banks have been financially unsuccessful in almost all years. Therefore, it is seen that Altman Z" Score is not a suitable financial failure prediction tool for the banking sector.

The Z-Score was restated for developing countries by Altman et al. (1995). Altman et al. (1995) suggested adding a constant (+3.25) when calculating the Z" Score for developing countries so that scores equal to or below zero are equivalent to the default situation and accordingly standardize the results. In this study, this method was used in the second stage. According to the Z-Scores resulting from the addition of +3.25 constant to the Z" Score, all banks are in

the safe zone in all years and the risk of bankruptcy is low. Banks are financially successful and their level of financial soundness is high with the revised Z'' score.

Chieng (2013) found for the euro area that the Z'' Score model is a 100% reliable predictor of bank failure in the euro area in the five years before bankruptcy. In his study, the Z-Score predicted 100% of banking failures from the previous five years to the crash year. In another study, Kadim and Sunardi (2018) found that the Altman Z-score model is applicable in determining the probability of bankruptcy in state banks traded on the Indonesian Stock Exchange. Similar results were also obtained in studies conducted by Khaddafi et al. (2017), Pradhan (2014), and Chotalia (2014). Aksoy and Göker (2018) are among the researchers who stated that the Altman Z-Score is not suitable for the Turkish banking sector.

Although the Z'' score is not suitable for financial failure and bankruptcy risk assessments of the Turkish banking sector, it has been observed that more consistent results will be achieved if the constant +3.25 is added. However, the fact that Springate S-Score results support the +3.25 constant Z'' Score shows that this revised version of the Z'' Score is more suitable for the Turkish banking sector. According to the Springate S-Score results, the Turkish Banking Sector is financially sound and successful.

Especially in underdeveloped and developing countries, the banking sector is a service sector that plays a vital role in the development of the economy at both national and international levels. At this point, it is necessary to continuously monitor and measure the financial soundness of the banking sector in general and the units that make up the sector. The results of this study provide helpful results for the banking sector evaluations and analyzes of the management levels of companies, credit institutions, public institutions and investors.

ORTAÇAĞ'DA ADİYAMAN BİBLİYOGRAFYASI

*Emin DALMIŞ**

Öz

Anadolu'nun birçok farklı şehrinde büyük uygarlıklar kurulmuştur. Güneydoğu Anadolu bölgesinde yer alan Adiyaman ili de önemli uygarlıkların kurulduğu bu merkezlerden biridir.

Ortaçağ'da Adiyaman önemini hudut şehri olarak devam ettirmiştir. Şehrin belirli dönemlerde birçok farklı devletin idaresinde kalması yoğun bir şekilde çatışma alanı olmasına neden olduğundan burası ile ilgili yazılı kaynaklar maalesef oldukça zayıftır. Dolayısıyla şehirden Ortaçağ kaynaklarında daha ziyade dolaylı olarak bahsedilmektedir. Adiyaman'la ilgili kitap, makale, sempozyum ve tez çalışmaları incelendiğinde, şehir ile ilgili yapılan araştırmaların en fazla arkeoloji ve sanat tarihi alanlarında yapılan çalışmalar olduğu görülmektedir. Osmanlı hâkimiyetinde iken şehirle ilgili verilerin artmaya başlaması sebebiyle şehrin bu dönemi hakkında araştırmaların arttığı anlaşılmaktadır.

Adiyaman'ın tarih öncesi, ilk ve ortaçağ tarihlerinin yanı sıra Osmanlı dönemi hakkında tez, bildiri, makale, kitap ve kitap bölümlerinin bibliyografyaları ayrı başlıklar halinde ele alındı. Araştırma Adiyaman ve çevresinin tarihi hakkında akademik ve bilimsel çalışma yapmak isteyen araştırmacılar için müracaat edecekleri kaynakları bulma konusunda önem arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Bibliyografya, Adiyaman, Arkeoloji, Ortaçağ.

THE MEDIEVAL ADIYAMAN BIBLIOGRAPHY

Abstract

Great civilizations were established in many different cities of Anatolia. Adiyaman province, located in the Southeast Anatolian region, is one of these centers.

In the Middle Ages, Adiyaman continued its importance as a border city. The fact that the city was under the domination of many powers in certain periods made it difficult to obtain the resources related to this place. Therefore, the city is mentioned indirectly in medieval sources. When the books, articles, symposiums and thesis studies about Adiyaman were examined, it was determined that the most researches on the city were archeology and art history studies. Due to the fact that the data about the city began to increase during the Ottoman rule, the Ottoman state period made studies widespread.

In addition to Adiyaman's prehistoric, first and medieval histories, the bibliographies of theses, papers, articles, books and book chapters about the Ottoman period were discussed under separate headings. The research is important for researchers who want to do academic and scientific studies on the history of Adiyaman and its surroundings, in finding the resources to apply.

Keywords: Bibliography, Adiyaman, Archaeology, Medieval.

GİRİŞ

Anadolu şehirlerinin birçoğunun kadim geçmişleri vardır. Adiyaman da bunlardan biridir. Adiyaman ilinin tarihi kaynakları tarih öncesi dönem ve İlkçağ'da Hitit'lere ait kalıntılara kadar gittiği tespit edilmiştir (Demirkent, 1977: 232). Bölgede hâkimiyet kuran devletler sırasıyla; Hititler, Hurriler, Kummuh, Asur, Medler, Persler, Kommagene, Roma, Bizans, Emeviler, Abbasiler, Selçuklular, Artuklular, Zengîler, Eyyûbîler, Moğollar, Memlûkler, Dulkadiroğulları ve Osmanlı devleti şeklinde belirtilebilir. (Taştemir, 1999: 1). Söz konusu Adiyaman'la ilgili yapılan bibliyografya çalışmasında en fazla arkeolojik ve sanat tarihi çalışmalarının olduğu tespit edilmiştir. Şehir önemini Ortaçağ'da sınır şehri olarak korumakla birlikte şimdiki ilçeleri olan Besni, Samsat, Kâhta ve Gerger'in de önemli kaleler oldukları ve bu yerlerle ilgili çalışmaların yapıldığı görülmüştür. Ancak Adiyaman ile ilgili kaynakların elde edilmesinde çeşitli güçlüklerle karşılaşmıştır. Bunun sebebi de Adiyaman'ın

Ortaçağ'da sürekli dönemin yönetimleri arasında el değiştirmesi neticesinde kaynaklarda daha ziyade dolaylı anlatımlarla zikredilmiş olmasıdır.

Adıyaman Üniversitesi'nin kurulmasıyla birlikte üniversitenin akademik personelleri ve öğrencilerinin şehrin tarihi, kültürel, sosyal ve ekonomi gibi pek çok alanda çalışma yapmaları teşvik edilmiştir. Şehrin tarih ve kültür çalışmalarının henüz az miktarda olması araştırma sırasında yaşanan zorluklardan biri olduğunu belirtmek gerekir.

Bu bibliyografya çalışması, "taranan bibliyografya" kısmında görüleceği üzere; konu ile ilgili kitaplar, dergiler, kütüphane katalogları taranarak hazırlanmıştır. Çalışmada şehir hakkındaki kayıtlı eserlerin eksiksiz tespitine çalışılmış, ancak yabancı eserlerin doğrudan araştırma konusu ile ilgisine dikkat edilerek bibliyografya taraması yapılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1.1. Adıyaman Coğrafyası

Adıyaman dört farklı kültürün kesiştiği kavşak noktasında yer alır. Nitekim kuzey ile güneyi, doğu ile batı arasında bir geçit konumunda olan Adıyaman ili, İran ile Anadolu'nun, Küçük Asya ile Mezopotamya'nın, Karadeniz ile Kafkasya'nın yollarının kesiştiği yerdedir (Karlıağa, 2008: 17-18) İslâm fetihlerinden sonra Adıyaman Hisn-ı Mansur ismiyle meşhur olmuştur. Adıyaman isminin menşei hakkında çeşitli rivayetler bulunmaktadır. Cumhuriyet'in ardından şehir "Adıyaman" ismiyle resmen anılmıştır (Taştemiş, 1-2; Halaçoğlu, 1988: 377).

Adıyaman, Güneydoğu Anadolu bölgesinin Orta Fırat bölümünde yer almaktadır ve kuzeyinde Toros dağlarının devamı olan Malatya dağları, doğusunda Diyarbakır ve Şanlıurfa, güneyinde Şanlıurfa ve Gaziantep, batısında ise Kahramanmaraş ile çevrilidir. Darkot, 1964: 454) İlin kuzey kesiminin bir bölümü Doğu Anadolu sınırlarına dâhildir. Doğu ve güneyinden Fırat nehri ve Atatürk Barajı ile çevrilidir. Şehir 2600 metre yüksekliğinde dağ silsileleri ile kuşatılmıştır.

Ayrıca Adıyaman ve Kâhta ovaları, Fırat'a akan Kâhta, Göksu ve Ziyaret çayları ile bölünmüşlerdir (Özkan, 1993: 66) Merkez ilçe dâhil 9 ilçesi ile 406 köyü vardır. İlçeleri Merkez, Besni, Çelikhan, Gerger, Gölbaşı, Kâhta, Samsat, Sincik ve Tut'dur. Adıyaman ilinin yüzölçümü 7.614 km², göller ile 7.871 km² olup denizden yüksekliği 725 metredir. Adıyaman'ın kuzeyine doğru dağların yükselmesiyle Doğu Anadolu iklimi görülürken, güney kesiminde Güneydoğu Anadolu iklimi, batısında ise kısmen Akdeniz iklimi görülmektedir (Sucu, 1993: 17). Adıyaman ovası, dağlar ile doğu rüzgârlarından korunmuş olup kışları pek sert geçmesine rağmen çok soğuk değildir. Yazın çöl sıcaklığına giren şehir, kışın yağışların eksikliğinden dolayı kurak ve zirai faaliyetlerin gelişmesine engel olmuşsa da, özellikle GAP ile Adıyaman ovası sulanarak gayet verimli bir duruma gelmiştir. Darkot, 1964: 464; Halaçoğlu, 1988: 377-378).

İKİNCİ BÖLÜM

2. Adıyaman Tarihi Kaynakları

2.1. Tarih Öncesi ve Tarihi Dönemlere İlişkin Arkeolojik Kalıntılar

Adıyaman'daki arkeoloji kazıları genel olarak tarih öncesi dönemleri kapsamaktadır. Bu tarihlendirmeler M.Ö. 12.000'lere kadar dayanmaktadır. Dolayısıyla bölgede ekseriyetle Tarih Öncesi arkeolojik kazıları yapılmıştır. Ancak miladi I. asır dönemine ait arkeolojik kazılar da bunların yanında belirtilebilir. Adıyaman'da bulunan arkeolojik kalıntıları ve bunların özelliklerini şu şekilde listeleyebiliriz:

Ancos Eski Taş: Kummuh dönemine ait yazıtlar vardır. I. Antiokhos M.Ö. I. yy. dönemine ait yazıtlar vardır.

Nemrut: Hellenistik Dönem (M.Ö. 306-162).

Palanlı Mağarası (M.Ö. 12.000-10.000): Paleolitik çağ, Neolitik ve Bronz çağı

Samsat: Kalkolitik çağ, Tunç çağı, Geç Hitit, Pers Dönemi, Hellenistik, Roma, Bizans, Ortaçağ (İslam devletleri hâkimiyet dönemleri)

Gerger Kalesi: Hellenistik, M.S. 10'dan sonra Bizans hâkimiyeti, Selçuklular, Artuklular, Moğollar, Memlûk ve Osmanlı Devleti

Karakuş Tümülüsü: M.Ö. 36-21

Sofraz Küçük Tümülüsü: M.Ö. 2-4. Yüzyıllara kadar gömü yapılmış.

Sesönk (Dikili taş) Tümülüsü: yılları çok net değil, üst yapısı ve sütunları Geç Hellenistik özelliği gösterir.

Cendere Köprüsü, Göksu Köprüsü: Antik Roma döneminin eserleridir.

Arsemia: Hellenistik Dönem (Kalesi Memlûk Dönemine kadar gelir).

2.1.1. Adıyaman Tarihi ile İlgili Arkeoloji Kaynakları

Acar, G. (2004). Nemrud. Ankara: Öncü Basımevi.

Ahmet, A. (2010). Adıyaman Yüzey Araştırması. Adıyaman: Doğu Matbaacılık.

Akın, N. (1993). "Osman Hamdi Bey, Asarı-ı Atika Nizamnamesi ve Dönemin Koruma Anlayışı Üzerine", Osman Hamdi Bey ve Dönemi Sempozyumu, 17-18 Aralık 1992, Tarih Vakfı, Altan Matbaası, İstanbul.

Akoğlu, G. (2011). "Deterioration of Nemrut Sandstone and Development of Its Conservation Treatment", Continuing Ph.D Thesis, Graduate Program in Restoration, Department of Architecture, Middle East Technical University, Ankara.

Akurgal, M., Şahin and Vettters . (1991). "Kommagene Araştırmaları I: Epigrafica Anatolica.

Barnes, A., Sapsford, D.,J., Dey, M., Williams, K.P., (2009). Heterogeneous Fe (II) Oxidation and Zetapotential, Journal of Geochemical Exploration, 100, 192-198.

Başgelen, N. (2000). Havadan Nemrut. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Başgelen, N. (2003). Nemrut Dağı, Keşfi, Kazıları, Anıtları, Tanrılar Dağı Nemrut / Mountain of the Gods. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

- Başgelen, N. (1998). Tanrılar Dağı Nemrut/Mountain of the Gods, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Bingöl, O. (2003). Samosata I. Theos Antikhos Sarayı, Ankara: Bilge Kültür Sanat Yayınları.
- Bozkurt, D. (2022). Çanak Çömleksiz Neolitik Dönemde Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde Görülen İnsan Betimlemeleri, *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 21 (1), 22-40.
- Caner S. E. N. Güney B. A., Akoğlu K. G., Caner E., Ergenç D., Dincer A. Ş. (2011). Development of Repair Mortars for the Ruined Stone Towers in Perge Archaeological Park Site, *Conservation of stone in Parks, Gardens and Cemeteries*, Paris.
- Cimok, F. (2010). Kommagene Nemrut, İstanbul: Akel Yayınevi.
- Çoban, M. Nemrut Kommagene, Adıyaman: Mezopotamya Kültür Yayınları.
- Goell, T., "Nimrud Dagh", *Archaeology* 5, 136-144, 1952.
- Goell, T. (1961). "Throne Above the Euphrates", *National Geography*, 390-406.
- Grant, F. C. (1953). *Hellenistic Religions: The Age of Syncretism*. New York: Liberal Arts press.
- Güçhan, N. Ş. (2011). "The Kommagene Nemrut Conservation and Development Program: An Approach to the Conservation Problem of Nemrut Dağ Tumulus", in: E. Winter (ed.), *Von Kummuh nach Telouch. Archäologische und Historische Untersuchungen in Kommagene. Dolichener und Kommagenische Forschungen IV. Asia Minor Studien 64*, Bonn. 309-339.
- Güçhan, N. Ş. (2011). "ODTÜ Nemrut Dağı Tümülüsü'nün korunması için Çalışıyor", *ODTÜ'lü Dergisi*, (8) 46-50.
- Güçhan, N. Ş. Kabasakal Coutignies, S., (2007). "Kommagene- Nemrut Dağı Tümülüsü ve Anıtları Araştırma Arşiv oluşturma, belgeleme ve 1/200 ölçekli Çevre Düzenleme Avan Projesi Üretimi ve Uygulama Projesi

- Teknik İhale Dökümanı Hazırlanması Projesi Raporu”, ODTÜ-KNKGP, 704 sayfa, Yayınlanmamış Rapor.
- Güçhan, N. Ş. (2011). Keynote speaker: “Conservation of relationship between place and context: Mount Nemrut Tumulus”, in Book of Conference Abstracts: BHICOP- The 4th International Conference on Hazards and Modern Heritage: The Importance of Place, 151-156.
- Hawkins, J. D. (1975). “Von Kummuh nach Kommagene”, *Antike Welte*, (6) 5-10.
- Hellenkemper, H. (2000). “Kommagene im Mittelalter, ed. J.Wagner, Göttkönige am Euphrat. Neue Ausgrabungen und Forschungen in Kommagene”. Sonderband AW, 115-121
- Hoepfner, W. (2000). “Arsameia am Nymphaios und der Allgötterkult Antiochos I. Schriften, Bilder und Säulen als Zeugnisse spathellenistischer Kultur”, *Gottkönige am Euphrat*, 56-73.
- Honigman, E. (1963). “Kommagene”, *Paulys Realencyclopädie*, Reprinted, Stuttgart, Alfred Druckenmüller 978-990.
- Kökten, K. (1947). “1945 yılında Türk Tarih Kurumu Adına yapılan Tarih Öncesi Araştırmaları”, *Bellelen* (11/43), 466-471.
- Mourato, S. Özdemiroğlu, E., Hett, T., Atkinson, G., (2004). “Pricing Cultural Heritage: A New Approach to Managing Ancient Resources” *Worlds Economics*, Vol. 5, No: 3.
- Oates, J. (2004). *Babil*, (Çev.: F. Çizmeli). Ankara.
- Osman Hamdi Bey, Osgan Efendi. (1987). 1883, Le Tumulus de Nemrud Dagh, Neziha Başgelen (Yay. Haz.). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları
- Özirli, Y. (2020). “Adıyaman Müzesi’nde Bulunan Bir Grup Lenger”, *Iğdır University Journal of Social Sciences*. (22) 19, 237-255.
- Ramsay, W. M. (1890). *The Historical Geography of Asia Major*, Royal Geography Society Supplementary Papers 4. London: Murray.

- Rawlinson, George, (1875). The Seven Great Monarchies of the Ancient Eastern World. 3 vols. Chicago: Bedford, Clarke.
- Roesch, K. (1975). "Kommagene-das Land ubi ferrum Nascitur". AW6, 15-17.
- Sanders, D.H. (1996). Nemrud Dağı The Hierothesion of Antiochos I of Commagene, Volume I-II, Indiana Eisenbrauns: Winona Lake.
- Sullivan, R. D. (1975). "Die Stellung der Kommagenischen Königdynastie in den Herrscherfamilien der Hellenistischen Staatenwelt", AW 6, 31-46.
- Summers, G. & D. & French, D., (1991). "1990 Adıyaman Yüzey Araştırması", IX. Araştırma Sonuçları Toplantısı, 505-522.
- Şahin, S. (1992). "Nemrut-Dağ Jeofizik Ölçümlerinin Arkeolojik Açidan Değerlendirilmesi", X. Araştırma Sonuçları Toplantısı, 121-133.
- Şahin, S. (2011). "Nemrut-Dağ 1989 Çalışmaları ve Genel Sorunları", IX. Araştırma Sonuçları Toplantısı, 193-201
- Şahin, S. (2004). "Sahipsiz Kültür Mirasımız Nemrud Dağ", Bilim ve Ütopya, 26-31.
- Şahin, S. (1998). "Tanrılar Dağı Nemrut, Kommagene Ülkesi ve Tanrılar Tahtı Nemrut Dağ", İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Şahin, S. (1998). Tanrılar Dağı Nemrut, "Nemrut Dağı Tapınak Mezarındaki Büyük Kült Yazıtı Çevirisi", İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Şahin, S. (1988). "Nemrut-Dağ'a Yapılan Bir Keşif Seyahati ve Sonuçları", VI. Araştırma Sonuçları Toplantısı, 11-15.
- Şahin, S. (1991). "Forschungen in Kommagene II: topographie", Epigraphica Anatolica 18, 110-115.
- Türer, A. Aktaş Erdem, Y. D., Şahin Güçhan, N. (2012). "Reverse Engineering Evaluation and Monitoring of Nemrut Monuments", International Journal of Architectural Heritage, forthcoming article.
- Velleius P. (1955). Historia Romanae Libri Duo, ed. W.Shibley (Loeb), London.

- Vergau, H. J. (1991) "Sunuş", Nemrut Dağı-Arkeolojide Yeni Yöntemler Sergisi kitapçığı.
- Waldis, J. (1920). Sprache und Stil der grossen griechischeninschrift vom Nemrud-Dagh in Kommagene (Nord-syrien). Heidelberg.
- Wisemann, D. J. (1991). "Babylonia, 605-550", CAH III-2, 229-230.
- Yükmen, B. (2002). Doğu ve Güneydoğu Anadolu Dolmenleri Işığında Anadolu Megalitleri, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

2.1.2. Adıyaman Tarihi ile İlgili Modern Eskiçağ Tarihi Kaynaklar

- A.N. Sherwin-White. (1984). Roman Foreign Policy in the East, 168 B.C. to A.D. 1. London.
- Akurgal, E. (2002). Anadolu Kültür Tarihi, Ankara: Tubitak Yayınları.
- Alp, S. (1977). Hitit Çağında Anadolu, Ankara: Tubitak Yayınları.
- Anderson, J. G. C. (1922). "Pompey's Campaign Against Mithridates", JRS12, 99-105.
- Babelon, E. (1980). Les Rois de Syrie, d'Arménie et de la Commagene: Catalogue des monnaies grecques de la Bibliothèque Nationale. Paris: Rollin et Feuadent.
- Bedoukian, P. (1983). "Coinage of The Armenian Kingdoms of Sophone and Commagene", ANS, Museum Notes 28, 71-88.
- Braund, D. (1984). Rome and the Friendly King. The Character of the Client Kingship. New York.
- Ceram, C.W. (1992). Tanrıların Vatanı Anadolu, Çev. Esat-Nernin Erendor, 3. Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Charlesworth, M.P. (2007). Trade Routes and Commerce of The Roman Empire, Oxford.
- Colledge, Malcolm, A. R. (1992). "Reviewed Works: Die Kommagenischen Kulturreformen unter König Mithradates I Kallinikos und seinem Sohne

- Antiochos I By Helmut Waldmann", Classical Works, Vol: 25, No: 2, 323-324.
- Cumont, Franz V. M. (1896) Textes et monuments figurés relatifs aux mysteres de Mithra. 2 vols. Bruxelles: Lamertin.
- Cumont, F. (1956). Mysteries of Mithra, Courier Dover Publications.
- Çoker, A. (derleyen). (1983). "Osman Hamdi ve Sanayi-i Nefise Mektebi", İstanbul: Mimar Sinan Üniversitesi 1983 Yayını, 28-29.
- Dignas, B. Filges, A. (1991). "Kommagene- Tarihi ve Kültürel Önemi", Nemrut Dağı-Arkeolojide Yeni Yöntemler, Vestfalya Arkeoloji Müzesi, Vestfalya Münster Müze Müdürlüğü ve Vestfalya-Lippe Bölge Birliği'nce (Bönen-Vestfalya. 7-18.
- Dittenberger, W. (1903). Orientis Graeci Iscriptiones Selectae. 2 vols. Leipzig: Hirzel.
- Dörner, F. K. Goell, T. (1963). Arsameia Nymphaios, Verlag Gebr. Mann, des Mithradates Kallinikos von 1953-1956, Istanbuler Forschungen 23, Verlag Gebr. Mann, Berlin. 305-307.
- Dörner, F. K. (1990). Nemrut Dağı'nın Zirvesinde Tanrıların Tahtları. (Çev.:Vural Ülkü). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Dörner, F.K. Naumann R. (1939). Forschungen in Kommagene, Forschungen Archäologischen Instituts Des Deutschen Reichen, Berlin.
- Dörner, F.K. (1991). "Nemrut Dağı", Arkeolojide Yeni Yöntemler. Vestfalya Müze Müdürlüğü. Vestfalya-Lippe Bölge Birliği, Bönen Vestfalya.
- Dörner, F.K. (1975). Antike Welt: Kommagene, Vontobel-Druck AG, Feld-meilen.
- Dromgoole, E.L. (1990). Walter, L.M., Iron and Manganese Incorporation into Calcite: Effects of Growth Kinetics, Temperature and Solution Chemistry, Chemical Geology, 311-336.
- Yıldırım, E. (2013). "Antikçağda Evliliklerle Kurulan Müttelikler". Ankara: Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi, (1), 247-268.

- Erder, C. (2004). "Yabancılara Teslim Edilen Nemrut Dağı", *Bilim ve Ütopya Dergisi*, 32-35.
- Ergüler, Z.A. Ulusay, R. (2003). A Simple Test and Predictive Models for Assessing Swell Potential of Ankara. *Clay, Engineering Geology* 67, 331-352.
- ESEP, (2005). AB destekli GAP Bölgesinde Kültürel Mirası Geliştirme Programı, Güneydoğu Anadolu Kültürel Mirasın Korunması ve Turizmin Geliştirilmesi Planı.
- GAP-TETGP, (1999). "GAP Bölgesi Turizm Envanteri ve Turizm Geliştirme Planı ve Raporu", Yayınlanmamış Plan Raporu.
- Goell, T. (1967). "Samosata", *Archaeological Society of Staten Island News, Notes* 1.2: 1-3.
- Goell, T. (1974). "Samosata Archaeological Excavations, Turkey 1967". *National Geographic Society Research Reports*, 83-109.
- Griffiths, J, G. (1992). "Revised Works: Der Kommagenische Mazdaismus by Helmut Waldmann". *Classical Reviews*, Vol: 42, No: 2, 340-341.
- Gurney, O.R. (2001). *The Hittites*, çev. Pınar Arpaçay, Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Güney, A. (2011). "Development of Pozzolan Lime Mortars for the Repair of Historic Masonry". Continuing Ph.D Thesis, Graduate Program in Restoration, Department of Architecture, Ankara: Middle East Technical University.
- Imhoof-Blumer, Friedrich, (1885). *Portratköpfe auf antiken Münzen hellenischer und hellenisierter Völker*. Leipzig: Teubner.
- Jacobs, B. (2000). "Das Heiligtum auf dem Nemrud Dağı. Zur Baupolitik des Antiochos I. Von Kommagene und seines Sohnes Mithridates II.", *Gottkönige am Euphrat*, 26-35.

- Jalabert, Louis and Mouterd , René, (1929). *Inscriptions grecques et latines de la Syrie*, Vol. 1, Commagene et Cyrrestique, No: 1-251. Paris: Geuther.
- Jones, A.H.M. (1937). *The Cities of the Eastern Roman Provinces*, Oxford.
- Kaya, M.A. (1998). "Anadolu'da Roma Egemenliği ve Pompeius'un Siyasal D zenlemeleri". *Tarih İncelemeleri Dergisi*. (XIII), 163-173.
- Kaya, M.A. (2004). "Romalılar, Parthlar ve Armenia Krallığı (i.Ö.96-İ.S. 4)". *Tarih İncelemeleri Dergisi*. (XIX), 73-86.
- Kaya, M. A. (2012). *Türkiye Tarihi ve Uygarlıkları. II: Türkiye'nin Eskiçağ Tarihi ve Uygarlıkları*, İzmir: İlya Yayınevi.
- Kinal, F. (1958). "Kargamış Şehri Tarihi hakkında", *D.T.C.F.* (16), 3-4.
- Kr ger, F. (1937). *Orient und Hellas in den Denkmalern und Inschriften des K nigs Antiochos I. Von Kommagene*, Haus Dallmeyer, Greifswalder Beitrage zur Literatur- und Stilforschung.
- Lieu, S.N.C. (1993). "Revised Works: Der Kommagenische Mazdaismus by Helmut Waldmann", *Bulletin of The School of Oriental and African Studies*, (46) 379-380.
- L tjen, H. Utecht, T. (1991). *Nemrut Dağı, Arkeolojide Yeni Yöntemler*. Vestfalya Müze Müdürlüğü, Vestfalya-Lippe Bölge Birliği, B nen Vestfalya.
- M. B lmer -Winter, E. (2011). *Kommagene-Toros ve Fırat Arasındaki Tanrılar  lkesi* ( ev. N. Naycı, Z. T. Yüncü vd.) İstanbul: Homer Kitabevi Yayınları.
- M.A. S. (2005). "Early Roman Rule in Commagene". *Mavors-Institute for Ancient Military History*, 1-19.
- Madran, E. (1997). Cumhuriyet'in ilk otuz yılında (1920-1950) Koruma Alanının  rg tlenmesi- II, *METU Journal of Faculty of Architecture*, (17) 75-97.
- Madran, E. (2002). *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Kültür Varlıklarının Korunmasına İlişkin Tutumlar ve Düzenlemeler: 1800-1950*, Ankara: Middle East Teachnical University.
- Mayor, A. (2010). *Mithradates*,  ev. Gürkan Ergin, İş Bankası Yayınları, Ankara.

- McCool, S.F., Lime, D.W. (2001). "Tourism Carrying Capacity: Fantasy or Reality?", *Journal of Sustainable Tourism*, Vol. 9, No. 5.
- Metzger, H. (1969). *The Ancient Civilization of Anatolia II*, Barrie&Jenkins, London.
- Ndmp-Udgp. (2002). "Nemrut Dağı Milli Parkı Uzun Devreli Gelişme Planı ve Raporu", Yayınlanmamış Plan Raporu.
- Norden, E. (1898). *Die Antike Kunstprosa vom VI. Jahrhundert v. Chr. Bis in die Zeit der Renaissance* 145, 197.
- O'Connor, C. (1993). "Roman Bridges", Cambridge University Press, Cambridge.
- Özgüç, N. (1985). "Samsat 1984 yılı Kazıları". VII. Kazı Sonuçları Toplantısı, 221-227.
- Sullivan, R.D. (1989). "Near Eastern Royalty and Rome, 100-30 BC", University of Toronto Press, London.
- Somuncu, M, Yiğit, T., Şahin Güçhan, N., Kabasakal Cougnites, S. (2007). "Türkiye'deki Dünya Miras Alanlarının Güncel Durumlarının Saptanması Raporu: NEMRUT DAĞI", UNESCO Türkiye Milli Komisyonu, Kültürel Miras İhtisas Komitesi, 78 sayfa.
- Taşdöner, K. (2014). "Augustus Dönemi'nde Armenia: Roma-Parth Hâkimiyet Mücadelesi" *Tarih Araştırmaları Dergisi*. (56), 55-77.
- Taşdöner, K. (2015). "Hellenistik Dönemin Küçük Bir Krallığı: Kommagene", *Tarih Okulu Dergisi*, (XXIII) s. 97-118.
- Taşdöner, K. (2012). "Romalı Triumvir Marcus Antonius'un Anadolu'da Siyasi Düzenlemeleri". *Tarih Araştırmaları Dergisi*, (31), 209-236.
- Dittenberger, W. (1997). (ed.), *OriensGraeci Inscriptiones Selectae. Supplementum Sylloges Inscriptionum Graecorum*. Vol. I, Libsae 1903.
- S.B. Downey- D.B. Sanders, "Nemrut Dagi. The Hierothesion of Antiochus I of Commagene". *Bulletin of the American Schools of Oriental Research*.

2.1.3. Adıyaman Tarihi ile İlgili Antik Edebi Kaynaklar

- Appianos, (1955). *Historia Romana*. ed. H. White (Loeb), London.
- Arrianos, F. (2005). *İskender'in Seferi (Aleksandrou Anabasis)*. (Çev.: Furkan Akderin). İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım.
- Caesar, BC, Caesar, (1967). *Bellum Civile (Civil Wars: Transl. J.F. Gardner)*. London: Penguin Books.
- Cicero, (1919). *Epistulae ad Atticum. (Letters to Atticus, vol. I, with an English transl. By E.O. Winstedt)*. London: Loeb.
- Diadoros, (1947). *Bibliotheka*, (ed. T.E.). page, London: Loeb.
- Diod., Diodoros, (1967). *Diodorus of Sicily. (with an English transl. by C.H. Oldfather)*. Loeb: London.
- Florus, (1966). *Epitome de Tito Livio*. ed. E.S. Forster (Loeb), London.
- Liv., Livius, (1967). *Ab Urbe Condita. (Livy, From the Founding of the City, vol. XIII, ed. E.T. Page, translated by A.C.Schlesinger)*, London: Loeb.
- Plin. NH., Plinius, (1967). *Naturalis Historia. (Pliny, Natural History, vol. I, whit an English transl. By H. Racham)*, London: Loeb.
- Plut. Ant., Plutarkhos, Marcus Antonius (Çev. M. Özaktürk), Ankara 1992.
- Plutarkhos,(2013). *Hayatlar Kimon-Lucullus*. (Çev.: Ayşen Sina). Ankara: Hel Yayıncılık.
- Plutarkhos, (1959). *Bioi Paralleloi (Plutarch's Lives IV: Alcibiades and Coriolonus-Lysander and Sulla. (ed. T.E. Page, whit an English transl. by B. Perin)*, London: Loeb.
- Strabon, (1960). *The Geography of Strabo. (Ed., with English Transl. by H.L. Jones)*, London: Loeb.
- Tacitus, (1976). *Historiae. (The Histories: English transl. by K. Wellesley)*, London: Penguin Classics.

Tacitus, (1904). *The Annals of Tacitus, Books I-IV.*, George Gilbert Ramsay (Trs.), London.

Velleius Paterculus, (1888). *Historia Romana* (transl. by J.S.Watson), New York.

Xenophon, (1939). *Anabasis*. (Çev. H. Örs). İstanbul: Remzi Kitabevi.

2.1.4. Ortaçağ'da Adıyaman İle İlgili Ana Kaynaklar

Alaaddin Melik Ata Cüveynî, (1988). *Tarih-i Cühangûşa*. I-III, (Çev.: Mürsel Öztürk). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Ebû Şâme, (2002). *Kitâbu'r-Ravzateyn fî Ahbâri'd-Devleteyn*. II. (Nşr: İbrahim Şemseddin). Beyrut.

Ebû'l-Fidâ, İmâmeddîn İsmail b. Muhammed b. Ömer, (1840). *Takvîmu'l-Buldân*. (Nşr: M. Reinaud). Beyrut.

ed-Devadarî, Ebu Bekr b. Abdullah b. Aybek, (1971). *Kenzu'd-Dürer ve Câmiu'l-Ğurer*. VIII, (nşr: Ulrich Haarmann). Kahire.

el-Aynî, Bedreddîn Mahmud, (2010). *İkdu'l-Cumân Fî Târîhi Ehli'z-Zemân*. I, (nşr: Mahmud Rezak Mahmud). Kahire.

el-Belazuri, (1987). *Fütuhu'l-Buldân*, (Çev.: Mustafa Fayda). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

el-Makrîzî, Takiyyeddîn Ebî'l-Abbâs Ahmed b. Ali b. Abdi'l-Kâdir el Ubeydî, (1997). *es-Sulûk Lima'rifeti Düvelü'l-Mülûk*. VI, VII, (thk: Muhammed Abdülkâdir Atâ), Beyrut.

Evliya Çelebi, Mehmed bin Zilli Derviş, (1314). *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*.
Yayınlayan: Ahmed Cevdet, İkdâm Matbaası, Dersaadet.

Gregory Abû'l Farac (Bar Hebraus). (1999). *Abû'l Farac Tarihi*. (Türkçeye Çev.: Ömer Rıza Doğrul). II, Ankara: TTK Yayınları.

İbn İyas el-Hanefî, Muhammed b. Ahmed, (1936). *Bedâ'iu'z-Zuhûr fî Vekâi'î'd-Duhûr*. III, (nşr: Paul Galle ve Muhammed Mustafa). İstanbul.

- İbn Kesîr, (2004). el-Bidâye ve'n-Nihâye fî Mülûki Mısır ve'l-Kâhire. VII, (thk:Muhammed Hüseyin Şemseddîn). Beyrut.
- İbn Şeddâd, (1991). el-A'lâku'l-Hatîra fî Zikri Umerâi'ş-Şâm ve'l-Cezîra. I,II, (nşr: Yahya Zekeryya Abbâre), Dimaşk.
- İbn Tağrîberdî, (1992). en-Nücûmu'z-Zâhire fî Mülûki Mısır ve'l-Kâhire. VII, (thk: Muhammed Hüseyin Şemseddîn), Beyrut.
- İbn-i Batuta, (1969). Seyahatname-i İbn-i Batuta Matbaa-i Amire, İstanbul.
- İbnü'l-Adîm, (trz.). Buğyetü't-Taleb fî Târîhi Haleb. I, (thk: Süheyl Zekkâr). Beyrut.
- İbnü'l-Esir, el- Cezerî, (1987). el-Kâmil fi't-Tarih Tercümesi, İslâm Tarihi. IX-XII, (Çevirenler: Abdülkerim Özaydın-Ahmet Ağırakça), İstanbul: Bahar Yayınları.
- İbnü'l-Verdî, Zeynuddîn Ömer b. Muzaffer eş-Şehîr, (1996). Târîhu İbnü'l- Verdî. II, Beyrut.
- Süryanî Mar-Yeşua, (1958). Vakayî-Name (The Cronicle of The Stylite), W. Wright (Neşr.), Mualla Yanmaz (Çev.), İstanbul.
- Urfalı Mateos, (2000). Urfalı Mateos Vakayı-namesi (952-1162) ve Papaz Grigor'un Zeyli. (Çev.: Hrant D. Andresyan). TTK Yayınları. Ankara.
- Yâkût el-Hamevî, (1977). Mu'cemu'l-Buldân. I, Beyrut.

2.1.5. Ortaçağ'da Adıyaman Tarihi ile İlgili Araştırma Kitaplar

- Adıyaman, M. Z. (1973). *Samsat Tarihi*. Ankara: Fen Matbaası.
- Akar, M. (2000). *İnsanlığın Kültür Mirası Adıyaman*. İstanbul: Peri Yayınları.
- Bulut, L. (2000). *Samsat Ortaçağ Seramikleri, Lüster ve Sraltılar*, İzmir: Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Çağlayan, A. (1967). *Adıyaman Tarihi*. Adıyaman: Deniz Matbaası.
- Dalyan, M. G. (trz.). *Başlangıcından 1570 Yılına Kadar Adıyaman Tarihi*. Ankara: Yeni Reform Matbaacılık.

- Dalyan, M. G. (2019). *Doğu İle Batı Arasında Bir Krallık: Kommagene*, İstanbul, Kitabevi Yayınları.
- Didman, Y. (2013). *"Kommagene", Nemrut'tan Adıyaman'a Bir Tarih Yolculuğu*. Adıyaman: Adıyaman Valiliği Kültür Yayınları.
- Doğan, H. (2012). *Adıyaman Tarihi ve Kültürü Üzerine. Konya*: Kömen Yayınları.
- Gerger, M. E.- Topdemir, R. (2013). *Tarihten Bugüne Adıyaman*. İstanbul: Gerger Yayınevi.
- Köşker, Z. (2007). *Fırat'ın İncisi (Samsat)*. Ankara: Çetin Veb-Ofset Matbaacılık.
- Köşker, Z. (2004). *Suya Batan Güneş (Samsat)*. Adıyaman: Mat Yayınevi.
- Moltke, H. (1999). *Moltke'nin Türkiye Mektupları*. 3.basım (Çev.: H. Örs). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Nergiz, İ. (2013). *Eski Besni'de Yaşam*. 2. Basım. İstanbul: Fırat Basımevi.
- Önder, Ş. (2010). *Azımşehir Besni*. Adıyaman: Besni Ekspres Yayıncılık.
- Öney, G. (1969). *"1978-1979 Yılı Samsat Kazısı 12-13. Yüzyıl Seramik ve Cam Buluntuları"*. (Tarih Kongresinden Ayrı Basım), Ankara: TTK Yayınları.
- Özmen, Ü. (1969). *Kent Türkiye: Adıyaman*. Ankara: Öz Yayınevi.
- Özsait, M. (1995). *Aşağı Fırat Araştırması*. Ankara: Türkiye Arkeolojisi ve İstanbul Üniversitesi.
- Öztürk, G. (2012). *"Seyyahların Gözüyle Adıyaman", Adıyaman Tarihi ve Kültürü Üzerine. Konya*: Kömen Yayınları. 131-145.
- Ramsay, W. M. (1960). *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*, Mihri Bektaş (Çev.), MEB Yayınları, İstanbul.
- Sarı, Ş. (1956). *Adıyaman ve Kazaları*. Ankara: Yenigün Matbaası.
- Sevin, V. (1999). *Anadolu Arkeolojisi*, 2. Baskı, Dergah Yayınları, İstanbul.
- Sevin, V. *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası I*, TTK Yayınları, (VI) 50, Ankara.
- Sucu, M. (1992). *Adıyaman İli ve İlçeleri. Gaziantep: Yapım-Bugün Ajans Basım-Yayın Rek. Yayıncılık*.

- Sucu, M. (2006). *Tarih Kültür ve Medeniyet Diyarı: Besni*. Ankara: Kardelen Ofset Matbaacılık, Ankara.
- Taştemir, M. (1999). *XVI. Yüzyılda Adıyaman (Behisni, Hısn-ı Mansur, Gerger, Kâhta) Sosyal ve İktisadi Tarihi*. Ankara: TTK Yayınları, Ankara.
- Topdemir, R. (1996). *Bütün Yönleriyle Gerger*. Adana: Sezgi Ajans Ltd. Şti.
- Tulay, A. S., (2000). *Commagene Nemrut*. İstanbul: Turing Yayıncılık.
- Yaman, B. (trz). *Adıyaman- Nemrut Dağı/Commagene*. (Haz:) İsa Çelik, Ara Güler, Şemsi Güner, İstanbul: Minyatür Yayınları.
- Yıldırım, F. (2001). *Adıyaman*. Ankara: Kültür Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Yıldırım, R. Y. (2006). *Fırat'tan İdil'e Medeniyetler Köprüsü*. Adıyaman: Adıyaman Üniversitesi Yayınları.

2.1.6. Kurumlarca Adıyaman Tarihi ile İlgili Hazırlanan Kitaplar

- Açık Hava Müzesi Adıyaman. (1998). Ankara: Adıyaman Valiliği Yayınları.
- Açıl, İ. N. (2011). *Şehri Adıyaman*. Adıyaman: Adıyaman Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü Yayınları.
- Adıyaman İl Yıllığı 1967, (1968). Adana: Kemal Matbaa.
- Adıyaman İl Yıllığı 1984, (1985). Adıyaman Valiliği
- Alandaki Türbeler*, (1999). Adıyaman: Müze Müdürlüğü Yayınları.
- Bektaş, F. (2012). Adıyaman: *Gavur Mahallesi: Adıyaman*, Adıyaman Belediyesi Kültür Yayınları.
- Cumhuriyetin 50. Yılında Adıyaman 1973 İl Yıllığı. (1973). Adıyaman: Adıyaman Valiliği.
- Gap Gezi Rehberi-1 Gaziantep Kilis Adıyaman. (2012). (Haz.:) Kalkınma Bakanlığı. Şanlıurfa: Başbakanlık Gap Bölge Kalkınma İdare Yayınları.
- Kalkandelen, H. A. (2007). *Dünü ve Bugünü İle Adıyaman*. Adıyaman: Adıyaman Belediyesi Yayınları.
- Nemrut ve Gap*. (2002). Adıyaman: Adıyaman Valiliği Yayınları.

- Tozlu, N. (2013). *Adıyaman Efsaneleri*. Erzincan: Adıyaman Belediyesi Yayınları.
- Zeyrek, T. H., Zeyrek, Ali N., Zeyrek, Ayşegül, (2006). *Besni (Parala-Octacuscum-Bahasma: Anadolu'nun Güneydoğusunda Antik Bir Kent ve Yakın Çevresinin Arkeolojik Açidan Değerlendirmesi*. İstanbul: Besni Belediyesi Yayınları.

2.1.7. Dolaylı Olarak Ortaçağ'da Adıyaman Tarihi ile İlgili Kitaplar

- Akdağ, M. (1977). *Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi I-II*. İstanbul: Cem Yayınevi.
- Albayrak, M. O. (1994). *Türkiye'deki Tarihi Yerler Klavuzu*. 4. Baskı. İstanbul: İnkılap Yayınevi.
- Alican, M. (2016). *Tarihin Kara Yazısı Moğollar*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Berktaş, H. H., Ödekan, A. Ö. (1997). *Türkiye Tarihi I (Osmanlı Devletine Kadar Türkler)*. (Edt.) Sina Akşin. 5. Baskı, İstanbul: Cem Yayınevi.
- Eröz, M. (trs). *Doğu Anadolu Hakkında*. Ankara: Beylan Matbaası.
- Gül, M. (2010). *Ortaçağ'da Doğu ve Güneydoğu Anadolu*. İstanbul: Bilge Kültür ve Sanat Yayınları.
- Kahraman, S. A., Dağlı, Y. (2010). *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi, IV/ I*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Kınal, F. (1998). *Eski Anadolu Tarihi*. Ankara: TTK Yayınları.
- Lloyd, S. (2000). *Türkiye'nin Tarihi (Bir Gezginin Gözüyle Anadolu Uygarlıkları)*. (Çev.: Ender Varinlioğlu). Ankara: Tübitak Bilim Kitapları, Gökçek Ofset.
- Mccarty, J. (1998). *Müslümanlar ve Azınlıklar*. İstanbul: İnkılap Yayınları.
- Muharrem K. (2003). *Sultan I. Mesud Devri Türkiye Selçukluları Tarihi. (1116-1155)*. Ankara: TTK Yayınları.
- Ocak, A. Y. (1996). *Babailer İsyanı (Aleviliğin Tarihsel Alt yapısı Yahut Anadolu'da İslam Türk Heterodoksisinin Teşekkülü)*. İstanbul: Dergah Yayınları.

- Sevim, A. (1993). Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi. Ankara: TTK Yayınları.
- Sevim, A. (1983). Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi. Ankara: TTK Yayınları.
- Şaşmaz, M. (2014). Türkiye'nin İdari Taksimatı, (1920-2013). Ankara: TTK Yayınları.
- Turan, O. (1993). Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Turan, O. (2003). Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti. İstanbul: Ötüken Yayınevi.
- Umar, B. (1982). Türkiye Halklarının İlk Çağ Tarihi. İzmir: İnkılap Yayınları.
- Umar, B. (1993). Türkiye'deki Tarihsel Adlar. İstanbul: İnkılap Yayınları.
- Yınanç, M. H. (2003). Türkiye Tarihi. Selçuklular Devri. Ankara: TTK Yayınları.
- Yınanç, R. (1987). Dulkadir Beyliği. Ankara: TTK Yayınları.
- Yörükkan, Y. Z. (2004). Müslüman Coğrafyacıların Gözüyle Ortaçağ'da Türkler. İstanbul: Selenge Yayınları.
- Yücel, Y., Sevim, A. (1990). Türkiye Tarihi. I. Ankara: TTK Yayınları.
- Yücel, Y. (1989). Eretna Devleti- Kadı Burhaneddin Ahmed- Mutahharten ve Erzincan Emirliği. II. Ankara: TTK Yayınları.

2.1.8. Ortaçağ'da Adıyaman Tarihi ile İlgili Kitap Bölümü, Sempozyum Bildirileri ve Dergilerde Yayınlanan Makaleler

- Alican, M. (2014). "Ortaçağda Behesni (Besni)". MKÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. (27) 69-82.
- Alican, M.-Yıldırım, T. (2014), "Ortaçağ'da Sümeysat (Samsat)", Cappadocia: Journal of History and Social Sciences, (2), 52-67.
- Alpaydın, İ. K. (2008). "Adıyaman Şehrinin Gelişimi". Medeniyetler Kavşağı Adıyaman Sempozyumu, 8-10 Eylül 2006, Adıyaman.

- Altıparmak, Ö. F. (2008). "Adıyaman ve Çevresinde Tasavvufi Gelenek". Medeniyetler Kavşağı Adıyaman Sempozyumu, 8-10 Eylül 2006, Adıyaman.
- Arslan, M. H. (2020). "Tarihten Günümüze Pağnik-Porğa Nahiyesi". Kazım Kartal, Kevser Taşdöner, Fehminaz Çabuk, Ülkü Yancı (Ed.), Tarihte Adıyaman, Devlet, Toplum ve Kültür. (ss. 441-476). Ankara: Sonçağ Akademi Yayınevi.
- Atalay, T. (2008). "Deyarbekir Vilayeti'nde Hısnımansur, Kâhta ve Besni". Medeniyetler Kavşağı Adıyaman Sempozyumu, 8-10 Eylül 2006, Adıyaman.
- Bahçeci, M. (2008). "Adıyaman İlinin Tarihi ve Kültürel Zenginlikleri Kommagene Nemrut Koruma ve Geliştirme Programı". Medeniyetler Kavşağı Adıyaman Sempozyumu, 8-10 Eylül 2006, Adıyaman.
- Barkan, Ö. L. (1953). "Tarihi Demografi Araştırmaları". Türkiyat Mecmuası, (X), 1-26.
- Bayhan, A. A., (2002). "Güneydoğu Anadolu Memlûklü Sanatı", Türkler V, Ankara.
- Baytop, A. (2011). Anadolu'dan Bitki Örnekleri Toplamış Olan Arkeolog, Antropolog ve Diplomatlar. Osmanlı Bilimi Araştırmaları. 13 (1), 81-100.
- Bezer, G. Ö. (2002). "Türkiye Selçuklularının Güneydoğu Siyaseti". Türklük Araştırmaları Dergisi, (Özel Sayı: Prof. Dr. Coşkun Alptekin'e Armağan), 79-113.
- Bilgin, Ş. (2008). "Adıyamanlı Şair ve Edibler". Medeniyetler Kavşağı Adıyaman Sempozyumu, 8-10 Eylül 2006, Adıyaman.
- Çalğan, G. (2020). "Avclıktan Üretime Adıyaman". Kazım Kartal, Kevser Taşdöner, Fehminaz Çabuk, Ülkü Yancı (Ed.), Tarihte Adıyaman,

- Devlet, Toplum ve Kültür. (ss. 423-440). Ankara: Sonçağ Akademi Yayınevi.
- Dalyan, M. G. (2003). "Moltke'nin Mektuplarında Adıyaman ve Havalisi". Türk Dünyası Tarihi Kültür Dergisi, (204).
- Demir, E. (2004). "Kahta'nın Kuruluşu, Gelişmesi ve Bugünkü Fonksiyonel Özellikleri". Gazi Üniv. G.E.F.D., 24(1), 227-247.
- Doğan, A. (2021). Perrhe: Antik Kaynaklar Işığında Kommagene'de Bir Kent. Cedrus, 9 (377), 377-388.
- Doğan, H. (2017). Cumhuriyet Döneminde Adıyaman ve Besni'de Tharom (1925-1975). Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. 16 (2), 461-489.
- Duran, H. (2008). "Cumhuriyet Döneminde Adıyaman'da Eğitim Alanında Gelişmeler". Medeniyetler Kavşağı Adıyaman Sempozyumu, 8-10 Eylül 2006, Adıyaman.
- Eraslan, F. (2000). "Adıyaman Turuş Kaya Mezarları ve Temizlik Çalışmaları", 11. Müze Çalışmaları Ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu, 24-26 Nisan Denizli, Ankara.
- Eraslan, F. (2003). "Adıyaman / Besni Sofraz Küçük Tümülüs Kurtarma Kazıları", 13. Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu, 22-26 Nisan Denizli, Ankara.
- Eraslan, F. (2005). "Samosata'dan Zeugma'ya Mozaiklerde Sanatçı Zosimos İmzası", Ayıntap Kültür Sanat Dergisi, (4).
- Eraslan, F. (2006). "Adıyaman Perre Antik Kent Kazıları Kommagene Tarihine Işık Tutacak". Bilim ve Ütopya, 12, (148), 65-67.
- Eraslan, F. (2012). "Antik Kent Perre ve Nekropolis'i" Fırat Kıyısında Tanrı Krallar, Kommagene'de Yeni Kazılar ve Araştırmalar, Jorg Wagner (Ed.), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.
- Ertuna, S. (2004). "Adıyaman İlinin Coğrafi, Turistik Ve Arkeolojik Durumu", Sivil Müdafaa Dergisi, 6, (19), 81-87.

- Gördeğir, E. (2020). "İlhanlılar Devrinde Adıyaman". Kazım Kartal, Kevser Taşdöner, Fehminaz Çabuk, Ülkü Yancı (Ed.), Tarihte Adıyaman, Devlet, Toplum ve Kültür. (ss. 343-354). Ankara: Sonçağ Akademi Yayınevi.
- Güçhan, N. Ş. (2010). "Adıyaman'daki Kültür Varlıklarının Nemrut Dağı Odaklı Değerlendirilmesi: Kommagene Nemrut Koruma Geliştirme Programı (KNKGP)", II. Ulusal Medeniyetler Kavşağı Adıyaman Sempozyumu, 10-12 Ekim, Adıyaman.
- Güçhan, N. Ş. (2010). "Nemrut Dağı Tümülüsü Çevre Düzenleme Avan Projesi", II. Ulusal Medeniyetler Kavşağı Adıyaman Sempozyumu, 10-12 Ekim, Adıyaman.
- Güçhan, N. Ş. (2010). "Nemrut Dağı Tümülüsü'nün Çağdaş Sunumu ve Yönetimi için bir Tasarı: Adıyaman Hizmet Evi", II. Ulusal Medeniyetler Kavşağı Adıyaman Sempozyumu, 10-12 Ekim, Adıyaman.
- İnan, A. (2008). "Adıyaman'da Son Dönem Osmanlı Ulemasından İki Portre: Mahmud Hilmi Efendi ve Mustafa Hayri Efendi". Medeniyetler Kavşağı Adıyaman Sempozyumu, 8-10 Eylül 2006, Adıyaman.
- Hauptmann, H. (2012). "Kommagene'de İlk Neolitik Dönem Kültürel Betimler", Fırat Kıyısında Tanrı Krallar, Kommagene'de Yeni Kazılar ve Araştırmalar, Jrg Wagner (Edt.), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.
- Jacobs, B. (2012). "Nemrut Dağı'ndaki Kutsal Alan", Fırat Kıyısında Tanrı Krallar, Kommagene'de Yeni Kazılar ve Araştırmalar, Edt. Jörg Wagner, Fen Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.
- Karlığa, B. (2008). "Medeniyetler Kavşağında Adıyaman". Medeniyetler Kavşağı Adıyaman Sempozyumu, 8-10 Eylül 2006, Adıyaman.
- Kartal, M. (1998). "Samsat Yöresinin Paleolitik Çekirdekleri Hakkında Tekno-Tipolojik Gözlemler". A.Ü.DTCF Dergisi, 1 (38) 157-172.

- Kılınçkaya, D. (2008). "Adıyaman'a Tarihin Perspektifinden Bakmak". Medeniyetler Kavşağı Adıyaman Sempozyumu, 8-10 Eylül 2006, Adıyaman.
- Kızıl, A. (2008). "Lucianus'un Samosata'sı". Uluslararası Samsatlı Lucianus Sempozyumu, 17-19 Ekim Adıyaman.
- Nalçı, A. (2021). Osmanlı Eğitiminde Modernleşme Gayretlerinin Taşraya Yansıması: Adıyaman, Besni ve Kâhta Erkek Rüşdiyeleri Örneği. Tarih ve Gelecek Dergisi. 7(1), 33-61.
- Özbey, A. (1981). "Adım Adım Anadolu, Adıyaman ve Çevresi". Bilim ve Teknik Dergisi, 14 (166) 42-44.
- Özgüç, N. (1985). "Sümeysat Definesi", Belleten. 49 (195), 441-450.
- Özgüç, N. (1987). "Samsat Mühürleri", Belleten. 51 (200) 429-440.
- Özkan, A. (2020). "Kommagene Bölgesi Yerleşim Birimlerinde Roma ve Geç Antik Çağ". Kazım Kartal, Kevser Taşdöner, Fehminaz Çabuk, Ülkü Yancı (Ed.), Tarihte Adıyaman, Devlet, Toplum ve Kültür. (ss. 385-406). Ankara: Sonçağ Akademi Yayınevi.
- Özkan, S. (1993). "Kummuh/Kumaha". Tarihi İncelemeleri Dergisi. VIII, 65-80.
- Öztürk, N. (2008). "Osmanlı Döneminde Adıyaman Vakıfları". Medeniyetler Kavşağı Adıyaman Sempozyumu, 8-10 Eylül 2006, Adıyaman.
- Redford, S. (1994). "Ayyubid Glass From Samsat", Turkey, Journal of Glass Studies, 36, Newyork: Corning Museum of Glass, 81-91.
- Rençber, F. (2013). "Adıyaman Alevilerinin Türbe Veya Yatır Ziyareti: Safvan Bin Muattal Örneği". Adıyaman Uluslararası Safvan Bin Muattal Ve Ahlâk Sempozyumu, 15 -16 -17 Şubat 2013, Adıyaman.
- Saatçi, T. (1985). "Sümeysat Definesi Sikkeleri" Belleten, 49 (195) 451-466.
- Salman, B. (2012). "Kommagene ve Suriye Bölgesi Mozaiklerinde Yerel Özellikler ve Yabancı Etkiler: Karşılaştırmalı Bir Değerlendirme", JMR, (5). 187-200.

- Şahin, S. (2008). "Medeniyetler Kavşağında Kommagene Uygarlığının Yeri ve Anlamı", Medeniyetler Kavşağı Adıyaman Sempozyumu, 8-10 Eylül, 2006 Adıyaman.
- Şenyürek, M. (1961). "Hatay'da ve Adıyaman'da Tarih Öncesi Araştırmaları". Belleten, 25, (99).
- Şeşen, R. (1997). "Haçlı Seferleri Sırasında Güneydoğu Bölgesinin Siyasi Ve Sosyal Durumu, Haçlılarla Yapılan Mücadeleye Katkısı". Uluslararası Haçlı Seferleri Sempozyumu, 23-25 Haziran, İstanbul.
- Taşdöner, K. (2020). "Kommagene Kralı I. Antiokhos'un İç ve Dış Politikası". Kazım Kartal, Kevser Taşdöner, Fehminaz Çabuk, Ülkü Yancı (Ed.), Tarihte Adıyaman, Devlet, Toplum ve Kültür. (ss. 277-300). Ankara: Sonçağ Akademi Yayınevi.
- Taşkın, Ü. (2014). "Salnamelere göre Adıyaman ve Çevresinde Aşiretler", Adıyaman Üniversitesi Bilim, Kültür ve Sanat Sempozyumu –I 03-04 Nisan 2014, Adıyaman.
- Toprak, S. V. (2013). "Osmanlı Devleti Hizmetinde Bir Aşiret Ve Lideri Rişvanzâde Seyyid Abdurrahman Paşa", İÜEF Tarih Dergisi, (58), 65-85.
- Tunç, M. N. (2020). Hurûfât Defterlerine Göre Vakıf Kurumlarında Yaşanan Sıkıntılar: Adıyaman Vakıfları Örneği. Vakıflar Dergisi. (53), 101-114.
- Uysal, Z. "Samsat Kazılarında Bulunan Cam Kandiller", Turkish Studies Social Sciences, 14 (3), 1139-1158.
- Uysal, Z. (2020). "Samsat Kazılarında Bulunan Cam Bilezikler", Sanat Tarihi Dergisi, 29 (1), 301-317.
- Yıldırım, K. (2008). "Bir Dilbilimci Olarak Ebûbekir el-Kahtâvî", Medeniyetler Kavşağı Adıyaman Sempozyumu, 8-10 Eylül 2006, Adıyaman.
- Zeyrek, T. H. (2008). "Arkeolojik Buluntuların Işığında Besni ve Yakın Çevresinin Tarihiçesi", Medeniyetler Kavşağı Adıyaman Sempozyumu, 8-10 Eylül, 2006 Adıyaman.

Jones, P. C. (2013). "Mithradates II of Commagene: A Note", Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik, Bd. (184).

2.1.9. Adıyaman Tarihi ile İlgili Tezler

- Aktürk, H. (2013). Toplumsal Değişme ve Alevi Dernekleri: Adıyaman Örneği. (Doktora Tezi). Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çetin, N. (2007). Adıyaman İli ve Çevresindeki Manevi Halk İnançlarının Dinler Tarihi Açısından Değerlendirilmesi. (Yüksek Lisans Tezi). Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Dalyan, M. G. (2003). Selçuklular Zamanında Adıyaman. (Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Gazi OsmanpaŐa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Dilaver. M. (2020). Zeugma Geç Antik Dönem Konutları. (Doktora Tezi). Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Eraslan, F. (1997). Adıyaman Müzesinde Bir Grup Terrocotta Figürü. (Yüksek Lisans Tezi). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Firdevsoğlu, İ. (2013). Adıyaman Yöresi AŐiretleri. (Yüksek Lisans Tezi). Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gökalp, İ. (2019). Adıyaman'ın Dini Coğrafyası. (Yüksek Lisans Tezi). Malatya: İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Karpuz, G. G. (2014). Adıyaman, Elazığ, Hatay, Mardin, Şanlıurfa Müzelerinde Bulanan İslami Dönem Cam Eserler. (Doktora Tezi). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Rençber, F. (2012). Adıyaman'da Alevilik. (Doktora Tezi). İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Şahit, C. (1997). Türk Hâkimiyetine Geçişle Birlikte Adıyaman'da Meydana Gelen Mimari Eserler. (Yüksek Lisans Tezi). Malatya: İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Tunç, M. N. (2018). 18. Yüzyılda Adıyaman (Hısn-ı Mansur, Behisni, Gerger, Kâhta ve Samsad) İdarî, Sosyal ve İktisadî Tarihi. (Doktora Tezi). Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yaşar, İ. C. (2010). Adıyaman İli ve İlçelerindeki Evliya Anlatıları. (Yüksek Lisans Tezi). Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yıldız, S. (1991). Adıyaman Çevresi Kenar Kazıyıcılarının Biçimsel Tipolojisi. (Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yılmaz, Z. A. (2019). Adıyaman Mor Petrus –Mor Pavlus Kilisesi'nde Dini Hayat, İnanış ve Ayin Usullerine Dinler Tarihi Perspektifinden Bir Bakış. (Yüksek Lisans Tezi). Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

2.1.10. Ansiklopedilerde Adıyaman

- Cahen, C. (1986). "Besni," The Encyclopedia of Islam. (I).
- Darkot, B. (1989). "Hısn-ı Mansur". İslam Ansiklopedisi, (VII, 454-455). İstanbul: MEB Yayınları.
- Demirkent, I. (1989). "Sümeysat". İslam Ansiklopedisi, (XI, 232-236) İstanbul: MEB Yayınları.
- Halaçoğlu, Y. (1988). "Adıyaman". DİA, (I, 377-379). İstanbul: TDV Yayınları.
- Meydan Larousse, (1990). "Adıyaman". (I, 102). İstanbul: Meydan Yayınevi.
- Meydan Larousse, (1992). "Kommagene", (VII, 6912). İstanbul: Meydan Yayınevi.
- Taştemir, M. (1992). "Besni". DİA. (V, 540-543). Ankara: TDV Yayınları.
- Yinanç, M. H. (1979). "Besni". İslam Ansiklopedisi. (II, 570-572). İstanbul: MEB Yayınları.

Yurt Ansiklopedisi, (1981). "Adıyaman". (I, 190-201). İstanbul: Anadolu Yayıncılık.

TARTIŞMA ve SONUÇ

Bibliyografya akademik ve bilimsel çalışmalar için vazgeçilmez bir başvuru kaynağıdır. Dolayısıyla herhangi bir alanda araştırma yapmak isteyen bir kişinin metodolojik olarak bu alanda yapılan çalışmalara veya ilgili kaynaklara bakması gerekmektedir.

Şehir tarihi araŐtırmalarının artmasıyla kent bibliyografyaları bir ihtiyaç hali doğurmuştur. Bibliyografya çalışmalarının son dönemlerde ülkemizde de artmış olması yeni yapılacak çalışmalara kolaylık sağlaması bakımından son derece önemlidir. Anadolu'daki birçok şehrin kadim geçmişi olması dolayısıyla şehir tarihi çalışmalarını aynı zamanda sosyal ve kültürel tarihe önemli katkı sunmaktadır. Bu bakımdan araştırmacıların şehir tarihi çalışmalarında ihtiyaç duyacakları kaynakların belli bir bibliyografya dâhilinde olması çalışmalarının yetkinleşmesine yardımcı olacaktır.

Ortaçağ'da Adıyaman ile ilgili kaynakların dağınik olması nedeniyle şehrin bu dönemine dair çalışmaların pek olmadığı ve şehir hakkında çalışmaların daha ziyade arkeoloji ve sanat tarihi ağırlıklı olduğu tespit edilmiştir. Ancak bu çalışma Ortaçağ'da Adıyaman'ı ve bölge tarihini çalışacak araştırmacılar için kolaylık sağlayarak başvuracakları bir kaynak havuzu olmayı hedeflemektedir.

KAYNAKÇA

- Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Dökümantasyon Daire Başkanlığı.
(1995). *Arşivcilik Bibliyografyası (Türkçe ve Yabancı Dillerde Yayınlanmış Kaynaklar) 1979-1994*, Ankara: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Dökümantasyon Daire Başkanlığı.
- Darkot, B. (1989). "Hısn-ı Mansur". *İslam Ansiklopedisi*. (VII, 454-455). İstanbul: MEB Yayınları.
- Demirkent, I. (1989). "Sümeysat". *İslam Ansiklopedisi*. (XI, 232-234). İstanbul: MEB Yayınları.
- Durmuş, İ. (2002). "Kitabiyat". *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. (XXII, 83-85). Ankara: TDV Yayınları.
- Halaçoğlu, Y. (1988). "Adıyaman". *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. (I, 377-379). İstanbul: TDV Yayınları.
- Karlığa, B. (2008). "Medeniyetler Kavşağında Adıyaman". *Medeniyetler Kavşağı Adıyaman Sempozyumu, 8-10 Eylül 2006, Adıyaman*.
- Kent Araştırmaları Bibliyografyası, (2010). İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Özkan, S. (1993). "Kummuh/Kumaha". *Tarih İncelemesi Dergisi*. VIII. 65-80.
- Taştemir, M. (1992). "Besni". *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. (V, 540-543). Ankara: TDV Yayınları.
- Yurt Ansiklopedisi*, (1981). "Adıyaman". (I, 190-201). İstanbul: Anadolu Yayıncılık.
- Sucu, M. (1993). Adıyaman İli ve İlçeleri. 2.baskı. Gaziantep: Bugün Ajans Yayıncılık.
- Taştemir, M. (1999). XVI. Yüzyılda Adıyaman (Behisni, Hısn-ı Mansur, Gerger, Kâhta) Sosyal ve İktisadi Tarihi. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

The bibliography is the primary reference for scientific studies. It is defined as the branch of science that examines the formal aspects of works written on a certain subject in a certain classification list. The root of the word is derived from the combination of the Greek words book and passed into our language from French. While it is also specified as a bibliography in Turkish, it can be said to be the body of introductory information that gives the tag of the book, such as the editorial board, place of publication, year, number of pages. A bibliography can provide systematic information about works related to a nation, tribe or period, as well as the author's work on a particular subject. In this way, it ensures that people who will do research on a subject can access resources more quickly and healthily. The bibliography, which is usually at the end of academic studies, also provides the opportunity to find sources from a certain field together for the person who will do research in any field.

Method

Anatolia's relationship with neighboring civilizations has always been intense. In the ancient past of Anatolia, many cities have been the capital of various civilizations. Adiyaman, which has a modest size today, has been the center of one of the important civilizations of the ancient period for a long time. Although the historical past of the city goes back to the Hittites, its main importance is BC. II. It won the century when it was the capital of the Commagene kingdom. The fact that the city is located on the banks of the Euphrates and has a sheltered structure against attacks compared to the surrounding areas has made this place suitable for settlement. It is seen that the books written about the city or the academic studies made are mostly about the history of Commagene and some archaeological remains here. There are many books about the history of Commagene, especially by many European archaeologists, art historians and writers. In addition, it has been discussed in the works that tell the political history of the region and give indirect information about the city during the Roman period. Being one of the important centers in the struggles with Byzantium after the conquest of Adiyaman and its environs by the Muslims in the Medieval, it became the one mentioned in the Islamic sources. In this sense, historical and geographical works from the medieval sources of the city and its surroundings are listed.

Findings (Results)

Adiyaman maintained its importance as a border city after the Islamic conquests in the Middle Ages. However, due to this situation, it was mentioned indirectly in medieval sources that it changed hands by many powers in various periods. It should be noted that there is more information in Islamic sources

about the important border castles in the Middle Ages, which are the districts of Adıyaman today. When the books, articles, symposiums and thesis studies about Adıyaman were examined, it was determined that the most researches on the city were archeology and art history studies. Due to the fact that the data about the city began to increase while it was under the domination of the Ottoman state, the studies of the Ottoman period became widespread. In addition, after the establishment of Adıyaman University, while academic studies on the city increased, it was seen that research on its history increased as well. However, the studies on the historical and cultural values of the city have not reached a sufficient level yet and they will only be overcome with the efforts of the researchers.

Conclusion and Discussion

Although the city has been an uninterrupted settlement since ancient times, its name has become sparse in the sources of the period since it could not maintain its former importance. Therefore, since information about the city is indirectly given in the sources, it has become more difficult to get information about the Islamic period. In this case, many researchers had difficulty in revealing the history and culture of the city in detail because they could not find sufficient resources. Undoubtedly, the abundance of resources that social science researchers will obtain for their studies is the most important feature that increases the originality and value of the study. The aim of the study is to bring together the sources related to the history of Adıyaman and to provide convenience to researchers who will study the history of the city and the region. In addition to Adıyaman's prehistoric, first and medieval histories, the bibliographies of theses, papers, articles, books and book chapters about the Ottoman period were discussed under separate headings. The research is important for researchers who want to do academic and scientific studies on the history of Adıyaman and its surroundings, in finding the resources to apply.

ADIAMAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ
ISSN: 1308-9196 / e-ISSN:1308-7363

Yıl : 15 Sayı : 40 Nisan 2022

Yayın Geliş Tarihi: 6 Ekim 2021 Yayına Kabul Tarihi: 15 Nisan 2022

DOI Numarası: <https://doi.org/10.14520/adyusbd.1005629>

Makale Türü: Araştırma Makalesi/ Research Article

Atıf/Citation: Mansur, F. Özzeybek Taş, M. ve Ekinci, N. (2022). Sağlık Çalışanlarında Merhamet Doymu ve Merhamet Yorgunluğunun Sürekli Öfke Düzeyine Etkisi. *Adiyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (40), 436-469.

SAĞLIK ÇALIŞANLARINDA MERHAMET DOYUMU VE MERHAMET YORGUNLUĞUNUN SÜREKLİ ÖFKE DÜZEYİNE ETKİSİ

Fatma MANSUR* Merve ÖZZEYBEK TAŞ** Nazmiye EKİNCİ***

Öz

Günümüzde hastaların giderek bilinçlendiği ve sağlık çalışanlarıyla ilişkilerini daha fazla önemsedikleri görülmektedir. Sağlık çalışanlarının sundukları sağlık hizmetlerinin yanı sıra hastalara karşı tutum ve davranışlarında merhametli olmaları sağlık hizmetinin kalitesi açısından önem taşımaktadır. Bu çalışmanın amacı, sağlık çalışanlarında merhamet doymu ve merhamet yorgunluğunun sürekli öfke düzeyine etkisini belirlemektir. Araştırmanın evrenini, Türkiye'deki sağlık çalışanları, örneklemini ise kolayda örnekleme yöntemi ile ulaşılan 386 sağlık çalışanı oluşturmaktadır. Çalışma verileri online anket formlarıyla elde edilmiştir. Araştırmanın sonucunda, merhamet doymu ve merhamet yorgunluğu arasında ters yönlü ve zayıf bir ilişki; merhamet doymu ile sürekli öfke arasında da yine ters yönlü ancak orta düzeyde bir ilişkinin bulunduğu belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Merhamet yorgunluğu, merhamet doymu, sürekli öfke, sağlık çalışanları, sekonder travmatik stres.

* Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi, Sağlık Yönetimi, fatma.mansur@hbv.edu.tr

** Öğr.Gör., Ankara Medipol Üniversitesi Sağlık Hizmetleri MYO, Sağlık Turizmi İşletmeciliği, merve.ozzeybek@ankaramedipol.edu.tr

*** Öğr.Gör., İzmir Kavram Meslek Yüksekokulu, Sağlık Kurumları İşletmeciliği, nazmiye.ekinci@kavram.edu.tr

THE EFFECT OF COMPASSION SATISFACTION AND COMPASSION FATIGUE ON TRAIT ANGER LEVELS IN HEALTH CARE PROFESSIONALS

Abstract

Nowadays, it is seen that patients are becoming more conscious and care more about their relationships with healthcare professionals. In addition to the health services they provide, it is important for the quality of health care that healthcare professionals are compassionate in their attitudes and behaviors towards patients. The aim of this study is to determine the effect of compassion satisfaction and compassion fatigue on trait anger level in healthcare workers. The population of the research consists of health workers in Turkey, and the sample consists of 386 health workers, who are reached by convenience sampling method. Study data were obtained through online questionnaires. As a result of the research, an inverse and weak relationship between compassion satisfaction and compassion fatigue; It was also determined that there's an inverse but moderate relationship between compassion satisfaction and trait anger.

Keywords: *Compassion fatigue, compassion satisfaction, trait anger, healthcare professionals, secondary traumatic stress.*

1. GİRİŞ

İnsan hakları denildiğinde ilk akla gelen şeylerden biri kuşkusuz bireylerin hastalıklardan korunabildiği bir çevrede sağlıklı yaşam sürdürebilme hakkıdır (Tengilimoğlu, 2014: 72-78). Sağlık hizmetlerinin amaçlanan düzeyde verilmesinde hasta hekim ilişkisinin büyük bir payı vardır (Kalender ve Uludağ, 2004: 117). Geçmişten bugüne bakıldığında hastaların tercih ve ihtiyaçlarının hasta-hekim ilişkisinde önem kazanmaya başladığı 1980'li yıllara kadar daha çok

hekim merkezli, hastanın pasif ve bağımlı olduğu, paternalistik ilişkinin yaşandığı bir sağlık hizmeti verildiği görülmüştür. Bunu izleyen on yıl içerisindeki süreçte bireysel sağlık hizmetleri toplumsal sağlık hizmetlerinin önünde tutulmuştur (Özdemir, 2013: 8-12).

Günümüzde hastaların bilinçlendiği ve sağlık çalışanlarıyla ilişkilerini daha fazla önemsedikleri görülmektedir (Öngören, 2017: 66). Hasta-hekim ilişkisini etkileyen kavramlardan biri, merhamettir. Merhamet (şefkat) kavramı, sıklıkla hastaya karşı olumlu duygular beslemek olarak tanımlanmaktadır (Özdemir, 2013: 8-12). Sağlık çalışanı ile hasta arasındaki ilişkileri inceleyen bazı çalışmalar, hastaların kendileriyle iyi bir şekilde iletişim kuran sağlık çalışanından sağlık hizmeti almak istediğini göstermektedir. Papadopoulos vd.'nin (2016: 395-396) hemşirelerde merhamet yorgunluğunu ortaya koymak amacıyla yaptıkları çalışmada, hastaların kişilerarası ilişkileri iyi olan hemşirelerden bakım almak istedikleri belirtilmiştir.

Kompleks yapılarda çalışan sağlık çalışanları ise, sunmakta oldukları hizmetlerin yoğun, riskli ve belirsizliklerle dolu yapısı nedeniyle, yaptıkları işin verdiği iş yükünden ve stresten dolayı bazen de hasta veya hasta yakınlarının kendilerine olan davranışları sebebiyle mutsuzluk yaşayabilmektedir. Bu durum ise sağlık çalışanlarında tükenmişlik, yaptıkları işten tatminsizlik duyma vb. olumsuz duygulara yol açabilmektedir. Embriaco, Paapzian, Kentish-Barnes, Pochard ve Azoulay (2007: 482) tükenmişlik kavramını “bir iş için çok fazla emek sarf edilip o işten çok az bir gelişme sağlandığında ortaya çıkan bir sonuç” olarak ifade etmişlerdir. Cömert Altunay (2019: 78) sağlık çalışanlarının en çok tükenmişlik yaşayan ve en riskli meslek grupları arasında yer aldığını ifade etmiştir.

Sağlık çalışanlarının yaşadığı olumsuz duygulardan biri de merhamet yorgunluğudur. Merhamet yorgunluğu, hizmet sunan bireylerin empati düzeyine göre; travmaya sebep olan yaşanmışlıkları bulunan ve yoğun strese

maruz kalan bireylerle çalışmanın olağan bir sonucu olarak ortaya çıkabilmektedir (Pehlivan, 2019: 10). Lombardo ve Eyre (2011), merhamet yorgunluğu belirtilerine konsantrasyonda azalma, aşırı endişe, yorgunluk, baş ağrısı, çarpıntı vb.ni de eklemiştir (Pehlivan ve Güner, 2017).

Bu çalışmada, sağlık çalışanlarında merhamet doymu ve merhamet yorgunluğunun sürekli öfke düzeyine etkisi araştırılmıştır. Araştırmanın problem cümlesi “Sağlık çalışanlarında merhamet doymu ve merhamet yorgunluğunun sürekli öfke düzeyine etkisi var mıdır?” şeklinde belirlenmiştir.

2. KURAMSAL ÇERÇEVE

2.1 Sağlık Çalışanlarında Öfke

Moscoso ve Spielberger (2011: 349) öfkeyi “hafif sinirlilikten, yoğun bir şekilde değişen duygulardan oluşan; hayal kırıklığı, hiddet ve şiddetten dolayı sıkıntı veren bir duygusal durum” şeklinde tanımlamışlardır. Shamsavarini ve Sima (2014: 144) de öfkenin evrensel ve normal bir duygu olduğunu belirtmişlerdir. Öfke, çok boyutlu bir kavramdır. Literatürde öfke kavramı üç boyut olarak ele alınmaktadır. Bu boyutlardan ilki fizyolojik boyuttur. Öfkenin fizyolojik boyutu ile tehdit, engellenme vb. durumlar karşısında bireyde sempatik uyarılma ile birlikte oluşan fizyolojik ve fiziksel değişimler ifade edilmektedir. Bu boyutlardan ikincisi bilişsel ve duygusal boyuttur. Bilişsel ve duygusal boyut ise, bireyin öfkeye sebep olan durumları algılama durumunu ifade etmektedir. Son boyut ise öfkenin davranış ve tepki boyutudur. Bu boyut bireyin öfkeyi ifade ediş tarzını, davranışlarını, tepkilerini ifade etmektedir (Sağlam, 2020: 11). Öfke davranışı öfke yaşayan birey tarafından çeşitli şekillerde ifade edilmektedir. Literatürde öfke ifade tarzları içerisinde sürekli öfke, kontrollü öfke, içe yönelik öfke ve dışa yönelik öfke kavramları yer almaktadır (Karslı, 2011: 28).

2.2 Merhamet Yorgunluğu ve Merhamet Yorgunluğuyla İlişkili Kavramlar

Joinson tarafından 1992’de ilk kez ifade edilen, literatürde “şefkat yorgunluğu” ismiyle de açıklanan ve tüm insanlığa ait bir duygu olan “merhamet yorgunluğu” kavramı ‘merhamet’ ve ‘yorgunluk’ kelimelerinin birlikte kullanılmasıyla oluşmaktadır (Kişmir ve İrge, 2020). Merhamet, kaliteli sağlık hizmet sunumunun özü ve sağlık çalışanlarının iş doyumunun ardındaki önemli bir faktördür (Sabery, Zagheri Tafreshi, Mohtashami ve Ebadi, 2017). Sağlık çalışanlarında meydana gelen merhamet yorgunluğu, bakım hizmeti veren sağlık çalışanlarında hastalardan kaynaklı duygusal, ruhsal, fiziksel ve sosyal tükenmişlik hali olarak ifade edilmektedir (Van Mol, Kompanje, Bakker ve Nijkamp, 2014). Merhamet yorgunluğu beraberinde iş hatalarını getirebilir ve dönüşü olmayan can kayıpları yaşanabilir. Bu durum bu kavramın önemine daha çok dikkat çekmektedir (Lachman, 2016).

Sağlık bakım hizmeti sunumunda merhamet yorgunluğu mesleğin getirmiş olduğu olumsuz bir durum olarak görülmekteyken, “merhamet doyumunu” (merhamet memnuniyeti) ise olumlu bir durumdur. Literatürde “merhamet doyumunu” hemşirelerin özellikle kendilerini, becerilerini ve mevcut kaynaklarını kullanarak hastasının ağrısını gidermeye ve hafifletmeye odaklanması, onların acısını paylaşması ve onlarla bağlantı kurmaktan güç ve ilham duyması olarak açıklanmıştır (Çınarlı, 2019: 21-22).

3. LİTERATÜRDE YER ALAN ÇALIŞMALAR

Literatürde sağlık çalışanlarında merhamet doyumunu, merhamet yorgunluğu ve öfke değişkenlerinin farklı değişkenlerle ilişkilendirildiği çalışmalar bulunmaktadır. Sürekli öfke özellikle acil servis çalışanlarından acil tıp teknisyenlerinde daha yüksek düzeyde görülmektedir (Akkoç, 2011). Benzer bir başka çalışmada ise meslek gruplarına göre sürekli öfke ve öfke ifade tarzları

incelenmiş ve doktorların diğer meslek gruplarına göre öfke ve öfke kontrol alt boyutlarında daha yüksek puan aldıkları belirlenmiştir (Bilgin Stamnitz, 2019). Öfke ve öfke ifade tarzına yönelik yapılan bir diğer çalışmada ise erkek hemşirelerin öfke düzeylerinin kadın hemşirelerinkinden istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde yüksek olduğu görülmüştür (İlhan 2014). Çalışanların hizmet süresine göre öfke kontrolü farklılık göstermektedir ve evli ve bekâr çalışanlarda öfke kontrolü, boşananlara göre daha yüksektir (Kayalı, Durmuş Aren, Akça ve Tan, 2018). Bilgin Stamnitz (2019) sağlık çalışanlarında öfke ifade tarzlarının empati ve stres düzeyleri ile ilişkisini araştırdığı çalışmada; sürekli öfke ve öfke ifade tarzı ile empati düzeyi arasında anlamlı bir ilişki bulunmazken, algılanan stres ile öfke ve öfke ifade tarzı arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Sağlık çalışanlarında sürekli öfke düzeyi, tıbbi hatalara ilişkin olumlu tutumu negatif yönde etkilemekte (Akın, 2019); öfke kontrolü ve ifade tarzlarının hemşirelerin bakım davranışlarını etkilediği görülmektedir (Kocatepe, Uğur ve Karabacak, 2017). Öfke ifade tarzını belirlemeye yönelik yapılan çalışmada ameliyathane hemşirelerinin öfkelerini yüksek sesle gösterdikleri öfkelerini kontrol edemedikleri sonucuna ulaşılmıştır (Aslan, Gemlik ve Bektaş, 2016). Aynı şekilde tıbbi sekreterlere yönelik bir çalışmada (Keskin, Gümüş ve Engin, 2011) tıbbi sekreterlerin öfke düzeylerinin yüksek ve öfkelerini sağlıklı bir şekilde ifade etme konusunda yetersizlikler yaşadıkları görülmüştür. Öfke ifade tarzı kişilerarası ilişkiyi olumsuz etkileyebilmektedir ve öfke ifade tarzının geliştirilmesi özellikle hemşirelerin kişilerarası daha az problem yaşamasına yardımcı olmaktadır (Han, Won, Kim ve Ali, 2015).

Merhamet yorgunluğu tükenmişliğin ileri bir türüdür, travmatik deneyimler sonucu ortaya çıkmaktadır (Yılmaz ve Üstün, 2018). Merhamet yorgunluğu kadınlarda erkeklere göre (Polat ve Erdem, 2017), meslek gruplarına bakıldığında ise hemşirelerde (Zhang vd., 2018; Polat ve Erdem, 2017) daha fazla görülmektedir. Sacco, Czurzynski, Harvey ve Intersoll (2015) 50 yaş ve üstü

hemşirelerin, merhamet doyumunun daha yüksek, tükenmişlik ve ikincil travmatik stres düzeylerinin daha düşük; daha genç ve / veya daha az deneyimli hemşirelerin merhamet yorgunluğunun daha yüksek olduğunu belirtmiştir. Çalıştıkları birimlere göre merhamet yorgunluğu düzeyinin farklılaştığını belirten çalışmalar da bulunmaktadır. Yoğun bakım hemşirelerinin (Özcan, 2019) ve acilde çalışan hemşirelerin (O'Callaghan, Lam, Cant ve Moss, 2019) merhamet yorgunluğu düzeylerinin düşük olduğu belirtilmektedir. Hooper, Craig, Janvrin, Margaret ve Reimels'in (2010) çalışmalarında ise acilde görevli hemşirelerin büyük bir kısmında orta ile yüksek düzeyde merhamet yorgunluğu düzeyine sahip olduğu ve acilde görevli hemşirelerin merhamet doyumunu, tükenmişlik veya merhamet yorgunluğu düzeylerinin onkoloji, nefroloji ve yoğun bakım alanlarında çalışan hemşirelerinkinden istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde farklılaştığı görülmüştür. Kanser tedavisinde yer alan sağlık çalışanları (Hunt, Denieffe ve Gooney, 2019) ve aile hekimlerinin yüksek derecede merhamet yorgunluğu riski altındadır (El-bar, Levy, Wald ve Biderman, 2013). Aile hekimleri arasında ise uzun yıllar deneyime, çok sayıda kronik hastaya sahip olan ve kronik yorgunluk yaşayanlarda merhamet yorgunluğu riskinin yüksek olduğu belirlenmiştir (Račić vd., 2018). Craig ve Sprang (2010) ise mesleki deneyimi fazla olan sağlık çalışanlarında, hastaya yönelik kanıta dayalı uygulamalar kullanıldığında, merhamet yorgunluğunun azaldığını belirtmiştir. Merhamet yorgunluğunun çalışanları olumsuz yönde etkilediğine yönelik çalışmalar incelendiğinde: merhamet yorgunluğu yüksek hemşirelerin işten ayrılma niyetlerinin de yüksek olduğu (Kılıç, Bakan, Aslan ve Uçar, 2020); pediatrik palyatif bakım hizmeti sunan çalışanların merhamet yorgunluğu seviyeleri ve tükenmişliklerinin öznel iyi oluş ve performanslarını olumsuz yönde etkilediği (Kase, Waldman ve Weintraub, 2018); sağlığı geliştirme davranışları ile merhamet yorgunluğu, merhamet memnuniyeti ve tükenmişlik arasında anlamlı bir ilişki olduğu (Neville ve Cole, 2014) sonucuna ulaşılmıştır. Merhamet

doymu ve tükenmişlik arasındaki ilişkiyi inceleyen bir başka çalışmada (Hunsaker, Chen, Maughen ve Heaston, 2015) hemşirelerin tükenmişlik konusundaki farkındalıklarının artmasının, iş memnuniyeti ve kaliteli hasta bakımının artmasına yardımcı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Merhamet yorgunluğunu artıran ve azaltan unsurlara yönelik çalışmalarda ise hastalık durumu çok ilerlemiş ve ilgiye gereksinimi olan hastalara ve ailelerine bakım verecek hemşirelerin merhamet yorgunluğunun duygusal etkilerinin dikkate alınması ve merhamet yorgunluğu ile başa çıkılmasında yönetici hemşirelerin gerekli desteği sağlamaları gerektiği (Alan, 2018); hemşireler arasındaki meslektaş ilişkisinin merhamet yorgunluğunun mesleki belirleyicileri arasında en güçlü etkiye sahip olduğu (Balınbin vd., 2019); düşük yönetici desteği seviyesinin daha yüksek düzeyde tükenmişlik ve merhamet yorgunluğunun önemli bir açıklayıcısı olduğu (Hunsaker, Chen, Maughan ve Heaston, 2015) ve strese maruz kalma ile travma sonrası stres semptomlarının olumsuz sonuçlarının merhamet yorgunluğu ve tükenmişliğe neden olduğu (Li vd., 2014) sonuçlarına ulaşılmıştır.

4. YÖNTEM

Bu çalışmanın amacı, sağlık çalışanlarında merhamet doymu ve merhamet yorgunluğunun sürekli öfke düzeyine etkisini belirlemektir. Sağlık çalışanlarında öfke, merhamet yorgunluğu ve merhamet doymu konuları son yıllarda üzerinde durulmaya başlanan konular arasında yer almaktadır. Ancak bu çalışma sağlık çalışanlarında merhamet doymu ve merhamet yorgunluğunun sürekli öfke düzeyi değişkenlerinin birbirine olan etkisini incelediğinden alana katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Araştırmanın evrenini, Türkiye'deki sağlık çalışanları oluşturmaktadır. Örneklemi ise kolayda örnekleme yöntemi ile araştırmaya katılmaya gönüllü sağlık

çalışanları oluşturmaktadır. Söz konusu örneklemin yeterli olup olmadığı konusunda büyük evrene sahip kitlelerde örnekleme hatasının (d) 0.05; olayın evrende gözlemlenme oranının (p) 0.5 ve olayın evrende gözlemlenmemeye oranının (q) 0.5 olduğu durumda geçerli olan hesaplama yöntemi kullanılmıştır. Söz konusu değerlere göre erişilmesi gereken kişi sayısı 384'dür (Yazıcıoğlu ve Erdoğan, 2004: 50). Bu çalışmada ise 386 sağlık çalışanı, 2021 yılında online şekilde araştırmaya katılmıştır.

Çalışma nicel araştırma olarak tasarlanmış; sağlık çalışanlarının mevcut merhamet doyumunu, merhamet yorgunluğu ve öfke ifade tarzını ortaya koymak amacıyla betimsel araştırma yöntemi tercih edilmiştir. Veri toplama tekniklerinden anket (online) yöntemine başvurulmuştur. Anket içerisinde katılımcıların kişisel bilgilerini ortaya koyan soruların yanında Sürekli Öfke, Merhamet Doyumu ve Merhamet Yorgunluğu düzeyini belirlemeye yönelik ifadelerin yer aldığı ölçekler kullanılmıştır. Sürekli Öfke Ölçeği, Spielberger vd. (1983) tarafından geliştirilmiştir ve sürekli öfkeyi ölçmektedir. Özer (1994) ölçeğin yönergesinde, kişinin kendisini genelde nasıl hissettiğini belirtmesinin istendiğini belirtmektedir (Özer, 1994). Türkçe uyarlamasını Özer'in (1994) yaptığı ölçek 4'lü likert olarak yapılandırılmıştır. Ölçeğin güvenilirlik düzeyi Türkçe uyarlamasında 0,79 olarak tespit edilmiştir. Bu çalışmada ise Sürekli Öfke Ölçeği'nin güvenilirlik düzeyi 0,84 olarak tespit edilmiştir. "Merhamet Doyumu ve Merhamet Yorgunluğu Ölçeği" başlangıçta Charles Figley (1980) tarafından geliştirilmiş, sonraki yıllarda Stamm ve Figley (1988) tarafından üzerinde çalışılarak "Merhamet Doyumu ve Yorgunluk Testi" olarak adlandırılmıştır. Daha sonra ölçek Stamm (2010) tarafından geliştirilerek "Merhamet Doyumu ve Merhamet Yorgunluğu Ölçeği" adını almıştır. Bu ölçekten elde edilen yüksek skorlar, bireyin işinde etkili bir bakım verici olma yeteneği doğrultusunda daha fazla doyum aldığına işaret etmektedir. Ortalama skor 50'dir. Genellikle insanların yaklaşık olarak %25'i 57 ve üzeri, %25'i de 43 altı puan alabilmektedir.

Elde edilen skorun daha yüksek bir aralıkta olması, bireyin bulunduğu pozisyondan oldukça iyi düzeyde mesleki doyum elde ettiğini düşündürmektedir. Elde edilen skorun 40'ın altında olması ise bireyin işi ile ilgili sorunlar yaşadığına işaret etmektedir (Stamm, 2010; Aktaran: Çınarlı, 2019: 53). Ölçek içerisinde 5'li likertten oluşan toplam 30 ifade yer alır. Ölçekte Merhamet Doyumu (pozitif) ve Merhamet Yorgunluğu (negatif) olmak üzere iki boyut bulunmaktadır. Merhamet doyumunda 3, 6, 12, 16, 18, 20, 22, 24, 27 ve 30. maddeler yer alır iken; Merhamet Yorgunluğunda (1, 4, 8, 10, 15, 17, 19, 21, 26, 29. Maddeler) tükenmişlik alt boyutunu ve (2, 5, 7, 9, 11, 13, 14, 23, 25 ve 28. Maddeler) Sekonder Travmatik Stres (STS) alt boyutunu oluşturmaktadır. Ölçek içerisinde yer alan 1, 4, 15, 17 ve 29. maddeler ters olarak kodlanmaktadır. Merhamet Doyumu ve Merhamet Yorgunluğu Ölçeği'nin Türkçe geçerlilik ve güvenilirliği Çınarlı (2019) tarafından yapılmıştır. Çınarlı (2019: 54-55), çalışmada tükenmişlik alt boyutunun Cronbach Alpha güvenilirlik katsayısı 0,747; STS Ölçeği'nin Cronbach Alpha güvenilirlik katsayısı ise 0,758 olarak belirlemiştir. Bu çalışmada ise Merhamet Yorgunluğu ve Merhamet Doyumu ölçeğinin güvenilirlik katsayısı 0,83 olarak tespit edilmiştir. Araştırmada ilişkisel bir tarama modeli tercih edilmiştir. Bu modelle sürekli öfke hali ile merhamet doyumunu ve merhamet yorgunluğu ve alt boyutlar olan tükenmişlik, STS arasındaki ilişki ortaya konmuştur. Araştırmada modeli belirlenirken alanyazında yer alan benzer nitelikteki araştırmalar incelenmiş ve dokuz hipotezli bir model oluşturulmuştur. Bu hipotezler:

H₁: Sağlık çalışanlarının Sürekli Öfke, Merhamet Doyumu ve Merhamet Yorgunluğu Düzeyleri cinsiyetlerine göre farklılık göstermektedir.

H₂: Sağlık çalışanlarının Sürekli Öfke, Merhamet Doyumu ve Merhamet Yorgunluğu Düzeyleri medeni durumlarına göre farklılık göstermektedir.

H₃: Sağlık çalışanlarının Sürekli Öfke, Merhamet Doyumu ve Merhamet Yorgunluğu Düzeyleri yaşlarına göre farklılık göstermektedir.

H₄: Sağlık çalışanlarının Sürekli Öfke, Merhamet Doyumu ve Merhamet Yorgunluğu Düzeyleri eğitim durumlarına göre farklılık göstermektedir

H₅: Sağlık çalışanlarının Sürekli Öfke, Merhamet Doyumu ve Merhamet Yorgunluğu Düzeyleri görevlerine göre farklılık göstermektedir

H₆: Sağlık çalışanlarının Sürekli Öfke, Merhamet Doyumu ve Merhamet Yorgunluğu Düzeyleri hizmet sürelerine göre farklılık göstermektedir.

H₇: Sağlık çalışanlarının Sürekli Öfke, Merhamet Doyumu ve Merhamet Yorgunluğu Düzeyleri gelir durumlarına göre farklılık göstermektedir.

H₈: Sağlık çalışanlarının Sürekli Öfke, Merhamet Doyumu ve Merhamet Yorgunluğu Düzeyleri çalıştıkları sektöre göre farklılık göstermektedir.

H₉: Sağlık çalışanlarının Merhamet Doyumu ve Merhamet Yorgunluğu ile Sürekli Öfke Düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Çalışmada elde edilen veriler, SPSS istatistiksel analiz paket programı ile analiz edilmiştir. Ölçeklerin güvenilirlik analizi için Cronbach's Alpha katsayısı, ölçekte yer alan boyutların altındaki ifadelerin bulunduğu boyutu temsil edip etmediğini belirlemek için tek boyutluluk analizi yapılmış, ölçeklerin normal dağılımını belirlemek amacıyla Kolmogorov-Smirnov testi uygulanmıştır. Örneklem ait büyüklüğün yeterli ve ölçeklerin basıklık ve çarpıklık değeri +1 ve -1 arasında bulunduğundan verilerin analizinde parametrik testlerden Bağımsız örneklem t-testi ve Tek yönlü varyans analizi (ANOVA), değişkenler arasındaki ilişkiyi belirlemek amacıyla Korelasyon ve bağımsız değişkenlerin (merhamet doyumunu

ve merhamet yorgunluğu) bağımlı değişkene (sürekli öfke) etkisini belirlemek amacıyla Çoklu Doğrusal Regresyon analizi yapılmıştır.

5.BULGULAR

Ölçeklerde yer alan değişkenleri ölçmeyi amaçlayan ifadelerin, altında bulunduğu değişkeni temsil etme durumunu belirlemek amacıyla tek boyutluluk analizi yapılmıştır. Yapılan analiz sonucunda faktör yükü 0,40'ın altında bulunan ifadeler ölçeklerden çıkarılmıştır. Buna göre Merhamet Yorgunluğu Ölçeği alt boyutlarından (Tükenmişlik -1 nolu ifade ve STS -5 nolu ifade) faktör yükleri düşük olan ifadeler çıkarılmış ve tekrar tek boyutluluk analizi yapılmıştır. Analiz sonucuna göre faktör yükü 0,40'ın altında herhangi bir ifade olmadığı tespit edilmiştir. Ölçekler ve ölçekte yer alan boyutların güvenilirliğine ilişkin Cronbach's Alfa katsayıları incelenmiş, tüm ölçek ve boyutlarının katsayılarının 0,70 üzerinde olduğu (Merhamet Yorgunluğu ve Merhamet Doyumu ölçeğinin güvenilirlik katsayısı 0,83; Sürekli Öfke Ölçeği'nin güvenilirlik katsayısı 0,84) görülmüştür. Ölçekler güvenilir olarak değerlendirilmiştir.

Tablo 1. Sağlık Çalışanlarının Demografik Özellikleri (n:386)

		f	%
Cinsiyet	Kadın	274	71,0
	Erkek	112	29,0
Medeni Durum	Bekar	167	43,3
	Evli	219	56,7
Yaş	18-27 yaş	113	29,3
	28-37 yaş	115	29,8
	38-47 yaş	105	27,2
	48-57 yaş	53	13,7
Eğitim Durumu	Lise	27	7,0
	Yüksekokul	86	22,3
	Lisans	186	48,2
	Lisansüstü	87	22,5
Görevi	Hekim	35	9,1
	Hemşire	157	40,7

	İdari Personel	41	10,6
	Teknik Personel	45	11,7
	Diğer	108	28,0
Gelir Durumu	2324 TL ve altı	30	7,8
	2325-4000 TL	86	22,3
	4001-6000 TL	175	45,3
	6001-10000 TL	70	18,1
	10001 TL ve üzeri	25	6,5
Hizmet Yılı	1 yıldan az	49	12,7
	1-5 yıl	63	16,3
	6-10 yıl	72	18,7
	11-15 yıl	82	21,2
	16 yıl ve üzeri	120	31,1
Çalıştığı Sektör	Kamu	304	78,8
	Özel	82	21,2

Tablo 1’de, araştırmaya katılan sağlık çalışanlarının %71’inin kadın, %56,7’sinin evli, %59,1’inin 18-37 yaş arası, %48,2’sinin lisans mezunu, %40,7’sinin hemşire, %45,3’ünün aylık gelirin 4001-6000 TL arası olduğu, %31,1’inin hizmet yılı 16 yıl ve üzeri ve %78,8’inin kamu sektöründe çalıştığı görülmektedir.

Tablo 2. Değişkenlere İlişkin Ortalamalar

Değişkenler	\bar{X}	s.s	Min-Maks
Sürekli öfke düzeyi	1,9668	,47933	1-4
Merhamet doyumunu	3,8701	,66982	1-5
Tükenmişlik	2,7364	,93349	1-5
STS	2,3627	,59551	1-5
Merhamet yorgunluğu	2,4873	,62621	1-5

Tablo 2’de sağlık çalışanlarının öfke düzeylerinin orta, merhamet doyumunun yüksek, tükenmişlik, STS ve merhamet yorgunluğunun orta düzeydedir.

Tablo 3. Katılımcıların Sürekli Öfke, Merhamet Doymu, Tükenmişlik, STS ve Merhamet Yorgunluğu Düzeylerinin Cinsiyete Göre Farklılıkları

	Cinsiyet	n	\bar{X}	ss	t	p
Sürekli Öfke	Erkek	112	1,87	,46605	-2,453	,01
	Kadın	274	2,00	,48044		
Merhamet Doymu	Erkek	112	3,88	,58202	,255	,79
	Kadın	274	3,86	,70349		
Tükenmişlik	Erkek	112	2,53	,88667	-2,855	,00
	Kadın	274	2,82	,94071		
STS	Erkek	112	2,27	,66410	-1,828	,06
	Kadın	274	2,40	,56201		
Merhamet Yorgunluğu	Erkek	112	2,35	,66549	-2,523	,01
	Kadın	274	2,54	,60263		

Tablo 3'te katılımcıların sürekli öfke, merhamet doymu, tükenmişlik, STS ve merhamet yorgunluğunun cinsiyeti göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan analiz sonuçlarına göre, sürekli öfke, tükenmişlik ve merhamet yorgunluğu boyutunda anlamlı farklılık görülmektedir ($p < 0,05$). Tüm değişkenlerde kadınların ortalamaları daha yüksektir. Kadınların öfke, tükenmişlik ve merhamet yorgunluğu düzeylerinin erkeklerden daha fazla olduğu söylenebilir (H_1 hipotezi kabul edilmiştir).

Tablo 4. Katılımcıların Sürekli Öfke, Merhamet Doymu, Tükenmişlik, STS ve Merhamet Yorgunluğu Düzeylerinin Medeni Duruma Göre Farklılıkları

	Medeni Durum	n	\bar{X}	ss	t	p
Sürekli Öfke	Bekâr	167	1,91	,42869	-1,796	,07
	Evli	219	2,00	,51244		
Merhamet Doymu	Bekâr	167	4,02	,52097	4,378	,00
	Evli	219	3,74	,74241		
Tükenmişlik	Bekâr	167	2,65	,92812	-1,570	,11
	Evli	219	2,80	,93446		
STS	Bekâr	167	2,27	,60494	-2,408	,01
	Evli	219	2,42	,58158		
Merhamet Yorgunluğu	Bekâr	167	2,40	,61668	-2,322	,02
	Evli	219	2,55	,62722		

Tablo 4'te, katılımcıların merhamet doymu, STS ve merhamet yorgunluğu medeni durumlarına göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermektedir ($p < 0,05$). Ortalamalar incelendiğinde bekâr katılımcıların merhamet doymu düzeylerinin evlilere oranla daha yüksek olduğu görülmektedir. Ancak STS ve merhamet yorgunluğu düzeylerinde evli katılımcıların ortalamaları bekâr katılımcılardan daha yüksektir. Evlilerin daha yoğun STS yaşadıkları ve merhamet yorgunluklarının daha fazla olduğu görülmektedir (H_2 hipotezi kısmen kabul edilmiştir).

Tablo 5. Katılımcıların Sürekli Öfke, Merhamet Doymu, Tükenmişlik, STS ve Merhamet Yorgunluğu Düzeylerinin Yaşlarına Göre Farklılıkları

		n	\bar{X}	ss	F	p	Gruplar arası farklılık
Sürekli Öfke	18-27 yaş	11	1,94	4,053	6,508	,00	48-57 yaş ile 18-27 yaş, 28-37 yaş ve 38-47 yaş arasında
	28-37 yaş	11	1,88	4,653			
	38-47 yaş	10	1,95	4,167			
	48-57 yaş	5	2,22	6,652			
	53	2,22	6,652				
Merhamet Doymu	18-27 yaş	11	4,06	3,814	12,512	,00	48-57 yaş ile 18-27 yaş, 28-37 yaş ve 38-47 yaş arasında
	28-37 yaş	11	3,93	3,842			
	38-47 yaş	10	3,81	4,373			
	48-57 yaş	5	3,42	6,802			
	53	3,42	6,802				
Tükenmişlik	18-27 yaş	11	2,55	3,702	3,876	,00	18-27 yaş ile 48-57 yaş arasında
	28-37 yaş	11	2,73	3,630			
	38-47 yaş	10	2,76	3,607			
	48-57 yaş	5	3,07	3,458			
	53	3,07	3,458				
STS	18-27 yaş	11	2,23	5,419	2,353	,00	48-57 yaş ile 18-27 yaş, 28-

Sağlık Çalışanlarında Merhamet Doymu ve Merhamet Yorgunluğunun Sürekli Öfke Düzeyine Etkisi

	28-37 yaş	11	2,30	4,856				37 yaş arasında
	38-47 yaş	10	2,42	5,295				
	48-57 yaş	53	2,64	4,015				
	18-27 yaş	11	2,33	7,843				
	28-37 yaş	11	2,44	7,505				48-57 yaş ile 18-27 yaş, 28-37 yaş arasında
Merhamet Yorgunluğu	38-47 yaş	10	2,54	7,957	2,592	,00		
	48-57 yaş	53	2,78	6,683				

Tablo 5'te katılımcıların yaşlarına göre sürekli öfke düzeyinde ve merhamet doymu, tükenmişlik, STS ve merhamet yorgunluğu boyutlarının tamamında istatistiksel olarak anlamlı farklılık ($p < 0,05$) görülmektedir (H_3 hipotezi kabul edilmiştir). Farklılığın hangi gruplardan kaynaklandığını belirlemek amacıyla yapılan Post-hoc testlerinden Tukey testi yapılmıştır. Katılımcıların sürekli öfke düzeyindeki farklılık 48-57 yaş ile diğer yaş grupları arasındaki farklılıktan kaynaklanmaktadır. 48-57 yaş aralığındaki katılımcıların öfke düzeyleri diğer tüm gruplarından daha fazladır. Merhamet doymu boyutundaki farklılık ise yine 48-57 yaş arası katılımcılar ile diğer yaş grupları arasında görülmektedir. Ortalamalar incelendiğinde yaş ilerledikçe merhamet doymu ortalamalarının da azaldığı görülmektedir. Merhamet yorgunluğu alt boyutlarından tükenmişlik boyutunda ise farklılık 18-27 yaş arası ile 48-57 yaş arası katılımcılardan kaynaklanmaktadır. Mesleğin başında olan daha genç katılımcıların tükenmişlik düzeyi, ileri yaştaki katılımcılarından daha düşüktür. 48-57 yaş arası katılımcıların mesleki anlamda daha tükenmiş durumda oldukları söylenebilir. Merhamet yorgunluğunun diğer bir boyutu olan STS boyutundaki anlamlı farklılık ise 48-57 yaş ile 18-27 yaş ve 28-37 yaş arasındaki katılımcılardan kaynaklanmaktadır. İleri yaştaki çalışanların STS ortalamaları diğer grup ortalamalarından daha yüksektir. Merhamet yorgunluğu genel boyutundaki

anlamli farklılık da STS boyutundaki farklılıkla aynı şekilde 48-57 yaş ile 18-27 yaş ve 28-37 yaş arasındaki katılımcılardan kaynaklanmaktadır.

Tablo 6. Katılımcıların Sürekli Öfke, Merhamet Doymu, Tükenmişlik, STS ve Merhamet Yorgunluğu Düzeylerinin Eğitim Durumlarına Göre Farklılıkları

		n	\bar{X}	ss	F	p	Gruplar arası farklılık
Sürekli Öfke	Lise	27	2,02	,48800	3,148	,02	Yüksek okulla Lisansüstü mezunları arasında
	Yüksek okul	86	2,08	,59345			
	Lisans	186	1,94	,43471			
	Lisans üstü	87	1,87	,42088			
Merhamet Doymu	Lise	27	3,93	,70362	3,852	,01	Yüksek okulla Lisansüstü ve Lisans mezunları arasında
	Yüksek okul	86	3,66	,93492			
	Lisans	186	3,89	,53039			
	Lisans üstü	87	3,99	,57514			

Tablo 6'da katılımcıların eğitim durumlarına sadece sürekli öfke düzeyinde ve merhamet doymu boyutunda istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmuştur (H_4 hipotezi kısmen kabul edilmiştir). Sürekli öfke düzeyinde farklılığın yüksekokul ile lisansüstü mezunlarından kaynaklandığı görülmektedir. Lisansüstü eğitim mezunu çalışanların öfke düzeyleri yüksekokul mezunlarınıninkinden daha düşüktür. Yine en düşük ortalama lisansüstü mezunlarına, en yüksek ortalama da yüksekokul mezunlarına aittir. Merhamet doymu boyutundaki farklılık ise yüksekokul mezunları ile lisansüstü ve lisans mezunlarından kaynaklanmaktadır. Merhamet doymu en yüksek olan grup lisansüstü, düşük ortalama ise yüksekokul mezunlarına aittir.

Tablo 7. Katılımcıların Sürekli Öfke, Merhamet Doymu, Tükenmişlik, STS ve Merhamet Yorgunluğu Düzeylerinin Görevlerine Göre Farklılıkları

		n	\bar{X}	ss	F	p	Gruplar arası farklılık
Merhamet Doymu	Hekim	35	4,09	2,784	2,486	,04	Hekim ile Diğer
	Hemşire	157	3,87	3,881			
	Teknik	45	3,87	3,946			
	Personel						
	İdari	41	4,00	4,040			
	Diğer	108	3,73	6,338			
Tükenmişlik	Hekim	35	3,08	1,04132	4,575	,00	Teknik personel ile hekim ve hemşire
	Hemşire	157	2,89	,99532			
	Teknik	45	2,45	,65124			
	Personel						
	İdari	41	2,54	,73930			
	Personel						
Diğer	108	2,59	,90782	Diğer ile hekim			

Tablo 7’de katılımcıların görevlerine göre merhamet doymu boyutu ve tükenmişlik alt boyutunda istatistiksel olarak anlamlı farklılık görülmektedir. (H_5 hipotezi kısmen kabul edilmiştir). Merhamet doymu boyutundaki farklılık hekim olarak görev yapan çalışanlar ile diğer (temizlik ve güvenlik görevlisi) görev grubundan kaynaklanmaktadır. Hekimlerin merhamet doymu en yüksek ortalamaya sahipken, diğer görevleri yerine getiren çalışanların ortalaması da en düşüktür. Tükenmişlik alt boyutundaki anlamlı farklılık incelendiğinde, farklılığın teknik personel ile hekim ve hemşire olarak görev yapanlar; hekim ile diğer (temizlik ve güvenlik görevlisi) görevleri yerine getiren çalışanlar arasında olduğu görülmüştür. Tükenmişlik düzeyi en yüksek grup hekim ve hemşirelerdir, en düşük grup ise teknik personel grubudur. Grup ortalaması diğer iki gruba (teknik ve idari personel) göre yüksek olan diğer (temizlik ve güvenlik görevlisi) grubu ile hekimler arasındaki farklılık da anlamlı görülmüştür.

Tablo 8. Katılımcıların Sürekli Öfke, Merhamet Doyumu, Tükenmişlik, STS ve Merhamet Yorgunluğu Düzeylerinin Hizmet Süresine Göre Farklılıkları

		n	\bar{X}	ss	F	p	Gruplar arası farklılık
Sürekli Öfke	1 yıldan az	49	1,91	,50800	2,366	,05	16 yıl ve üzeri ile 6-10 yıl ve 11-15 yıl arasında
	1-5 yıl	63	2,03	,44751			
	6-10 yıl	72	1,87	,43181			
	11-15 yıl	82	1,90	,40261			
	16 yıl ve üzeri	120	2,05	,54341			
Merhamet Doyumu	1 yıldan az	49	4,12	,51508	6,255	,00	1 yıldan az ile 1-5 yıl arası - 16 ve üzeri arası 16 yıl ve üzeri ile 1 yıldan az, 6-10 yıl arası ve 11-15 yıl arası
	1-5 yıl	63	3,75	,68215			
	6-10 yıl	72	3,92	,48785			
	11-15 yıl	82	4,03	,53936			
	16 yıl ve üzeri	120	3,67	,82013			
Tükenmişlik	1 yıldan az	49	2,30	,88385	4,443	,02	1 yıldan az ile diğer tüm gruplar arasında 16 yıl ve üzeri ile 11-15 yıl arasında
	1-5 yıl	63	2,76	,91347			
	6-10 yıl	72	2,70	,91832			
	11-15 yıl	82	2,68	,90486			
	16 yıl ve üzeri	120	2,94	,93984			
STS	1 yıldan az	49	2,32	,66135	3,764	,05	16 yıl ve üzeri ile diğer tüm
	1-5 yıl	63	2,30	,61804			
	6-10 yıl	72	2,30	,53359			

Sağlık Çalışanlarında Merhamet Doymu ve Merhamet Yorgunluğunun Sürekli Öfke Düzeyine Etkisi

							gruplar arasında
	yıl 11-15	82	2,23	,59147			
	yıl 16 yıl ve üzeri	120	2,52	,56596			
	1 yıldan az	49	2,31	,66399			
Merhamet Yorgunluğu	1-5 yıl	63	2,46	,63814	4,229	,02	16 yıl ve üzeri ile diğer tüm gruplarda
	6-10 yıl	72	2,43	,59835			
	11-15 yıl	82	2,38	,59037			
	16 yıl ve üstü	120	2,66	,61146			

Tablo 8'e göre katılımcıların hizmet sürelerine göre sürekli öfke düzeyi, merhamet doymu boyutu, tükenmişlik alt boyutu, STS alt boyutu ve merhamet yorgunluğu boyutunda istatistiksel olarak anlamlı farklılık görülmektedir (H_6 hipotezi kabul edilmiştir). Sürekli öfke düzeyindeki farklılıklar 16 yıl ve üzeri hizmet süresi olan çalışanlar ile 6-10 yıl arası ve 11-15 yıl arası olan çalışanlardan kaynaklanmaktadır. Öfke düzeyi en yüksek grup 16 yıl ve üzeri çalışanlar iken, düşük olan gruplar sırasıyla 6-10 yıl arası ve 11-15 yıl arası hizmet süresi olanlardır. Merhamet doymu boyutundaki farklılık ise, 1 yıldan daha az hizmet süresine sahip çalışanlar ile 1-5 yıl arası, 16 yıl ve üzeri çalışanlar arasında görülmektedir. Merhamet doymu en yüksek grup 1 yıldan daha az süredir çalışanlardır. En düşük grup ise 16 yıl ve üzeri çalışanların oluşturduğu gruptur. Farklılığı yaratan diğer gruplar ise 1-5 yıl arası hizmet verenler ile 11-15 yıl arasında hizmet verenlerdir. 16 yıl ve üzeri çalışanlar ile 6-10 yıl arası çalışanlar ve 11-15 yıl arası çalışanlar arasındaki farklılık da anlamlı görülmüştür. Tükenmişlik alt boyutundaki farklılık ise 1 yıldan daha az süredir hizmet verenler ile diğer tüm gruplar arasında; 16 yıl ve üzeri hizmet verenler ile 11-15 yıl arası hizmet veren çalışanlardan kaynaklanmaktadır. 1 yıldan daha az süredir hizmet veren çalışanların tükenmişlik ortalamasının en düşük, 16 yıl ve üzeri süredir hizmet verenlerinki ise en yüksektir. STS alt boyutu ve merhamet yorgunluğu

boyutundaki farklılık ise 16 yıl ve üzeri hizmet süresine sahip çalışanlar ile diğer tüm gruplar arasında görülmektedir. Hizmet süresi en fazla olan grubun boyut ortalamaları diğer tüm gruplarınkinden daha yüksektir.

Tablo 9. Katılımcıların Sürekli Öfke, Merhamet Doyumunu, Tükenmişlik, STS ve Merhamet Yorgunluğu Düzeylerinin Gelir Durumuna Göre Farklılıkları

		n	\bar{X}	ss	F	p	Gruplar arası farklılık
Sürekli Öfke	2324 TL ve altı	30	2,00	,53171	2,473	,04	2325-4000 TL ile 6001-10000 TL arasında
	2325-4000 TL	86	1,86	,48557			
	4001-6000 TL	175	1,97	,37258			
	6001-10000 TL	70	2,09	,64339			
	10001 TL ve üzeri	25	1,88	,46815			
Tükenmişlik	2324 TL ve altı	30	2,34	,82911	3,296	,01	2324 TL ve altında ile 10001 TL ve üzerinde
	2325-4000 TL	86	2,58	,92416			
	4001-6000 TL	175	2,79	,95069			
	6001-10000 TL	70	2,81	,90958			
	10001 TL ve üzeri	25	3,12	,85122			
STS	2324 TL ve altı	30	2,29	,68492	5,825	,00	10001 TL ve üzeri ile 2325-4000 TL ve 4001-6000 TL arasında
	2325-4000 TL	86	2,24	,58988			
	4001-6000 TL	175	2,30	,56402			
	6001-10000 TL	70	2,56	,59502			
	10001 TL ve üzeri	25	2,71	,48750			
Merhamet Yorgunluğu	2324 TL ve altı	30	2,30	,67493	4,988	,00	10001 TL ve üzeri ile 2324 TL
	2325-4000 TL	86	2,35	,60691			

Sağlık Çalışanlarında Merhamet Doymu ve Merhamet Yorgunluğunun Sürekli Öfke Düzeyine Etkisi

4001-6000 TL	175	2,46	,60472	ve altı, 2325-
6001-10000 TL	70	2,64	,64743	4000 TL ve
10001 TL ve üzeri	25	2,85	,51595	4001-6000 TL arasında

Tablo 9’da katılımcıların gelir durumuna göre merhamet doymu dışındaki tüm boyut ve alt boyutlarda istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmaktadır ($p < 0,05$ - H_7 hipotezi kabul edilmiştir). Farklılığın hangi gruplardan kaynaklandığını belirlemek amacıyla yapılan analiz sonucunda, sürekli öfke düzeyinde 2325-4000 TL ile 6001-10000 TL arasında gelire sahip olanlardan kaynaklandığı görülmüştür. Tükenmişlik alt boyutundaki farklılık 2324 TL ve altında gelire sahip olanlar ile 10001 TL ve üzerinde gelire sahip olanlardan kaynaklanmaktadır. Buna göre geliri en yüksek olan grubun tükenmişlik düzeyi en yüksek, geliri en düşük olan grubun tükenmişlik düzeyi de en düşük ortalamaya sahiptir. STS alt boyutundaki farklılık ise 10001 TL ve üzeri ile 2325-4000 TL ve 4001-6000 TL arasında geliri olan gruplardan kaynaklanmaktadır. Merhamet yorgunluğu boyutundaki farklılık ise en yüksek gelire sahip grup olan 10001 TL ve üzeri ile 6001-10000 TL geliri olanların dışındaki tüm gruplardan kaynaklanmaktadır. Merhamet yorgunluğu en yüksek olan grup en yüksek gelir düzeyine sahipken, en düşük grup da en düşük gelir durumuna sahip gruptur.

Tablo 10. Katılımcıların Sürekli Öfke, Merhamet Doymu, Tükenmişlik, STS ve Merhamet Yorgunluğu Düzeylerinin Çalıştıkları Sektöre Göre Farklılıkları

	Çalışılan Sektör	n	\bar{X}	ss	t	p																																									
Sürekli Öfke	Kamu	304	1,98	,48381	1,251	,21																																									
	Özel	82	1,90	,46071			Merhamet Doymu	Kamu	304	3,82	,68064	-2,494	,02	Özel	82	4,02	,60795	Tükenmişlik	Kamu	304	2,81	,94888	3,392	,00	Özel	82	2,45	,81945	STS	Kamu	304	2,41	,57639	3,224	,00	Özel	82	2,16	,62769	Merhamet Yorgunluğu	Kamu	304	2,54	,61808	3,744	,00	Özel
Merhamet Doymu	Kamu	304	3,82	,68064	-2,494	,02																																									
	Özel	82	4,02	,60795			Tükenmişlik	Kamu	304	2,81	,94888	3,392	,00	Özel	82	2,45	,81945	STS	Kamu	304	2,41	,57639	3,224	,00	Özel	82	2,16	,62769	Merhamet Yorgunluğu	Kamu	304	2,54	,61808	3,744	,00	Özel	82	2,26	,60851								
Tükenmişlik	Kamu	304	2,81	,94888	3,392	,00																																									
	Özel	82	2,45	,81945			STS	Kamu	304	2,41	,57639	3,224	,00	Özel	82	2,16	,62769	Merhamet Yorgunluğu	Kamu	304	2,54	,61808	3,744	,00	Özel	82	2,26	,60851																			
STS	Kamu	304	2,41	,57639	3,224	,00																																									
	Özel	82	2,16	,62769			Merhamet Yorgunluğu	Kamu	304	2,54	,61808	3,744	,00	Özel	82	2,26	,60851																														
Merhamet Yorgunluğu	Kamu	304	2,54	,61808	3,744	,00																																									
	Özel	82	2,26	,60851																																											

Tablo 10'da katılımcıların çalışmış oldukları sektöre göre sürekli öfke düzeyi dışındaki tüm farklılıklar istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur (H_8 hipotezi kısmen kabul edilmiştir). Merhamet doymu boyutunda özel sektör çalışanlarının ortalamaları kamu çalışanlarına göre daha yüksektir. Tükenmişlik, STS alt boyutları ve merhamet yorgunluğunda ise kamu sektöründe çalışanların ortalamaları daha yüksektir. Kamuda çalışan sağlık çalışanlarının özel sektördekilere oranla daha olumsuz duygular içinde olduğu söylenebilir.

Tablo 11. Değişkenlere Ait Ortalama, Standart Sapma ve Korelasyon Katsayıları

Değişkenler	\bar{X}	s.s	1	2	3
1. Merhamet doymu	3,8701	,66982	-		
2. Merhamet yorgunluğu	2,4873	,62621	-,292**	-	
3. Sürekli öfke	1,9668	,47933	-,380**	,420**	-

** $p < 0,01$

Tablo 11'de değişkenlere ait korelasyon katsayısı incelendiğinde, merhamet doymu ve merhamet yorgunluğu arasında ters yönlü ve zayıf bir ilişki; merhamet doymu ile sürekli öfke arasında da yine ters yönlü ancak orta düzeyde bir ilişkinin bulunduğu görülmektedir. Çalışanlardaki olumsuz duyguları

ifade eden merhamet yorgunluğu ile sürekli öfke arasında ise pozitif yönde ve orta düzeyde bir ilişki söz konusudur. Çalışanların olumsuz duyguları sürekli öfke düzeyini artırmaktadır.

Tablo 12. Değişkenlere İlişkin Çoklu Regresyon Analizi

Değişken	B	SH	β	t	p
<i>Sürekli Öfke (Sabit)</i>	2,101	,177		11,877	,000
<i>Merhamet doyumu</i>	-,201	,033	-,28	-6,063	,000
<i>Merhamet yorgunluğu</i>	,259	,035	,33	7,303	,000

$R^2= 0,25$; Düzeltilmiş $R^2= 24$; $F_{(2,383)}= 63,393$, $p<0,01$

Tablo 12’de analiz sonuçları istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur [$F_{(2,383)}= 63,393$, $p<0,01$]. Düzeltilmiş R^2 değeri 0,24’tür. Merhamet doyumu ve merhamet yorgunluğu değişkenleri birlikte sürekli öfkenin % 24’ünü açıklamaktadır. H_0 hipotezi kabul edilmiştir.

6. TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

İlhan (2014) hemşirelerde öfke konusunu incelediği çalışmanın sonucunda, cinsiyet ile katılımcıların öfke ve öfke ifade tarzları arasında anlamlı ilişki olduğunu, erkek hemşirelerin öfke ve öfke ifade tarzlarının kadınlara göre anlamlı seviyede daha yüksek bulunduğunu belirtmiştir. Bu çalışmanın bulgularına göre ise, kadınların sürekli öfke düzeyleri erkeklere oranla daha fazladır. Kayalı, Durmuş Aren, Akça ve Tan’ın (2018) yaptıkları çalışmada, acil tıp kliniğinde çalışan sağlık personelinin saldırganlık düzeyleri ve öfkeleri arasındaki ilişki incelenmiş; katılımcıların öfke düzeyleri eğitim düzeylerine göre farklılık göstermemiştir. Bu sonuçtan farklı olarak bu çalışmada, öfke düzeyinin eğitim düzeyine göre farklılaştığı belirlenmiştir. En düşük öfke düzeylerinin lisansüstü eğitim mezunu katılımcılarda olduğu belirlenmiştir.

Polat ve Erdem (2017) sağlık çalışanları ile yaptıkları çalışmada, merhamet yorgunluğu ile çalışma yaşam kalitesini incelemişlerdir. Çalışmanın sonucunda, kadınlarda erkeklere göre, meslek grupları arasında ise hemşirelerde daha fazla merhamet yorgunluğunun görüldüğü sonucuna ulaşmışlardır. Bu çalışmada ise kadınların tükenmişlik ve merhamet yorgunluğunun erkeklerden daha fazla olduğu söylenebilir. Ayrıca hekimlerin merhamet doyumunu en yüksek ortalamaya sahipken, diğer görevleri yerine getiren çalışanların (temizlik ve güvenlik görevlisi) ortalaması da en düşüktür. O'Callaghan, Lam, Cant ve Moss (2019) acilde görevli hemşireler üzerinde merhamet doyumunu araştırmışlardır. Çalışmanın sonucunda, acilde çalışan hemşirelerin düşük bir seviyede merhamet yorgunluğu taşıdıklarını belirlemişlerdir.

Sacco, Ciurzynski, Harvey ve Intersoll (2015) hemşireler üzerinde merhamet doyumunu araştırmışlardır. Daha genç ve / veya daha az deneyimli hemşirelerin merhamet yorgunluğu daha yüksek bulunmuştur. Bu çalışmada ise merhamet doyumunu en yüksek grup 1 yıldan daha az süredir çalışanlardır. En düşük grup ise 16 yıl ve üzeri çalışanların oluşturduğu gruptur. 48-57 yaş arasındaki katılımcıların öfke düzeyleri diğer tüm gruplarından daha fazladır. Ortalamalar incelendiğinde yaş ilerledikçe merhamet doyumunu ortalamalarının da azaldığı görülmektedir. Craig ve Sprang (2010) sosyal hizmet uzmanları ve psikologlar üzerinde yaptıkları çalışmada, mesleki deneyimi fazla olan sağlık çalışanlarının kanıta dayalı uygulamaların kullanılmasının merhamet yorgunluğunu azalttığı sonucuna ulaşmışlardır.

Bu çalışmanın sonucunda, araştırmaya katılan sağlık çalışanlarının Sürekli Öfke, Merhamet Doyumu, Tükenmişlik, STS ve Merhamet Yorgunluğu Düzeyleri ile sırasıyla cinsiyetleri, medeni durumları, yaşları, eğitim durumları, gelir durumları, görevleri, hizmet süreleri ve çalıştıkları sektör arasında anlamlı bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Ayrıca, hekimlerin merhamet doyumunu en yüksek

ortalamaya sahipken, diğer çalışanların (temizlik ve güvenlik görevlisi) ortalaması da en düşüktür.

Merhamet doymu ve merhamet yorgunluğu arasında ters yönlü ve zayıf bir ilişki; merhamet doymu ile sürekli öfke arasında ters yönlü orta düzeyde bir ilişkinin bulunmaktadır. Çalışanlardaki olumsuz duyguları ifade eden merhamet yorgunluğu ile sürekli öfke arasında ise pozitif yönde ve orta düzeyde bir ilişki söz konusudur. Çalışanların olumsuz duyguları sürekli öfke düzeyini artırmaktadır.

KAYNAKÇA

- Akın, E. (2019). *Sağlık çalışanlarında öfke ve işe bağlı gerginlik ile tıbbi hatalarda tutum ilişkisi*. Yüksek Lisans Tezi, Okan Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Alan H. (2018). "Merhamet yorgunluğu ve yönetici hemşirenin rolü." *Sağlık Ve Hemşirelik Yönetimi Dergisi*, 5(2): 141-146.
- Aslan, H., Gemlik, N. ve Bektaş, G. (2016). "Determination of anger expression and anger management styles and an application on operating room nurses." *International Journal of Commerce and Finance*. 2(2): 27-39.
- Atıcı, E. (2005). *Erişkin lösemili hastalarda hasta- hekim ilişkisinin tıp etiği ilkeleri açısından incelenmesi*. Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Bursa.
- Balinbin, C. B. V., Balatbat, K. T. R., Balayan, A. N. B., Balcueva, M. I. C., Balicat, M. G. B., Balidoy, T. A. S., Macindo, J. R. ve Torres, G. C. S. (2019). "Occupational determinants of compassion satisfaction and compassion fatigue among filipino registered nurses." *Journal of Clinical Nursing*, 29: 955-963.

- Bilgin Stannitz, B. (2019). *Sağlık çalışanlarında öfke ifade tarzlarının empati ve stres düzeyi ile ilişkisi*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Okan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Cömert Altunay, H. (2019). *Sağlık çalışanlarında tükenmişlik*. Yüksek Lisans Tezi, Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Craig, C.D. ve G. Sprang, G. C.D. Craig ve G. Sprang (2010). "Compassion satisfaction, compassion fatigue, and burnout in a national sample of trauma treatment therapists." *Anxiety, Stress, ve Coping*, 23 (3): 319-339.
- Çınarlı, T. (2019). *Acil hemşirelerinde merhamet yorgunluğunu etkileyen faktörler*. Doktora Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Samsun.
- Çingöl, N. Çelebi. E, Zengin. S, Karakaş, M. (2018). "Bir sağlık yüksekokulu hemşirelik bölümü öğrencilerinin merhamet düzeylerinin incelenmesi." *Klinik Psikiyatri Dergisi*, 21(1): 61-67.
- El-bar, N., Levy, A., Wald, H. S. ve Biderman, A. (2013). "Compassion fatigue, burnout and compassion satisfaction among family physicians in the negev area- a cross- sectional study." *Israel Journal Of Health Policy Research*, 2(31): 2.
- Embriaco, N., Papazian, L., Kentish-Barnes, N., Pochard, F., ve Azoulay, E. (2007). "Burnout syndrome among critical care healthcare workers." *Current Opinion in Critical Care*, 13(5): 482-488.
- Gürdoğan, P. E., Öztürk, S., ve Uğur, E. (2017). "Yoğun Bakımda Sağlık Çalışanlarına Yönelik Şiddet: Öfke Düzeyleri Hasta Yakınlarının Görüşlerini Etkiler mi?" *Sağlık Ve Hemşirelik Yönetimi Dergisi*, 4(1): 1-7.
- Hunsaker, S., Chen, H.-C., Maughan, D. ve Heaston, S. (2015). "Factors that influence the development of compassion fatigue, burnout, and

- compassion satisfaction in emergency department nurses." *Journal of Nursing Scholarship*, 47(2): 186–194.
- Hunt, P., Denieffe, S. Ve Gooney, M. (2019). "Running on empathy: relationship of empathy to compassion satisfaction and compassion fatigue in cancer healthcare professionals." *European Journal of CancerCare*, 28: 1-8.
- İlhan, H. K. (2014). *Hemşirelerin çalışma ortamında öfke düzeyi ve öfke ifade tarzı*. Yüksek Lisans Tezi, Haliç Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Kalaycı, Ş. (2005). *Spss Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri*. Ankara: Asil Yayın Dağıtım.
- Kalender, A. ve Uludağ, A. (2004). "Sağlık hizmetlerinin yürütülmesinde doktor-hasta ilişkisinin rolü." *Amme İdaresi Dergisi*, 37(4): 117-132.
- Karslı, N. (2011). *Öfke kontrolü ve dindarlık ilişkisi (Erzurum örneği)*. Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Kase, S. M., Waldman, E. D., ve Weintraub, A. S. (2018). "A cross-sectional pilot study of compassion fatigue, burnout, and compassion satisfaction in pediatric palliative care providers in the United States." *Palliative and Supportive Care*, 1–7.
- Kayalı, S., Durmuş K.M., Aren, A., Akça, Ö. ve Tan, M.Y. (2018). "Acil tıp kliniğinde çalışan sağlık personelinin sosyo-demografik özelliklerinin öfke tarzları ve saldırganlık düzeyleri üzerine etkisi." *İstanbul Tıp Dergisi*, 19(1): 18-21.
- Keskin, G., Gümüş B. A., ve Engin, E. (2011). "Bir grup sağlık çalışanında öfke ve mizaç özellikleri: ilişkisel bir inceleme." *Düşünen Adam*, 24(3): 199-208.
- Kılıç, D., Bakan, A., Aslan, G. ve Uçar, F. (2020). "Onkoloji birimleri ve yoğun bakım ünitelerinde çalışan hemşirelerde etik duyarlılık ve merhamet

- yorgunluğu arasındaki ilişkinin incelenmesi.” *Adnan Menderes Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 4 (1): 20-29.
- Kişmir, Ş. ve İrge, N. T. (2020). “Merhamet yorgunluğu düzeyinin çalışanların motivasyonu ve iş doyumlarına etkisi: sağlık çalışanları üzerinde bir uygulama.” *RveS -Research Studies Anatolia Journal*, 3 (1): 1-18.
- Kocatepe, V., Uğur, E. ve Karabacak, Ü. (2017). “Yoğun bakım ve palyatif bakım ünitelerinde çalışan hemşirelerin sürekli öfke ve öfke ifade tarzları ile bakım davranışları arasındaki ilişki.” *Florence Nightingale Hemşirelik Dergisi*, 25(1): 13-20.
- Lachman, V.D. (2016). “Compassion fatigue as a threat to ethical practice: Identification, personal and workplace prevention/management strategies.” *MEDSURG Nursing*, 25(4): 275-278.
- Li, A., Early, S.F., Mahrer, N.E., Klaristenfeld, J. L. ve Gold, J. I. (2014). “Group cohesion and organizational commitment: protective factors for nurse residents’ job satisfaction, compassion fatigue, compassion satisfaction, and burnout.” *Journal of Professional Nursing*, 30(1): 89–99.
- Lombardo, B. ve Eyre, C. (2011). “Compassion fatigue: a nurse’s primer.” *The Online Journal of Issues in Nursing*, 16(1): 1-8.
- Moscoso, M.S.ve Spielberger, C.D.(2011). “Cross-cultural assessment of emotions: the expression of anger.” *Revista de Psicología*, 29(2): 343-360.
- Neville, K. ve Cole, D. A. (2013). “The relationships among health promotion behaviors, compassion fatigue, burnout, and compassion satisfaction in nurses practicing in a community medical center”. *The Journal of Nursing Administration*, 43(6): 348–354.

- O'Callaghan, E. L., Lam, L., Cant, R. ve Moss, C. (2019). "Compassion satisfaction and compassion fatigue in Australian emergency nurses: a descriptive cross-sectional study." *International Emergency Nursing*.
- Öngören, B. (2017) Hekim-hasta ilişkisi ve sağlık hizmetlerinde iletişim. *Tıbbi Sosyal Hizmet Dergisi*, 1: 57-69.
- Özan, A. (2019). *Yoğun bakım hemşirelerinde merhametin ve merhamet yorgunluğunun belirlenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.
- Özdemir, S. (2013). *Tıp eğitimi sürecinin öğrencilerin hasta hekim ilişkisine yönelik tutumları üzerine etkisi*. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Papadopoulos I, Zorba A, Koulouglioti C, Ali S , Aagard M , Akman O , ... Vasiliou M., (2016). "International study on nurses' views and experiences of compassion." *International Nurse Review*, 63: 395–405.
- Pehlivan, T ve Güner, P. (2017). "Compassion Fatigue: The known and unknown." *Psikiyatri Hemşireliği Dergisi*, 9(2): 129-134.
- Pehlivan, T. (2019). *Onkoloji-hematoloji hemşirelerine uygulanan kısa ve uzun süreli merhamet yorgunluğu dayanıklılık programının yaşam kalitesi, algılanan stres ve psikolojik dayanıklılık üzerine etkisi*. Yüksek Lisans Tezi, Koç Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Polat, F. ve Erdem, R. (2017). "Merhamet yorgunluğu düzeyinin çalışma yaşam kalitesi ile ilişkisi: sağlık profesyonelleri örneği." *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 26: 291-312.
- Račić, M., Virijević, A., Ivković, N., Joksimović, B. N., Joksimović, V. R. ve Mijovic, B. (2018). "Compassion fatigue and compassion satisfaction among family physicians in the republic of srpska, Bosnia And Herzegovina." *International Journal of Occupational Safety and Ergonomics*.

- Sabery, M. Zagheri Tafreshi, M. Mohtashami, J. ve Ebadi, A. (2017). "Development and psychometric evaluation of the nurses' compassion fatigue inventory." *Journal of Nursing Measurement*, 25(3): 185-201.
- Sacco, T. L., Ciurzynski, S. M., Harvey, M. E. ve Ingersoll, G. L. (2015). "Compassion satisfaction and compassion fatigue among critical care nurses." *Critical Care Nurse*, 35(4): 32-42.
- Sağlam, E. (2020). *Üniversite öğrencilerinde sürekli öfke ve öfke ifade tarzı düzeyleri ile empati ve affedicilik düzeyleri arasındaki ilişki*. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Shahsavarani, A. M.ve Sima, N. (2014). "Explaining the bases and fundamentals of anger: a literature review." *Noohi International Journal of Medical Reviews*, 1(4): 143-149.
- Stamm B.H. (2010). "The Concise ProQOL Manual", 2nd Ed. Pocatello, ProQOL.org.
- Şahan, H. (2015). *İlçe sağlık merkezlerinde çalışanların tükenmişlik düzeylerinin iş tatmini düzeylerine etkileri üzerine bir çalışma*. Yüksek Lisans Tezi, Hasan Kalyoncu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep.
- Şener Akkoç, M. (2011). *Acil servis sağlık çalışanlarının tolerans düzeyleri ile öfke kontrolleri arasındaki ilişki*. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Tengilimoğlu, D. (2014). *Sağlık İşletmeleri Yönetimi*. Geliştirilmiş 7.Basım, Ankara: Nobel.
- Van Mol, M., Kompanje, E., Bakker, J., ve Nijkamp, M. (2014). "Compassion fatigue and burnout among healthcare professionals in the ICU." *Critical Care*, 18(1): -19.
- Weintraub, A. S., Geithner, E. M., Stroustrup, A. ve Waldman, E. D. (2016). "Compassion fatigue, burnout and compassion satisfaction in neonatologists in the US." *Journal of Perinatology*, 36(11): 1021-1026.

Yılmaz, G. Ve Üstün, B. (2018). "Hemşirelerde profesyonel yaşam kalitesi: merhamet memnuniyeti ve merhamet yorgunluğu." *Psikiyatri Hemşireliği Dergisi*, 9(3): 205-211.

Zhang, Y.Y., Han, W.L., Qin, W., Yin, H.-X., Zhang, C.F., Kong, C. ve Wang, Y.L. (2018). "Extent of compassion satisfaction, compassion fatigue and burnout in nursing: a meta-analysis." *Journal of Nursing Management*, 26(7): 810-819.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

It is a known fact that patients are becoming more and more conscious today compared to the past. The relationship between the patient and the health personnel is also very important in the delivery of health services at the intended level and in the intended way. Health care providers may experience a number of different emotions during the time they provide health services to patients. Compassion is among these feelings that health service providers experience from time to time. Compassion can sometimes be replaced by compassion fatigue or compassion satisfaction. Health service providers can sometimes feel angry because of the intense, risky, uncertain nature of the service they provide, their long night shifts, workload and stress, and sometimes because of the behavior of patients or their relatives. Patients, on the other hand, may experience anger from time to time due to their unhealthy state. Anger is expressed in various ways by the individual experiencing anger. Trait anger can be explained as pessimistic feelings developed by the person independently of anger stimuli. These feelings can have some positive or negative reflections on both the health personnel and the environment they live in. The aim of this study is to determine the effect of compassion satisfaction and compassion fatigue on trait anger level in healthcare workers. The subjects of anger, compassion fatigue and compassion satisfaction in healthcare workers are among the topics that have started to be emphasized in recent years. However, it is thought that this study will contribute to the field, as it examines the effects of the variables of compassion satisfaction and compassion fatigue on each other in the trait anger level of healthcare workers.

Method

The study was designed as quantitative research; In order to reveal the current compassion satisfaction, compassion fatigue and anger expression style of healthcare workers, descriptive research method was preferred. Questionnaire method, one of the data collection techniques, was used in the study. In addition to the questions revealing the personal information of the participants in the questionnaire, scales containing statements to determine the level of Trait Anger, Compassion Satisfaction and Compassion Fatigue were used. Trait Anger Scale, Spielberger et al. (1983) was developed by. The scale, adapted to Turkish by Özer (1994), is structured as a 4-point Likert scale: Almost never (1), Sometimes (2), Often (3) and Almost always (4). "Compassion Satisfaction and Compassion Fatigue Scale" was initially developed by Charles Figley (1980), and it was named as "Compassion Satisfaction and Fatigue Test" after being worked on by Stamm and Figley (1988). Later, the scale was developed by Stamm (2010) and named the Compassion Satisfaction and Compassion Fatigue Scale. There are a total of 30 statements consisting of 5-point likerts in the scale. There are two dimensions in the scale, Compassion Satisfaction (positive) and Compassion Fatigue (negative). Compassion satisfaction includes items 3, 6, 12, 16, 18, 20, 22, 24, 27 and 30; Compassion Fatigue (Items 1, 4, 8, 10, 15, 17, 19, 21, 26, 29) burnout sub-dimension and (2, 5, 7, 9, 11, 13, 14, 23, 25 and 28). items) constitute the secondary traumatic stress sub-dimension. Items 1, 4, 15, 17 and 29 in the scale are reverse coded. The Turkish validity and reliability of the Compassion Satisfaction and Compassion Fatigue Scale was performed by Çınarlı (2019). The scales used in the research were applied online to health workers. The obtained data were analyzed using the SPSS package program. A relational screening model was preferred in the study, in which the relationship between the trait anger of health workers, compassion satisfaction and compassion fatigue was tried to be determined through an online questionnaire. With this model, the relationship between trait anger, compassion satisfaction and compassion fatigue, and sub-dimensions of burnout and secondary traumatic stress were revealed.

Findings (Results)

As a result of the study, it was determined that there is a significant relationship between Trait Anger, Compassion Satisfaction, Burnout, Secondary Traumatic Stress and Compassion Fatigue Levels of the health workers participating in the research, and their gender, marital status, age, education status, income status, duty, service period and the sector they work in, respectively. In addition, while the compassion satisfaction of physicians has the highest average, the average of other employees (excluding physicians, nurses, technical personnel and administrative personnel) is the lowest.

Conclusion and Discussion

An inverse and weak relationship between compassion satisfaction and compassion fatigue; There is also an inverse but moderate relationship between compassion satisfaction and trait anger. There is a positive and moderate relationship between compassion fatigue, which expresses negative emotions in employees, and trait anger. Negative emotions of employees increase the level of constant anger.

KAN BAĞI BULUNAN AİLE BİREYLERİ ARASINDA PARMAK İZİ BENZERLİĞİNİN ARAŞTIRILMASI*

Hacı İsmail ÇINGİ**

Öz

Bu çalışmada, parmak izinin farklı bir (kalıtım) boyutu araştırılmıştır. Bu kapsamda kan bağı bulunan aile fertleri arasında parmak izi benzerliği ve bireyin kendi el parmakları arasındaki parmak izi benzerliği hakkında genel tarama türünde betimsel bir çalışma yürütülmüştür. Çalışmanın amacı, aile fertlerinin parmak izlerinin analiz edilmesi, incelenmesi ve karşılaştırılması neticesinde parmak izinin kalıtsallık boyutuna ve parmak izi inceleme tekniklerine yeni bir bakış açısı katmaktır. Bu araştırma üç aşama ile yürütülmüştür. Birinci aşama 237 aileden 943 bireyin 9.407 adet parmak izi üzerinde benzerlik durumu araştırılmıştır. İkinci aşamada, Emniyet personelinin Kriminal Branşlı 100 vücut izi uzmanına araştırmamız hakkında anket formu uygulanmıştır. Üçüncü aşamada doğrudan parmak izlerinin öz nitelikleri üzerinde çalışmalar yürütülmüştür. Üç aşamalı olarak yürütülen bu çalışmada elde edilen bulgular ışığında, kan bağı bulunan aile fertleri arasında, parmak izi grubu ve sınıfı açısından önemli ölçüde benzerlik gösterdiği; parmak izlerinin şekil, öz nitelik ve yapısı itibarı ile de kısmi olarak benzerlik gösterdiği görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Parmak izi, Kalıtım, benzerlik.

* Emniyet Genel Müdürlüğü Polis Akademisi Başkanlığı Etik Kurulunun 2021/1 nolu etik kurulu onayı ile Emniyet kadrosunda bulunan ve parmak izi uzmanlığı vasfı bulunan Vücut izi uzmanlarına anket uygulanması hakkında gerekli izin ve onay alınmıştır.

** Cumhuriyet Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim Felsefi Sosyal ve Tarihi Temelleri Bölümü Tezli Yüksek Lisans Öğrencisi, Sivas Emniyet Müdürlüğü Olay Yeri İnceleme Şube Müdürlüğü Kimlik Tespit Büro Amirliği, e-posta: hacismailcingi46@gmail.com

HERITIZED DIMENSION OF FINGERPRINT AND FINGERPRINT SIMILARITY BETWEEN FAMILY MEMBERS WITH BLOOD CONNECTION

Abstract

In this study, a different (inheritance) dimension of fingerprint was investigated. The aim of the study is to add a new perspective to the heritability dimension of fingerprints and fingerprint examination techniques as a result of analyzing, examining and comparing fingerprints of family members. This research was carried out in three stages. In the first stage, similarity status was investigated on 9,407 fingerprints of 943 individuals from 237 families. In the second stage, a structured questionnaire containing the main topics of our research was applied to 100 body print specialists. In the third stage, studies were carried out directly on the characteristics of fingerprints. In the light of the findings obtained in this study, the fingerprints belonging to the family members with blood ties show a significant similarity in terms of group/class; It has been seen that there are partial similarities in terms of shape, characteristic and structure.

Keywords: *Fingerprint, Inheritance, similarity.*

1. GİRİŞ

1.1. Parmak İzinin Tanımı, Kullanım Alanları

Parmak izi, günümüzde vazgeçilmez nitelikte biyometrik veri ve aynı zamanda kimlik tespit aracı olarak kullanılmaktadır. Her türlü kopyalama işlemlerinin aksine bireyin parmak izlerinin sadece o bireye ait olması bu verinin güvenilirliğini iyice artırmaktadır. Bugün bir çok kurum kuruluş ve şirketler parmak izi tanıma sistemlerini kapı girişlerine, kasalarına, önemli mekanlarını ve dosyalarını korumak, ve saklamak amaçlı kullanmaktadırlar. Parmak izi hakkında yapılan bu araştırmaların içeriğini daha iyi anlamak adına parmak izi hakkında ilgili literatür incelenmiştir.

Yapılan literatür taramasında, parmak izlerinin güvenlik alanının yanında genetik özellikleri belirlemek, cinsiyet tasnifi yapmak, kalıtımı takip etmek, kan grupları ile ilişkisini belirlemek, hastalıklarla ilişkisini belirlemek ve hatta karakter tahlili yapmak için bile argüman olarak kullanılmaya başlanılmıştır (Delice, M., Duman, A., Özel, A., Ö., 2014). Ülkemizde yapılan bir araştırmada, Ege bölgesinde aktif spor yapan erkek sporcularla her hangi bir sporla uğraşmayan erkeklerin parmak izi tipleri dağılımlarının karşılaştırılması sonucunda 10 parmağın 6'sında bu iki grup arasında anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir (Altıntaş, N., Şanlısoy, F., Kutlu, N., Arı, Z., Aşçı, M., Arslan, E., Candan, N., Büyükyazı, G. & Soner E.,2011).

Parmak uçlarında, birinci boğumdan itibaren tırnak dibine kadar olan bölgede kabarık girintili çıkıntılı motifsel hatlardan oluşan birtakım şekiller vardır. Bu şekiller ve motifler bütünü parmak izlerini oluşturur. Por delikleri papil hatlarını, papil hatları ise parmak izini oluşturur. İnsanların parmak uçlarıyla bir cisme temas ettiklerinde, alt deriden salgılanan organik ve inorganik maddeleri de ihtiva eden sıvıların, cisim üzerinde kalmasıyla karakteristik özelliklere sahip izler oluşur. Bu şekiller parmak izi olarak adlandırılır (Jandarma Genel Komutanlığı Yayınları [JGK], 2011:14). Doğum öncesinde meydana gelen parmak izleri ölene kadar değişmediği gibi ölüm sonrasında da değişmediği parmak izi biliminin kurucularından Galton'un, mumyaların parşömine olmuş derileri üzerinde yaptığı incelemeleri sonucunda ortaya çıkmıştır. Eski Mısır parşömenlerinde onay anlamına gelir nitelikte parmak izi bası izleri bulunan evraklardaki parmak izleri ile bu parmak izlerinin sahiplerinin mumyalanmış ve günümüze kadar gelmiş parmak izleri üzerinde yapılan karşılaştırma ve analizde bu izlerin ölümden 5000 yıl sonra bile değişmemiş olduğunu görüşmüştür (Cihangiroğlu, 2005). Büyüyen bir çocuğun parmağındaki izler ölümüne kadar aynı kalır, değişen sadece izin parmak izinin büyüklüğü ve papil aralığıdır. Parmak izine farklı bir bakış açısı katan Chockaian, 54 farklı aileden 324 bireyle yaptığı çalışmada üç neslin parmak izlerini incelemiş ve bunlar arasındaki benzerliklere odaklanmıştır. Bulgular nesiller

arasında parmak izi benzerliğinin %85 civarında olduğunu göstermiştir. Bu bulgular parmak izlerinin nesilden nesle aktarıldığının önemli bir göstergesi olarak yorumlanmıştır.

Son yıllarda parmak izleri üzerinde çokça araştırma çalışmaları yapılmaktadır. Olay yerinden tespit edilen faili belirsiz parmak izinden cinsiyet ayrımı yapılabilmesi heyecan verici bir gelişme olarak gösterilebilir (Ceyhan vd., 2014). Parmak izi hakkında heyecan verici araştırmaların bir diğeri de olay yerinden elde edilen faili belirsiz parmak izlerinden yüz eşkal belirlemek adına yeni yöntem ve sistem geliştirme çalışmalarının yapıyor olmasıdır (Yavanoğlu, 2014). Parmak izi Tipi ile Suç Türü Arasındaki İlişkinin İncelenmesi hakkında 8555 şüphelinin parmak izi üzerinden yapılan araştırmada, bazı ağır suçlara karışan bireylerin bir ya da daha fazla parmağında diğer suçlara karışmış olanlardan anlamlı düzeyde benzerlik gösterdiği, bu bireylerin diğer bireylere nazaran farklı oranlarda parmak izi tiplerine sahip olduğu belirtilmektedir (Delice vd., 2014).

Ülkemizde parmak izi çalışmaları incelendiğinde, parmak izinden ilk kimlik tespit işlemlerinin 1916 yılında meydana gelen bir cinayet olayında, gaz lambası üzerinden katilin parmak izi tespit edilmiş olduğu bilgisine rastlanılmıştır (Poyraz, R. 2005). Literatüre geçen ilk kimlik tespit işlemi ise 1891 de Arjantin’de Aines’in taşra kısmında meydana gelen bir cinayet olayına ait parmak izleri olduğu bilinmektedir. (Swanson, vd.2000 akt: JGK, 2009:15). Parmak izi son bir yüzyıl boyunca sadece kimlik tespit işlemlerinde kullanılmıştır. Parmak izinin adli kriminoloji dışında başka alanlarda, başka amaçlar için kullanılabilmesi hakkında birtakım çalışmalar heyecan verici olmakla birlikte bu çalışmaların sayısının sınırlı olması da bir o kadar üzücüdür. Bu çalışmaların azlığının başlıca sebepleri olarak, bu alanda yürütülen araştırmaların uzman olmayanlar (vücut izi uzmanı ve kriminolog) tarafından yürütülmesi, parmak izinin çalışma argümanı olarak zor bir argüman olması, bireyden bireye değişen deri yapısı, parmakların temas

esnasındaki açısına ve parmak tarafından uygulanan basınca göre bazı parmak izlerinin kısmı şekil değiştirmesi başlıca bu tür çalışmaların sınırlılıkları olarak gösterilebilir.

1.2.Parmak İzinin Sistematik ve Formüle Uygun Oluşu

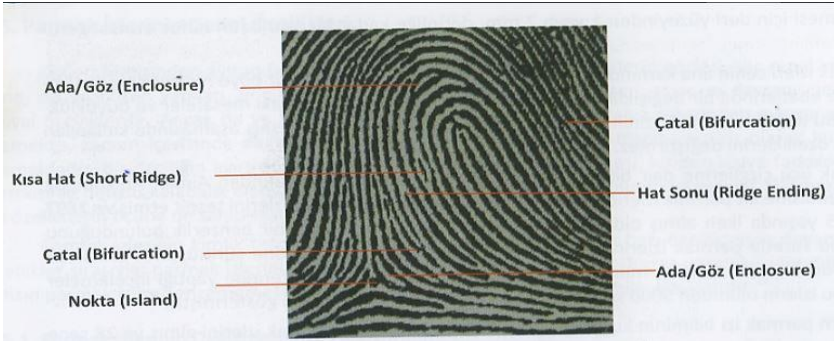
Parmak izi bireye özgü olmakla beraber formüllenebilen bir argümandır. Edward Richard Henry, Galton, Faulds, Herschel, Bertillon'un kullandığı sistemleri inceledikten sonra basit ve uygulanabilir bir sistem kurarak bu formülleme sistemini 1900 yılında "Sınıflama ve Parmak izinin kullanımı" isimli kitabında ilk kez yayınlamıştır. Bu formülleme sistemi bir çok ülke tarafından tıpkı ülkemizde de olduğu gibi son yüzyıllık zaman zarfında kullanılmıştır (Emniyet Genel Müdürlüğü Kriminal Daire Başkanlığı Yayınları [EGM], 2005: vii, ix). Bu sistem her insanın parmak izini şekil 1'de görüldüğü üzere formülleme, arşivleme ve tekrardan arşivden kolayca bulma imkânı sağlamıştır. Bu formüller doğrultusunda arşivlenen parmak izleri başka bir insanın parmak izleriyle mukayese edilmesi gerektiğinde ya da bir olaya konu olmuş, olay yerinden tespit edilmiş parmak izleri ile mukayese edilmesi gerektiğinden kolayca arşivden bulunabilmektedir.

Parmak İzi Görseli					Henry -Galton Tasnif Sistemi Formülü: $\frac{1-t U 2a}{1-r U t}$
1-Sağ El Baş	2-Sağ El İğaret	3-Sağ El Orta	4-Sağ El Yüzük	5-Sağ El Serçe	
6-Sol El Baş	7-Sol El İğaret	8-Sol El Orta	9-Sol El Yüzük	10-Sol El Serçe	

Şekil 1. İnsana Ait On Parmak İzi ve Henry-Galton Parmak İzi Tasnif Sistemiyle Oluşturulan Parmak İzi Tasnif (Arşiv) Formülü (EGM, 2005: 80).

1.3. Parmak İzinin Öznitelik (Karakteristik) Ölçütleri ve İncelenme İşlemi

Parmak izi, parmakların uygun zeminlere teması sonucu bırakılmaktadır. Parmak izinin üç ana özelliği vardır. Bunlar benzemez olması, değişmez olması, tasnif edilebilir olmasıdır (EGM, 2005:15). Parmak izinin benzemez özelliği hiç bir insanın parmak izi başkasının parmak izinin aynısı olmaması özelliğidir. Bir parmak izi başkasının parmak iziyle aynı olmamakla beraber bazı izler kendi içinde benzerlik gösterebilmektedir. Genel olarak parmak izleri bütünüyle düşünüldüğünde farklıdır; fakat özellikleri ve şekilleri itibarı ile birbirlerine benzerlik gösterir. Örneğin iki insan birbirinden tamamen farklı olmakla birlikte ikisinin de gözü, ağzı, saçı, eli, kolu bulunmaktadır. Tıpkı parmak izlerinde olduğu gibi bir bütün olarak farklı; ama parça parça düşünüldüğünde benzerlikler içeren birçok parçacıktan oluşur. Bu benzerliklerin birbirinden kesin olarak ayrıştırılma işlemleri ise kriminalistik incelemeler neticesinde olmaktadır. Bu incelemelerde parmak izinin grup, şekil ve sınıflarıyla beraber parmak izlerinin öznitelikleri (karakteristik özellikleri) incelenmektedir. Şekil 2’de parmak izlerine ait bazı öz niteliksel özellikler yer almaktadır.

Şekil 2. Parmak İzi Genel Hat Karakteristikleri (Öz Nitelik)
(Cihangiroğlu, 2005).

Tanımlar ve Tablolarda Kullanılan Semboller:

Por: Papil hatlarını oluşturan küçük çıkıntılarının sıralanmasından meydana gelen yapılara por denir (JGK, 2011:14).

Papil Hattı: Parmak izini oluşturan her çizginin arasında belirli boşluklar mevcuttur. Hatları teşkil eden çizgiler sürekli çıkıntılar olmayıp, bu çıkıntılarının meydana getirdiği çizgilere papil hattı denir (JGK, 2011:14).

Aşağıda gösterilen semboller ve tanımı yapılan referans noktaları, araştırmanın üçüncü aşamasına ait bulgular kısmındaki ailelerin parmak izlerinin mukayesesi ve benzerlik ölçümlerinde kullanılan teknikler hakkındadır. Bu semboller Parmak İzlerinin Ölçüm Değerleri Tablolarında yer almaktadır.

A Noktası (A): Henry-Galton Tasnif Sistemine göre parmak izinin grubu çeşidi ve sınıfı. Tablo 1’de yer alan parmak izi grup ve sınıflarına dair isimler.

B Noktası (B): Delta noktası. Dış terminus noktası olarak da bilinir. B olarak gösterilmiştir. Birden çok olması durumunda soldaki delta B; sağdaki delta B1 olarak gösterilmiştir (JGK, 2011:32).

C Noktası (C): D noktası ile B noktası ya da D noktası ile B1 noktası arasındaki açısal ölçüm değeridir. Bu açısal ölçüm değeri, dış terminus noktasından başlayarak parmak izinin iç kısmına doğru kaide hatlarına paralel bir düzlem çekilerek yapılmıştır. Bu değer, izin merkezinin açısal eğimini dolayısı ile papillerin akışından doğrudan etkilenen bir değerdir. İki deltası bulunan izlerde izin merkezinin deltaya karşı konumunu, tek deltalı izlerde ise eğimini belirlemektedir. Yapılan literatür taramasında, yukarıda belirtilen noktalar arasında açısal ölçüm yapılışı gibi bir duruma rastlanmamış olduğundan yapılan açısal ölçüme Hacı İsmail ÇINGİ Açısal Ölçüm Değeri kısaca ÇINGİ Açısı ismi verilmiştir (Hong, L., & Jain, A., 1999; EGM, 2005: 15; JGK, 2011; Cao, K., Pang, L.,

Liang, J. ve Tian, J. 2013; Ölmez, D., Çetli, E., Tatar, D., & Özkoçak, V., 2021). Parmak izlerinin Ölçüm Değerleri tablolarında (ÇINGI Açısı) “ÇA” olarak gösterilmiştir. İç terminus noktası (tepe, merkez noktası), dış terminus noktası (delta noktası) yukarıda da belirtildiği üzere parmak izinde uluslararası kabul gören ölçüm ve belirleme merkezleridir. Ölçümlerimizde iç terminus noktasından çekilen düzlem ise parmak izinin yönünün belirlenmesinde kullanılan, kaide hatlarına paralel olarak çekilen bir çizgidir. Kaide hattı, parmağın birinci boğumunun hemen üzerinde ve boğum çizgisine paralel olarak başlayan ve biten hatlardır (EGM, 2005:4).

D Noktası (D): D noktası yani tepe noktası ya da iç terminus noktası iz sınıfına göre değişmektedir. Bu değişkenleri göz önüne alarak iz sınıflarına göre (D) D noktasının bulunabileceği yerler tek tek aşağıya sıralanmıştır:

Kementli (ulnar, radyal, fav) izlerde D noktası, iç terminus noktası olarak belirlenen yerdir. Ark izlerde, sağ ya da sol delta görünümünden üst kolun takip edilerek yükselebildiği en üst nokta olarak belirlenmiştir. Ayrıca merkezde yayvanlaşan ilk papilin tepe noktası olarak kabul edilir şeklinde tanımı da mevcuttur (JGK, 2011:58).

Tak izlerde D noktası, iz merkezindeki papillerin birleştiği nokta olarak belirlenmiştir. Bu nokta aynı zamanda deltadan gelerek bu birleşim yerinin üstünden bağımsızca geçen papilin alt kısmında kalan yerdir. Ayrıca en içteki kementin tepe noktası şeklinde tanımı da mevcuttur (JGK, 2011:59).

Wirbel izlerden Dire Merkezli İzlerde D noktası, en içteki dairenin tepe noktasıdır (JGK, 2011:59).

Wirbel İzlerden Oval Merkezli İzlerde D noktası, en içteki oval şeklin tepe noktasıdır (JGK, 2011:60).

Wirbel İzlerden Döngülü Daire Merkezli ve Oval Döngülü merkezli izlerde D noktası, en içteki helezonun tepe noktasıdır (JGK, 2011:60).

Wirbel izlerden Cepli Merkezli İzlerde D noktası, en içteki daire şeklinin tepe noktasıdır (JGK, 2011:60).

Wirbel İzlerden Kanca Merkezli İzlerde D noktası, en içte ve yukarıya doğru bakan kement veya papilin tepe noktasıdır (JGK, 2011:60).

Wirbel İzlerden İkiz İzlerde D noktası, yukarıya doğru bakan kementin tepe noktasıdır (JGK, 2011:60).

E Noktası (E): Kaide hattı ölçümleridir. Kaide hattı, parmağın birinci boğumunun hemen üzerinde ve boğum çizgisine paralel olarak başlayan ve biten hatlardır (EGM, 2005:4)

2. YÖNTEM

Yürütülen bu araştırma genel tarama türünde betimsel bir çalışmadır. Genel tarama modelleri, çok sayıda elemandan oluşan bir evrende, evren hakkında genel bir yargıya varmak amacı ile evrenin tümü ya da ondan alınacak bir grup üzerinde yapılan düzenlemelerdir (Karasar, 2005:79). Araştırmamız birbirinden ayrı üç ana başlık halinde yürütülmüştür. Araştırmamız kapsamında yürütülen üç aşamanın her biri için ayrı yöntem uygulanmıştır. Her aşamanın evren örneklem grubu bu başlıklar altında ele alınmıştır. Araştırmada kullanılan yöntem ve teknikler kişisel verilerin korunması konusunda gösterilen hassasiyete katkı sağlaması amacıyla özellikle belirlenmiştir.

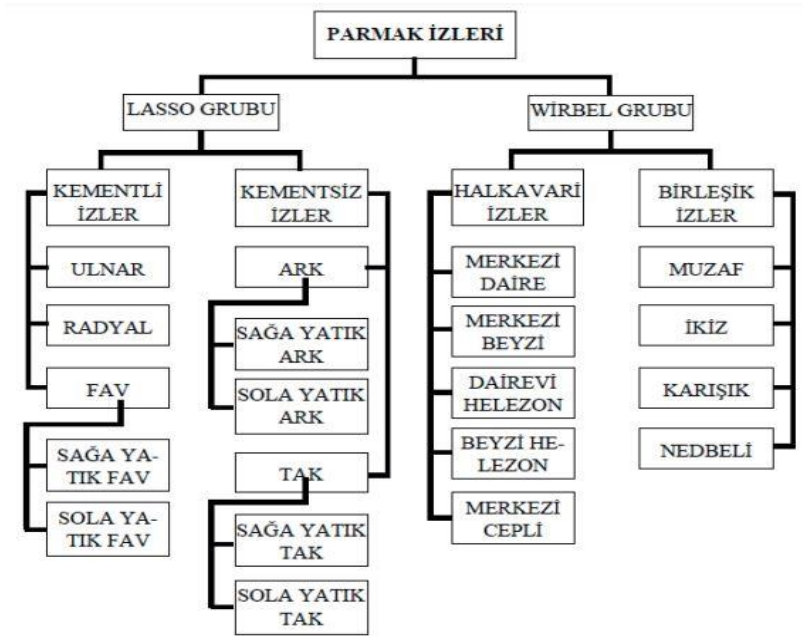
2.1. Araştırmanın İlk Aşaması (Yöntem, Teknikler, Araştırma Grubu)

Araştırma grubu olarak belirlenen bu grup araştırmamızın birinci ve en temel bölümünü kapsamaktadır. Araştırma grubunu oluşturan bireylerin, doğum yerleri farklılık gösteren, değişik coğrafyalarda büyüyen, farklı meslek ve kültürel özellikleri taşıyan aileleri kapsamına özen gösterilmiştir. Uygun örneklem yöntemi ile belirlenen 237 aileden 943 bireyin 9.407 adet parmak izi üzerinde benzerlik durumu araştırılmıştır. Bu 237 ailenin tüm bireylerinin parmak izleri, bazı aile üyelerine ulaşılamaması, küçük yaşta olması, parmaklarının fazlaca deforme olması gibi sebeplerden ötürü incelenememiştir. Buna karşın 237 ailenin tamamının ebeveynleri ile en az iki çocuğunun parmak izleri incelenmiştir. Parmak izleri incelenirken bireylerin kişisel verisi depolanmamış, kaydedilmemiş sadece parmak izi grup ve şekilleri üzerinden notlar alınarak yürütülmüştür. Ailelerin parmak izleri incelenirken parmak izi karşılaştırması ve analiz tekniği kullanılmıştır. Parmak izlerinin inceleme ve analiz aşamalarında metodoloji olarak doküman analizi yöntemi de kullanılmıştır. Doküman analizi, basılı ve elektronik materyaller olmak üzere tüm belgeleri incelemek ve değerlendirmek için kullanılan sistemli bir yöntemdir. Nitel araştırmada kullanılan diğer yöntemler gibi doküman analizi de anlam çıkarmak, ilgili konu hakkında bir anlayış oluşturmak, ampirik bilgi geliştirmek için verilerin incelenmesini ve yorumlanmasını gerektirmektedir (Corbin & Strauss, 2008). Bu çalışmada her bir aile için oluşturulan “parmak izi grup ve sınıflarına göre analiz tabloları” ve belirli aileler için oluşturulan “parmak izi görseli ve ölçüm değerleri tabloları” bu yöntemle oluşturulmuş ve bu tablolardaki veriler bu yöntemle analiz edilmiştir.

Bu araştırmada, kan bağı bulunan 237 aileden 943 bireyin 9.407 adet parmak izi üzerinde benzerlik durumu araştırılırken geliştirilen teknik ve yöntemin aşamaları şu şekildedir:

2.1.1. Aileyi oluşturan her birey için parmak izi analizi yapılması ve tablo oluşturma süreci

Kan bağı bulunan aile fertlerinin her birerinin on parmak izi gözlem yöntemiyle çeşitli büyüteç ve ışık kaynağı kullanılarak incelenmiştir. Her bireyin parmak izinin, iz grubu, iz sınıf ve şekli belirlenmiştir. Bu iz şekilleri not edilirken şekil 3 'te gösterilen Henry-Galton Parmak İzi Tasnif Sisteminde belirtilen isimler temel alınmıştır. Ayrıca aile üyelerinin parmak izleri, parmak izi öz nitelikleri açısından da gözlemlenmiştir.

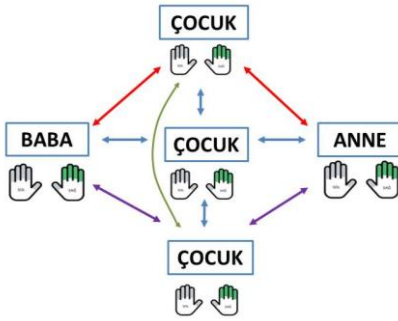

Şekil 3. Parmak izinin grupları ve sınıfları / şekilleri (Karakuş vd., 2008; Akt: Ölmez, D., Çetli, E., Tatar, D., & Özkoçak, V., 2021).

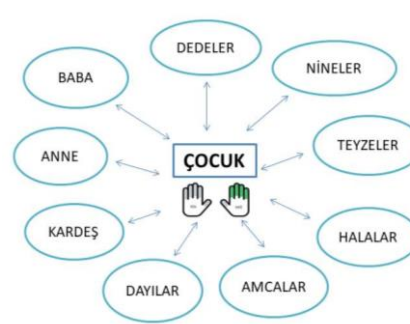
Parmak izleri gözlem yöntemi ile sınıf ve şekli belirlenmiş her parmak izi için tek tek bulgu analiz tablosuna bulgular kaydedilmiştir. Bu aşamalarda her aile için ayrı Parmak İzi Grup ve Sınıflarına Göre Analiz Tablosu oluşturulmuş, bireylerin kişisel

verilerin korunması açısından parmak izleri ve kişisel bilgileri alınmamış, bu tablolara parmak izi grupları ve benzerlik oranları işlenmiştir.

2.1.1.1. Aile içi parmak izi mukayese işlemi: Ailenin her bir çocuğunun her bir parmak iziyle anne ve babalarının ve kardeşlerinin parmak izleri tek tek mukayese ve analiz işlemine tabi tutulmuştur (Şekil: 4). Bu aşamada parmak izlerinin hem iz grubu ve sınıfı olarak benzerliğine hem de parmak izlerinin öz nitelikleri itibarı ile benzerlikleri analiz edilmiştir.

Şekil 4. Aile içi parmak izi mukayese işlemi.

Şekil 5. Geniş aile parmak izi inceleme mukayese ve analiz işlemi.

2.1.1.2. Bireyin parmak izinin geniş ailesiyle mukayese ve incelemeye tabi tutulması işlemi: Aile içi parmak izi mukayesesine tabi tutulan ve parmak izi sınıf ve öz nitelikleri itibarı ile benzerlik görülmeyen parmak izlerinin izi sürülmüştür. Bu parmak izleri dede, anneanne, babaanne, büyükbaba, dayı, amca, hala, teyze gibi yakınlarının parmak izleri ile mukayese ve incelemeye tabi tutulmuştur (Şekil: 5). Geniş aile ilgili incelemelerde tek parmak üzerinden gidilmiş olduğundan yeni Parmak İzi Grup ve Sınıflarına Göre Analiz Tablosu hazırlanmamıştır.

2.2. Araştırmanın İkinci Aşaması (Yöntem, Teknikler, Araştırma Grubu)

Araştırmamızın bu aşamasında, elde edilen verilerin karşılaştırılması ve teyit çalışması yürütülmüştür. Polis Akademisi Başkanlığı etik kurulunun 19/02/2021 tarih ve 2021/01 sayılı kararı doğrultusunda gerekli çalışma izinleri alınarak Emniyet Genel Müdürlüğü Kriminal Daire Başkanlığı, İl Emniyet Müdürlüğü ve İlçe Emniyet Müdürlüklerinde (49 farklı merkezde) görev yapan vücut izi uzmanı özelliğindeki 100 polis memuruna araştırmamızın ana başlıklarını içeren sorulardan oluşan üçlü likert formatında katılıyorum, kararsızım, katılmıyorum şeklinde anket uygulanmıştır. “Likert tipi ölçek, çeşitli duyuşsal özelliklerin yüksek güvenilirlik ve geçerlik sağlanarak ölçülmesinde sıklıkla başvurulan bir yöntemdir (Tekindal, 2009).” Bu konularda yürütülen araştırmalarda Likert tipi ölçekler belirlenen tutuma dair katılma yada katılmama hakkında durumu derecelendirerek bilgi verir (Tavşancıl, 2006). Anket hazırlama sürecinde ilk başta 14 sorudan oluşan anket formu hazırlanmıştır. Bu anket formunun güvenilirliği için beş uzman görüşü alınmış, kapsam geçerliliği için de üç farklı şehirde üçer uzmana pilot uygulaması yapılmıştır. Bu aşamalardan sonra anket üzerinde gerekli düzenlemeler yapılmıştır. 4 soru ankettten çıkarılmış ve soru sayısı 10 olarak belirlenmiştir. Anket formunun ilk 4 sorusu mesleki ve deneyime dayalı sorulardan oluşmakta, diğer 6 soru ise parmak izi ve parmak izinin kalıtsal boyutu hakkındadır. Bu araştırmada sadece parmak izi hakkındaki anket soruları ve sonuçları hakkında aşağıda detaylı bilgiye yer verilmiştir.

2.3. Araştırmanın Üçüncü Aşaması (Yöntem, Teknikler, Araştırma Grubu)

Üçüncü aşamada, 237 ailenin içinden bazı aileler rast gele, bazı aileler ise özellikle seçilmiştir. Örneğin 6 nolu aile ark sınıfı parmak izi bulunduğu için özellikle seçilmiştir. Toplamda altı aile belirlenmiş olup bu ailelerden babayla oğul;

anneyle oğul, ya da kardeşlerin parmak izleri arasında benzerli durumu öz nitelik açısından karşılaştırılmış ve detaylı ölçümler yapılmıştır. Bu aşamada gerçek ebattaki parmak izlerinin milimetrik ve açısal ölçümleri yapılmıştır. Bu aşamada doküman analizi yöntemi kullanılmıştır. Bu kapsamda Parmak İzlerinin Ölçüm Değerleri tablosu oluşturulmuş, tablonun güvenilirliği için uzman görüşü; kapsam geçerliliği için de test tekrar test yöntemi ile yapılan ölçümler tekrarlanmıştır. Ölçüm noktaları belirlenirken Henry-Galton Parmak İzi Tasnif Sisteminin tek parmak arşiv sistemindeki temel alınan noktalar referans alınmıştır. (EGM, 2005:15). Bu bölümde yer alan parmak izlerinin incelenmesi ve makalede görsel olarak kullanılması aşamasında ilgili kanuna uygun olarak izinler alınmıştır.

4. BULGULAR

4.1. Araştırmanın İlk Aşamasında Yürütülen Çalışmada Elde Edilen Bulgular

Araştırmamızın ilk aşaması olarak adlandırılan ve araştırma grubu olarak belirlenen 237 aile, 943 birey, 9.407 adet parmak izi üzerinden araştırılmış elde edilen veriler ise aşağıya sıralanmıştır:

4.1.1. Bir insanda, nadir görülen iz gruplarından karışık iz, ark iz, tak izlerden biri ya da birkaçı bulunuyorsa; bu izlerin anne baba ya da kardeşlerde de bulunma ihtimali araştırılmış, %80'inde parmak izlerinin Anne/Babaya benzerlik gösterdiği görülmüştür. Nadir iz sınıf/şekillerinde daha detaylı bir inceleme yürütülerek bu izi taşıyan bireylerin anne babalarında bu iz bulunmaması halinde, bireyin parmak izleri ile Geniş Aile üyeleri arasında benzerlik durumu araştırılmış, 19,06 oranında benzerlik görülmüştür. Hiç benzerlik tespit edilememesi oranı 0,042 (9407 bireyden 4 birey) olarak görülmüştür.

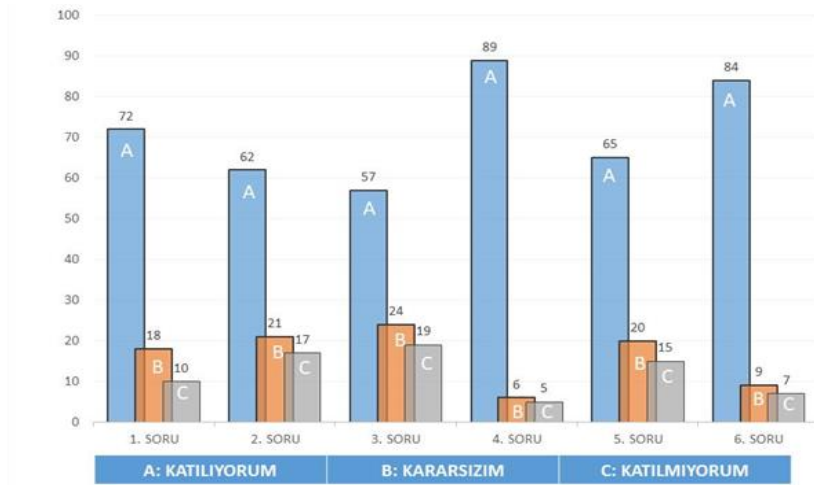
4.1.2. Bir insanın parmak izlerinin, kardeşlerinin parmak izlerine benzeme durumu araştırılmış, %81'ininde kardeşler arasında parmak izi benzerliği görülmüştür.

4.1.3. Anne babanın bir ya da birden fazla parmak izi ile çocuklarının parmak izleri benzeme ihtimali araştırılmış, %93'ünde kardeşler arasında parmak izi benzerliği görülmüştür.

4.1.4. Bir insanın orta yüzük ve serçe parmak izleri arasında parmak izleri benzeme ihtimali araştırılmış, % 60'ında kardeşler arasında parmak izi benzerliği görülmüştür. Araştırmanın bu aşamasında bahsedilen benzerlik durumu parmak izi grup ve sınıfları açısından olup kriminalistik incelemelerde olduğu gibi aynı anlamına gelmemektedir. Ayrıca bu benzerlik durumları hakkında aşağıda daha detaylı bilgi mevcuttur.

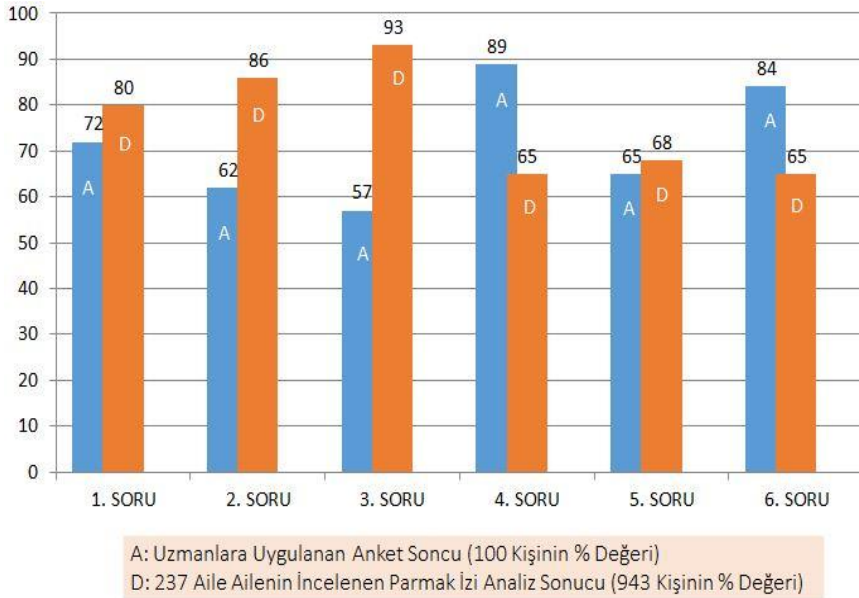
2. Araştırmanın İkinci Aşamasında Yürütülen Çalışmada Elde Edilen Bulgular

Vücut izi uzmanları tarafından doldurulan anket formlarından elde edilen veriler Şekil 6'te, bu verilerle araştırmamızdan elde edilen bulguların karşılaştırılması ise Şekil 7'da sunulmuştur.

Şekil 6. Vücut izi uzmanlarına uygulanan anket sonuçları.**Vücut İzi Uzmanlarına Uygulanan Anket Soruları**

- Bir insanda, nadir görülen iz gruplarından karışık iz, ark iz, tak izlerden biri ya da birkaçı bulunuyorsa; bu izlerin anne baba ya da kardeşlerde de bulunma ihtimali yüksektir.
- Bireyin parmak izlerinin tamamı lasso grubu parmak izi ise; o bireyin anne baba ve çocuklarının da parmak izlerinin çoğu lasso grubudur.
- Bireyin parmak izlerinin tamamı Wirbel grubu parmak izi ise; o bireyin anne baba ve çocuklarının da parmak izlerinin çoğu Wirbel grubudur.
- Şeklen ve görünürlük bakımından Aile fertleri arasında anne babanın bir ya da birden fazla parmak izi ile çocuklarının parmak izleri arasında benzerlik bulunabilir.
- Şeklen ve görünürlük bakımından bireyin orta yüzük ve serçe parmak izleri arasında benzerlik olabilir.
- Şeklen ve görünürlük bakımından kardeşler arasında parmak izi benzerliği olabilir.

Şekil 7. Vücut izi uzmanlarına uygulanan anket sonucunda 'katılıyorum' cevap oranları ile 237 ailenin parmak izlerinin karşılaştırılması sonucundaki benzerlik oranlarının karşılaştırılması.

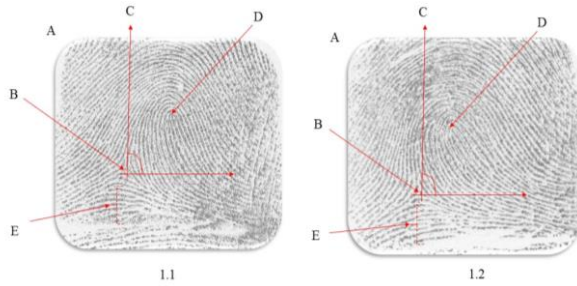
3. Araştırmanın Üçüncü Aşamasında Yürütülen Çalışmada Elde Edilen Bulgular

Araştırmanın bu aşamasında parmak izlerinin öznel (karakteristik özellikleri) üzerinde araştırma çalışmaları yürütülmüştür. Bu bölüm örnekleme ve ölçüm bölümü olarak da adlandırılmıştır. 6 aileden 12 birey ait parmak izlerinin gerçek boyutları üzerinden ölçümler yapılmıştır. Bu bölümde, parmak izleri hakkında mukayeseli "Parmak izlerinin ölçüm değerleri" tabloları ile aile fertlerinin tamamının 10 el parmağı için düzenlenen "Parmak İzi Grup ve Sınıflarına Göre Analiz Tablosu" yer almaktadır. Ayrıca tablolarda yer alan A, B, B1 C, D, E sembolleri hakkında "Tanımlar ve Tablolarda Kullanılan Semboller" başlığı altında detaylı bilgi mevcuttur.

Tablo 1. “1 Nolu ailenin” parmak izi grup ve sınıflarına göre analiz tablosu.

Aile Üyeleri	Sağ El Parmakları					Sol El Parmakları				
	Baş	İşaret	Orta	Yüzük	Serçe	Baş	İşaret	Orta	Yüzük	Serçe
Baba	Ulnar	Ulnar	Ulnar	Ulnar	Ulnar	Ulnar	Radyal	Ulnar	Fav	Ulnar
Anne	Ulnar	Ulnar	Ulnar	Merkezi cepli Beyzi helezon	Ulnar	Merkezi helezon	Ulnar	Ulnar	Merkezi helezon	Ulnar
Çocuk	Ulnar	Ulnar	Ulnar	Fav	Merkezi cepli	Merkezi helezon	Ulnar	Ulnar	Merkezi beyzi	Merkezi cepli
Çocuk	İkiz	Fav	Ulnar	Fav	Ulnar	Fav	İkiz	Merkezi beyzi	Merkezi daire	Fav

Tablo 1’te yer alan 1 nolu ailenin tüm parmak izleri analiz edildiğinde anne ve babada bulunan ulnar, merkezi cepli, merkezi helezon, fav sınıfı olmak üzere toplamda 20 adet parmak izinden, 19 adet parmak izinin çocuklarına aktarılmış olduğu görülmektedir. Bu izlerden sadece babada bulunan radyal sınıfı iz ise çocuklarda görülmüştür.

Şekil 8. “1 Nolu Ailenin” Baba ve oğlu arasındaki parmak izi görseli.**Tablo 2. “1 Nolu Ailenin” Baba ve oğluna ait parmak izi ölçüm değerleri.**

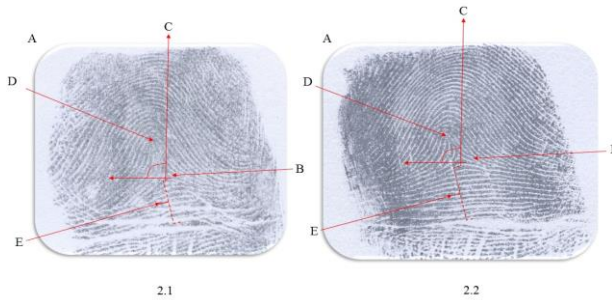
Açıklama	Cinsiyet	Semboller	Akrabalık ilişkisi	A	B-D	C	E
				İzin Grubu /Sınıfı	B-D NAM*	ÇA	KHÖD**
1.1 nolu iz	Erkek	Oğul		<u>Lasso Ulnar</u>	0,83 cm	60,7°	0,70 cm
1.2 nolu iz	Erkek	Baba		<u>Lasso Ulnar</u>	0,80 cm	51,2°	0,58 cm

*B ile D noktaları arasındaki mesafe (B-D NAM) ** Kaide hattı ölçüm değeri (KHÖD)

Tablo No 3. “2 Nolu ailenin” parmak izi grup ve sınıfları analiz tablosu.

Aile Üyeleri	Sağ El Parmakları					Sol El Parmakları				
	Baş	İşaret	Orta	Yüzük	Serçe	Baş	İşaret	Orta	Yüzük	Serçe
Baba	Merkezi daire	Tak	Ulnar	Ulnar	Ulnar	Ulnar	Tak	Ulnar	Ulnar	Ulnar
Anne	Merkezi beyzi	Fav	Ulnar	Merkezi beyzi	Ulnar	Merkezi beyzi	Radyal	Ulnar	Ulnar	Ulnar
Çocuk	Muzaf	Ulnar	Ulnar	Ulnar	Ulnar	Nedbeli (belirsiz)	Tak	Ulnar	Ulnar	Ulnar
Çocuk	Merkezi daire	Beyzi helezon	Merkezi beyzi	Merkezi beyzi	Muzaf	Merkezi daire	Merkezi beyzi	Merkezi beyzi	Merkezi beyzi	Ulnar
Çocuk	Beyzi helezon	Radyal	Ulnar	Fav	Ulnar	Muzaf	Radyal	Ulnar	Ulnar	Ulnar

Tablo 3’te yer alan 2 nolu ailenin tüm parmak izleri analiz edildiğinde, anne ve babada bulunan ulnar, merkezi daire, merkezi beyzi, fav, radyal, sınıfı olmak üzere toplamda 20 adet parmak izinin tamamının çocuklarına aktarılmış olduğu görülmüştür.

Şekil 9. “2 Nolu Ailenin” Baba ve kızı arasındaki parmak izi görseli.

Tablo 4. “2 Nolu Aile” Baba ve kızına ait parmak izi ölçüm değerleri.

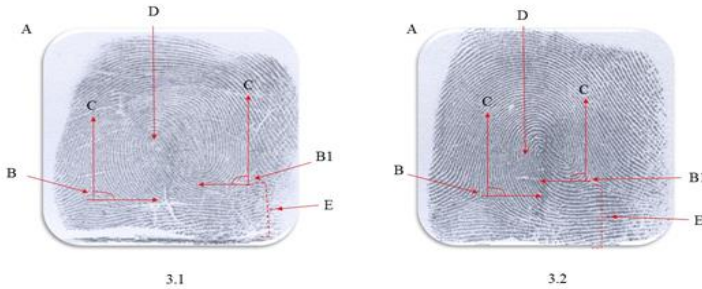
Açıklama	Cinsiyet	Semboller	Akrabalık ilişkisi	A	B-D	C	E
				İzin Grubu /sınıfı	B-D NAM*	ÇA	KHÖD**
2.1 nolu iz	Erkek	Baba		Lasso, Tak	0,48 cm	61,9°	0,75 cm
2.2 nolu iz	Kadın	Kızı		Lasso, Tak	0,39 cm	49,6°	0,70 cm

*B ile D noktaları arasındaki mesafe (B-D NAM) ** Kaide hattı ölçüm değeri (KHÖD)

Tablo No 5. “3 Nolu ailenin” parmak izi grup ve sınıfları analiz tablosu.

Aile Üyeleri	Sağ El Parmakları					Sol El Parmakları				
	Baş	İşaret	Orta	Yüzük	Serçe	Baş	İşaret	Orta	Yüzük	Serçe
Baba	Muzaf	Beyzi helezon	Ulnar	Ulnar	Ulnar	Muzaf	Ulnar	Ulnar	Muzaf	Ulnar
Anne	Muzaf	Muzaf	Ulnar	Dairevi helezon	Ulnar	Muzaf	Ulnar	Ulnar	Merkezi daire	Muzaf
Çocuk	Muzaf	Muzaf	Ulnar	Beyzi helezon	Fav	Ulnar	Ulnar	Ulnar	Beyzi helezon	Beyzi helezon
Çocuk	Muzaf	Muzaf	Ulnar	Merkezi daire	Ulnar	Muzaf	Beyzi helezon	Ulnar	Merkezi helezon	Ulnar

Tablo 5’de yer alan 3 nolu ailenin tüm parmak izleri analiz edildiğinde anne ve babada bulunan muzaf, merkezi daire, beyzi helezon, fav, sınıfı olmak üzere toplamda 19 adet parmak izinin çocuklarına aktarılmış olduğu; 1 adet dairevi helezon sınıfı izin aktarılmamış olduğu görülmüştür.

Şekil 10. “3 Nolu Ailenin” Baba ve oğlu arasındaki parmak izi görseli

Tablo 6. “3 Nolu Aile” Baba ve oğluna ait parmak izi ölçüm değerleri.

Semboller			A	B-D	C		E	
Açıklama	Cinsiyet	Akrabalık ilişkisi	İzin Grubu /Sınıfı	B1- D NAM*	B-D NAM**	ÇA (B -ÖD)	ÇA (B1-ÖD)	KHÖD*** (B1-ÖD)
3.1 nolu iz	Erkek	BABA	Wirbel - Muzaf	0,98 cm	1,11 cm	47,8°	35,3°	0,62 cm
3.2 nolu iz	Erkek	Oğul	Wirbel - Muzaf	1,64 cm	1,24 cm	47,2°	25,5°	0,68 cm

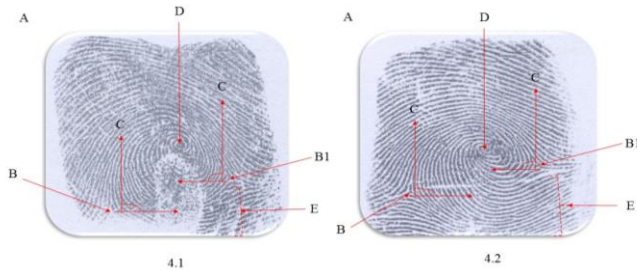
* B1 ile D Noktaları arasındaki mesafe (B1- D NAM) **B ile D noktaları arasındaki mesafe (B-D NAM)

*** Kaide hattı ölçüm değeri (KHÖD) Ölçüm Değeri (ÖD)

Tablo No 7. “4 Nolu ailenin” parmak izi grup ve sınıfları analiz tablosu.

Aile Üyeleri	Sağ El Parmakları					Sol El Parmakları				
	Baş	İşaret	Orta	Yüzük	Serçe	Baş	İşaret	Orta	Yüzük	Serçe
Baba	Muzaf	Ulnar	Ulnar	Ulnar	Ulnar	Ulnar	Ulnar	Ulnar	Ulnar	Ulnar
Anne	Beyzi helezon	Fav	Beyzi helezon	Merkezi beyzi	Ulnar	Beyzi helezon	Dairevi helezon	Muzaf	Merkezi daire	Ulnar
Çocuk	Beyzi helezon	Ulnar	Ulnar	Fav	Ulnar	Beyzi helezon	Muzaf	Muzaf	Beyzi helezon	Fav
Çocuk	Beyzi helezon	Ulnar	Ulnar	Beyzi helezon	Ulnar	Muzaf	Ulnar	Ulnar	Beyzi helezon	Ulnar
Çocuk	Beyzi helezon	Muzaf	Ulnar	Beyzi helezon	Ulnar	Muzaf	Muzaf	Dairevi helezon	Fav	Muzaf

7 nolu tabloda yer alan 4 nolu ailenin tüm parmak izleri analiz edildiğinde anne ve babada bulunan muzaf, beyzi helezon, fav, ulnar, dairevi helezon, sınıfı olmak üzere toplamda 19 adet parmak izinin çocuklarına aktarılmış olduğu; 1 adet merkezi beyzi sınıfı izin aktarılmamış olduğu görülmektedir.

Şekil 11. “4 Nolu Ailenin” Anne ve oğlu arasındaki parmak izi görseli.

Tablo 8. “4 Nolu Aile” Anne ve oğluna ait parmak izi ölçüm değerleri

Semboller		A		B-D		C		E
Açıklama	Cinsiyet	Akrabalık ilişkisi	İzin grubu/sınıfı	B1- D NAM*	B-D NAM**	ÇA (B-ÖD)	ÇA (B1-ÖD)	KHÖD*** (B1-ÖD)
4.1 nolu iz	Kadın	Anne	Wirbel Beyzi Helezon	0,74 cm	1,19 cm	34,8 °	37,1 °	0,85 cm
4.2 nolu iz	Erkek	Oğul	Wirbel Beyzi Helezon	0,80 cm	1,14 cm	32,0°	28,7 °	1,05 cm

* B1 ile D Noktaları arasındaki mesafe (B1- D NAM)

**B ile D noktaları arasındaki mesafe (B-D NAM)

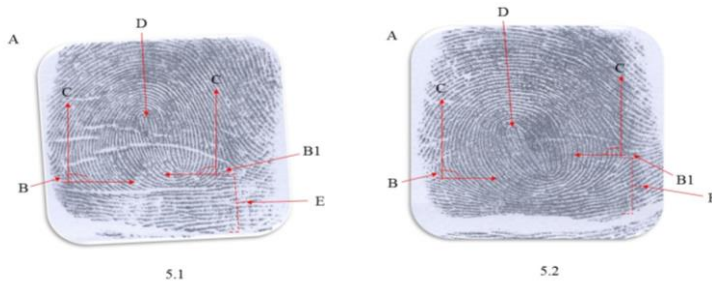
*** Kaide hattı ölçüm değeri (KHÖD)

Ölçüm Değeri (ÖD)

Tablo No 9. “5 Nolu ailenin” parmak izi grup ve sınıfları analiz tablosu.

Aile Üyeleri	Sağ El Parmakları					Sol El Parmakları				
	Baş	İşaret	Orta	Yüzük	Serçe	Baş	İşaret	Orta	Yüzük	Serçe
Baba	Muzaf	İkiz	Ulnar	Ulnar	Ulnar	Muzaf	Ulnar	Ulnar	Ulnar	Ulnar
Anne	Muzaf	Beyzi helezon	Ulnar	Ulnar	Ulnar	Beyzi helezon	Fav	Ulnar	Beyzi helezon	Ulnar
Çocuk	Muzaf	Beyzi helezon	Ulnar	Ulnar	Ulnar	Muzaf	Radyal	Ulnar	Ulnar	Ulnar
Çocuk	Beyzi helezon	Beyzi helezon	Ulnar	Fav	Beyzi helezon	Beyzi helezon	Beyzi helezon	Fav	Beyzi helezon	Ulnar

9 nolu tabloda yer alan 5 nolu ailenin tüm parmak izleri analiz edildiğinde anne ve babada bulunan muzaf, beyzi helezon, fav, ulnar, sınıfı olmak üzere toplamda 19 adet parmak izinin çocuklarına aktarılmış olduğu; 1 adet ikiz sınıfı izin aktarılmamış olduğu görülmektedir.

Şekil 12. “5 Nolu Ailenin” Baba ve oğlu arasındaki parmak izi görseli.

Tablo 10. “5 Nolu Aile” Baba ve oğula ait parmak izi ölçüm değerleri.

Açıklama	Cinsiyet	Semboller Akrabalık ilişkisi	A	B-D		C		E
			İzin grubu/sınıfı	B1- D NAM*	B-D NAM**	ÇA (B -ÖD)	ÇA (B1-ÖD)	KHÖD*** (B1-ÖD)
5.1 nolu iz	Erkek	Oğul	Wirbel - Muzaf	1,41 cm	1,55cm	42,3°	39,8°	1,85 cm
5.2 nolu iz	Erkek	Baba	Wirbel - Muzaf	1,27 cm	1,61 cm	35,4°	16,2°	1,53cm

* B1 ile D Noktaları arasındaki mesafe (B1- D NAM)

**B ile D noktaları arasındaki mesafe (B-D NAM)

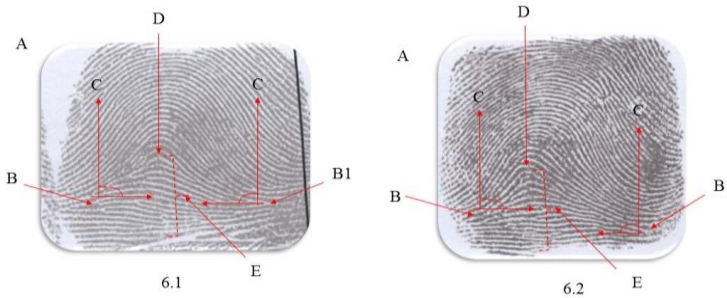
*** Kaide hattı ölçüm değeri (KHÖD)

Ölçüm Değeri (ÖD)

Tablo No 11. “6 Nolu ailenin” parmak izi grup ve sınıfları analiz tablosu.

Aile Üyeleri	Sağ El Parmakları					Sol El Parmakları				
	Baş	İşaret	Orta	Serçe	Yüzük	Baş	İşaret	Orta	Serçe	Yüzük
Baba	Ulnar	Ulnar	Ark	Ark	Merkezi daire	Ulnar	Ark	Ark	Ark	Ulnar
Anne	Ark	Ark	Ark	Ulnar	Ulnar	Ark	Ark	Ulnar	Ulnar	Ulnar
Çocuk	Ulnar	Ark	Ulnar	Ulnar	Ulnar	Ulnar	Radyal	Ark	Beyzi helezon	Ulnar
Çocuk	Ark	Ark	Ark	Ulnar	Ulnar	Ulnar	Ark	Ulnar	Ulnar	Ulnar
Çocuk	Ulnar	Muzaf	Ulnar	Beyzi helezon	Merkezi daire	Ulnar	Merkezi beyzi	Merkezi beyzi	Merkezi beyzi	Merkezi beyzi
Çocuk	Ulnar	Ark	Ulnar	Ulnar	Ulnar	Ulnar	Ark	Ark	Ulnar	Ulnar

11 nolu tabloda yer alan 6 nolu ailenin tüm parmak izleri analiz edildiğinde anne ve babada bulunan ulnar, ark, merkezi daire sınıfı olmak üzere toplamda 20 adet parmak izinin çocuklarına aktarılmış olduğu görülmüştür.

Şekil 13. “6 Nolu Ailenin” kardeşler arasındaki parmak izi görseli.

Tablo 12. "6 Nolu Aile" iki kardeşin parmak izi ölçüm değerleri.

Semboller			A	B	C		E
Açıklama	Cinsiyet	Akrabalık ilişkisi	İzin grubu/sınıfı	B-B1 NAM*	ÇA (B -ÖD)	ÇA (B1 B -ÖD)	KHÖD** (D Noktasından)
6.1 nolu iz	Kadın	Kardeş	Lasso - Ark	1,83 cm	23,0°	38,4°	0,98 cm
6.2 nolu iz	Erkek	Kardeş	Lasso - Ark	1,44 cm	24,3°	51,7°	0,96 cm

* B ile B1 noktaları arasındaki mesafe (B-B1 NAM)

** Kaide hattı ölçüm değeri (KHÖD)

Ölçüm Değeri (ÖD)

4. TARTIŞMA ve SONUÇ

Parmak izinin kalıtsal boyutu ve kan bağı bulunan aile fertleri arasında parmak izi benzerliği konusunda yapmış olduğumuz bu araştırma üç ayrı aşama şeklinde yürütülmüştür. Birinci aşamada 237 aileden 943 bireyin 9.407 adet parmak izi üzerinde, parmak izi sınıfı ve grupları itibarı ile karşılaştırma ve analiz işlemleri yürütülmüştür. Bu araştırmada aile fertleri arasında parmak izi şekil/sınıf ve grupları itibarı ile %93 oranında benzerlik olduğu görülmüştür. Chockaian vd. (2013) 54 farklı aileden 324 bireyle yaptığı çalışmada üç neslin parmak izlerini incelemiş ve % 85 oranında benzerlik tespit ettiğini açıklamıştır. İkinci aşamada ise birinci aşamada elde edilen verilerle vücut izi uzmanlarına uygulanan anket sonuçlarına ait veriler karşılaştırılmıştır. Üçüncü aşamada parmak izlerinin doğrudan öz nitelikleri üzerinde çalışmalar yürütülmüş ve bu kısımda çalışmanın anlaşılabilir olması amaçlı bir takım tablo ve görseller sunulmuştur. Parmak izi nihayetinde bir deri örüntüsü olduğundan Adermatoglifiya isimli deri hastalığı bulunan bireylerin aile boyu parmak izlerinin olmadığı bilinmektedir. Bangladeş'te yaşayan Apu Sarker isimli şahıs üzerinde yapılan bir araştırmada bu şahsın babasının ve dedesinin de parmak izlerinin olmadığı ortaya çıkmıştır (Hürriyet, 2018). Parmak izi olmayan Adermatoglifiya hastalarının genel olarak

aile içinde olduğu yani kalıtımla deri şeklinin taşınmış olduğu bilinmektedir. Bu durum parmak izinin kalıtsal boyutunun farklı bir yüzünü ortaya koymaktadır.

Araştırmanın üçüncü aşamasında parmak izi görsellerine başvuru alan 1, 2, 3, 4, 5 nolu ailelerde toplamda 23 bireyin 229 adet parmak izinde hiç ark iz görülmemiştir. Nadir görülen izlerin başlıcaları arasında Ark ve Tak sınıfı parmak izleri gösterilebilir. Bu izler çok az görüldüğünden ve diğer parmak izlerine nispeten daha belirgin olduğundan yukarıda detaylarından bahsettiğimiz Henry-Galton Tasnif Sisteminde formüle dahil edilmezler. Direk isimlerinin baş harfleriyle Tak izler T; Ark izler A şeklinde sembolize edilirler (EGM, 2005:39). Bu sebepten örneklem amaçlı belirlenen 6 nolu ailenin 60 parmak izinin 19'u ark izdir. 6 nolu ailenin "parmak izi grup ve sınıflarına göre analiz tablosu" incelendiğinde nadir görülen ark sınıfı parmak izinin anne ve babada 10 adet bulunduğu; bu ark sınıfı parmak izinden 9 adet izin çocuklara aktarılmış olduğu görülmüştür. Aynı zamanda 2 nolu örneklem ailenin de "parmak izi grup ve sınıflarına göre analiz tablosu" incelendiğinde tak ve radyal sınıfı parmak izinin aktarılmış olduğu görülmektedir.

Şeklen ve görünürlük bakımından bir bireyin orta yüzük ve serçe parmak izleri arasında benzerlik durumu araştırılmış %65 oranında benzerlik olduğu görülmüştür. Bu konuda vücut izi uzmanlarına uygulanan anket sonucu %60 oranında benzerlik olduğudur. Bireyin parmak izlerinin kendi aralarında benzeşmesi normalmiş gibi düşünülürken buradaki benzerlik oranları aile fertleri ile benzerlik oranlarının çok altında kaldığı görülmektedir.

Nadir görülen izlerden tek istisna Wirbel grubu, birleşik izler sınıfında bulunan karışık iz şekli/sınıfı izlerdir. Bu iz 237 aileden üç ailede, üç bireyde; dört adet olarak görülmüştür. Bir bireyde iki adet, iki bireyde birer adet görülmüştür. Bu üç ailenin birbiriyle akrabalık bağı bulunmamaktadır. Bu ailelerin Parmak İzi Grup ve Sınıflarına Göre Analiz Tablosu oluşturulmuş yapılan değerlendirmede bu izi

taşıyan bireylerin anne baba ve kardeşlerinin parmak izlerinde karışık iz rastlanılmamıştır. Bu araştırmaya göre parmak izi benzerliğinin karışık izlerde aile içinde kalıtsal aktarımı bulunmadığı sonucuna varılmıştır.

Yapılan literatür taramasında parmak izi hakkında çok sayıda kaynağa rastlanılmasına karşın sadece Emniyet ve Jandarma birimleri tarafından hazırlanan kitapların gayet kapsamlı olduğu diğerlerinde mevcut olan bilgilerin çok sınırlı olduğu görülmüştür (EGM, 2005; JGK 2011). Literatürle ulaşılabildiğimiz kaynaklarda yapılan araştırmada, parmak izinin merkezinin saptanmasına dair açıl ölçüm yapılması durumuna rastlanılmamış ve bu ölçüm değerine Hacı İsmail ÇINGİ Açıl Ölçüm Değeri, kısaca ÇINGİ Açısı adı verilmiştir (Hong, L., & Jain, A., 1999; EGM, 2005: 15; JGK, 2011; Cao, K., Pang, L., Liang, J. ve Tian, J. 2013; Ölmez, D., Çetli, E., Tatar, D., & Özkoçak, V., 2021). Yaş, cinsiyet ve vücut yapısı ile izin bulunduğu zemin ve hava koşulları izin büyüklüğünü doğrudan etkilemektedir. Parmak izlerinin ölçümleri farklılık gösterirken açıl ölçümler büyüklük/küçüklük değişkenini ortadan kaldırmaktadır. Bilindiği üzere Henry-Galton Tasnif sisteminde parmak izlerinin tasnif ve arşiv edilmesinde kullanılan "Galton Hattı" isimli hayali bir hat bulunmaktadır. Bu hat papil sayımı yapılarak tasnif yapılmasını kolaylaştıran bir yöntemdir (EGM, 2005:42). Parmak izi inceleme ve analiz işlemleri gelişen bir süreçtir. Bu süreçte yapılan her çalışma, sadece akademik camia tarafından değil kriminal inceleme yapan kurumlar tarafından da takip edilmektedir.

Yürütmüş olduğumuz bu araştırmada varılan sonuçlar doğrultusunda, kan bağı bulunan aile fertlerinin parmak izi grup ve sınıfı itibarı ile birbirlerine benzediği görülmüştür. İki ayrı kişinin aynı parmakta aynı parmak izi grubu ve sınıfına ait bir iz bulunma ihtimali 0,02' olarak hesaplanmıştır. Halbuki ailelerin parmak izi grup ve sınıflarına göre analiz tabloları incelendiğinde bu olasılığın hesaplanandan 0,02'lik değerden çok daha yüksek olduğu görülmüştür. Bu istatistiki durum da

aile fertleri arasında parmak izi grup ve sınıfları itibarı ile parmak izi benzerliğinin bir göstergesi olarak değerlendirilmiştir. Bu benzerlik kriminal incelemelerdekinden farklıdır. Bu araştırmada iki ayrı parmak izlerinin ayı olması durumu değil; benzerlik durumu araştırılmıştır. Bu benzerlik durumu, bireylerin taşıdıkları parmak iz sınıflarının Henry-Galton Tasnif sisteminde belirtilen parmak izi grup ve sınıfı açındandır. Öz nitelik açısından benzeme durumu araştırıldığında ise aile fertlerinin bir ya da birden fazla parmak izlerinin şekil ve görünüşle birlikte milimetrik ve açısal ölçüm değerlerinin de benzer olduğu sonucuna varılmıştır.

ÖNERİLER

Bu araştırma, Kriminalistik uygulamalara dair vücut izi uzmanlarına anket uygulanması, parmak izine yeni bir bakış açısı katması anlamında öncü olduğu düşünülen bir çalışmadır. Araştırma olay yerinden elde edilen faili belirsiz parmak izlerinin inceleme süreci, ön incelemeleri, mukayese işlemlerinin hızlanmasına olumlu katkı sağlayacaktır. Henry-Galton Parmak izi tasnif sisteminde tek parmak arşiv sistemi yapılırken kullanılan tasnif başlangıç noktaları referans alınarak yapılan ölçümlerde, açısal ölçümlerin kementli izlerde merkezi kementin deltaya göre eğimini ve açısını belirlemede; wirbel izlerde ise izin merkezinin deltaya karşı konumunu belirlemede yarar sağlayan bir ölçüm tekniği geliştirilmiştir. Bu açısal ölçüme Hacı İsmail ÇINGİ Açısal Ölçüm Değeri kısaca ÇINGİ Açısı ismi verilmiştir. Bu ölçüm değerinin, merkezi belli olmayan fakat deltası belli olan olay yerinden tespit edilen parmak izlerinin incelenmesi aşamasında, şüphelinin/müştekinin izleri ile mukayese edilmesi sürecinde yada sistemden olası adayların incelenmesi sürecinde inceleme yapan vücut izi uzmanına öngörü kazandırmak adına olumlu katkı ve kolaylık sağlaması ön görülmektedir. Bu bağlamda kullanılan parmak izi tanıma ve tarama sistemine yüklenen fakat kime ait olduğu tespit edilemeyen olay yeri parmak izlerinin, müşteki/şüphelinin izine benzemesi fakat o bireylere ait olmaması durumunda, benzerlik durumunun aile fertlerine benzeme olasılığı

kapsamında da değerlendirilmesi boyutu ile vücut izi uzmanlarına ön görüş sağlaması, “kriminalistik inceleme açısından sağlayacağı yararlar” olarak değerlendirilmiştir.

Bu araştırma parmak izinin kalıtsal boyutunun araştırılmasına katkı sağlayacağı; parmak izini, rastgele, bilinmeyen, gibi özelliklerden ayırıp aile üyeleri hatta o soydan gelenler ile karşılaştırılabilen, kalıtsal değeri bulunan bir veri boyutu kazanmasına katkı sağlayacağı ise “bilimsel açıdan sağlayacağı yararlar” olarak değerlendirilebilir.

KAYNAKÇA

Altıntaş, N., Şanlısoy, F., Kutlu, N., Arı, Z., Aşçı, M., Arslan, E., Candan, N., Büyükyazı, G. & Soner E. (2011). *Ege Bölgesi Elit Sporcularında Dermatogliflik, Antropometrik ve Biyokimyasal Verilerinin Değerlendirilmesi*. Cumhuriyet Tıp Dergisi Cumhuriyet Tıp Dergisi, 33, 285-292.

Cao, K., Pang, L., Liang, J. ve Tian, J. (2013). *Fingerprint classification by a hierarchical classifier*, Pattern Recognition, 46 (12), 3186-3197.

Ceyhan, E., Sağıroğlu, Ş., Akyıl, E., (2014). Parmak İzi Öznitelik Vektörleri Kullanılarak *YSA Tabanlı Cinsiyet Sınıflandırma*, Gazi Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Dergisi. 29(1), 201-207.

Cihangiroğlu B. (2005). *Gözenekli yüzeyler üzerindeki parmak izlerinin görünümüne hale getirilmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü

- Chockaian, K., Vayanaperumal, R. & Kanagaraj, B. R. (2013). New Approach for Identifying Hereditary Relation Using Primary Fingerprint Patterns. The Institution of Engineering and Technology, 7(5), 423–431.
- Corbin, J. & Strauss, A. (2008). Basics of qualitative research: Techniques and procedures for developing grounded theory. Thousand Oaks: Sage
- Delice, M., Duman, A., & Özel, Ş. A. (2014). *Parmak İzi Tipi İle Suç Türü Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*. Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi, (43), 3-27.
- Emniyet Genel Müdürlüğü (EGM). (2005). Parmak İzi Temel Eğitim Kitabı, 3. Bölüm Parmak İzlerinin Sınıflandırılması (vii, ix). Yayın No:5. Ankara: Kriminal Daire Başkanlığı Yayınları.
- EGM. (2005). Parmak İzi Temel Eğitim Kitabı, Parmak İzinden Aydınlatılan İlk Olay (10). Ankara: Kriminal Daire Başkanlığı Yayınları.
- EGM. (2005). Parmak İzi Temel Eğitim Kitabı, Yayın No:5, Tarihçe, Sir Edverd Henry (vii, ix). Ankara: Kriminal Daire Başkanlığı Yayınları.
- EGM. (2005). On Parmak İzi Tasnif Sistemi Kitabı, Bölüm 6, Lasso Gurubu Kementli İzlerden Ulnar İzler (4). Ankara: Kriminal Daire Başkanlığı Yayınları.
- Hürriyet (2018, Aralık 29). Bangladeş'te gen mutasyonu sebebiyle parmak izi olmayan 22 yaşındaki Apu Sarker yaşadıklarını anlattı. Demirören Medya. <https://www.hurriyet.com.tr/dunya/bangladeste-parmak-izi-olmayan-adam-gorenleri-sasirtiyor-41701518>.

Hong, L., & Jain, A., (1999). Classification of fingerprint images. In Proceedings of the scandinavian conference on image analysis (Vol. 2, pp. 665-672).

Jandarma Genel Komutanlığı (JGK). (2011). Adli Bilimler 1 Kitabı, Parmak İzi ve Diğer İz İncelemeleri. Ankara: Kriminal Daire Başkanlığı Yayınları.

JGK. (2011). Adli Bilimler 1 Kitabı, Parmak İzi Ana Terimleri, Delta. Ankara: Kriminal Daire Başkanlığı Yayınları.

JGK. (2011). Adli Bilimler 1 Kitabı, Tek Parmak İzi Tasnif Sistemi, Tasnif Başlangıç Noktası. Ankara: Kriminal Daire Başkanlığı Yayınları

JGK. (2009). Adli Bilimler 1 Kitabı, Parmak İzinin Tarihçesi, Ankara: Kriminal Daire Başkanlığı Yayınları

Karasar, N. (2005). Bilimsel Araştırma Yöntemi, 14. Basım, Nobel Yayın, Ankara.

Osterburg J. Parthasarathy T., Raghavan Tes., Sclove S.L. (1977)., *Development of a Mathematical Formula for the Calculation of Fingerprint Probabilities Based on individual Charecteristics* J. Amer. Stat. Assoc., 72:360.

Ölmez, D., Çetli, E., Tatar, D., & Özkoçak, V., (2021). *Adli Vakaların Çözümlemesi ve Güvenlik Amacıyla Parmak İzinin Alınmasının Önemi*. Adli Bilimler ve Suç Araştırmaları Dergisi. (ISSN: 2687-3397).

Charles, R. S., Chamelin, N. C., & Territo, L. (2000). *Criminal investigation*. Translated by Mahdi Nejabati and Et al, Tehran: University Jihad Publications.

Poyraz, R. (2005, Aralık). *Adli Bilimler Dergisi* Cilt: 4, Sayı: 4

Tavşancıl, E. (2006). Tutumların Ölçülmesi ve SPSS ile Veri Analizi. Ankara: Nobel.

Tekindal, S. (2009). *Duyuşsal Özelliklerin Ölçülmesi İçin Araç Oluşturma*. Ankara: Pegem Akademi.

Yavanoğlu, U. (2014). *Parmak İzinden Yüz Eşkâli Belirleme İçin Yeni Yöntem Ve Sistem Geliştirme*. Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

In this study, the heritability of fingerprints was investigated. In this context, a series of research and examination studies were carried out on the similarity of fingerprints among family members with blood ties and the similarity of fingerprints between one's own hand fingers. The aim of the study is to bring a new perspective to the heritability dimension of fingerprints and fingerprint examination techniques by analysing, examining and comparing fingerprints of family members. In the literature review, it is seen that, besides the security area, fingerprints are now being used to determine genetic characteristics, to classify gender, to follow heredity, to determine the relationship of blood groups, to determine the relationship with diseases and even to perform character analysis. (Delice et al., 2014). Fingerprint is a data that can be formulated, although it is unique to the person. Edward Richard Henry, after examining the systems used by Galton, Faulds, Herschel, and Bertillon, established a simple and applicable system and published this formulation system for the first time in 1900 in his book "Classification and Use of Fingerprints". This formulation system has been used in many countries and in our country for nearly a century (EGM, 2005: vii, ix). With this system, fingerprints of each person are formulated and archived. While this makes the comparison of fingerprints possible, it is an indicator that the fingerprint is unique to the person, not ordinary and random.

Method

The study conducted is a descriptive study in the general survey type. General screening models are arrangements made on the whole universe or a group to be taken from it to make a general judgment about the universe in a universe consisting of many elements (Karasar, 2005, p. 79). Separate methods were applied for each of the three stages carried out within the scope of our research.

With the methods developed at all stages of our research, the protection of personal data was complied with.

This research was carried out in three main stages. As the first stage research group, the similarity status was investigated on 9,407 fingerprints of 943 individuals from 237 randomly selected families. An Analysis Table for Fingerprint Groups and Classes was created for each family. To protect individual rights and comply with scientific ethical principles; At this stage of the research, only fingerprint type/fingerprint classes were used. While this stage was being carried out, no recording and storage of personal data and fingerprints was made.

In the second stage, the comparison of the data obtained within the scope of the research and the confirmation study were carried out. A structured questionnaire consisting of questions containing the main topics of our research was applied to 100 body print experts from the Criminal Branch of the General Directorate of Security. When the results obtained from the questionnaires filled by body print specialists were compared with the results obtained from our research, it was seen that the data obtained in these two different ways supported each other.

In the third stage, studies were carried out directly on the characteristics of fingerprints. A few measurements and comparisons were made on fingerprints. Fingerprint analysis table of 6 families out of 237 families and measurements of 1 fingerprint of 12 people and the techniques used are presented visually.

Findings (Results)

In this study, 943 fingerprints of 943 individuals from 237 families were found to be 93% similar between family members in terms of fingerprint shape/class and groups. The similarity between family members of rare fingerprints and the heritability of these fingerprints were investigated. In this study, it was observed that there was an 80% similarity. The result of the survey applied to body print experts on this subject is that there is a similarity of 72%. Of the rare scars, radial, etc. It was concluded that the traces were similar among family members. In terms of shape and visibility, the similarity between middle, ring and pinky fingerprints of a person was investigated and it was found that there was a similarity of 65%. The result of the survey applied to body print experts on this subject is that there is a 60% similarity. The findings obtained in two different ways support each other.

Conclusion and Discussion

In this study, In the light of the data obtained in this research, it has been observed that family members with blood ties are similar to each other in terms of fingerprint group and class. In the third stage of the research, measurements were made on the fingerprints presented by reference to the main points in the internationally accepted Henry-Galton Single Finger Sorting system. It was observed that the centimetric and angular measurements of more than one finger were very close to each other between their parents and their children among family members with blood ties. In our literature review, it was not found that angular measurement was made by taking the classification starting points in the Henry-Galton Single Finger Classification system as a reference, and this measurement value was called Hacı İsmail ÇINGİ Angular Measurement Value, in short ÇINGİ Angle. The purpose of this measurement is to determine the location of the trace center against deltas in Wirbel traces; lasso is the determination of the angular slope of the lasso along with the trace location in the traces. In the light of this information, the cm measurements of the traces shared and compared visually differ, while angular measurements eliminate the size/smallness variable.

TÜRK BASININDA PATRONSUZ GAZETECİLİK OLGUSU

Hakan YÜKSEL*

Öz

Türkiye’de medya alanındaki özelleştirme politikalarıyla birlikte gazetecilik alanında, televizyonculuk sektöründe ve diğer medya ortamlarında 1990’lı yıllarla birlikte medya yatırımcıları öne çıkmıştır. Gazetecilik mesleğinden uzak olan ve işadami statüsüyle medya alanına adım atan bu yatırımcıların medya araçlarını holdingler bünyesinde toplaması, medya sahipliği olgusunu yeni bir boyuta taşımıştır. Patronsuz gazetecilik ise medya patronlarının şirket yönetir gibi medya araçlarını yönetmesine bir karşılık olarak ortaya çıkmıştır ve hem geleneksel medyada hem de internet medyasında etki uyandırmaya başlamıştır. Bu çalışmada da patronsuz gazeteciliğin geleneksel medyadaki konumu üzerinde durulmuştur ve nitel analiz metotları arasında yer alan içerik analizi yöntemiyle hareket edilerek örneklem olarak belirlenen ulusal gazeteler incelenmiştir. Aydınlık gazetesi ve Birgün gazetesinin bu bağlamda ele alındığı çalışmada, söz konusu gazetelerin patronsuz yapılarının gazete içeriklerine olan yansımaları üzerinde durularak değerlendirme yapılmıştır. Netice olarak patronsuz gazetelerin kurumsal yapıları, yayın politikaları, haber söylemleri, tiraj verileri ve köşe yazısı içerikleri mevcut farklılıklarıyla öne çıkarılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türk Basını, Medya Sahipliği, Patronsuz Gazetecilik

* Dr. Öğr. Gör., Kafkas Üniversitesi, Sosyal Bilimler MYO, Görsel İşitsel Teknikler ve Medya Yapımcılığı Bölümü, hakanyuksel25@gmail.com

THE CASE JOURNALISM WITHOUT PATRONIZER IN THE TURKISH PRESS

Abstract

With privatization policies in the field of media in Turkey, media investors have come to fore both in field of journalism and in television sector and in other media environments since 1990s. These investors, far from journalism profession and stepped into media field with status of businessmen, carried media tools to holdings, bringing concept of media ownership to a new dimension. The Journalism without patronizer has emerged as response to media bosses managing media tools as if running company and it has began to make impact in traditional media and internet media. This study focuses on position of bossless journalism in traditional media and content analysis method, which is among qualitative analysis methods, was applied and it were examined national newspapers determined as samples. In this study, Aydınlık newspaper and Birgün newspaper are handled, and evaluation made by focusing on reflections of aforementioned newspapers without a boss on their content. As a result, is presented the institutional structures, publishing policies, news discourses, circulation data and column content of the bossless newspapers.

Keywords: *Turkish Press, Media Ownership, The Journalism Without Patronizer*

1. GİRİŞ

Gazetecilik alanında okur kitlenin doğru içeriklere ulaşabilmesi için birtakım temel ilkeler ölçüt alınmaktadır ve bu doğrultuda bağımsız haberciliğin esas alınması üzerinde durulmaktadır. Fakat bağımsız haberciliği etkileyen unsurlar var olduğundan dolayı bu problem alanyazında sürekli olarak tartışılmaktadır. İlgili tartışmalara sebebiyet veren ve hem medya sahipliği hem de tekelleşme problemi bağlamında kurumsal yapıların tam bağımsızlığını sorgulatan bu unsurlardan birisi de, medya patronlarının siyasi ve ticari ilişkileridir.

Nitekim Türk medyasında 20. yüzyılın son 10 yılı itibariyle özelleştirme politikalarına ağırlık verilmesiyle serbest piyasanın medya alanındaki tahakkümü artmaktadır. Böylece çeşitli sektörlerde faaliyet gösteren işadamlarının medya piyasasında aktör konumuna gelmesinin önü açılmaktadır. Ayrıca medyanın siyasi ve ticari ilişkileri yürütmek bağlamında önemli bir alan olarak kabul görmesi, birçok yatırımcının yönünü bu alana kaydırmaktadır ve sektör genelinde, gazeteci kökenli olmayan işadamları bir anda varlık göstermeye başlamaktadır.

Bu çerçevede gazetecilik ilkelerinden ziyade ticari kaygıların, reklam kurumlarıyla ilişkilerin ve politik bağların öne çıkarıldığı yeni bir yaklaşım gelişmektedir ve gazetecilik olgusu hem biçimsel hem de yapısal bağlamda dönüşmektedir. Bu dönüşüm medya sahipliğini etkin kıldığı gibi güç sahibi şirketlerin medyadaki tekelleşmesinin zeminini hazırlamaktadır. Zira uzun yıllar birkaç büyük medya grubunun tekelinde olan bir Türk medyası görünümü ile karşılaşmaktadır.

Patron gazeteciliği olarak da literatür söylemlerinde yer alan bu durum, aynı zamanda diğer küçük medya yapılanmalarını ve gazete/televizyon sahipliklerini etki altında bırakarak reklamdaki dağıtıma kadar gelir pastasının önemli kısmını büyük medya holdinglerine bırakmaktadır. Dolayısıyla siyasi ve ticari yapısıyla öne çıkan patron gazeteciliğine karşı patronsuz gazetecilik anlayışı yürütülmeye başlanmaktadır. Geleneksel medyadan ziyade internet medyasında yaygınlık gösteren bu alanda, patron etkisinden uzak bir gazetecilik inşa edilmektedir.

Bu çalışmanın üzerinde durduğu konu da patron gazeteciliği olgusudur ve bu çerçevede literatür kısmında holdingleşen medya yapılanmalarına, medya sahipliğinin oluşturduğu sorunsala ve kavramsal bağlamda patron gazeteciliğine değinilmektedir. Araştırma sürecinde ise içerik analizi yöntemi uygulanarak hareket edilmektedir ve iki ulusal gazete kurumsal ve içeriksel anlamda incelenerek yazılı basında patronsuz gazetecilik yaklaşımının yansımaları ele alınmaktadır.

2. MEDYANIN HOLDİNGLEŞMESİ

31 Ocak 1968’de deneme yayınları eşliğinde ekranlardaki sürecine başlayan TRT ile birlikte aynı zamanda Türkiye’de medya tekelleşmesi başlamıştır ve kamu yayıncılığı tekeli olarak da değerlendirilen bu süreçte özel yayıncılığa geçilmesine uzun süre izin verilmemiştir. 1990’lı yıllarla birlikte özel kanalların ardı ardına açılmasıyla beraber tekelleşmenin önüne kısmen geçilse de bu defa büyük şirketlerin söz sahibi olduğu yeni bir medya yapılanması meydana gelmiştir. Nitekim reklam gelirlerinden, izlenme paylarından ve diğer tüm gelir parametrelerinden en büyük kazancı elde eden birkaç medya kuruluşuyla beraber Türk medyasında holdingleşen bir kurumsal görünüm ağırlık kazanmıştır. Tekelleşme faktörü ise büyük medya yapılanmalarının eline geçen yeni bir medya ağı içerisinde yer edinmiştir.

Medya sahipliğinin belirli sayıda kurumun eline geçtiği tekelleşme durumu (Avşar, 2004: 89) diğer medya alanlarına da sirayet ettiği için, yalnızca televizyonların değil diğer taraftan gazetelerin, dergilerin, radyoların ve günümüz itibarıyla dijital platformların tek bir yapı içerisinde yer aldığı büyük oluşumlara zemin hazırlanmıştır. Özel teşebbüsün medya alanına yatırım yapabilmesinin önünde bir engel kalmadığından dolayı parası olanın medya patronu olduğu bir ticari yapı oluşmuştur. Mesleğin temelinden gelen gazeteci ve televizyoncuların ikinci planda kaldığı, başka alanlarda ticari yatırımları olan iş adamlarının medya patronu olduğu ve nihayetinde medya kurumlarının ticari bir şirket gibi yönetildiği yeni bir sürece geçiş gerçekleşmiştir.

Kapitalist ekonomilerin medya sahipliğini dönüştürmesi ve medya sahiplerini kurumlar üzerinde egemen kılmasıyla birlikte (Murdock, 1982: 121), büyük medya şirketlerinin orta ve küçük düzeydeki medya şirketlerini ekonomik döngünün dışında tuttuğu tekelleşme problemi yaşanmaya başlamıştır. Türk medyasında uzun yıllardır problem teşkil eden tekelleşmenin uygulama biçimi ise

genel anlamda iki farklı bağlamda gerçekleşmiştir. Zira bazı medya kurumları kendi yapılanmalarına yeni medya kurumlarını dâhil ederek büyüme eğilimine girerken, bazı medya şirketleri ise ortaklıklar ve satın almalarla kapsamını genişletmiştir (Kaya, 2009: 152). Örneğin 1979 yılında Milliyet gazetesiyle medya sektörüne adım atan işadami Aydın Doğan'ın yaklaşık 40 yıl sektörde güçlü bir şekilde yer aldıktan sonra medya hisselerinin tamamına yakını 21 Mart 2018'de Demirören Medya Grubu'na satmasıyla sadece patronlar değişmiştir ve nitelik tekelleşme devam etmiştir.

Dolayısıyla 40 yıllık süreç zarfında televizyon, gazete, radyo, internet medyası vb. alım satımlarıyla ve sektörel ortaklıklarıyla öne çıkan Doğan Medya Grubu'nun bu gücünü Demirören Medya Grubu'na devretmesiyle sadece piyasadaki aktörler farklılaşmıştır. Ayrıca medya sektörünün önemli bir kısmına hükmeden Demirören Medya Grubu ile birlikte tekelleşme problemi daha fazla hissedilmeye başlanmıştır. Üstelik medya kurumlarına ticari gözle bakılması, söz konusu medya grubu içerisinde yer alan Vatan gazetesinin sonunu hazırlamıştır. Baskı maliyetleri, gider kalemlerinin fazlalığı vb. gerekçe gösterilerek ilgili gazete dijital ortama geçmiştir ve mali kaygılara yenik düşmüştür.

Holdingleşen medyaların ve tekelleşme probleminin ortaya çıkardığı bu sonuçlar Habertürk gazetesi için de aynı neticeyi hazırlamıştır. Bu nedenle medya alanında kurumsal ilkelerin önüne geçen ticari eğilim giderek ağırlık kazanmıştır. Medya holdinglerinin sektöre egemen olduğu bu görünüm yalnızca alım/satım süreçlerinde değil dağıtım aşamalarında da devreye girmiştir. Sektördeki medya dağıtım ağını kontrol etmek isteyen büyük medya şirketlerinin girişimleri diğer yatırımcıları sektör dışına ittiği gibi küçük medya yapılanmalarını daha etkisiz konuma getirmiştir (İrvan, 1996: 732).

Diğer yandan medyanın siyasi propaganda aracı işlevi görmesinde de tekelleşmenin ve holdingleşen medya yapılanmalarının rolü büyüktür. Sektöre

egemen olan medya gruplarının iktidar ya da muhalefet yanlısı olması, hedef kitle üzerinde hem gazete ve radyolar hem de televizyon ve internet mecraları aracılığıyla yoğun bir etki oluşturabilmektedir. Söz konusu yönlendirme işlevi ile birlikte aynı zamanda kitlelerin medyadan elde ettiği bilgiler, taraflı bir içerikle aktarılmaktadır (Nebiler, 1995: 53).

Dolayısıyla taraflı yayıncılık nedeniyle yalnızca siyasi bağlamda değil haber içeriklerinin doğru olarak aktarılmasında da önemli bir problem doğabilmektedir ve artık sektörü genel anlamda iş adamları yönetmektedir. Bu nedenle birçok alanda yatırımları olan medya sahiplerinin (Sevginer, 2012: 26) idaresindeki editoryal yapıların söz konusu kurumlara dair olumsuz haber yapabilmesi mümkün görünmemektedir. Haber özgürlüğünü sorunlu hale getiren ve medya sahibinin genel prensiplerini hedef kitleye dayatmasına ortam hazırlayan bu durum (Berksoy, 1996: 47), haber yapım süreçlerini de medya patronlarının kontrolü altında bırakmaktadır. Sonuç olarak daha fazla büyüme ve sektörde etkin konuma gelme beklentisiyle medya kurumlarının holding çatısı altına girmeye eğilim gösterdiği özel sektör medyası koşullarında (Tuncel, 1994: 37) birkaç büyük şirketin yön verdiği bir yapılanma devam etmektedir.

3. MEDYA SAHİPLİĞİ PROBLEMİ

Türkiye’de 1990’lı yıllarla birlikte özel yayıncılığa geçilmesi medya şirketlerinin sektördeki her mecra üzerinde egemen olmasını sağladığı gibi (Sözeri, 2009: 10) gazeteleri de medya yapılanmalarının bir parçası konumuna getirmiştir. Zira yalnızca gazete yayıncılığı ile mevcut piyasada yer alan kurumların sayısı giderek azalırken holding bünyesinde farklı medya birimleriyle sektöre tutunan oluşumlar artış eğilimine girmiştir. Medya sahiplerinin aynı anda hem gazeteleri ve televizyonları hem de diğer medya alanlarını kontrol altında tuttuğu bir sistem yaygınlaşmaya başlamıştır.

Bu durum sektör genelinde medya patronlarının rolünü daha güçlü kıldığı gibi haber yapım süreçlerinde patron etkisini baskın duruma getirmiştir. Dolayısıyla sermayenin belirli güçlerin tekelinde olduğu küresel dünya koşullarında (Herman ve Chomsky, 1998: 21), parasal gücü olanın her alanda olduğu gibi medya alanında da tahakküm kurduğu bir yapılanma inşa edilmiştir. Medya sahiplerinin genel olarak sektör dışından gelen işadamları olması ise sorunsalın temelini teşkil etmiştir ve başta gazetecilik ilkeleri olmak üzere haberin doğruluğu da tartışılır duruma gelmiştir.

Gazeteci kimliğine sahip olan ve sektörün temelinden yetişen medya patronlarının kalmadığı, birçok ana akım gazetenin ayakta kalabilmek adına siyasi propaganda aracına dönüştüğü ve medya patronlarının medya sahipliğini baskın bir güce dönüştürdüğü (Alpman, 2016) mevcut yapıda, medya sahipliği olgusu da tartışılmaya başlanmıştır. Çünkü gazetecilik alanının giderek özünden kopması ve artık ticari eksenli kaygıların, kurumsal ilişkilerin, siyasi bağlantıların, ulusötesi işbirliklerinin ve reklam veren statüsündeki mali kaynakların gazetecilik ilkelerine göre daha etkin konuma geldiği bir medya görünümünün giderek baskın boyuta gelmiş olması, bu tartışmalara zemin hazırlamıştır.

Kamu yararının temsilcisi olan, bağımsızlık ilkesinden ödün vermeyen, hiçbir güçten çekinmeden hukuki çerçevede eleştirilere yer veren, çıkar gruplarına fırsat tanımayan ve dolayısıyla ne patronların ne de iktidarların aracı olan gazetelerin (Bildirici, 2019) giderek azalması; medya sahipliğini ve nihayetinde patron etkisini gazetelere egemen kılmaktadır.

Bundan dolayı aynı içerikteki haberi bir gazete iktidar yanlısı olarak yorumlarken diğer gazete ise muhalif söylem diliyle manşetten okuyuculara sunabilmektedir. Patronun siyasi görüşü de artık gazetelerin politik çizgisini belirler duruma gelebilmektedir ve bu durum karşısında editoryal unsurlar (genel yayın

yönetmenleri, birim editörleri, yayın koordinatörleri vb.) geri planda kalabilmektedir.

Gazeteciliği sorunlu duruma getiren bu çizgilerin dışında hareket eden ve satış rakamlarıyla, reklam gelirleriyle vb. faaliyetlerini sürdürmeye çalışan küçük bütçeli gazeteler ise; Türk medyasında söz konusu problemlili alanın dışında değerlendirilmektedir. Dolayısıyla her ne kadar mevcut çalışmanın analiz sürecinde patronsuz gazeteler olarak iki gazete üzerinden bir içerik inşa edilmiş olsa da, imtiyaz sahibi olan ve doğru gazeteciliği amaç edinerek hareket eden ulusal gazeteler de sektörde yer almaktadır. Zira doğru gazetecilik, ilkelerin doğru yürütülmesiyle ilişkilidir ve medya patronu olsun veya olmasın temel doğrular ve problemler bu ilkelerin uygulanış biçimiyle dışa yansımaktadır.

Fakat bu ilkeleri uygulamak ve uygulatmak esasen medya patronlarının kararına göre biçimlendiği için ticari kaygılar ve mesleki ilkeler bu noktada çatışmaktadır. Mesleki ilkeler ikinci plana atıldığında basın özgürlüğü sorgulanacağından, hem küresel dünyada hem de Türk gazeteciliğinde yasalardan ve kısıtlamalardan dahi daha büyük bir problem olan medya sahipliği hedef alınabilmektedir. Bu doğrultuda gazete sahiplerinin tavır ve yaklaşımları basın özgürlüğünün önünde büyük bir engel oluşturabilmektedir (Akyol, 2013).

Patronların medya sektöründeki genel tutumlarını belirleyen parametreler arasında siyasi etmenler ve mali faktörler başlıca unsurları oluşturduğu için, medya patronlarının sermaye katılımına göre şekillenen ve siyasi iktidar paylaşımına dayalı olan bir ortamda medya havuzu içerisinde yer alması artık zorunlu duruma gelmiştir (Cage, 2016).

Öte yandan; küresel dünyada kapitalizmin diğer sektörlerde para faktörünü merkeze alması anlaşılır olabirse de gazetecilik alanında paranın ilkelerden önde tutulması kabul edilir bir tutum değildir ve bu tutumun belirleyicisi de yine medya

sahipleridir. Bundan dolayı kazandığı parayı medya alanına ve kurumsal gelişime aktarmak yerine diğer ticari şirketlerine aktaran medya patronlarının var olması bir başka sorunu ortaya çıkarmaktadır. Farklı sektörlerde yatırımları olan medya patronlarından beklenen ise, doğru ölçekte yalnızca medyayla ilgilenmesidir (Aktaş, 2021).

Kişisel çıkarları bağlamında gazeteleri ve diğer medya alanlarını koordine eden ve patron gazeteciliğini yaygın hale getiren birtakım medya sahiplerinin bu genel eğilimden geri çekilmesi sektör lehine olabilecektir. Çünkü patronlar geçici olsa da gazetecilik alanı evrenseldir ve ilkelere bağlıdır (Bilgin, 2005). Bu doğrultuda şirket yönetir gibi gazete ve televizyon yönetilmesi çeşitli sorunları beraberinde getirebilmektedir ve bu sorunların başında da doğru habercilik ilkelerinden uzaklaşarak icra edilen gazetecilik mesleği gelmektedir.

4. PATRONSUZ GAZETECİLİK

Kavram olarak henüz literatüre tam olarak yerleşmemiş olsa da patronsuz gazetecilik; medya sektöründeki alanlarda patron etkisi olmadan ve yayın yönetmeni/koordinatörü kontrolünde faaliyetlerin yürütülmesidir. Gazetecilik alanında, televizyon yayıncılığında ve ayrıca internet platformlarında patron faktörü olmadan işleyişin sürdürülmesi bu kavramı öne çıkarmaktadır. Daha özgürce ve hukuki sınırlar çerçevesinde serbestçe yayın yapılmasına izin veren, siyasi/ticari vb. parametrelerden etkilenmeden görev icra edilen patronsuz gazetecilikte vakıflar, sendikalar ve gazeteci gelirleri bağlamında kurumsal yapı inşa edilmektedir. Reklam gelirleri, satış rakamları, reyting oranları gibi faktörler patronsuz gazeteciliğin gelir kalemlerini oluşturmaktadır.

Diğer taraftan sektörel bağlamda serbest gazetecilik olarak da adlandırılan patronsuz gazetecilik (Atikkan, 2006: 10), dijital medya ortamında daha fazla hareket alanı bulabilmektedir ve giderek yaygınlaşmaktadır. Özellikle karşı çıktığı

geleneksel medya koşullarından uzaklaşarak internet medyasında daha özgürce yazılarını paylaşabilen gazetecilerin patronsuz medya ortamında yer edinmeye çalışması dikkat çekmektedir. Zira patronsuz medya ortamında her ne kadar iş yükü fazla olsa da ve yeri geldiğinde haberin üretiminden biçimlenmesine kadar tüm süreçler tek elden yürütülmek durumunda kalsa da, daha özgürce hareket edilmesi tercih sebebi olabilmektedir (Gürses, 2020).

Nihayetinde; siyasi baskılardan uzak kalan, patron dayatmasından sıyrılan ve geleneksel medyada daha az yer olsa da internet medyasında ve blog gazeteciliğinde daha fazla yer edinen patronsuz gazetecilik (Atikkan, 2006: 10) söz konusu bağımsız yapısıyla yeni bir alan açmaktadır. Aynı zamanda çeşitli konulara dair söyleyecek sözü olan profesyonel ve yarı profesyonel gazetecilerin görüşlerini beyan ettiği bir platform olarak değerlendirilebilmektedir.

Manipüle edilmiş haberlerin yoğun olarak yer aldığı ve siyasi iktidarlarla geçinmek durumunda kalan patronların öne çıktığı ana akım medyaya karşılık olarak; doğrudan sözünü söyleyen ve bu özgür hareket alanını ancak patronsuz bir yapı içerisinde gerçekleştirebilen gazetecilik mecrasında (Ünlü, 2018) birtakım problemler de yaşanabilmektedir. Özellikle internet medyasında profesyonel yapının ve kurumsallığın geleneksel medyaya göre tam olarak yerleşmemiş olması, haber kaynaklarında soru işaretleri doğurabilmektedir. Dolayısıyla patronsuz gazetecilik söylemiyle yaygınlaşan internet alanlarında, öncelikle kurumsal işleyişin tam anlamıyla yerleşmesi gerekmektedir.

Ayrıca patronsuz gazetecilik adıyla siyasi iktidarları karşısına alarak başka bir partinin sözcülüğünü yapmak da, özgür basın söyleminden ziyade taraflı yayıncılığı öne çıkaracağı için bu çizgiye de dikkate edilmesi önemlidir. Zira birçok internet mecrasında özgür gazetecilik adı altında siyasi ve ideolojik içerikler paylaşılarak yalnızca sözde kalan bir patronsuz gazetecilik görevi icra edilebilmektedir. Nitekim patronsuz gazetecilik olgusu, medya patronlarının

gazetecilik ilkeleri dışına çıkarak özellikle ticari ve siyasi etkiler altında kurumları yönetmesine ve bununla birlikte çıkarlar doğrultusunda şirket yönetircesine hareket etmesine tepki olarak ortaya çıkmaktadır.

Geleneksel medya özelinde bakıldığında ise; bağımsız gazetecilik ilkesiyle yola çıkan gazetelerin mevcut patronlarının siyasi ve ticari ilişkileri ilerleyen süreçte karmaşıklık doğurabileceği için, söz konusu medya patronlarının bu ilişkileri çerçevesinde bir sorunsal başlamaktadır (Söğüt, 2021). Siyasi olarak kendini geri plana çekebilmiş olsa da medya yatırımları dışında diğer ticari alanlarda söz sahibi olan medya patronlarının bu iş yapılıması devam ettikçe, tam anlamıyla bağımsız gazetecilikten söz etmek mümkün görünmemektedir.

5. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Türk basınında patronsuz gazetecilik konusu üzerinde duran çalışmada, araştırma sürecinin yöntemi olarak içerik analizine müracaat edilmiştir. Sistematik ve yinelenebilir analiz yöntemi olan ve incelenen metnin içeriğine dair anlaşılabilirlik sağlayan içerik analizi (Neuman, 2020), örneklem olarak ele alınan gazetelerin patron desteği olmadan nasıl ayakta kalabildiğini yansıtmak açısından mevcut çalışmada tercih edilmiştir.

Çalışmada içerik analizinin uygulanmış olması, aynı zamanda nitel ve nicel verileri anlamlandırmak içindir. Dolayısıyla verilerin analizi kısmında ayrıca üzerinde durulan ve belirlenen tarih aralığı doğrultusunda incelenen gazetelere doğrudan ulaşılarak, içerik analizi yapılmıştır. Nitekim örneklem gazetelerin basılı nüshalarına erişerek ve dijital ortamdaki verilerinden destek alınarak yapılan içerik analizi uygulamasıyla, birtakım bulgulara ulaşmak hedeflenmiştir.

Okuyucu kitlenin gazete içeriklerinde nelere dikkat edebileceği düşünülerek ilk aşamada taslak bir metin hazırlanmıştır ve bu metinde çalışmanın konusuyla

ilişkilendirilebilecek faktörler göz önünde bulundurularak, içerik analizinin konu kapsamı belirlenmiştir. Bu doğrultuda incelenen gazetelerin yayın politikaları, haber içerikleri, tiraj verileri, gelir kalemleri, editoryal yapıları ve ideolojik tutumları genel çerçevede irdelenmiştir. Çalışmanın sonuç kısmında ise; analiz neticesinde ortaya konan bulgular bağlamında patronsuz gazeteciliği diğer gazetelerden farklı kılan unsurlara değinilmiştir.

5.1. Araştırmanın Amacı ve Problemi

Patronsuz gazeteciliğin geleneksel medya bağlamında ulusal gazetecilikteki görünümünü ortaya koymak ve örneklem olarak incelenen gazeteler üzerinden patronsuz gazetelerin yapısını irdelemek, mevcut çalışmanın amacını oluşturmuştur. Patronsuz gazeteciliğin Türkiye'deki ulusal basın içerisinde hangi parametreler doğrultusunda yer edindiğinin ve hem içerik sunumu hem de editoryal işleyiş bağlamında nasıl bir görünüm yansıttığının yanıtlarını aramak ise, araştırmanın problemini teşkil etmiştir.

5.2. Araştırmanın Evreni, Örneklemi ve Sınırlılıkları

Yürütülen araştırmanın evrenini Türk basınındaki ulusal nitelikli patronsuz gazeteler oluşturmuştur. Bu çerçevede örneklem olarak belirlenen gazeteler ise, Aydınlık ve Birgün gazeteleridir. Bu gazeteler belirlenirken amaçlı örneklem modelinden yararlanılmıştır ve bu model bağlamında ölçüt örneklem uygulanmıştır. Dolayısıyla her iki gazetenin de patronsuz gazetecilik sloganıyla hareket etmesi ve bu yapısıyla ulusal gazeteler arasında ayakta kalmaya çalışması, analiz sürecinde ele alınmaları hususunda temel ölçüt olarak değerlendirilmiştir. Öte yandan araştırmada ulusal nitelikli basılı gazeteler üzerinden hareket edildiği için; internet gazeteleri ve diğer medya alanları araştırmanın sınırlılıkları dışında kalmıştır.

5.3. Verilerin Analizi

Mevcut çalışmada veriler analiz edilmeden önce, hangi hususlar bağlamında analizlerin yapılacağı belirlenmiştir ve bu doğrultuda gazetelerin kurumsal yapıları, yayın politikaları, haber söylemleri, tiraj verileri ve köşe yazısı içerikleri ele alınmıştır. Böylece patronsuz gazetelerin yazılı basında nasıl bir görünümle yer aldığını verilere ortaya koymak hedeflenmiştir.

Dolayısıyla çalışmada ilk olarak gazetelerin kurumsal yapıları incelenmiştir. Buna göre Aydınlık gazetesinin 'Görev Vakfı' bünyesinde uzun yıllar boyunca yayıncılık yaptığı tespit edilmiştir. Söz konusu vakfın 125 mütevelli üyesi tarafından finans edilmesi ve bu doğrultuda Aydınlık gazetesinin patronsuz olarak bu vakıf desteğiyle ayakta kalabilmesi ayrıca dikkat çekmiştir. Gazetenin genel yayın yönetmenliğini ise Mustafa İlker Yücel icra etmektedir. İstanbul merkezli olan ve bununla birlikte Ankara, İzmir ve yurtdışı temsilcilikleri bulunan gazetenin yazar kadrosunda ise; İsmet Özçelik, Doğu Perinçek, Yıldırım Koç, Serhan Bolluk ve Semih Koray gibi isimler yer almaktadır.

"Birgün patronsuzdur ama sahipsiz değildir" sloganıyla hareket eden ve 2004 yılından beri ulusal gazeteler arasında yer alan Birgün gazetesi ise; Yaşar Aydın'ın genel yayın yönetmenliğinde faaliyetlerini yürütmektedir. Aydınlık gazetesinde olduğu gibi bu gazetede de finans kaynağı tek bir kişi değildir ve gerek sendikalar gerekse meslek odaları aracılığıyla gazetenin mali yapısı inşa edilmektedir. Murat Meriç, İlhan Cihaner, Fikri Sağlar ve Selin Nakipoğlu başta olmak üzere birçok gazetecinin kadrosunda yer aldığı mevcut gazetede basım ve yayın ve dağıtım faaliyetleri İstanbul merkezli olarak yürütülmektedir.

Örnekleme gazetelerin genel yayın politikaları gözlemlendiğinde ise her iki gazetenin de siyasi bir çizgide ilerlediği görülmektedir ve gerek haber içeriklerinde gerekse köşe yazılarında bu yaklaşım görülmektedir. Nitekim siyasi

iktidara karşı muhalif yapısıyla değerlendirilen Aydınlık gazetesi, sosyalist çizgide uzun yıllar yayıncılık yaptıktan sonra son zamanlarda dolaylı da olsa iktidarı destekleyen içeriklere yer vermiştir. Sırf bu yaklaşımdan ötürü gazetenin deneyimli yazarlarından Sabahattin Önkibar istifa etmiştir ve gerekçe olarak Aydınlık gazetesinin iktidara yakınlaşmasını göstermiştir. Dolayısıyla Aydınlık gazetesi siyasetle bütünleşen yapısıyla öne çıkmaktadır.

Birgün gazetesinde siyasi bağlamda tek tip bir görünüm vardır ve siyasi iktidarın tam karşısında olan, haber içeriklerini ağırlıklı olarak muhalif dille besleyen, köşe yazılarında politik kararları sertçe eleştiren ve politik haberlere sıkça yer veren bir yaklaşım mevcuttur. Her iki gazetenin de siyasi söylemlerden vazgeçmemesi ve genel yayın politikalarını bu yaklaşım üzerine inşa etmesi ise, yakın tarihte kurumsal kadrolarının ve editöryal yapılarının birçok kez adli soruşturma geçirmesine sebebiyet vermiştir. Ayrıca terör davalarında adı geçen, gözaltı ve tutuklamalar ile gündeme gelen gazeteler olarak, medya alanında gündeme gelmişlerdir. Şekil 1 incelendiğinde Birgün gazetesinin siyasi söylemleri ve kullandığı haber dili net olarak görülebilmektedir:

Şekil 1. BirGün Gazetesi 20-21-22 ve 23 Nisan 2021 Manşetleri

Kaynak: (Gazeteoku, 2021)

Yansıtılan dört manşet gözlemlendiğinde her birinin politik içerikte olduğu ve tamamen siyasi iktidarı hedef aldığı görülmektedir. Zira gazetenin genel yaklaşımı bu şekildedir ve arşiv verilerine girildiğinde 2004 yılından beri atılan manşetlerin ve iç sayfalardaki politik haberlerin tamamına yakını iktidar karşıtı söylem içermektedir. Dolayısıyla gazetenin patronsuz olması ve bu ilke ile hareket etmesi her ne kadar patronun siyasi/ticari ilişkilerini editoryal sürece yansıtma problemini ortadan kaldırırsa da, BirGün gazetesinin siyasi ideolojisini net olarak haber içeriklerine uygulaması tek taraflı yayıncılık sorunsalını doğurmaktadır.

Şekil 2. Aydınlik Gazetesi 20-21-22 ve 23 Nisan 2021 Manşetleri

Kaynak: (Gazeteoku, 2021)

Aynı tarihler bağlamında diğer örnekleme teşkil eden Aydınlik gazetesi incelendiğinde ise; Şekil 2'deki manşetlerde görüldüğü gibi Birgün gazetesinden çok farklı bir yaklaşım öne çıkmıştır. Öyle ki Birgün gazetesinde ülkenin gündeminden ziyade siyasi iktidarı doğrudan eleştirecek manşetlere yer verilirken Aydınlik gazetesinde güncel gelişmelere ağırlık verilmiştir. Vatan Partisi Genel Başkanı Doğu Perinçek'in gazete yazar kadrosunda yer alması ise, haber içeriklerinde bu partinin sıkça yer almasına zemin hazırlamıştır ve hatta Aydınlik gazetesinin parti gazetesi olduğu söylemi yaygınlaşmıştır.

Haber dili olarak ise Birgün gazetesine göre Aydınlik gazetesinin daha ılımlı olduğu görülmüştür ve yakın tarihinde birçok siyasi problem yaşayan ve mahkemelik olan Aydınlik gazetesinin son yıllarda yayın politikasında değişim yaşandığı görülmüştür. Bu çerçevede; haber programlarında Doğu Perinçek'in dolaylı da olsa Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ı destekleyen ifadelerde bulunması ve keskin bir muhalefet yaklaşımı gütmemesi, Aydınlik gazetesinin yayın politikasındaki değişikliğin temel sebebi olarak değerlendirilebilir.

Diğer taraftan içerik analizi sürecinde mevcut gazetelerin gelir kalemlerini irdelemek açısından güncel satış rakamlarına bakılmıştır ve birçok ulusal gazetede olduğu gibi bu gazetelerde de düşüş yaşandığı gözlemlenmiştir. Zira artık güncel bilgi elde etmek isteyen okuyucuların internet gazetelerine yönelimleri söz konusudur. Ele alınan gazetelerin günlük satış rakamları incelendiğinde şu sonuçlarla karşılaşılmıştır (Medya Radar, 2021):

Tablo 1. Örneklem Gazetelerin Satış Rakamları

Gazeteler	12-19 Nisan 2021	19-26 Nisan 2021
Birgün Gazetesi	5686	5343
Aydınlık Gazetesi	1844	1785

12-19 Nisan 2021 ve 19-26 Nisan 2021 tarihli haftalar dikkate alınarak tiraj verileri gözlemlendiğinde Türkiye'deki ulusal gazeteler arasında her iki gazetenin de son sıralarda yer aldığı anlaşılmaktadır. Medya Radar adlı internet sitesinde yer alan verilere göre 31 ulusal gazete arasında Birgün gazetesi 25. sıradayken Aydınlık gazetesi ise 30. sırada kendine yer bulmuştur (2021). Bu veriler her iki gazetenin de satış geliri elde etmekten yoksun olduğunu göstermektedir ve dolayısıyla yazar kadrosu geniş olan ve baskı maliyetleri yüksek düzeyde bulunan bu gazetelerin vakıflar, sendikalar, meslek örgütleri vb. desteğiyle sektörde yer aldığı sonucunu ortaya çıkarmaktadır.

Her iki gazetenin özgür hareket alanı ise mevcut şartlarda kısıtlanmamıştır ve basın özgürlüğü bağlamında en ağır manşetlerin bile atılabildiği görülmektedir. Hukuki yaptırımlar ise adli davalarla görülmektedir ve mahkemeye taşınan konular dışında gazetelerin yayın süreçleri devam etmektedir. Terörle bağlantı tespit edildiği durumlarda ise ülkenin gerekli mercileri vazifelerini yerine getirmektedir ve deliller bağlamında cezai yaptırımlar devreye girmektedir.

Ele alınan her iki gazetenin köşe yazısı içerikleri incelendiğinde ise, yine siyaset ağırlıklı bir görünüm olduğu görülmektedir. Gazete manşetlerinde olduğu gibi 20-23 Nisan 2021 tarihleri arası temel alındığında köşe yazısı içerikleri bu durumu göstermektedir ve veriler aşağıdaki tablo üzerinden paylaşılmaktadır:

Tablo 2. Örneklem Gazetelerin 20-21-22-23 Nisan 2021 Tarihli Köşe Yazısı Başlıkları

Aydınlık Gazetesi 20 Nisan	Erdoğan Putin İlişkisi Modus Vivendi-Ali Rıza Taşdelen
Aydınlık Gazetesi 20 Nisan	Ağlama Ceferin Ağlama-Cem Zeren
Aydınlık Gazetesi 20 Nisan	Hangi Birini Düzeltelim- İsmet Özçelik
Aydınlık Gazetesi 21 Nisan	Erken Seçimi Kim Neden İstiyor?-İsmet Özçelik
Aydınlık Gazetesi 21 Nisan	Avrupa Futbolu İkiye Bölündü-Cenap Yener
Aydınlık Gazetesi 21 Nisan	Gazeteyi Almakla Okuma Arasındaki Fark-Burçak Evren
Aydınlık Gazetesi 22 Nisan	Bir Devlet STK Buluşması-Bülent İnce
Aydınlık Gazetesi 22 Nisan	Sami Ustanın Yonttuğu Oduklar-Aykut Dış
Aydınlık Gazetesi 22 Nisan	Davutoğlu'nun Yerinde Olsam- İsmet Özçelik
Aydınlık Gazetesi 23 Nisan	ABD Karşıt Bir Kuşak, Yol Kurulabilir mi?-Adnan Akfırat
Aydınlık Gazetesi 23 Nisan	Soykırım Baskısı ve Gelinek Yer-Atakan Hatipoğlu
Aydınlık Gazetesi 23 Nisan	Kripto Tosuncuk Coinleri Alıp Kaçtı-Recep Erçin
Birgün Gazetesi 20 Nisan	Aşı Ol Kardeşim-Doğan Tılıç
Birgün Gazetesi 20 Nisan	128 Milyar Dolar Vakası-Hayri Kozanoğlu
Birgün Gazetesi 20 Nisan	Çanlar Kartal İçin Çalıyor-Ali Murat Hamarat
Birgün Gazetesi 21 Nisan	Yol ve Tünellere Gömülü Ebedi Borçluluk
Birgün Gazetesi 21 Nisan	Sınırlarda Sınırsızca Yaşayanlar-Kaan Sezyum
Birgün Gazetesi 21 Nisan	Bağlar Çözüldükçe-Bülent Usta
Birgün Gazetesi 22 Nisan	Egemenlik ve KKTC-Fikri Sağlar
Birgün Gazetesi 22 Nisan	Kıyameti Koparmanın Tam Zamanı-Feray Aytekin
Birgün Gazetesi 22 Nisan	Halk Düşmanları-Eren Aysan
Birgün Gazetesi 23 Nisan	Hikâyesi Çalınan Çocukların Bayramı-Müslüm Gülhan
Birgün Gazetesi 23 Nisan	Metin Lokumcu'ya Saygıyla-Emin Koramaz
Birgün Gazetesi 23 Nisan	Tazminatımızı Rica Etsek-Burhan Şeşen

Netice olarak gazetelerin köşe yazısı içerikleri incelendiğinde büyük oranda politik konulara yer verildiği görülmektedir. Ayrıca özgürlük bağlamında köşe yazarlarının hareket alanlarının sınırlandırılmadığı ve yazı dili ne sertlikte olursa olsun yazıların yayımlandığı anlaşılmaktadır. İlgili gazetelerin patronsuz bir yapıda olması ve gazete kadrolarının editoryal yapı içerisinde genel yayın yönetmenine

bağlı bulunması bu tarz yazılara müdahalenin önüne geçmektedir. Fakat patronsuz gazetecilik bağlamında daha esnek bir gazetecilik ortamı mevcut olsa da, gelirlerde çeşitli kurumlara bağlı kalınması ve patron ilişkileri ekseninde oluşabilecek reklam gelirlerinin ortadan kalkması ekonomik zorluklara neden olabilmektedir. Buna rağmen her iki gazetenin düşük satış rakamlarıyla ayakta kaldığı görülmektedir.

6. TARTIŞMA VE SONUÇ

Yazılı basının temel anlamda iki önemli işlevi dikkat çekmektedir. İlk olarak basın araçlarının halkı doğru bilgilendirmesi beklenmektedir. Bu bağlamda bağımsız habercilikle ve ifade özgürlüğü sağlanarak objektif bir yaklaşımla hareket edilmesi önemlidir. İkinci işlev ise, medya sahiplerinin çıkarlarını yerine getirebilmektir (Atabek, 2005: 70). Satış rakamlarıyla, reklam gelirleriyle ve medya dışındaki faaliyetlere sağlanan desteklerle ekonomik çıkarların sürdürülebilirliği sağlanabilmektedir.

Bu iki yönü ile öne çıkan basın sektörünün Türkiye'deki dönüşümü de yine iki aşamada gerçekleşmektedir. Öncelikle gazeteci kökenli ailelerden gelen medya patronlarının yerlerini farklı sektörlerden işadamlarına bırakmasıyla ilk aşama tamamlanmaktadır. Böylece medya mülkiyeti yeni bir medya patronluğuyla tanışmaktadır. İkinci aşama, mülkiyeti kontrolüne alan medya sahipliğinin holdingleşmeye adım atmasıyla sağlanmaktadır (Kuyucu, 2013: 145).

Büyük sermaye kuruluşlarının medya sektörüne giriş yapmasıyla birlikte holdingleşen şirketlerin sayısı da giderek artmaktadır ve patron gazeteleri sektörel anlamda yaygınlaşmaya başlamaktadır (Kadioğlu, 2018: 105). Literatürdeki yeni kavramlardan "patronsuz gazetecilik" olgusuna ise daha çok internet gazetelerinde rastlanmaktadır ve bu doğrultuda birçok alternatif

internet gazetesi ortaya çıkarak daha özgür bir alanda haber ve yorum paylaşımları yapmaktadır.

Basılı ulusal gazetelerde ise holdingler bünyesindeki ana akım medyanın ve diğer küçük çaplı gazete işletmelerinin yer aldığı bir medya sahipliği mevcut durumdadır. Gazeteci kökenli olmayan işadamları statüsündeki gazete patronlarının gazetelerin haber yapım süreçlerinde müdahil bir aktör olabilmesi ve bu durumun siyasi ve ticari çıkarları haber değerinin/doğruluğunun önüne geçirebilmesi yeni bir alanın inşa edilmesine zemin hazırlamaktadır.

Basılı gazetelerin patronsuz yapılanması olarak öne çıkan bu alanda daha serbest bir gazetecilik yapılabildiği düşünülerek özellikle küçük sermayeli gazetelerin yönelimi bu çerçevede olmaktadır. Vakıfların, sendikaların, mütevellî heyetlerinin, meslek örgütlerinin ve diğer ortak kurumların parasal desteğiyle hareket alanı bulan söz konusu patronsuz gazetelerin tek bir medya patronuna bağlı kalmaması, patrone ziyade ilgili gazeteyi öne çıkaran bir faktör oluşturmaktadır.

Her ne kadar çalışmanın içerik analizi safhasının örneklem kısmında olduğu gibi Aydınlık ve Birgün gazeteleri bu kapsamda ele alınsa da, vakıf yapılanması tarafından yönetilen Cumhuriyet gazetesinin de patronsuz bir gazete olduğu söylenebilir. Zira söz konusu gazetenin yazarları arasında yer alan Mine Söğüt; Cumhuriyet gazetesinin Türk medyasındaki patron gazeteleri arasından sıyrılan ve patronsuz bir gazete olarak yer edinen bir basın organını temsil ettiğini belirtmektedir. Ayrıca patronsuz gazetecilik yapmanın ekonomik tarafına vurgu yaparak alınan ilanlarla ve yayınlanan reklamlarla yola devam edilebildiği üzerinde durmaktadır (Söğüt, 2021).

Dolayısıyla Cumhuriyet gazetesi de patronsuz bir gazete olarak çalışmanın evreni içerisinde yer almaktadır. Örneklem olan Aydınlık ve Birgün gazeteleri ise,

patronsuz yapılarıyla okuyucularıyla buluşmaktadır. Ancak 2010 yılından beri her iki gazetenin birçok kez siyasi davalar içerisinde yer aldığı görülmektedir. Özellikle Birgün gazetesi Gezi Parkı olaylarında baş aktörler arasında gösterilmektedir ve attığı manşetlerle sansasyonel etki uyandırmaktadır. Hukuk sınırları dışına çıkan, hakaret içeren, iftiraya yer veren ve teröre ilişkilendirilen durumlarda ise yalnızca bu gazeteler değil diğer tüm ulusal gazeteler yasal yaptırımlarla karşılaşabilmektedir.

Çalışmada araştırma sürecinin problem cümlesi olan ve patronsuz gazeteciliğin yazılı basında içerik sunumu ve editoryal yapı bağlamında nasıl bir izlenim oluşturduğu hususu ise, elde edilen verilerle yanıt bulmaktadır. Dolayısıyla politik söylemlerin ağırlıklı olduğu ve ana akım medya dışında daha özgür bir hareket alanının öne çıktığı yazılı basın alanı dikkat çekmektedir. Editoryal yapı olarak ise, gazete haber merkezlerinin patron etkisi altında kalmadan basın faaliyetlerini yürütebildiği anlaşılmaktadır. Bu durum ekonomik anlamda girdi/çıkıtı dengesini etkilese de, okur kitle üzerinde patronsuz gazetecilik izlenimini oluşturarak sadık bir kitleye erişim devamlılığını sağlamaktadır.

Sonuç olarak patronsuz gazeteciliğin basın sektöründe yer edinmesiyle birlikte, genel bağlamda şu hususlar dikkat çekmektedir:

- Patronsuz gazetecilik, haber üretim sürecinde baskı hissetmeyen bir gazeteci kadrosu inşa ettiği için bu anlamda bağımsız gazetecilikten söz edilebilmektedir ve gazeteci kimliği daha fazla öne çıkabilmektedir.
- Gazete patronunun olmaması ve mevcut yönetimin vakıflar, kurumlar vb. üzerinden idare edilmesi gelir kalemlerinin düşmesine sebebiyet verse de; reklam, sponsor, gazete satışı ve sendikalar/örgütlenmeler desteğiyle ekonomik denge sağlanabilmektedir.

- Patronsuz gazeteciliğin genel anlamda özgür bir söylem alanı olarak karşılık bulması, patronsuz gazetelerde muhalif bir üslup kullanılmasını yaygınlaştırmaktadır.
- Fakat bağımsız gazetecilik anlayışını sürdürmenin tek parametresi patronsuz bir mülkiyet yapısı olmadığı için, patronsuz gazetecilik bu bağlamda yetersiz kalmaktadır. Dolayısıyla bağımsız gazeteciliği destekleyen tüm faktörler inşa edilerek, patronsuz gazeteciliğin sektördeki görünürlüğü daha güçlü düzeyde sağlanabilir.

KAYNAKÇA

- Aktaş, E. (2021). Gazetecilik Ölmeyecek, Boyut Atlayacak. <https://uskudar.edu.tr/tr/icerik/6141/erdogan-aktas-gazetecilik-olmeyecek-boyut-atlayacak> (21.04.2021)
- Akyol, M. (2013). Basın Özgürlüğü Önündeki Asıl Engel Patron Baskısıdır. (Röp.) Sabriye Aşır. <http://ereglibulteni.com/haber-detay/8/938/basin-ozgurlugu-onundeki-asil-engel-patron-baskisidir.htm> (23.04.2021)
- Alpman, N. (2016). Devlet, Patronlar ve Gazetecilik. <https://www.nazimalpman.com.tr/devlet-patronlar-ve-gazetecilik-2.html> (27.04.2021)
- Atabek, N. (2005). “Tarihsel Süreçte Türkiye’de Yerel Basın ve Yerel Yönetimler”. İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, (23): 63-74.
- Atikkan, Z. (2006). *Amerikan Cinneti: 11 Eylül Amerika’yı Nasıl Değiştirdi?* İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Avşar, Z. (2004). “Medyada Yoğunlaşma ve Şeffaflaşma: Yasal Düzenlemeler, Beklentiler, Sorun Alanları” İletişim Araştırmaları Dergisi, 2(2): 121-144.
- Berksoy, T. (1996). *Medyada Tekelleşme*. İstanbul: Gazeteciler Cemiyeti Yayınları.

- Bildirici, F. (2019). Gazetecilik Ama Kimin Çıkarı İçin! https://www.emo.org.tr/genel/bizden_detay.php?kod=127346&tipi=2&sube=14 (26.04.2021)
- Bilgin, N. (2005). Patron Gazeteciliği Anadolu'da. <https://www.haber7.com/medya/haber/112713-patron-gazeteciligi-anadoluda> (27.04.2021)
- Cage, J. (2016). *Medyayı Kurtarmak*. Çev., Murat Erşen. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Gazete Oku. (2021). Birgün ve Aydınlik Gazetesi Manşetleri. <https://www.gazeteoku.com/gazeteler/2021-04-21/birgun-gazetesi-manseti> (24.04.2021)
- Gürses, Ö. (2020). Patronsuz Gazetecilik Deneyimi. (Röp.) Büşra Uygun. <https://www.newslabturkey.org/ozlem-gurses-patronsuz-gazetecilik/> (22.04.2021)
- Herman, E., Chomsky, N. (1988). *Manufacturing Consent: The Political Economy of the Mass Media*. NewYork: Pantheon Books.
- İrvan, S. (1996). "Medya ve Demokrasi". Yeni Türkiye Dergisi: Medya Özel Sayısı, (1).
- Kadioğlu, K. Z. (2018). "Türkiye'de Medya Sahipliği Ekseninde Mülkiyet Yapılarındaki Değişim Kronolojik Analizi". İnsan & İnsan, 5(16): 100-120.
- Kaya, R. (2009). *İktidar Yumağı: Medya Sermaye Devlet*. Ankara: İmge Yayınevi.
- Kuyucu, M. (2013). "Türkiye'de Çapraz Medya Sahipliği: Medya Ekonomisine Olumsuz Etkileri ve Bu Etkilerin Önlenmesine Yönelik Öneriler". Selçuk İletişim, 8(1): 144-163.
- Medya Radar. (2021). Gazete Tirajları. <https://www.medyaradar.com/tirajlar> (26.04.2021)
- Murdock, G. (1982). *Culture, Society and the Media: Large Corporations and the Control of Communication Industries*. London: Methuen.

- Nebiler, H. (1995). *Medyanın Ekonomi Politikası*. İstanbul: Sarmal Yayınevi.
- Neuman, W. L. (2020). *Toplumsal Araştırma Yöntemleri*. Çev., Özlem Akkaya. Ankara: Tarcan Yayınevi.
- Sevginer, P. (2012). *Medya ve Siyaset İlişkisi İçerisinde Türkiye’de Gazetecilik ve Sansür*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Söğüt, M. (2021). Manşeti Günahsız Olan Atsın.
<https://www.cumhuriyet.com.tr/yazarlar/mine-sogut/manseti-gunahsiz-olan-atsin-1821140> (21.04.2021)
- Sözeri, C. (2009). *Türkiye’de Medya Sektöründe Uluslararası Şirket Birleşmeleri*. Yayınlanmamış doktora tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Tuncel, H. (1994). “Bab-ı Ali’den İkitelliye”. *Birikim Dergisi*, (64): 33-38.
- Ünlü, Ü. (2018). Zulüm Arttıkça Bitişi Yakındır. (Röp.) Sebahat Karakoyun.
<https://www.birgun.net/haber/gazeteci-unsal-unlu-zulum-artikca-bitisi-yakindir-198197> (27.04.2021)

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

The subject of this study is boss journalism, and in this context, the literature section includes media structures, problems caused by media ownership and conceptual boss journalism. During the research process, content analysis method was applied and two national newspapers were examined in an institutional and contextual context. Thus, it were evaluated the reflections of the boss-free journalism approach in the traditional media.

Monopolization and media structures play a major role in seeing the media as a political propaganda tool. The media groups that dominate the sector are in favour of the government or the opposition can have an intense influence on the target audience through newspapers and radios, televisions and internet channels.

The media owners are generally businessmen from outside the sector has formed the basis of the problem and brought the journalism principles and the truth and freedom factors into question. Because, with the journalism field gradually breaking away from its essence, have become more important that commercial-oriented concerns, institutional relations, political connections and transnational collaborations.

Journalism without a boss, although the concept has not yet been fully established in the literature; is conduct activities in the media sector under the control of the editor / coordinator and without the influence of the boss.

In addition, this line should be taken into account as biased broadcasting will be more prominent than the free press discourse, to act as a spokesperson for another party by opposing the political authorities under the name of journalism without a boss.

Because, in many internet channels political and ideological contents can be shared under the name of free journalism, and only can be performed a so-called boss-free journalism.

Method

Content analysis was used as the method of the research phase dealing with the issue of bossless journalism in the Turkish press. Accordingly, the editorial policies, news content, circulation data, revenue items, editorial structures and ideological attitudes of the newspapers were examined in a general framework.

In the conclusion part of the study; the qualitative findings differentiate bossless journalism from other newspapers. The aim of the present study is to reveal the dimension of bossless journalism in national journalism in the context of traditional media and to examine the structure of newspapers without a boss through the newspapers examined as a sample.

The bossless journalism has not yet been examined in scientific studies in the context of printed newspapers makes this study unique and important. Therefore, the related study aims to be a source and shed light on other scientific studies with this quality.

When the general editorial policies of the sample newspapers are observed, it is seen that both newspapers are on a political line, and this understanding is seen both in their news content and in their columns.

Findings (Results)

As the language of the news, *Aydınlık* newspaper has been seen to be more moderate compared to *Birgün* newspaper, and it has been observed that *Aydınlık* newspaper, which has experienced many political problems in its recent history and has been in court, has experienced a change in its editorial policy in recent years.

In this context; The fact that Doğu Perinçek indirectly supported President Recep Tayyip Erdoğan in news programs can be considered as the main reason for the change in the editorial policy of *Aydınlık* newspaper.

The freedom of movement of these newspapers is not restricted under current conditions and it has been observed that even the harshest headlines can be written in the context of freedom of the press.

Legal sanctions, on the other hand, are seen with judicial cases and has continue the publication processes of newspapers, except for the issues brought to court.

For this reason, it is not a correct approach to constantly perceive the Republic of Turkey at the point of freedom of the press and to consider even those who are in contact with terrorism within the scope of freedom of the press.

Therefore, it is correct to defend the freedom of the press, which can include all kinds of criticism and criticize all kinds of political formation, but it is wrong to defend the members of the press with terrorism.

Conclusion and Discussion

Since bossless journalism builds a staff of journalists who do not feel pressured in the news production process, independent journalism can be mentioned in this context and the journalist identity can stand out more.

The absence of newspaper bosses and the current administration through foundations and institutions led to a decline in earnings. However, economic power is gained through advertisements, sponsors and newspaper sales.

Considering boss-free journalism as a field of free politics in general contexts other fields of journalism have become passive. Therefore, newspaper contents were created with an opposing approach in newspapers without bosses.

Finally, journalism without a boss has not been fully formed in the Turkish press. Because this area has been considered as a field of political journalism.

Atıf/Citation: Tekin Önür, H ve Atıcı, S. (2022). Madalyonun Bir Yüzü” Olarak Kadın Bedenine Müdahale: Persepolis Filmi Analizi. *Adiyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (40), 529-559.

“MADALYONUN BİR YÜZÜ” OLARAK KADIN BEDENİNE MÜDAHALE: PERSEPOLİS FİLMİ ANALİZİ*

Huriye TEKİN ÖNÜR** Sümeyye ATICI***

Öz

Bu çalışmada 1979 devriminden sonra İran toplumunda kadın bedenine müdahale biçimlerinin neler olduğunun ve bu müdahalenin hangi dini-ideolojik gerekçelere dayandırıldığının tartışılması amaçlanmıştır. Bu amaçla 2007 yılında ABD’de gösterime giren Persepolis filmi, nitel araştırma yöntemi kapsamında söylem analizi tekniği kullanılarak analiz edilmiştir. Bu analizde cevabı aranan temel sorular şunlar olmuştur: Siyasal iktidar İranlı kadına yönelik hangi bedensel müdahale araçlarını kullanmaktadır? Bu araçları hangi argüman(lar)la gerekçelendirmektedir? Bedensel müdahalenin anlatıldığı göstergeler ve bunların anlamları nelerdir? İranlı kadın, kendisine yönelik bu politikalara karşı hangi stratejileri geliştirmektedir? Söz konusu sorulara Anthony Giddens’in “yapılaşma kuramı” perspektifinden cevap aranmıştır. Analiz sonunda ulaşılan en temel bulgu, devrim sonrası İran toplumunda siyasal sistemin kadın birey üzerinde denetleyici ve kısıtlayıcı etkisine karşın kadınların da bazen aktif bazen pasif direniş yollarıyla siyasal sistemi dönüştürmede etkin rol üstlenmiş olmalarıdır. Nitekim günümüz İran toplumunda kadın

* Bu makale, 21-23 Ekim 2021’de düzenlenen I. Uluslararası Akdeniz Kadın Çalışmaları Kongresinde (Akdeniz Üniversitesi, Antalya) sözlü olarak sunulmuş bildirinin genişletilmiş halidir.

** Doç. Dr., Manisa Celal Bayar Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü, huriye.onur@cbu.edu.tr

*** Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı Tezli Yüksek Lisans Programı, smyatc265@hotmail.com

hareketleriyle elde edilen bazı kazanımları bu dönüşümün etkisi olarak yorumlamak mümkündür.

Anahtar Kelimeler: *İran İslam Devrimi, Persepolis Filmi, Kadın, Kadın Bedenine Müdahale, Yapılaşma Kuramı.*

INTERVENTION ON THE FEMALE BODY AS “ONE SIDE OF THE MEDAL”: PERSEPOLIS FILM ANALYSIS

Abstract

In this study, it is aimed to discuss what the forms of intervention to the female body were in Iranian society after the 1979 revolution and on which religious-ideological grounds this intervention was based. For this purpose, the movie Persepolis, which was released in the USA in 2007, was analyzed using the discourse analysis technique within the scope of qualitative research method. The main questions sought to be answered in this analysis were: Which bodily intervention tools does the political power use against Iranian women? On what argument(s) does it justify these tools? What are the indicators that describe the bodily intervention and what are their meanings? What strategies does the Iranian woman develop against these policies towards her? Answers to these questions were sought from the perspective of Anthony Giddens' "structuration theory". The most basic finding reached at the end of the analysis is that, despite the controlling and restrictive effect of the political system on women in the post-revolutionary Iranian society, women also took an active role in transforming the political system, sometimes through active and sometimes passive resistance. As a matter of fact, it is possible to interpret some of the gains achieved by women's movements in today's Iranian society as the effect of this transformation.

Keywords: *Iranian Islamic Revolution, Persepolis Film, Intervention on Female Body, Structuration Theory*

GİRİŞ

İnsan maddi dünyada bedeniyle var olmaktadır. Bununla birlikte, insan bedeni içine doğduğu toplumun sosyal, kültürel, siyasal, dinsel ve ekonomik yapı özelliklerinin izlerini taşımaktadır. Tarihsel süreç içerisinde erkek bedeni gibi kadın bedeni de çoğunlukla ataerkil değerlerce anlamlandırılmış ama erkek bedeninden daha fazla denetim altında tutulmuş ve müdahale edilmiştir.

Denetim ve müdahalenin gerekçesini oluşturan kadın bedenine yönelik algı, sosyalizasyon sürecinde kadın tarafından içselleştirilirken iktidarlar, ideolojiler, dinler de kadının nasıl hareket etmesi, konuşması, giyinmesi, süslenmesi vb. gerektiği hususunda düzenleyici roller üstlenerek kadın bedenini kendi ilgi ve iktidar alanlarının önemli bir meselesi olarak görmüşlerdir.

Bunun en güçlü örneklerinden birinin 1979 Devriminden sonra İran toplumunda deneyimlendiğini söylemek mümkündür. Bununla ilişkili olarak, literatürde genelde devrim sonrası İran toplumunu özelde ise kadını konu alan araştırmalar dikkat çekmektedir. Genellikle eleştirel bir yaklaşımın sergilendiği bu çalışmalarda İran’da kadın olmanın zorluğu öne çıkarılmaktadır. Örneğin Onat (2013: 242) İran devrimini mezhepler açısından değerlendirdiği çalışmasında 1991, 2004 ve 2007 yıllarında bulunduğu İran toplumuna dair gözlemlerini de paylaşmış ve bu toplumda Müslümanların en temel problemlerinin “özgürlük” olduğunu ifade etmiştir.

Benzeri bir bakış açısıyla Poorbagher (2007: 138) da devrim sonrası İran siyasi rejimini demokrasi anlayışı çerçevesinde değerlendirmektedir. O, çalışmasında Humeyni’nin devrimden önce Fransa televizyon kanallarından birinde ifade ettiğinin tersine, devrimden sonra rejimin bütünlüğü ve İslam’ın tehlikede olduğu gerekçesiyle eşitlik ve özgürlük anlayışından hızla uzaklaştığını ifade etmiştir. Özgürlüğün yitimi toplumun tüm kesimleri için zorlu deneyimleri beraberinde getirmektedir; ancak kadınlar açısından bu deneyimlerin daha ağır olduğu da bilinmektedir. Nitekim Kahraman (2014: 100-101) Tahran, Tebriz ve İsfahan’da yaşayan kadınlar üzerinde gerçekleştirdiği alan araştırmasında İranlı kadınların değersiz görülüp horlanması, hayatlarına fazla müdahale edilmesi gibi ayrımcı uygulamalar nedeniyle kadın olmaktan memnun olmadıklarını ortaya koymuştur. Evrensel eş/erkek şiddetinin İranlı kadınların da temel problemlerinden biri olduğu yönündeki bulgu, yine aynı araştırmaya aittir

(Kahraman, 2014:99). Abdollahifard (2020) İranlı kadınların toplumsal konumlarını ilerleme-gerileme süreci bağlamında değerlendirmektedir. Ona göre İran İslam Devrimi sürecinde toplumun tüm kesimleri arasında birlik oluşturulmasına, cinsiyet eşitsizliklerini giderecek şekilde İranlı kadına özgürlükleri en üst düzeyde verilmiş olmasına rağmen devrim sonrası başlayan fikir ayrılıkları yüzünden kadınlar bu kazanımlarını kaybetmeye başlamışlar ve geleneksel aile içi rollerine dönmek zorunda bırakılmışlardır (Abdollahifard, 2020: 372). Arıkan Sinkaya (2010: 51-52) bu gerilemeye neden olan fikir ayrılıklarının devrim sürecinde birlikte hareket eden farklı İslamcı gruplardan gelenekselcilerin devrim sonrası sürece egemen olmalarından ve devrimin İslamiliğini kadın üzerinden göstermeye çalışmalarından kaynaklandığını ileri sürmektedir. Zira, gelenekselci İslamcılara göre toplumun ahlâken arındırılması için kadının arındırılması gerekmektedir; bunun yolu da kadının aile içindeki sorumluluklarına dönmesidir.

Demirpolat ve Şener (2020: 430-431), 1975 ve 2008 yılına ait iki İran filmi üzerinden devrim öncesi ve devrim sonrası dönemlerini karşılaştırdıkları çalışmalarında, her iki döneme ait ataerkil İran toplumunda kadın emeğinin aile bütçesine katkı olarak sunulmasının önemine dikkat çekmektedirler. Çalışmada kadının hane gelirin e katkı amacıyla çalışması ve komşularıyla ilişkisi sosyal hayata katılımı olarak değerlendirilmektedir.

Yıldırım'ın (2018) daha eleştirel nitelikteki araştırması, bu makalenin de konusunu oluşturan Persepolis filmi üzerinedir. Buna göre 1979 devrimi sonrası İran'da rejim ile muhafazakarlık ideolojisi arasındaki ilişki, kadın üzerinden kurulmakta ve kadına muhafazakâr bir toplum yapısındaki konumu hatırlatılırken rejimin olumsuz, korkutucu ve baskıcı yönü öne çıkarılmaktadır. Ancak sosyolojik realitede olduğu gibi filmlerde de İranlı kadın, rejimin soğuk yüzü karşısında yasalar ve toplumsal baskı nedeniyle sessiz kalsa da itaatkâr

değildir; hatta eril iktidar ve güç ilişkisi karşısında isyankâr tavrıyla mücadelecî bir karakteri temsil etmekte, bu mücadele kadın ile erkek arasında normal bir diyalogun hemen hiç kurulamadığı (Özkan, 2021: 116-117) bir sosyal ve siyasal çevre içinde gerçekleşmektedir. Öyle ki, Kanat (2006: 149) çalışmasında İran İslam Cumhuriyetinin tasarımındaki kadının bedensel, cinsel ve duygusal açıdan özürle kabul edildiğini, örtünün İran kadınının sadece saçını ve bedenini değil, davranışını ve sesini de örterek onu her anlamda kısıtladığını savunacaktır. Ulusal’a (2018: 785) göre bu durum sinema sanatında kadın sorunsalının doğrudan değil de birtakım metaforik anlatımlarla örtük ve dolaylı olarak ifade edilmesini zorunlu kılmıştır.

İşte bu çalışmada da Ulusal’ın söz ettiği örtük anlamların söylem analiziyle ortaya çıkarılması amaçlanmıştır. Bu amaçla 2007’de Amerika’da gösterime giren Fransız yapımı Persepolis filmi analiz edilmiştir. Analizin kuramsal temelini A. Giddens’in *Yapılaşma Kuramı* oluşturmaktadır. Zira çalışmanın ilerleyen kısımlarında açıklanacağı üzere, Giddens bu kuramsal yaklaşımı yapı-fail ilişkisinde yapının bireyin tutum, düşünce ve davranışlarını şekillendirmesine karşılık bireyin de yapıyı dönüştürme potansiyeli vurgulanmaktadır. Bu, âtil bir potansiyele değil, dönüştürdüğü yapıyı inşa eden açığa çıkmış bir güce işaret etmektedir.

1.YAPILAŞMA KURAMI PERSPEKTİFİNDEN TOPLUM-BİREY İLİŞKİSİ

Giddens pozitivist yaklaşımı benimseyen ve onun devamı niteliğinde olan yapısal-işlevselcilerin yapı ve fail arasındaki ilişkiyi açıklama konusunda yetersiz olduğu düşüncesindedir (Şen ve Turğuter, 2014: 90-91). Klasik yapı-fail yorumlamasının ötesine giderek hermeneitik okulların görüşlerinden faydalanır ve yapısal-işlevcilerin aksine bireyleri toplumsal norm ve değerleri pasif bir şekilde içselleştiren bir varlık olarak almaktan ziyade, bireyin içinde

bulunduğu toplumsal dünyayı aktif bir şekilde üreten ve yeniden-üreten bir konumda olduğunu savunur (Binay, 2014: 156).

Giddens yapılaşma kuramını oluştururken öncelikle sosyal problemlerin nelerle bağlantılı olduğunu ortaya koymaktadır. Bu problemleri üç başlık altında toplayan Giddens'a göre ilk problem, insan eyleminin doğası ve eyleyenin benliğiyle ilgilidir. İkincisi, etkileşimin nasıl kavramsallaştırılmasının gerektiği ve bunun yanında yapılan kavramsallaştırmanın kurumları açıklamada ne derece yeterli olduğudur. Üçüncüsü ise sosyal analizin pratikle olan bağlantısının nasıl kavranması gerektiğiyle ilgilidir. Giddens'ın esas hedefi, insani failliği ve toplumsal kurumları anlamaktır (Giddens, 2020: 14). Görüldüğü üzere Giddens'ın sosyal problemleri ele alma şekli, onun yapılaşma kuramını hangi perspektiflere dayandığıнын birer göstergesidir. Öncelikli olarak insan eylemi, daha sonra insan eyleminin kurumlarla olan ilişkisi ve son olarak da sosyal analizin pratik içerikleri onun teorisi açısından önem taşımaktadır.

Yapılaşma kuramı perspektifinden toplum-birey ilişkisini ele almamız için öncelikle Giddens'ın bizlere sunduğu toplum (yapı) ve birey (fail) kavramlarına değinmek gerekmektedir. Giddens için insan davranışlarının temel belirleyicisi ne güdüleri ne de bencillikleridir. Birey esasen eyleyen kişidir. İnsanların belirli durumlarda nasıl davranacağını belirleyebilmesi ve ortaya çıkabilecek durumlara göre şekillenmesi, onun 'eyleyen' olabilmesi için yeterlidir (Slattery, 2017: 488). Giddens'a göre insan olmak, hem kendi eylemleri konusunda gerekçeleri olan hem de sorulduğunda bu gerekçeleri – yalan bile olsa- sözel olarak açıklayabilen 'amaçlı fail' olabilmektir (Giddens, 2020: 37). Dolayısıyla amaçlı fail olabileme durumu bizi bilinç kavramına götürmektedir.

Giddens faillik durumunu açıklarken insanların bilinçli davranma kapasitesine sahip olduğu fikriyle yola çıkar ve ona göre bu düşünme süreci kendi içerisinde belli bir hiyerarşi barındırmaktadır. Tıpkı Freud'un bireyin psişik düzenini 'id,

ego, süper-ego’ diye üçe ayırması gibi Giddens da kendine özgü bir katmanlaşma modeli geliştirir. Hiyerarşinin ilk basamağını *sözel veya refleksif bilinç* oluşturmaktadır. Giddens’a göre sözel bilinç insanların bir problemle, olayla ya da durumla karşılaştıklarında bunları söze dökebilmesidir. Yani burada insan bilinçli bir varlık olarak eyleyendir. Yaptıkları ya da yerine getirdikleri davranışların nedenlerinin farkındalardır (Giddens, 2020: 79). Hiyerarşinin ikinci katmanını oluşturan ise *pratik bilinçtir*. İnsanlar gündelik hayatta her zaman yaptıkları eylemlerin nedenlerini sözel olarak ifade etmeyebilir. Hepimizin yaparken farkında olduğu ancak sorgulamadan ifa ettiğimiz eylemlerimizle ilgilidir (Yıldırım, 1999: 33). Son olarak Giddens, hepimizin sahip olduğu güdüleri ve ihtiyaçları kapsayan *bilinçdışı* kavramından söz etmektedir. Bu güdü ve ihtiyaçlar davranışlarımızı yönlendirmekle birlikte özellikle acil durumlarda verdiğimiz tepkilerde kendilerini gösterirler. Dolayısıyla Giddens’ın bu katmanlaşma modeli, toplumsal yapılar ve failer arasındaki ilişkiyi anlamamız noktasında destekleyicidir. Çünkü failer hem sözel hem de pratik bilinçleriyle toplumsal yapıları yaratırlar. Fakat failer, bu yapılar yaratıldıktan sonra devamlı olarak kendini tekrar eden bir yapılaşma sürecine dahil olurlar (Slattery, 2017:489).

Yukarıda bahsedilen yapı kavramı Giddens’a göre, toplumsal yeniden üretimde sürekli olarak tekrar eden kurallar ve kaynaklardır. Yani esas olarak yapı, sosyal sistemlerin kurumsallaşmış göstergeleridir (Giddens, 2020: 29). Yapının bütün kısıtlayıcı, engelleyici ve bireyi pasifize edici unsurlarına karşılık, birey içinde bulunduğu yapıyı her an yeniden üretebilecek potansiyeli kendi içinde barındırmaktadır. Bu nedenle yapı ve fail arasındaki ilişki, birbirinden bağımsız bir gerçeklik olmaktan ziyade, birbirini değiştiren ve dönüştüren, karşılıklı etkileşim içinde olan bir yapıya sahiptir.

Bu makalede Giddensçi perspektifle, devrim sonrası İran'da siyasi rejim ve toplumsal yapının İranlı kadınların bedenleri üzerinde kurduğu tahakküm ve kadınların bu tahakküme verdikleri tepki analiz edilmeye çalışılmıştır. Ancak önce devrim sonrası İran toplumunun kadın cinsiyeti bakımından değerlendirilmesi yerinde olacaktır.

2. DEVRİM SONRASI İRAN'DA KADININ TOPLUMSAL KONUMU

İranlı kadınlar, Şah'ın toplumu Batı modeline göre örgütlemesine karşı çıkmak için kitleler halinde devrime destek vermişlerdir. Onlar çarşaf ve peçeleriyle hem Şah'ın rejimini hem de Batı'yı reddettiklerini, her ikisi karşısında kendi kültürel kimliklerine sahip çıktıklarını göstermek istemişlerdir. Diğer bir deyişle peçe, boyun eğmenin ve tecrit edilmenin değil, protestonun aracı olarak görülmüştür (Berktaş, 2000: 204). Devrim sonucunda "batıl" olan Şah rejimi yerine "hak" yönetimi kurulmuş olduğu için toplumun hızla İslamlaştırılması sürecine girilmiş ve bu yaklaşım doğrultusunda kadınların gerçek yerleri olan ailelerinin yanına, evlerine dönmeleri istenmiştir (Berktaş, 2000: 205). Kadınlar "milletin onuru" olarak tanımlanmış ve İslamlaştırma çabaları onların statüleri üzerinden şekillendirilmeye çalışılmıştır (Arıkan Sinkaya, 2010: 52).

Sancar (2016: 225) bu değişim sürecinin İranlı kadınların tam olarak toplumsal hayattan tecrit edildiği anlamında yorumlanmaması gerektiğini savunur. Ona göre rejimin tavrı kadınların çalışma hayatına katılımlarını yasaklamak yerine, yönlendirici olmak yönünde olmuştur (Sancar, 2016: 235). Sancar bu yaklaşımına temel olmak üzere devrim sonrası İslamcı ideolojinin analığı yüceltmesini, cinsiyete dayalı iş bölümünü desteklemesini, kadınları ve erkekleri kamusal alanda ayrıştırmalarını kadınların ekonomik alanda hangi konuma getirileceğinin birer göstergeleri olarak değerlendirmektedir. Nitekim, bir taraftan kadınların profesyonel işlerde çalışması engellenmeye çalışılırken diğer taraftan, kadınlara özgü yeni istihdam alanları oluşturulmaya çalışılmıştır

(Sancar, 2016: 225). Ertürk (2015: 289) bu paradoksal durumun İran İslam Cumhuriyetinin temel prensiplerinden kaynaklandığını düşünmektedir. Çünkü bir yandan kadının kamusal alana katılımı teşvik edilerek devletin cinsiyetçi politikaları meşrulaştırılmak istenmiş, öte yandan bu katılım kadınlar üzerinde katı kısıtlamalar yaratan kurallara tâbi kılınmıştır.

Ertürk (2015: 274 vd.) İranlı kadınların insan haklarından evrensel ölçütler düzeyinde yararlanabilmelerinin önünde yasal, ekonomik ve toplumsal engeller bulunduğunu belirtmektedir. Örneğin; yükseköğretimdeki öğrencilerin %65’ini kadınlar oluşturmakta ama Medeni Kanun’un 1117. Maddesine göre erkek, aile menfaatine ve onuruna uygun bulmadığı gerekçesiyle eşinin çalışmasını yasaklayabilmektedir. 2004’teki milletvekili seçimlerinde meclisteki 290 sandalyenin sadece 12’si kadın milletvekillerine ait olmuştur. 2000 seçimlerinden sonra meclise giren kadın milletvekillerinin cinsiyet ayrımcı yasaların reformu için sundukları yasa önerilerinin çoğu kabul edilmemiştir. Bunlar kızlar için asgari evlenme yaşının 9’dan 13’e çıkarılması, evli olmayan kadınlara yurtdışında eğitim hakkı verilmesi, yedi yaşına kadar erkek çocuklarının vesayetlerinin anneye verilmesi gibi yasa önerileridir. Ayrıca, Ertürk (2015: 279) 2004-2009 yılları arasında BM Kadına Yönelik Şiddet Özel Raportörü sıfatıyla kendisine gelen İran kaynaklı şikâyet sayısında 2009 yılında büyük artış olduğunu, bu artışın cinsiyet ayrımcı yasaların kaldırılması için başlatılan imza kampanyasına destek veren kadınların kamu görevlilerinin şiddetine maruz kalmalarıyla ilgili olduğunu belirtmektedir.

Devrim sonrası dönemde İran’da kadınları sosyal alanda kısıtlayan en önemli değişiklik kıyafet konusunda olmuştur. Kadın evden çıkabilmek için hicap yasasına uygun olarak örtünmek zorundadır. Yasaya uymayan kadın para cezası ya da on günden iki aya kadar hapis cezasıyla cezalandırılmaktadır. Öte yandan bir kadının otelde tek başına kalması için kocasından veya yerel yetkiliden,

pasaport alıp yurt dışına çıkabilmesi için yine kocasından veya noterden imzalı izin alması gerekmektedir. (Ertürk, 2015: 283-284). Kadınları kısıtlayan bu tür kuralların erkekler için anlamı kadınlar üzerindeki denetimlerini ve ayrıcalıklarını hukuki güvence altına almaktır (Berktaş, 2000: 204).

Devrimden sonra İran’da yönetim kent kültürünü zedeleyecek şekilde kadınların oje ve ruj kullanmasını, erkeklerin kuaföre gitmesini yasaklama, genç kadın-erkek ilişkisine bekaret kontrolü getirme, içki ve kumarı yasaklama, sosyal toplantı mekanlarını dağıtma, spor ve dans gibi potansiyel cinsellik çağrışımlarını yok etme gibi uygulamalar yoluyla toplumsal baskı kurmaya başlamıştır (Çizgen 1994’ten aktaran Temizer, 2014: 48). Zorunlu örtünmeyi kabul etmek istemeyen kadınların düzenlediği protesto gösterilerine katılan tüm kadınlar “Amerikan ajanı”, “şah yanlısı” veya “fahişe” olarak nitelendirilmiştir (Sancar, 2016: 232).

Burada hepsini belirtme imkânı olmayan bu ve benzeri uygulamalar, İran’da kadın haklarını sistematik olarak sınırlandırır da kadın hareketlerini ve entelektüel söylemleri kamusal alandan tamamen silememiştir. Aksine kadınlar sanattan spora pek çok farklı alanda yer alarak kendilerine dayatılan cinsiyet düzeninin sınırlarını zorlamaya çalışmaktadırlar (Ertürk, 2015: 276). Filmler bu alanlardan biri olarak ortaya çıkmakta ve kadın hakları mücadelesinin aracı işlevi görmektedir.

3.PERSEPOLİS FİLMİNİN ANALİZİ

3.1. Araştırmanın Yöntemi

Bu araştırmada nitel yöntem kullanılmıştır. Nitel araştırma yöntemi, toplumsal pratikleri toplumsal bağlama yerleştirerek onları anlama imkânı verir (Neuman, 2016: 109). Bu anlama çabasının altında, herkesin öznel dünya görüşünün davranış biçimini belirlediği düşüncesi yatar. Anlama çabası bir *metnin* ayrıntılı

okunmasını ya da incelenmesini gerektirir. Buradaki metin bazen bir konuşma, bazen yazılı kelimeler, bazen de resimlerden oluşan bir şeydir. Bunların içindeki yerleşik anlamı keşfetmek için bir *okuma* yürütülür. Çünkü gerçek anlamın yüzeyde açıkça bulunmasına çok az rastlanır, ona ancak metnin ayrıntılı incelemesi yapılarak ulaşılabilir (Neuman, 2016: 130-131). Bu noktada çalışmada *söylem analizi* tekniği kullanılması tercih edilmiştir. Söylem analizi, insanların konuşmalarında, yazılarında ne yaptıklarıyla (pratikler) ilgilenir. Ayrıca bu konuşma ve yazılarda ortaya çıkan versiyonların nasıl inşa edildiği üzerinde durur. Nihayet, bu pratiklerde insanların kullanmayı tercih ettikleri dilsel/söylemsel kaynakların (açıklayıcı repertuarlar) çeşitliliğiyle ilgilenir (Arkonaç ve Paker, 2012: 106). Böylece söylem analizi, etkileşimde bulunan insanların bu etkileşim anında bir araya getirdikleri versiyonların hem o andaki sonuçlarının hem de ideolojik uygulamaların etkisiyle uzun vadedeki sonuçlarının konuşmacılardan bağımsız olarak nasıl kurgulandığını ortaya koyma imkânı verir. Kısacası söylem analizi Bilis’in (2014: 15) de belirttiği üzere yazılı ve görsel metinlerdeki mesajların eleştirel bir biçimde değerlendirilerek anlam ekseninde okunmasını sağlar. Anlatıların kültürel ve toplumsal bağlamla ilişkilendirilerek anlamlandırılmasına imkân tanınmış olur. Nitekim bu çalışmada da Persepolis filmindeki[†] görsel ve dilsel kaynakların incelenerek; devrim sonrasında İran toplumunda kadın bedenine dair algıların ideolojik olarak nasıl inşa edildiğinin anlaşılması amaçlanmıştır. Bu amaçla şu sorulara cevap aranmıştır: Kadın bedenine hangi uygulamalar yoluyla müdahale edilmiştir? Bu müdahaleler hangi dinsel/ideolojik gerekçelere dayandırılmıştır? Söz konusu müdahalelere karşı kadının aktif ya da pasif tavrı/tepkisi ne olmuştur? Bu

[†] Persepolis filmi Marjani Satrapi’nin aynı ismi taşıyan ve çizgi roman olarak yazılmış otobiyografisinin siyah-beyaz animasyon olarak sinemaya uyarlanmış halidir. Film 2007’de Fransa’da yapılmış olup aynı yıl ABD’nde gösterime sunulmuştur. İran İslam devrimiyle değişen hayatların dokuz yaşındaki Marjane’nin gözünden anlatıldığı filmin süresi 95 dakikadır. Film 2007 yılında Cannes Film Festivali’nde Jüri Ödülü’nü kazanmıştır (www.wikipedia.org).

tepkinin işlevselliğinden söz edilebilir mi? Diğer bir deyişle, müdahalelere yönelik İranlı kadınların tepkisini nasıl yorumlamak lazımdır?

Aşağıda, bu soruların cevaplarını oluşturmaya yarayan bulgulara belli başlıklar (temalar) altında yer verilmiştir.

3.2. Filmin Kısa Özeti

Persepolis filmi Marjane Satrapi'nin gerçek yaşam öyküsüne dayanan, yazdığı çizgi romanlardan yola çıkılarak oluşturulan bir animasyon filmidir. Film 9 yaşındaki Marjane'yle İran'da başlar ve 24 yaşındaki Marjane'yle Fransa'da biter. Bu süreçte İran toplumu -Marjane ve ailesi de- Şah yönetiminden memnuniyetsizdir. Şah'ın devrilip Humeyni'nin iktidara gelmesi halk tarafından sevinçle karşılanırsa da daha sonra yaşananlar özellikle kadınları birçok açıdan olumsuz etkilemiştir. Marjane yirmili yaşlarına geldiğinde İran'ın yaşadığı sosyo-politik çıkmazlardan dolayı ailesi tarafından Fransa'ya gönderilir. Marjane Fransa'da hayatının pek çok ilklerini tecrübe eder. İran'da sahip olamayacağı birçok özgürlüğe sahip olmasına rağmen 1993'te İran'a geri döner. İran'a döndükten sonra yaşadığı bunalımlardan bir gün sıyrılıp evlilik kararı alır. Fakat evliliği istediği gibi devam etmeyince tüm toplumsal baskılara rağmen boşanır. Ailesi Marjane'i Humeyni iktidarının baskılarına maruz kalmaması için tekrar Avrupa'ya gönderir. Bu olay örgüsü içinde Marjane Satrapi, İslam devrimi öncesi ve sonrasında İran toplumunda kadının konumunu metaforik bir dille ve eleştirel bir anlatımla aktarmaktır (www.youtube.com).

3.3. Bulgular

3.3.1. Kadın Bedenine Müdahale Araçları

Filmin başlarında (02:06) İran'a dönmek için havaalanında olan Marjane Satrapi'nin eşarbını üstünkörü bağlayış biçimi ve bu esnada yüzündeki

mutsuzluk ifadesi onun İran’a döndüğünde başörtüsü takmak zorunda kalacak olmasından memnun olmadığını izleyiciye düşündürmektedir. Nitekim İran’da çarşıda, pazarda, sokakta hemen her yerde devrim muhafızları dolaşmakta, insanların hareketlerini ve davranışlarını denetlemektedir. Ancak hem özel alanda hem de kamusal alanda en çok kontrol altında tutulan ve müdahale edilen kadınlardır. Kadınların örtüsü kayıp saçının bir kısmı görüldüğünde ya da İslami rejime uygun kıyafetler giymediklerinde devrim muhafızları devreye girmekte, kadınları uyarmakta, hatta cezai yaptırımlar uygulamaktadır. Filmin 24:05’nci dakikasında annesiyle küçük Satrapi, market alışverişi sonrasında poşetlerini otomobillerinin bagajına yerleştirirken bir devrim muhafızı yanlarına yaklaşarak annesini *“Eşarbin kaymış, düzelt onu!..Hey sana söylüyorum!”* diyerek ikaz etmektedir. Kadınlarla “sen” diye konuşulmaması, onlara “siz” diye hitap edilerek saygılı davranılması gerektiğini söyleyen Satrapi’nin annesine muhafız *“Sana mı saygılı olacağım?!..Senin gibi kadınları düzüp kese kâğıdı gibi çöpe atıyorum ben!”* sözleriyle hakaret etmektedir. “Senin gibi kadınlar” ifadesiyle Satrapi’nin annesi, rejimin onaylamadığı, ahlâken düşük bir kadın tipi olarak tanımlanmaktadır. Bu tanımlamayı yapan muhafız, kadın üzerinde tasarruf hakkını kendinde görmektedir. Aslında toplumda çoğu erkeğin kadınlara yaklaşımı bu şekildedir: Satrapi’nin annesi otomobiliyle trafikteyken arkadan gelen bir erkek sürücü otomobilinin camından başını uzatıp ona *“Yürüsene be kadın!”* diye bağırılmaktadır (24:45). Böylece muhafızın davranışları diğer erkeklerin de benzer davranışları sergilemesiyle pekiştirilmektedir.

Filmin ilerleyen dakikalarında (26:48) henüz 13 yaşlarındaki Satrapi’nin Julio Iglesias, Steive Wonder gibi Batılı şarkıcıların kasetlerini ve oje, ruj gibi makyaj malzemeleri ile oyun kâğıtlarını gizli olarak satan sokak satıcılarından Iron Maiden’ın kasetini satın almaktadır. Dolayısıyla filmde İran’da Batı müziği dinlemenin, makyaj yapmanın, kâğıt oyunları oynamanın yasak oluşu vurgulanmaktadır. Ancak alışveriş sonrasında Satrapi’yi, yanına yaklaşan çarşafli

kadın muhafızlar ayağındaki Nike marka ayakkabılarından, yakasındaki Michael Jackson rozetinden ve sırtında “Punk is not dead” yazan montundan dolayı nezarethaneye atmak isterler; ona “Ayakkabıları da ayrı rezalet! Bu nasıl ayakkabı!..Punkçılar gibi!..eşarbını düzelt, şıllık!” şeklinde sert ve kaba sözler sarfederler. Satrapi yalan söyleyerek muhafızların kendisini serbest bırakmasını sağlar. Böylece baskıcı rejimin yalancı bireyler ürettiği ima edilir. Yasaklı eylemlerin hepsini Satrapi’nin gizlice ifa ediyor olması, yapı-fail ikiliğinde Giddens’in fail’i öne çıkararak bakış açısını akla getirmektedir (Giddens ve Sutton, 2014: 56-57). Nitekim Satrapi, rejimin onun davranışlarını tek taraflı biçimlendirmesine izin vermemekte, hangi yolu takip edeceğine kendisi karar vermektedir.

Filmin bir sahnesinde (29:38) Satrapi, annesi ve annesinin arkadaşı Nesrin ile sohbet ederlerken baba Mr. Satrapi içeri girer ve bir arkadaşlarının tutuklandığını haber verir. Arkadaşlarının evi aranmış, içki ve oyun kâğıtları ele geçirilmiştir. Bu esnada başını örtmeye çalışan Nesrin’e Mrs. Satrapi “başını neden örtüyorsun?” diye sorar (29:45). Arkadaşı başını öne eğerek “Eşim yüzünden! Biliyorsunuz, biz böyle yetiştirildik.” diye cevap verir. Yani, İranlı kadın sadece rejimin baskısı altında değildir. Sosyalleşme sürecinde kadınlar eşlerine itaat etmelerini öğrenerek büyütülürler. Dolayısıyla filmde İranlı kadın için başörtüsü zorunluluğu, rejimin yanı sıra erkeklerin de kadınlar üzerindeki tahakkümü olarak sunulur.

Fakat Satrapi sadece İran’dayken değil, Avrupa’da olduğu yıllarda da kendini baskı altında hisseder. Nitekim kiracı olarak evinde kaldığı emekli felsefe öğretmeni bir gün onu süslenmiş olarak gördüğünde boyunun uzadığını, vücut hatlarının belirginleşerek güzelleştiğini farkeder ve köpeğiyle dedikodusunu yapmaya başlar; Satrapi’yi kastederek köpeğine “Sana ne demiştim? Bu kız, bir fahişe oldu. Ah, ahh gördün mü?” der (49:58). Benzer şekilde, Tahran’a

döndükten sonra âşık olduğu bir gençle parkta buluşmaya giderken de süslenmiştir. Ancak buluşma gerçekleşemez; çünkü polisler gelmiştir ve Satrapi onların kendisini alıp götürmelerinden korkar (01:12:45). Kısacası Avrupa’da da İran’da da süslü olduğu için sıra dışı olarak görülen kadına *fahişe* muamelesi yapılmaktadır.

Öte yandan, İranlı kadınların Avrupa’nın beden standartlarını içeren güzellik anlayışlarının etkisinde kaldığı konusu filmde vurgulanmaktadır. Satrapi’nin Tahran’da üniversite öğrencisi olduğu 1992 yılında bir kadın arkadaşı çok aç olduğunu, sabahtan beri hiçbir şey yemediğini söyler (1:10:06). Yememesinin nedeni, etkisinde kaldığı yabancı (Avrupa) moda dergileridir; burada okuduklarından ve gördüklerinden etkilenerek diyet yapmaktadır. Üstelik diyet yapmayı gerektirecek fazla kilosu olmadığı halde... İran’daki rejimin dayatmalarına itiraz eden kadın, Batılı güzellik ölçütlerine itiraz edemez; onları gönüllü olarak benimsemektedir.

Avrupa’dan Tahran’a döndükten sonra Satrapi’yi görmeye gelen akrabalarından bazı erkekler, ona *“burnun çok çirkin! Bence yaptır! Üstüne doğru düzgün bir şeyler giy!”* derler (01:04:35). Kadın bedeni belli güzellik ölçütlerini yansıtmaya zorlanan nesneye dönüştürülmüştür. Üstelik filmde Satrapi’ye bunu söyleyen iki erkekten birinin burnu upuzun, diğeriinki de kemerlidir. Dolayısıyla, güzellik ölçütleri sadece kadın için gerekli görülmekte, erkek için belli standartlardan söz edilmemektedir.

Devrim sonrası İran’da kadınlar hem özel hem de kamusal alanda sınırlandırılmaktadır. Bunun örneklerinden biri, filmde Satrapi’nin üniversitedeki dersine yetişmek için yolda koştuğu sahnedir. Bu sahnede ahlâk polisleri Satrapi’ye hitaben *“Sirt çantalı bayan, lütfen koşmayın! Sana söylüyorum, lütfen koşmayın!”* diyerek onu defalarca uyarırlar (01:14:15). Kadınların özel alanda ve kamusal alanda sürekli denetlendikleri ve koşmak gibi insanî eylemlerinin dahi

amacından saptırılıp ahlaki bir kalıba sokulduğu açıktır. Tüm vücut hatları çador adı verilen siyah çarşafıla örtülü olmasına rağmen kadınlar sıkı kurallarla denetlendikleri için Satrapi erkek arkadaşıyla dışarda rahatça gezemez. Nitekim otomobilde seyahat halinde iken sevgilisi Satrapi'nin elini tutar ve tam bu sırada devrim muhafızları onları görür. Karakolda sorgulanırken (01:17:24) Satrapi'ye *"Bu adamla ilişkinin boyutu ne? Aileni arayacağız. Ya para cezası ya kırbaç cezası"* diye soran polisler cezai yaptırım uygulamak isterler. Para ödemeyi tercih eden Satrapi sonunda 21 yaşındayken evlenmek zorunda kalır; fakat kısa bir süre sonra boşanırlar. Ancak boşanmak Satrapi için kolay olmayacaktır. Filmde, evliliğinin iyi gitmediğini ve boşanmak istediğini arkadaşına söylediği kafe buluşmasında kadınların ve erkeklerin ayrı salonlarda oturduğu dikkat çekmektedir. Satrapi'nin evlilikle ilgili problemlerini dinledikten sonra arkadaşı ona (01:20:17):

"Peki, n'apıcaksın? Boşanmaya falan kalkma. Kız kardeşim geçen yıl, kocasını ve evini terk etti. Resmen dul bir kadın olduğu dakikadan itibaren mahallede ne kadar adam varsa peşine düştü. İlk hamle bizim kasaptan geldi. Onu fırıncı izledi. Manavda kusur kalmadı tabii. Dilenciler bile... Erkekler böyledir. Kendilerini bulunmaz hint kumaşı sanırlar. Dul bir kadın, artık bakire değil ya, onları asla reddetmeyeceklerini düşünüyorlar...Sen beni dinle, ayrılma! Hayatın cehenneme döner" der.

Burada özellikle erkeklerin dul bir kadının artık bakire olmadığı için cinsel birlikteliği reddetmeyecekleri yönünde algılarına dair vurgu dikkat çekmektedir. Bekaret, kadın cinselliğinin denetim araçlarından biri olarak dile getirilmektedir.

Bir diğer müdahale biçimi okulda gerçekleştirilmektedir. Anatomi ve resim dersinde kadın model, çarşafıdır. Hangi açıdan bakılırsa bakılsın aynı görünmektedir; çarşafın altında kadın bedeni biçimsizleştirilmiştir (01:14:45). Bu sırada okul idaresinin anonsuyla tüm öğrenciler merkez binada toplanırlar; fakat kadın ve erkek öğrenciler kategorik olarak ayrı oturmaktadırlar. Okul

yöneticilerinden biri konuşmasında şöyle der (01:15:11): *“canımızın istediği gibi ahlâk dışı davranışlar sergileyemeyiz...ahlâk dışı davranışlar, hayatlarını bize feda eden şehitlerimize hakaret demektir. Bu yüzden burdaki bayanların daha geniş pantolonlu ve daha uzun türbanlı olmalarını rica ediyorum. Saçlarını daha sıkı örtsünler ve makyaj yapmasınlar.”* Bununla birlikte filmde (01:16:09) hepsi de siyah çarşaf içinde birbirinin aynısı görünen kadın öğrencilerle tezat oluşturacak biçimde, erkek öğrencilerin renk ve model bakımından kıyafetlerindeki çeşitlilik, okul yöneticilerinin hepsinin de sakallı olmalarına karşın onların sakalsız oluşu ve bıyık konusundaki tercih serbestlikleri dikkat çekmektedir. Dahası, ön sıradaki erkek öğrenci bacaklarını ayırarak oturmakta ve pantolonun altından cinsel organı belli olmaktadır. Buna rağmen erkek öğrenciler, okul yönetimince hiçbir konuda uyarılmamışlar, sadece kadın öğrenciler denetim altına alınmak istenmiştir. Aynı renk ve model içinde biçimi belli olmayan bedenleriyle kadınların adeta özgünlükleri ve bireysellikleri yok edilmek istenmiştir. Böylelikle toplumsal alanda görünmez kılınmaya çalışıldığının ip uçları verilmiştir. Daha da genelleyerek ifade etmek gerekirse, kadın bedeni *yapı* tarafından siyasi, toplumsal ve kültürel olarak inşa edilen ve o ölçüde siyasal iktidarın kendi gücünü pekiştirdiği bir alan olarak görülmüştür. Ancak öyle olmadığı, bireylerin de -kadınların- yapıyı dönüştürdükleri bu çalışmanın sonraki başlıklarında yer verilen analizlerde ortaya koyulmuştur.

3.3.2. Kadın Bedenine Müdahalenin Gerekçelenirilmesi

İran İslam Devriminin, Batı kültürünün İran toplumu üzerindeki etkisini ortadan kaldırmak için girişilmiş bir hareket olarak sunulması ve “Batılı” yerine “Müslüman” kimliğinin öne çıkarılarak ideolojik din söylemine yer verilmesi kadın bedenine müdahale konusunda da kendini göstermektedir. Nitekim filmde küçük Satrapı’nın kıyafetine müdahale eden kadın devrim muhafızları yakasındaki rozeti görünce *“Bu ne?..Michael Jackson haa! Yozlaşmış Batı*

kültürünün bi sembolü!” (27:27) diye onu azarlamaktadırlar. Böylece, bu kültürün reddi üzerinden kıyafete müdahale meşrulaştırılmaya çalışılmaktadır.

Devrim sonrası dönemde küçük Satrapi'nin okulda, devrimin herkesi daha özgür kıldığını söyleyen din öğretmeniyle tartışması üzerine akşam okul müdürü babasını telefonla arayarak gerekli bilgilendirmeyi yapar. Komünist olduğu gerekçesiyle idam edilen kardeşini kastederek Satrapi'nin de amcasına çektiğini söyleyen baba Satrapi'ye anne Satrapi *“sen neler saçmalıyorsun! Sonu da onun gibi mi olsun? Asılın mı?!” (39:06) diye tepki gösterir. Yine, kömünist olduğu için idam cezasına çarptırılan Nilüfer'i örnek göstererek Satrapi'ye kızar ve nasihat eder: “Tutuklandığında n'apılıyor biliyor musun? Nilüfer'e n'aptılar sanıyorsun? N'aptıklarını söyleyeyim, bakire birini öldürmek yasalara aykırı diye önce bir gardiyana bekaretini bozduruyorlar! Sonra da idam ediyorlar! Bu ne demek anlıyor musun, anlıyor musun!?” (39:09).*

İslami rejimi desteklemediği, ilâveten komünist olduğu gerekçesiyle idam edilmiş olan Nilüfer'in yasalar gereği önce bakireliği bozulmuştur. Kısacası, rejim karşıtı olmanın yanı sıra kadın olmanın dezavantajını da yaşayan Nilüfer'in maruz kaldığı ayrımcılık, karmaşık bir nitelik taşımaktadır. Kesişimsellik yaklaşımına (Giddens ve Sutton, 2014: 192) göre ifade etmek gerekirse, kadın olma ve rejim karşıtı olma olguları kesişen unsurlar olarak müdahalenin etkisinin olduğundan çok daha fazla hissedilmesine neden olmaktadır. Nitekim idam, tecavüz, hakaret gibi hem fiziksel hem cinsel hem de psikolojik şiddete başvurularak Nilüfer'in bedenine en ağır yollarla müdahale edilmiştir. Her ne kadar devletin adında bir “Cumhuriyet” ibaresi yer alsada demokrasinin hiçe sayılması ayrı bir problem olarak ortaya çıkmakta, bu problemin bedelini kadın cinsi daha ağır ödemektedir.

Anlaşılabacağı üzere, devrim sonrası İran'da siyasal iktidar baskıcı politikalarını kişilerin komünist oldukları gerekçesine dayandırarak meşrulaştırmaya

çalışmaktadır. Arendt’in (2016) savunduğu gibi şiddet, otoritesini kaybeden ya da sağlamlaştırmaya çalışan iktidarların başvurduğu bir araçtır. Burada otorite, kitlelerin iktidarına gönüllü itaatini, bağlılığını yansıtan “rıza gösterme” durumunu ifade eder. Halbuki daha önce de bahsedildiği gibi- devrim öncesi İran’da komünisti, gelenekçi İslamcısı, modernist İslamcısı hep birlikte “devrim” düşüncesinde birleşmişlerdi; ancak devrim sonrasında aralarında çıkan anlaşmazlık neticesinde rıza durumu ortadan kalkmış ve komünistlerle modernist İslamcılar tasfiye edilmeye başlanmıştı. Dolayısıyla onaylanmayan her eylemin sahibi, komünist olduğu gerekçesiyle baskı altına alınıp tutuklanabilmiş, sürgün edilebilmiş, idam edilebilmiştir. Böylece rejimin onaylamadığı kişilere - erkek veya kadın- uyguladığı baskının kolay yoldan gerçekleştirilmesi imkânı bulunmuştur.

İdeolojik gerekçeler, dini gerekçelerle bir arada yer almıştır; zira, din ideolojije dönüştürülmüştür. Kadının saçını örtme zorunluluğu iffet anlayışına dayandırılmakta, bu anlayış dini yaptırımlarla ilişkilendirilmektedir. 1982’de Tahran’da bir okulda, Satrapı’nin de bulunduğu sınıfta kız öğrencilere hitabeden öğretmen (22:49): *“Türban özgürlüğün simgesidir. İffetli bi kadın kendini erkeklerin bakışından korur. Kendini teşhir eden kadınlar cehennemde ateşinde yanacaklardır”* diyerek kadınların örtünme gerekçesini erkeğin ona bakışına göre oluşturmaktadır. Yeterince örtülü olmadığı için erkeklerin bakışına maruz kalan kadın, cehennem ateşinde yanmayı hak ederken, bu bakışın sorumlusu olan erkeğin günahkârlığından söz edilmemekte, onun iffetli olma gereği üzerinde durulmamaktadır. O nedenle kadını ikincilleştiren bir din anlayışı, kadının örtünmesinin gerekçesi olarak sunulmaktadır. Benzeri bir yaklaşım Satrapı’nin üniversite öğrencisi olduğu yıllarda da tekrarlanacaktır. Kadın öğrencilerin dar pantolon veya uzun olmayan türban takmaları ahlâk dışılık olarak değerlendirilmekte, bu da şehitlere saygısızlık olarak nitelendirilmektedir (01:15:18): *“...ahlâk dışı davranışlar hayatlarını bize feda*

eden şehitlerimize hakaret demektir. Bu yüzden, burdaki bayanların daha geniş pantolonlu ve daha uzun türbanlı olmalarını rica ediyorum.” Böylece bireysel bir tercih alanı olan örtünme eylemi, bireyselliğinden çıkarılarak toplumsal değerlerle ilişkili norm haline dönüştürülmeye çalışılmıştır. Bazen de kadınların “günah” olduğu ileri sürülen davranışlarda bulunmaları dini kurallara dayandırılarak yasaklanmaya çalışılmaktadır. Örneğin üniversite öğrencisi olduğu dönemde Satrapi’nin derse yetişmek için koşması üzerine anonsla onu durduran ahlâk polisleri (01:14:25) *“ama yollarda böyle koşturamazsınız! Koştuğunuz zaman kalçanız sağa sola sallanıyor, bu günahtır!”* sözleriyle kadının beden hareketlerinin kışkırtıcılığına göndermede bulunarak yine erkeğin günaha girmesine neden olan hareketlerden sakınması gerektiği düşüncesiyle temellendirilmektedir. İlginç olan ise, Satrapi’nin kalçasını örtecek kadar uzun pardösü ile koşmakta oluşuna rağmen, beden hareketlerinin sorun olarak algılanmasıdır. Buradan hareketle kadın bedeninin sadece gözlemlenen değil, hayal edilen halinin de yasak kapsamına alınmış olduğu söylenebilir.

3.3.3. Bedene Müdahale Karşısında İranlı Kadınların Geliştirdiği Stratejiler

Devrim sonrası İran’da kadınlar, hemen her davranışlarıyla ilgili olarak özel ve kamusal alanda sınırlandırılmaktadır. En temel hakları konusunda dahi sınırlandırılan bireyin öfke duygusunu yansıtmaması kaçınılmazdır. Nitekim filmde kadın karakterlerin genellikle kaşları çatık, omuzları kalkık, yüz hatları gergin, ses tonları yüksektir. Bunun örneklerinden biri, Satrapi’nin derse yetişmek için yolda koştuğu sahnedir. Bu sahnede Satrapi, koşarken kalçasının uygunsuz hareket ettiği gerekçesiyle kendisini durdurmak isteyen ahlak polislerine *“Siz de kalçalarınıza bakmayın bir zahmet!”* (01:14:38) diyerek tepkisini dile getirir. Aynı zamanda o, kadını salt cinsel obje olarak nitelendiren erkek bakışına itiraz ederken erkeğin günah addettiği görsele bakmama yükümlülüğünü hatırlatmaktadır.

İranlı kadınların müdahaleye karşı verdiği duygusal/düşünsel tepkiler çoğunlukla takmak zorunda bırakıldıkları örtü yüzündendir. Örneğin üniversitede okul idaresinin kadın öğrencilere daha geniş pantolon, daha uzun türban takmalarının, makyaj yapmamalarının rica edildiği sahnede Satrapî'nin tepkisi şudur (01:15:36):

“Başörtümüzden ve bir de pantolonlarımızdan şikayetçisiniz. Tabi bir de makyajımızdan. Ben resim dersi alıyorum ve zamanımın çoğunu atölyede geçiriyorum. Çizim yapabilmem için rahat hareket etmem gerekiyor. Daha uzun bir eşarp benim hareket kabiliyetimi kısıtlar. Pantolonlarımıza gelince. Onlar vücut şeklimizi saklıyor ama siz bunları dar buluyorsunuz. Bu yıl dar pantolon modası olduğunu biliyoruz. O halde soruyorum: dinimizin önceliği bizim namusumuzu korumak mı yoksa moda karşı çıkmak mı? Biz hanımları eleştiriyorsunuz ama buradaki erkek kardeşlerimiz her türlü saç ve kıyafetle gezebiliyor. Bazen öyle bir giyiniyorlar ki iç çamaşırları dışardan belli oluyor. Nasıl ki bizim kısa başörtümüz onları tahrik ediyor, ben de bir kadın olarak onların kıyafetlerinden etkilenemez miyim? Kadınların nefsi yok mu? Yoksa bir iki santimlik bez parçasından tahrik olunur mu?”

Satrapî'nin bu uzun konuşmasında birden fazla konunun vurgulandığı dikkat çekmektedir: Kadınlar için uygun görülen örtünme biçimi, onların hareket kabiliyetini sınırlandırmaktadır. Örtünmenin kurallarını erkekler belirlemektedir. Ancak erkeklerin giyim-kuşam ölçütlerinden hiç söz edilmemektedir. Cinsellik erkeğe özgü bir eylem olarak ele alınmakta; kadın cinselliği ya inkâr edilmekte ya da erkeği günaha yönelten eylem olarak olumsuzlanmaktadır. Halbuki İslam dininin böyle bir içeriği bulunmamaktadır. Bu içerik kadınların ötekileştirilmesine, değersizleştirilmesine ve özgürlüklerinin kısıtlanmasına neden olmakta, onların özne olarak kabulünü dışarıda bırakmaktadır.

Bu durumda İranlı kadınlar için örtülü olarak yaşamak zor ve sıkıcı bir hale dönüşmektedir. Nitekim filmin bir sahnesinde (01:05:32) Satrapî'nin annesi dışarıdan gelir ve “Sıcaktan patlayacaktım, dışarıyı kırk derece... Bıktım şu

başörtüsünden artık!” diyerek bıkkınlığını ifade eder. Bu esnada rahat vaziyette oturan erkek bireyin elindeki yelpazeyle kendini yellemekte oluşu dikkat çekmektedir. Kısacası, kural olarak örtünme nasıl ki kadınlar için tavizsiz uygulanan bir zorunluluk ise, örtünmenin getirdiği zorlukları da tabii olarak sadece kadınlar yaşamaktadır. Bununla birlikte filmde, bu olumsuz politik ve toplumsal koşullar nedeniyle kadınların kendi farkındalıklarını kaybetmemeleri için nasıl düşünmesi, davranması gerektiğini bildiren diyaloglar da bulunmaktadır. Bu diyaloglara verilebilecek iki örnekten ilki, filmin başlarında (23:43) bir markette geçen sahnededir. Markette rafların neredeyse tamamen boş oluşu dikkat çeker. Çünkü İran-İrak savaşı nedeniyle ülkede ekonomik durum iyi değildir. Raftaki bir ürünü satın almak için birbiriyle kavga eden iki kadına Satrapî'nin annesi *“Kesin artık! Şu halinize bakın! Leşe üşüşen hayvanlar gibisiniz. Bugünlerde hepimiz dayanışma içinde olmalıyız.”* diyerek müdahale eder; ancak kavgayı durduramaz. Yine de Mrs. Satrapî'nin kadınlara dayanışma çağrısında bulunması önemli bir mücadele stratejisi olarak dikkat çekmektedir. İkinci örnek ise, dışarıdan eve yeni gelmiş olan Satrapî ile babaannesi arasında geçen diyalogla ilgili sahnededir. Evin içinde şık, bakımlı halleriyle dikkat çeken babaanne, içeri girdiği halde halen başındaki örtüyle oturmaya devam eden Satrapî'ye *“Çıkar şunu başından!..Klostrofobik yapacaksın beni!”* diye hatırlatmada bulunur. Ancak Satrapî, örtüsüyle oturmakta olduğunu bile unutmuştur. Babaannesi ona *“Asla unutma! Korku insana yavaş yavaş farkındalığını kaybettirir. Böylece birer korkak olur çıkarız”* diyerek istemeden, sırf yasal zorunluluk nedeniyle taktığı başörtüsüne alışmaması gerektiği ikazını yapmaktadır. Babaannenin, Satrapî'den taktığı örtüye karşı hiçbir bağlılık hissetmediğini unutmaması ve bundan dolayı da korkmaması çağrısını Giddens'in *bilinç alanı* kavramsallaştırmasıyla açıklamak mümkündür (Ritzer, 2011: 390). Buna göre iki tür bilinç vardır; ilki *söylemsel bilinç* olup eylemlerimizi sözlü olarak tanımlamayı, açıklamayı gerektirir. Diğeri ise *pratik bilinç*tir ki,

eylemlerin sözlü olarak ifade edilmeksizin özüm senerek doğrudan yerine getirilmesidir. Yapılaşma kuramı açısından asıl önemli olan da pratik bilinçtir. Çünkü neyin söylendiğinden (söylemsel bilinç) çok, neyin yapıldığıdır (pratik bilinç) yapıyı dönüştürecek olan. Babaannenin söylemine dönülecek olursa, Satrapı’den eve geldiğinde örtüsünü çıkarmasını (pratik bilinç) istemektedir. Bu, yapıyı dönüştürmeye yarayacak olan farkındalığın korunması için gereklidir.

Ancak filmde İranlı kadınların her zaman pratik bilinç seviyesinde bir mücadele içinde olmadıkları da görülmektedir. Örneğin, Viyana’dan Tahran’a döndükten sonra Satrapı yaşadığı topluma uyum sağlayamaz ve kendini psikiyatristte bulur (01:06:35): depresyondadır. Sürekli baskıya maruz kalmak, ona kendini güvensiz bir ortamda olduğunu hissettirmekte ve onu korkak birine dönüştürmektedir. Erkek arkadaşıyla buluşmak için parka gittiğinde yanına yaklaşan polislerden çok korkmuş ve cesur, mücadelecı değil; yalancı ve iftiracı zavallı bir kız gibi davranmıştır. Bu durumu babaannesine şu sözlerle anlatır (01:12:42): *“Bugün parkta buluşacaktık. Ama olmadı. Polisler geldi. Az kalsın beni de götürceklerdi. Tam aradıkları tipim. Makyaj bile yaptım, görüyor musun? Öyle korktum ki, ne yapacağımı bilemedim. Bir tanesi gözlerini dikip bana baktı. Tek şansım zavallı çaresiz bir kız gibi davranmaktı.”*

Kamusal alanda asla kendileri gibi olma şansına sahip olamayan İranlı kadınların tek özgürlük alanları evleridir. Evlerde gizlice düzenlenen partilerde yasak olmasına rağmen alkollü içki içmektedirler. Bu, iyice çekilmez olan hayatı kendileri için katlanılır hale getirmenin yolu olarak görülmektedir. Satrapı’nin sözleriyle (30:20): *“Hayatı biraz daha katlanılır kılmak için partiler düzenliyorduk. Tabi gizli olarak. Çoğunda da içki içiliyordu. İçki ülke çapında yasaktı. Bu partilere katılmak tehlikeliydi. Ama onca şeyden sonra kalan tek özgürlüğümüz buydu.”*

Kısacası, filmde İrandaki baskıcı rejime karşı kadınların bazen aktif, bazen de pasif biçimde mücadele stratejileri geliştirdikleri görülmektedir. İslamcı ideolojinin hüküm sürdüğü İran'da eğlenceli partiler düzenlenmesi, sigara ve alkol kullanılması dinsel temelli kanunlara karşı başkaldırı ve günah olarak nitelendirilmektedir. Ayrıca bu tarz eylemler Batılı değerleri yansıttığı için hükümet bu duruma karşı para veya hapis cezasından idam cezasına kadar farklı seviyelerde yaptırımlar uygulamaktadır. Buna rağmen insanlar -filmde, kadınlar- kendi seçmedikleri konumlarda bulunsalar dahi kendi seçmedikleri koşullarda toplumsal yapıyı yeniden üretmeye muktedirler. Yeniden üretirken dönüştürmekte, yapıya rağmen yapıyı inşa etmektedirler. Nikahsız çiftlerin kamusal mekanlarda bulunmasının yasaklanmasına karşın evlilik yoluyla birlikteliklerin gerçekleştirilmesi ya da eğlence partilerinin ve alkol tüketiminin yasaklanmasına karşın bunların evlerde gizli olarak yapılması yapıya etki etme gücünü içinde barındıran eylem biçimi (praxis) olarak ortaya çıkmaktadır.

4. SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

İran'da 1936'da Şah'ın iktidar olduğu dönemde kadınlara başörtüsü takma yasağı getirilmiş olmasına karşın, 1979'da Humeyni iktidarıyla birlikte tam tersi yönde bir kararla başörtüsü takma zorunluluğu getirilmiştir. Sonuçta hem İslami rejimin hem de modernist tavırlar sergileyen Şah rejiminin kamusal alanda egemenlik kurma çabaları kadın bedeni üzerinden şekillenmiştir. Başörtüsü takma ya da takmama kadınla ilgili ve kadın tarafından verilmesi gereken bir karar olmasına rağmen politik alanın konusu olmuştur. Bu, aynı zamanda kadın bedeninin de politikleşerek araçsallaşması olarak düşünülebilir. Zira her iki rejimde de siyasal/kültürel sembol olarak kabul edilen örtü aracılığıyla kadın bedenine müdahale edilmiş, kadın bedeni politik bir simgeye dönüştürülmüştür. Kadın bedeni aynı tarz ve renkteki örtü aracılığıyla tek tipleştirilmiş, özgünlükleri ve bireysellikleri yok sayılmıştır.

Özel ve kamusal alanda kadınlara yapılan müdahaleler ister ahlaksal normlar aracılığıyla ister tanımlamalar aracılığıyla isterse de cinselliğin denetim altına alınmasıyla olsun, her birinin somut simgesi örtüdür. Çünkü İran toplumunda İslami rejime ve ataerkil zihniyete göre kadınları denetim altında tutmanın ilk yolu, onları siyah çarşafın altında saklamaktır. Bedene müdahalenin en acımasız ve günümüzde de hâlâ geçerliliğini koruyan biçimi ise şiddettir. Persepolis filminde de kadın bedeninin en ağır şekilde cinsel şiddete maruz bırakıldığı görülmektedir. Nitekim bu tespit, Kahraman’ın (2014: 100-101) Tahran, Tebriz ve İsfahan’da yaşayan kadınlar üzerinde gerçekleştirdiği alan araştırmasının bulgularıyla da örtüşmektedir.

Bu araştırmada bulgularan kadın bedeninin örtünme zorunluluğu, kıyafetlerde Batı kültürünü yansıtan simgelerin kullanımının yasaklanması, alkol yasağı, sokakta koşma yasağı, ev partilerinde eğlenme yasağı, nikahlı olmadığı erkeklerle konuşma ve göz temasının yasaklanması, kadın ve erkeğin mekânsal ayrışması gibi bulgular Onat’ın (2013: 242) İran devrimini değerlendirdiği çalışmasında da dile getirilmiştir. Kısacası, İran toplumundaki Müslümanların ve bizatihi kadınların özgürlüklerinin sınırlandırıldığı aşikardır.

Kadın bedenine yapılan müdahalelerde kadın bedeni kışkırtıcı, günaha sevk edici olarak görülmüş; ahlaki ve dinsel gerekçelerle kontrol altına alınması gerektiği savunulmuştur. İranlı kadınlar kendi bedenine yönelik müdahaleye korku, şaşkınlık gibi duygusal; sözlü olarak karşı çıkma gibi düşünsel tepkiler vermiştir. Bu tepkilerinden dolayı İranlı kadın doğrudan hükümetin veya devrim muhafızlarının uyguladığı farklı şiddet türlerine maruz kalmıştır.

Sonuç olarak Persepolis filminde kadın, Batı ideolojisi ile İslam ideolojisi arasında sıkışmış durumdadır. Kadın bu ideolojik savaşta her ne kadar endokrinasyon görevini yerine getirecek etkin bir araç konumunda olsa da Giddens’in ileri sürdüğü gibi, bu yapıyı dönüştürme gücüne sahiptir; gücünü kullanmaktadır.

Korku ve kaderci bir anlayışla itaat edilen en güçlü diktatörlerin iktidarı bile ancak kendilerine tâbi olan bireylerin izin verdiği ölçüde sürdürülebilir olduğu bir gerçektir.

KAYNAKÇA

- Abdollahifard, P. (2020). "İran'da Feminizmin Gelişimi." *İran Çalışmaları Dergisi*, 4 (2): 351-384, <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1399054> (erişim tarihi: 09.12.2021).
- Arkonaç, S. ve Paker, O. (2012). "Türkiye'de Kadın ve Modernite: Söylem Analizi ile Yaklaşım." *Söylem Çalışmaları*. (Ed. Sibel Arkonaç). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık. s. 105-120.
- Arendt, H. (2016). *Şiddet Üzerine*. (çev.Bülent Peker). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Arıkan Sinkaya, P. (2010). "İran İslam Cumhuriyeti'nde Kadın Meselesi ve İslami Feminist Hareket", *Akademik Ortadoğu: Altı Aylık Ortadoğu Araştırmaları Dergisi*, 5 (9): 43-67, http://www.akademikortadogu.com/belge/ortadogu9makale/pinar_arikan_sinkaya.pdf (erişim tarihi: 07.12.2021).
- Berktaş, F. (2000). *Tektanrılı Dinler Karşısında Kadın*, İstanbul: Metis Yayınları.
- Bilis, A. E. (2014). "Selam Filmi Örneğinde İslami Düşüncenin Sinemada Temsili." *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 21: 9-27. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/505347> (erişim tarihi: 08.12.2021).
- Binay, B. (2014). *Toplumsal Düzen Problemi Ekseninde Anthony Giddens'in Yapılaşma Teorisi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi Aydın.
- Cihan Temizer, N. (2014). *İran ve Mısır'da Kadınların Sosyal ve Ekonomik Hayattaki Yeri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.

- Demirpolat, A. ve Şener, E. (2020). “İran’da Toplumsal Gerçeklik ve Sinema İlişkisi Üzerine Dönemsel Bir Karşılaştırma: Sohrab Şehide Sales’in ‘Cansız Tabiat’ ve Mecid Mecidi’nin ‘Serçelerin Şarkısı’.” *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18 (3): 415-433, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1169587>, (erişim tarihi: 08.12.2021).
- Ertürk, Y. (2015). *Sınır Tanımayan Şiddet*, İstanbul: Metis Yayınları.
- Giddens, A. ve Philip, W.S. (2014). *Sosyolojide Temel Kavramlar*, çev. Ali Esgin, Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Giddens, A. (2020). *Toplumun İnşası*, çev. Ümit Tatlıcan, Bursa: Sentez Yayıncılık.
- Gündoğan, Ü. (2011). 1979 İran İslam Devrimi'nin Ortadoğu Dengelerine Etkisi. *Ortadoğu Analiz*, 3 (30): 67-73, https://www.orsam.org.tr//d_hbanaliz/7unal.pdf, (erişim tarihi: 20.11.2021).
- Kahraman, L. (2014). “İranlı Kadınların Toplumsal ve Siyasal Profili.” *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 17(2): 71-120.
- Kanat, F. (2006). *İran Sinemasında Kadın: Kadın Temsili ve Kadın Yönetmenler*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Neuman, W.L. (2016). *Toplumsal Araştırma Yöntemleri I*, çev. Sedef Özge, Ankara: Yayınodası Yayıncılık.
- Onat, H. (2013). “İran İslam Devrimi ve Şiilik.” e-Makalat Mezhep Araştırmaları Dergisi, 6(2): 223-256
- Özkan, H. (2021). “İran Sinemasında Kadının Temsili ve Toplumsal Konumu: Tahmineh Milani Filmleri Üzerine Bir Çözümleme.” *Medya ve Din Araştırmaları Dergisi*, 4 (1): 105-120, <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1765368>, (erişim tarihi: 10.12.2021).

Persepolis Filmi (2007).

https://www.youtube.com/watch?v=LjnrUOAMIK4&ab_channel=VideoTube, (erişim tarihi: 20.09.2021).

Poorbagher, G. (2007). *İran'da 1979 Devrimi'nden Sonra Egemenlik ve Siyasal İktidar*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Sancar, S. (2016). *Din, Siyaset, Kadın: İran Devrimi*. Ankara: Nika Yayınevi.

Slattery, M. (2017). *Sosyolojide Temel Fikirler*. Ankara: Sentez Yayıncılık.

Şen, H. ve Açık Turğuter, E. (2014). "Anthony Giddens'in Sosyolojik Teorisinin Epistemolojik Arka Planı." *Sosyoloji Dergisi*, (30): 89-104. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/593914>, (erişim tarihi: 03.12.2021).

Ulusal, D. (2018). "Modern İran Sinemasında Ayna Metaforunun Kullanımı." *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11 (58): 783-789, <https://www.sosyalarastirmalar.com/articles/using-of-the-mirror-metaphor-in-modern-iranian-cinema.pdf>, (erişim tarihi: 10.12.2021).

Yıldırım, E. (1999). "Anthony Giddens'in Yapılanma Teorisi." *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, (1), 25-44. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/301063>, (erişim tarihi: 03.12.2021).

Yıldırım, L. N. (2018). "1979 İran Devrimi Özelinde Muhafazakârlık İdeolojisinin Eleştirisi: Persepolis Filmi ve Göstergebilimsel Analizi." *Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1), 32-52. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/488838>, (erişim tarihi: 21.11.2021).

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

The human body has been the subject of different branches of science with different aspects in the historical process. Law as a means of punishment and torture, aesthetics as concrete manifestations of the understanding of love and beauty, and medicine with its forms of illness and treatment are among the first examples that come to mind. As the subject of sociology, the body has a more complex content beyond that, as it covers each of the examples mentioned. Both the body perception of individual individuals and the body policies of the governments have brought together discussions shaped by different perspectives in the context of the structure-agent relationship.

In this study, from the perspective of A. Giddens's "construction theory", it is aimed to discuss the forms of intervention on the female body in Iranian society after the 1979 revolution and on what religious-ideological grounds this intervention is based. As it is known, after the revolution in question, the visibility of Iranian women in the public sphere was gradually limited and taken under control; This intervention and control action of the government is based on the legitimating power of the religious sphere, which interacts with patriarchy. For this reason, it is thought that this discussion, which will be carried out in the Iranian society, will contribute to the effort to understand the interventions against the female body in other societies that are similar in religion and culture.

Persepolis film, which was the cornerstone of the study in the literature review, could not go beyond being the subject of several studies (Yıldırım, 2018; Derdiyok, 2019; Çakı, 2018). The most comprehensive study on the Persepolis film is that of Yıldırım (2018). However, Yıldırım's research aims to reveal how the ideology of conservatism is presented in cinema. Undoubtedly, the biggest contribution of the research to be made is that the Persepolis film will be analyzed for the first time within the scope of the forms of intervention on the female body. In addition, this study is important in terms of adding new research to the literature.

In line with the above purposes, in this research, firstly, the conditions that prepared the Iranian Islamic Revolution and the processes that emerged after the revolution were mentioned in order to understand the spirit of the period in which the film took place. Secondly, in order to determine the social position of women in post-revolution Iran; The rights of women in social, economic, political, legal and educational fields were examined. Finally, in line with all

these content sections, the movie *Persepolis* was analyzed within the scope of the forms of intervention on the female body.

Method

Persepolis, which was released in the USA in 2007, was analyzed using the discourse analysis technique within the scope of qualitative research method. The basic premise of qualitative research is that there are multiple realities, not a single truth about events and phenomena. The technique used within the scope of this method is discourse analysis. The reason for using the discourse analysis technique is that it enables the messages in written or visual texts to be critically evaluated and read in the axis of the concept of meaning. In doing so, it allows narratives to be interpreted by relating them to the cultural and social context" (Bilis, 2014: 15).

Findings (Results)

It is possible to summarize the research findings within the framework of the following themes: (i) the obligation to cover the female body, the prohibition of the use of symbols reflecting Western culture in clothes, the prohibition of alcohol, the prohibition of running on the street, the prohibition of having fun at house parties, the prohibition of speaking and eye contact with non-married men, the spatial separation of men and women. intervention tools such as (ii) In these interventions, the female body was seen as provocative and tempting; It has been argued that it should be brought under control for moral and religious reasons. (iii) the woman's emotional response to the intervention against her own body, such as fear and bewilderment; gave intellectual reactions such as opposition. (iv) Because of these reactions, Iranian women have been directly exposed to different types of violence by the government or the revolutionary guards.

Conclusion and Discussion

The forms of intervention in the body are handled in many ways. It is seen that the most obvious forms of intervention to the female body within the scope of *Persepolis* film are realized through veiling, moral norms, sexual control and violence. After the establishment of the Islamic Republic of Iran in 1979, it is seen that Iranian women were restricted in their social, economic, political, legal and educational life, were confined to the private sphere and isolated from the public sphere with the policies put into effect by the Islamic regime.

In 1936, when the Shah was in power, a ban on wearing a headscarf was introduced. When Khomeini came to power in 1979, the opposite sanction was

imposed, and the obligation to wear a headscarf was put into effect. The dictation of the obligation to remove and wear the headscarf in both regimes is an indication that the woman's body was intervened through the veil, which is a religious symbol, and the woman was turned into a political symbol. At the same time, the female body, which has become a political symbol, has been standardized through the veil, and their originality and individuality have been ignored.

In Persepolis film, the woman is between the Western ideology and the Islamic ideology. Although women are in the position of an effective tool to fulfill the task of indoctrination in this ideological war, as Giddens argues, the individual also has the power to transform this structure. It is a fact that the power of even the strongest dictators, who are obeyed with fear and a fatalistic understanding, can only be sustained to the extent that the individuals who are subject to them allow it.

Atıf/Citation: Argın, M. F. ve Karakuş, A. (2022). Borç ve Ekonomi Güvenliği İlişkisi: Çin Afrika İlişkileri Örneği. Adiyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (40), 560-595.

BORÇ VE EKONOMİ GÜVENLİĞİ İLİŞKİSİ: ÇİN AFRIKA İLİŞKİLERİ ÖRNEĞİ

Mehmet Fatih ARGİN* Aykut KARAKUŞ**

Öz

Kapitalist sistemin egemen olduğu ve Küreselleşme 3.0 sürecinin yaşanmaya başlandığı Soğuk Savaş sonrası düzende geniş üretim ve ticaret hacmine sahip Çin, sistemin öne çıkan bir aktörü olmuştur. Diğer taraftan her gelişmiş ülkenin kaynaklarından faydalandığı gibi Çin de uzun dönem dostluk ve dayanışma ekseninde Afrika ile sürdürdüğü ilişkileri ekonomi odaklı politikalar çerçevesinde yoğunlaştırmıştır. Çin'in pazar ağını genişletmek ve enerji kaynaklarını çeşitlendirmek suretiyle bazı Kıta ülkeleri ile kurduğu borç ilişkisi ağı sıfır toplamlı sonuçlar ortaya çıkarmış ve sömürgeciliğin yeni bir türü olarak değerlendirilmeye başlanmıştır. Çalışma bu noktadan hareketle Çin'in ekonomisinin sürdürülebilirliği adına Afrika kıtasında girişmiş olduğu finansal işlemlere odaklanmaktadır. Ayrıca çalışma Çin'in borç diplomasisi aracılığıyla yürüttüğü finansal işlemlerin kıtanın ekonomik değerlerini ne ölçüde tüketmekte olduğunu ve ekonomilerini nasıl tehdit ettiğini cevaplayacaktır.

Anahtar Kelimeler: Çin Dış Politikası, Çin-Afrika İlişkileri, Ekonomi Güvenliği, Tek Taraflı Bağımlılık.

* Doktora Öğrencisi, Düzce Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Uluslararası Güvenlik ve Terör Programı, mfatih1453ist@gmail.com

** Arş. Gör, Beykent Üniversitesi, İİBF, Uluslararası İlişkiler Bölümü, aykutkarakus@beykent.edu.tr

RELATIONSHIP BETWEEN DEBT AND ECONOMIC SECURITY: THE CASE OF CHINA AFRICA RELATIONS

Abstract

China with its large production and trade volume in the post-Cold War order, where the capitalist system is dominant and the Globalization 3.0 process has begun to be experienced, has become a prominent actor of the system. As every developed country benefits from its resources, China has intensified its relations with Africa on the axis of long-term friendship and solidarity within the framework of economy-oriented policies. China's debt relationship network established with some continental countries by expanding its market network and diversifying its energy resources has resulted in zero-sum results and has begun to be considered as a new type of colonialism. This study focuses on the financial transactions that China has undertaken in the African continent for the sustainability of its economy. The study answers to what extent the financial transactions carried out by China through debt diplomacy are consuming the economic values of the continent and threatening their economy.

Keywords: *Chinese Foreign Policy, China-Africa Relations, Economic Security, Unilateral Dependency.*

1. GİRİŞ

İkinci Dünya Savaşı sonrası Soğuk Savaş olarak adlandırılan süreçte iki güç merkezi, iki ekonomik sistem ve iki zıt ideoloji bulunmaktaydı. Bu dönemde karar alma süreçleri oldukça basit ve anlaşılırdı. Soğuk Savaş sonrası kapitalizmin yükselişe geçmesi ve küreselleşmenin boyut değiştirmesi (*Küreselleşme 3.0*) ulus ötesi sermayeleri, çok uluslu şirketleri ve daha yasal *artı (+) değer* transferini beraberinde getirmiştir. Oluşan bu çok boyutlu yeni sistem devletler dışında bireyleri de hedef alan tehdit çeşitliliğini de arttırarak güvenliğin kapasitesini ve algılamalarını genişlemeye zorlamıştır. Çin ise bu yeni düzen içerisinde geniş ticaret ve üretim hacmiyle en önemli aktörlerden biri olmuştur. Bu bağlamda dünyanın üretim merkezi olan Çin için sürdürülebilir bir büyüme yeni pazarlar ve enerji kaynakları anlamına gelmektedir. Yani elde ettiği ekonomik değerlerin ve

ulaştığı refahın korunması ve devamlılığının sağlanması ulusal çıkar ve dış politikanın temel hedefleri arasında kabul edilmiştir. Bu anlamda tüm gelişmiş ülkelerin kaynaklarından faydalandığı Afrika kıtası, Çin'in ekonomi odaklı politikasının da odağında yer almıştır.

Çin-Afrika ilişkileri 1960'lı yıllarda, ortak sömürge geçmişi ve bağımsızlık mücadelesi geçmişine dayanarak emperyalizme karşı ortak mücadele söylemiyle gelişmeye başlamıştır. Çin'in 1978 yılında uluslararası ekonomiye entegre olma çabaları karşılıklı ilişkileri daha pragmatik hale getirmiştir. Kaynak ve pazar odaklı ilişkiler çerçevesinde 1990'lı yıllardan itibaren Çin-Afrika ticari ilişkileri yoğunlaşmaya başlamıştır. Çin-Afrika ticaret hacmi 1990 yılında 930 milyon dolara, 1999 yılında ise 6,48 milyar dolara ulaşmıştır (Bayram, 2018:146).

Çin, Afrika üzerindeki ekonomik nüfuzunu 2000'li yıllarda arttırarak, 2009 yılında Afrika'nın en büyük ticaret ortağı haline gelmiştir. Çin bu yıllarda Afrika ülkelerine iç işlerine müdahale şartı olmadan ve başka koşullar ileri sürmeden (insan haklarına saygı vs.) Batının kredilerine alternatif finansal destek vermeye başlamıştır (Ermağan, 2018:91; İstikbal, 2020:26). Birçok az gelişmiş ülkenin bulunduğu Afrika için Çin'in sağladığı krediler ciddi kalkınma fırsatları sunmasına rağmen, oluşan ekonomik refahın kıta ülkelerine eşit pay edilmemesi Çin'e karşı bazı şüpheleri de beraberinde getirmiştir. Bu noktada çalışma, Çin'in ekonomisinin sürdürülebilirliği adına Afrika kıtasında girişmiş olduğu finansal işlemlerin, kıtanın ekonomik değerlerini tüketmekte olduğunu ve ekonomileri üzerinde ciddi risk potansiyelinin olduğuna dikkat çekmektedir.

Çin'in Afrika devletleri ile devam ettirdiği finansal ilişkiler bir borç diplomasisine dönüşmüştür. Afrika toplumlarının ve gelecek kuşakların refahı tehlike altına girmiş ve Afrika devletleri için ekonomi güvenliği sorunu ortaya çıkmıştır. Çalışmanın bağımlı değişkeni olarak ele alınan Afrika'nın ekonomi güvenliği sorunsalı, çalışmanın bağımsız değişkeni olan Çin'in borç diplomasisi üzerinden

değerlendirilmektedir. Literatürde ele alınan benzer çalışmaların aksine bu çalışma, Çin'in Afrika'da finansal araçlarla yürüttüğü borç diplomasisini ekonomi güvenliği bağlamında ele alarak sorunun ulusal güvenlik boyutunda olduğuna dikkat çekmektedir. Ayrıca çalışma, "Çin'in Afrika ülkeleri ile devam eden finansal ilişkisi Afrika ülkeleri için bir tehdit midir yoksa kazan-kazan ilişkisi midir?" "Çin'in Afrika ülkelerine sağladığı krediler kime sürdürülebilir bir ekonomi güvenliği sağlamaktadır?" sorularına da cevap aramaktadır.

Bu bağlamda bütünü sistematik biçimde parçalara ayırarak, olayın bir yönünün anlaşılmasını (Örneğin; iktisadi) sağlamak amacıyla analitik-açıklamacı bir yöntem tercih edilmiştir. Özellikle uluslararası ilişkiler çalışmalarında olaylara kuramsal açıdan yaklaşabilmek için sosyal olguların çok boyutlu olması nedeniyle bütünü parçalara bölerek incelemeyi yani neden-sonuç/analitik bir analizi elzem kılmaktadır (Aydınlı, Kurubaş ve Özdemir, 2017: 94-98).

Bu kapsamda çalışmanın birinci bölümünde, ulusal güvenlik seviyesinde olan ekonomi güvenliği tanımlanarak, hangi durumlarda devletlerin ekonomilerinin tehdit altında olduğu ve ekonomi güvenliğinin sağlanması için atılması gereken öncelikli adımların neler olduğu değerlendirilecektir. İkinci kısımda ise borç ve borç türleri tanımlandıktan sonra, devletlerin borçlanması ve avantajları ve dezavantajları birlikte değerlendirilecektir. Üçüncü başlık altında ise ekonomi güvenliği ve borç konusu beraber düşünülerek bu çalışmanın temel meselesi için kavramsal çerçeve oluşturulacaktır. Son bölümde ise Çin'in Afrika ile geliştirdiği finansal ilişkinin en önemli enstrümanlarından borç ya da kredi, ekonomi güvenliği kapsamında analiz edilmeye çalışılacaktır. Bu bölümde çalışmanın problematiği bütün yönleri ile ortaya koyularak bağımlı bağımsız değişkenler üzerinden çalışmanın soruları tartışılacaktır. Çalışma boyunca analitik-açıklamacı bir yöntem kullanılarak, kantitatif verilerden yararlanılacaktır. Sonuç kısmında da

elde edilen bulgular bütünlük içerisinde ortaya konarak çalışma sonlandırılacaktır.

2. EKONOMİ GÜVENLİĞİ

Siyasi ve askeri konuları uluslararası gündemin en önemli konuları olarak gören realistler, devletin varlığını sürdürmeyi başarmak için ulusal güvenlik konularının en yüksek politikayı, ekonomi, ticaret, parasal ve sağlıkla ilgili konuların ise alçak politikayı oluşturduğunu varsaymışlardır. Bu kurama göre devletin ana aktör olduğu bir uluslararası sistem içinde temel gündem maddelerinin yüksek politika olarak kabul edilen olguların oluşturduğu iddia edilmiş ve siyasetin güçten ayrılmayacağı güç mücadelelerine (*anarşik*) dikkat çekilmiştir (Aron, 1995: 29; Arı, 2002: 167; Burchill vd, 2019: 71-72; Carr, 2020:143-160). Bu varsayım temelinde ise savaşların aslında politik amaçlarla ve güç mücadelelerine dayanan rekabetten (*güvenlik ikilemi*) kaynaklandığına dayanan ontolojik bir analiz yatmaktadır (Gilpin, 1988: 599). Dahası Realistler güvenliği, askeri bağlamda karşılaşılan tehditler bütünü olarak kabul ederek, uluslararası sistemin yapısına göre şekillenen bir unsur olarak değerlendirmişlerdir. İki savaş arası dönemi (dünya savaşları) ve Soğuk Savaş sürecini, sistemin yapısını ve işleyişini açıklamada başarılı olan bu görüş, Soğuk Savaş'ın bitişini, Soğuk Savaş sonrası yeni düzeni açıklamada başarısız olmuştur (Burchill vd., 2019: 75). Nitekim küreselleşme ile beraber ekonomik faktörlerinde artık belirleyici olduğu görülmektedir. İletişim devrimi ile beraber ekonomilerin birbirine bağlanması ve bütünleşme eğilimi, dönüşen güvenlik konuları içerisinde tehditlerin tek tek devletlerce önceden ele alınması giderek zorlaşmış ve çok yönlü tehditler olarak ortaya çıkmıştır (Sander, 2013: 590). Nitekim Friedman'ın (2006) söylemiyle "düzleşmeye" başlayan dünya karşılıklı bağımlılığı arttırmış ve krizlerin daha geniş bir coğrafyaya yayılmasına olanak sağlamıştır. Bu tehditlerin boyut değiştirmesi ile verdikleri zararlar bilançoyu arttırmış ve sistem içindeki bütünleşme

eğiliminden dolayı diğer aktörleri de etkilemiştir. Nihayetinde Realist kuramcılar sistem ve devlet düzeyinde güvenliğin ilk öncülü olarak askeri ve siyasi konuları ekonomik unsurlardan daha önemli bir parametre olarak kabul etmişlerdir.

Liberal kuramcılar ise realistlerin, insan doğasına ilişkin iddialarına ve uluslararası sistemde başat aktörün devlet olduğu varsayımına karşı çıkararak uluslararası ilişkileri sıfır toplamlı bir oyun olarak görmeyen, ekonomiyi, bireyi, demokrasiyi, kapitalizmi/serbest piyasayı ve liberal bir ekonomik modeli önceleyen varsayımlarda bulunmuşlardır (Burchill vd., 2019: 87). İlaveten liberal kuramcılar, uluslararası ilişkilerde güvenlik sorunlarının devletlerin birbirlerini yanlış algılamalarından ve iş birliğinin yeterli düzeyde olmamasından kaynaklandığını ileri sürmüşlerdir. Bu çerçevede liberalistler/idealistler uluslararası güvenliğin ve barışın sağlanması için uluslararası örgütlerin (BM ve NATO gibi) güçlendirilmesi gerektiğini ileri sürmüşlerdir. Bu varsayım Karl Deutsch'un entegrasyon teorisindeki, uluslararası bütünleşmenin güvenlik topluluğuna geçmede önemli bir yol olduğu ifadesinde kendini bulmaktadır (Sandıklı ve Kaya, 2012: 141). Bu güvenlik topluluğuna geçiş sürecinin çatışmaları en aza indirmeye tek başına yeterli olmayacağını ileri süren Deutsch, ortak olarak inşa edilen siyasi, kültürel ve ekonomik kurumlar arasındaki etkileşimin ve uygulamaların ne derecede bütünleştirici olduğu ile doğru orantılı olduğunu iddia etmektedir (Griffiths, Roach ve Solomon, 2011: 69-70). Karşılıklı bağımlılık kavramı ile bu durumu açıklayan Deutsch (1979: 9), anahtar ve kilit benzetmesinde bulunarak; işlevsel hale gelmesi için iki nesne arasındaki uyuma dikkat çekmektedir. Bu noktada karşılıklı öğrenilen bir süreç ile iletişim; uyumu arttıran bir durum olarak değerlendirilmektedir (Deutsch, 1953: 169). Bu bağlamda liberal kuramcılar aktörlerin temel gündemlerinin sadece "*high politics/yüksek politika*" (güvenlik, askeri ve siyasi gibi) konularından oluşmadığını, "*low politics/alçak politika*" (ekonomi, çevre ve sağlık gibi) konularının da aynı derece önem arz ettiğine dikkat çekmişlerdir (Akıllı, 2016: 14). Dahası ekonomiye atfedilen bu önemin boyutu

ilerleyen süreçlerde demokratik barış kuramının gelişimine de katkı sağlamıştır. Öyle ki Fukuyama (1999: 123) “Tarihin Sonu ve Son İnsan” kitabında “liberal demokrasiyi benimseyen ülkeler arasında savaşın olmayacağı, barışın tesisinin mümkün olacağı ve birbirlerinin güvenliklerini tehdit etmede çekingen davranacakları” varsayımında bulunmuştur. Özellikle kapitalist bir modeli benimseyen liberal ülkelerin sağladığı fırsat eşitliği, vatandaşlarının temel hak arayışlarını garanti etmesi, bireysel anlamda refah sunması, sosyal ve temel sağlık alanlarında güvence vermesi, politik anlamda şeffaflık sağlaması “*demokratik barış kuramının*” temel varsayımlarını oluşturmaktadır (Özdemir, 2007: 209; Özpek, 2019: 153).

Liberalizmden beslenen entegrasyon ve fonksiyonalizm gibi kuramlardan bahsetmek hem konunun anlaşılması için iyi bir örnek olacak hem de ekonominin güvenlik bağlamında değerlendirilmesine katkı sunacaktır. Özellikle Ernst Haas’ın *spill over* (yayıma), David Mitrany’ın *ramifikasyon* (dallanma), Emitai Etzioni’nin *take off* (havalanma) ile katkı sağladığı bu teorilerin ana temasında ekonomi ile başlayan iş birliği sürecinin ortaya çıkardığı bütünleşme yatmaktadır (Karakuş, 2021: 574). Bu sürece geniş bir pencereden baktığımızda; Avrupa’da meydana gelen dünya savaşları ve taraflarının şimdinin supranasyonal bir yapıya sahip AB üyesi olmaları dikkat çekicidir. Bu kavramların da iddia ettiği gibi karşılıklı güvenlik problemi olan aktörlerin belirli bir alanda (ekonomi) başlayan iş birliği, güvenlik ikilemini ve savaşma olasılığını azaltmış ve taraflar siyasi bağlamda da bütünleşme yoluna gitmişlerdir (Gürkaynak vd, 2009:77).

Soğuk Savaş’ın sona ermesi ve sistem düzeyinde yaşanan değişim ile aktör sayısındaki artış güvenliğe olan yaklaşımların çeşitlenmesine ve yeniden tanımlanmasına neden olmuştur. Özellikle mevcut gelişmeleri öngöremeyen rasyonalist teorileri eleştiren bir bakış açısıyla sistemi, aktörleri ve güvenliği anlamlandırmada diğer kuramsal bakış açıları ön plana çıkmaya başlamıştır. Bu

minvalde *İnşacılık (constructivist)*, Aberystwyth ve Kopenhag Okulu'nun güvenliğin ne olduğu ve kapsamı ile ilgili çalışmalara değinmek faydalı olacaktır. Nitekim bu kuramlar geleneksel güvenlik anlayışının aktörlerin sorunlarını ve tehditlerin önlemede başarısız olduklarını ileri sürerek, *yeni güvenlik* anlayışı minvalinde sadece askeri ve siyasi tehditleri değil aynı zamanda ekonomi, birey ve refah gibi konuların da güvenlik kapsamında değerlendirilmesi gerektiğini ileri sürmüşlerdir. Bu bağlamda yeni güvenlik anlayışı "anlaşmazlıkların adil çözümü" ve az gelişmiş ülkelerin gündeme getirdiği "sosyo-ekonomik eşitsizliklerin azaltılması" güvenlik gündeminin ana maddelerinden biri olmuştur (Bilgin, 2010: 73). Öyle ki dünya kapitalist sisteminin getirmiş olduğu karşılıklı bağımlılık ve eşitsizlik bir tarafın diğerine daha fazla ihtiyaç duyduğu bir yapıyı da beraberinde getirmiş, 90'lı yıllara kadar ekonomi konusunun güvenliği göz ardı edilmiştir. Özellikle Frank ve Gills (1992: 29-30)'ın ifadesiyle az gelişmiş ülkelerden/uydulardan, gelişmiş ülkelere/metropole refah ve zenginliğin geçişi bu durumun daha açık bir şekilde görülmesine olanak sağlamıştır. Dahası Frank bu ekonomik düzenin 5 bin yıllık bir tarihe sahip olduğunu ileri sürerek, Batı ve Doğu Roma örnekleri ile bu durumun ontolojik nedenlerini ortaya koymaya çalışmıştır. Bu nedenle Batı'ya ve Avrupa merkeziliğinin sömürsüne karşı bazı talepler olmuş ve bu metropollere alternatif aktörler için uygun konjonktürel gelişmeler meydana gelmiştir (Frank, 1990: 158). Böylelikle ekonominin ve güvenlik konularının sistem ve aktörlerin sorgulanması, giderek öneminin artması ve yeniden tanımlanması uluslararası ilişkilerin temel gündem maddeleri arasında değerlendirilmesi ile sonuçlanmıştır.

Ekonomi güvenliğini tanımlayıp incelemeden önce güvenliğin tanımı üzerinde durmak yerinde olacaktır. Kavram olarak güvenliğin üzerinde uzlaşmış bir tanımı bulunmamaktadır. Güvenliğin Türk Dil Kurumu [TDK] (2018) tarafından kabul edilen anlamı "toplum yaşamında yasal düzenin aksamadan yürütülmesi, kişilerin korkusuzca yaşayabilmesi durumu, emniyet" şeklindedir. Arnold Wolfers'a (1952)

göre güvenlik; objektif anlamda kazanılmış değerlere yönelik tehdidin olmaması, sübjektif olarak ise bu değerlere karşı herhangi bir saldırının olacağı korkusunun olmaması anlamına gelmektedir. Luciani (1989) ise güvenliği, dışardan gelen saldırılara karşı koyabilme yeteneği olarak tanımlamıştır. Charles Schultze (1973) güvenlikle alakalı tam bir tanımlı reddetmektedir. Çünkü ona göre güvenlik, geniş ihtimaller silsilesine ait az bilinen riskleri ve varlıklarını algılamada yetersiz kaldığımız beklenmeyen durumları ifade eder. Ayrıca Czeslaw Mesjasz'ın (2008) belirttiği gibi güvenlik söylemleri daha fazla sıfat kullanarak derinleştirilip genişletilebilir. Kısaca yorumlama konusu güvenlik + sıfat şeklinde formüle edilebilir.

Soğuk Savaş sonrası çok boyutlu ve çok merkezli yeni uluslararası sistem farklı alanlardan farklı tehditler üretmeye başlamıştır. Sadece devlet ve askeri güvenlik unsurlarının değerlendirildiği geleneksel güvenlik algılamalarına, ekonomi, çevre, teknoloji ve insan hareketleri gibi dinamikler de eklenmiştir. Bu durum ise üzerinde uzlaşmış bir güvenlik tanımı yapılmasını zorlaştırmıştır.

Bu çalışmada inceleyeceğimiz konuyla alakalı bir diğer dikkat çekici güvenlik tanımı ise, bir devletin dünyanın başka bir yerinde ulusal çıkarlarını başarılı bir şekilde takip etme yeteneğidir (Hartland-Thunberg, 1982:50). Bu kapsamda Laurence Martin'e (1983) göre güvenlik, gelecekteki refahın güvence altına alınmasıdır. Richard R. Ullman (1983) güvenliği kısa bir zaman içerisinde ve şiddetli bir şekilde bir devletin vatandaşlarının yaşam kalitelerine yönelik tehlikelerin ortadan kaldırılması şeklinde tanımlamıştır. Bu tanımların içeriği bir nevi ekonominin türevi diyebileceğimiz ifadeleri barındırmaktadır (Yılmaz, 2020:306). Bu üç tanımda geçen; başka bir yerdeki ulusal çıkar, gelecekteki refah ve yaşam kalitesi ifadeleri göz önüne alındığı zaman, devletlerin ekonomilerinin de özellikle güvenlik denkleminde dahil edilmesi gerektiğini bizlere göstermektedir. Bu konuda Yılmaz (2020) ABD Ulusal Güvenlik Strateji Belgesi'nde "Ekonomi güvenliği, ulusal

güvenliktir” ifadesine dikkat çekerek konunun önemini vurgulamaktadır. Bundan başka, yirmi birinci yüzyılın başından bu yana Çin’in Afrika ile ekonomi bağlamında yoğun ilişkisi ve 2013 yılında ilan ettiği Tek Kuşak Tek Yol projesi, Çin Kalkınma Bankası, Yeni Kalkınma Bankası, Asya Altyapı ve Yatırım Bankası ve İpek Yolu Fonu gibi finans kaynaklı kurumlarla kaynak ve pazar güvenliğini hedeflemektedir. Oluşturulan bu kurumları ise küresel üretim merkezi olan Çin’in ekonomi güvenliğinin uluslararası politikaya yansması şeklinde yorumlayabiliriz. Çünkü bir tanıma göre ekonomi güvenliği, kabul edilebilir refah düzeylerini ve devlet gücünü sürdürmek için gerekli kaynaklara, finansmana ve pazarlara erişimle ilgilidir (Buzan, 1991: 445).

Güvenliğin tam bir tanımı yapılamadığı gibi ekonominin güvende olma durumu da net sınırlar çizilerek tanımlanamamıştır. Öncelikle bir ülkenin ekonomisi, o ülkenin uluslararası siyasetteki fiili gücünün hayati destek unsurudur. Bu nedenle ulusal güvenlik seviyesinde değerlendirilmektedir (Yılmaz, 2020:318). Bu bağlamda bir devletin ekonomi güvenliği o devletin askeri, siyasi ve kültürel güvenliğini yansıtır (Hartland-Thunberg, 1982: 49). Diğer taraftan ekonomi güvenliği bir devletin refahı ve ekonomik düzenine karşı oluşabilecek tehditlerle ilgilidir (Mejasz, 2008: 141). Öyle ki ekonominin güvenliği devlet ve sistem düzeyinde ulusal çıkarların yeniden inşasını da gündeme getirmiştir. Nitekim Wendt’e (2016) göre ulusal çıkar; fiziksel beka, özerklik, ekonomik refah, kolektif öz saygı unsurlarında meydana gelmektedir. Özellikle ekonomik refah çerçevesinde devletlerin kaynaklarını güvence altına alma ve bu kaynakları devam ettirmeye muktedir olma isteklerinin, sistem içinde kendine saygı ve statü kazandırmayla da ilişkili olduğu görülmektedir. Bu durumda ise mevcut durumun devam ettirilmesi ve ekonominin güvenliğinin sağlanması aktörlerin temel gündem maddelerinden ve ulusal çıkarın vazgeçilmez unsurlarından biri haline gelmiştir. Daha kapsamlı olarak ekonomi güvenliği; “bir ülke vatandaşlarının yakalamış olduğu yaşam standartlarının sürdürülebilir olmasını sağlayacak elde

edilmiş değerlerin himaye edilmesi ve yaşam standardını arttırabilecek potansiyel değerlerin de elde edilmesinin önündeki engellerin kaldırılması” şeklinde tanımlanmıştır (Yılmaz, 2020: 308).

Ekonomi güvenliği konusunun aslında iki tarafının olduğu unutulmamalıdır. Ekonomi güvenliğini iki taraflı olarak düşündüğümüzde ise bu ilişki sıfır toplamı oyun olarak da değerlendirilebilir. Çünkü bir ülkenin ekonomi güvenliği için gerekli olan ticaret rotası veya kaynak başka bir devletin ekonomi güvenliğini riske atabilir. Oluşturulacak fiili bir durum ise diğer devletin ekonomi güvenliğini tehdit edebilir (Yılmaz, 2020: 308). Sürdürülebilir bir ekonomi güvenliği stratejisi ise rekabetçi olmayı ve iş birliği yapabilmeyi birlikte barındırmalıdır (Yılmaz, 2020: 313). Bu çerçevede ekonomi güvenliği politikaları uygulanırken dört kategoride ekonomik araçlar kullanılmaktadır: yaptırımlar, ticaret, finans ve yardım (Shiffman, 2017: 213). Yılmaz bir devletin ekonomi güvenliğini sağlayabilmesi için bazı eş zamanlı gerçekleşmesi gereken şartları şöyle sıralamıştır;

“Sahip olduğu kaynakları korumak, refah artışı için ihtiyacı olan kaynakları arttırmak, yeni kaynaklara ulaşmak için rekabetçi politikalar takip etmek, hayat standartlarını arttıracak teknolojiyi üretmek veya teknolojiye erişebilmek, tehditler karşısında caydırıcı olabilmek, riskleri öngörüp proaktif tedbirler alabilmek” (Yılmaz, 2020:313).

3. BORÇ VE BORÇ TÜRLERİ

Her devlet harcamaları için finansmanlara ihtiyaç duyar. Vergi, para basma gibi borçlanma da devletlerin finansman kaynakları arasındadır. Borçlanma, belli bir süre içinde geri ödemek üzere para ya da benzeri değerli şeylerin alınmasıdır (Hançerlioğlu, 1993: 34). Devlet borçlanması ise; bir devletin ya da devlet kuruluşunun dış kaynaklardan mali ya da reel kaynak sağlamasıdır (Önertürk,

1979: 55). Ayrıca devletler iki şekilde borçlanmaya giderler. Bunlardan biri iç borç diğeri ise de dış borçtur. Devletin dış borçlanması ise yabancı kaynaklardan karşılanan, alındıkları ya da geri ödenirken devletlerin milli geliri üzerine pozitif veya negatif etkide bulunan ve uluslararası ilişkiler açısından sonuçlar doğuran para transfer akımlarıdır (Olcay, 2013: 5). Başka bir tanıma göre ise dış borç, kaynak gereksinimi için bir ülke ekonomisine yurt dışından gerçekleştirilen mali transfer ve bunun getirdiği borç yüküdür (Erdal, 2012: 148).

Genel olarak dış kaynak türleri; vadesi bir yıldan daha uzun süreli dış sermaye hareketleri, dış yardımlar, yabancı sermaye yatırımları ve dış borçlardır (krediler) (Zerenler, 2003: 198). Ayrıca dış finansman araçları arasında en büyük kalemi dış borçlar oluşturmaktadır. Dış borçlar sağlandıkları kaynaklar açısından en genel anlamda ikili çok taraflı veya ticari banka kredileri şeklinde tanımlanabilir. Birincisi hükümetler arası ilişkiler sonucu borç veren ülkenin kamu kaynaklarından geri ödenen kredilerken, ikincisi ise uluslararası finans kurumlarınca sağlanan kredilerdir (Zerenler, 2003:199). Diğer taraftan vadesine, alındığı kaynağa, kullanım biçimine, geri ödeme şekillerine ve borçlulara göre olmak üzere dış borçları beş farklı şekilde sıralayabiliriz (Olcay, 2013: 13).

Çalışma kapsamında Çin'in Afrika ile olan borç ve finans ilişkisi çoğunlukla kullanım biçimine göre krediler üzerinden şekillendiğinden bu borç türünü kısaca açıklamak değerlendirilecek olan ilişkinin anlaşılmasına yardımcı olacaktır. Bu kapsamda üç farklı grupta kullanım şekillerine göre krediler mevcuttur. Bunlar, proje ve program kredileri, bağlı ve serbest krediler ve borç ertelemeleri ve röfinansman kredileridir. Birinci grup içerisinde yer alan proje kredileri bazı yatırım projelerinin desteklenmesi için sağlanırken, program kredileri daha çok borçlanan ülkenin ithalatının finansmanı için sağlanmaktadır. Daha somut anlamda proje kredileri başta altyapı, enerji, turizm, sanayi gibi kamu projeleri olmak üzere çeşitli projelerin makine, araç-gereç, mühendislik ve müşavirlik

hizmetleri gibi kalemlerin karşılmasına yöneliktir. Proje bilgileri borç veren ülkeyle paylaşılmasıyla, krediyi alan az gelişmiş ülke alınan kaynağı verimli kullanmaya zorlanırken kredi veren ülke ve kuruluşlar da böylece kredilerinin kontrolünü sağlarlar. Daha esnek yapıda olan program kredileri ise kalkınma programları için gerekli hammadde ve yedek parça ithalatının ve ödemeler bilançosu açıklarının finansmanı için sağlanmaktadır. İkinci grup kredilerden bağlı krediler, yapılan borç anlaşması çerçevesinde krediyi alan ülke, mal ve hizmetler konusunda harcama şartları sunmasıdır. Böylece krediyi alan ülkenin harcamalarına bazı kısıtlar getirilmektedir. Diğer taraftan krediyi sağlayan ülkelerin ihracat malları için pazar imkânları sunmaktadır. Bu durum alacaklı ülkenin düşük kaliteli mallarını az gelişmiş ülkelere dayatmasına imkân sağlamaktadır (Olcay, 2013:15-18).

Çağdaş anlamda ilk kamu borçlanması, Yirminci Yüzyıl başlarında Birinci Dünya Savaşı'nın finansmanı sebebiyle ortaya çıkmıştır. Daha sonra 1930'lardaki iktisadi buhranla gelişmiştir (Bülbül, 2003:121). Vergi gelirleri ile finanse edilmeye çalışılan kamu harcamaları, vergi gelirlerinin yetersizliğinden dolayı zamanla kamu borçları açığı kapatılamamıştır. Bu yüzden devletler iç veya dış borçlanmaya gitmek zorunda kalmışlardır. Borçlarını kapatmak için devletlerin vergi gelirlerini artırma, para basma, borçlanma veya giderleri kısma gibi çeşitli alternatifleri vardır. Fakat giderleri kısma, vergileri arttırma ya da para basma bazı negatif sonuçlar doğuracağından dolayı modern toplumlarda devletlerin en iyi alternatifi iç ve dış olmak üzere iki farklı borçlanma seçeneğidir (Eser ve Birinci, 2014:32). Sermaye ihtiyacı gidermek için gelişmiş ülkelere yönelen az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkeler için dış borçlanma büyük bir önem taşımaktadır. Kamu harcamalarındaki artışlar ve iç tasarrufların yetersizliği dış borca sahip olan ülkelerin ürettiklerinden daha fazlasını tüketmelerine neden olmuştur. Bu durum da kamu kaynaklarındaki harcama dengesini bozduğundan dış borçlarda önemli artışların ortaya çıkmasına yol açmıştır. Böylece dış borç sorunları 1980'li yıllardan

bu yana gelişmekte olan ülkelerin neredeyse tamamında karşılaşılan bir sorun ola gelmiştir. Bu durumun oluşmasında iki neden vardır. Biri, bu ülkelerin sahip oldukları yapısal zayıflık, diğeri ise izlenen başarısız ekonomi politikalarıdır (Zerenler, 2003:195).

Ülkelerin kamu borçları üzerine yapılan analizlerde dış borçların öne çıkmasının üç temel nedeni vardır. Birincisi, dış borçlanma sırasında ülkeye kaynak girişi sağlandığından dolayı dış borç beraberinde transfer sorununu da getirmektedir. İkincisi, dış borç alan ülkeler borçlanmayı konvertibilitesi yüksek paralar üzerinden gerçekleştirdiklerinden dolayı geri ödeme zamanında kaynakların yetersiz olduğu durumlarda bu parayı basamamaktadır. Bu durumda borç krizlerine yol açacak kırılganlıklara neden olmaktadır. Sonuncusu, iç kamu borçlarına yönelik yeteri kadar güvenli veri elde edilememesinden kaynaklanmaktadır. Bu nedenlerden dolayı devletlerin borç durumları değerlendirilirken daha çok dış borç baz alınmaktadır (Eser ve Birinci, 2014:34).

Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için dış borçlanma ülke içi tasarruflarındaki yetersizliklerinden dolayı ülkenin ekonomik büyüme ve kalkınmasını etkilemektedir. Özellikle dış borçlanmanın teknoloji ithalatı yoluyla yapılması bu ülkelerin gelişmeleri üzerinde pozitif katkı oluşturacaktır (Eser ve Birinci, 2014:41). Bununla beraber dış borçlanmanın belirtilen avantajlarının yanında birçok dezavantajı da mevcuttur. Birinci olarak, dış borçlanma, dış koşullara karşı ülkenin kırılganlığını artırmaktadır. Artan faiz oranlarına ve paranın değer kaybetmesine karşın borç maliyetlerinde artış olur. İkinci olarak, devletlerin büyüyen bütçe açığını kapatmak için borçlanmaya gitmesi, sürdürülemez bir borç düzeyinin ortaya çıkmasına, toplam kamu harcamaları içinde borç maliyetleri oranında aşırı artışa ve borç için önemli bir kaynak olan dövizin tamamen kullanılmasına yol açar. Böylece uzun dönemde borç krizlerinin ortaya çıkması olasıdır (Beaugrand, Loko ve Mlachila, 2002:10). Bunların yanı sıra, uluslararası

borç sistemi de borçlanmaya gitmek isteyen ülkelerin aleyhine bir mekanizma işleterek, hem siyasal hem de ekonomik bağımlılıklar oluşturabilmektedir (Erdal, 2012:148). Nitekim tek taraflı bir bağımlılık ilişkisini ortaya çıkaran bu durum, daha fazla bağımlı olanın aleyhine işleyen bir süreci de beraberinde getirmektedir. Öyle ki daha fazla bağımlı olan taraf diğerine karşı pazarlık ve müzakere etme gücünde görece azalma, egemen devlet yapısına zarar vermekte; piyasanın işleyişinde, yer altı kaynaklarının kullanılmasında, ulusal çıkarların belirlenmesinde egemenlik fenomeninin zedelenmesine, hatta rekabet gücünün azalmasına neden olmaktadır. Bu noktada tek taraflı bağımlı olan (diğerine göre az gelişmiş) *Çevre'*den *Merkez'e* sürekli bir artı değer transferine neden olmakta, aynı zamanda Merkez ülkeler *Çevre'*de köprübaşlarını (merkeze çalışan lider veya diğer aktörler) kullanarak hammadde ithalinden ucuz iş gücüne kadar birçok durumu lehine kullanmaktadır (Griffiths, Roach ve Solomon, 2011: 174-175; Wallerstein, 1974: 4-8). Örneğin, önemli bir doğalgaz tedarikçisi olan Rusya'nın, AB'nin doğal gaz ihtiyacının yaklaşık %41'ini (kimi kaynaklara göre %43), petrol ihtiyacının (neredeyse üçte ikisini) %27'sini karşılaması enerji bağlamında AB'yi Rusya'ya bağımlı kılmıştır (Euronews, 2021; Eurostat,2019; Statista, 2020). Böylelikle AB'nin politik anlamda Rusya ile pazarlık edebilme gücünü zayıflatmıştır. Rusya'nın 2014'te Kırım'ı ilhakına ve Ukrayna krizinde ki rolüne rağmen AB ve ABD bazı Ukrayna ve Rus vatandaşlarına bireysel yaptırım uygulamayı tercih etmiş ve topyekûn bir ekonomik yaptırım uygulanamaması nedeniyle başarısız olmuştur (Alkan, 2015: 223).

Gelişmişlik düzeyleri farklı olan ülkelerin borçlanma amaçları da farklılaşmaktadır. Klasik ekonomi teorisyenleri devletlerin borçlanma güdülerinin altında yatan nedeni savaş ve olağanüstü bayındırlık harcamalarında görmüşlerdir. Diğer taraftan modern dönemde devletlerin borçlanmasında etkili olan başlıca nedenler şöyle sıralanabilir;

“Bütçe açıklarının giderilmesi, savunma giderleri için finansman sağlanması, ekonomik dengeyi sağlayıcı ve koruyucu etkiler, büyük yatırım ve reformların finanse edilmesi, kaynak dağılımı ve kullanımında etkinliğin sağlanması, tasarrufların belirli yatırımlara yönlendirilmesi, vadesi gelmiş borçlara finansman sağlanması, olağanüstü harcamaların karşılanması” (Bülbül, 2003:121).

4. BORÇ VE EKONOMİ GÜVENLİĞİ İLİŞKİSİ

Başlangıçta kalkınma amacıyla az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler tarafından başvurulmuş dış borçlar, zaman içerisinde ortaya çıkan yapısal sorunlarla, ekonomik krizlerle, yeni kalkınma sorunlarıyla ve hatta bizzat dış borç sorununun kendisiyle mücadele etmek gibi amaçlara dönüşerek çeşitlenmiştir (Tüylüoğlu, 2016:1). Buradan anlaşılmaktadır ki, borçlanma sadece devlet finansmanının sağlanması şeklinde basit bir iş değildir. Hem kamu maliyesi hem de ekonomi üzerinde ciddi etkileri olan bir işlemdir (Eser ve Birinci, 2014:42). Kamu finansmanı sağlama amacıyla yapılan borçlanma, aynı zamanda devletlerin ekonomilerini de yönlendirmektedir (Eser ve Birinci, 2014:32).

Günümüz modern devletindeki kamu borçlarının büyümesiyle artan borçlanma devletlerin ekonomileri üzerinde önemli etkilere sahiptir. Finansman araçları mekanizmaların gelişmesini ve sürdürülebilir büyümenin teşvik edilmesine yardımcı olmaktadır (Beaugrand vd., 2002:3). Diğer taraftan Monterrey Mutabakatı'nda bu durumun ekonomik büyümeye faydalarının yanında sürdürülemeyen borç krizlerine de neden olabileceği ve ekonomik büyümeye zarar verebileceği vurgulanmıştır. Çünkü dış borcun aşırı artışı bir ülkenin para politikası alanını daraltmakta ve özel yatırımları caydırabilmektedir (Eser ve Birinci, 2014:41; Beaugrand vd., 2002:9). Dış borçlanmanın avantaj ve dezavantajları konusunda literatürde teorik anlamda da yaklaşımlar mevcuttur. Bu çerçevede, kamusal açığın dış borçlanma yoluyla finansman sağlanması borç

yükünün gelecek kuşaklara aktarılabilceğini savunulmaktadır (Bülbül, 2003:122; Musgrave, 1959). Buchanan'a (1958) göre de devletlerin kendi rızalarıyla aldıkları borçların bir de faizleri ve alacaklı ülkeye tanınan çeşitli ayrıcalıkları vardır. Bir kuşağın aldığı dış borçların ödenememesi durumunda artan faizleri gelecek kuşağın ödeyeceği vergilerle karşılanacaktır. Böylelikle artan borç yükü gelecek kuşaklara aktarılacaktır. Bu sebeple dış borç, ülkelerin bağımsızlıkları üzerine, ekonominin ödeme gücünü aşarak ipotek koymaktadır (Zerenler, 2003:197-198).

Dış borçların ekonomi üzerinde oluşturacağı risk faktörlerinden biri de sağlanan borcun döviz kompozisyonuna bağlı olarak ortaya çıkmaktadır. Ödemeler bilançosu dengesi sorunundan ya da tasarrufların yetersizliğinden dolayı ihtiyaç duyulan dış borçlanma, devletlerin döviz kuru riskiyle de karşılaşmasına yol açmaktadır. Bu durum para birimleri uluslararası para olarak kullanılan Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa Birliği ülkeleri için risk oluşturmamasına rağmen, bu para birimleriyle borçlanan az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkeler için döviz kuru riski oluşturmaktadır. Bununla birlikte elde edilen kredinin gereksiz yerlere kullanımı israf riskini de arttırmaktadır (Eser ve Birinci, 2014:44).

Bunların dışında modern uluslararası sistem içerisinde devletlerin borçlanmasını yeni sömürgecilik bağlamında ele alan yaklaşımlarda mevcuttur. Yeni sömürgeciliği, devletler ve bu devletler adına çalışan dev mali örgütler aracılığıyla sözde bağımsız devletleri denetleme olarak tanımlayan Nkrumah yeni sömürgeciliğin amacının iktisadi egemenlik olduğunu vurgulamıştır (Nkrumah, 1966:9). Emperyalist devletlerin sözde bağımsızlığını kazanmış ülkelere verdiği borçlar doğrudan kar getiren işlere değil de siyasi yardımlar için harcanmıştır. Nkrumah yeni sömürgecilik düzeninde ayrıca kapitalist ülkeler tarafından verilen borçların faizlerinden de milyonlarca dolar kazandığını ileri sürmüştür (Nkrumah, 1966:41-42). Bu çerçevede az gelişmiş ve gelişmekte olan devletler bu sistem içindeki kontrol mekanizmalarının zayıflamasıyla, dış borçlanmaya, devalüasyona

gitmeye, egemen olduğu topraklar ve politikalarında taviz vermeye başlamıştır. Realist kuramcıların uluslararası ilişkilerin temel aktörü olarak kabul ettiği devlet, küreselleşme 3.0 sonrası diğer aktörlerin (ulus ötesi şirketler, hükümet dışı kuruluşlar gibi) de karar alma süreçlerine etkisi ile artık ekonomik alanda bu egemenliği aşmıştır (Kurubaş, 2012: 28).

Bunun yanı sıra Vahruşev (1978:62) yeni sömürgeciliği daha sistemli bir hale getirerek, bazı finansal ve mali araçlarla az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin sömürülmeye devam ettiğini açıklamaya çalışmıştır. Çalışmasında sermayenin yeni ihraç biçimleri başlığı altında değerlendirdiği borç ve kredileri, yeni sömürgeciliğin araçları ve en büyük dayanağı olarak değerlendirmiştir. Emperyalist devletler bu araçlarla gelişmekte olan ülkelerin refah kaynaklarını sömürmeye devam etmektedir. Bunlara ek olarak, ABD’li Senatör Charles Mathias’ın *“Latin Amerika’dan Birleşik Amerika’ya sermaye akışı, Güneye olan sermaye akışından dört kat büyüktür. Latin Amerika ülkeleri, bu şekilde gerçekte dünyanın en zengin ülkesine dış yardım sağlıyorlar”* sözleriyle, aktarılan kredi ve borçlardan elde edilen faiz gelirlerine dikkat çekmektedir.

Modern dönemde devletlerin dış borç işlemleri söylendiği üzere ekonomilere önemli katkılarda bulunmaktadır. Fakat bununla birlikte Zerenler (2003) de devletlerin ulusal egemenliği kapsamında düşünülen ekonomiler üzerinde ipotek oluşturmaya başladığında ulusal tehdit şeklinde yorumlanabileceğini ifade etmektedir. Güvenlik ve ekonomi güvenliği tanımları yaparken “gelecekteki refahın güvence altına alınması”, “vatandaşların yaşam kalitelerine yönelik tehlikelerin ortadan kaldırılması” ve “yaşam standardını arttırabilecek var olan potansiyel değerlere engellerin olmaması” ifadelerinin kullanılması, borçlanma ve ekonomi güvenliği ilişkisine yönelik önemli ipuçları olarak değerlendirilebilir. Çünkü dış borçlanmanın muhtemel sonuçlarından olan kalkınmanın yavaşlaması, borçlanmanın temel sebeplerinden olan tasarruf yetersizliğinin derinleşmesi ve

gelecek nesillerin refahının ipotek altına alınması doğrudan borç alan ülkelerin ekonomileri üzerinde önemli tehdit unsurları olarak karşımıza çıkabilmektedir.

Bu kapsamda Çin'in Afrika ile geliştirdiği finansal ilişkinin temel argümanlarından olan kredilerde, ekonomi güvenliği kapsamında yer alan refahı, yaşam standartlarını ve yaşam kalitesini tehdit ettiği ön görülmektedir. Dekolonizasyon sonrasında üçüncü dünya paydasında buluşan Çin ve Afrika ülkeleri, sömürge geçmişleri üzerinden ilişkilerini geliştirmeye başlamışlardır. Çin bu söylem ve bağlamda yoğun dış yardım vasıtasıyla Afrika halklarının kalkınması için çaba göstermiştir. Çin'in piyasa ekonomisine geçmeye başladığı 1980'li yıllardan sonra ilişkiler yardımlardan ziyade ağırlıklı olarak ikili iş birliği, karşılıklı ticaret ve kalkınma için sağlanan krediler çerçevesinde gelişmeye başlamıştır. Bununla birlikte ticaretin kazan kazan ve kredilerin de alt yapı inşası söylemi üzerine inşa edildiği yeni dönemde Afrika'nın aleyhine bir ekonomi güvenliği tehdidi sorgulanmaya başlanmıştır.

5. ÇİN AFRİKA İLİŞKİLERİ ÖRNEĞİ: SIFIR TOPLAMLI OYUN MU? KAZAN KAZAN MI?

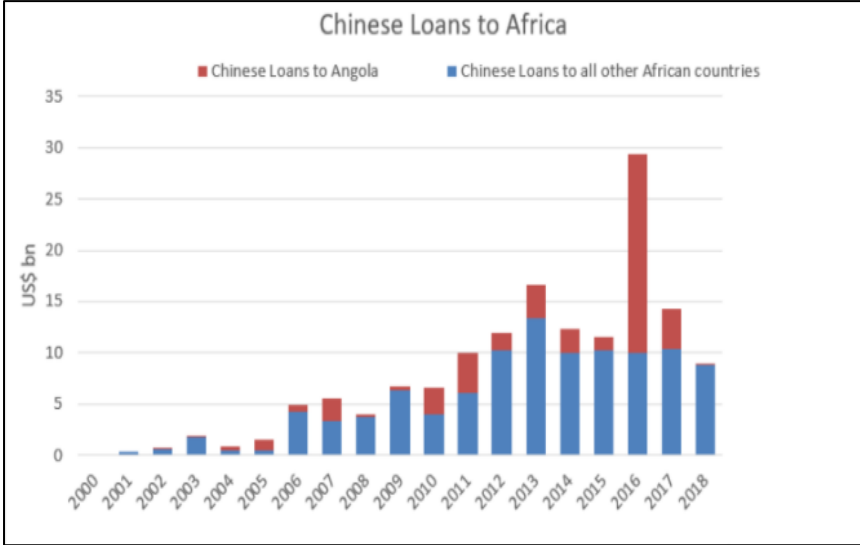
Çin'de Deng Xiaoping'in 1978 yılında iktidara gelmesiyle beraber dışa açılma siyaseti izlenmeye başlamış ve kapitalist ekonomiye karşı tutum da değişmiştir. Çin, Soğuk Savaşın sona ermesiyle beraber yeni liberal düzene de hızla uyum sağlayabilmiştir. 1990'lardan sonra neo-liberal ekonomiye geçiş politikalarıyla başarılar elde eden ve 2000'li yıllara gelindiğinde üretim merkezi haline gelen Çin, yüksek yatırım oranları ve düşük iş gücü kullanımının da etkisiyle 2005 yılında GSYİH büyüme oranı %11'e ve 2007 de ise %14'e ulaşmıştır (Öztürk, 2011: 126).

Çin dış politikasının inşası ve kimliğinin oluşumunda etkili olan nüveler Han dönemine kadar dayandırılmaktadır. Özellikle merkez devlet olma anlayışı/hegomonist, Çin'in istisnalığı (gök kubbenin vesayeti bağlamında Çin'in

hiyerarşik üstünlük anlayışı), Zheng He'nin Batıya ve Afrika'ya yaptığı barışçıl deniz seferleri ve Konfüçyüsçü inanış günümüzde Çin dış politikasının "ahenkli dünya", "barış içinde bir arada yaşama", "sömürgeci olmayan tüccar süper güç", "yoksul dostlar", temel diskurunun da temelini oluşturmaktadır (Bayram, 2018: 64-65). Bu bağlamda Çin dış politikasında mümkün olduğunca sorunlardan ve çatışmalardan kaçınmak, kutuplaşma/kutuplaştırmama eylemlerinden uzak durmak, kendini Batı'ya alternatif bir model olarak göstermek oldukça önemlidir (Ermağan ve Üstünel, 2014:21). Uluslararası sistem ve Soğuk Savaş dinamikleri ile uluslararası iş birliği, kalkınma ve uyum gerekliliği Çin gibi kapalı bir yapıya sahip olan devletleri kapitalizme entegre olmayı ve ekonomik ilişkileri geliştirmeye zorlamıştır (Wallerstein, 1974: 15). Frank ise bu durumun hem dış faktörlerin etkisi hem de Çin'in iç yapı özellikleriyle ilgili olduğunu iddia etmiş ve diğer bölge aktörlerinden farklı olarak Çin'in benzersiz yapısından kaynaklandığını ileri sürmüştür (Frank, 1978: 348-349).

Çin'in Afrika kıtasıyla ilişkileri hanlıklar dönemine dayansa da en yakın ilişkiler Soğuk Savaşın siyasi ortamında yaşanmaya başlamıştır. Uluslararası ilişkilerde tanınma çabaları içinde olan ve 1949 yılında kurulan Çin'deki yeni rejim, ortak sömürge geçmişi ve bağımsızlık mücadeleleri üzerinden Afrika'yla ilişkilerini yeniden tesis etme çabasına girişmiştir. Çin Başbakan'ı Zhou Enlai'nin 1964 yılında Mısır, Cezayir, Fas, Tunus, Gana, Mali, Gine, Sudan, Etiyopya ve Somali ülkelerini kapsayan ziyareti sırasında Afrika ülkelerinin emperyalizme ve yeni sömürgeciliğe karşı destekleneceğini açıklamış ve yardım programları başlatmıştır. Çin'in bu dönemde Afrika ülkelerinden en önemli siyasi beklentisi Tayvan konusunda olmuştur (Ekrem, 2003:87). Çin'in Afrika ülkelerine yapmış olduğu maddi yardımın ve siyasi desteğin karşılığını 1971 yılında BM'de yapılan oylamada almıştır. Nitekim Çin'in BM nezdinde tanınma oylamasında 26 Afrika ülkesi Çin'in üyeliğinden yana oy kullanmıştır (Bayram, 2018:143). 1978 yılında oldukça pragmatist eğilimlerle uluslararası piyasaya eklenme sürecine giren Çin,

Afrika'daki bağımsızlık mücadelelerine verdiği desteği kesmiş ve Kıta ülkelerinden gelen maddi talepleri de geri çevirmiştir (Cheng ve Shi, 2009:90). Bununla birlikte 1989 yılında Tiananmen Meydanı olayları sonrası uluslararası baskıya maruz kalan Çin, Afrika'yla tekrardan anti emperyalist paydada buluşmuş ve ilişkilerde yeni bir dönem başlamıştır (Segal, 1992:123). Tüm bu uzun süreli ilişkilere rağmen Çin-Afrika ilişkileri, 2000'li yılların başında başlayan seviyeye hiçbir dönemde ulaşamamıştır. Bu dönemden itibaren Çin'in Afrika'ya yönelik stratejisinin en temel kalemi devlet merkezli krediler olmuştur. Afrika'da alt yapının geliştirilmesi ve eski borçların ödenmesi için Çin tarafından sağlanan krediler yıllara göre artış

göstermiştir (İstikbal, 2020:29).

Grafik 1. Çin'in Afrika ülkelerine verdiği krediler (SAIS-CARI, 2020b)

Grafik-1'de Çin'in yıllara göre Afrika ülkelerine sağladığı kredilerin miktarı gösterilmektedir. 2001 yılından itibaren genel olarak artış gösteren krediler 2018 sonu itibariyle yaklaşık olarak 154 milyar dolara ulaşmıştır. Bu tabloya göre kıtaya sağlanan toplam kredilerin yaklaşık %30'u kıtanın petrol ve maden zengini ülkesi Angola'ya aktarılmıştır. Çünkü Çin, petrol ihtiyacının beşte birini sağladığı Afrika

kıtasından en çok petrol ithalatını Angola üzerinden gerçekleştirmektedir (Kılıç, 2019:85). Özellikle gelişen Çin sanayisi için enerji ihtiyacı Afrika ülkelerinin de önemini arttırmakta, Ortadoğu'ya alternatif bir kaynak olarak değerlendirilmesine neden olmaktadır.

Sektör	Kredi (Milyar Dolar)	Sektör	Kredi (Milyar Dolar)
Ulaşım	38,17	Kamu	4,26
Enerji	30,11	Sanayi	3,42
Madencilik	19,18	Tarım	1,95
İletişim	6,96	Diğer	36,70
Altyapı	4,97	Toplam	145,726

Tablo 1. Çin kredilerinin sektörlere göre dağılımı (2000-2017) (SAIS CARI, 2020a)

Kredilerin sektörlere göre dağılımını gösteren Tablo-2 incelendiğinde, ilk üçte yer alan ve bir ülke için stratejik öneme sahip; ulaştırma, enerji ve madencilik alanlarına sağlanan krediler yaklaşık 87 milyar dolarla toplam kredilerin %50'sinden fazlasını oluşturmaktadır. Kamu, sanayi ve tarım gibi bir ülkenin kalkınmasında ve imar edilmesinde en önemli kalemlere aktarılan kredilerin tablonun sonunda yer alması Çin'in her platformda vurguladığı kazan-kazan yaklaşımına ters düşmektedir. Böylelikle geliştirdiği bu borç diplomasisiyle Çin daha stratejik politikalar izleme fırsatı elde etmiştir.

Kıta genelinde Çinli firmaların 2005-2018 arasında 495,5 milyar dolarlık altyapı projesini almış olması mevcut stratejik boyutun önemli göstergeleri arasındadır. Çinli firmaların dünya genelinde yürüttüğü projelerin %24,3'ünü oluşturan Afrika kıtasındaki projeler, miktar ve maliyet bakımından Asya'dan sonra gelmektedir (İstiklal, 2020:32). Çin Finansmanı olduğu bazı projelerin geri ödemelerinde sıkıntılar ortaya çıkması durumunda, projelerini yürüttükleri işletmeleri

devraldığıının somut örnekleri sıkça Batılı ülkeler tarafından borç tuzağı adıyla vurgulanmaktadır (İstiklal, 2020:25).

Koronavirüs salgınıyla beraber Afrika ülkeleri de yeni borç sürdürülebilirliği sorunları yaşamaya başlamıştır. Zambiya ve Kenya, 2010 ve 2018 yılları arasında her biri yılda ortalama 1 milyar dolar borçlanmayı taahhüt ederken, 2019 yılında Çin'den sırasıyla sadece 217 milyon dolar ve 265 milyon dolar tutarında taahhüt almıştır. Kasım 2020'de Zambiya, salgın döneminde Eurobond ödemesinde temerrüde düştüğünde krediyi temerrüde düşüren ilk ülke olmuştur. Kenya ise Standard Gauge Demiryolu için aldığı krediden dolayı aynı sıkıntıyı yaşamamak için kredinin yeniden yapılandırılması çağrısında bulunmuştur (Acker ve Brautigam: 2021: 3).

Çin'in "borç tuzakları" hakkında ileri sürülen söylemler dikkate alındığında, tahmini olarak Zambiya'nın kamuya ait işletmelerin Çin'e olan toplam 6,6 milyar dolar seviyesinde ki borcu iyi bir örnek teşkil etmektedir. Çünkü 2019 sonunda Zambiya'nın tüm Çinli alacaklılara olan kredi taahhütlerinin 2019'un gayri safi milli gelirinin %43'üne yakın olduğu tahmin edilmektedir. Bu kredilerin %70'inden fazlası ile ekonomik alt yapının temellerini oluşturan ulaşım, elektrik, telekom ve su projeleri finanse edilmiştir (Brautigam: 2021: 1-2).

Bu verilere göre, Afrika'ya aktarılan kredilerin Çin'in ihtiyacı olduğu enerji ve onun transferi için harcanması, daha çok tek taraflı çıkar politikalarına odaklanıldığına işaret etmektedir. Az gelişmiş ülkelerin kıtası diyebileceğimiz Afrika'ya, Çin kredileri önemli finansman kaynağı oluşturmakla beraber refahtan hisse de almaktadır (İstiklal, 2020: 26). Yani krediler Afrika devletlerinin kalkınmalarına katkıda bulunmak yerine, refah kaynaklarının azaltılmasına, eldeki ekonomik değerlerin kaybına neden olmaktadır. Özellikle Afrika özelinde mevcut kaynakların işletilememesi (diğer bir deyişle kaynak laneti) dışardan müdahaleleri de kolaylaştırmakta ve siyasi bağlamda ise ilerleyen süreçlerde istikrarsızlığı

tetiklemektedir (Agwanda ve Asal, 2020: 132). Bu durum, kıta ülkelerinin ekonomi güvenlikleri üzerinde ciddi riskler oluşturma potansiyeline sahiptir.

Bunların yanı sıra Çin'in izlediği stratejinin kendisi Afrika ülkelerini borç krizine sürükleyecek niteliktedir. Çünkü Çin'in Afrika'daki kalkınma girişimlerine yönelik finansal desteği kalkınma yardımlarından ziyade kalkınma finansmanı olarak ortaya çıkmaktadır (Sun, 2019). Devlet borçlarının geri ödenmesi için gerekli olan kamu gelir kalemlerine yetersiz yatırımlar borç sarmalını da beraberinde getirmektedir. Batı ülkelerinin ağır siyasi ve ödeme şartlarından uzak duran ve Çin kredilerine ihtiyaç duyan kıta ülkeleri, Çin'in yetersiz kamu hizmetleri desteğinden borç krizleriyle karşı karşıyadır.

Diğer taraftan koronavirüs salgınının ekonomideki etkilerinin bir sonucu olarak Çin kamu bankalarının sağladığı kredilerin şartlarını müzakere etmeye ve artan borçlar için hafifletme önlemlerini sağlamaya çalışmaktadır. IMF verilerine göre emtiya fiyatlarında ki düşüşle beraber Sahra Altı Afrika'nın GSYİH'sinin 2020'de %1,6 oranında küçüleceği ve Çin'in Afrika ithalatında ki düşüş borç sorununun daha da derinleştirmiştir. Ayrıca Çin'in sağladığı büyük kredi günlerinin geride kalacağı tahminlerini doğurmuştur (Carmody, Taylor ve Zajontz, 2021: 14).

Çin-Afrika ilişkilerinde ekonomi ile bağlantılı olan diğer bir parametre ise gıda güvenliğiyle ilgili unsurdur. Çin dünya nüfusunun %20'sini oluşturmakta ve artan nüfusun gıda gereksinimi dışardan ithal etmeyi elzem kılmaktadır. Bu bağlamda Çin dış yatırımlarında da fark edilir bir artış yaşanmıştır. Örneğin, 1990-2000 yılları arası 3 milyar ABD doları yatırım yapılırken, 2001'de başlatılan 5 yıllık plan çerçevesinde 2006 da bu rakam 90 milyar dolara yükselmiştir (Wolf, 2014: 399). Çin bu yatırımların yanında alternatif araçları da kullanma yoluna gitmiştir. Özellikle gıda güvenliğini sağlamak için tarım arazisi edinme, kiralama veya satın alınma bu araçlardan biri olmuştur. Afrika ülkelerinin ekonomik anlamda uygun fizibiliteye sahip olması, Çin'in en fazla tarım arazisi kiraladığı dördüncü kıta

olmasıyla sonuçlanmıştır (Şimşek, 2019: 76-77). Nitekim Çin 1987-2014 yılları arasında Afrika ülkeleriyle tarım arazisi satın alma ve kiralamaya yönelik 60 anlaşma imzalamıştır. Ancak Afrika ülkelerinin tarım arazilerini ve yer altı kaynaklarını işletme konusunda başarısız olmaları (diğer bir değişle kaynak laneti), açlık, yoksulluk ve refah anlamında bu durumdan pozitif etki yaratmalarına engel olmuştur.

Çin ve Afrika ilişkilerinde ön plana çıkan ve literatürde ekonominin güvenliği kapsamında değerlendirilen diğer bir unsur ise ticarettir. Uluslararası sistemin yapısı ve küreselleşme ile ucuz iş gücü ve ham madde arasındaki sarmal ilişki, Afrika kıtasının önem kazanmasında etkili olmuştur. Özellikle Çin-Afrika ilişkilerinin temelinde de bu durumun etkili olduğu görülmektedir. Nitekim Çin, Afrika ülkelerine tüccar süper güç söylemiyle yaklaşmıştır. Çin, Afrika için ithalatta Batı'dan daha ucuz bir fiyata sahip olması nedeniyle, Afrika ülkelerinin ekonomik durumu göz önünde bulundurulduğunda ticari ilişkide bir avantaj olarak kabul edilmektedir. Ancak bu durumun bazı sektörler için geçerli olmadığını söylemek mümkündür. Örneğin, Tekstil alanında Çin mallarının yerel düzeyde üretilen mallardan daha ucuz olması, tekstil ürünleri üreten Mısır, Nijerya, Lesotho'da bu sektörlerin işlevsiz kalmasına, işsizliğe ve GSMH'nin düşmesine hatta iflas etmelerine neden olmuştur (Bayram, 2018: 162). Bu durum Çin'in kazan-kazan söyleminin sorgulanması gerektiği sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Bu nedenle Çin-Afrika ilişkilerinde nisbi kazanç ve karşılıklı pozitif etki ön planda olması gerekirken, Çin-Afrika ilişkileri *0 toplamı oyun/ilişki* türünü ortaya çıkarmıştır.

SONUÇ

Çin'in 1964 yılında "yoksul dostlar" sloganıyla Afrika ülkeleri ile tesis etmeye çalıştığı ilişkiler, Çin'in dışı açılma ve küresel kapitalist sisteme entegre olma çabalarıyla beraber kesintiye uğramıştır. Bu tarihten itibaren Çin, 1978 ekonomi reformuyla dünyada öne çıkmaya başlayan bir pozisyona gelmiştir. Bununla

birlikte eşitlik, karşılıklı yarar ve anti emperyalist söylemlerle Afrika'yla gelişen ikili ilişkiler, ekonomi temelli “kazan kazan (win-win)” ilkesi doğrultusunda şekillenmeye başlamıştır. Dahası çok kutupluluğa geçiş Batı'nın şekillendirdiği kapitalist düzene karşı koymak ve ABD'ye alternatif bir güç olan Çin için uygun bir zemin sunmuştur.

Soğuk Savaşın sona ermesiyle beraber ortaya çıkan yeni düzende hızlı büyüme rakamlarına ulaşan Çin, ekonomisinin sürdürülebilirliği için yoğun şekilde enerji kaynaklarına ihtiyaç duymaya başlamıştır. Bu kapsamda geçmişte yakın ilişkiler kurduğu Afrika kıtasına daha fazla çıkar odaklı eğilimlerle yönelmeye başlamıştır. Özellikle 2000'li yıllardan itibaren kıta ülkelerinin artan katılımlarıyla düzenli bir şekilde kıta ülkelerinin sorunlarının ele alındığı, kredi anlaşmalarının yapıldığı Çin Afrika İş Birliği Konferans'ları ile Çin-Afrika ilişkileri örgütsel düzeyde devam ettirilmiş ve yoğun ilişkiler kurumsallaştırılmıştır.

Batılı ülkelerin aksine siyasi ve demokratik söylemlerden uzak durarak, tamamen finans araçları üzerinden kurulan ilişkiler, Çin'in kıta ülkelerine yoğun olarak alt yapı yatırımları ve ulaşım sistemleri için kredi aktarımı ile derinleşmeye başlamıştır. Ulaşılan verilere göre, ulaşım, enerji ve emlak sektörlerine 2005-2018 yılları arasında yapılan yatırımlar toplam yatırımlar içinde %76'lık pay ile Çin'in Afrika ülkelerine yaptığı yatırımların genel profilini oluşturmuştur. Dış ticaretin finansmanı için 80,5 milyar dolar, kalkınma kredisi için 36,7 milyar dolar ve diğer sektörler için ise 28,3 milyar dolar kredi sağlanmıştır.

Rakamlardan da anlaşılacağı üzere aktarılan krediler kazan kazan ilişkisini tam olarak yansıtmaktan uzaktır. Başta Angola olmak üzere kıtada enerji kaynakları zengin ülkelere imtiyazlı krediler, hibe veya sıfır faizli krediler sunarak bu ülkelerdeki yatırımlarda çeşitli haklar elde etmektedir. Çin bu borçlar üzerinden doğrudan fayda sağlamasa dahi devlet destekli Çinli şirketlere Afrika kıtasında yatırım yapma ve kar elde etme imkânları sunmuştur. Her ne kadar Çin'in bu

finansal işlemleri ulaşımdan, iletişime ve sosyal yaşama kadar iyileştirmeler sağlayarak kıtanın kalkınmasına katkıda bulunsa da üretime dayalı yatırımların düşük kalmasına bağlı olarak, borçlanmanın ve en önemlisi de enerji kaynaklarının ipotek ettirilmesinin ötesine geçememektedir. Nitekim Dünya Bankası'nın yaptığı analizlere göre Çin'in Güney Afrika ülkelerine yönelik bu yatırımları/kredilerin/projeleri, doğal kaynak elde etmek ve kaynak güvenliğini sağlamak amacıyla yapılmaktadır. Çin tarafının her ne kadar bu ilişkiyi kazan kazan kapsamında değerlendirerek kıtaya yatırımlarını devam ettirse de finansal araçların kullanımı ile ortaya çıkan tablo farklı sonuçlar ortaya çıkarmıştır. Elde edilen bulgular ve yorumlardan yola çıkılarak çalışmanın "bir tehdit midir yoksa kazan-kazan ilişkisi mi?" sorusuna aranan cevabın tehdit eğiliminde olduğu saptanmıştır.

Diğer taraftan çalışmanın değişkenleri olan Çin'in borç diplomasisi ve Afrika'nın ekonomi güvenliği sorunu birlikte düşünüldüğünde çalışmanın temelde cevap aradığı ikinci soruya da cevap niteliğindedir. Kredilerin kaynakların yoğun olduğu bölgelere sağlanması ve enerji kaynaklarının ipotek edilmesi durumu, başta ekonomi güvenliğinin tanımı belirlenen "vatandaşların yaşam standartlarını arttıracak potansiyel değerlerin" korunamamakta olduğunu göstermektedir. Geçmişte kaynakları doğrudan gasp edilen Afrika ülkeleri, bugün Çin'in finansal araçlarıyla dolaylı olarak kaynakları üzerinden hak gaspına uğrama tehlikesiyle karşı karşıyadırlar. Dış borçlanmalar, Afrika ülkeleri gibi az gelişmiş toplumların kalkınması için önemli bir kaynak niteliğinde olabilir fakat ulusal ekonomileri üzerindeki egemenlik yitirmeye başladığında, o ülkeler için daha ciddi kayıplar ortaya çıkmaktadır. Borç krizleriyle gelen kalkınmanın yavaşlaması, buna bağlı olarak tasarruf yetersizliğinin derinleşmesi gelecek nesillerin refahına yönelik tehdit unsurları olarak karşımıza çıkabilmektedir. Değişkenler arasında gözlemlenen ilişki göstermektedir ki devam etmekte olan bu finans ağırlıklı ilişki

Çin tarafının ekonomi güvenliğini garanti altına alma eğilimindeyken, kıta ülkelerinin de ekonomi güvenliğini tehdit etme eğilimindedir.

KAYNAKÇA

- Acker, K. ve Brautigam, D. (2021). Twenty Years of Data on China's Africa Lending (No. 04/2021). Briefing Paper.
- Agwanda, B. ve Asal, U. Y. (2020). "State Fragility And Post-Conflict State-Building: An Analysis Of South Sudan Conflict (2013-2019)", Journal of Security Sciences, 9(1), 59-80.
- Akıllı, E. (2016). Türkiye'de Devlet Kimliği ve Dış Politika, (2.Baskı) Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Alkan, M. N. (2015). "Avrupa Birliği Enerji Güvenliği ve Ukrayna Meselesi". Karadeniz Araştırmaları, (44), 215-227.
- Arı, T. (2002). Uluslararası İlişkiler Teorileri. Çatışma, Hegemonya, İşbirliği, İstanbul: Alfa Yayınları.
- Aron, R. (1995). "The Anarchical Order of Power". The MIT Press on behalf of American Academy of Arts & Sciences, 124(3), 27-52.
- Aydınlı, E., Kurubaş, E. ve Özdemir, H. (2017). Yöntem, Kuram, Komplo: Türk Uluslararası İlişkiler Disiplininde Vizyon Arayışları. (2. Baskı), İstanbul: Küre Yayınları.
- Bayram, M. (2018). Güç ve Kimlik Perspektifinden Çin-Afrika İlişkileri, Ankara: Savaş Yayınları.
- Beaugrand, P., Loko, B., ve Mlachila, M. (2002). "The Choice Between External and Domestic Debt in Financing Budget Deficits The Case of Central and West African Countries". IMF Working Paper, (79), 1-30.
- Bilgin, P. (2010). "Güvenlik Çalışmalarında Yeni Açılımlar: Yeni Güvenlik Çalışmaları". SAREM Stratejik Araştırmalar Dergisi, 8(14), 69-96.

- Brautigam, D. (2021). "How Zambia and China Co-Created a Debt Tragedy of the Commons", 2021(51). Working Paper.
- Buchanan, J. M. (1958). Public principles of Public Debt: a Defense and Restatement. Hassell Street Press.
- Burchill, S., Linklater, A., Devetak, R., Donnelly, J., Nardin, T., Paterson, M., Reus-Smit C. ve True, J. (2019). Uluslararası İlişkiler Teorileri. Çev., Muhammed Ağcan ve Ali Aslan. İstanbul: Küre Yayınları.
- Buzan, B. (1991). "New Patterns of Global Security In The Twenty-First Century". International Affairs, 67(3), 431-451.
- Bülbül, D. (2003). "Devlet Borçlanmasının Sosyal ve Ekonomik Etkileri". Ekonomik Yaklaşım, 14(46), 121-140.
- Carmody, P., Taylor, I., ve Zajontz, T. (2021). China's Spatial Fix And 'Debt Diplomacy'in Africa: Constraining Belt Or Road To Economic Transformation?. Canadian Journal of African Studies/Revue canadienne des études africaines, 1-21.
- Carr, E. H. (2020). Yirmi Yıl Krizi 1919-1939, (3. Baskı), İstanbul: Bilgi Üniversitesi yayınları.
- Cheng, J. Y., & Shi, H. (2009). "China's African Policy in The Post-Cold War Era". Journal of Contemporary Asia, 39(1), 87-115.
- Deutsch, Karl W. (1979). "On World Models and Political Science". Cambridge University Press, 14(1), 1-17.
- Deutsch, Karl W. (1953). The Growth of Nations: Some Recurrent Patterns of Political and Social Integration, Cambridge University Press, 5(2), 168-195.
- Ekrem, N. H. (2003). Çin Halk Cumhuriyeti Dış Politikası (1950-2000), Ankara: Asya Stratejik Araştırmaları Merkezi Yayınları.
- Erdal, H. (2012). Uluslararası İlişkiler Kavram ve Olaylar Sözlüğü, İstanbul: Barış Kitapevi.

- Ermağan, İ. (2018). "Çin ve Avrupa Birliği İlişkilerinde Sorun Alanları ve Kriz Yönetimi". *Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi*, 9(16), 85-96.
- Ermağan, İ. ve Üstünel, E. (2014). "Çin'in Ortadoğu Politikaları". *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(37), 19-39.
- Eser, L. Y., ve Birinci, N. (2014). "İç ve Dış Borç Tercihini Etkileyen Faktörler". *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 10(23), 31-52.
- Euronews, (2021). Europe Must Reduce Its Dependence on Russian Gas, (Erişim) <https://www.euronews.com/2021/11/01/europe-must-reduce-its-dependence-on-russian-gas-view>, Erişim Tarihi: 02.01.2022
- Eurostat, (2019). From where do we import energy? Erişim <https://ec.europa.eu/eurostat/cache/infographs/energy/bloc-2c.html?lang=en> Erişim Tarihi: 02.01.2022
- Frank, A. G. (1978). "Development of Underdevelopment or Underdevelopment of Development in China". *Modern China*, 4(3), 341-350.
- Frank, A. G. (1990). "A Theoretical Introduction to 5,000 Years of World System History". *Review (Fernand Braudel Center)*, 13(2), 155-248
- Frank, A. G. ve Gills, B. K. (1992). "The Five Thousand Year World System: An Interdisciplinary Introduction". *Humboldt Journal of Social Relations*, 18(1), 1-79.
- Friedman, T. I. (2006). *Yirminci Yüzyılın Kısa Tarihi, Dünya Düzdür. (2. Baskı)*, İstanbul: Boyner Yayınları.
- Fukuyama, F. (1999). *Tarihin Sonu ve Son İnsan. Çev. Zülfi Dicleli*, İstanbul: Gün Yayınları.
- Gilpin, R. (1988). "The Theory of Hegemonic War". *The Journal of Interdisciplinary History*, 18(4), 591-613.
- Griffiths, M., Roach, S. C., ve Solomon, M. S. (2011). *Uluslararası İlişkilerde Temel Düşünürler ve Teoriler*. Ankara: Nobel yayınevi.

- Gürkaynak, M. ve Yalçiner, S. (2009). "Uluslararası Politikada Karşılıklı Bağımlılık ve Küreselleşme Üzerine Bir İnceleme". *Uluslararası İlişkiler*, 6(23), 73-92.
- Haçerlioğlu, O. (1993). *Ekonomi Sözlüğü*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Hartland-Thunberg, P. (1982). *National Economic Security: Interdependence And Vulnerability*. Frans A.M. Alting von Geusau and Jacques Pelkmans (Ed.), *National Economic Security* içinde. Tilburg: John F. Kennedy Institute. 47-61.
- İstikbal, D. (2020). *Afrika'da İş Birliği ve Rekabet Türkiye ve Çin, Rapor*, İstanbul: SETA Vakfı.
- Karakuş, A. ve Ekinci, O. (2021). "OGSP'nin Gelişim Süreci: Bir Güvenlik Aktörü Olarak AB". *Uluslararası Sosyal Bilimler Akademi Dergisi*, 3(5), 557-582.
- Kılıç, F. (2019). "Küresel İlişkiler Bağlamında Çin'in Afrika'daki Ekonomi Politikası: Nijerya, Angola, Sudan ve Demokratik Kongo Cumhuriyeti Örnekleri". *International Journal of Politics and Security*, 1(1), 71-96.
- Kurubaş, E. (2012). *Uluslararası İlişkiler Düşüncesi ve Dünya Politikasında Değişimi Anlamak*. Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2(1), 9-34.
- Luciani, G. (1988). "The Economic Content of Security". *Journal of Public Policy*, 8(2), 151-173.
- Martin, L. (1983). "Can There be National-Security in an Insecure Age-A Balance-Sheet of Conventional Hopes And Nuclear Dangers". *Encounter*, 60(3), 11-19.
- Mesjasz, C. (2008). "Ekonomik Güvenlik". *Uluslararası İlişkiler*, 5(18), 125-150.
- Musgrave, R. (1959). *The Theory of Public Finance*, MC Graw Hill Book, Tokyo.
- Nukrumah, K. (1966). *Emperyalizmin Son Aşaması Yeni Sömürgecilik*, Çev. A. Sarıca, İstanbul: Gerçek Yayınevi.

- Olcar, A. (2013). Türkiye'nin Dış Borç Sorunu ve Kriz Etkileri. Yüksek Lisans Tezi. Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Önertürk, P. (1979). Dış Borçlanma ve Borç Ödeme Kapasitesi. Ankara: Maliye Dergisi, 38.
- Özdemir, H. (2007). "Demokratik Barış Teorisi". Uluslararası İlişkiler: Giriş, Kavram ve Teoriler. Ed. Haydar Çakmak, Ankara: Platin Yayınları. 204-219.
- Özpek, B. B. (2019). "Liberalizm ve Uluslararası İlişkiler". Uluslararası İlişkiler Teorileri. (Der.) Ramazan Gözen, İstanbul: İletişim Yayınları. 121-156.
- Öztürk, S. (2011). "Küresel Ekonomik Krizin Çin Ekonomisine Etkileri: Çin'in Büyüme Stratejisinin Sürdürülebilirliği". Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (14), 123-139.
- SAIS-CARI, (2020a), Loan Data, <http://www.sais-cari.org/data>, [Erişim Tarihi: 22 Mayıs 2020]
- SAIS-CARI, (2020b). Chinese Loans to Africa, At Johns Hopkins University's School of Advanced International Studies, <http://www.sais-cari.org/data>, [Erişim Tarihi: 18.01.2021].
- Sander, O. (2013). Siyasi Tarih 1918-1994, Ankara: İmge Kitapevi.
- Sandıklı, A. ve Kaya, E. (2012). "Uluslararası İlişkiler Teorileri ve Barış". Teoriler Işığında Güvenlik, Savaş, Barış ve Çatışma Çözümleri. (Ed.) Atilla Sandıklı. İstanbul: Bilgesam Yayınları. 385-449.
- Schultze, C. L. (1973). "The Economic Content of National Security Policy. Foreign Affairs", 51(3), 522-540.
- Segal, G. (1992). "China and Africa. The Annals of the American Academy of Political and Social Science", 519(1), 115-126.
- Shiffman, G.M., "Ekonomik Güvenlik". Çağdaş Güvenlik Çalışmaları, (Der.) Alan Collins, Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi, 208-221.

- Statista, (2020). Share of gas supply from Russia in Europe in 2020 by selected country, (Erişim) <https://www.statista.com/statistics/1201743/russian-gas-dependence-in-europe-by-country/>, Erişim Tarihi: 02.01.2022
- Sun, Y. (2019). China's Changing Approach to Africa, The Brookings Institution, <https://www.brookings.edu/blog/africa-in-focus/2019/02/04/chinas-changing-approach-to-africa/> Erişim Tarihi: 18.01.2021
- Şimşek, O. (2018). "Çin'in Küresel Gıda Politikası ve Modern Gıda Rejimindeki Rolü". Politik Ekonomik Kuram, 3(1), 71-82.
- Tüğüloğlu, Ş. (2016). Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde dış borç sorunu. Türk Dil Kurumu Sözlüğü, (2018). Güvenlik. <http://www.tdk.gov.tr>.
- Ullman, R. H. (1983). "Redefining Security". International Security, 8(1), 129-153.
- Vahruşev, V. (1978). Yöntemleriyle ve Manevralarıyla Yeni Sömürgecilik, Çev. Cemil Arslan, İstanbul: Konuk Yayınları.
- Wallerstein, I. (1974). "Dependence in an Interdependent World: The Limited Possibilities of Transformation within the Capitalist World Economy". African Studies Review, 17(1), 1-26.
- Wendt, A. (2016). Uluslararası Siyasetin Sosyal Teorisi. (2. Baskı), İstanbul: Küre Yayınları.
- Wolf, L. C. (2014). "Chinese Outbound Investments in the Food Sector: Hungry for Much More!". Food and Drug Law Journal, 69(3), s. 399-428.
- Wolfers, A. (1952). "National Security as an Ambiguous Symbol". Political Science Quarterly, 67(4), 481-502.
- Yılmaz, M. L. (2020). "Uluslararası Güvenlikte Bir Sorun Olarak Ekonomi Güvenliği İkilemi". Uluslararası Güvenlik Gelenekselden Gündeme Bir Gündem Analizi, (Der.) E. Çıtak ve S. Kiraz, Ankara: Orion Yayınları. 303-320.
- Zerenler, M. (2003). "Devletin Dış Borçlanması'nın Türkiye Ekonomisi Üzerine Etkileri". Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi. 3 (5). 186-214.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

The post-Cold War international system has forced the capacity and perceptions of security to expand by diversifying the threats targeting individuals as well as states. In this new order, China, as one of the most important actors with its wide trade and production volume, has paid attention to a sustainable growth, new markets and energy resources, the protection and maintenance of the economic values it has achieved and the prosperity it has achieved. In this context, the African continent, where all developed countries benefit from its resources, has also been at the center of China's economy-oriented policy. As a matter of fact, since the 1990s, China-Africa trade relations began to intensify. China-Africa trade volume reached 930 million dollars in 1990 and 6.48 billion dollars in 1999 (Bayram, 2018: 146). Moreover, China increased its economic influence on Africa in the 2000s, becoming Africa's largest trading partner in 2009. During these years, China started to provide alternative financial support to the loans of the West without the condition of intervening in the internal affairs of African countries and without putting forward other conditions (Istikbal, 2020:26). Although the loans provided by China for Africa offer serious development opportunities, the fact that the economic prosperity is not equally shared with the continental countries has brought some doubts against China.

The failure of rationalist theories to explain the post-Cold War period, which were successful in making sense of foreign policy during the Cold War, paved the way for the development of other theoretical approaches criticizing these theories. In particular, as an alternative to the limited definitions and assumptions of rationalist theories on security, the studies of the Constructivist, Aberystwyth and Copenhagen Schools on what security and its scope are have been successful in explaining the new order. As a matter of fact, these theories argued that the traditional security understanding failed to hinder the problems of actors and threats, and suggested that not only military and political threats, but also issues such as economy, individual and welfare should be evaluated within the scope of security in line with the new security understanding. The new understanding of security, "fair resolution of conflicts" and "reducing socio-economic inequalities", brought to the agenda by underdeveloped countries, became one of the main items of the security agenda (Bilgin, 2010: 73). As a matter of fact, the interdependence and inequality caused by the capitalist system brought about a structure where one side needed the other more, and the security of the economy was ignored until the 90s. In this context, the questioning of the system and actors, the increasing importance and redefinition of the economy and the security issues resulted in the evaluation of international relations among the main agenda items. It is seen that the desire of states to secure their resources

within the framework of economic welfare and to be able to maintain these resources is also related to gaining self-respect and status within the system. In this case, the continuation of the current situation and the security of the economy have become one of the main agenda items of the actors and an indispensable element of the national interest.

Method

In this study, an analysis was conducted by using quantitative data with an analytical-interpretive method in the context of China-Africa relations. At the same time, as accepted in the International Relations literature in terms of presenting the actions and foreign policies of the actors in a certain framework; Realism, Idealism, Integration, One-sided dependency theories were used. For the foreign policy analysis, a state and system level analysis was made. In addition, in order to understand the main argument of the study more clearly, the basic principles and discourses of Chinese foreign policy in historical processes have been used.

Findings (Results)

As a result of the analysis; Unlike Western countries, China has come to an advantageous position in the commercial and political relations of African countries by avoiding democratic discourses and by transferring credits for infrastructure investments and transportation systems to continental countries, with the help of relationships established entirely through financial instruments. Even if China does not directly benefit from these debts, it has provided state-supported Chinese companies with the opportunity to invest and make profits in the African continent. Although these financial transactions of China contribute to the development of the continent by providing improvements in transportation, communication and social life, they cannot go beyond borrowing and, most importantly, mortgaging energy resources due to the low level of production-based investments. However, in the developing processes, this type of relationship has revealed a one-sided dependency, and China's win-win discourse has revealed a 0-sum relationship. Especially with a pragmatist foreign policy, China's aid and loans over the sectors (e.g. energy) that it needs the most have prevented the development of sectors that will be important in the improvement and reconstruction of a country such as public, industry and agriculture. At the same time, African states at the national level failed to compete with China and faced the problem of unemployment due to the bankruptcy of industries such as textiles. This situation shows that the "potential values that can increase the living standards of the citizens" specified in the definition of economic security cannot be protected.

Conclusion and Discussion

Foreign borrowing, which was used by underdeveloped and developing countries as the driving force of development, has also started to cause security weaknesses due to some financial problems. The resulting economic security problem is remarkable in that it has reached dimensions that will affect not only today's society but also future generations. In addition to mortgaging the economic well-being of future generations, a country whose independence has been taken away is also inherited. At this point, even though China's loans to Africa provide serious development opportunities, the distribution of these loans specific to certain areas and obtaining certain privileges from these areas caused the risks to dominate the opportunities. State-supported Chinese companies, mostly with the loans transferred to energy, mining and their transfer, gain serious privileges in these areas, reducing the welfare resources of the underdeveloped continental countries and causing the loss of existing economic values. While this situation poses serious risks on the economies of the continental countries, it seriously threatens the political and economic dependence, quality of life and living standards of the future generations. Although the unilateral economic policies of China in Africa are attractive and tempting, they put underdeveloped and developing states under high security risks in the long run.

YOUTUBE VİDEOLARININ DESTİNASYONU ZİYARET ETME NİYETİNE ETKİSİ: YERLİ TURİSTLER ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Seçkin ESER* Yakup ARSLAN**

Öz

Teknolojinin hızla gelişimiyle birlikte sosyal medya ağları, hayatımızın vazgeçilmez bir unsuru haline gelmekte ve yaşantımızı etkilemektedir. Bu sosyal ağlardan biri olan YouTube aracılığıyla kullanıcılar her türden görsel ve işitsel videolarını, hızlı ve kolay bir biçimde geniş kitlelerle paylaşabilmektedirler. Rekabetin yoğun bir şekilde yaşandığı turizm sektöründe destinasyon pazarlama çabaları için YouTube video paylaşım sitesi önem kazanmıştır. Bu çalışmayla, destinasyonlara yönelik YouTube videolarının turistlerin destinasyonu ziyaret etme niyeti üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Veri toplama yöntemi olarak anket tekniği kullanılmıştır. 2021 yılı Mart ve Nisan ayları arasında çevrimiçi (surveymonkey) olarak gerçekleştirilen veri toplama süreci sonunda 398 geçerli anket toplanmıştır. Analizlerde tanımlayıcı istatistiklerin yanı sıra, faktör analizi, korelasyon ve regresyon analizinden yararlanılmıştır. Katılımcıların YouTube videolarına karşı tutumlarının destinasyonu ziyaret etme niyetini etkilediği tespit edilmiştir. YouTube videolarının özgünlüğünün ve kullanımından alınan keyfin destinasyonu ziyaret etme niyetini artırdığını göstermektedir. Buna karşın, YouTube videolarına karşı duyulan güvenin ise destinasyonu ziyaret etme niyeti üzerinde anlamlı bir etkisi olmadığı belirlenmiştir.

* Doç. Dr., Kırklareli Üniversitesi, Turizm Fakültesi Turizm Rehberliği Bölümü, e-posta: seckineser@outlook.com

** Bilim Uzmanı, e-posta: yakuparasanonline@gmail.com,

Anahtar Kelimeler: Destinasyon, Destinasyonu Ziyaret Etme Niyeti, Sosyal Medya, YouTube, YouTube Videoları.

THE EFFECT OF YOUTUBE VIDEOS ON THE INTENTION TO VISIT A DESTINATION: A STUDY ON DOMESTIC TOURISTS

Abstract

With the rapid development of technology, social media networks have become an indispensable element of affect our lives. Through YouTube, one of these social networks, users can share all kinds of visual and audio videos with large audiences quickly and easily. Especially, the YouTube video sharing site has gained importance for destination marketing efforts in the tourism industry. This study investigates the effect of YouTube videos for destinations on the intention of tourists to visit the destination. Questionnaire technique was used as data collection method. 398 valid questionnaires were collected as a result of the data collection process conducted online between March and April 2021. According to the results of the research, it was determined that the participants' attitudes towards YouTube videos affect their intention to visit the destination. It shows that the originality and enjoyment of YouTube videos increase the intention to visit the destination. On the other hand, it has been determined that trust in YouTube videos does not have a significant effect on the intention to visit the destination.

Keywords: Destination, Intention to visit the destination, Social Media, YouTube, YouTube Videos.

1. GİRİŞ

Teknolojide yaşanan hızlı değişimler hayatımızın birçok alanına etki etmektedir. Özellikle internetin sağlamış olduğu imkanlar ve kolaylıklardan yararlanma oranlarının gün geçtikçe arttığı görülmektedir. İnternetin en popüler kullanım alanı ise sosyal medya platformları olarak kabul edilmektedir (Sarıtış ve Barutçu, 2016). İnsanlar sosyal medyayı günlük yaşamlarının önemli bir parçası

olarak görmekte ve etkileşimlerini sosyal medya platformlarına taşımaktadırlar (Alalwan vd., 2017). Bu platformlardan YouTube, Twitter, MySpace ve Facebook gibi siteler, geleneksel pazarlama yöntemlerinden farklı olarak çift yönlü bilgi akışını kolaylaştırmaktadır. Çift yönlü bilgi akışıyla insanlar, tek tarafın paylaştığı bilgileri edinmekle kalmaz, kendileri de görüş ve bilgilerini karşı tarafa iletebilir. Bu kolaylık sayesinde insanların birbirleriyle etkileşimleri daha hızlı bir şekilde sağlanmaktadır (Reino ve Hay, 2011).

İnsanlar sosyal paylaşım sitelerinde kullandıkları ürün, hizmet veya gittikleri destinasyonlarla ilgili paylaşımlar yapabilmektedirler. Sosyal medya, turistlerin destinasyon seçimlerine yönelik bilgi edinmelerine ve tatil yerlerini belirlemelerine olanak sağlamaktadır (Eşitti ve Işık, 2015: 11). Aynı zamanda, yapılan paylaşımlar turizm işletmeleri için rekabet avantajı elde edebilmelerinde önemli bir araç olmuştur (Yıldız ve Yıldız, 2015). Paylaşımlar, turizm işletmelerinin hedef kitlelerine ulaşılabilirliğini artırmakta ve bireylerin konaklama tesislerini seçilmelerinde etkili bir kitle iletişim aracı olarak görülmektedir (Eşitti ve Işık, 2015: 11). Dolayısıyla, ürün ve hizmetlerini tüketicilere sunmak isteyen işletmeler için sosyal medya ağları çekici bir alan haline gelmiştir (Kara, 2016).

Sosyal medya ağlarından biri olan YouTube, bireylerin, işletmelerin ve devletlerin tanıtımlarının yapılmasını, her türden videoyu yüklemesini ve paylaşılmasını sağlayan bir platformdur (Alp ve Kaleci, 2018: 59). Sosyal medyada kolayca erişilebilir olan YouTube, turistik yerlerin tanıtım videolarını ve reklamlarını yaymak için önemli bir araçtır. Bunun dışında YouTube videoları sadece link ekleyerek diğer sosyal medya ağlarında (Facebook, Twitter, Bloglar, Web'ler) paylaşılabilen ve sitelere eklenebilmektedir (Huertas, Gonzalez ve Monterrubio, 2017: 214).

Bireyler turizm faaliyetlerine katılma sürecinde sosyal medya paylaşım sitelerinden yararlanabilmektedirler. Özellikle destinasyon seçimine karar verme sürecinde ve belirli bir destinasyona yönelik ziyaret etme niyetinin oluşmasında, önceden destinasyonları ziyaret etmiş bireylerin deneyimlerini izlemek ve fikir sahibi olmak isteyebilirler. Turistlerin belirli bir destinasyonu ziyaret etmeleri için öznel niyet ve eğilimleri destinasyonu ziyaret etme niyeti olarak ifade edilmektedir. Diğer bir tabir ile, turistlerin bir destinasyonu ziyaret etme olasılığı olarak ifade edilmektedir (Zeithaml vd., 1996). Bahsedilen destinasyonu ziyaret etme niyeti de sosyal medya gibi araçlarla uyarılabilmektedir (Su, Lian ve Huang, 2019: 3). Destinasyonlar hakkında oluşturulan olumlu izlenimler, bireylerin destinasyonlara yönelik karar verme sürecine dahil edilme ve seçilme olasılığını artırmaktadır (Baloğlu ve McCleary, 1999; Bigné, Sanhez ve Sanchez, 2001; Echtner ve Ritchie, 1993). Destinasyon seçim sürecinde, kişinin bir destinasyonu ziyaret etme niyeti ne kadar güçlüyse, o yeri ziyaret etme olasılığı da o kadar yüksek olmaktadır (Lu, Hung, Wang, Schuett ve Hu, 2016). Bu nedenle, ziyaret niyetini araştırmak ve turistlerin davranışları üzerindeki etkisini anlamak çok önemlidir (Lu vd., 2016; Su ve Huang, 2019).

Bu çalışmayla turistlerin, destinasyonlara yönelik YouTube videolarına olan tutumlarının destinasyonu ziyaret etme niyetine etkisi araştırılmıştır. Alan yazında, YouTube videoları ve destinasyon ilişkisini inceleyen (Sambhanthan, Thelijagoda ve Tan 2013; Huertas, Miguez-Gonzalez ve Lozana-Monterrubio, 2016; Sugar, 2017; Gürbüz ve Aydın, 2018; Tiago, Moreira ve Tiago, 2019; Briciu ve Briciu, 2020) çeşitli çalışmalar yer almaktadır. YouTube videolarının destinasyonu ziyaret etme niyetine etkisini inceleyen az sayıda çalışmaya (Arora ve Lata, 2020; Lee, 2018; Lee ve Watkins, 2016) rastlanmıştır. Araştırma ile sosyal medya kullanıcılarının, destinasyonu ziyaret etme niyetlerinin oluşmasında YouTube videolarının etkisinin ortaya çıkarılması amaçlanmaktadır.

Aynı zamanda YouTube’da yer alan destinasyonlara ilişkin videoların katılımcılar tarafından nasıl algılandığının ortaya konması istenmiştir. Ayrıca, turizm sektörü için hedef kitlelerine ulaşmak ve tanıtım faaliyetleri konusunda çeşitli önerilerde bulunmak araştırmanın hedefleri arasında yer almaktadır.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE VE LİTERATÜR

2.1. Sosyal Medya Aracı Olarak YouTube

Sosyal medya terim olarak, insanların ağ teknolojilerini kullanarak başkaları ile etkileşimde bulunmalarını sağlayan araçlar, hizmetler ve uygulamaların bütünüdür (Boyd, 2008: 92). Sosyal medya, kullanıcıların düşünce ve deneyimleri ile ortak ilgi alanları üzerine doğal ve içten konuşma ortamları sağlayan platformlardır. İnsanların daha iyi ve bilinçli seçimler yapabilmeleri için kolay ve hızlı bir şekilde bilgi sahibi olmalarına imkân sağlayan alanlardır (Evans, 2008: 31). Bu platformlar ürün veya hizmetlerin bilgilerine ulaşabilen, fotoğraf, ses, görüntü ve filmlerin paylaşılabilirdiği çok geniş bir internet ortamını kapsamaktadır (Mangold ve Faulds, 2009: 358). Ayrıca, sosyal medya platformlarının sürekli güncellenebilmekte ve çoklu kullanıma fırsat sağlamaktadırlar. Sanal paylaşımların yapılması, farklı grup ve kitleleri bir araya getirmeleri ve aralarındaki etkileşimi sürekli hale dönüştürmeleri bakımından en ideal mecralardan biri olarak kabul görmektedirler. (Vural ve Bat, 2010).

Turistler de sosyal medya platformlarında resim, video ve yorumlar ile seyahatleri esnasında yaşadıkları deneyimleri paylaşarak birçok turistin tatil yeri seçiminde önemli rol oynamaktadır (Curkan, 2013). İnsanlar, turizm ile ilgili ürünler ve destinasyonların seçimi için merak ettikleri bilgileri sosyal medya platformları sayesinde arayıp, bulma ve paylaşma imkanına sahip olmuşlardır. Ayrıca sosyal medya aracılığıyla turizm ile ilgili ürün ve hizmetleri diğerleriyle kısa bir sürede karşılaştırabilme gibi kolaylıkları da elde etmişlerdir (Zeng ve

Gerritsen, 2014: 32). Turistler, destinasyon seçimleri için sosyal medyayı kullanarak ziyaret etmek istedikleri alan için bilgi edinebilmekte, diğer kullanıcılarla iletişime geçerek onların fikir ve deneyimleri hakkında bilgi sahibi olabilmektedirler. Sosyal medyanın sağladığı bu olanaklar, turistlerin destinasyon seçimlerine etki etmektedir (Pan ve Fesenmaier, 2006; Ye, Law, Gu ve Chen, 2011; Fotis, Buhalis ve Rossides, 2012). Dolayısıyla, sosyal medyada tatil deneyimlerinin paylaşılmasının, turistlerin satın alma niyeti ve bu niyetin eyleme dönüşmesine etkisi olduğu ifade edilmektedir (Kütük, 2016). Aynı zamanda sadece kişiler değil, destinasyon pazarlama örgütleri, turizm işletmeleri sosyal medyayı hedef kitlelerine ulaşmak için en önemli yollardan biri olarak görmekte ve kullanılmaktadırlar (Tham, Croy ve Mair, 2013).

“We Are Social” adlı şirketin “Digital in Turkey” Raporu’na göre, Türkiye’de internet kullanıcı sayısı 59.36 milyondur. Toplam nüfusun %72’sine denk gelmektedir. Sosyal medyayı aktif olarak kullanan 52 milyon birey yer almaktadır. Toplam nüfusun %63’ünü oluşturduğu görülmektedir. Türkiye’de internet kullanıcılarının, günde 7 saat 15 dakika herhangi bir cihazdan internete bağlandığı belirtilmiştir. 2 saat 46 dakikalarını ise sosyal medyada geçirmektedirler. Elde edilen bu veriler, sosyal medya platformlarının oldukça sık kullanıldığına işaret etmektedir. Türkiye’de en aktif kullanılan sosyal medya platformu ise YouTube’dur. İnternet kullanıcılarının %55’i YouTube kullanıcısıdır. YouTube’un dünyadaki kullanıcı sayısı ise 1 milyar 900 milyon kişi olarak belirtilmiştir (We Are Social and Hootsuite, 2020).

YouTube, 15 Şubat 2005 tarihinde Steve Chen, Chad Hurley ve Jawed Karim tarafından kurulmuştur. YouTube, dünyanın dört bir yanından çeşitli video bilgilerinin bulunduğu, kullanıcıların sahip oldukları videoları diğer insanlarla kolay şekilde paylaşabildikleri bir sosyal medya platformudur (Haquq, Hastjarjo ve Slamet, 2019). 2005 yılında piyasaya sunulması ile çevrimiçi videoların

dağıtımını için kısa sürede en önemli platformlardan biri haline gelmiştir (Paolillo, Ghule ve Harper, 2019). Gösterdiği başarıyla dikkatleri çeken YouTube, Google tarafından 2006 yılında satın alınmıştır (De-Aguilera-Moyano, Castro-Higueras, ve Pérez-Rufi 2019). YouTube, en popüler video paylaşım platformudur ve en çok ziyaret edilen ikinci sosyal medya ağıdır (Silva, Pereira ve Walmsley, 2019).

YouTube, "Broadcast Yourself" (Kendini Yayınla) sloganı ile kişilere ve kurumlara kendilerini ifade edebilecekleri ortamı hazırlamakla birlikte, temel olarak katılımcı kültürü devam ettiren bir sosyal paylaşım sitesi olarak da ifade edilmektedir (Cheng, Dale ve Liu, 2008). YouTube kurucularından biri olan Jawed Karim'in San Diego Hayvanat Bahçesi'nde çektiği "Me At The Zoo" (Ben Hayvanat Bahçesindeyim) başlıklı video Youtube'a yüklenen ilk videodur (Crick, 2016; Rowell, 2011). YouTube, videoların görüntülenme sayısı, beğenilme sayısı, yorumlar vs. gibi kullanıcıların süre olarak daha fazla vakit geçirerek aktif katılımının sağlanmasına yönelik özelliklere de yer vermektedir (Ying, 2007).

YouTube, genel olarak her konuda çok sayıda videoyu bünyesinde barındırmaktadır. Turizm destinasyonları hakkında da ayrıntılı bilgiler içeren videolar YouTube'da yer almakta ve herkese sunulmaktadır. Zengin bir içeriğe sahip olması ve bilgiye çok kolay bir şekilde ulaşım sağlamasından dolayı YouTube, turistler için önemli bir bilgi kaynağıdır. (Yılmaz ve Yılmaz, 2019). YouTube gibi sosyal medya platformlarında tanıtım, bilgilendirme, seyahat deneyimleri ve ilgi çekici video, fotoğraf vb. gibi paylaşımların yapılması potansiyel turistleri etkilemektedir (Tussyadiah ve Fesenmaier, 2009). Yoo ve Gretzel (2010), daha önceden deneyimlenmiş bireyler tarafından oluşturulan bilgiler ile videoların, geleneksel reklamcılığa göre daha güvenilir olarak kabul edildiği, oluşturulan içeriğin özellikle platformu kullanan bireyler açısından daha güvenilir ve etkili bir faktör olarak algılandığını belirtmiştir.

2.2. Destinasyon Seçimi ve Destinasyonu Ziyaret Etme Niyeti

Destinasyon kavramı, 'varılacak olan yer' olarak tanımlanmaktadır (Türk Dil Kurumu, 2020). Destinasyon, turizm ürünlerinin bir araya getirilmesiyle tüketicilere bütünlük deneyimler sunan (Buhalis, 2000: 94), sahip olduğu farklı turizm arz kaynakları ile turistleri çeken (Özdemir, 2007), bölge ve ülke ekonomisinin turizm gelirlerinden etkilendiği alan (Devecigil, 2004) olarak tanımlanmaktadır. Diğer bir tanımda ise bir turizm destinasyonu, bölgeye turistik talebin gelmesini mümkün kılacak turistik çekicilikleri barındıran, turistlerle ve yerel halkın bulunduğu bir yer ya da bölge olarak açıklanmaktadır (Ülker, 2010). Destinasyon kavramı, hedef bölge (İçöz ve Başarır, 1996: 15) çekim yeri (Çakıcı ve Aksu, 2007: 183), turizm bölgesi (Kozak, 2008: 139) ve turistik yer (Fojtik ve Somogyi, 2008: 1) olarak farklı şekillerde de ifade edilebilmektedir.

Turistler kendi deneyimleri ile birçok kaynaktan bilgi toplarlar ve değerlendirmesini yaparak destinasyon seçimleri hakkında kararlarını belirlemektedirler. Turistler, tatil veya kültürel nedenlerle yaptıkları seyahatlerde, kendi beklentileri ile destinasyon özelliklerinin uyuşmasını beklemektedirler. Bu bağlamda destinasyonun özellikleri ile turisti o destinasyona yönelten unsurların örtüşmesi gerekmektedir (Çakıcı ve Aksu, 2007). Destinasyon seçimini etkileyen birçok unsur bulunmaktadır. Bu unsurlardan bazıları; doğal kaynaklar, ulaşım olanakları, konum, hizmet kalitesi, fiyat, imaj, tanıtım faaliyetleri ve aktivite imkanlarıdır (Bahar ve Kozak, 2006; Ersun ve Arslan, 2011; İpar ve Doğan, 2013; Tuna, 2018; Arica, 2019).

Turistler destinasyon seçim süreçlerinde sosyal medya araçları, seyahat acenteleri, basılı rehberler, gazeteler, dergiler, akraba ile arkadaş tavsiyeleri ve internet sayfaları gibi kaynaklardan yararlanmaktadır. Turistler destinasyon

seçim süreçlerinde en önemli aşama olan tatilin destinasyon ile ilgili veya kişisel ihtiyaçlarını tatmin edecek destinasyonlar hakkında bilgi arayışına girmektedir (Baloğlu ve McCleary, 1999). Bu kaynaklardan bilgi arayışında en önemli olanlarından biri de sosyal medya olarak görülmektedir.

Turistlerin destinasyonları seçmelerinde, destinasyonları ziyaret etmeye yönelik niyetlerinin oluşması gereklidir. Turistlerin destinasyonu ziyaret etme niyetlerinin oluşmasında ise davranışsal niyetleri etkili olmaktadır. Davranışsal niyet, destinasyonu ziyaret etme niyetini etkilemektedir. Fishbein ve Ajzen (1975) davranışsal niyeti, bireyin nesnelere karşı tutumları, tepkileri olarak tanımlamaktadır. Diğer bir ifade ile bireylerin bir eylem ya da karar belirleme süreci olarak ifade edilmektedir. Dolayısıyla, davranışsal niyetler çeşitli tüketim davranışlarını tahmin etmek için kullanılmaktadır (Sheeran, 2002). Davranışsal niyet, bir bireyin tutumları tarafından açıkça belirlenmektedir. Ayeh, Au ve Low, (2013), turizm faaliyetlerinde daha önceden deneyimlemiş bireyler tarafından üretilen medyayı kullanma konusundaki tutum ve niyet arasında önemli ölçüde pozitif bir ilişki olduğunu belirlemişlerdir. Chung, Han ve Joun (2015), artırılmış gerçeklik uygulamalarının destinasyonu ziyaret etme niyetine etkisini inceledikleri araştırmalarında, bu uygulamaya yönelik olumlu hisleri varsa destinasyonu ziyaret etme niyetinin oluşacağını ifade etmektedir.

Ziyaret niyeti, turistlerin gerçekten belirli bir destinasyonu ziyaret etme olasılığını ifade eder (Ahn, Ekinci ve Li, 2013; Baker ve Crompton, 2000). Ziyaret niyeti, tüketicilerin ilgisinin ve bir yeri ziyaret etme olasılığının bir kombinasyonudur (Luo ve Ye, 2020: 122). Çeşitli araştırmalar insanların tutum ve tercihlerinin ziyaret niyetlerini etkilediğini göstermiştir (Beerli ve Martin, 2004; Chen, Yeh ve Huan, 2014). Çünkü, olumlu duygusal deneyimlerin, bireylerin seyahat davranışını olumlu yönde etkileyeceği ifade edilmektedir (Chi ve Qu, 2008; Wang ve Hsu, 2010).

Turizm sektöründe seyahat kararları alırken, sosyal medyanın rolü ve etkisini inceleyen (White, 2010; Xiang ve Gretzel, 2010; Fotis, Buhalis ve Rossides, 2012; Bizirgianni ve Dionysopoulou, 2013; Aymankuy, Soydaş ve Saçlı, 2013; Shyle ve Hysi, 2015; Çetinsöz ve Akdağ, 2015; Souza ve Machado, 2017) ve sosyal medyanın destinasyon seçimine etkisini (Jacobsen ve Munar, 2012; Di Pietro, Di Virgilio ve Pantano, 2012; Dina ve Sabou, 2012; Yazgan ve Sevinç, 2015) inceleyen çeşitli çalışmalar bulunmaktadır. Ayrıca, sosyal medyada önemli ölçüde yer alan seyahat blogları ve destinasyonu ziyaret etme niyeti ilişkisini inceleyen (Kaplan and Haenlein, 2010; Vijayasathy, 2002; Chen, Shang ve Li, 2014) çalışmalar da alan yazında mevcuttur. YouTube kanallarının destinasyon ziyaret niyetleri üzerinde etkisini inceledikleri çalışmalarında Crowel, Gribben ve Loo (2014), ABD’li gezginlerin üçte ikisinin seyahatlerini rezerve etmeden önce çevrimiçi seyahat videoları izlediklerini belirtmiştir. YouTube seyahat aramalarının genellikle seyahat planlamasının başlangıç aşamasında gerçekleştiğini ifade etmişlerdir. Özellikle, YouTube’daki seyahat aramalarının %88’inin destinasyonlar, ilgi çekici yerler ve genel seyahat fikirleri ile ilgili (Crowel, Gribben ve Loo, 2014) olduğu ortaya çıkmıştır. Alan yazında sosyal medya platformlarından biri olarak kabul edilen YouTube videoları çeşitli bağlamlarda incelenmiştir. YouTube videolarının, marka bağımlılığı (Khan, 2017), marka algısı (Lee ve Watkins, 2016; Huertas, Miguez-Gonzalez, ve Lozano-Monterrubio, 2017); satın alma niyeti (Lee, 2018) destinasyon pazarlaması (Sambhanthan, Thelijjagoda, ve Tan, 2013; Sugar, 2017; Gürbüz ve Aydın, 2018; Tiago, Moreira, Tiago, 2019; Bricui ve Bricui, 2020) ve destinasyonu ziyaret etme niyeti (Arora ve Lata, 2020; Lee, 2018; Lee ve Watkin, 2020) üzerine gerçekleştirilen az sayıda çalışma mevcuttur. Destinasyonu ziyaret etme niyetine etkisinin belirlenmesi açısından YouTube videolarının kullanıcılar üzerindeki etkisini inceleyen bu çalışmanın alan yazında boşluğu doldurması açısından önemli görüleceği düşünülmektedir.

3. ARAŞTIRMANIN AMACI ve ÖNEMİ

Bu araştırmanın amacı, sosyal medya kullanıcılarının destinasyonu ziyaret etme niyetinde, YouTube videolarının etkisini belirlemektir. Aynı zamanda katılımcıların YouTube’da yer alan destinasyon videolarını nasıl algıladığını ortaya koymaktır. Paylaşımı yapılan destinasyon videolarının, kullanıcıların beklentilerine dönük çıkarımlar elde etmeleri açısından önemli görülmektedir. Turizm destinasyonları için YouTube platformunda paylaşılan videolar ile hem tanıtım hem de ekonomik kazanç sağlanabileceğinin farkındalığını oluşturmaktır. Ayrıca, turizm sektörü için hedef kitlelerine ulaşmak ve pazarlama faaliyetleri konusunda çeşitli önerilerde bulunmak araştırmanın hedefleri arasında yer almaktadır.

4. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Bu araştırmanın verileri, online anket aracılığıyla 6 Nisan-19 Mayıs 2020 tarihleri arasında toplanmıştır. Bu kapsamda Facebook, Twitter ve Instagram gibi sosyal ağlar aracılığıyla araştırmanın duyurusu yapılarak çevrimiçi (online) olarak katılım sağlanmıştır. Dolayısıyla araştırmanın örnekleme katılımcıların internet erişimi ve sosyal ağlara katılım oranıyla sınırlıdır. Veri toplama süreci sonunda 398 kişiye erişilmiştir. Ural ve Kılıç (2006)’a göre, çok değişkenli araştırmalarda örneklem madde sayısının en az 10 katı büyüklükte olduğu takdirde, güvenilir sonuçlar elde edilecektir. Dolayısıyla araştırmada kullanılan örneklemin yeterli büyüklükte olduğu söylenebilir. Araştırmada 398 anketten elde edilen veriler analiz edilmiştir. Analizlerde; tanımlayıcı istatistiklerin yanı sıra, faktör ve regresyon analizlerinden yararlanılmıştır.

Ankette katılımcıların demografik özelliklerini belirlemeye yönelik araştırma soruları yer almaktadır. Ayrıca, araştırmanın amacına yönelik olarak katılımcıların YouTube video paylaşım sitesini kullanıp kullanmadığına;

destinasyon (tatil yeri) seçiminde YouTube videolarının etkisinin olup olmadığına ve YouTube videolarını izleyerek herhangi bir destinasyon seçimine karar verip vermediğine yönelik sorular da yer almıştır. Katılımcıların seyahat bloguna yönelik tutumunu ve destinasyonu ziyaret etme niyetini ölçmek üzere kullanılan ölçeğin orijinali Chen, Shang ve Li'nin (2014) "The effects of perceived relevance of travel blogs' content on the behavioral intention to visit a tourist destination" çalışmasında yer almaktadır. Seyahat bloguna yönelik tutum ölçeği 17 madde ve dört boyuttan oluşmaktadır: Özgünlük, güvenilirlik, anlaşılabilirlik, kullanımdan alınan keyif olarak ifade edilmiştir. Destinasyonu ziyaret etme niyeti ölçeği ise 2 maddeden ve tek boyuttan oluşmaktadır. Her iki ölçekte yer alan ifadeler 5'li derecelendirmeye tabii tutulmuştur ("1.Kesinlikle Katılmıyorum, 2.Katılmıyorum, 3.Kararsızım, 4.Katılıyorum, 5.Kesinlikle Katılıyorum"). Araştırmada kullanılan ölçeklerdeki ifadeler, araştırma yazarı tarafından Türkçeye çevrilmiştir. Çeviri sürecinde, çeviri-tekrar çeviri aşamaları izlenmiştir. Ölçek ifadeleri araştırmanın amacına yönelik olarak "YouTube videoları" şeklinde uyumlaştırılmıştır. Ölçek ifadeleri uzman görüşüne başvurularak titiz bir incelemeye tabii tutulmuştur. YouTube videolarına yönelik tutum ifadelerinden 2'si, destinasyonu ziyaret etme niyetine yönelik ifadelerden 1'i çıkarılmıştır. Uzman görüşleri doğrultusunda anket formu son şekli ile, 15 madde (14 ifade YouTube videolarına yönelik tutum, 1 ifade destinasyonu ziyaret etme niyeti) olarak ön teste tabii tutulmuştur. Uyumlaştırılan ölçek ifadelerinin anlaşılabilirliğini test etmek için toplamda 50 katılımcıya "anlaşılabilirlik" uygulaması yapılmıştır. Verilerin analizinde açıklayıcı faktör analizi, regresyon ve korelasyon analizinden yararlanılmıştır.

5. BULGULAR

Araştırmaya katılan ve YouTube videolarını kullanan 534 katılımcıdan, 398'inin "YouTube videolarını izleyerek destinasyonu ziyaret etmeye yönelik

niyetlerinin” olduğu belirlenmiştir. Bu doğrultuda, 398 katılımcıya ilişkin demografik bulgular, Tablo 1’de sunulmaktadır.

Turizm çeşitlerinden hangisine katılımında YouTube videolarının etkisi olup olmadığını belirlemeye yönelik yer alan soruya; katılımcıların %25,9’u deniz-kum-güneş turizmi, %19,1’i kültür turizmi, %17,8’i gastronomi turizmi, %12,8’i inanç turizmi, %12,8’i sağlık turizmi, %11,6’sı kış turizmi, %4,7’si macera turizmi ve %0,2’si diğer turizm çeşitlerine katılımında YouTube videolarından etkilendiğini belirtmişlerdir. Deniz-kum-güneş turizmi, kültür turizmi ve gastronomi turizmi çeşitlerinin diğer turizm çeşitlerine oranla daha fazla tercih edildiği görülmektedir.

Tablo 1. Katılımcıların YouTube Kullanım Bilgileri ve Demografik Özelliklere Göre Dağılımı

Özellik	Frekans	Yüzde	Özellik	Frekans	Yüzde
YouTube Kullanım Durumu			Cinsiyet		
Evet	534	97,1	Erkek	216	54,3
Hayır	16	2,9	Kadın	182	45,7
Toplam	550	100,0	Toplam	398	100,0
YouTube Videoları İzleyerek Destinasyon Ziyaret EN			Medeni Durumu		
Evet	398	74,5	Bekar	166	41,7
Hayır	136	25,5	Evli	230	57,8
Toplam	534	100,0	Dul-Boşanmış	2	0,5
			Toplam	398	100,0
Turizm Çeşitlerine Katılımda YouTube Videolarının Etkisi			Yaş		
Deniz-Güneş-Kum Turizmi	281	25,9	16-20 yaş	69	17,3
Kültür Turizmi	207	19,1	21-25	145	36,4
Gastronomi Turizmi	193	17,8	26-30	92	23,1
İnanç Turizmi	139	12,8	31-35	40	10,1
Sağlık Turizmi	139	12,8	36-40	20	5,0
Kış Turizmi	126	11,6	41-45	17	4,3
Macera Turizmi	51	4,7	46-51	11	2,8
Diğer	2	0,2	51 ve üzeri	4	1,0
Toplam	1085	100,0	Toplam	398	100,0
Eğitim Durumu					

İlköğretim	8	2,1	Lisans	189	47,4
Lise	96	24,1	Lisansüstü	105	26,4
			Toplam	398	100,0

Katılımcıların %54,3'ünü erkekler, %45,7'sini kadınlar oluşturmaktadır. Medeni durumlarına göre %57,8'i evli, %41,7'si bekar ve %0,5'i dul-boşanmış şeklindedir. Katılımcıların %36,4'ü 21-25 yaş arasındadır. 26-30 yaş arası grupta yer alanlar 92 kişi olup, katılımcıların %23,1'ini oluşturmaktadır. Katılımcıların %17,3'ünü oluşturan 69 katılımcı 16-20 yaş arasındadır. 31-35 yaş arası 40 katılımcı olmakla birlikte, toplam içerisindeki payı %10,1'dir. Katılımcıların %5'i 36-40 yaş arasındadır. 17 katılımcı 41-45 yaş arasında olup, katılımcıların %4,3'ünü oluşturmaktadır. 46-51 yaş arası 11 katılımcının toplam içerisindeki payı %2,8'dir. Son yaş gurubu olan 51 ve üzeri 4 katılımcı bulunmaktadır. Katılımcıların %47,4'ü lisans, %26,4'ü lisansüstü, %24,1'i lise ve %2,1'i ilköğretim mezunudur.

5.1. Faktör Analizi

Katılımcıların YouTube kullanımına yönelik tutumlarının (YKT) hangi boyutlarda incelenebileceğine yöneliktir. Bu sorunun yanıtını bulabilmek için 14 maddeden oluşan YKT ölçeğinin nasıl bir faktör yapısına sahip olduğunu irdelemek üzere faktör analizine başvurulmuştur. Açıklayıcı faktör analizi; korelasyon katsayısının en az ,30 olması (Şencan, 2005), ortak varyansın en az ,50 olması (Kalaycı, 2009), bir maddenin yük değerinin en az ,50 olması, faktörleştirme tekniği olarak temel bileşenler analizi kullanılması, dik döndürme yöntemlerinden maksimum değişkenliğin tercih edilmesi (Çokluk, Şekercioğlu ve Büyüköztürk, 2010) ve açıklanan varyans oranının en az %50 olması (Altunışık, Coşkun, Bayraktaroğlu ve Yıldırım, 2007) ön kabulleri kapsamında yapılmıştır.

14 maddeden oluşan YouTube **kullanımına** yönelik tutum ölçeğine uygulanan faktör analizi sonucunda 2. ve 11. maddelerin ortak varyansı 0.50'nin altında kaldığı için ölçekten çıkarılmıştır. Tekrar yapılan faktör analizi sonucunda 12 ifade 3 faktör altında toplanmış ve toplam varyansın %74,40'ını açıklamıştır. KMO örneklem yeterliliği %77,6 olarak hesaplanmıştır. Bartlett küresellik testi sonucu 3768,706, $p < 0,0001$ 'dir.

YouTube kullanımına yönelik **tutum** ölçeğine yapılan faktör analizi sonucunda elde edilen birinci faktör, 5 ifadeden oluşmakta ve toplam varyansın %29,96'sını açıklamaktadır. Bu faktörde orijinal ölçekteki özgünlük ve anlaşılabilirlik ifadeleri birleştiği için ve majör faktörler özgünlük boyutuna ait olduğu için birinci boyut "özgünlük" olarak adlandırılmıştır. Bu faktörün major değişkeni "YouTube videoları ile destinasyonun kültürü ve yaşam tarzı hakkında bilgi edindim" (0,804) şeklindeki ifadedir.

İkinci faktör 3 ifadeden oluşmakta ve toplam varyansın %24'ünü açıklamaktadır. İkinci faktörün ifadeleri orijinal ölçekteki boyut ile aynı olarak belirlenmiş ve "güvenirlik" olarak adlandırılmıştır. Bu faktörün major değişkeni "YouTube videolarının güvenilir olduğunu düşünüyorum" (0,918) şeklindeki ifadedir. Üçüncü faktör 3 ifadeden oluşmakta, toplam varyansın %20'sini açıklamaktadır ve "YouTube kullanım keyfi" olarak adlandırılmıştır. Bu faktörün major değişkeni "YouTube videolarını izleyerek kendimi mutlu hissettim" (0,900) şeklindeki ifadedir.

Tablo 2. YouTube Videolarına Yönelik Tutuma İlişkin Faktör Analizi Sonuçları

FAKTÖRLER	Yükü	Öz Değeri	Açıklanan Varyans	Ort.	Alfa
1. Özgünlük					
YouTube videoları ile destinasyonun kültürü ve yaşam tarzı hakkında bilgi edindim.	,804	3,596	29,966	4,474	,886

YouTube videoları aracılığıyla destinasyon hakkında ki merakımı giderdim	,796				
Diğer YouTube ziyaretçilerinin videoları anlaşılabilir bulacağımı düşünüyorum	,711				
YouTube videoları aracılığıyla yeni bir destinasyon keşfettim	,703				
YouTube videolarındaki bilgileri anlamak benim için kolaydı	,653				
Youtube videoları ile çok sayıda yeni bilgiye ulaştım.	,611				
2. Güvenirlilik		2,888	24,066	3,913	,969
YouTube videolarının güvenilir olduğunu düşünüyorum	,918				
YouTube videolarındaki bilgilerin, gerçek bilgilerle tutarlı olduğunu düşünüyorum	,912				
YouTube videolarındaki bilgilerin, bilgilerim doğru olduğunu düşünüyorum	,911				
3. Kullanım Keyfi		2,445	20,375	4,144	,881
YouTube videolarını izleyerek kendimi mutlu hissettim	,900				
YouTube videolarını izlemek kendimi rahatlamış ve iyi hissetmemi sağlıyor	,884				
YouTube videolarını izleyerek eğlenceli vakit geçirdim	,700				

Varimax rotasyonlu temel bileşenler analizi. Açıklanan toplam varyans: %74,40
Kaiser-Meyer-Olkin örneklem yeterliliği: %77,6; Bartlett küresellik testi için ki-kare:
3768,706, s.d.: 66, p<0.001; Genel ortalama: 4,251; Ölçeğin tamamı için Alpha: ,914.

5.2. Güvenilirlik

Güvenirlilik yapılan her ölçüm için gereklidir, çünkü güvenirlilik ankette yer alan soruların birbirleri ile olan tutarlılığının ve kullanılan ölçeğin ilgilenilen sorunu ne derece yansıttığını ifade etmektedir (Kalaycı, 2009: 403). Katılımcıların YouTube kullanımına yönelik tutumları 12 maddeli ölçek ile tespit edilmiştir. Uygulanan güvenirlilik analizinde Alfa değeri tüm ölçek için 0,914 olarak belirlenmiştir. Alfa katsayıları 0,40'dan az olduğu zaman ölçek güvenilir değil; 0,40-0,60 aralığında ise ölçeğin güvenirliliği düşük; 0,60-0,80 aralığında ise ölçek oldukça güvenilir;

0,80-1,00 aralığında ise ölçek yüksek derecede güvenilir olarak ifade edilmektedir (Kalaycı, 2009: 405).

5.3. Korelasyon Analizi

Katılımcıların YouTube kullanımına yönelik tutumları ile destinasyonu ziyaret etme niyeti arasında bir ilişki olup olmadığının tespit edilmesi için korelasyon analizi uygulanmıştır. Korelasyon analizinin amacı, bağımsız değişken değiştiğinde, bağımlı değişkenin ne yönde değişeceğini görmektir. Analiz sonucunda, doğrusal ilişki olup olmadığı ve varsa bu ilişkinin derecesi korelasyon katsayısı ile hesaplanır (Kalaycı, 2009: 115). Korelasyon katsayısı bir oran olup, -1 ile +1 arasında bir değerdir. Katsayı pozitif ise, değişkenlerin biri artarken diğeri de artıyor; negatif ise, değişkenlerin biri artarken diğeri azalıyor demektir (Nakip, 2006:343). Bu analizde ölçülmeye çalışılan ilişki, değişkenler arasındaki ilişkinin doğrusal olan kısmı ile ilgilidir (Altunışık vd., 2007: 199). Korelasyon analizi "Katılımcıların YouTube videolarına yönelik tutumları ile destinasyonu ziyaret etmeleri arasında bir ilişki vardır" şeklinde geliştirin hipotezin testinde kullanılmıştır.

Araştırmada yapılan korelasyon analizi sonucunda elde edilen veriler, Tablo 3'te yer almaktadır. Özgünlük ile kullanım keyfi arasında (0,591), güvenilirlik ile (0,558) arasında olumlu yönde (Kalaycı, 2009: 116) orta düzeyde anlamlı bir ilişki vardır. Dolayısıyla özgünlük ve kullanım keyfi boyutları karşılıklı ilişki içerisindedir.

Tablo 3. Özgünlük, Güvenilirlik ve Kullanım Keyfi Arasındaki Korelasyon Analizi

		Ortalama	Std. Sapma	Ö	G	KK
ÖZGÜNLÜK	Pearson Korelasyonu			1	,558**	,591**
	P (çift yönlü)				,000	,000

GÜVENİRLİK	Pearson Korelasyonu			,558**	1	,441**
	P (çift yönlü)			,000		,000
KULLANIM KEYFİ	Pearson Korelasyonu			,591**	,441**	1
	P (çift yönlü)			,000	,000	
<p>** .Korelasyon α:0,01 (çift yönlü) düzeyinde anlamlıdır. Tepki kategorileri: 1= kesinlikle katılmıyorum, ..., 5:Kesinlikle katılıyorum</p>						

5.4. Regresyon

Metrik bir bağımlı değişken ile bir veya daha fazla sayıda metrik bağımsız değişken arasındaki ilişkiyi incelemek amacıyla kullanılan istatistiksel bir yöntemdir. Birden fazla bağımsız değişkenin kullanıldığı regresyon analizine çok değişkenli regresyon analizi denir (Altunışık vd., 2007: 209). Araştırmanın hipotezi, katılımcıların YouTube kullanımına yönelik tutumları onların destinasyonu ziyaretini etkilediği şeklinde geliştirilmiştir. Destinasyonu ziyaret etme niyetini en iyi açıklayan YouTube kullanım tutumunu tespit edebilmek için “çoklu regresyon analizinden” yararlanılmıştır. Hipotez aşağıdaki şekilde ifade edilmiştir.

H1: Katılımcıların YouTube kullanımlarına yönelik tutumu onların destinasyonu ziyaret etme niyetini etkiler.

Tablo 4. YouTube Videolarına Yönelik Tutumun Destinasyonu Ziyaret Etme Niyetine Etkisine İlişkin Çoklu Regresyon Analizi Sonuçları

Model	Standardize Edilmemiş Katsayılar		Standardize Katsayılar	T	Anlam Düzeyi
	B	Std. Hata	Beta		
Sabit	,821	,247		3,328	,001
Özgünlük	,620	,074	,499	9,008	,000

Güvenirlilik	,055	,046	,059	1,188	,236
Kullanım keyfi	,082	,049	,087	1,689	,092
Bağımlı Değişken: Destinasyonu ziyaret etme niyeti; Metot: Doğrudan, R: 0,591; R ² :%34,9; Düzeltilmiş R ² : %34,4; Model için F3,392: 70,030;p<0,001;Minimum tolerans:;541 Maksimum VİF: 1,850 Maksimum: 30,315					

Yapılan çoklu regresyon analizi, modelin (F3,392: 70,030; p<0,001;) anlamlı olduğunu ve model kullanılarak tahmin yapılabileceğini ortaya koymuştur. Tablo analiz sonucunu göstermektedir. Katılımcıların YouTube kullanımına yönelik tutumu, destinasyonu ziyaret etme niyetinin %34'ünün açıklamaktadır. YouTube kullanımından duyulan güven istatistiksel olarak destinasyonu ziyaret niyetini etkilememektedir. Özgünlük ve kullanım keyfi boyutlarının destinasyonu ziyaret etme niyeti üzerinde anlamlı bir etkisi vardır. Destinasyonu ziyaret niyetini en fazla etkileyen tutum “özgünlük”tür.

6. SONUÇ ve ÖNERİLER

Sosyal medyanın önemli bir iletişim ve etkileşim aracı olması, turizm sektöründe güçlü etkiler bırakmaktadır. Bireylerin deneyimlerini, beğenilerini ve eleştirilerini sosyal medya platformlarında paylaşarak aynı faaliyetlere ilgi duyulan bireylerde olumlu veya olumsuz çeşitli izlenimler yaratabilmektedirler. Sosyal medya platformları arasında en yaygın kullanılanlardan biri de YouTube'dur. Bireyler birçok deneyimlerini paylaştığı gibi, turizm faaliyetleri çerçevesinde gerçekleştirdikleri aktivitelerini bu platformda yayınlamaktadırlar. Farklı bireysel amaçlarla gittikleri destinasyonları ve yaşadıkları deneyimlerini sunmaktadırlar. Gezinler oluşturdukları YouTube kanallarında, geçmiş deneyimlerini paylaşarak diğer potansiyel gezginlerin destinasyonları ziyaret etme niyetlerinin oluşmasına ve desteklemelerine yardımcı olmaktadır (Arora ve Lata, 2020).

Bu çalışma YouTube videolarını izleyen bireylerin YouTube kullanımına yönelik tutumlarının destinasyonu ziyaret etme niyetine etkisini araştırmak amacıyla yapılmıştır. Katılımcıların %54,3'ü erkek olmakla birlikte, %47 olan lisans eğitim düzeyinin yüksek oranda olduğu görülmektedir. Katılımcıların %72,4'ünün YouTube videolarını izleyerek destinasyonu ziyaret etme niyeti oluşturdukları belirlenmiştir. Katılımcıların çoğunluğunda %25,9 ile deniz-kum-güneş turizmine katılımda YouTube videolarının etkili olduğu görülmekte olup bunu sırasıyla %19,1 ile kültür turizmi, %17,8 ile gastronomi turizmi, %12,8 ile inanç turizmi, %12,8 ile sağlık turizmi, %11,6 ile kış turizmi, %4,7 ile macera turizmi ve %0,2 ile diğer turizm çeşitleri takip etmiştir.

Araştırmada YouTube kullanımına yönelik tutum (1) özgünlük (2) güvenilirlik (3) kullanım keyfi olarak üç başlıkta toplanmıştır. Katılımcılar YouTube videolarının özgün ve anlaşılabilir olmasını bir arada değerlendirmiş, YouTube videolarına karşı duydukları "güveni" ve aldıkları "keyfi" ise farklı yorumlamışlardır. Bunun temel sebebinin katılımcıların videoların özgün ve anlaşılabilir olduklarını düşünmelerine rağmen, güvenilirlik ve kullanım keyfinin daha yoğun hissetmeleri olduğu söylenebilir.

Araştırma sonuçlarına göre YouTube kullanıcılarının YouTube videolarına karşı tutumunun, destinasyonu ziyaret etme niyetini etkilediği görülmektedir. Alan yazında YouTube videolarına karşı tutumun destinasyonu ziyaret etme niyetini etkilediğini belirten araştırmalara (Hsu, Lin ve Chiang, 2013; Aroa ve Lata, 2020) rastlanmaktadır. Sosyal medyada yer alan videoların (Xiang, ve Gretzel, 2010; Huertas vd., 2017) seyahat destinasyonlarının tanıtmasına yararlı olduğu çeşitli çalışmalara rastlanmaktadır. Hsu vd., (2013), potansiyel kullanıcıların, bir destinasyonu ziyaret etmeye karar vermelerine yardımcı olmak için YouTube kanallarındaki çevrimiçi videoları kullandıklarını belirtmişlerdir. Bu nedenle, diğer kullanıcılar çevrimiçi bir topluluktaki çevrimiçi videoların yararlı olduğunu

algılarına, çevrimiçi videoları, YouTube kanallarını ve YouTube vlogger'larını benimseme olasılığı daha yüksek olacaktır (Arora ve Lata, 2020). Bu durum daha önce aynı destinasyonda bulunan bireylerin deneyimlerinin, o destinasyonu ziyaret etmek isteyen bireyler üzerinde etkili olduğu şeklinde yorumlanabilir.

Araştırmada YouTube videolarının özgünlüğünün ve kullanımından alınan keyfin destinasyonu ziyaret etme niyetini etkilediği, fakat videoların güvenilir olmasının ise destinasyonu ziyaret etme niyeti üzerinde anlamlı bir etkisi olmadığı belirlenmiştir. Araştırma sonuçları Arora ve Lata (2020)'nin YouTube videolarının güvenilirlik ve doğruluğunun destinasyonu ziyaret etme niyeti üzerinde anlamlı bir etkisi olmadığı sonuçlarıyla örtüşmektedir. Herhangi bir kullanıcının özgürce bir YouTube kanalı oluşturup, video yükleyebileceği için bazı durumlarda potansiyel gezginlerin kaynağa güvenmesinin zor olabileceği ifade edilmiştir. Bu sonuç (Cheung, Lee ve Rabjohn, 2008; Arora ve Lata, 2020)'nin çalışma sonuçları ile örtüşmektedir.

Araştırmada, YouTube videolarının özgünlüğünün ve YouTube kullanımından alınan keyfin, destinasyonu ziyaret etme niyetini etkilediği sonucu, alan yazında yer alan (Cheung vd., 2008; Lee, 2018; Arora ve Lata, 2020) çalışmalar ile benzerlik göstermektedir. YouTube videolarının özgünlüğü, destinasyon hakkında yeni bilgiler sunması, anlaşılabilir olması, kullanıcının merakını gidermesi ve dolayısıyla kullanıcılar tarafından yararlı olduğunu ifade etmektedir. Cheung vd., (2008) ve Cheung, (2014)'de araştırmalarında YouTube videolarının kapsamlı oluşu, bilgi sağlama ve bilgilerin yararlığının destinasyonu ziyaret etme niyeti ile ilişkili olduğunu belirten sonuçlara ulaşmışlardır. Bu sonuç da araştırma sonuçları ile benzerlik göstermektedir.

Destinasyonlara yönelik oluşturulan videoların destinasyonun imajını iyileştirdiği ve kuvvetlendirdiği hatta destinasyonlara yönelik turist sayısında artış sağladığı bilinmektedir (Tsai vd., 2017). Bu noktada, YouTube kanalının ve burada

paylaşılan videoların etkin bir tanıtım aracı olarak kullanılmasının fayda sağlayacağı düşünülmektedir. Bu konuda turizm paydaşlarının bir tanıtım aracı olarak kullanabilmeleri için etkin bir yol izlemeleri gereklidir. YouTube sosyal medya platformunun destinasyona yönelik talebi artırması amacıyla, turizm sektörü paydaşları YouTube kanalını kullanabilirler. Böylece daha geniş kitlelere ulaşma şansını yakalayabilirler. Destinasyonlara yönelik geniş içerikli videolar işletmeler, turizm il müdürlükleri tarafından hazırlanarak bir tanıtım aracı olarak kullanılabilir. Böylece, potansiyel müşterilerin destinasyonu ziyaret etme niyetinin oluşması ve eyleme dönüşmesi ile destinasyona yönelik talebin artırılmasına katkı sağlanabilir. Aynı zamanda destinasyonlara yönelik videoların hazırlanması ilgili işletme açısından da bir gelir getirici unsur olarak kullanılabilir. Tatilleri süresince işletmelerde bulunan turistlerin nasıl zaman geçirdikleri, memnuniyetlerini gösteren videoların, destinasyona yönelik talebin artırılmasında önemli bir katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Araştırmanın çeşitli sınırlılıkları vardır. İlk sınırlılık araştırmanın sosyal medya kullanıcıları ile sınırlı olmasıdır. İkinci sınırlılık, araştırma yöntemi ile ilgilidir. Anket yöntemi ile veri toplanması, katılımcıların görüşlerini ölçeklerde yer alan maddelerle sınırlı olmasına neden olmuştur. Yapılacak araştırmalarda görüşme yönteminin de dahil edilerek tercih edilmesi ile daha detaylı bilgiye ulaşılması sağlanabilir. Ayrıca yapılacak çalışmalarda yabancı sosyal medya kullanıcıları da dahil edilerek yerli ve yabancı katılımcılar üzerinde bir değerlendirme yapılabilir.

KAYNAKÇA

- Ahn, T., Ekinci, Y. ve Li, G. (2013). "Self-congruence, functional congruence, and destination choice". *Journal of Business Research*, 66(6), 719-723.
- Alalwan, A. A., Rana, N., Dwivedi, Y. ve Algharabat , R. (2017). "Social media in marketing: A review and analysis of the existing literature". *Telematics and Informatics*, 34(7), 1177-1190.
- Alp, Y. ve Kaleci, D. (2018). "YouTube Sitesindeki Videoların Eğitim Materyali Olarak Kullanımına İlişkin Öğrenci Görüşleri". *International Journal of Active Learning*, 3(1), 57-68.
- Altunışık, R., Coşkun, R., Bayraktaroğlu, S. ve Yıldırım, E. (2007). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri: Spss Uygulamalı*. İstanbul: Sakarya Yayıncılık.
- Arica, R. (2019). "Turistik Bölge Seçimini Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi Batman İlinde Yaşayan Gençler Üzerine Bir Araştırma". *Sosyal Araştırmalar ve Davranış Bilimleri Dergisi*, 5(8), 434-453.
- Arora, N. ve Lata, S. (2020). "YouTube channels influence on destination visit intentions: An empirical analysis on the base of information adoption model". *Journal of Indian Business Research*, 12(1), 23-42.
- Ayeh, J. K., Au, N. ve Law, R. (2013). "Predicting the intention to use consumergenerated media for travel planning". *Tourism Management*, 35, 132-143.
- Aymankuy, Y., Soydaş, M. E. ve Saçlı, Ç. (2013). "Sosyal Medya Kullanımının Turistlerin Tatil Kararlarına Etkisi: Akademik Personel Üzerinde Bir Uygulama". *International Journal of Human Sciences*, 10(1), 376-397.
- Bahar, O. ve Kozak, M. (2006). *Turizm Ekonomisi*. Detay Yayıncılık, Ankara.
- Baker, D. A., ve Crompton, J. L. (2000). "Quality, satisfaction and behavioral intentions". *Annals of Tourism Research*, 27(3), 785-804.

- Baloğlu, Ş. ve Mccleary, K. W. (1999). "A Model Of Destination Image Formation". *Annals Of Tourism Research*, 26(4), 868-897.
- Beerli, A. ve Martin, J. D. (2004). "Factors influencing destination image". *Annals of Tourism Research*, 31(3), 657-681.
- Bigne, J. E., Sanchez, M. I. ve Sanchez, J. (2001). "Tourism image, evaluation variables and after purchase behaviour: inter-relationship". *Tourism Management*, 22(6), 607-616.
- Bizirgianni, I. ve Dionysopoulou, P. (2013). "The influence of tourist trends of youth tourism through social media (SM) & information and communication technologies (ICTs)". *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 73, 652-660.
- Boyd, D. (2008). *Taken Out of Context: American Teen Sociality in Networked Publics*. Unpublished PhD dissertation, University of California, Berkeley.
- Briciu A. ve Briciu A.V. (2020). "Participatory Culture and Tourist Experience: Promoting Destinations Through YouTube". In: *Strategic Innovative Marketing and Tourism*, 425-433.
- Buhalis, D. (2000). "Marketing the Competitive Destination of the Future". *Tourism Management*, 21(1), 97-116.
- Chen, Y. C., Shang, R. A. ve Li, M. J. (2014). "The effects of perceived relevance of travel blogs' content on the behavioral intention to visit a tourist destination". *Computers in Human Behavior*, 30, 787-799.
- Chen, H., Yeh, S., ve Huan, T. (2014). "Nostalgic emotion, experiential value, brand image, and consumption intentions of customers of nostalgic-themed restaurants". *Journal of Business Research*, 67(3), 354-360.
- Cheng, X. Dale, C. ve Liu, J. (2008). "Statistics and Social Network of YouTube Videos". In: *2008 16th Interntional Workshop on Quality of Service*, 229-238.

- Cheung, C. M., Lee, M. K. ve Rabjohn, N. (2008), "The impact of electronic word-of-mouth: the adoption of online opinions in online customer communities", *Internet Research*, 18(3), 229-247.
- Cheung, R. (2014), "The influence of electronic word-of-mouth on information adoption in online customer communities", *Global Economic Review*, 43(1), 42-57,
- Chi, C. G. Q. ve Qu, H. (2008). "Examining the structural relationships of destination image, tourist satisfaction and destination loyalty: An integrated approach". *Tourism Management*, 29(4), 624-636.
- Chung, N., Han, H. ve Joun, Y. (2015). "Tourists' Intention to Visit a Destination: The Role of Augmented Reality (AR) Application for a Heritage Site". *Computers in Human Behavior*, 50, 588-599.
- Crick, M. (2016). *Power, Surveillance, and Culture in YouTube's Digital Sphere*. Hershey PA, IGI Global.
- Crowel, H., Gribben, H. ve Loo, J. (2014). "Travel Content Takes Off on YouTube. Think with Google". <https://thinkwithgoogle.com/consumer-insights/consumer-trends/travel-content-takes-off-on-youtube>, Erişim Tarihi: (07.08.2020).
- Curkan, S. C. (2013). *Sosyal Medya ve Turizm: Türkiye'deki Turistik Destinasyonların Değerlendirilmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir.
- Çakıcı, C. A. ve Aksu, M. (2007). "Çekim Yeri Seçiminde Grup Etkisi: Yerli Turistler Üzerine Bir Araştırma". *Anatolia Turizm Araştırmaları Dergisi*, 18(2), 183-194.
- Çetinsöz, B. C. ve Akdağ, G. (2015). "Yerli Turistlerin Tatil Sürecinde Sosyal Medya Kullanımı ve Tatil Kararlarına Etkisi". *I. Eurasia International Tourism Congress: Current Issues, Trends, and Indicators*, 649-662.

Çokluk, Ö, Şekercioğlu, G. ve Büyüköztürk, Ş. (2010). *Sosyal Bilimler İçin Çok Değişkenli İstatistik: SPSS ve LISREL Uygulamaları*. Pegem Akademi, Ankara.

De-Aguilera-Moyano, M., Castro-Higueras, A. ve Perez-Rufi, J. (2019). "Between broadcast yourself and broadcast whatever: YouTube's homepage as a synthesis of its business strategy". *Profesional de la Informacion*, 28(2), 1-13.

Devecigil, P. T. (2004). "Destinasyon yönetiminde kavramlar ve tanımlar". *Dünya Turizm Örgütü Toplantısı: İstatistiksel ve Ekonomik Analizlerin Etkin Destinasyon Yönetimi Stratejilerine Katkısı*, 23-34.

Di Pietro, L., Di Virgilio, F. ve Pantano, E. (2012). "Social network for the choice of tourist destination: Attitude and behavioural intention". *Journal of Hospitality and Tourism Technology*, 3(1), 60-76.

Dina, R. ve Sabou, G. (2012). "Influence of social media in choice of touristic destination". *Cactus Tourism Journal*, 3(2), 24-30.

Echtner, C. M. ve Ritchie, J. R. B. (1993). "The measurement of destinations image: an empirical assessment". *Journal of Travel Research*, 31(4), 3-13.

Ersun, N. ve Arslan, K. (2011). "Turizmde Destinasyon Seçimini Etkileyen Temel Unsurlar ve Pazarlama Stratejileri". *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 31(2), 229-248.

Eşitti, Ş. ve Işık, M. (2015). "Sosyal medyanın yabancı turistlerin Türkiye'yi tatil destinasyonu olarak tercih etmelerine etkisi". *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, 1(27), 11-30.

Evans, D. (2008). *Social Media Marketing An Hour a Day*. Indianapolis: Wiley Publishing.

Fishbein, M. ve Ajzen, I. (1975). *Belief, attitude, intention, and behavior: An introduction to theory and research*. Reading, MA: Addison-Wesley.

- Fotis, J., Buhalis, D. ve Rossides, N. (2012). "Social media use and impact during the holiday travel planning process". *Information and Communication Technologies in Tourism*, 13-24.
- Fojtik, J. ve Somogyi, A. (2008). "Destination Marketing and Development Opportunities for Micro-Regions The Case of the Sarköz Wedding Show". <https://researchgate.net/publication/242519829>, Erişim Tarihi: (07.08.2020).
- Gürbüz, S. ve Aydın, O. B. (2018). "İslami İnanç Destinasyonlarının Tanıtımında YouTube Videolarının Kullanımı". *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*. 6(1), 539-568.
- Haqu, R., Hastjarjo, S. ve Slamet, Y. (2019). "Teenagers' Entertainment Satisfaction in Watching Talk Show Program through YouTube". *Jurnal The Messenger*, 11(1), 38-45.
- Hsu, C. L., Lin, J. C. ve Chiang, H. S. (2013), "The effects of blogger recommendations on customers' online shopping intentions". *Internet Research*, 23(1), 69-88.
- Huertas, A., Miguez-Gonzalez, M. I. ve Lozano-Monterrubio, N. (2017). "YouTube Usage by Spanish Tourist Destinations As A Tool To Communicate Their Identities and Brands". *Journal of Brand Management*, 24(3), 211-229.
- İçöz, O. ve Başarır, A. (1996). "Seyahat ve turizm araştırmalarında anket tekniğinin kullanımı". *Anatolia Turizm Araştırmaları Dergisi*, 7(1), 14-23
- İpar, M. S. ve Doğan, M. (2013). "Destinasyonun Turist Açısından Önem Memnuniyet Modeli ile Değerlendirilmesi: Edremit Üzerine Bir Uygulama". *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(13), 129-154.

- Jacobsen, J. K. S. ve Munar, A. M. (2012). "Tourist information search and destination choice in a digital age". *Tourism Management Perspectives*, 1, 39-47.
- Kalaycı, Ş. (2009). *SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri*. Asil Yayınevi, Ankara.
- Kaplan, A. M. ve Haenlein, M. (2010). "Users of the world, unite! The challenges and opportunities of Social Media". *Business Horizons*, 53(1), 59-68.
- Kara, T. (2016). "Sosyal Medya'nın Kaldıraç Etkisi: Türk Sivil Havacılık Endüstrisi Sosyal Medya Gücünü Nasıl Kullanıyor?". *The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication*. 6(1), 62-73.
- Khan, M. L. (2017). "Social media engagement: What motivates user participation and consumption on YouTube?". *Computers in Human Behavior*, 66, 236-247.
- Kütük, A. (2016). *Social media marketing in tourism industry and Role of the social media on consumer preferences: A survey on the effects of social media sites on the buying decision making process*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yaşar Üniversitesi, İzmir.
- Lee, K. (2018). *The influence of beauty-related YouTube content on consumers' purchase intention*. Unpublished Master's Thesis, University of Tennessee, Knoxville.
- Lee, J. E. ve Watkins, B. (2016). "YouTube vloggers' influence on consumer luxury brand perceptions and intentions". *Journal of Business Research*, 69(12), 5753-5760.
- Lu, J., Hung, K., Wang, L., Schuett, M. A. ve Hu, L. (2016). "Do perceptions of time affect outbound travel motivations and intention? An investigation among Chinese seniors". *Tourism Management*, 53, 1-12.

- Luo, M. J. ve Ye, H. B. (2020). "Role of generativity on tourists' experience expectation, motivation and visit intention in museums". *Journal of Hospitality and Tourism Management*. 43, 10-126.
- Mangold, W. G. ve Faulds, D. J. (2009). "Social Media: The New Hybrid Element Of The Promotion Mix". *Business Horizons*, 52(4), 357-365.
- Nakip, M. (2006). *Pazarlama Araştırmaları: Teknikler ve (SPSS Destekli) Uygulamalar*. 2. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- Özdemir, G. (2007). *Destinasyon Yönetimi ve Pazarlama Temelleri: İzmir İçin Bir Destinasyon Model Önerisi*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Pan, B. ve Fesenmaier, D. R. (2006). "Online information search: Vacation planning process". *Annals of Tourism Research*, 33(3), 809-32.
- Paolillo, J. C., Ghule, S. ve Harper, B. P. (2019). "A Network View of Social Media Platform History: Social Structure, Dynamics and Content on YouTube". In: *Proceedings of the 52nd Hawaii International Conference on System Sciences*, 2632- 2641.
- Reino, S. ve Hay, B. (2011). "The Use of YouTube as a Tourism Marketing Tool". In: *Proceedings of the 42nd Annual Travel & Tourism Research Association Conference, London, Ontario, Canada*, 42, 1-11.
- Rowell, R. (2011). *YouTube: Company and Its Founders: Company and Its Founders*. Minnesota, ABDO Publishing.
- Sambhanthan, A., Thelijagoda, S. ve Tan, J., (2013). "Implications for utilizing YouTube based community interactions for destination marketing: Investigation of a typology approach". *2013 8th International Conference on Computer Science & Education*, 365-370.
- Sarıtaş, E. ve Barutçu, S. (2016). "Tüketici Davranışlarının Analizinde Kuşaklar: Sosyal Medya Kullanımı Üzerinde Bir Araştırma". *Pamukkale Journal Of Eurasian Socioeconomic Studies*, 3(2), 1-15.

- Sheeran, P. (2002). "Intention-behavior relations: A conceptual and empirical review". *European Review of Social Psychology*, 12(1), 1-36.
- Shyle, I. ve Hysi, V. (2015). "Social media and its impact on decision making for trip". *European Journal of interdisciplinary studies*, 1(1), 8-15.
- Silva, M.A., Pereira, C.A. ve Walmsley, D. A. (2019). "Who is providing dental education via YouTube?". *British Dental Journal*, 226(6), 437-440.
- Souza, S. ve Machado, D. (2017). "Use and Influence of Social Media on Trip Planning: a quantitative study". *Revista Turismo em Analise*, 28(2), 254-270.
- Su, L., ve Huang, Y. (2019). "How does perceived destination social responsibility impact revisit intentions: The mediating roles of destination preference and relationship quality". *Sustainability*, 11(1), 1-22.
- Su, L., Lian, Q. ve Huang, Y. (2019). "How do tourists' attribution of destination social responsibility motives impact trust and intention to visit? The moderating role of destination reputation". *Tourism Management*. 77, 1-13.
- Sugar C. (2017). *YouTube As A Destination Marketing Tool: A Canadian Content Analysis*. Unpublished Master's Thesis, University of Guelph, Toronto.
- Şencan, H. (2005). *Sosyal ve davranışsal ölçümlerde güvenilirlik ve geçerlilik*. Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- Tham, A., Croy, G. ve Mair, J. (2013). "Social media in destination choice: Distinctive electronic word-of-mouth dimensions". *Journal of Travel & Tourism Marketing*, 30, 144-155.
- Tiago, F., Moreira F. ve Tiago, B. T. (2019). "YouTube Videos: A Destination Marketing Outlook". In: *Strategic Innovative Marketing and Tourism*, 877-884.

- Tsai, H. Y. S., Shillair, R. ve Cotten, S. R. (2017). "Social support and "playing around" an examination of how older adults acquire digital literacy with tablet computers". *Journal of Applied Gerontology*, 36(1), 29-55.
- Tuna, S. (2018). *Tüketicilerin Destinasyon Seçimini Etkileyen Faktörlerin Araştırılması*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın.
- Tussyadiah, I. ve Fesenmaier, D. R. (2009). "Mediating tourist experiences: Access to places via shared videos". *Annals of Tourism Research*, 36(1), 24-40.
- Türk Dil Kurumu. (2020). "Türk Dil Kurumu Sözlükleri". <https://sozluk.gov.tr>, Erişim Tarihi: (07.08.2020).
- Ural, A. ve Kılıç, İ. (2006). *Bilimsel Araştırma Süreci ve SPSS ile Veri Analizi*. Detay Yayıncılık, Ankara.
- Ülker, E. (2010). *Destinasyon Pazarlamasında Destinasyon Seçimi Karar Verme Süreci Üzerine Bir Çalışma: Bozcaada Örneği*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi, Edirne.
- Vijayarathy, L. R. (2002). "Product characteristics and internet shopping intention". *Internet Research*, 12(5), 411-426.
- Vural, Z. B. A. ve Bat, M. (2010). "Yeni Bir İletişim Ortamı Olarak Sosyal Medya: Ege Üniversitesi İletişim Fakültesi'ne Yönelik Bir Araştırma", *Journal of Yaşar University*, 20(5), 3348-3382.
- Yazgan, Ş., ve Sevinç, F. (2015). "Sosyal medya kullanımının turistik destinasyon seçimine etkisi". *1. Eurasia International Tourism Congress: Current Issues, Trends, and Indicators*, 26-39.
- Yıldız, S. ve Yıldız, Z. (2015). "Bilişim Teknolojilerinin Turizm Pazarlaması, Dağıtım Sistemi ve Seyahat Acentelerinin İş Modeli Değişimine Etkisi". *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 4(3), 595-611.

- Yılmaz, E. ve Yılmaz, D. S. (2019). "Türkiye'nin Destinasyon İmajının İnşasında Dijital Medyanın Yeri: "Flying The Nest" Youtube Kanalı Örneğinde Yabancı Youtuber'ların Türkiye ile İlgili Gezi Videoları". *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 574-594.
- Ying, H. (2007). *YouTube: Gerçek Öyküsü*. Çev: İlker Şahin. İstanbul: Pegasus Yayınları.
- Yoo, K. H. ve Gretzel, U. (2010). "Antecedents and Impacts of Trust in Travel-Related Consumer Generated Media". *Journal of Information Technology & Tourism*, 12(2), 139-152.
- We Are Social and Hootsuite, (2020). "Digital 2020: Turkey". <https://datareportal.com/reports/digital-2020-turkey>, Erişim Tarihi: (07.08.2020).
- Wang, C. Y. ve Hsu, M. K. (2010). "The relationships of destination image, satisfaction, and behavioral intentions: An integrated model". *Journal of Travel & Tourism Marketing*, 27(8), 829-843.
- White, L. (2010). "Facebook, friends and photos: a snapshot into social networking for generating travel ideas". N. Sharda (Ed.), In: *Tourism Informatics: Visual Travel Recommender Systems, Social Communities, and User Interface Design*, 115-129.
- Xiang, Z. ve Gretzel, U. (2010). "Role of social media in online". *Travel Information Search Tourism Management*. 31, 179-188.
- Zeithaml, V.A., Berry, L.L. ve Parasuraman, A. (1996). "The behavioral consequences of service quality". *Journal of marketing*, 60(2), 31-46.
- Zeng, B. ve Gerritsen, R. (2014). "What do we know about social media in tourism? A review". *Tourism Management Perspectives*, 10, 27-36.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

With the rapid development of technology, social media networks are becoming an indispensable element of our lives every day and affect our lives. Through YouTube, one of these social networks, users can share all kinds of visual and audio videos with large audiences quickly and easily. With the increase in internet usage, the tourism sector has started to carry out destination marketing activities in the digital environment by using social media networks. Individuals can benefit from social media sharing sites during the process of participating in tourism activities. They may want to follow the experiences of individuals who have previously visited their destinations and have an idea, especially in the process of deciding on the choice of destination and in the formation of the intention to visit a specific destination. The subjective intention and inclination of tourists to visit a particular destination is expressed as the intention to visit the destination. In this study, the effect of tourists' attitudes towards the destinations on YouTube videos on their intention to visit the destination was investigated.

Method

The data of this research were collected through an online survey between February- April 2021. In this context, the research was announced through social networks such as Facebook, Twitter and Instagram, and participation was made online. Therefore, the sample of the study is limited by the rate of internet access and participation in social networks of the participants. At the end of the data collection process, 398 people were reached. The questionnaire includes research questions to determine the demographic characteristics of the participants. Also, for the purpose of the research, whether the participants use the YouTube video sharing site or not; There were also questions about whether YouTube videos were effective in the choice of destination (vacation place) and whether he decided on any destination selection by watching YouTube videos. The original of the scale used to measure participants 'attitude towards the travel blog and their intention to visit the destination is included in Chen, Shang and Li's (2014) "The effects of perceived relevance of travel blogs' content on the behavioral intention to visit a tourist destination".The scale of attitude towards travel blog consists of 17 items and four dimensions: Originality, reliability, understandability, and enjoyment of use. The scale of intention to visit the destination consists of 2 items and one dimension. The expressions in both scales are subjected to a 5-point rating. The expressions in the scales used in the study were translated into Turkish by the research author. During the translation process, translation-retranslation stages were

followed. Scale expressions were harmonized as "YouTube videos" for the purpose of the research. Scale expressions were subjected to a rigorous examination by consulting experts. 2 of the expressions of attitude towards YouTube videos and 1 of the expressions of intention to visit the destination were removed. The final form of the questionnaire was pre-tested as 15 items (14 statements attitude towards YouTube videos, 1 statement intention to visit destination). In order to test the understandability of the harmonized scale expressions, "understandability" was applied to a total of 50 participants. Explanatory factor analysis, regression and correlation analysis were used in the analysis of the data.

Findings (Results)

It was determined that 398 participants had "intention to visit the destination by watching YouTube videos". It is seen that the participants prefer sea-sand-sun tourism, cultural tourism and gastronomy tourism types more than other types of tourism. As a result of the factor analysis performed on the attitude scale towards YouTube use, three dimensions were obtained as "originality, reliability and enjoyment of use". There is a moderately significant positive correlation between originality and enjoyment of use (0.591) and reliability (0.558). Therefore, the dimensions of originality and enjoyment of use are mutually related. 329 / 5000 The attitude of the participants towards the use of YouTube explains 34% of their intention to visit the destination. Trust in the use of YouTube does not statistically affect the intention of visiting the destination. The dimensions of originality and enjoyment of use have a significant effect on the intention to visit the destination. The attitude that affects the intention to visit the destination the most is "originality".

Conclusion and Discussion

It is seen that the attitude of YouTube users towards YouTube videos affects the intention to visit the destination. In the literature, there are studies (Hsu, Lin, & Chiang, 2013; Aroa & Lata, 2020) stating that the attitude towards YouTube videos affects the intention to visit the destination. In the study, it was determined that the originality and the pleasure gained from the use of YouTube videos affect the intention to visit the destination, but the reliability of the videos does not have a significant effect on the intention to visit the destination. The research results coincide with the results of Arora and Lata (2020) that the reliability and accuracy of YouTube videos have no significant effect on the intention to visit the destination. In the research, the result that the originality of YouTube videos and the pleasure gained from the use of YouTube affect the intention to visit the destination is similar to the studies in

the literature (Cheung et al., 2008; Lee, 2018). It is known that the videos created for the destinations improve and strengthen the image of the destination and even increase the number of tourists towards the destinations. At this point, it is thought that using the YouTube channel and the videos shared here as an effective promotional tool will be beneficial. In this regard, tourism stakeholders should follow an effective way in order to use them as a means of promotion. Stakeholders of the tourism sector can use the YouTube channel in order to increase the demand for the destination by the YouTube social media platform. Thus, they can get the chance to reach a wider audience. Wide-content videos for destinations can be prepared by businesses and provincial directorates of tourism and used as a promotional tool.

ADİYAMAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ
ISSN: 1308–9196 / e-ISSN:1308-7363

Yıl : 15 Sayı : 40 Nisan 2022

Yayın Geliş Tarihi: 13 Ocak 2022 Yayına Kabul Tarihi: 22 Mart 2022

DOI Numarası: <https://doi.org/10.14520/adyusbd.1057113>

Makale Türü: Araştırma Makalesi/ Research Article

Atıf/Citation: Karadoğan, U. C. (2022).XX. Yüzyıl Başımda Osmanlı Tebaasının Jimnastiğe Bakışı ve Jimnastik Adı Altında Başlattıkları Bağımsızlık Hareketleri. Adiyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (40), 631-665.

XX. YÜZYIL BAŞINDA OSMANLI TEBAASININ JİMNASTİĞE BAKIŞI VE JİMNASTİK ADI ALTINDA BAŞLATTIKLARI BAĞIMSIZLIK HAREKETLERİ

Umut C. KARADOĞAN*

Öz

Dünya üzerinde tatbik edilen modern sporlar, Osmanlı Devleti topraklarına “Türk Modernleşmesi” olarak adlandırılabilenimiz Tanzimat dönemi ile girmeye başlamış, siyasal, kültürel, hukuki özgürleşmenin ilk aşamasının kaydedildiği Meşrutiyet devrinde de çeşitliliğini artırmak suretiyle mevcut yeni dönemin getirdiği özgürlük ortamından yararlanmışır. 1909 yılında çıkarılan Cemiyetler Kanunu ile birlikte, Osmanlı topraklarında Batılı devletlerinde tesiri ile tebaa arasında başlayan legal örgütlenmelerin temelleri de yine jimnastik cemiyetleri vasıtası ile atılmış ve süreç etnik milliyetçilik ekseninde şekillenmiştir. Osmanlı tebaasının toplumsal olarak “var olma” mücadeleleri ulus bilincinin gelişmesi, sosyal dayanışma bağlarının kuvvetlenmesi, ortak kültür oluşturma ve sürdürme noktasında, cemiyet kültürünün “mikro milliyetçilik” konvansiyonuyla jimnastiğin kullanılarak desteklenmesi çabasına gidilmiştir. Bu bağlamda çalışmanın amacı, Osmanlı modernleşme süreci içerisinde spor algısının geçirdiği değişim ve bunun jimnastik sporu üzerinden Türk ve gayr-i Müslim toplumu üstündeki tesirini tespit edebilmektir

Dr. Öğrt. Grv. Sinop Üniversitesi Boyabat Meslek Yüksek Okulu.
umuttarih@hotmail.com

Anahtar Kelimeler: Jimnastik, Osmanlı Modernleşmesi, Beden Eğitimi, Milliyetçilik Hareketleri, Gayr-i Müslim.

THE VIEW OF THE OTTOMAN CITIZENS TO GYMNASTICS AT THE BEGINNING OF THE XX.th CENTURY AND THE INDEPENDENCE MOVEMENTS WHO STARTED UNDER THE NAME OF GYMNASTICS

Abstract

The modern sports practiced all over the world started with the Tanzimat Period, which can be called "Turkish Modernization" in the Ottoman Empire, and the first stage of political, cultural and legal liberation diversified with the Constitutional Era and benefited from the freedom environment brought by the new era. With the Law of Associations of 1909, the official organizations that started in Ottoman lands with its influence in Western states and among its subjects were started again through gymnastics societies and the process was shaped on the axis of ethnic nationalism. Efforts were made to develop national consciousness in the Ottoman community, to create social solidarity, to create a common culture, to support the community culture by using gymnastics with the "micro-nationalism" convention. The study is to determine the change in the perception of sports in the modernization process and its effect on the Ottoman society through gymnastics.

Keywords: *Gymnastic, Modernization of Ottoman, Physical Education, Nationalist Movements, Minorities*

1. GİRİŞ

XIX. yüzyıla kadar Osmanlı yönetiminin halkı ile arasındaki sosyal bağını alışlagelmiş biçimde "millet sistemi" üzerinden değil de dinsel bir anlayış üzerine tesis etmiş olması ile ortaya çıkan "cemaatleşme" (Karpaz, 1999: 21) kültürü, toplumun kendisini yüzyıllar boyunca ifade ederken tercih ettiği en temel faktör olmuştur. Osmanlı Devleti yönetiminde sözü edilen "cemiyet ve cemaat" kavramının değişimi ise Fransız İhtilalinin ülkede yarattığı tesir ile gerçekleşmiştir (Alkan, 2003: 6,11). Bu süreçte toplum dine dayalı cemaat

pozisyonundan sıyrılarak, kendine özgü ve etnik bağları öne çıkaran, küçük gruplara bölünmek sureti ile yeni bir örgütlenme modeline imkân veren yapıya evrilmiştir (Karpaz, 1999: 21). Bu sayede Osmanlı Devleti'nde tebaa ile reaya arasındaki temel farkın bu modernleşme algısıyla sona erdiği bir sosyal ortam söz konusu olmuştur (Erdoğan, 2010: 3).

Bu düşünceden hareketle Osmanlı Devleti'nde toplumun sosyalleşme noktasında kendisini ifade edebilmek için kullandığı figürlerden birisi olan spor da bu düşünce akımından etkilenmiş ve değişime uğramıştır. Osmanlı Devleti'nin XIX. yüzyıla kadar spora ve sporcuya bakışı gelenekselden öteye gitmezken, mezkûr yüzyılda başlayan değişim akımından yönetim de payını almıştır. Bu bağlamda spora ve örgütlenme biçimine uyum sağlamak üzere adımlar atan yönetim, süreci ilk aşama da eğitim-öğretim faaliyetlerinin içerisine söz konusu uygulamayı yerleştirerek başlatmıştır.

Meşrutiyet dönemi Osmanlı yönetiminde spor faaliyetleri, dini orijinli ve marifete bağlı, insan yaşamında temel uğraşı alanı olarak değerlendirilmeyen bir çaba olarak görülürken, cemiyetleşmenin hız kazanması ile yerini daha aktif spor faaliyetlerinin yapılmaya başlandığı bir döneme terk etmiştir. Böyle bir döneme kadar idman yalnızca yabancıların ve gayrimüslimlerin yaygın şekilde yaptıkları faaliyetler olarak kalmıştır (Kuter-Kuter, 2012: 84-86). Bu minvalde yönetimin okullarda başlattığı spor müfredatını, Batılı ülkenin müfredat esaslarına uyumlu hale getirmek suretiyle uygulamaya koyduğu sportif faaliyetler ilerisi adına Osmanlı Devleti'nin bu manadaki değişimine de ön ayak olmuştur (Çelik-Bulgu, 2010: 142). Söz konusu spor anlayışının değişiminin ilk emarelerinin İzmir, İstanbul gibi benzeri kozmopolit¹ (Ağakay, 1966: 460) şehirlerde görülmesinde nüfusun önemli bir kısmının yabancı ve tebaadan olmasının da tesiri mutlaka göz ardı edilemez. Bu kozmopolit unsurlar sözü edilen şehirlerde kurdukları

¹ Kozmopolit: Birden fazla ulustan olan ve onları içine alan (yer)

farklı kulüpler vasıtasıyla değişik spor organizasyonlar da tertiplemişlerdir (Günay, 2017: 917).

Konuya ilişkin ayrı ayrı çalışma yapan Nejla ve Mehmet Günay, Osmanlı Devleti'nde ve Türkiye'de gayr-i Müslimlerin ve Türklerin cemiyetleşme çabalarından ve kurdukları çeşitli spor kulüpleri aracılığıyla paramiliter faaliyetlere başlamalarından, okullarda özellikle beden eğitimi dersini "milliyetçi" amaçlarını yaymak adına kullandıklarından bahsederken, Çiğdem Cihangir, Rum cemiyetleri açısından sosyal ve kültürel anlamda örgütlenme süreçlerini irdelemiştir. Rum cemaatinin Osmanlı büyük şehirlerindeki sportif faaliyetleri hakkında ayrıntılı bir doktora çalışması olan araştırmacı Andreas Baltas'ın konuya yaklaşımı dikkat çekicidir. Azınlık ve spor hususunda bir dikkat çekici çalışma da Firdes Temizgüney'e ait olandır ki Musevilerin tarihi Macabbi Cemiyeti'ni incelemiş ve sosyo-kültürel, faaliyetleri üzerinde durmuştur. Ancak Osmanlı Musevilerinin ayrıntılı incelendiği bir başka çalışma da Metin Delevi'nin hazırladığı eserdir. Tüm bunların haricinde tebaayı bir bütün olarak ele alan araştırma ise Aram Kuran ile Ergun Hiçyılmaz'a ait çalışmadır. Kuran ve Hiçyılmaz'ın çalışmasında üç gayr-i Müslim grubu birlikte ele alınmış, yaptıkları tüm sportif faaliyetlerden bahsedilmiş, sporcular hakkında bilgiler verilmiştir.

Yapılan mevcut çalışmada ise tüm bu araştırma ile incelemelerin haricinde konu bir bütün olarak ele alınmaya gayret edilmiş ve öncelikle Osmanlı Devleti'ne jimnastik sporunun girişi, devlet bünyesine jimnastik sporunun ne denli desteklendiği, yetkililerin jimnastiğe bakışı, konu ile bağlantılı kişilerin devlet nezdinde yürüttükleri faaliyetler, jimnastik sporunun okul müfredatlarında yer alması adına girişimler, Osmanlı tebaasından ilk olarak jimnastik sporunu cemiyet faaliyeti haline getiren topluluk ile cemaat okullarının jimnastiğe hangi amaçla yaklaştıklarından söz edilmeye çalışılmış, söz konusu cemaatlerin mensubu oldukları toplumun belli başlı coğrafyalarda düzenledikleri

organizasyonlar ile ulaşmayı planladıkları “milliyetçilik” hedefleri hakkında Milli Mücadele dönemine kadar arşiv belgeleri, yabancı kaynaklarda kullanılmak suretiyle bilgi verilmeye çalışılmıştır.

2. OSMANLI GAYR-İ MÜSLİMLERİNDE JİMNASTİK CEMİYETLERİ ARACILIĞIYLA OLUŞTURULMAYA ÇALIŞILAN ETNİK AİDİYET BİLİNCİ

Avrupa toplumlarında sosyal, kültürel ve sportif aktivite yapmak maksadı ile bir araya gelerek bir cemiyet çatısı altında toplanma bilinci, XVII. yüzyıl sonu XVIII. yüzyıl başlarına rastlarken, Osmanlı Devleti’nde bu aynı zamanda bir tasavvuf kurumu olan tekkeler vasıtası ile bir araya gelerek ibadet etme ve spor yapma kültürü, XIX. yüzyılın sonunda günümüzdeki modern anlamda cemiyetleşmeye dönüşmüştür (Karadoğın 2021: 199-200).

İstanbul başta olmak üzere gayr-i Müslimlerin bulunduğu her yerde ümmetten, millete geçilen süreçte kültür ve yardım dernekleri, hayır cemiyetleri (cami, kilise, sinagog) yoğunluk kazanmaya başlamış, 1901 yılında Fransa’da yayımlanan dernekler ile ilgili kanunlardan, uyarlanarak hazırlanan 1909 Cemiyetler Kanunu ile cemiyetlerin, derneklerin uyacağı esaslar belirlenmiştir. II. Meşrutiyet’in ilanı ile birlikte Osmanlı Anayasa’sına yapılan eklemelerle dernek kurma hak ve hürriyeti özellikle “İttihad-ı Anasır”ın korunması, gizli cemiyetleşmenin önlenmesi noktasında toplumsal mutabakatın oluşturulması amaçlanmıştır (Toprak 1985: 205-208; Başkutlu-Özçakır, 2020: 401-402).

Tanzimat döneminden başlayarak, I. Meşrutiyet dönemine gelinceye kadar hızlı bir ivme yakalayan sosyal örgütlenme hareketi önce Rumlar, Ermeniler, Museviler ardından Bulgarlar, Arnavutlar en sonunda da Türkler arasında görülmeye başlanmıştır. Elbette bu sosyal örgütlenme çabasının ilk dönemleri, gayr-i Müslim toplumun içerisinde kültürel küçük ve masum birer organizasyon olarak başlamışsa da Fransız İhtilâlinin getirisi olan milliyetçilik akımının tesiriyle

Batılı devletlerden aldıkları “etnik aidiyet” desteğinin en kıymetli kontrollü değişim vasıtalarından birisi hâline dönüşen cemiyetler, bir süre sonra Osmanlı toplumunun birlik, beraberlik ve bütünlüğünü doğrudan tehdit eden organizasyonlar haline almışlardır (Günay, 2017: 917).

XIX. Yüzyılın sonunda Avrupa toplumlarında başlayan milliyetçilik algısı dünyanın farklı coğrafyalarına dağılmış olan Yahudi toplumuna da sirayet etmiş ve kendilerine “vaad” edildiğini iddia ettikleri topraklara (Filistin) dönebilmek adına yoğun gayretlere girişmişlerdir. Bu konuda en önemli desteği de Avrupalı devletlerden alan Yahudiler tertip ettikleri iki Siyonist kongre sonucunda Teodor Herzl’i siyasi temsilci olarak seçmişlerdir (Temizgüney 2019, s.341). Kongrelerdeki esas maksat, Yahudilerde millet bilinci uyandırmak, devlet kurmak adına girişimlerde bulunmak, bunun için tüm dünya Yahudilerinin buldukları meslek gruplarında edindikleri hemen her kazanımı, kurmayı hedefledikleri ülkeye aktarmalarını temin etmek, basın-yayın unsurlarını bu işi için seferber etmek olarak belirlemişlerdir (Kızıloğlu, 2012: 36-54; Tokgöz, 2017: 183-195; Yetkin 1996: 123-124).

2.1. Osmanlı’da Maccabi Jimnastik Cemaati ve Siyonist Faaliyetleri

Osmanlı Devleti’nde ise Yahudi toplumunun ileri gelenleri, durumlarını dönemin yönetimine iletirken bölücü değil, yapıcı olduklarını, ülkenin kaynaklarını yok etmek değil, mamur etmeyi hedefledikleri şeklinde propaganda yapmışlardır. Burada kurulacak Yahudi derneğinin yegâne amacının devlete, milletine sadakat ile bağlı nesiller yetişmesini temin etmek olduğu vurgulanmıştır. Bu sebeple farklı Avrupa devletlerinin vatandaşı olan diğer Siyonist yapılarla aralarına mesafe dahi koyduklarını ifade etmişler, “Siyonizm” hususunda birbirlerine karşı tavır dahi almışlardır (Temizgüney, 2019: 342;Delevi, 2019: 10104-105).

Yahudi toplumunun dünyanın farklı yerlerine dağılmış olması, Siyonist yapının “ulusal vatan oluşturma” fikrini değiştirmedeği gibi ona yasal bir prosedür kazandırabilmek adına sıkı bir tempoda çalışmalarını da zorunlu hale getirmiştir. Yahudilerin, milliyet duygusunu geliştirmek, vatana kavuşmak için belirledikleri hedeflerden birisi din, kültür birliği ise diğeri de fiziksel olarak diri ve çevik bir nesil yetiştirmek düşüncesi olmuştur. “Mascular Judaism” (Umland, 2013: 5-16) olarak tanımlanan bu hareketin savunucusu Max Nordau adlı Siyonizm’in kurucularından birisidir. Nordau’ye göre; “Yahudi toplumunun jimnastiğe eskisinden daha fazla ihtiyacı vardır. Yahudi toplumunun “ötekileştirilmesinin” temel sebebi, fiziksel zayıflıklarından kaynaklanmaktadır (Umland, 2013: 5-16; Cora 2008, s.38). Böylece yeni Yahudi nesli hem entelektüel hem de fiziksel güce sahip olacaktır.” şeklinde II. Siyonizm Kongresi’ndeki sözleriyle içerisinde buldukları politik vaziyeti izaha çalışmıştır (Umland, 2013: 16-50).

Yahudiler, milliyetçilik ruhunu gençlere verebilmek adına milletin yetiştirdiği pek çok kahramanının adını (Umland, 2013: 42-43; Bloom, 2010: 84-85; Kay, 2002: 118; Sabah Genel Kültür Ansiklopedisi 1988: 1847; Temizgüney, 2019: 345)² spor kulüplerine vermekten de geri durmamışlardır. XIX. Yüzyılın sonunda

² *Bar-Kochba*: Roma İmparatorluğu’na karşı M.S.132-135 tarihleri arasında isyan etmiş kişidir. Yahudi ırkını yükseltmek amacı olmuştur (Umland, 2013: 42). *Shimon Bar Giora*: Shimon Bar Giora Samiriye’deki Gerasalardan olup, I. Yahudi-Roma Savaşı’nda önemli taarruzlar gerçekleştirmiş ve Roma ordusuna kayda değer seviye de zarar vermiştir. M.S. 66 yılında Cestius Gallus komutasındaki Roma birlikleri Kudüs’e ilerlediklerinde, Roma ordusuna kuzeyden saldırmak suretiyle yenilgiye uğratmıştır (Bloom, 2010: 84-85). *Yehuda Makabee*: Haham Matheas Hasmonean’ın 4 oğlundan birisidir. İskender Devleti’nin yıkılmasının ardından kurulan Selevkos Devleti’ne karşı yapılan savaşta (M.Ö.166-170) yararlılık göstermiştir. Kudüs’teki ikinci tapınağın Romalı putlardan temizlenmesi ve Yehova’ya adanması hadisesi olan “Hanuka Bayramı”nın da (Işık Festivali) başlangıcıdır. (Kay, 2002: 118); *Samson*: Olağanüstü güçleri olduğu düşünülen Yahudi bir kahraman olup, Eskiçağ’ın gizemli dünyasında kendisine yer bulmuştur. 12 Yahudi yargıç arasında en sonuncusu olduğuna inanılmaktadır. Samson, Yahudilerin inanç dünyasında çoğunlukla bir aslanı parçalayan ve bir eşeğin çene kemiğini silah olarak kullanmak sureti ile pek çok Filistinli Arap’ı öldüren kişi olarak bilinmektedir. (Sabah Genel Kültür Ansiklopedisi, İstanbul, 1988/4: 1847 v.b.; Umland, 2013: 42-43; Temizgüney, 2019: 345).

Yahudi jimnastik kulüpleri Musevi toplumunun olduğu her ülkede bulunur hale gelmiştir. Bu cemiyetlerin kendileri için benimsedikleri en doğru ekol Alman Ludwig Jahn'ın, "Turnen" adı verilen jimnastik türüdür ki Yahudi gençlerinin fiziksel niteliklerini bu yolla geliştirmesi amaçlanmıştır (Umland 2013: 46-47). Jahn ekolünde jimnastik, milliyetçilik bilincinin yükselmesinde, ulus anlayışının gelişmesinde onlara ilham kaynağı olmuştur (Üstel 2008: 86).

Bu bağlamda Yahudilerin dünyada ilk kurdukları jimnastik kulübü, 8 Ocak 1895 yılında Alman-Avusturya kökenli olan fakat İstanbul'da ikamet eden kişilerce "İsraelitischer Turnverein Konstantinopel" (İstanbul Yahudi Jimnastik Kulübü)" adıyla kurulan cemiyettir (Temizgüney, 2019: 347-348; Çelik, 2013: 36; Delevi, 2019: 85-86)³. İsrailitischer Turnverein Konstantinopel'in on üç yıllık ömründeki en önemli girişimlerinden birisi de 1906 yılında ilk defa Osmanlı Devleti'nde kadınların da jimnastik yapmalarına imkân vermesidir (Delevi, 2019: 90)⁴. Kulüp, 25 Mayıs 1908 yılında yapılan genel kurul ile adını "Ulusal Yahudi Maccabi" olarak değiştirmiştir (Temizgüney 2019: 349; Delevi, 2019: 97)⁵. Cemiyetler Kanunu uyarınca da Pera Kaymakamlığı tarafından 9 Kasım 1909 tarihinde kulüp tüzüğü onaylanmıştır. (Delevi, 2019: 102). Maccabi Kulübü, 1910 yılından itibaren spor etkinliklerinin dışında şiir, şarkı yarışmaları tertip etmiş ve milli bilinci geliştirebilmek adına İbranice kurslarına da ağırlık vermiştir

³ Abraham ve David Ziffer, J. Levy, M. Grünberg, E. Springer, Caraco, Leibowitz, Hank, Konnfeld, Diamant, Braunstein, Lesiker Mallah, Schönmann, Schlick, Attias, Eisenstein gibi isimler kulübün kurucusu ve ilk sporcularıdır. Aşkenaz kökenli olan bu sporcular kulüpten ilk aşamada bil'a bedel yararlanmışlardır. Daha sonraki yıllarda üyelik ücreti tahsil edilecektir. (Temizgüney, 2019: 347-348; Çelik, 2013: 36; Delevi, 2019, s.85-87).

⁴ Bu kulübün mensupları Alman kökenli olmaları sebebi ile daha muhafazakar olan Türk Sefarad Musevilerinin tepkisini çekmemek adına bir süre kulübe Aşkenaz Musevilerini almışlar, Goldsmith Okulu öğrencilerine ders vermişler, toplum içerisinde jimnastik gösterileri yapmışlardır (Delevi, 2019: 92-93). 1906 yılında Yunanistan'da yapılan ara Olimpiyatlara Osmanlı Devleti'nden bir de Musevi sporcu katılmıştır. (Delevi, 2019: 94).

⁵ "Maccabi" adı ile 1902 yılında Rusçuk'ta da bir Yahudi cemiyeti kurulmuş, başına da daha sonra İstanbul'daki cemiyetin başkanlığını da üstlenecek olan Haim Abraham geçmiştir. (Temizgüney, 2019: 349). Türk toplumunun ilk jimnastikçilerinden Selim Sırrı Tarcan'ın da Maccabi'de jimnastiğe başladığı ifade edilmektedir. (Delevi, 2019: 125).

(Temizgüney 2019: 351). Sözü edilen kulübün idari heyeti aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin egemenlik sahası içerisinde yürütülen, cemiyet faaliyetleri içerisinde, Musevi gençlerinin Filistin'de yerleşime teşvik edilmesi, nüfuslarının bulunduğu her yerde gençlerin gönüllü çalışmaya özendirilmesi gibi faaliyetleri de üstlenmişlerdir (Shaw 2008: 356-357; Temizgüney 2019: 352). Bununla bağlantılı olarak cemiyetin başkanı Moritz Abramoviç, İzmir, Şam, Beyrut, Halep ve Kudüs'te benzer niteliklere haiz bir jimnastik cemiyeti kurmak için harekete geçmiş, talebi dönemin idarecileri tarafından cemiyetler kanununa aykırı olmayacak biçimde olursa, kendisine yardımcı olunabileceği beyan edilmiştir (BOA.DH.İD. 126.9.1-2; BOA.DH.İD. 126.26.1-4; Temizgüney 2019: 351).⁶

Bunun dışında Maccabi Yahudi Jimnastik Cemiyeti, 1911 yılında özellikle devletin içerisine girmiş olduğu savaş sathı mahalli çerçevesinde farklı kurum, kuruluş, dernek ve cemiyetlerin başlattığı yardım kampanyalarının bir benzerini kendisi de tertip etmek sureti ile topluma olan aidiyetini zaman zaman ortaya koymaya çalışmıştır. (Delevi, 2019: 131-135,161-162). Aynı zaman dilimi içerisinde Osmanlı coğrafyasında yer alan Musevi okullarında jimnastik dersleri zorunlu olmuştur (Benbassa, 1990: 179).

İlerleyen zaman diliminde cemiyetin Siyonist faaliyetlerinin artması ile birlikte Osmanlı Devleti'nin konu ile ilgili makamları, Beyoğlu Büyük Hendek Sokağı'nda bulunan merkezi izlemeye almış ve yürütülen olumsuz siyasi gayretler sebebi ile cemiyete ceza kesmeyi yeterli görmüşlerdir (BOA.DH.EUM.THR.105.09.3-5; BOA.DH.EUM.THR.40.40.1). Hatta bazı zamanlarda düzenlemeyi planladıkları toplantılarına devlet tarafından kolluk kuvvetlerinin görevlendirilmesi de söz

⁶ Temizgüney makalesinde Kudüs'te açılması planlanan jimnastik cemiyetinin 1911 tarihinde faaliyete geçtiğinden bahsetmiştir. Buna göre Halep'te de böyle bir cemiyetin faaliyete geçmesi muhtemeldir. (Temizgüney, 2019: 351).

konusu olmuştur. (BOA.TFR.I.SL.216.21600.1).⁷ Cemiyetin faaliyetlerine kapanmadan devam ettiği düzenlediği jimnastik organizasyonlarından da anlaşılmaktadır (Temizgüney 2019: 354-356). Bu faaliyetlere bir örnek vermek gerekirse, Bulgaristan'daki bir jimnastik kulübünün davetlisi olarak Cemiyet, 28 mensubu (BOA.DH.SN.THR. 11.34.1)⁸ ile Varna'ya gidebilmek için Osmanlı Hariciye Vekaleti'nden 10 günlük pasaport talebinde bulunmuştur (BOA.DH.SN.THR. 11.34.4; BOA.DH.SN.THR. 8.29.1; BOA.DH.SN.THR. 11.34.1). Yahudi cemaatinin özellikle Balkanlara yaptığı bu seyahatler yalnız kendilerinin varlıklarını değil, Osmanlı Devleti içerisindeki diğer etnik grupların da varlıklarını ortaya koyabilmek adına, merkezi yönetime karşı işbirliği yapmayı hedeflemiştir (Yiğit 2019: 406).

Osmanlı Devleti'nde yalnızca Anadolu'da değil, Balkan coğrafyasında dahi jimnastik bahane edilmek sureti ile halka silahlı talimler yaptıran Sosyete Jimnastik Cemiyeti gibi organizasyonlarla karşı karşıya kalmıştır. Bu cemiyetlerin maksadı gerek kendi buldukları toprakların bağımsızlığını sağlamak gerekse Doğu Rumeli gibi geniş alanların Osmanlı Devleti'nden koparılmasını temin edebilmektir (BOA.HR.TH. 32.12.1-6). Bu maksatla Selanik'te Yahudi cemaatinin kurduğu bir diğer jimnastik kulübü ise Sporting Üstad Cemiyetiydi. Cemiyet, 1909 yılında Belçika'nın Selanik Konsolosu Topers başkanlığında kurulmuş ve bu durum Osmanlı istihbaratının dikkatini çekmiştir. Yaşanan gelişme üzerine siyasi

⁷20 Ağustos 1909 tarihinde Bratinze Ziraat Mektebi'nde Maccabi Jimnastik Cemiyetinden 100 gencin yapacağı toplantıya muhafaza maksatlı jandarma görevlendirilmiştir

⁸ Barzilai Ef., Haim Abraham, David Safra, Josef Franci, Alber Acubel, Rafael Davidas, Alber Haim, Helmut Şallik, Aşir Zafir, Levon Farber, Yulyus Hirsh, Haim Burnestain, İzhak Burnestain, Paul Burnestain, Kohen Ef., Alber Zafir, Haim Şamtub, İzhak El-Kahim, Joseph Galimedi, David Ceyb, Moritz Duiporig, Rober Behaer, Leon Emuraben, Haham David Ef., David El-Nekahid, Lusid Şitoyo (Fayul Markus Ef.), Moritz Abrahamovich, Rafael Heyail BOA.DH.SN.THR. 11.34.1). İstanbul Musevi Jimnastik Heyeti'nin karşılanmasında Bulgar Badosu, Tevfik Fikret'in sözlerini yazdığı Wadia Sabra'nın bestelediği "Osmanlı Milli Marşı"nı çalmıştır. (Delevi, 2019: 101; Sibgotullina, 2012: 107-114).

takibe uğrayan cemiyetin jimnastik icra etmek maksadı ile faaliyetler yürüttüğü anlaşılmıştır (BOA.DH.SYS. 53.8.2-3). Günay 2017: 924).⁹

İstanbul Maccabi Kulüplerinin bir araya gelerek, 7 Haziran 1914 tarihinde Papaz'ın Çayırı olarak bilinen yerde, hükümet temsilcilerinin ve askeri yetkililerin hazır bulunduğu, 100 erkek, 40 kadın sporcunun yer aldığı ve ordu bandosunun konser verdiği "Maccabi Şöleni" adı verilen ve İsveç Jimnastiği gösterilerinin tertip edildiği, tüm gösterinin filme alındığı bir organizasyonu da tertip etmiştir. (Kuran-Hıçyılmaz, 2017: 73; Delevi,2019: 165-166).

2.2. Ermeni Cemaatinin Jimnastik Faaliyetleri Aracılığıyla Yürüttüğü Fesat Faaliyetler

Osmanlı topraklarında modern anlamda spor cemiyetlerinin tesisi Batılı devletlere kıyasla oldukça geç bir zamana rastlamıştır. Buna sebep Osmanlı ülkesi nüfus genelinin tarım ekonomisine dayalı olması, halkının idmana zaman ayıramaya ve sportif faaliyetleri geliştirmesine imkânının olmamasındandır (Şahin 2019: 10-11; Günay 2017: 918). Ayrıca Osmanlı'da cemiyet algısının tekke kültürü ile özdeşleşmiş olmasından kaynaklı olup, biat anlayışı ile yürütülmesindedir. Osmanlı Devleti'nde cemiyetleşme anlayışı vakıf kültürü ile özdeşken, Tanzimat Fermanı'nın ilanı ile birlikte öncelikle gayr-i Müslimlerde ardından da Müslüman reaya da hızlı bir mesleki, kültürel ve etnik bir topluluk bilincinin oluşmaya başladığı tespit edilmiştir (Cihangir 2019: 398-399).

Gayr-i Müslimlerde görülen bu bilinç olayının ortaya çıkması ile gelişmesine elbette dönem itibari ile Avrupalı emperyalist devletlerin tesiri yüksektir. Meşrutiyet sürecine ara veren İstibdat dönemini fırsat bilen pek çok gayr-i

⁹ Reisi-i Evvel Topers, Reisi Sâni Mario Medyano, Sandık Emimi Daniel Medyano, Katip İzhak Medyano, Azalar Ace Benadi, Arthur Medyano, Sam Şalom, J. Lobel olarak belirlenmiştir. BOA.DH.SYS. 53.8.2-3; Günay, 2017: 924).

Müslim gencinde olduğu gibi Ermeni gençleri de yurtdışında tahsil görme arzusu ile harekete geçmiştir (Yavuz, 2009: 26, 80, 138,140-141; BOA.DH.MKT. 177.32.1; Günay, 2017: 936). Bir kısım Ermeni gencinde görülen bu yurtdışında tahsil yapma hevesinin esas sebebinin ne olduğu, Osmanlı ülkesine döndüklerinde yürüttükleri faaliyetlerin akabinde daha belirgin olarak ortaya çıkmıştır.

Osmanlı Devleti'nde yaşayan gayr-i Müslimlerin matbaa işlerinde de etkin olmaları, onların kendi nesillerinin jimnastik eğitimini yayıncı yoluyla da desteklemelerine imkân vermiştir. 27 Haziran 1903 yılında "İdman-ı Etfal" adıyla Ermeni dilinde bir kitabın yayınlanmasına dönemin yönetimi tarafından müsaade verilmiştir (BOA.MF.MKT. 716.12.1-6).

Osmanlı gayr-i Müslimlerinden Ermenilerin, 1906 yılında Karadeniz yöresindeki okullarında okuttuğu sözüm ona Sempad Davidyan'ın Fransız dilinde hazırlanmış olduğu "Gymnastic de la Spor" adlı kitabın zararlı olmadığı fakat "Varjanyon Mankanis" adlı kitabın içeriğinde terminolojik bilgilerinin dışında, Ermeni toplumunun geçmiş yapısı, özgürlük, vatanperverlik kavramları, marşlar ve sloganlarla doldurulmuş olduğu yönündeki ihbarın değerlendirilmesi gerektiği bildirilmiş ve bu sebeple kitabın Osmanlı Maarif Teşkilatı tarafından müfredattan çıkarılması istenmiştir (BOA.DH.MKT.1044.43.4-1-4; BOA.MF.MKT. 911.46.1-3).¹⁰ Yaşanan bu tür bağımsızlık girişimleri de göstermektedir ki Avrupalı devletler, kendileri için bölgesel bir tehdit olarak gördükleri Osmanlı Devleti'ni, içerisinde olduğu olumsuz şartları da değerlendirmek sureti ile her platformda onu zayıflatmayı, yıpratmayı düstur edinmiş, ellerine geçen fırsatları, özellikle de gayr-i Müslimleri kullanmaya çalışmışlardır.

¹⁰ Kitabın Ermenice ve Fransızca hâllerini bu belgede bulabilirsiniz. 1-75 sayılı belgeler kitap sayfalarıdır. Bkz. BOA.DH.MKT.1044.43.4-1-4; BOA.MF.MKT. 911.46.1-3).

Ermeni toplumu genel anlamda jimnastikte değilse de futbol ve atletizmde kendilerini hissettirecek derece başarılı bir performans sergiliyorlardı. (Ozinian, 2021) Anadolu’da yaşayan Ermenilerinin I. Dünya Savaşı’ndan önce kurdukları ilk idman cemiyeti “Homonintmen”, (Ermeni Spor Birliği) adını taşıyordu.” Cemiyet, Türkiye dışında Ermeni diasporasının yaşadığı hemen her yerde kurulmuştur. Anadolu’da yaşayan Ermenilerin, Anadolu’nun diğer etnik unsurlarının yaptığı gibi kendilerine ait sayıca fazla cemiyet kuramamasındaki en önemli sebep Türklerin, Rumların organizasyonlarında yer almayı tercih etmelerinden kaynaklanmıştır (Günay, 2016: 392).

Ermeniler de Yahudilerin yaptığına benzer biçimde Balkanlarda, Osmanlı Devletine karşı faaliyetlerde bulunmuştur. Özellikle sekiz asır müddetince, Bulgar coğrafyasına farklı sebeplerle göç etmişlerdir ki ilk göç V. asırda, son göçün XX. asırda yapılmıştır. Bu noktada Bulgaristan’a göç eden Ermeni demografisi hakkında kullanılan rakam, Anadolu’da çıkardıkları isyanların ardından 50 bine kadar çıkmıştır (Kâmil 2016:2). Bulgaristan’ın Rusçuk şehrinde yoğunlaşan bu göçmen Ermeni nüfusunun gençleri, burada jimnastik faaliyetleri ve silah talim yapabildikleri “Truşak” adında bir cemiyette ihdas etmişlerdir (BOA.SFR.04. 827.59.1). Buna benzer bir girişimi Filibe’nin Rum, Yahudi zümresi ile bir araya gelen Ermeni cemaatinin ileri gelenleri yine jimnastik cemiyeti adı altında, fukaralara bedeni ve zihni talimler yaptırmak maksadıyla 20 yaş üzeri işsiz-güçsüz Ermeni erkeklerini kırlara çıkartarak silahlı eğitimler verdikleri, yörenin kolluk güçleri ve merkezi idaresi tarafından belirlenmiştir (BOA.HR.SFR.04. 235.79.1-2). Yaşanan son gelişme de göstermektedir ki Ermeni gençlerinin bir bölümü buldukları her nokta da devlete karşı bir organizasyona dahil olmaktan çekinmemişlerdir.

2.3.Bulgar ve Makedon Jimnastik Cemiyetlerinin Yürüttüğü Milliyetçilik Faaliyetleri

Bulgarlar, 1879 yılında Osmanlı Devleti'nde ilk jimnastik cemiyeti kuran ve kurumu merkezi yönetime karşı milliyetçilik faaliyetleri için kullanan toplumdur (BOA.HR.TH.32.81.1-7; BOA.HR.SYS. 1919.29.1,3-4; BOA.HR.TO. 556.78.1).¹¹ Osmanlı Devleti'nin, Bulgarların jimnastiği askeri talimler şeklinde yaptığını, kırsalda halkı hamasi söylemlerle merkezi yönetime karşı tahrik ettiğini fark etmiş ve sert tedbirler almak zorunda kalmıştır (BOA.HR.TH.32.12.1; BOA.A.} MTZ.RŞ. 1.10.1; BOA.HR.TO. 136.33.1; BOA.A.} MTZ.RŞ. 1.21.1; BOA.HR.TO. 133.91.1).

Bu arada Osmanlı Devleti, Bulgaristan'da toplanacak jimnastik cemiyetinin organizasyonunda bulunmak isteyen ve Selanik'ten gidecek jimnastik cemiyetinin üyelerinden pasaport istenmemesi adına Sofya Jimnastik Cemiyeti'nin başkanı İvan Vaskov vasıtasıyla idari heyetten talepte bulunulmuştur (BOA.DH. MUİ. 110.49.3-5). Bulgar komitacılar açısından her sınırdan geçiş talebi masum amaçlar içermemekteydi. Bunlardan birisi de Edirne Bulgar Jimnastik Mektebi muallimi olan Bayırof Efendi'nin geçişleriydi ki bir jimnastik muallimi olmasına rağmen yanıcı ve parlayıcı bazı maddeleri Bulgaristan'a kaçak yollardan taşımaktayken, Osmanlı kolluk güçleri tarafından yakalanmıştır (BOA. HR.SFR.04. 247.7.1-2,4-5).

Bulgar cemiyetleri içerisinde merkezi yönetime karşı en saldırgan tutumu Yonak (Kahramanlar) Jimnastik Cemiyeti (BOA.HUS.410.86.1,3,5) sergilemiş, Varna'daki kanun kaçaklarına silahlı destek vermiş, hatta söz konusu desteği

¹¹ Balkanlardaki Jimnastik cemiyetlerinin fesat faaliyetler yürütüp yürütmedikleri hususunda Doğu Rumeli Valisi Vitalis Paşa'dan rapor talep edilmiştir (BOA.HR.TO. 556.78).

verebilmek içinde organizasyonlar tertip etmiştir (BOA.HR.SFR.04. 594.40.1; BOA.HR.ŞFR.04. 225.32.1-7; BOA.Y.PRK.MK. 8.104.1-14; BOA, HR.SFR.04. 362.17.1-2; BOA, HR.SFR.04. 217.73).¹² Bunun haricinde Bergos'ta bulunan Makedon ayrılıkçı komitelerine ait jimnastik cemiyetleri, Osmanlı yönetiminin kendilerine olan yakın tutumlarını fırsata çevirerek, faaliyetlerini yürütebilmek adına binalarının olmadığını yerel yönetimlere bildirmiş, kendilerine bir bina tahsis edilmesini veya inşası noktasında yardımda bulunmalarını talep etmişlerdir (BOA.HR.SFR.04. 216.25.1). Bu durumda göstermektedir ki Balkan coğrafyasında, XX. yüzyılın başından itibaren sporun birleştirici niteliğini kamuflaj olarak kullanan fesat örgütleri, amaçlarını gerçekleştirmek noktasında harekete geçmişlerdir.

Bulgaristan'dan zaman zaman öğrenciler Yunanistan'a geçerek burada jimnastik sporunu halka otellerde, lokallerde verdikleri konferanslar vasıtası ile sevdirmeye çalışmışlardır (BOA.TFR.I..SL. 215.21458.1).¹³ Bunun yanı sıra Yunanistan'dan da (Selanik) 1910 yılı içerisinde Sofya'da bir jimnastik cemiyetinin organize ettiği konferansa müdahil olabilmek adına çok sayıda jimnastikçi (Musevi, Hırvat, Slav) Bulgaristan'a gitmiştir (BOA.BEO. 3776.283188.1-3). Söz konusu buluşmalardan birisi de Sırp jimnastik muallimlerinin, Sofya'daki diğer jimnastik muallimlerini ziyaret etmek ve konu hakkında çeşitli istişarelerde bulunmak amacıyla Osmanlı merkez

¹² Cemiyetler zaman zaman eğlenceler tertip etmek sureti ile üyeleri ile bir araya gelmekte ve yapılacak eylemler hakkında görüş alışverişinde dahi bulunmaktaydılar (BOA.HR.ŞFR.04. 225.32.1-7). Bulgar Jimnastik Cemiyeti'nin programı (BOA.Y.PRK.MK. 8.104.1-14; BOA, HR.SFR.04. 362.17.1-2); Bulgar komitaclar, jimnastik faaliyeti adı altında askeri talim yaptırarak, siyasi faaliyetlerde bulundurdıkları Filibeli gençleri meccanen tertip ettikleri toplantılara taşımış ve buraya katılan halktan kişilerden de zorla para toplamışlardır (BOA, HR.SFR.04. 217.73).

¹³ Selanik Emniyet Müdürlüğü, Ağustos ayı içerisinde bölgelerinde meydana gelen gelişmeler hakkında malumat verirken, Bulgar Jimnastik Mektebi talebelerinin, jimnastik ile ilgili halka Splandid Palas Otel'nde ve şehrin değişik semtlerindeki kahvehanelerde sunum yaptıklarını beyan etmiştir (BOA.TFR.I..SL. 215.21458.1).

yönetiminden geçiş izni talep etmeleriydi (BOA. HR.SFR.04. 809.63.1-2). Dönem itibari ile yaşanan sıkıntılarda göz önünde bulundurulduğunda, Balkan coğrafyasındaki bu sık birliklilikler, niyetlerin halis olup olmadığı hususunda, Osmanlı yönetimini de zaman zaman tedirgin etmişse de toplulukların faaliyetlerine yine de mani olunmamıştır.

Bu faaliyetler bir süre sonra aleni toplantılara dönüşmüştür ki “Makedon Kardeşlik Cemiyeti” Sofya’da bir “Slav Birliği” toplantısı dahi tertip edeceğini “Vetcherna pochta” adlı gazete de neşretme özgüvenini kendisinde bulabilmiş, hatta Bulgaristan’daki pek çok jimnastik cemiyetini de bu toplantıya davet etmişlerdir (BOA.HR.SFR.04. 420.15.1-8).

2.4. Anadolu Rumlarının Kurduğu Jimnastik Kulüpleri

Osmanlı Devleti’nde cemiyetleşme faaliyetlerinin geç görülmesindeki sebep, toplumun kırsal yapıda olması ve sanayileşme hamlesini gerçekleştirememesinden kaynaklanmıştır. Bu düşünceden hareketle cemiyetleşme yine Osmanlı-Türk toplumunda değil, Osmanlı gayr-i Müslim gruplarında öncelikle de Anadolu Rumlarında başlamıştır. Anadolu topraklarında ulusallaşma bilinci ile gizli olarak başlayan hareketler, XIX. Yüzyılın sonunda samut birer spor, sanat, kültür kurumları hâline gelmiştir (Günay, 2016: 388; Okan, 1975: 383-386; Fişek 1983: 2176). Bu durumun önemli örneklerinden birisi, 1888 yılında Bursa’nın Mudanya ilçesinde Rum çocuklarının fiziksel gelişimini artırabilmek amacıyla jimnastik salonu ve oyun alanlarının inşa edilmiş olmasıdır (Baltas, 202: 24-25).

İzmir’de Aronis Mektebi talebeleri Anadolu topraklarındaki ilk müzik ve Jimnastik cemiyetini 14 Eylül 1890 tarihinde Orfeus adı ile Panos Argirapoulos başkanlığında, Magarou Lada Caddesi’nin paralelinde bulunan bir ofiste kurmuşlardır. 1893 yılına gelindiğinde ise cemiyetten üyeler Orfeus’u terk

ederek İzmir'in ilk gerçek jimnastik kulübü olan Gymnasion'u kurmuştur. Bu cemiyetin jimnastik, bisiklet, futbol, kriket, yürüyüş, kürek, avcılığın özel dalları, dans, şan, müzik olarak şubeleşmiştir. Birbirinden ayrılan cemiyet üyeleri 28 Kasım 1898 tarihinde törenle birleşme kararı almışlardır (Baltas, 2021: 24-25).¹⁴

Antik Yunan ve yerel Rum kültürünü yaşatmak amacıyla 1891 tarihinde adını aldığı, müziğin hamisi "Apollon Smyrni", İzmir'de İakovos Koulambidir tarafından bir filarmoni topluluğu şeklinde kurulmuş olsa da 28 Nisan 1905 yılından itibaren "Apollon Jimnastik Kulübü" olarak da faaliyetlerine devam etmiştir. Kulübün resmi anlamda jimnastik şubesi XX. Yüzyılın başında açılmışsa da öğrenciler jimnastik antrenmanlarını 1880 yılından itibaren "Berduşun Aşkı" (Baltas, 2021: 27)¹⁵ denilen salonda yapmışlardır (Baltas, 2021: 26-27; Tağmat, 2017: 138-139).¹⁶ 1922 yılına kadar çalışmalarını sürdürecektir olan Apollon Smyri Kulübünün üyeleri arasında avukat, şair Mihail Argiropulos, İzmir "Kağıthane" semtinin kurucusu kabul edilen Hristos Athanasoulas, Rum-Alman Lisesi kurucu Müdürü Kriakos Yannakis, Teolog Savvas Papagrigoriadis ve Dimitrios Marsellis gibi isimler bulunmuştur (Baltas, 2021, s.28; Tağmat, 2019: 345).¹⁷

Bu dönemde Apollon ve Panionios kulüpleri birbirleri ile tatlı bir rekabet yaşamaya başlamış ve mücadele sayılarını artırabilmek adına, özellikle Apollon

¹⁴ Andrea Baltas, Osmanlı Devleti'ndeki Rum Cemiyetlerinin varlığının 1890 tarihinde resmi kayıtlara geçtiğini (Orfeus), buradan ayrılan bazı üyelerin 1893 tarihinde İzmir'de ilk gerçek jimnastik kulübü olan Gymnasion'u kurduklarından söz etmiştir. Cemiyetin diğer kurucuları, Andreas Voulgaridis, Emilios Kartalis, Nicolaios Manolidis, Dimosthenis Milanakis, Mitros Stivaktopoulos, Nikias Tzetzos, Kostantinos Tombrof, Ioannes Fatseas, Kastor Foros, Polidefkis Foros'dur (Baltas, 2021: 24-25).

¹⁵ "Tu erota t'alani" (Baltas, 2021: 27).

¹⁶ 1894 tarihinde gezi kolunu kuran cemiyetin üyeleri arasında Athanasios Koulambidir, Mattheos Provatoulos, Platon Yasemopoulos, K. Kostas, İannis Damvergis, Apostolos Psaltos, Stefanos Papamihalis, İ. Makroulis gibi isimler bulunmuştur. Baltas, 2021, s.26-27; Tağmat, 2017: 138-139).

¹⁷ Kulüp, Atina'da aynı isimle faaliyetlerini sürdürmeye devam etmektedir. Kulüp, Mavi-Beyaz renklerini korumaya devam etmiş, eski adı Apollon Smyrni olan statlarının adını günümüzde Georgios Kamaras Stadı olarak değiştirmişlerdir. (Tağmat, 2019: 345).

Kulübü tarafından spor müsabakaları organize edilmiş, yerli ve yabancı birçok jimnastik cemiyetinin iştirakıyla uluslararası bir nitelik dahi kazanmıştır. Yapılan organizasyonlar, İzmir’i idman alanında bir cazibe merkezi hâline getirmiştir (Güneş 2010, s.39). Apollon Müsabakaları 1904 yılında başlamış ve geleneğe dönüştürülerek toplamda on defa, Rum cemiyetlerin dışında, yabancı spor cemiyetlerinin de katılımıyla organize edilmiş fakat bu müsabakalara Türk İdman Cemiyetleri katılmamıştır (Güneş 2010: 53; Baltas 2021: 104-107).¹⁸

1890 yılında kurulan bir diğer cemiyet ise Avcı Kulübüdür. Miltiadis Seizanis cemiyetin kuruluşunda öncü görevlerden birisini üstlenmiştir. Kulüp kısa süre içerisinde spor şubesini açarak, yıllık oyunlar organize etmeye başlamıştır. Avcılar Cemiyeti 1896 yılı Olimpiyat Oyunlarına davet de edilmiştir. Bu arada gayr-i Müslim cemiyetleri düzenledikleri jimnastik organizasyonları ve kulüplerinin diğer masraflarını karşılayabilmek maksatlı zaman zaman eşya piyangoları, kermesler, yardım geceleri tertip etmişlerdir (BOA.DH.EUM.THR. 24.45.01; BOA.Y.PRK.ASK.138.68.2-4; BOA.Y.PRK.ASK. 138.69.1-2; BOA.DH.MKT. 744.66.1).¹⁹ İzmir’in bir diğer köklü kulübü faaliyetlerine ilk olarak müzik ile başlayan “Orfeus Müzik Topluluğu”dur. Ancak amaçları arasında Anadolu Rum gençlerini kültürel ve sportif olarak donatmak olan cemiyet, bu hususun sportif gereksinimlerini tam olarak yerine getirmeyince, cemiyet üyelerinden bazıları kulüpten ayrılarak 1894 yılında “Gymnasion Spor Cemiyeti”ni kurmuş, fakat 1898 yılında Orfeus’in diğer üyeleriyle bir araya gelerek “Panionios Jimnastik Kulübü”nü kurmuşlardır. Panionios Jimnastik Kulübü, Yunanistan Jimnastik

¹⁸ Bu oyunlara Türk jimnastikçiler de katılım sağlamışlardır. Baltas, 2021: 104-107).

¹⁹ 1897 yılında Krones Jimnastik Cemiyeti, Yıldız Saray’ında yardım gecesi tertip etmiştir. Bu düzenlenen faaliyetler sıklıkla olmasa da farklı amaçlar için kullanılmıştır. BOA.DH.EUM.THR. 24.45.01; BOA.Y.PRK.ASK.138.68.2-4; BOA.Y.PRK.ASK. 138.69.1-2; BOA.DH.MKT. 744.66.1).

Federasyonuna (SEAGS) kaydolmuştur (Cihangir 2017: 136; Baltas, 2021: 116).²⁰

Hatta öyle ki Panionios, Osmanlı coğrafyasının bir jimnastik kulübü olmasına rağmen 1896 Olimpiyat Oyunlarına da Osmanlı'yı değil, İzmir'i temsilen katılmıştır (Cihangir 2017: 138).²¹

İzmir burjuvazisinin kulübü olarak bilinen ve “Jimnastik Sevenler” denilen “Sporting Club” 1893 tarihinde İzmir İl Rıhtımları Müdürü olan İl Gifrey tarafından kurulmuştur. Kulübün en önemli özelliği 1896 yılında ilk defa Yönetim Kurulu Seçimi yapacağını ifade etmiş olmasıdır. 29 Şubat 1896 yılında 380 kişinin katılımı ile yapılan seçimlerde, İl Gifrey yeniden başkanlığa seçilirken, yardımcılıklarına, Norver de Kramer, Umvertos Retzio tercih edilmiştir. 1913 yılına gelindiğinde ise kulübün binası alevlere teslim olmuşsa da yenisi ertesi yıl inşa edilmiştir Baltas, 2021: 29-30).

1896 yılına gelindiğinde İstanbul'da Kurtuluş semtinde sportif maksatla teşekkül ettirilen bir diğer Rum cemiyeti Tatavla İraklis Kulübü"dür.²² Bunu müteakiben üç yıl sonra “Proodos Cemiyeti” faaliyete geçmişse de 2 Aralık 1918 tarihinde iki cemiyetin birleşmesi ile “Tatavla Rum Cemiyeti” kurulmuştur (Tağmat, 2020: 97). Cemiyetin maksadı, Tatavla (Kurtuluş) semtindeki genç nesillerin sağlıklı bir bedensel ve zihinsel gelişimini temin etmektir. Bunun için cemiyet bünyesinde öncelikle donanımlı bir jimnastik salonu açmış, lokal idman faaliyetleri ile mektepler arası jimnastik ve atletizm müsabakaları düzenleyerek birtakım etkinlikler yaparak, niyetini ortaya koymuştur (Tağmat, 2020: 97-98). Modern sporlara ve jimnastiğe farklı yaklaşan cemiyet, bu alanlarda başarı gösteren gençleri yurtdışına dahi göndermiştir (Tağmat, 2020: 97).

²⁰ Yunanistan Jimnastik Federasyonu özellikle 1909-1911 yılları arasında Rum spor cemiyetlerine finansman desteği de sağlamıştır (Baltas, 2021: 116).

²¹ 1922 yılının ardından kulüp Yunanistan'da “*Nea Smyrn*” adı ile varlığını devam ettirmiştir. (Cihangir, 2017: 138).

²² Tam adı Tataoulis Gymnastikou Syllogu Hirakleous (Delevi, 2019: 61).

İzmir'in Karataş semtinde (Melantia) jimnastik ve deniz sporlarında faaliyet göstermek üzere Omiros Onasis, Haziemmanouili Thefanis Misail, G. Magriagiannis tarafından "Pelops" Cemiyeti faaliyete geçirilmiştir. Aynı yıl içerisinde Kordelio'lu Rumlar, bir jimnastik ve Müzik Cemiyeti daha kurmuşlardır ki, "Karavokiri'nin Tarlası" denilen yerin dışında Alaybay'de bir de "Omiros'un Tarlası" adı ile anılan iki statları mevcuttu (Baltas, 2021: 30-32; Cihangir, 2017: 142-143).²³ İstibdat döneminin sonuna doğru ya da II. Meşrutiyet'in başlarında dernek, cemiyet ve siyasi parti kurmanın serbest bırakılması ile birlikte Osmanlı Devleti'nin hakim olduğu hemen tüm coğrafyalarda özellikle de gayr-i Müslimlerin yoğun olarak yaşadığı yörelerde idman cemiyetleri hızla kurulmaya başlamıştır. 1902 yılında Bergama'da "Aya Kastriani" Cemiyeti kilise adına jimnastik ve türlü spor müsabakaları organize ederek, Rum gençlerinin milli bilinçlerinin gelişmesi ve inanç coğrafyalarının genişlemesi adına faaliyetler tertip etmiştir (Baltas, 2021: 153-155).

Bu faaliyetlerden birisi de 1904 yılında Sisam Adasında düzenlenen "I. Samos Oyunları"dır. Sisam'a İzmir ve çevre şehirlerden jimnastik takımları davet edilmişlerdir. Bununla bağlantılı olarak takımların davete icabet için gönderdikleri mektuplarda, Anadolu Rumlarının yaşadıkları topraklar için niyetlerini açıkça ortaya koydukları da tespit edilmiştir. Buna göre "...Yunanlıların tümünü heyecanlandıran kıvılcımlar, Yunan yüreğini harekete geçiren her türden tavır, davranış, vatan aşkını da besleyecektir." diyerek Anadolu Rumlarının jimnastik kulüpleri vasıtasıyla kültürel kimlik, özgürlükçü yaklaşımlar, Yunan yarımadası ile Anadolu arasında kurulması amaçlanan

²³ Türklerin İzmir'deki en etkili spor cemiyetlerinden birisi olan Karşıyaka Mümarese-i Bedeniye Cemiyeti, Karşıyaka ilçesinin Soğukkuyu semtindeydi. (Baltas, 2021: 30-32; Cihangir, 2017: 142-143).

bağların güçlendirilmesi hususunda cesaretlendirici yaklaşımlar sergilenmiştir (Baltas, 2021: 59).²⁴

Yunanistan'da 1906 yılında yapılması planlanan ara olimpiyat oyunlarına katılmak üzere Karesi'nin Ayvalık nahiyesinde "Eolikos" namında bir jimnastik mektebi tesis edilmek istenmiştir. 19 maddeden oluşan talimatnameye göre mektebe ayda 3 kuruş bedel ile yüz talebe kaydedilmiştir. Ancak mektebin tesisine kaymakamlık müsaade etmemiştir. Bu cemiyet ayrıca Rum gençlerini bilinçlendirebilmek için "Kidoniatikos Astir" (Ayvalık Yıldızı) ve "Eolikos Dergisi"ni çıkarmışlardır (BOA.DH.ŞFR. 365.43.1-2; Baltas, 2021: 34).²⁵ Cemiyet, kurulduğu yıldan başlayarak Eolya Oyunları tertip etmişse de bu fazla uzun soluklu olamamış, İttihat ve Terakki yönetimi ülkede ve şehirde sıkıyönetim ilan edince kulübün ekipmanlarına el konularak tasfiye edilmiştir (Baltas, 2021: 36).

Osmanlı'da Rum azınlığın özellikle Görice mevkiinde bulunan okullarına nahiyenin Metropolitliği tarafından tayini istenen Yunan jimnastik muallimi Vasili Pilostera, okul bünyesinde müfredatta bulunmamasına karşın, Rum Mektebi öğrencilerine askeri talim şeklinde beden eğitimi dersleri yaptırmakta olup, bunu zaman zaman silahlı olarak da icra ettirmek suretiyle görevini kötüye kullandığından şehir yönetimi tarafından derhal Metropolitlik makamı uyarılmış ve jimnastik mualliminin görevinin sonlandırılması talep edilmiştir (BOA.TFR.I.MN. 87.8663.1).

Tüm gelişmeler yaşanırken İzmir şehrinde, 1907 yılının Haziran ayı içerisinde Nikolaos Mitilinos başkanlığında "Theseus Jimnastik Kulübü", Nisan 1908 yılında Bornova'da Mathaios Vafeiadakis başkanlığında da "Ermis Jimnastik Cemiyeti"

²⁴ 1904 yılındaki Panion Oyunlarında ilk defa "onur madalyası" da verilmiştir (Baltas, 2021: 61).

²⁵ Cemiyetin spor salonunun tüm jimnastik alet ve malzemeleri çağdaş standartlarda Avrupa'dan ithal edilmiştir. (Baltas, 2021: 34).

faaliyete geçmiştir (Baltas, 2021: 32; Cihangir, 2017: 142-143). Anadolu'da Rum nüfus jimnastiğe yalnız kulüp kurup, gençleri eğiterek hizmet etmekle yetinmemiş, okullara jimnastik malzemesi temini veya salonu inşa etmek tarzında girişimlerde de bulunmuştur. Bunun bir örneği, Manisa Spil'de Doktor Aleksios, G. Vithleemidis ile T. Tzanetakıs'in öncülüğünde şehir mektebine bir jimnastikhane yaptırılması, bir diğeri "Filoptohos Adelotis" (Fukaraperver) Cemiyetinin İmera'da spor salonu yaptırması, başkanlığını A.N. İeroklis'in yaptığı jimnastiğin Trabzon ve çevre şehirlerde yaygınlaşması amacıyla "Promitheus" un faaliyete geçmesi hadisesidir (Baltas, 2021: 36).

1908 yılında Aydın Söke'de, başkanlığını A. Markowitz'in üstlendiği "İonikos Astir" (İon Yıldızı), yine aynı yıl içerisinde Balıkesir'in Edremit nahiyesinde A. Velkos başkanlığında, "Koroivos Adramittiou Cemiyeti" ile Sinop şehrinde musiki, jimnastik, ticaret gibi şubeleri bulunan "Mithridatis" adında kulüp eğitimlere başlamıştır. Sözü edilen cemiyetlerin kuruluşuna 1909 yılında Manisa'nın Akhisar nahiyesinde devam edilmiş, G.H. Manolas başkanlığında (Philadelphia) kurulan "Elpis Jimnastik Cemiyeti" (Misafirperver) yörenin gençleri için faaliyete geçmiştir (Cihangir, 2017: 107-108; Baltas, 2021, s.36-39). 1909 yılına ulaşıldığında ise Antalya ve çevresindeki Rumları spor ve kültür alanında organize edebilmek adına "Louis", Bursa Gemlik'te Theodorakis Zafeiridis'in başkanlığında "Gymnastikos Syllogos" (Jimnastik Kulübü kurulmuştur (Baltas, 2021: 37).

Rumların kurduğu bir diğeri jimnastik cemiyeti ise 1908 yılının Mayıs ayında Midilli Adası'ndaki "Diagoras Midilli Jimnastik Cemiyeti" dir. Başkanlığını Theodosiadis yaptığı cemiyetin amacı "Rum toplumunun tüm sosyal sınıflarına jimnastiği yaymak ve idman anlayışının geliştirerek, sporcuların yapılacak müsabakalara hazırlanmasını temin etmek" olarak verilmiştir (Başkutlu-Özçakır 2020: 409). Aynı yıl içerisinde faaliyete geçen bir diğeri popülist Rum cemiyeti

olan “Atlas Jimnastik Cemiyeti” maksat itibari sporu ve sporcuyla desteklemeyi, halkı ruhsal ve fiziksel olarak yaşama hazırlamayı hedefleyen cemiyetin, bu faaliyetleri gerçekleştirebilmek için askeri düzen sistemiyle hareket etmesi, bando takımı olması, taktıkları milliyetçi ifadeler içeren rozetlerle halkı tahrik etmesi oldukça manidardır (Başkutlu-Özçakır, 2020: 410). Elbette bu iki kulübün faaliyetleri bunlarla sınırlı kalmayıp, beden eğitimi faaliyetleri dışında devletten hiçbir surette izin almaksızın, askeri nizam ile hareket ederek, boru-trompet çalmak sureti ile çift sıra halinde köylere indikleri ve propaganda nevi faaliyetlerde bulunarak, halkı bölücülüğe tahrik ettikleri tespit edilmiş, Cezayir-i Bahr-i Sefid şehir yönetimi tarafından resmi anlamda varlığı tanınmayan mezkûr cemiyetlerin ruhsatı olmayanların ivedilikle kapatılması kararı alınmıştır (BOA.DH.MKT. 2840.90.1-4; Başkutlu-Özçakır, 2020: 409; BOA.DH.ŞFR. 415.3.1-2).²⁶ Bu cemiyetler aynı zamanda ideolojik olarak sosyalizm propagandası yaptığı içinde takibe alınmış, liderleri tutuklanmış, cemiyetlerin faaliyetleri geçici süre durdurulmuştur (BOA.DH.MKT. 2852.89.2; BOA.DH.SFR. 415.3.1; BOA.DH.SFR. 414.105.1; BOA.DH.MKT. 2907.67.1; Başkutlu-Özçakır, 2020: 412).

Gayr-i Müslim mensubu topluluklar içerisinde az da olsa bağımsızlık, milliyetçilik gibi sebeplerin dışında, gündelik maksatlarla faaliyet yürüten jimnastik cemiyetleri de olmuştur. Bunlardan birisi de Siroz Sancağında, Negrita nahiyesinde, Duyeşte kariyesinde kurulmuş olan musiki ve jimnastik cemiyetinin gerçekte söz konusu olan faaliyet ile iştigal etmediği, bir kumarhane olarak işletildiği ihbarı üzerine Osmanlı Adliye Nezareti temsilcileri, yörenin kanaat önderlerine konuyla ilgili durumu aydınlığa kavuşturabilmek için sorular sormuşsa da istenilen karşılığı alamamıştır (BOA.DH.İD 126.15.1-3).

²⁶ 1908’de Dr. Theodosiadis başkanlığında “Diagoras Jimnastik Kulübü” kurulmuştur (Başkutlu-Özçakır, 2020: 409; BOA.DH.ŞFR. 415.3.1-2).

Osmanlı topraklarında bulunan Yanya'da 1912 yılında tesis edilen ve adı Yunanlı anlamına gelen "İonos" adlı jimnastik kulübünün adının mutlak surette "İşros" olarak değiştirilmesi aksi takdirde cemiyetin faaliyetlerine izin verilmeyeceği, dönemin Yanya ve merkez yönetimi tarafından cemiyetin idari heyetine iletilmiştir. "Pan İonik" namıyla faaliyet yürütmek isteyen cemiyetin, Anadolu'daki Rum gençlerinde mensubu oldukları devlete karşı olumsuz hevesler beslemesine sebebiyet verebileceği düşünülerek, Rum yerleşim yerlerinde müzikle birlikte askeri nizam halinde jimnastik gösterileri yapmaları, milliyetçilik ve bağımsızlık propagandasında bulunmalarına fırsat vermemek adına cemiyetin faaliyetlerinin kanunlar çerçevesinde takip edilmesine de karar verilmiştir (BOA.DH.İD. 132.12.1-8; Baltas, 2021: 37).²⁷

I. Dünya Savaşı yıllarında (1916) Doğu Karadeniz bölgesinde Çarlık Rus ordusunun başlattığı işgalle birlikte yörede yaşayan Rum gayr-i Müslimler adına rahat hareket ortamı doğmuştur. Bu sayede Trabzon merkez olmak üzere "Yunan Milli Birliği" tesis edilmiş, ardından P. Theofilaktos başkanlığında "Akritas Jimnastik Kulübü", ardından "Anagennisis" (Yeniden Doğuş) ve Samsun'da "Atlas Spor Cemiyeti" faaliyet göstermeye başlamıştır (Baltas, 2021: 37, 39).²⁸ Bunların çoğunun varlığı Çarlık Rusya'nın savaştan çekilmesine kadar devam etmiştir. Anadolu'nun işgal yıllarında ise sözü edilen jimnastik kulübünün sporcularının bazıları, jimnastik haricinde Yunan ordusunda da görev almıştır (Baltas, 2021: 156). Hatta öyle ki, "Panionios Jimnastik Kulübü"nün (Bornova

²⁷ Bu arada Trabzon'da bir de A.N. İeroklis başkanlığında "Öğrenmeyi Seven Gençlerin Uhuuvveti" (Proodos=Terakki) adında bir idman cemiyeti daha faaliyete geçmiştir (Baltas, 2021: 37).

²⁸ Bu arada Trabzon'da bir de A.N. İeroklis başkanlığında "Öğrenmeyi Seven Gençlerin Uhuuvveti" (Proodos=Terakki) adında bir idman cemiyeti daha faaliyete geçmiştir (Baltas, 2021: 37).

Spor Kulübü) ilki 1897’de sonuncusu 1921’de yapılan “Panion Oyunları”nı, provokatif faaliyetlerinin temeline almıştır. (Baltas, 2021: 42-78).²⁹

Milli Mücadele yıllarında İzmir’deki Yunan Yüksek Komiserliği, Nisan 1921 tarihinde Hristiyanların Paskalya Bayramı sırasında I. İzmir Maarif Kongre’sini tertip etmiş ve “...bireysel müzik ve jimnastik eğitiminde en mükemmel yöntemlerin bulunması...” talimatını görevlendirdiği öğretmenlerine verecek kadar ileri de gitmiştir (Baltas, 2021: 153-155).³⁰ Bunun yanı sıra 21 Mayıs 1922 tarihinde Bursa’nın Mudanya nahiyesinde, Denizci Üsteğmen Hasiotis ile Papathanasios öncülüğünde bir jimnastik salonu kurulmuş ve ardından “I. Askeri Spor ve Jimnastik Oyunları” tertip edilmiştir (Baltas, 2021: 159).

TARTIŞMA ve SONUÇ

Osmanlı Devleti’nde modernleşme süreci ile birlikte sporun ve sporcunun muhteviyatı da değişmeye başlamış, gelenekselin yerini “modern” olarak tanımlanan spor müsabakaları almıştır. Jimnastik bu ortamda Osmanlı toplumunun yaşamına dâhil olan sporun atletizm ile birlikte en temel yapı taşı olmuştur. Osmanlı toplumunun tamamına jimnastiği sevdirebilmek adına öncelikle şahıslar ardından devlet zaman zaman devreye girmiştir. Devlet tarafından bu sporun yaptırılmak istenmesindeki maksat gürbüz, sağlam ve

²⁹ 19 adet Panion Oyunu tertip edilmiştir. Bu oyunların 1907 yılında yapılanında yıldızı parlayan Vasillios Papageorgios’un anılarını içeren (Aksehasi Smirni) adlı yazısında şehri “İyon metropolü” olarak tanımlamasının yanı sıra Helenizm’in kalbinin İzmir’de attığını ifade etmesi, Gayr-i Müslimlerin ve Yunan coğrafyasında yaşayanların Osmanlı topraklarına bakış açılarını göstermesi açısından son derece önemlidir. (Baltas, 2021: 42-78). İzmir basınında Panion ve Apollon Oyunları dışında Olimpiyat, Panhelenistik, Panegiptik gibi şehir dışında tertiplenen oyunlarda toplumun nezdinde önemli yer tutmuştur (Baltas, 2021: 138). Türk sporculardan Osman Bey, 10-11 Haziran 1918 tarihinde yapılan 18. Panion Oyunlarında ilk madalya kazanan atlet olmuştur (Baltas, 2021: 133-134).

³⁰ Kongreye katılan okullar; Göztepe Karma Okul, Buca Okulları, Menemen Okulları, Manisa Kız Okulu, Bergama İdadisi, Kınık Karma Okulu, Marmara Karma Okulu’dur. (Baltas, 2021: 153-155).

atletik nesiller yetiştirilebilmesidir. Bunun için gerektiği yerde yurtdışına eğitim amacıyla personel gönderilmesi, kongrelere, konferanslara ve müsabakalara katılımlarının sağlanması, okullara malzeme temin edilmesi, alan inşa edilmesi hususunda destek olunmuştur.

Karma eğitimin olmadığı dönemlerde, Jimnastik sporunun yalnız erkek okullarında değil, kız okullarında da müfredata dâhil edilmesi, yurtdışından getirilen kitapların, dergilerin tercümelerinin yapılması, topluma uyan jimnastik türlerinin tartışılarak, Osmanlı toplumunun sportif yapısının belirlenmeye çalışılması, uzun arayışların ardından “İsveç Jimnastik” türünün tespit edilmesi bu gayretlerin birer sonucudur. Sözü edilen jimnastik türünün belirlenmesinde mücadelenin ön saflarında yer alan isim Selim Sırrı (Tarcan) Bey’in gösterdiği gayretlerden ötürü İsveç Kraliyeti’nden nişan dahi aldığı tespit edilmiştir. Selim Sırrı Bey, Osmanlı toplumuna jimnastiği sevdirmeye çabalarken yalnız kitap tercümesi veya öğretmenlik yapmamış, ilk özel jimnastik kulübünü açarak jimnastik işine ne denli gönül verdiğini de ortaya koymuştur.

XX. yüzyılın başlarında görülen Balkan ve I. Dünya Savaşları dahi Anadolu coğrafyasında jimnastiğin önemini azaltmamış, hatta “gürbüz nesil” yetiştirme noktasında bir seçicilik dahi oluşturmuştur. Dönem itibari ile “Dar’ül-Muallimin Mektep Tüzüğü” hazırlanmış, 1914-1915 yıllarında jimnastik dersleri kız öğretmen adaylarının ders müfredatına da konulmuştur.

Bunu müteakiben Osmanlı gayr-i Müslimleri da her alanda ve anlamda modernleşmenin imkânlarından faydalanma yoluna gitmiştir. Özellikle XIX. yüzyılın sonu XX. yüzyılın başlarında temellendirdikleri edebiyat, sanat, kültür, spor, eğitim alanlarındaki siyasallaşmayı, Avrupa’dan aldıkları desteklerle ve kurdukları bağlantılarıyla sağlamlaştırırken, bir taraftan sanat, kültür alanlarında faaliyet sahalarını korumuş, diğer yandan spor alanları, aletleri ve sporcuları

açısından da sahibi oldukları dernekler ile hayırseverlerinin düzenledikleri yardım organizasyonlarıyla maddi olanaklarını artırmışlardır.

I. Dünya Savaşı'nın tesirini hissettirmesi ile birlikte kendi demografik alanlarında "fesat" çıkardığı tespit edilen gayr-i Müslim cemiyetlerinin merkezi yönetim tarafından kaplarına kilit vurulmuş, yetkilileri tevkif edilmiştir. Osmanlı merkezi yönetiminin buna sebep olarak, savaş yıllarından önce gayr-i Müslimler etrafında başlayan burjuva sınıfının dinamikleri arasında kendilerini, Osmanlı "vatanseveri" ve "Osmanlı Milleti" ne bağlı olarak tanımlayan kişilerin, savaş yıllarında jimnastik cemiyetlerinin etrafında "ayrılıkçı faaliyetlerin" (Siyonizm, Hellenizm v.b.) organizasyonlarını tertip etmeleri, siyasal ve iktisadi anlamda desteklemeleri gösterilmiştir.

Jimnastik, yalnız bir toplumun değil, dünya üzerindeki tüm toplumların fiziksel, mental anlamda gelişebilmesi, sağlıklı yaşayabilmesi, hızla iyileşmesi, ahlakının ve disiplin anlayışının yükselmesi, milletlerin birbiri ile sevgi ve dostluk bağı kurabilmesinde önemli bir sacayağı vazifesi görmüştür. Ancak sporun kendisi de rekabete dayalı olmasına rağmen, Osmanlı gayr-i Müslimleri tarafından sporun birleştirici yönü bir kenara bırakılarak, ırksal anlamda bağlı olduklarını düşündükleri toplumu yüceltebilmek adına, içinde yaşadıkları topluma karşı sporu bir kışkırtma vasıtası olarak kullanmayı hatta ilerleyen dönemlerde mensubu oldukları ırkın, işgal ordularında nefer olmayı tercih etmişlerdir.

Osmanlı toplumu içerisinde yer alan tüm gayr-i Müslim cemiyetleri "ayrılıkçı" faaliyetlerin içerisinde yer almamıştır. Bazı cemiyetler, yaşadıkları toplumun gerçekliklerine dâhil olmak sureti ile varlıklarını vatandaşlık bağı ile bağlı buldukları devletin, sportif anlamda inkişaf etmesine adanmışlardır. Bunun en doğru örneğini, 1912 yılında İsveç'in başkenti Stockholm'de tertiplenen Olimpiyat Oyunlarında görebilmek mümkündür. Ayrıca, gayr-i Müslim

toplumunun yaşadıkları Osmanlı coğrafyasında jimnastiğin gelişimi adına spor salonlarının ve statların inşası, yurtdışından jimnastik aletlerinin getirilmesi ve hatta Türk jimnastik kulüpleri ile işbirliği yapmak sureti ile sporun söz konusu topraklarda gelişimi adına yoğun gayretlere girdikleri de tespit edilmiştir.

KAYNAKÇA

- BOA.HR.TH. 32.12.1-6 Fi 27.07.1296 (5 Temmuz 1295/ 17 Temmuz 1879).
- BOA.HR.TO.556.78.1 Fi 8 Şaban 1296 (16 Temmuz 1295 / 29 Temmuz 1879).
- BOA.HR.TH.32.81.1-7 Fi 26 Ramazan 1296 (1 Eylül 1295 / 13 Eylül 1879).
- BOA.HR.TH.32.12.1 Fi 27.7.1296 (5 Temmuz 1295 / 17 Temmuz1879).
- BOA.HR.TO. 133.91.1 Fi 6 Şevval 1296 (11 Eylül 1295 / 23 Eylül 1879).
- BOA.A.} MTZ.RŞ. 1.10.1 Fi 7.10.1296 (12 Eylül 1295 / 24 Eylül 1879).
- BOA.HR.SYS. 1919.29.1,3-4 Fi 27 Zilkade 1296 (31 Teşrin-i evvel 1295 / 12 Kasım 1879).
- BOA.A.} MTZ.RŞ. 1.21.1 Fi 6.12.1296 (9 Teşrin-i Sâni 1296 /21 Kasım 1879).
- BOA.HR.TO. 136.33.1 Fi 30.07. 1297 (26 Haziran 1296 / 8 Temmuz 1880).
- BOA.DH.MKT. 177.32.1 Fi 25.05.1311 (22 Teşrin-i Sâni 1309 / 4 Aralık 1893).
- BOA.Y.PRK.ASK.138.68.1-2-4 Fi 1315 (1313 /1897).
- BOA.HR.ŞFR.04. 225.32.1-7 Fi 29.06.1316 (1 Kanun-i evvel 1316 / 13 Aralık 1898).
- BOA.Y.PRK.MK. 8.104.1-14 Fi 16.11.1316 (16 Mart 1315 / 28 Mart 1899).
- BOA.HR.SFR.04. 594.40.1 Fi 9.08.1317 (1 Kanun-i evvel 1315 / 13 Aralık 1899).
- BOA.HUS.410.86.1,3,5 Fi 29.5.1318 (11 Eylül 1316/ 24 Eylül 1900).
- BOA, HR.SFR.04. 362.17.1-2 Fi 26.1.1318 (13 Mayıs 1316 / 26 Mayıs 1900).
- BOA.HR.SFR.04. 216.25.1. Fi 17.04.1319 (21 Temmuz 1317 / 3 Ağustos 1901).

- BOA, HR.SFR.04. 217.73 Fi 22.01.1320 (18 Nisan 1318 / 1 Mayıs 1902).
- BOA.MF.MKT. 716.12.1-6 Fi 01.04. 1321 (14 Haziran 1319 / 27 Haziran 1903).
- BOA.DH.MKT. 744.66.1 Fi 4.5.1321 (16 Temmuz 1319 / 29 Temmuz 1903).
- BOA.DH.MKT.1044.43.4-1-4 Fi 30.11.1323 (13 Kanun-i Sâni 1321/26 Ocak 1906).
- BOA.DH.ŞFR. 415.3.1-2 Fi 21.11.1323 (3 Şubat 1321 /16 Şubat 1906).
- BOA.MF.MKT. 911.46.1-3 Fi 21.12.1323 (3 Şubat 1321 / 16 Şubat 1906).
- BOA.TFR.I.MN. 87.8663.1 Fi 14.10.1324 (25 Şubat 1321 / 10 Mart 1906).
- BOA.DH.ŞFR. 365.43.1-2 Fi 24.03.1322 (24 Mayıs 1322 / 6 Haziran 1906).
- BOA.HR.SFR.04. 235.79.1-2 Fi 25.5.1324 (4 Temmuz 1322 / 17 Temmuz 1906).
- BOA. HR.SFR.04. 809.63.1-2 Fi 19.7.1324 (26 Ağustos 1322/08 Eylül 1906).
- BOA.DH.SFR. 415.3.1 Fi 10 Cemazüyel-evvel 1326
(28.03.1324 / 10 Haziran 1908).
- BOA. HR.SFR.04. 247.7.1-2,4-5 Fi 4.6.1326 (21 Haziran 1324 / 4 Temmuz 1908).
- BOA.SFR.04. 827.59.1 Fi 14.06.1326 (1 Temmuz 1324 / 14 Temmuz 1908).
- BOA.DH.SFR. 414.105.1 Fi 18 Cemazüyel-evvel 1327 (25.03.1325 / 7 Haziran 1909).
- BOA.DH.MKT. 2840.90.1-4 Fi 23.05.1327 (30 Mayıs 1325 / 12 Haziran 1909).
- BOA.DH.MKT. 2852.89.2 Fi 03.06.1327 (9 Haziran 1325 / 22 Haziran 1909).
- BOA.TFR.I..SL. 215.21458.1 Fi 20.7.1327 (25 Temmuz 1325 / 7 Ağustos 1909).
- BOA.TFR.I. SL. 216.21600.1 Fi 03.08.1325 (7 Ağustos 1325 / 20 Ağustos 1909).
- BOA.DH.MKT. 2907.67.1 Fi 05.08.1327 (9 Ağustos 1325 / 22 Ağustos 1909).
- BOA.MF.İBT.255.3.1-3 Fi 19.12.1327 (19 Kanun-i evvel 1325 / 1 Ocak 1910).
- BOA.DH.EUM.THR. 24.45.01 Fi 28-1-1328/ (27 Kanun-i Sâni 1325 /9 Şubat 1910).

- BOA.DH.SN.THR. 8.29.1 Fi 16.06.1328 (12 Haziran 1326 /25 Haziran 1910).
- BOA.DH.EUM.THR. 105.09.03-5 Fi 27.06.1328 (23 Haziran 1326/6 Temmuz 1910).
- BOA.DH.EUM.THR. 40.40.1 Fi 28.06.1328 (24 Haziran 1326 / 7 Temmuz 1910).
- BOA.BEO. 3776.283188.1-3 Fi 28.6.1328 (24 Haziran 1326 / 7 Temmuz 1910).
- BOA.HR.SFR.04. 420.15.1-8 Fi 1.07.1328 (1 Temmuz 1326 /14 Temmuz 1910).
- BOA.DH. MUİ. 110.49.3-5 Fi 03.07.1328 (28 Haziran 1326 / 11 Temmuz 1910).
- BOA.DH.SN.THR. 11.34. Fi 17.8.1328 (10 Ağustos 1326 /23 Ağustos 1910).
- BOA.DH.SN.THR. 11.34.1-4 Fi 17.08. 1328 (11 Ağustos 1326 / 24 Ağustos 1910).
- BOA.DH.SYS. 53.8.2-3 Fi 06.03.1329 (22 Şubat 1326 / 7 Mart 1911).
- BOA.DH.İD. 126.9.1-2 Fi 14.03.1329 (2 Mart 1327 / 15 Mart 1911).
- BOA.DH.İD 126.15.1-3 Fi 29.04.1329 (16 Nisan 1327 / 29 Nisan 1911).
- BOA.DH.İD. 126.26.1-4 Fi 01.12.1329 (10 Teşrin-i sani 1327 / 23 Kasım 1911).
- BOA.DH.İD. 132.12.1-8 Fi 12.05.1330 (16 Nisan 1328 / 29 Nisan 1912).
- Yeni İstanbul*, 17 Haziran 1954, s.2.

- Ağakay, Mehmet Ali, (1966). *Türkçe Sözlük*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Alkan, Mehmet Ö., (2003). “Osmanlı’da Cemiyetler Çağı”, *Tarih ve Toplum*, Sayı: 238, s. 6,11.
- Baltas, Andreas, (2021). *1890-1922 Arası İzmir’de Faaliyet Gösteren Rum Spor Kulüpleri*, (Hamit Sakallı, Çev.), İzmir: Yakın Kitabevi.
- Başkutlu, Salih - Özçakır, Sabri, (2020). “Osmanlı İdaresi Zamanında Midilli Adasında Rumların Kurduğu Atlas ve Diagora Jimnastik Cemiyetleri ve Nizamnameleri”, *ANKARAD/AJARS (Ankara Anadolu ve Rumeli Araştırmaları Dergisi*, C. 1, S. II, s.401-402.
- Benbassa, Esther, (1990). *Son Osmanlı Hahambaşısının Mektuplar: Alyans’tan Lozan’a*, İstanbul: AD Kitapçılık.

Bloom, James J., (2010). *The Jewish Revolts Against Rome A.D. 66-135, A Military Analysis*, North Carolina: Mc Farland & Company Inc. Publishers.

Çakır, Hamza, (2008). "Türk Basınında İlk Spor Gazetesi "Futbol" ", *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, S:36, s.187.

Çelik, Recep, (2013). *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Cemiyetler*, Ankara: Bion Dijital baskı Matbaacılık.

Kılıçoğlu, Cihangir, Çiğdem (2017). *İkinci Meşrutiyet'ten Milli Mücadele'ye Anadolu'da Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Boyutlarıyla Rum Örgütlenmeleri (1908-1922)*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara.

Delevi, Metin, (2019). *Türkiye Spor Tarihinde Yahudi Sporcular*, İstanbul: Libra Yayınevi.

Fişek, Kurthan, (1983). "Türkiye'de Spor", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, C. VIII, İstanbul: İletişim Yayınları.

Erdoğan, Mustafa, "Cemaat, Cemiyet ve Ulus-Devlet", *Demokrasi Platformu*, Yıl: 6, Sayı: 23, Yaz 2010, s. 3.

Günay, Mehmet, (2016). "Türkiye'de Spor Cemiyetlerinin Kuruluşu ve Bu Cemiyetlerin Etnik Amaçlarla Kullanılması" *International Journal Of Sport Culture And Science*, C.4, Sayı: Özel Basım, s.392.

Günay, Nejla, (2017). "Osmanlı Devleti'nde Kurulan Spor Cemiyetleri ve Jimnastik Derslerinin Milliyetçilik Hareketlerindeki Rolü", C.81, S. 292, *Bellekten*, s.918.

İbrahim Kamil, (2016). "I. Balkan Savaşı ve Bulgar Ordusunda Ermeni Bölüğü" *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, S. 51, s.2.

Karadoğan, Umut C., (2021). *Geçmişten Geleceğe Kültürel Miras: Kırkpınar Yağlı Güreşleri*, Ankara: Berikan Yayınları.

- Karpat, Kemal H., (1999). "Etnik Kimlik ve Ulus Devletlerin Oluşumu", *Osmanlı*, (Ed. Güler Eren), C. 2, Yeni Türkiye Yay., s. 21.
- Kay, Arthur, (2002). *God's Blueprint for Bible Prophecy: Daniel*. Eugene, Oregon: Harvest House Publishers.
- Kılıçoğlu Cihangir, Çiğdem, (2019). "Osmanlı Rumlarında Cemiyetleşme Olgusu ve Rum Kültür Cemiyetleri: İzmir Örneği", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C. XIX., S.39, s.398-399.
- Kızıloğlu, Sedat, (2012). "İsrail Devleti'nin Kuruluşuna Kadar Geçen Süreçte Yahudiler ve Siyonizm", *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.2, S.1, s.36-54.
- Kuran, Aram-Hıçyılmaz Ergun, (2017). *Osmanlı'dan Günümüze Ermeni, Rum ve Musevi Spor Kulüpleri ve Sporcuları*, Poseidon Yayıncılık.
- Fusun Kuter-Kuter Murat, (2012). "Spor Yoluyla Değerler Eğitimi" *Eğitim ve İnsani Bilimler Dergisi*, C.3, S.6, s.84-86.
- Okay, Cüneyd, (1999). "Meşrutiyet Dönemi'nde Savaş ve Çocuk", *Osmanlı, Cilt: 5*, Toplum, Güler Eren (Ed.), Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Orhon, Adnan, (1997). "Selim Sırrı Tarcan'ın Beden Eğitimi Anlayışı ve Spor Görüşü", *Türk Eğitim Derneği Eğitimcilerimiz Anma ve Tanıtma Dizisi: 5*, Alp Ofset-Matbaacılık, Ankara, s.112.
- Umland, Joshua, (2013). *Max Nordau and the Making of Racial Zionism*, Master Thesis, University of Colorado, Boulder.
- Sabah Genel Kültür Ansiklopedisi, (1988,). "Samson Maddesi", 4. Cilt, , İstanbul: Cem Ofset.
- Shaw, Standford J., (2008). *Osmanlı İmparatorluğu'nda ve Türkiye Cumhuriyeti'nde Yahudiler*, (Çev. Meriç Sobutay), İstanbul: Kapı Yayınları.
- Sibgotullina, Elfina, (2021). "Stambulskiye Novosti Gazetesinde Tefik Fikret ve Osmanlı Millî Marşı", *Türkbilig*, S.23, s.107-114.

Sivaz, Bayram Ali, (2016). İttihat ve Terakki Partisinin Beden Eğitimi ve Spor Politikaları ve Uygulamaları, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), *Sağlık Bilimleri Enstitüsü*, Ankara.

Şahin, Raşit, (2019). “Sanayi Devrimi Neden Osmanlı İmparatorluğu’nda Başlamadı?” C. 2, S.1, *BEMAREJ (Business Economics and Management Research Journal)*, s. 10-11.

Tağmat Çağla D., (2019). “İki Vatanlı Bir Rum Futbol Kulübü: Apollon Smyrnis (1891-2017)” *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S.64, s.345.

-----, (2020). “Birinci Dünya Savaşı Yıllarında İstanbul Rumlarının Sosyo-Kültürel Faaliyetleri”, *BELLEK Uluslararası Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, C.2 S.1, s. 89-105.

Temizgüney, Firdes, (2019). “Osmanlı İstanbul’unda Siyonist Bir Cemiyet: Makabbi Jimnastik Cemiyeti”, *Tarih Okulu Dergisi*, Yıl: 12, S.XXXVIII, s.341.

Tokgöz, Habip, (2017). “İsrail Devleti’nin Kuruluşunda Theodor Herzl ve Siyonizm” *Anasay*, Yıl: 1, S. 1, s.183-195.

Toprak, Zafer, (1985). “1909 Cemiyetler Kanunu”, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*, C.I, İstanbul: İletişim Yayınları.

Üstel, Füsun, (2008). *Makbul Vatandaşın Peşinde: II. Meşrutiyet’ten Bugüne Vatandaşlık Eğitimi*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Yetkin, Çetin, (1996). *Türkiye’nin Devlet Yaşamında Yahudiler*, İstanbul: Gözlem Gazetecilik Basın-Yayın.

Yiğit, Ahmet, (2019). “Jimnastik Sporunun Osmanlı Devletine Girişi ve Uygulama Örnekleri” *Türk Halklarının Geleneksel Spor Oyunları VIII*, K. Maraş.

İnternet Kaynağı

Ozinian, Alin, “Osmanlı Hilali” ile Ermeni Sporcular

<https://kronos34.news/tr/osmanli-hilali-ile-ermeni-sporcular/>

EXTENDED ABSTRACT

The "communalization" culture, which emerged as the Ottoman administration established its social bond with its people on a religious understanding rather than the "millet system" in the traditional way until the 19th century, has been the most basic factor preferred by the society while expressing itself for centuries. The change of the concept of "society and community" mentioned in the administration of the Ottoman Empire, on the other hand, was realized with the effect of the French Revolution in the country. In this process, the society has evolved from the position of a religious community, highlighting its unique and ethnic ties, and allowing a new organizational model by dividing it into small groups.

In this process, the society has evolved from the position of a religious community, highlighting its unique and ethnic ties, and allowing a new organizational model by dividing it into small groups. In this way, there was a social environment in the Ottoman Empire where the main difference between the subject and the reaya ended with this modernization perception.

Based on this idea, sports, which is one of the figures used by the society to express itself at the point of socialization in the Ottoman Empire, was also affected by this current of thought and changed. While the Ottoman Empire's view of sports and athletes did not go beyond the traditional until the XIX'th century, it took its share in the management of the change that started in the same century. In this context, the administration, which took steps to adapt to sports and the form of organization, started the process by placing the aforementioned application into the education-teaching activities in the first stage.

During the Constitutional Monarchy period, when sports activities were religious in origin, based on ingenuity and talent, and were not considered as the main field of occupation, it left its place to a period in which sports began to be actively practiced through societies.

While all these processes were going on, together with the Constitutional Monarchy regime, the Union and Progress administration was under the influence of "nationalist trauma", especially with the intense and devastating effect of the Balkan Wars. It has developed a radical discourse and control mechanism in order to raise new "national generations" within it. The aim here is to instill nationalist consciousness in Ottoman generations through education, publications and festivals, with the concept of "national family", which they set

as a model. A "disciplined and national" youth wanted to be built by the Union and Progress administration is to create a "strong generation" from the army, which was ineffective as in the Balkan Wars, with high morale and motivation, and prepared for all kinds of threats and dangers that may arise against the state. At this point, gymnastics in the Ottoman country is trying to make progress with personal efforts. The most valuable of these personal efforts belongs to Selim Sırrı Bey. These aforementioned activities of Selim Sırrı Bey in the name of gymnastics were appreciated not only in his hometown but also abroad.

Until such a period, exercise remained only as a common practice of foreigners and non-Muslims. In this respect, the sportive activities that the administration put into practice by harmonizing the sports curriculum started in schools with the curriculum principles of the Western country, also paved the way for the Ottoman Empire to change in this sense for the future. The fact that a significant part of the population is foreigner and subject has definitely had an effect on the first signs of the change in the sports mentality in question in similar cosmopolitan cities such as Izmir and Istanbul. These cosmopolitan elements have also organized different sports organizations through the clubs they have established in the mentioned cities, where different types of training are held.

In this study, the connection of modern sports activities with each other in the scale of religion and nationalism and the principles related to the subject were investigated with the "screening model", the development of the events in the past over time, the other changes experienced during the process were aimed to be learned, comprehended and explained to the reader. In connection with the subject, the "historical research" method, in which documents, sources and various publications are determined and evaluated by the researcher, has been tried to be used. The main purpose of historical research is to provide archival documents, private or official correspondence, translations of works in foreign languages, to provide all kinds of materials that can constitute a source related to historical events and ultimately to evaluate them appropriately. As a result, a compilation study method, which was revealed within the scope of qualitative study, was preferred. In this context, the study mainly focused on the periodical publications and official archive documents of the period, and the studies of foreign researchers were examined within the framework of the research.

KAMU DİPLOMASİSİ AÇISINDAN TİKA VE YUNUS EMRE ENSTİTÜSÜNÜN AFGANİSTAN'DAKİ FAALİYETLERİ

*Zabihullah DASHTİ * İbrahim KAMIL***

Öz

Türkiye, zengin medeniyet ve kültürün yanı sıra ortak geçmişi ve Türk kavimlerinin varlığı dolayısıyla güçlü bağları olan Afganistan ile daima dostluk ilişkileri içerisinde olmuştur. Bu ilişkiler Rusya ve İngiltere'nin bölgede hâkimiyet kurma çabaları sırasında da değişmeden devam etmiştir. Türkiye-Afganistan ilişkileri, her iki devletin tarihî, siyasi, kültürel ve ekonomik özellikleri çerçevesinde gelişmiştir. Türkiye'nin Afganistan'a yönelik geliştirdiği kamu diplomasisi ve bu yönde attığı adımlar, diğer ülkelere göre Afganistan tarafından çok daha kolay kabul görmüş ve benimsenmiştir. Türkiye, özellikle 2001 yılından bu yana gelişim süreçlerine dâhil olmuş ve Afganistan'a yardımlarını artırmıştır. Ankara, TİKA ve Yunus Emre Enstitüsü gibi kurumları sayesinde Afganistan halkına ulaşmış, eğitimden sağlığa, alt yapı çalışmalarından değişim programlarına kadar çeşitli projeler yürütmüştür. Bu çalışmada, Türkiye-Afganistan ilişkilerinin kısa tarihçesi, uluslararası ilişkilerin savaştan yumuşamaya dönüşümünü sağlamayı amaçlayan yumuşak güç anlayışının ortaya çıkması ile Türkiye'nin kamu diplomasi uygulayıcısı olan TİKA ve Yunus Emre Enstitüsünün Afganistan'daki faaliyetleri, etkinlikleri ve karşılıklı işbirliği imkânları incelenmektedir.

* Doktora Öğrencisi. Trakya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü, zabihullah.dashti@gmail.com

** Doç. Dr. Trakya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü, ibrahimkamil@trakya.edu.tr

Anahtar Kelimeler: Afganistan, Türkiye, Kamu Diplomasisi, TİKA, Yunus Emre Enstitüsü.

ACTIVITIES OF TİKA AND YUNUS EMRE INSTITUTE IN AFGHANISTAN IN TERMS OF PUBLIC DIPLOMACY

Abstract

The common history and culture between Turkey and Afghanistan have always been one of the primary grounds on which the two nations share strong friendship ties. The existing relationship between these two countries continues to grow stronger even with significant efforts made by Russia and Great Britain unceasingly trying to establish dominance in these regions. Due to the strong historical ties between the two countries, the public diplomacy developed by Turkey for Afghanistan has been widely accepted and adopted by the Afghan people. Since 2001, Turkey has been involved in developmental processes and has increased its aid to Afghanistan. In addition, institutions such as TİKA and Yunus Emre have extensively reached the people of Afghanistan and carried out various projects. In this study, a brief history of Turkey-Afghanistan relations, Turkey's practitioner of public diplomacy TİKA and the Yunus Emre Institute's activities in Afghanistan and the possibilities of mutual cooperation between the two countries are examined.

Keywords: Afghanistan, Turkey, Public Diplomacy, Soft Power, TİKA, Yunus Emre Institute.

1. GİRİŞ

Türk yurdu olarak bilinen ve günümüzde Afganların yaşadığı yer anlamına gelen Afganistan, tarihin farklı dönemlerinde Aryana ve Horasan isimleriyle anılmıştır (Misbahzada, 2009:25). Tarihi kaynaklara göre Türkler, Afganistan'da asırlar boyunca onlarca devlet kurmuştur. Kuşanlar ve Akhunlar (Eftalitler) bu bölgedeki ilk Türk devletleridir. Ayrıca Türklerin Afganistan'daki varlığı, İskitler ve Asya Hunlarına kadar uzanmaktadır. Afganistan, M.S. 480'li yıllarda Ak-Hunlar hâkimiyetinde kalmış, M.S. 570'li yıllarda Göktürkler hâkimiyetine girmiştir.

Büyük Hun İmparatorluğundan ve Göktürklerden sonra muhtelif dönemlerde kısa aralıklarla Gazneliler, Selçuklular, Harzemşahlar, Timurlular, Safaviler, Şeybaniler, Babüriler Afganistan'a hâkim olmuşlardır(Şahin,2015:14-15). Bölgede uzun yıllar süren Babür Şah'ın etkisi 18. yüzyılın başlarında Büyük Britanya İmparatorluğu ve Çarlık Rusya arasında gerçekleşen anlaşma ile gücünü kaybetmiştir (Hayri, 2010: 47-58). Ardından bölgede Türkmen Türkü Nadir Avşar hâkimiyet kurmuştur.

Günümüze kadar kısa aralıklar dışında Afganistan coğrafyasını Afganlar yönetmişlerdir. Türk Kavimlerinin kurmuş olduğu merkezi hükümete bağlı olmayan hanlıklar, Afganistan devlet olana kadar bağımsız şekilde yaşamışlardır. Bölgede uzun yıllar boyunca hüküm sürmüş olan Türk kavimlerine ait sanat ve kültür eserlerini Afganistan'ın her köşesinde görmek mümkündür(Fevzi, 2015: 40-43).

Bugünkü Afganistan'ın adı, Nadir Afşar'ın ölümünden sonra, 1747'de Ahmet Şah Abdali'nin modern Afganistan'ı kurmasıyla ortaya çıkmıştır. Abdali Devletini, ilk tanıyan Osmanlı İmparatorluğu olmuştur. Afganistan 18. yüzyılın yarısından itibaren, Osmanlılardan sonra ikinci büyük İslam devleti olmuştur (Sarıhan, 2002: 1; Şahin, 2015:15).

19. yüzyılda Ruslar Afganistan üzerinden Hindistan'a geçmek isterken, İngilizler de bu coğrafya üzerinden Rusya'nın nüfus alanına girmeyi ve Rusya'nın bölgedeki etkisini azaltmayı hedeflemiştir. İki devlet arasında yaşanan "Büyük Oyun" Afganistan'ın yakın tarihini etkilemiştir (Balci, 2004: 255).

İki güç arasında yıllarca süren nüfuz mücadelesinin ardından (Soroush, 2018), 1880'de bugünkü Afganistan'ın kuzey ve güney sınırları, Rusya ve İngiltere'nin çıkarları doğrultusunda, Londra'nın himayesinde tampon bir bölge olarak belirlenmiştir (Misbahzada,2008: 78-79). Bu arada İngilizler, özellikle 1842, 1879 ve 1919 yıllarında üç defa Afganistan'ı işgal etmeye çalışmış, her defasında

yenilgiye uğramışlardır. 1919 tarihli Afgan-İngiliz savaşının ardından Afganistan bağımsızlığına kavuşmuştur.

Afganistan 20. yüzyılın ikinci yarısında, iki kutuplu dünyanın süper güçleri ABD ve SSCB arasındaki rekabete sahne olmuştur. 1979'da Afganistan'ın Sovyetler Birliği tarafından işgal edilmesiyle "Soğuk Savaş" sıcak çatışmaya dönüşmüştür. SSCB'nin 1989'da ülkeyi terk etmesinden sonra Afganistan'da iktidar mücadelesi başlamış, bu da iç savaşa dönüşmüştür. Savaşın yol açtığı yıkım sonucunda Taliban hareketi ortaya çıkmıştır. Yaklaşık beş yıl ülkede hüküm süren Taliban rejimi, 11 Eylül 2001'de ABD'ye karşı yapılan saldırıların failininin Afganistan'da olduğunun tespit edilmesi üzerine, ABD'nin Afganistan'a müdahalesi sonucunda ortadan kaldırılmıştır (Soroush, 2018). Her ne kadar ABD müdahalesi sonrası özellikle Bonn Konferansı süreciyle başlayan yeni dönemde uluslararası toplumun büyük ekonomik yardımları ve NATO'nun askeri varlığı olumlu gelişmelerin yaşanmasına yol açsa da Afganistan'da tam istikrar sağlanmış değildir.

Çalışmada Afganistan'ın tarihi, siyasi ve kültürel özelliklerine değinilmiş, kamu diplomasisi ve yumuşak güç kavramları ele alınmıştır. Türkiye-Afganistan ilişkilerinin kısa geçmişi, dayandığı dinamikler, TİKA ve Yunus Emre Enstitüsünün faaliyetleri ve bu faaliyetlerin olumlu veya olumsuz çıktılarının neler olduğu sorularına cevap aranmıştır.

2. Kamu Diplomasisi ve Yumuşak Güç

Kamu diplomasisi tanımı, kamuoyunun artan önemini vurgulamak üzere "Publicdiplomacy" kavramının karşılığı olarak geliştirilmiştir. Modern dünyada ulusal ve uluslararası politikaların birbirine yakınlaşması, medya ile hükümetler dışı örgütlerin etkili hale gelmesi, bireylerin bilinçlenmesi gibi unsurlar kamuoyunun güçlü bir aktör olarak ortaya çıkmasını sağlamıştır (Erdal,2012: 283). Kamu diplomasisi, Soğuk Savaş döneminde liderliğini ABD'nin yaptığı NATO ile

SSCB'nin kontrolündeki VARŞOVA Paktları arasındaki mücadelede kullanılmıştır (Demir,2012: 16).

Diplomatlarca yürütülen kamu diplomasisi terimi en genel anlamıyla, devlet dışı aktörler ile sivil toplum kuruluşlarının dış politikaya dâhil olması demektir (Yılmaz ve Kılıçoğlu, 2018: 141-184). Burada hedeflenen kamu diplomasisi, yürüten ülkenin çıkarları ile dış politika uygulamalarını bölgesel, küresel düzeyde koruması ve geliştirmesidir. Kamu diplomasisinin bir diğer önemli amacı, bir ülkenin bir başka ülke kamuoyunu etkileyerek o ülkede siyasi, sosyal ve ekonomik anlamda daha etkin olabilmektir (Telci,2015:325-326).

Kamu diplomasisi ve geleneksel diplomasi arasında iki temel fark vardır. İlki, devlet temsilcileri ile başka uluslararası aktörler arasındaki ilişkilerle ilgilidir. İkincisi, yabancı devletlerdeki halkları, resmi olmayan grupları, kuruluşları ve bireyleri hedef almaktadır (Melissen,2005:5)

Cull, geleneksel diplomasiyi;

“uluslararası bir aktörün yabancı bir halkla ilişki kurarak uluslararası çevreyi yönetme girişimi olarak ”tanımlamıştır. Ona göre,“bu süreçte sivil toplum kuruluşlarıyla beraber günümüzde bir devlet, uluslararası örgüt, çokuluslu bir şirket ya da dünyadaki bir başka oyuncu da aktör olabilmektedir” (Cull,2009:12-13).

Mark ise;

“kamu diplomasisinin temel amacının, köklü ilişkiler inşa etmek olduğunu” iddia etmektedir. Ona göre, “diğer ülkelerin ihtiyaçlarını, kültürlerini, insanlarını anlamak; bakış açılarını paylaşmak, yanlış algılamaları düzeltmek, ortak paydalar bulmak kamu diplomasisinin başlıca amaçlarıdır” (Mark,2002: 8-9).

Tanımlamalardan yola çıkarak yeni kamu diplomasisinin uygulamalarında ciddi değişikliklerin meydana geldiğini söylemek mümkündür. Bir taraftan geleneksel olmayan uluslararası aktörler ve bilhassa sivil toplum kuruluşlarının önemi söz konusu olmuşken diğer taraftan da aktörlerin dünya halklarıyla iletişime geçmek için kullandıkları araçlar yeni, gerçek-zamanlı ve küresel teknolojilere dönüşmüştür. İlişki inşası üzerine kurulan yeni kamu diplomasisi, “devletten halka” olan iletişimi “halktan halka” iletişime dönüştürmüştür. Artık ilişkilerin devletle yabancı bir halk arasında kurulmasına gerek kalmamıştır. Böylelikle birbirine yabancı iki halk da aralarında ilişki kurabilmektedirler (Kurtuluş, 2015:189-190).

Uluslararası ilişkilerin en önemli ve en çok tartışılan kavramı olarak güç, bir şeyi yapabilme kapasitesi veya istenilen hedefe ulaşmak için diğerlerinin davranışlarını etkileme kabiliyeti olarak tanımlanmaktadır. Diğerlerinin davranışlarını etkilemek için birçok yöntem bulunmaktadır. Bunlar gücün çeşitlerini göstermektedir. Birden çok güç çeşidi ortaya konulmuş fakat ağırlıklı olarak, sert güç ve yumuşak güç şeklinde iki başlık altında ele alınmıştır (Aydoğan, 2011:3; Yegin, 2015:8).

Joseph Nye', "*güç hava durumu gibidir, yani herkesin hakkında konuştuğu ancak çok az insanın işleyiş mantığını anladığı bir kavramdır*" diyerek gücün mantığını açıklamıştır. Nye'in sözlerinden de anlaşılacağı üzere güç değişken bir yapıya sahiptir. Bu değişkenlik gücü kendi içerisinde farklılaştırmıştır. En genel düzeyde güç, bir kişinin istediği sonuçları elde etme yeteneğidir (Nye 2004:1). Keza güç denilince askerî güç akla gelmekte ve bir ülkenin gücünden bahsederken ne kadarlık bir silahlı kuvvetler personeline, silaha, uçağa, gemiye, teçhizata sahip olduğu vurgulanmaktadır (Bayır ve Sönmezoğlu, 2014: 11).

Sert güç, zor kullanmak ve cezalandırmak olduğundan tümüyle katı bir niteliğe sahiptir. Cezalandırma; bir devletin elindeki imkânları başka bir aktörün

çıkarlarına doğrudan zarar vermek amacıyla kullanmasıdır. Cezalandırma yöntemleri askeri kuvvet kullanımı ile birlikte ekonomik yaptırım gibi aygıtlar üzerinden de gerçekleştirilmektedir (Kardeş-Balcı, 2014:313). Keza gücü, bir devletin başka bir devlete karşı uyguladığı ve normal şartlar altında o devletin yapmayacağı bir şeyin yaptırılması şeklinde yorumlamak da mümkündür (Yılmaz, 2008: 42).

Soğuk Savaş döneminde tercih edilen “sert güç” kavramı, yenedünya düzeniyle uluslararası örgüt ve medyanın artan etkisi sonucunda yerini “yumuşak güce” bırakmıştır. Birçok devlet, yumuşak gücü bir siyaset biçim olarak kullanmaya ve birtakım araçlarla bunu uygulamaya koyma çabası içerisinde olmuştur. Gücün diğer yüzü olarak bilinen yumuşak güç kavramının uluslararası ilişkilerde teori haline getirilmesi Amerikalı siyaset bilimcisi ve eski ABD Savunma Bakan Yardımcısı Joseph S. Nye tarafından gerçekleştirilmiştir (Yegin, 2015: 10). Bu kavram ilk defa, 1990 yılında Nye’in yayınladığı “Liderliğe Zorunluluk: Amerikan Gücünün Değişen Doğası” isimli kitabında ele alınmıştır. 2004 yılında, yine Nye tarafından “Yumuşak Güç: Dünya Siyasetinde Başarının Yolu” başlığıyla yayınlanan çalışmasında, yumuşak güç kavramı ayrıntılı olarak incelenmiştir. Sert güç kullanılmasına karşış birliğine dikkat çeken Nye, yumuşak gücü; “Eğer istediğim şeyi istememi sağlayabilirsem, o zaman yapmak istediğim şeyi yapmaya seni zorlamama gerek yoktur”, diyerek kavramın mantığının açıklamıştır. Ona göre, “Yumuşak güç; bir ülkenin çekim gücüyle istediğini elde etmesidir.” (Nye, 2002: 60-76; Şahin ve Çevik, 2015: 4). Nye, “yumuşak güç basit ifade ile bir ülkenin dünya siyasetinde istediği sonuçlara, onun değerlerine hayran olan, onu örnek alan, refah seviyesine ve fırsatlarına özenen ülkelerin kendisini izlemesiyle ulaşmasıdır” (Nye, 2004:15-16).

Bu tanımlamalardan yola çıkarak, yumuşak gücün bir ülkenin diğer ülkeler üzerinde kaba güç kullanmasından daha çok, onlar üzerinde çekicilik uyandırmak

suretiyle hedeflerine ulaşmaya çalışmak olduğunu söylemek mümkündür. Yumuşak güç genel hatlarıyla ikna yeteneğinin, eğitimin, bilginin, iletişimin, kültürün, ticaretin, dış yardımın, yatırım ve pazarlamanın, kamuoyunun, devletin çıkarlarının, değerlerini ve politikalarını desteklemesi hedefiyle kullanılması anlamına gelmektedir. Başka bir deyişle yumuşak güç hükümetlerin insanların gönüllerini ve beyinlerini kazanma savaşısıdır (Erdal, 2012:535-536).

Nye'ye göre;

“uluslararası siyasette yumuşak güç üreten kaynaklar, büyük ölçüde bir örgütün veya ülkenin kendi kültüründe ifade ettiği değerlerden, kendi iç uygulamalarıyla ve politikalarıyla belirlediği örneklerden, başkalarıyla ilişkilerini ele alma biçiminden ortaya çıkmaktadır. Bununla beraber hükümetler bazen yumuşak gücü kontrol etmede ve uygulama sürecinde zorlanabilir, fakat bu onun önemini azaltmamaktadır” (Nye, 2004:8).

Bir ülkenin yumuşak gücü esas olarak üç kaynağa dayanmaktadır. Bunlar; kültür, politik değer ve dış politikadır (Demir, 2012: 16; Sümer, 2020: 1145). Ülkelerin kültürleri evrensel değerleri; politikaları, başkalarının paylaştığı değerleri ve çıkarları teşvik ettiğinde, yarattığı çekim ve görev ilişkileri nedeniyle istenilen sonuçları elde etmeyi kolaylaştırmaktadır. Dar görüşe sahip kültürlerin yumuşak güç üretme olasılığı daha düşüktür (Nye, 2004:11). Yurtiçi ve yurtdışındaki hükümet politikaları bir başka potansiyel yumuşak güç kaynağıdır. Bir ülkenin yumuşak güç statüsüne kavuşmasının önünü açan ve onu çekim merkezi haline getiren unsur özgürlükleri ve özgürlükleri önceleyen, temel hak ve özgürlükleri güvence altına alan, aynı zamanda adil, şeffaf ve demokratik bir sistemin mevcut olmasıdır (Kalin, 2011:9).

Keyman'a göre;

“Türkiye’nin dışpolitikada yumuşak gücünü pekiştiren unsurlar arasında çok kültürlülüğü, sorun çözmedeki pro-aktifliği, ekonomik dinamizmini, ekonomideki açıklara rağmen insanî kalkınmadakisürdürülebilir başarısı, demokratikleşme ve çoğulculuğa ilişkin devam eden eksiklere rağmen modernleşmedeki ilgi çekici deneyimi, demokratik siyasal sisteme bağlılığı, gerçekçi ve etkin bir dışpolitika yapmanın açıklarına rağmen diyalog temelli iyi komşuluk diplomasisi” yer almaktadır (Keyman, 2010:1-20).

Türkiye, yumuşak gücü bir uluslararası siyaset aracı olarak kullanmaya ve bu yönde politikalar geliştirmeye çalışmıştır. Bu amaca yönelik TİKA ve Yunus Emre Enstitüsü, Kamu Diplomasisi Enstitüsü ve AFAD gibi hayata geçirilen kurum ve kuruluşların yanında televizyon dizileri, iktisadi birlikler ve sivil toplum kuruluşları gibi devletten bağımsız olarak ortaya çıkan yumuşak güç araçları Türkiye’nin son yıllarda bu alanda etkin bir aktör olarak rol oynamasını sağlamıştır (Telci,2015:525).

3. Türkiye-Afganistan İlişkileri

Türkiye-Afganistan ilişkileri, Osmanlı İmparatorluğu dönemine kadar uzanmaktadır (Dashti, 2021:125-152. 18.yüzyılın ortalarında başlayan ikili ilişkiler 2. Abdülhamid zamanında (1876-1909) ivme kazanmıştır. Bu dönemde Habibullah Han’ın davetiyle bir heyet ilk defa Türkiye’den Afganistan’a gitmiş, başta eğitim ve sağlık olmak üzere farklı alanlarda büyük katkılarda bulunmuştur. Afganistan’ın ilk devlet hastanesi Türk uzmanların yardımıyla, 1912 yılında yapılmıştır. Fakat resmi ve diplomatik ilişkiler, 1 Mart 1921’de imzalanan Türk-Afgan antlaşması ile gerçekleşmiştir (Akbaba, 2018:17-18; Dashti, 2021:125-152).

Türkiye ile Afganistan arasındaki diplomatik ilişkiler, Mustafa Kemal Atatürk ve Amanullah Han arasındaki dostluk ilişkilerine paralel hız kazanmıştır. Birbirlerine kardeşim veya biraderim diye hitap eden iki lider arasındaki ilişki Emir Amanullah Han'ın Türkiye'yi ziyareti ile daha da güçlenmiştir (Şimşir, 2019:151).

Mustafa Kemal Atatürk, bu ziyaret sebebiyle yaptığı konuşmada;

“Kral Hazretleri, Türk milleti ve Cumhuriyet Hükümeti ve ben, Zat-i hükümdarlarını ve kraliçe hazretlerini Türkiye de görmekten pek ziyade memnunuz... Bugün kardeş Afgan milletine asil ve kıymetli şahıslarında temsil eden has biraderim Kral Hazretlerini ve muhterem Kraliçe Hazretlerini hükümet merkezimiz Ankara'da Türk milleti ve devleti adına şahsen selamlamakla bahtiyarım. Afgan milleti ile menşei Orta Asya olan ecdadımız arasındaki münasebetler ve kardeşlik bağları çok eskidir. Tarihin silinmez sahifeleri münasebetlerin ebedi hatıraları ile doludur. İki eski ve kahraman milletin bugünkü evlatları, bizleri uyandıran o sahifeleri büyük alaka ile mütalaa etmeliyiz” demiştir (Şimşir, 2019:166-167).

Öte yandan, 25 Mayıs 1928'de Ankara'da Türk-Afgan Ebedi Dostluk Antlaşması imzalanmıştır. Atatürk, çok sayıda Türk uzmanını Afganistan'a göndererek Amanullah Han'ın başlattığı reform ve modernleşme çalışmalarına büyük katkı sağlamıştır (Akbaba, 2018:130-131).

Amanullah Han döneminden sonra, iki ülke arasında kısa süreli bir kopukluk yaşanmasına rağmen Nadir Şah'ın tahta geçmesi ile Türkiye ile kurulan güçlü ilişkiler yeniden başlamıştır. Nadir Şah döneminde Türkiye'den çok sayıda sağlık ve eğitim uzmanı Afganistan'a gönderilmiştir. Bu uzmanlarda biri, Prof. Dr. Kâmil Rıfkı Urga, 17 yıl boyunca Afganistan'da hem kral ailesinin doktorluğunu yapmış, hem de Kabil Tıp Fakültesini kurmuş ve kralın emriyle fakültenin dekanlığını

üstlenmiştir (Dashti, 2021:125-152). Tıp fakültesindeki kitapların birçoğu, Türklerin yoğun çalışmaları sonucu Farsçaya tercüme edilmiş, böylece öğrencilerin yabancı kaynaklardan faydalanmaları sağlanmıştır. Türkiye'den gelen uzmanlar, Afganistan'ın sağlık ve eğitim kurumlarının temelini atarak büyük katkılarda bulunmuşlardır (Akbaba, 2018:130-131; Şimşir, 2019: 233).

Nadir Şah'ın babası Zahir Han döneminde, Türkiye ile Afganistan arasındaki ilişki ve dostluk, tüm hızıyla devam etmiştir. Türkiye'nin, Amanullah döneminde Afganistan'ın modernleşme sürecine katkı sağlamak hedefiyle başlattığı yardımlar Zahir Şah döneminde de devam etmiştir. Türkiye'den giden Fahreddin Altay Paşa Kabil'i, Afgan Dışişleri Bakanı Feyz Muhammed Han ve Harbiye Bakanı da Ankara'yı ziyaret etmişlerdir (Akbaba, 2018:102-103).

Bu dönemde Türkiye, İran ile Afganistan arasında sınır ihtilafının çözümünde, her iki ülkenin de talebi ile hakemlik yapmıştır. 15 Mayıs 1935 yılında Afganistan-İran sınır anlaşmazlık sorununun Türkiye tarafından görevlendirilen General Fahrettin Paşa'nın hakemliği ile halledilmesi, ilgili devletlerin ortak hareket etmesini gerektirmiş ve 1937 yılında Sadabad Paktının imzalanmasına da zemin hazırlamıştır (Dashti, 2021:125-152; Küçük, 2018:307-333).

Afganistan, 1938'de Atatürk'ün vefatı dolayısıyla bir haftalık resmi ulusal yas ilan eden ve ülkede bayrakları yarıya indiren tek ülke olmuştur (Dashti, 2021:125-152). 1978 yılına gelindiğinde bilhassa soğuk savaş şartları bağlamında ilişkiler geri plana bırakılmıştır. Afganistan'daki iç savaşı "kardeş kavgası" olarak niteleyen Türkiye, sona erdirilmesi için bir yandan çeşitli politikalar geliştirip faaliyetlerde bulunurken, diğer yandan bu konudaki uluslararası çalışmalara olarak katılmıştır. Ayrıca Türkiye, 1992-1998 yılları arasında Afganistan'a yaklaşık 7,5 milyon dolar tutarında insani yardım yapmıştır (Çınarlı 2009: 157; Ertuğrul 2021).

Taliban'ın iktidara gelmesi üzerine Türkiye, Özbek ve Türkmenlere daha yakın durmuştur. Bu dönemde Taliban karşıtı Afganistan Kuzey İttifakı ile ilişkilerini korumuş, Mezar-i Şerif'in kontrolünü elinde tutan Özbek lider General Abdulraşid Dostum'a destek vermiştir (Kuğu, 2020: 168).

11 Eylül olaylarının ardından ABD'nin Afganistan'a müdahalesiyle başlayan yeni dönemde Türkiye, NATO çerçevesinde Afganistan'ın yeniden yapılanma sürecine katkı sağlamıştır. Türk askerleri muharip olmayan "Kararlı Destek Misyonu" kapsamında Afganistan güvenlik güçlerinin eğitimine destek vermiştir. 2001'den itibaren 5binin üzerinde ordu ve 9913 polis gücüne eğitim imkânı sağlanmıştır. Türk şirketleri Amu Derya havzasındaki petrol ve doğal gaz araması için büyük yatırım yapmıştır (Tamanna, 2014: 52; Ertuğrul, 2021).

4. TİKA'nın Faaliyetleri

TİKA, 24.01.1992 tarih ve 480 sayılı kanun ile Dışişleri Bakanlığına bağlı bir teknik yardım teşkilatı olarak "Kültürel, Ekonomik ve Teknik İşbirliği Başkanlığı" adı ile kurulmuştur. Aynı yıl yapılan bir değişiklikle TİKA, Dışişleri Bakanlığından ayrılarak Başbakanlığa bağlanmıştır (Şahin ve Çevik, 2015:244).

TİKA, 2001'de yapılan köklü değişikliklerin neticesinde ilgili devlet bakanlığına bağlı tüzel kişilik olmuştur. Böylece Dışişleri bürokrasisinden ayrı bir şekilde davranabilen ve Türkiye'nin yumuşak güç politikalarında koordinasyon sağlayan bir üst kurum haline gelmiştir (Aydemir, 2017:233-248). Son olarak, 2 Kasım 2011'de değişiklik yapılmış, kurum Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı adı altında yeniden yapılandırılmıştır (Yılmaz, 2018:141-184).

Söz konusu kuruluşun amacı;

“1992 yılında Sovyetler Birliğinin dağılmasıyla bağımsızlığını kazanan Türk Cumhuriyetleri ve Balkan ülkeleri başta olmak üzere, gelişme yolundaki ülkelerin kalkınmalarına yardımcı olmak, bu ülkelerle ekonomik, ticari, teknik, sosyal, kültürel ve eğitim alanlarındaki işbirliğini projeler ve programlar aracılığıyla geliştirmek, bu yoldan, gelişme yolundaki ülkelere yapılacak yardımlarla ilgili işlemleri yürütmek” olarak belirtilmiştir (Hatipoğlu, 2021).

TİKA, 150'in üzerinde ülkede teknik yardım faaliyetlerini sürdürmektedir. Merkez teşkilatına bağlı bulunan, 54 ülkedeki 56 Program Koordinasyon Ofisi ile farklı alanlarda çalışmaktadır. Proje yürütmenin yanı sıra TİKA, değişim programları ile uzman alanlara yönelik eğitim vermektedir (Hatipoğlu, 2021; Anadolu, 2018). Kurum, eğitimden sağlığa, kültürden sanata, tarihten arkeolojiye kadar birçok konuda önemli faaliyetler yürütmektedir. Böylelikle klasik diplomatik alan da dâhil olmak üzere geniş bir perspektife sahip olmuştur. Tüm bunları “Teknik Yardım Faaliyeti” çerçevesinde gerçekleştirmiş, bir süre sonra bazı görevlerini yeni kurumlara bırakmıştır (Yılmaz, 2008:141;184; Aydemir, 2017: 233-248) .

TİKA'nın Afganistan'da sürdürmekte olduğu projelerin başında sağlık sektörü gelmektedir. Bugüne kadar farklı bölgelerde uygulanan sağlık projeleri halkın hizmetine sunulmuştur. TİKA, Afganistan'da 2005-2014 yılları arasında toplam beş hastane ve 22 klinik inşaatı ve onarımını yapmıştır(TİKA,2021). Ayrıca Talokan Afgan-Türk Ana Çocuk sağlığı merkezi, Şibirgan Afgan-Türk Çocuk Hastanesi, Meymene Afgan-Türk Dostluk Hastanesi, Hoca Bahauddin Afgan-Türk Dostluk Ana Çocuk Sağlığı Merkezi, Kabil Atatürk Çocuk Hastanesi TİKA tarafından işletilmekte ve her türlü destek sağlanmaktadır. Bunun yanında Afganistan'ın kuzey bölgesinde Şibirgan şehrindeki Afgan-Türk Çocuk Hastanesine ilaç temin edilmiştir. Herat Guzere Devlet Hastanesine ek bina yapılmıştır. Ayrıca Atatürk

Çocuk Hastanesine; laboratuvar ekipmanları, ameliyat setleri, tam teşekküllü beş adet ambulans, ultrason cihazı, küvez ve morgdan oluşan 41 kalem sağlık malzemesi temin edilmiştir(TİKA,2021).

2005 yılından itibaren hizmet vermeye başlayan Faryab Vilayetinin en büyük hastanesi olan Afgan-Türk Dostluk Hastanesi, 170 yatak kapasitesine sahiptir. Bununla birlikte Cevizcan Velayetindeki Afgan-Türk Dostluk Çocuk Hastanesi, 75 yatak kapasitesi ile hizmet vermektedir. Söz konusu hastane Afganistan'ın kuzey bölgesinde tek çocuk hastanesi olması yanında, bir adet çocuk cerrahi bölümüne sahiptir. Öte yandan TİKA, Afganistan Cumhurbaşkanlığı Muhafız Birliği'nde görevli doktor ve sağlık personelinin oluşan heyetlerin kapasitelerinin artırımına yönelik sağlık alanında eğitim vermiştir. "Afganistan'da görülen nitelikli sağlık personeli sıkıntısının giderilmesine katkıda bulunmak" adına gerçekleştirilen proje sağlık personelinin eğitimi için yapılmıştır. Bu kapsamda 154 doktor, hemşire, teknisyen ve laborant dâhil, Afgan sağlık uzman personeli Türkiye Sağlık Bakanlığı ve Ankara hastanelerinde çeşitli konularda eğitim görmüşlerdir. TİKA'nın Afganistan'da 2005 ve 2013 yılları arasında hayata geçirdiği sağlık hizmetlerinden 5 milyona yakın Afgan yararlanmışır (TİKA, 2021).

TİKA'nın Afganistan'da gerçekleştirdiği projeler, bölgeden bölgeye farklılık gösterse de genelde kadınların ihtiyaçlarının karşılanması, sosyal statülerinin güçlendirilmesi ve iktisadi durumlarının iyileştirilmesi amaçlı olmuştur. Bu maksatla TİKA, son 10 yılda kadınları bilhassa sosyal ve ekonomik yönden destekleyecek yaklaşık 280 projeyi hayata geçirmiştir. Bu kapsamda, 90 mesleki eğitim programı gerçekleştirilmiş, bina inşası, tadilatı ve donanımı yapılmış, 15 kız okulu inşa edilmiş, 12 kız okulu onarılmış ve 40 okula yardım yapılmıştır. Kültürel faaliyetler kapsamında, 8 Mart Kadınlar Günü'nde Afgan sivil toplum kuruluşlu Afgan Kadın Hizmetleri ve Eğitim Derneği (AWSE) ile işbirliği yapılarak "Afganistan

Seçimlerinde Kadınların Etkinliği" konulu bir sempozyum düzenlenmiştir(TİKA,2021).

Keza 25 kadın merkezine bina inşası, tadilat ve donanım malzemesi desteğinin yanı sıra 2 kız öğrenci yurdu yapılmış, 18 kız öğrenci yurdunu onarımı ve donanımı sağlanmıştır. Öte yandan, 7 kadın ve doğum merkezi inşa edilmiş, 11 merkezin onarımı yapılmış ve 17 merkeze donanım desteği sağlanmıştır. Bunların yanı sıra sempozyum ve kongre gibi 16 çeşitli etkinlik desteklenmiştir.2018 yılında Afganistan'ın Mezar-ı Şerif şehrinde kadınlara ilişkin meslek kazandırma kursları düzenlemiş ve 200kursiyer okuma-yazma, nakış-dikiş, Kur'an-ı Kerim, kuaförlük ve Türkçe kurslarından yararlanmıştı. Buna benzer bir diğer meslek edindirme kursu Semengan Vilayeti Aybek ilçesinde düzenlenmiş ve 6 ayda 150 kursiyer faydalanmıştır(TİKA,2021).

TİKA'nın bir diğer projesi, Mevlana'nın doğduğu evin restorasyonu olmuştur. Afganistan'ın kuzey bölgesinde Belh şehrinde bulunan ev zaman içinde tahribata uğramıştır. İki ülkenin ortak değeri sayılan Mevlana'nın dünyaya geldiği evin restorasyon çalışması Türkiye Dışişleri Bakanlığı tarafından Afganistan'ın imarı için ayrılan fondan finanse edilerek TİKA başkanlığınca gerçekleştirme kararı alınmıştır(TİKA,2021). 2019 yılında Afganistan Dışişleri Bakanı Salahuddin Rabbani, TİKA Afganistan koordinatörü Recai Kılınc ile görüşmesinde TİKA'nın Afganistan'da yürüttüğü önemli faaliyetlerini takdir ederek bahsi geçen evin restorasyon çalışmalarının başlatılması talebinde bulunmuştur (Afganistan Dışişleri Bakanlığı, 2019).

TİKA'nın Afganistan'da önemli projelere imza attığı bir diğer alan eğitimidir. TİKA, 2005-2014 yılları arasında Afganistan'ın farklı bölgelerinde 280 eğitim projesini hayata geçirmiştir (Subhekabul Gazetesi,2021). Ayrıca Mezar-ı Şerif'in en büyük ve eski liselerinden olan, 5.500 öğrencinin eğitim gördüğü Fatıma Belh-i Kız Lisesinin tadilatı ve çevre düzenlemesi tamamlanmıştır. Buna ek olarak Belh

üniversitesi bünyesindeki tıp fakültesi mikrobiyoloji ve patoloji laboratuvarlarına tadilat ve malzeme temin edilmiştir.

TİKA ve Trakya Üniversitesi işbirliğinde Afganistan'dan gelen 23 kişilik öğretmen gurubuna 10 gün süreyle Bilim, Teknoloji, Mühendislik ve Matematik (STEM)eğitimi verilmiştir (TİKA Annual Report 2015: 35; TİKA, Annual Report, 2019: 52).

2005 yılından 2018 yılına kadar Afganistan'da 100'e yakın okul inşası gerçekleştirilmiş ve 120 bin üzerinde öğrencinin iyi ve sağlıklı şartlarda eğitim hizmeti almaları sağlanmıştır. Ayrıca Afganistan'ın başkenti Kabil'de faaliyet gösteren ve ülkenin ikinci büyük üniversitesi olan Şehit Prof. Rabbani Eğitim Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyat Bölümü bünyesindeki kütüphanenin onarımı gerçekleştirilmiştir (Kabul Eğitim Üniversitesi, 2020; Kabul Yunus Emre Enstitüsü, 2018).

Afganistan'ın kuzey bölgesindeki Meymene Şehrinde inşa edilen ebe okulu TİKA, tarafından işletilerek ebe olmak isteyenlere eğitim verilmiştir (TİKA, Annual Report, 2017:54). Keza TİKA tarafından inşa edilen Cevizcan Mesleki ve Teknik Eğitim Kurumu binası 1.200 öğrenci kapasiteli yurt binalarıyla donatılmış, okulun teorik ve uygulamalı eğitim kapasitesini artırmak hedefiyle gereken destek sağlanmıştır (TİKA, Annual Report, 2019, s. 48). 2020 yılında Afganistan'ın güney bölgesinde Kandahar velayetindeki Serdar Davut Han kız lisesinin ek bina inşaatı ve tadilatı yapılmıştır (TİKA, Faaliyet Raporu, 2020:84).

Bunlara ek olarak 1935'li yıllarda Türkiye'nin destekleriyle kurulan ve Afganistan'ın tek subay yetiştirme okulu Kabil Askeri Lisesi yatakhane binasının onarımı yapılmıştır. Söz konusu okulda öğrenim gören öğrencilerin Türkçe öğrenmeleri için de Türkçe Dili eğitim hizmeti de verilmiştir (TİKA, 2021).

TİKA, Afganistan'ın kuzey bölgesindeki Sar-i Pul Vilayeti yetimhanesine donanım desteği sağlamıştır. Ayrıca 2015 yılında Belh Vilayeti Mezar-ı Şerif şehrinde 7.500 öğrencinin eğitim gördüğü Bahter Lisesi için 42 sınıf, bir kütüphane, bir konferans salonu, kimya, biyoloji, fizik ve bilgisayar laboratuvarlarından oluşan üç katlı yeni hizmet binası yapılmıştır (TİKA, Annual Report,2015:28).

2017 yılında Kabil'de 16 sınıftan oluşan Mahmud Tarzi Lisesinin yapımı tamamlandıktan sonra eğitim öğretime açılmıştır. Aynı yıl içinde Allauddin Kız yetimhanesi ve Kabil Kız Meslek Enstitüsü binalarının tefrişat çalışmalarının yapılması yanı sıra Kabil'de Şehit Bülent Aydın Camisi ve Şibirgan şehrinde Ali ŞirNevai Camisi Türk-Osmanlı mimarine uygun şekilde inşa edilmiştir (TİKA, Annual Report,2017:40-74, TİKA, 2021).

Ayrıca TİKA, “Su medeniyet ve hayattır” anlayışıyla özellikle kuraklığın görüldüğü kırsal kesimde yaşayan kadınların yaşam kalitesini ve temiz suya erişimini artırmak hedefiyle, 2005-2014 yılları arasında 135 su kuyusu açmış ve binlerce kişinin kullanımına sunmuştur. Ayrıca 2019 yılında Afganistan'ın çeşitli bölgelerinde derinliği 35 ile 85 metre arasında değişen 100 civarı su kuyusu açılmıştır.Bu kuyulardan yaklaşık 40.000 kişi faydalanmaktadır (Nawabi,2019: 79-91). Aynı yılda Afganistan'ın Herat vilayeti ve çevresinde yayın yapan Asya televizyonunun teknik altyapısı, yayın kalitesini ve kapsama alanını artırmak için yenilenmiştir. Söz konusu TV, haber programları yanı sıra Afgan halkı ile Türkiye arasındaki bağları güçlendirmeye yönelik programlar gerçekleştirmektedir (TİKA Annual Report, 2019: 85).

Türkiye'nin Kabil Büyükelçisi Oğuzhan Ertuğrul, 30 Haziran 2019'de Afganistan güneyinde Afgan-Türk Okulu Celâlabad Erkek Lisesindeki konuşmasında;

“Afganistan, Türkiye'nin en çok kalkınma yardımı yaptığı ülke konumunda olduğunu, eğitim alanında binden fazla projeyi hayata

geçirdiklerini, projelerin çoğunluğunun da eğitim alanında olduğunu” açıklamıştır. Ayrıca “Türkiye'nin eğitim bursu verdiği ülkeler sıralamasında Afganistan'ın ilk sırada yer aldığını” dile getiren Ertuğrul, bu yardımların devam edeceğine vurgu yapmıştır (Anadolu Ajansı Farsça, 2019).

TİKA Kabil Koordinatörü Zühtü Çal, TİKA'nın kalkınma çalışmalarının bundan sonra da devam edeceğini belirtmiş, Kabil Tıp Üniversitesi Rıfki Kamil Urga Sanatoryumunun restorasyon çalışmalarıyla ilgili;

“Atatürk ile Afganistan Kralı Emanullah Han'ın Türkiye Cumhuriyeti devletinin kuruluşundan itibaren başlayan yakın dostluğu dolayısıyla Afganistan'a gelen doktor ve bilim adam Rıfki Kamil Urga adına, Afganistan tarafından inşa edilen ancak daha sonra savaş ve bakımsızlık nedeniyle kullanılmaz hale gelen bina aslına uygun restore, aynı alanda Kabil Tıp Üniversitesince kullanılmak üzere bir kadın doğum hastanesi inşa edilecektir. Projenin 3 yılda bitirilmesi planlanmaktadır. Ayrıca önümüzdeki yıl içerisinde Afganistan devleti ve halkının ihtiyaçları göz önünde bulundurularak, başta eğitim ve sağlık sektörleri olmak üzere, diğer alanlarda da ülke genelinde proje ve faaliyetler gerçekleştirileceğiz” açıklamasında bulunmuştur (Tolonews Farsça,2021).

Türkiye, dünyayı etkisi altına alan Covid-19 salgını ile mücadele kapsamında,2020 yılında Afganistan'a sağlık yardım malzemesi göndererek dayanışma içinde olmuştur. Türk-Afgan dostluğunun somut bir göstergesi olarak, 10'ar vantilatör, oksijen regülatörü, nebulizatör, 30 bin tespit kiti, 25 bin N95 maske ile 50 bin cerrahi maske, 3 PCR cihazı, çeşitli ilaçlardan oluşan tıbbi ve laboratuvar ekipmanları Afganistan'a ulaştırılmıştır (Pajhwok Farsça, 2020). Ayrıca Türkiye, 23-24 Kasım 2020 tarihinde Cenevre'de düzenlenen Afganistan Bağışçılar

Konferans'na katılarak, gelecek iki yıl için 75 milyon dolarlık yardım taahhüdünde bulunmuştur (Anadolu Ajansı, 2020). Türkiye'nin 2004'ten bu yana Afganistan'a gerçekleştirdiği yardımlar 1,1 milyar doları geçmiştir (Kohandazh, 2018).

5. Kabil Yunus Emre Enstitüsü'nün Faaliyetleri

Türkiye, kültürel kapasitesini dış politikasında etkin bir şekilde kullanmak hedefiyle Yunus Emre Vakfını Mayıs 2007'de kurmuş ve 2009'da faaliyete geçirmiştir (Tahran Yunus Emre Enstitüsü, 2021).

Vakfın kuruluş amacı;

“Türkiye’yi, Türk dilini, tarihini, kültürünü ve sanatını tanıtmak; bununla ilgili bilgi ve belgeleri dünyanın istifadesine sunmak; Türk dili, kültürü ve sanatı alanlarında eğitim almak isteyenlere yurt dışında hizmet vermek; yurt dışındaki üniversite ve sivil toplum örgütleri, ilgili diğer gerçek ve tüzel kişiler ile ortak projeler yürütmek ve yazılı ve görsel medyada süreli veya süresiz yayınlar yapmak ve Türkiye’nin diğer ülkeler ile kültürel alışverişini arttırıp dostluğunu geliştirmek” olarak belirtilmiştir (Yunus Emre Enstitüsü Raporu, 2019: 9).

Diğer uluslararası aktörler gibi Türkiye, bölgede ve uluslararası siyasi arenada nüfuz alanlarını genişletmek maksadıyla kültürel diplomasiyi benimsemiştir. Bu amaçla kurulan Yunus Emre Enstitüsü, Türkiye'nin kamu/kültürel diplomasi aracı olarak Türk kültürünü, sanatını, tarihini ve dilini dünyaya doğru bir şekilde tanıtmayı ve bunlarla ilgili bilgi ve belgeleri dünyanın istifadesine sunmayı vazife edinmiştir. Bu kapsamda yurt dışındaki kültür merkezleri, buldukları bölge ve şehirlerde yerel katılıma önem vermekle beraber yerel hassasiyetleri de dikkate alarak kültürel etkileşim faaliyetlerini icra etmektedir (Ekşi, 2015:353).

2009 yılından itibaren Yunus Emre Vakfı, dünyanın çeşitli bölgelerinde, 48 ülkede bulunan 58 kültür merkeziyle faaliyetlerini sürdürmektedir. Bunun yanı sıra 50 farklı ülkede 101 Türkoloji Bölümünün açılmasıyla dünyanın çeşitli yerlerinde toplam 159 irtibat ofisinde hizmet vermektedir. Ayrıca, Enstitü kültürel faaliyetlerin yanı sıra 500'ün üzerinde eğitim kurumuyla işbirliği içerisinde olup Türkoloji bölümlerini desteklemeye yönelik faaliyet yürütmektedir. Enstitü, kültürden bilime, sanattan ticarete kadar birçok alanda yurt dışında önemli projeleri hayata geçirmektedir. Bunun yanında Enstitü, Türkiye'nin uluslararası alanda görünürlüğünü ve güvenilirliğini artırmak amacıyla çeşitli kültürel etkinliklere aktif şekilde katılım sağlamak ve Türkiye'ye sempatiyle bakan insanların sayılarını artmasında büyük rol oynamaktadır (Yunus Emre Enstitüsü Raporu 2019: 9-12, Kabil Yunus Emre Enstitüsü, 2020).

Enstitünün Türk dilini yaygınlaştırmak için yürüttüğü en önemli projelerden biri Türkoloji bölümü projesidir. Bu kapsamda Türkiye'den Türkoloji bölümü öğretim elemanları, Enstitü ile işbirliği protokolü imzalayan üniversitelerin Türkoloji bölümlerine ve üniversiteler bünyesinde hizmet veren Türkçe kurslarına 10 ay süreyle görevlendirilmektedir. Ayrıca Enstitü, Türk kültürünün tanıtımını yapmak ve kültürel etkileşim sağlamak amacıyla değişim programı kapsamında her yıl Türkçe Yaz Okulu projesini uygulamaktadır. Söz konusu proje ile Enstitü merkezlerinde eğitim gören öğrenciler Türkiye'ye gelerek Türkçe pratik yapma fırsatını bulmakta, Türk kültürünü, sanatını ve tarihini yerinde öğrenebilmektedir (Ekşi 2015: 357-358).

Yunus Emre Enstitüsü Afganistan'da 2013 yılında açılmıştır. Kabil Üniversitesi ile Yunus Emre Enstitüsü arasında imzalanan işbirliği protokolü çerçevesinde Kabil Yunus Emre Enstitü Merkezi, Kabil Üniversitesi bünyesinde hizmetlerini sürdürmektedir (Başar, 2018:1-20).

20 Eylül 2019 yılı itibarıyla Yunus Emre Enstitüsü Afganistan'ın çeşitli bölgelerinde eğitim alanında 400'e yakın projeyi hayata geçirmiştir. Örneğin, Afganistan'ın başkenti Kabil'deki "Okuma-Yazma Seferberliği" kapsamında bugüne kadar yüzlerce Afgan kadını okuma ve yazma öğrenmiştir. Enstitü'nün 2020 raporlarına göre, 2013 itibarıyla Türkoloji bölümleri ile diğer kurs yerlerinde 5 bin kişi Türkçe öğrenmiştir. Afganistan, Yunus Emre Enstitüsünün faaliyetlerinden yararlanan ülkeler arasında Azerbaycan'ın ardından ikinci sırada yer almıştır. Ayrıca Afganistan üniversitelerinde Türkçe, İngilizceden sonra son derece ilgi gören ve tercih edilen yabancı dil konumuna yükselmiştir (Yunus Emre Enstitüsü 2018-2019 Faaliyet Raporu; Anadolu Ajansı, 2020).

Türkiye'nin milli bayramları, Afganistan'da da büyük coşkuyla kutlanmaktadır. Türkiye ile ilgili film gösterimi, seminerler, Mevlana okumaları, Yunus Emre okumaları ve Şeb-i Arus törenleri gibi çeşitli kültürel programlar düzenlenmektedir. Öte yandan her yıl Türk dünyasının değerli Türk Şairi Ali ŞirNevai ve Babür İmparatorluğu'nun kurucusu Babür Şah'ı anma programları Afganistan'ın farklı vilayetlerinde yapılmaktadır. Buna ek olarak her yıl Türkiye-Afganistan siyasi ve kültürel ilişkilerini konu alan "Altaylardan Tuna'ya Türk Dili Dünyası" gibi konferanslar da düzenlenmektedir (Kabil Yunus Emre Enstitüsü,2019).

Afganistan'da Türkoloji bölümü kurulması amacıyla Türkiye Cumhuriyeti Büyükelçiliği ile Afgan hükümeti arasındaki görüşmeler,22 Şubat 2001'de sonuca ulaşmış ve ilk defa Türkoloji bölümü Kabil Devlet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nin bünyesinde açılmıştır (Hayri, 2010: 48-58). Türkoloji bölümü, 2002-2003 yılında Afganistan'ın muhtelif bölgelerinden öğrenci alımına başlamıştır. Sonraki yıllarda Gazi Üniversitesi ile imzalanan protokol ile Türkoloji bölümünün öğretim görevlileri ve öğrencilerine Türkiye'de kısa dönemlik staj yapma imkânı sağlanmıştır (Faozi, 2018: 772-780; Hayri, 2010: 48-58).

2004'te Türkoloji bölümünü devralan TİKA, gereken desteği sağlamış, öğretim elemanlarının sayısını artırmak hedefiyle Türkiye'de Türk Dili ve Edebiyatı bölümlerinden mezun olan Afganları da almıştır. 2018 yılı itibarıyla Türkoloji bölümünde 11 yerel öğretim görevlisi ile birlikte Türkiye'den görevlendirilen iki öğretim üyesi hizmet vermektedir. Birinci ve ikinci öğretim olarak eğitim veren bölümün 580 civarında öğrencisi vardır (Faozi, 2018: 772-780). Ayrıca Türkoloji bölümünün yeni binası 2015'te TİKA tarafından yapılmıştır. Yeni bina 6 derslik, bir laboratuvar odası, bir kütüphane, 160 kişilik kapasiteli konferans salonu ve bir kafeteryadan oluşmaktadır (Bakhtarnews Farsça, 2021).

Kabil'deki ikinci Türkoloji bölümü, 2014 yılında Burhaneddin Rabbani Üniversitesi Eğitim Fakültesi bünyesinde açılmıştır. Söz konusu bölümde 6 yerel öğretim üyesi görev yapmaktadır (Faozi, 2018: 772-780). Türkoloji bölümünü 2011'de imzalanan protokol ile Yunus Emre Enstitüsü devralmıştır. Enstitüsü Afganistan'ın farklı şehirlerinde 1.600'e yakın öğrencisi bulunan 8 üniversitede faaliyet yürüten Türkoloji bölümleriyle işbirliğini sürdürmektedir. Bununla birlikte Enstitü bahis mevzusu, Türkoloji bölümlerine gereken her türlü desteği sağlamak ve bölüm sayılarının artırılmasına yönelik çalışmalar yapmaktadır. (Kabil Yunus Emre Enstitüsü, 2019; TİKA, 2021).

6. SONUÇ ve ÖNERİLER

Türkiye-Afganistan ilişkileri, Türkiye'nin 1912 yılında Afganistan'a ilk devlet hastanesini yapmasıyla gelişmiş, 1921'de iki ülke arasında bir Türk-Afgan Dostluk Antlaşması imzalanarak diplomatik ilişkiler kurulmuş ve Amanullah Han'ın Mustafa Kemal Atatürk'ü ziyaretiyle güçlenmiştir. Türkiye, Atatürk'ün vefatında bir haftalık yas ilân eden Afganistan'a her fırsatta destek olmuş, 1992-1998 yılları arasında 7,5 milyon dolar insanî yardımda bulunmuştur.

11 Eylül 2001 saldırılarından sonra Türkiye, NATO çerçevesinde Afganistan'a asker göndermiş, diğer çabalarının yanında Afgan güvenlik güçlerinin eğitimine katkı sağlamıştır. Türkiye ayrıca, TİKA ve Yunus Emre Enstitüsü gibi kurumlar aracılığıyla dünyanın muhtelif bölgelerinde kültürel etkinliğini artırmaya yönelik eğitimden sağlığa, alt yapı çalışmalarından değişim programlarına kadar çeşitli projeler yürütmüştür. Bu bağlamda Afganistan, Türkiye'nin kamu diplomasisi faaliyetlerini yoğun bir şekilde yürüttüğü ve önemli kültürel projelere imza attığı ülkelerin başında yer almıştır.

TİKA, Afganistan'da 1.300'ün üzerinde proje uygulamıştır. Söz konusu projeler kapsamında eğitim alanında 375, sağlık alanında 258, sosyal ve kültürel alanlarda 159, tarım ve hayvancılık alanında 48 projeye birlikte ihtiyaç sahibi ailelere ve engellilere yönelik 88 projeyi hayata geçirmiştir.

Yunus Emre Enstitüsü, 2019 yılı itibarıyla Afganistan'ın çeşitli bölgelerinde eğitim alanında 400'e yakın projeyi tamamlamıştır. Enstitünün, en büyük projelerinden biri, Türkoloji bölümünün Afganistan'daki farklı üniversitelerde açılmasına yönelik yürüttüğü faaliyetlerdir. Günümüzde Afganistan'ın birçok üniversitesinde Türkoloji bölümü mevcuttur.

Bir kamu diplomasisi aracı olarak TİKA ve Yunus Emre Enstitüsünün uyguladıkları alt yapı ve kültürel etkileşim faaliyetleri sonucunda Afganistan'da, Türkiye'nin görünürlüğü ile birlikte Türk diline olan ilgi artmış, Türkiye'yi büyük hayranlıkla izleyen ve Türk kültürüne ilgi duyan azımsanmayacak bir kitle oluşmuştur. Fakat Türkiye'nin bölgede lider konumuna yükselebilmesi için kültürel etkileşim çerçevesinde enstitü sayılarını arttırması, karşılıklı değişim programları uygulaması, eğitim burslarını çoğaltması, Afgan-Türk üniversitesini açması, ortak bilimsel çalışma etkinlikleri düzenlemesi, ekonomik alanlarda daha fazla yatırım yapması yönünde uzun vadeli stratejiler geliştirmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Akbaba, T. (2018). *Türkiye Cumhuriyeti'nin Afganistan'a Eğitim Alanındaki Katkıları (1932-1938)*, İstanbul: Hiperlink Yayınları.

Aydemir, B. vd., (2017). Bir Dış Politika Aracı Olarak TİKA: Türkiye'nin Orta Asya Ülkelerine Yaptığı kalkınma Yardımlarının İncelenmesi, *International Journal of Academic Value Studies*, 3 (12), 233-248.

Başar, U. (2018). Afganistan'da Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi Üzerine Güncel Bir Değerlendirme *Aydın Tömer Dil Dergisi*, 1,1-20.

Balcı, A. (2004). Afganistan: Ulus Devlet ve Kabilecilik Arasında, Kemal İnat, Burhanettin Duran, Muhittin Ataman (ed.), *Dünya Çatışma Bölgeleri*, Ankara: Nobel Yayınları.

Bayır, Ö. Vd. (2014). Dış Politika Analizinde Temel Öğeler, Faruk Sönmezoglu, Özgün Erler Bayır (ed.), *Dış Politika, Karşılaştırmalı Bir Bakış*, İstanbul: DER Yayınları.

Cull, N. J. (2009). *Public Diplomacy: Lessons from the Past*, Los Angeles: Figueroa Press.

Çınarlı, Ö. (2009). *Afganistan'daki İç Savaş ve Dış Müdahale (1989-2001)*, (Yayınlanmamış (Doktora Tezi), Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Dashti, Z. (2021). Zahir Şah Dönemi Afganistan-Türkiye İlişkileri (1933-1973). *Anasay*, (17), 125-152.

Demir, V. (2012). *Kamu Diplomasisi ve Yumuşak Güç*, İstanbul: Beta Yayınları.

Ekşi, M. (2015). Kültürel Diplomasi ve Yunus Emre Enstitüsü, Mehmet Şahin ve B. Senem Çevik (ed.), *Türk Dış Politikası ve Kamu Diplomasisi*. Ankara: Nobel Yayınları.

Erdal, H. (2012). *Uluslararası İlişkiler Kavram ve Olaylar Sözlüğü*, Ankara: Barış Kitap Yayınevi.

Faozi, F. (2018). Afganistan'da Yeni Açılan Türkoloji Bölümlerinin Türk ve Afganistan Kültüre Etkisi, *ASEAD*, 5, (12), 772-780.

Fevzi, F. (2015). Afganistan'da Türk Dili ve Eğitimi, *Tehlikedeki Diller Dergisi*, 40-43.

Hayri, A. (2010). Afganistan'da Dil Politikaları, *TSA*, 1, 47-58.

Kalın, İbrahim, (2011), *Soft Power And Public Diplomacy in Turkey, Perceptions*, 16, 5-23.

Kardeş, Şaban. vd., (2014). *Uluslararası İlişkilere Giriş*, İstanbul: Küre Yayınları.

Keyman, E. F. (2010). Globalization, Modernity and Democracy: Turkish Foreign Policy 2009 and Beyond, *Perceptions Journal of International Affairs, Center for Strategic Research*, 15, 3-4.

Kuğu, A. (2020). *Afganistan'da İktidar Mücadelesi ve Dış Müdahale sonrası: Uluslararası Toplum İçin Bir Yol Haritası*, (Basılmamış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Kurtuluş, B. (2015). Türkiye'nin Kamu Diplomasisinde Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü: İnsani Yardım Kuruluşları ve İnsani Diplomasi Perspektifi, Mehmet Şahin ve B. Senem Çevik (ed.), *Türk Dış Politikası ve Kamu Diplomasisi*, Ankara: Nobel Yayınları.

Küçük, E. (2018). Türkiye'nin Arabulucu Rolü: İran-Afganistan Sınır Hakemliği", *Tarih Okulu Dergisi*, 26, 307-333.

Mark, L. (2002). *Public Diplomacy*, London: Foreign Policy Center.

Melissen, J. (2005). *The New Public Diplomacy*, London: Palgrave Macmillan.

Misbahzada, K. (2008). *Tarih-i Siyasi Muhtasar-i Afghanistan*, Tahran: Aftab Araştırma Merkezi Yayınları.

Nye, J. (2002). "The Information Revolution and American Soft", *Asia Pacific Review*, 9(1), 60-76.

Nye, J. (2004). *Soft Power: The Means to Success in World Politics*, New York: Public Affairs.

Sarıhan, Z. (2002). *Kurtuluş Savaşımızda Türk-Afgan İlişkileri*, İstanbul: Analiz Basın Yayını.

Sümer, Gültekin, (2020). "Yumuşak Güç Yanılgısı", *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(2), 1143-1160.

Şahin, vd., (2015). *Türkiye'de Kamu Diplomasisi ve Yumuşak Güç; Türk Dış Politikası ve Kamu Diplomasisi*, Ankara: Nobel Yayınları.

Şimşir, B. N. (2019). *Atatürk ve Afganistan*, Ankara: Türk Tarihi Kurumu Yayınları.

Tamanna, F. (2014). *Siyaseti Harici Afganistan Der Spehri Hamkariy Hayi Mentikayi*, Kabil: İhrarı Yayınları.

Telci, İ. N. (2015). Yumuşak Güç Ve Düşünce Kuruluşları: Türkiye Örneği, Mehmet Şahin ve B. Senem Çevik (ed.), *Türk Dış Politikası ve Kamu Diplomasisi*, Ankara: Nobel Yayınları.

Yegin, A. (2015). İran'ın Yumuşak Gücü, *SETA*, (118), 1-18.

Yılmaz, A. N. Vd. (2018). Türkiye'nin Orta Asya'daki Yumuşak Gücü ve Kamu Diplomasisi Uygulamalarının Analizi. *Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı*, 119 (235), 141-184.

Yılmaz, S. (2008). *Güç ve Politika*, İstanbul: Alfa Yayınları.

İnternet Kaynakları

Aydoğan, B. (2011). Rapor: Güç Kavramı ve Kamu Diplomasisi. https://www.politikadergisi.com/sites/default/files/guc_kavrami_ve_kamu_diplomasisi_-_bekir_aydogan-pdf.pdf adresinden 15/02/2021 tarihinde alınmıştır.

Ertuğrul, O. (2021). Afganistan-Türkiye Diplomatik İlişkilerinin 100. Yılı. <https://www.etalatroz.com/119119/centennial-of-turkish-afghan-diplomatic-relations/adresinden> 15/03/2021 tarihinde alınmıştır.

TİKA: Örgüt Yapısının Dönüşümü Hakkında Bir Analiz, <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/784002adresinden> 04/03/2021 tarihinde alınmıştır.

TİKA Faaliyet Raporu. (2015). <https://www.tika.gov.tr/upload/2017/05/Faaliyet%20Raporu%202015/2015%20Faaliyet%20Raporu.pdf> adresinden 12/02/2021 tarihinde alınmıştır.

TİKA, Annual Report. (2017). https://www.tika.gov.tr/upload/2018/2017%20Faaliyet%20Raporu/AR_2017%20web.pdf adresinden 22/02/2021 tarihinde alınmıştır.

TİKA, 2019 Faaliyet Raporu, 2015 <https://www.tika.gov.tr/upload/2020/06/FAAL%C4%B0YET%20RAPORU%20%C4%B0NG%C4%B0L%C4%B0ZCE/TIKAFaaliyet2019WebKapakli.pdf> adresinden 12/03/2021 tarihinde alınmıştır.

TİKA Az İdameyi Hamkari Ash Khabar Dad, <https://subhe kabul.com/%D8%AE%D8%A8%D8%B1%D9%87%D8%A7/tika-announced-the-continuation-of-its-cooperation-in-afghanistan/> adresinden 17/02/2021 tarihinde alınmıştır.

TİKA, <https://www.tika.gov.tr/upload/2020/06/FAAL%C4%B0YET%20RAPORU%20%C4%B0NG%C4%B0L%C4%B0ZCE/TIKAFaaliyet2019ENGWebKapakli.pdf> adresinden 12/03/2021 tarihinde alınmıştır.

TİKA, <https://www.tika.gov.tr/tr/ara?s=afghanistan> adresinden 12/02/2021 tarihinde alınmıştır.

TİKA, https://www.tika.gov.tr/en/news/what_tika_did_in_afghanistan_in_10_years-15837 adresinden 01/04/2021 tarihinde alınmıştır.

TİKA, <https://www.tika.gov.tr/en/search?s=afghanistanadresinden> 19/02/2021 tarihinde alınmıştır.

Surosh, E. (2018). Afganistan'ın Etnik Gruplar Arasındaki Çatışmaların Temel Nedenlerinin Analizi. <https://kafkassam.com/afganistanin-etnik-gruplar-arasindaki-catismalarin-temel-nedenlerinin-analiz.htmladresinden,02/03/2021> tarihinde alınmıştır.

Yunus Emre Enstitüsü Sayfası, <https://tahran.yee.org.tr/fa/content/mwssh-ywns-mrhadresinden> 12/03/2021 tarihinde alınmıştır.

Yunus Emre Enstitüsü Sayfası, <https://kabil.yee.org.tr/faadresinden> 01/04/2021 tarihinde alınmıştır.

Yunus Emre Enstitüsü Faaliyet Raporu. (2018). <https://www.yee.org.tr/tr/yayin/2018-faaliyet-raporuadresinden> 03/03/2021 tarihinde alınmıştır.

Yunus Emre Enstitüsü, Faaliyet Raporu. (2019). https://saraybosna.yee.org.tr/sites/default/files/yayin/yee_2019_v2_31122020.pdf adresinden 09/03/2021 tarihinde alınmıştır.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

The deep historical and cultural ties as the mutual base of the relationship between Afghanistan and Turkey dates back to the 18th century. However, official diplomatic relations between these two countries were established with the signing of the Turkey-Afghanistan Alliance Agreement on March 1 st , 1921. This relationship further strengthened especially during the period of national struggle as both countries shared the same fate. As a result of these struggles, many Afghans fought shoulder to shoulder with the Turks against the British in the Çanakkale War and were martyred. Due to this, Atatürk made a great contribution by sending a large number of Turkish experts to Afghanistan for reformation and modernization. In line with this, Amanullah Khan initiated the works and the developed political relations between the two nations created

grounds for possible cultural interaction. After the era of Amanullah Khan, the relations between the two countries were continuously maintained in a positive direction. But after the events of September 11, a new era began and following the US intervention in Afghanistan Turkey played a key role in the reconstruction process of Afghanistan within the NATO framework.

Method

The historical research method is used in this research article. The purpose of this study is to examine Turkey's foreign policy practitioners of public diplomacy in the post-2004 era, the activities of TİKA (Turkish Cooperation and Coordination Agency) and the Yunus Emre Institute in Afghanistan. In addition, the possibilities of mutual cooperation and activities between Turkey and Afghanistan are analyzed. In order to reveal the effectiveness of these activities that has been carried out, this paper investigates the events from the point of view of Afghanistan. Correct information and present accurate analysis are implemented based on the review of Persian, Turkish and literature, which stands as the primary source.

Findings & Conclusion

In recent years, in the international environment Turkey through public diplomacy began using the national interests as an active method to apply soft powers as a tool of international politics and policies to continue to develop a positive relationship. Public diplomacy that was gradually implemented during and after the cold war period, stands as the protection and development pillars of interests of the country and foreign policy objectives both at regional and global levels. One of the most important goals of public diplomacy is to ensure that a country can be more effective politically, socially and economically by influencing the public opinion of another country. Turkey has established organizations such as TİKA and Yunus Emre Institute to implement its public diplomacy. These institutions carry out important activities.

In many fields from education to health, from culture to art, and history to archeology, TİKA has executed projects that have brought major contributions to the promotion of Turkey abroad as well as the creation of groups that show Turkey's empathy in Afghanistan. On the other hand, Yunus Emre Institute as Turkey's public diplomacy tool, has gradually introduced Turkish culture, art, history and language to the world by presenting related information and documents. This institute's cultural activities have increased the visibility and credibility of Turkey in the international arena, promoting political and economic cooperation with different countries.

Afghanistan is one of the countries that Turkey's public diplomacy conducts seems to be actively involved. Afghanistan's geopolitical position, its shared common history and the existence of the Turkish nation in the country today presents deep cultural ties of the Turkish state in the heart of Central Asia with the rest of the South Asia region located right in the middle. Turkey has given a special importance to the foreign policy as a reflection of the sincere relations that started during Atatürk's era in post-Taliban Afghanistan. Since 2005, TİKA has carried out more than 1300 important projects and activities in various fields such as education, infrastructure, health, cultural cooperation, agriculture, communication, emergency and humanitarian aid. Within the scope of these projects and activities, 375 projects in the education sector, 258 projects in the health sector, 159 projects within the scope of social and cultural activities have been implemented. In addition, Yunus Emre Institute until 2019 completed nearly 400 projects in various regions of Afghanistan in the field of education. One of the biggest projects of the Institute is the activities of the department of Turkology in different universities in Afghanistan. Turkey, as a country with the potential of soft power, has worked in the context of public diplomacy, which has been adopted by the people of Afghanistan.

At the end of this study, it is observed that since 2001, Turkey has been extensively involved in developmental processes and has increased its aid to Afghanistan. Particularly, until recently Afghanistan has been the country where it has received the most assistance from Turkey. Approximately more than one billion USD Dollar worth of projects have been implemented by TİKA and Yunus Emre institutes in Afghanistan. In doing so, Turkey has won hearts of people of Afghanistan with its assistance and increased its visibility in the country. It is concluded that the educational, economic and cultural projects carried out in the context of Turkey's public diplomacy were extremely constructive in Afghanistan and have played a significant part in the reconstruction process of the country.